

การประกอบสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พ.ศ. 2493-2558

THE CONSTRUCTION OF HISTORICAL NARRATIVES OF KING NARESUAN

THE GREAT, 1950-2015

ปิยวัฒน์ สีแดงสุก

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

2562

การประกอบสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พ.ศ. 2493-
2558

ปริญญานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ปีการศึกษา 2562
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

THE CONSTRUCTION OF HISTORICAL NARRATIVES OF KING NARESUAN
THE GREAT, 1950–2015

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of MASTER OF ARTS
(History)

Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University

2019

Copyright of Srinakharinwirot University

ปริญญานิพนธ์

เรื่อง

การประกอบสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พ.ศ. 2493-2558

ของ

ปิยวัฒน์ สีแดงสุก

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

(รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ฉัตรชัย เอกปัญญาสกุล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการสอบปากเปล่าปริญญานิพนธ์

ที่ปรึกษาหลัก

(อาจารย์ ดร.ชาติชาย มุกสง)

ประธาน

(รองศาสตราจารย์ ดร.ไชยันต์ รัชชกุล)

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โดม ไกรปกรณ์)

ชื่อเรื่อง	การประกอบสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พ.ศ. 2493-2558
ผู้วิจัย	ปิยวัฒน์ สีแดงสุก
ปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
ปีการศึกษา	2562
อาจารย์ที่ปรึกษา	อาจารย์ ดร. ชชาติชาย มุกสง

ปฏิญานิพนธ์นี้มุ่งศึกษาการประกอบสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ระหว่าง พ.ศ. 2493-2558 ทั้งในแง่ของที่มาและพัฒนาการ บทบาทของรัฐไทยและกลุ่มคนอื่น ๆ รวมไปถึงแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความเป็นชาติไทย ผลจากการศึกษาพบว่า การสถาปนา “เรื่องเล่าขนาดใหญ่” ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในสังคมไทยปรากฏชัดใน พ.ศ. 2493 จากการจัดพิมพ์พระนิพนธ์ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในสังคัมไทย “พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ขึ้นมา หลังจากนั้นเรื่องเล่าของพระองค์ได้รับการผลิตซ้ำในวัฒนธรรมสองรูปแบบ ได้แก่ (1) เรื่องเล่าวัฒนธรรมแบบรัฐถูกสร้างผ่าน “กรอบโครงการประวัติศาสตร์ราชาชาติไทย” ที่เปลี่ยนสถานะของเรื่องเล่าจากเดิมอยู่ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ให้ปรากฏเป็นรูปธรรมผ่านการสร้าง “ประดิษฐกรรมทางวัฒนธรรม” รูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะอนุสาวรีย์ และ (2) เรื่องเล่าวัฒนธรรมแบบมวลชนถูกสร้างผ่านสื่อสมัยใหม่เป็นส่วนใหญ่ โดยแนวคิดในการประกอบสร้างเรื่องเล่าของวัฒนธรรมทั้งสองรูปแบบเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางการเมืองของแต่ละช่วงเวลา กระบวนการเหล่านี้ไปสู่การรวบยอดแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความเป็นชาติไทยภายใต้โครงเรื่องทางประวัติศาสตร์แบบ “ราชาชาตินิยม” ที่ยึดโยงระหว่างพระมหากษัตริย์ในอดีตกับพระมหากษัตริย์ในปัจจุบัน แสดงให้เห็นถึงการเกี่ยวพันกันระหว่าง “อำนาจนำ” ในเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชกับ “พระราชอำนาจนำ” ของสถาบันกษัตริย์ไทยที่ดำรงอยู่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ : เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช, ราชาชาตินิยม, อำนาจนำ, พระราชอำนาจนำ

Title	THE CONSTRUCTION OF HISTORICAL NARRATIVES OF KING NARESUAN THE GREAT, 1950–2015
Author	PIYAWAT SRITANGSUK
Degree	MASTER OF ARTS
Academic Year	2019
Thesis Advisor	Dr. Chatichai Muksong

This thesis aims to study of the construction of the historical narratives of King Naresuan the Great between 1950–2015, both in terms of the origin, the development, and the role of the Thai State, and other groups, including the concept of Thai Nation-Building. The study shows that the making of ‘metanarratives’ of King Naresuan the Great in Thai society appeared in 1950, with the publication of ‘A biography of King Naresuan the Great’ by Prince Damrong Rajanubhab. After that, narratives of King Naresuan the Great have been reproduced in two different cultures: (1) state cultural narratives are constructed through “the framework of the Thai royal–national history project” that changes the status of the narrative form of historiography to appear concrete through the construction of various ‘cultural constructs’, especially the construction of monuments; and (2) mass cultural narratives are mostly constructed through modern media. The construction concept of cultural narratives change, according to the political context of each period. These processes resulted in the conceptualization of Thai Nation-Building under the historical plot of ‘royal nationalism’ that links previous kings with the present king. It shows the support between ‘hegemony’ in the narratives of King Naresuan the Great, and the ‘royal hegemony’ of the Thai monarchy that exists until the present.

Keyword : Historical narratives King Naresuan the Great Royal nationalism Hegemony
Royal hegemony

กิตติกรรมประกาศ

เมื่อแรกเริ่มและรู้เรื่องราวของสมเด็จพระนเรศวร เกิดขึ้นในวัน เดือน ปีใด มีโอกาสจะบอกได้ ในความทรงจำที่แสนจะพร่าเลือนไปบ้างบอกได้เพียงว่า สมเด็จพระนเรศวรเป็นหนึ่งใน พระมหากษัตริย์ในอดีตที่น่าเชิดชูมากที่สุดพระองค์หนึ่งในประวัติศาสตร์ ด้วยเหตุที่เรื่องราวของ พระองค์เต็มไปด้วยสงครามที่ปลุกเร้าอารมณ์เด็กผู้ชายคนหนึ่งให้เกิดความอึกเขม พร้อมจะรุกรบใน สมรภูมิแห่งจินตนาการต่าง ๆ นานา จนความคลั่งไคล้ก็นำไปสู่การสมัครรายการแฟนพันธุ์แท้ ตอน ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นครั้งแรกที่เด็กหนุ่มคนนั้นได้ออกรายการโทรทัศน์ ซึ่ง ออกอากาศหลังการรัฐประหารเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2557 เพียงหนึ่งวัน และน่าจะเป็นรายการ เดียวที่ได้รับอนุญาตให้ออกอากาศ ท่ามกลางความปิติยินดีของเด็กหนุ่ม ครอบครัว และมิตรสหาย

เมื่อก้าวเข้าสู่รั้วมหาวิทยาลัย เด็กหนุ่มคนนั้นประสบกับวิกฤตอัตลักษณ์ในตัวเอง มุมมอง ประวัติศาสตร์ที่ถูกเปิดกว้างขึ้น สร้างความอึดหลักเหลือแก่ตัวเขาว่า จะทำอย่างไรกับมุมมองทาง ประวัติศาสตร์ที่เปลี่ยนแปลงไป สิ่งที่เคยเชื่อว่าเป็นแบบนั้นตลอด บัดนี้ถูกทลายลงโดยอาจารย์คน แรกในรั้วมหาวิทยาลัย และมิตรสหายบางคนที่อ้างสิ่งของเด็กหนุ่มคนนั้นไม่รู้เต็มไปหมด แรก ๆ จึง โกรธนักกับเพดานทางความคิดที่ถูกทุบลงไป แต่แล้ววันเวลาผ่านมา การชั่งน้ำหนักระหว่าง ประวัติศาสตร์แบบเดิมที่รับรู้กับประวัติศาสตร์มุมมองแบบอื่น ๆ ได้เกิดขึ้น ผลจากการนี้ได้รับการ ประมวลสรุปปริญญาณิพนธ์เล่มนี้เรียบร้อยแล้ว

ขอขอบคุณคณะกรรมการสอบปากเปล่าปริญญาณิพนธ์ เริ่มจากอาจารย์ที่ปรึกษา ดร.ชาติ ชาย มุกสง ผู้ฝึกฝนวิวิธวิทยาแก่ผู้วิจัยมาตั้งแต่เมื่อครั้งแรกเข้าเรียนปริญญาตรีต่อเนื่องถึงปริญญาโท ขอขอบคุณที่เปิดเสรีภาพให้ขอบฟ้าทางความคิดของผู้วิจัยกว้างเกินจนต้องยอมรับว่ามีโอกาสจะเรียนรู้ สิ่งต่าง ๆ ได้ทั้งหมด รศ.ดร.ไชยันต์ รัชชกูล ที่ให้เกียรติกับผู้วิจัยเป็นอย่างสูงในการเป็นประธานสอบ ความคิดอันแหลมคมที่ได้แนะนำแก่ผู้วิจัยเป็นประโยชน์ต่อการต่อยอดทางความคิดที่เหนือไปกว่าแค่ การทำปริญญาณิพนธ์ และ ผศ.ดร.โดม ไกรปรกรณ์ ผู้ที่สนทนากับผู้วิจัยฉันมิตร และแนะนำงาน วิชาการที่เป็นประโยชน์เสมอมา

ขอขอบคุณมิตรสหายหลายคนทั้งภักพิชา คำหอม ที่จุดประกายทางความคิดและมอบ เอกสารหลักฐานเกี่ยวกับจังหวัดสุพรรณบุรี วิทวัส อภิภู ที่ช่วยหยิบยืมหนังสือจากจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัยมาให้ นพพร มาลารักษ์ ที่ให้ยืมวารสารที่หาไม่ได้ตามท้องตลาด กิตติณรงค์ บัวใหญ่ ที่ ช่วยออกแบบโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์การสอบปากเปล่าฯ ภาณุพงศ์ สิทธิสาร ที่ครั้งหนึ่งเคยชักชวน ให้มาร่วมมือประวัติศาสตร์สกุลดำรงราชานุภาพด้วยกัน ตลอดจนมิตรสหายอีกมากมายเกินกว่าจะ

เอ่ยชื่อได้หมด ทั้งที่เคยร่วมแลกเปลี่ยนในประเด็นต่าง ๆ ไม่ว่าจะเกี่ยวข้องกับปริญญาโทเล่มนี้หรือไม่ก็ตาม

ขอขอบคุณคณาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ที่ทำให้ผู้วิจัยได้รับมุมมองทางประวัติศาสตร์ที่หลากหลาย ประสบการณ์ที่เก็บเกี่ยวได้ในแต่ละวิชามีส่วนช่วยก่อรูปทางความคิดแก่ผู้วิจัยเป็นอย่างมาก และขอขอบคุณมิตรสหายโครงการ 4+1 สาขาประวัติศาสตร์ทุกคน ทั้งจรัสศรี สมทน เปรมกมล ชุนรัตน์ สวรรยา มงคลวรเดช เครือมาศ มารอด และอีกคนที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว ที่ช่วยให้คำปรึกษา ชวนคิด ชวนคุยตลอดมาของการเรียนในระดับปริญญาโท

ขอขอบคุณ บริษัท คิโนะคุนิยะ บู้คสโตร์ (ประเทศไทย) จำกัด ที่ครั้งหนึ่งเคยรับผู้วิจัยเข้าทำงานพาร์ทไทม์ แม้จะทำได้แค่เพียงประมาณ 6 เดือน แต่ก็ทำให้ผู้วิจัยมีรายได้ที่สามารถแบ่งเบาภาระทางบ้านได้ ขอขอบคุณพี่ ๆ ในแผนก LC เป็นพิเศษ ทั้งพี่ออย พี่ภูมิ พี่เม่น พี่เจน ตลอดจนคนอื่น ๆ ที่ช่วยสร้างประสบการณ์การทำงานอันล้ำค่าให้แก่ผู้วิจัย ไม่ให้จมปลักอยู่แต่กับกองหนังสือเพียงอย่างเดียว

ขอขอบคุณ วัชรวิ ศรีประภาพงศ์ ผู้ที่เป็นแรงใจคอยอยู่เคียงข้างผู้วิจัย และให้เยี่ยมคอมพิวเตอร์มาโดยตลอดตั้งแต่เรียนปริญญาตรีจนถึงปริญญาโท ขอขอบคุณสำหรับกำลังใจในยามที่ผู้วิจัยอ่อนล้า คำปลอบโยนของเธอทำให้ผู้วิจัยยิ้มสู้ได้เสมอ

ขอขอบคุณกำลังใจสำคัญจากครอบครัว ทั้งประณีต สีแดงสุก และวาสนา สีแดงสุก ผู้เป็นพ่อและแม่ที่ให้การสนับสนุนตลอดมา น้ำพักน้ำแรงจากหยาดเหงื่อแรงงานของทั้งสองได้หลอมรวมให้ผู้วิจัยสามารถมีความคิดความอ่านอย่างที่เป็นเช่นทุกวันนี้ และขอบคุณน้องสาว ปิยธิดา สีแดงสุก ที่สร้างเสียงหัวเราะให้พี่ชายคนนี้ตั้งแต่เล็กจนโต

ขอบคุณทุกคนที่ผ่านเข้ามาในชีวิต ขอขอบคุณบริบทแวดล้อมที่เกื้อหนุนให้ผู้วิจัยอยากที่จะผลักดันปริญญาโทเล่มนี้ให้ปรากฏสู่สาธารณะ และจะขอบคุณมากหากผู้ใดสนใจอ่านปริญญาโทเล่มนี้ แล้วกรุณาวิพากษ์วิจารณ์ด้วยหลักฐานและเหตุผล เพื่อนำไปสู่ข้อสรุปที่ดีกว่า ผู้วิจัยยินดีน้อมรับด้วยความเต็มใจ

ปิยวัฒน์ สีแดงสุก

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง.....	ฐ
สารบัญรูปภาพ	ฑ
บทที่ 1	1
บทนำ.....	1
1.1 ที่มาและความสำคัญ	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	8
1.3 คำถามวิจัย.....	9
1.4 ขอบเขตของการศึกษา	9
1.5 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	10
1.6 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	10
1.6.1 งานศึกษาว่าด้วยการประกอบสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระ นเรศวรมหาราชในช่วงเวลาต่าง ๆ	11
1.6.2 งานศึกษาที่วิเคราะห์รูปแบบอันเฉพาะเจาะจงของการนำเสนอเรื่องเล่าทาง ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช.....	20
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	22
1.8 แหล่งศึกษาค้นคว้า	23
บทที่ 2 สายธารเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช.....	24

2.1 ประวัติศาสตร์ของเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชฉบับสังเขป	24
2.1.1 ร่องรอยของเรื่องเล่าสมัยอยุธยา	24
2.1.2 โครงการชำระพระราชพงศาวดารกับการเปลี่ยนผ่านวีรบุรุษอยุธยาสู่วีรบุรุษรัตนโกสินทร์	27
2.1.3 ปริมาณพลของเรื่องเล่าที่หลากหลายในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์	29
2.2 เศษเสี้ยวอันหลากหลายก่อนการปรากฏของเรื่องเล่าขนาดใหญ่: เรื่องเล่าฉบับพระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย	36
2.3 “พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช”: การสถาปนาเรื่องเล่าขนาดใหญ่ในสังคมไทย .	45
2.3.1 หลัง 2475: ราชอาณาจักรที่ยังหลงเหลือภายใต้ระบอบใหม่	45
2.3.2 ชีวประวัติของพระนิพนธ์ฉบับหนึ่ง: คู่มือการรื้อฟื้นสถาบันกษัตริย์ภายใต้ระบอบใหม่	48
2.3.3 การประกอบสร้างความหมายในตัวบท	51
2.4 บทสรุป	62
บทที่ 3 การประกอบสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชภายใต้ “กรอบโครงการประวัติศาสตร์ราชาชาติไทย” จากกลางทศวรรษ 2490 ถึง พ.ศ. 2558.....	64
3.1 ว่าด้วยแนวคิด “กรอบโครงการประวัติศาสตร์ราชาชาติไทย”	64
3.1.1 ประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยม (royal-national history)	64
3.1.2 อำนาจนำ (hegemony)	66
3.1.3 พระราชอำนาจนำ (Royal hegemony)	71
3.1.4 ความทรงจำร่วม (collective memory) และประเพณีประดิษฐ์ (the invention of tradition)	76
3.1.5 “กรอบโครงการประวัติศาสตร์ราชาชาติไทย” กับการศึกษาเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวร.....	80
3.2 การเชื่อมโยงเรื่องเล่าเข้ากับกองทัพ.....	81

3.3 สอนนครายุทธหัตถ์: สงครามประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยในจังหวัดสุพรรณบุรีและกาญจนบุรี	84
3.3.1 หมายเหตุของกรอบโครงการประวัติศาสตร์ราชาชาติไทย	84
3.3.2 วิวาทะข้ามทศวรรษว่าด้วยเจดีย์และสถานที่กระทำยุทธหัตถ์	90
3.3.3 การประนีประนอมและการหักล้างคำอธิบายรัฐที่ไม่มีวันเกิดขึ้นจริง	101
3.4 ถิ่นกำเนิดเรื่องเล่าแห่งองค์มหาราช: ความสำคัญของจังหวัดพิษณุโลกในฐานะสถานที่ เสด็จพระราชสมภพ	106
3.4.1 ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช: ภาพลักษณ์ “กษัตริย์นักรบเพื่อความมั่นคง”	106
3.4.2 พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช: ภาพลักษณ์ “กษัตริย์นักรบเพื่อ การพัฒนา”	113
3.5 ประกาศอิสรภาพ ณ พื้นที่สีแดง: การปราบปรามคอมมิวนิสต์ด้วยเรื่องเล่าและแรงศรัทธา	119
3.5.1 “ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” จังหวัดหนองบัวลำภู: ปฏิบัติการแย่งชิงมณฑลใน ภาคอีสาน	121
3.5.2 “พระสถูปเจดีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชานุสรณ์” จังหวัดเชียงใหม่: การเชื่อมโยง ชาติพันธุ์เข้ากับวีรบุรุษของชาติพันธุ์ไทย	129
3.5.3 “พระเจดีย์อิสรภาพ อานุสรณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช” จังหวัดเพชรบูรณ์: การใช้ หลักศาสนาพุทธนำทางด้านคอมมิวนิสต์	140
3.6 โครงการใหญ่ในราชธานีแห่งที่สอง: เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรตามแนวพระราชดำริ	154
3.6.1 จากทุ่งมะขามหย่องสู่ทุ่งภูเขาทอง	154
3.6.2 เรื่องเล่าในพระบรมราชานุสาวรีย์ทรงม้า	158
3.7 เรื่องเล่า ณ ปลายทางสุขนาฏกรรม: ก่อนและหลังกองทัพพวนคืนการเมือง	162
3.7.1 กองบัญชาการทหารสูงสุดกับพระบรมราชานุสาวรีย์ในเมืองหลวง	162
3.7.2 นาฏกรรม 400 ปี แห่งการเสด็จสวรรคต	166

3.7.3 ก่อนเปลี่ยนผ่านรัชสมัยอันยาวนาน: การเชื่อมโยงเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรเข้าสู่ สถานะ “สัตตบุรุษกษัตริยาธิราช”	172
3.8 บทสรุป	181
บทที่ 4 การประกอบสร้างเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในวัฒนธรรมแบบมวลชน	185
4.1 แนวคิดสำหรับการศึกษาสื่อและวัฒนธรรมสมัยนิยม (popular media and culture) โดยสังเขป	185
4.2 วรรณกรรมที่มีอภิมหาอำนาจของสมเด็จพระนเรศวรได้	188
4.3 บทเพลงการเมืองกับการต่อต้านคอมมิวนิสต์	192
4.3.1 “ทหารพระนเรศวร”	192
4.3.2 อชีวประวัติของเพลงพระราชนิพนธ์ “ความฝันอันสูงสุด”	195
4.4 คำสอนของพระเกจิอาจารย์: การเชื่อมโยงเรื่องเล่าในมิติศาสนาพุทธ (ไทย)	201
4.4.1 “การกลับชาติมาเกิด” ในเรื่องเล่าของหลวงพ่อกฤษีลิงดำ	202
4.4.2 หลวงปู่โง่น โสรโย กับการสร้างตัวตนใหม่ให้แก่พระสุพรรณกัลยา	209
4.5 จากนวนิยายไตรภาคของ “ทมยันตี” สู่ละครทวิภาค	217
4.5.1 การประพันธ์นวนิยายหลังกระแสฟื้นฟูประวัติศาสตร์วีรสตรี (อันเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระ พระนเรศวร)	217
4.5.2 สู่ละครโทรทัศน์เฉลิมพระเกียรติ	225
4.6 “ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช”: การอวดทวารของเรื่องเล่าขนาดใหญ่บนแผ่นฟิล์ม ..	231
4.6.1 โครงการภาพยนตร์เทิดทูนพระมหากษัตริย์ครั้งใหญ่ของ ม.จ.ชาติรีเฉลิม ยุคล ...	231
4.6.2 ว่าด้วยวิถีวิทยาในการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ยุคหลังความเป็นสื่อ	236
4.6.3 บทวิเคราะห์ภาพยนตร์	239
4.7 บทสรุป	249
บทที่ 5 บทสรุป	253

5.1 การสร้างความเป็น (ราชา) ชาติไทยในเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวร.....	253
5.2 ความสัมพันธ์ระหว่าง “พระราชอำนาจนำ” ของสถาบันกษัตริย์ กับ “อำนาจนำ” ของเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวร	256
5.3 ข้อเสนอแนะ	259
บรรณานุกรม	261
ประวัติผู้เขียน.....	288

สารบัญตาราง

ตาราง 1	วิธีการสร้างชุดคำอธิบายตามทัศนระของเฮเดน ไรต์	53
ตาราง 2	วิธีการสร้างชุดคำอธิบายในพระนิพนธ์เรื่อง “พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ..	54
ตาราง 3	การเปรียบเทียบเหตุการณ์สำคัญที่ปรากฏในการนำเสนอสองรูปแบบ	239

สารบัญรูปภาพ

ภาพประกอบ 1 (ซ้าย) รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงประกอบพิธี บวงสรวงพระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์ วันที่ 22 กันยายน พ.ศ. 2498	88
ภาพประกอบ 2 (ขวา) รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จมาทำพิธีเปิด พระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2502	88
ภาพประกอบ 3 ตราไปรษณียากรที่ระลึกวันกองทัพไทย วันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2527	99
ภาพประกอบ 4 ตราไปรษณียากร ชุด 400 ปี แห่งการทำยุทธหัตถี.....	100
ภาพประกอบ 5 ขบวนแห่อัญเชิญพระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวรมหาราชรอบตัวเมืองจังหวัด พิษณุโลก ก่อนนำขึ้นประดิษฐานที่มหาวิทยาลัยนเรศวร	115
ภาพประกอบ 6 พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ มหาวิทยาลัยนเรศวร	115
ภาพประกอบ 7 ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จังหวัดหนองบัวลำภู	127
ภาพประกอบ 8 เหรียญกษาปณ์.....	141
ภาพประกอบ 9 พระเจดีย์อิสรภาพฯ จังหวัดเพชรบูรณ์	151
ภาพประกอบ 10 พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ ทุ่งภูเขาทอง จังหวัด พระนครศรีอยุธยา.....	160
ภาพประกอบ 11 ภาพปูนต่ำลำดับที่ 5: พ.ศ. 2135 ทรงพระสุบินว่าได้ทรงประหารจระเข้.....	161
ภาพประกอบ 12 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบพิธี เปิดพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ กองบัญชาการทหารสูงสุด กรุงเทพฯ	166
ภาพประกอบ 13 (ซ้าย) พระบรมราชานุสาวรีย์พระมหากษัตริย์ทั้ง 7 พระองค์ (ขวา) พระบรมรา ชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวร	179
ภาพประกอบ 14 (ขวา) ภาพถ่ายพระสุพรรณกัลยาจากนิมิต (ซ้าย) ภาพวาดพระสุพรรณกัลยา พร้อมทั้งดวงวิญญาณรายรอบ	215
ภาพประกอบ 15 ฉากสงครามยุทธหัตถีในละคร “มหाराชกู่แผ่นดิน”.....	229
ภาพประกอบ 16 แผนภาพความสัมพันธ์ระหว่าง “พระราชอำนาจนำ” ของสถาบันกษัตริย์ กับ “อำนาจนำ” ของเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวร.....	257

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญ

พระราชประวัติของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. 2098–2148) พระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์สุโขทัย อาณาจักรอยุธยา ได้รับการถ่ายทอด ผลิตซ้ำ และผลิตใหม่มากที่สุด ในประวัติศาสตร์นิพนธ์กระแสหลักของรัฐและงานวิชาการที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ไทย โดยส่วนใหญ่มักจะมุ่งค้นหาข้อเท็จจริงที่ยังไม่สามารถหาคำตอบได้กระจ่างชัดในสมัยของพระองค์ ตั้งแต่ชีวิตส่วนพระองค์ สถานที่เสด็จพระราชดำเนินในวาระต่าง ๆ สถานที่ทรงประกอบพระราชกรณียกิจสำคัญ การโต้แย้งข้อเท็จจริงบางประการที่หลักฐานต่างชาติหรือหลักฐานไทยระบุไว้ ตลอดจนเรื่องเบ็ดเตล็ดทั่วไป ทำให้เกิดข้อเสนอและข้อถกเถียงต่าง ๆ ขึ้นเป็นจำนวนมาก¹

การศึกษาแบบดังกล่าวล้วนแต่มีความสำคัญในแง่ของความพยายามที่จะเขียนประวัติศาสตร์อันสมบูรณ์แบบของสมเด็จพระนเรศวรขึ้นมาให้ได้ แต่ทว่าสำหรับผู้วิจัยนั้น การตั้งคำถามต่อการมีอยู่ของเรื่องเล่า (narrative) เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรในสังคมไทยนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน

งานศึกษาของนิธิ เอียวศรีวงศ์ เรื่อง *ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา* เป็นงานชิ้นแรก ๆ ที่อธิบายเรื่องราวของสมเด็จพระนเรศวรในพระราชพงศาวดารฉบับต่าง ๆ ที่ผ่านการชำระในสมัยรัชกาลที่ 1 (พ.ศ. 2325–2352) ซึ่งนิธิได้เสนอว่าเรื่องราวของพระองค์ที่เพิ่งถูกสร้างขึ้นในสมัยนี้ ล้วนแต่เป็นความคิดที่ตกทอดจากอยุธยาแล้วมาดัดแปลงให้เข้ากับบริบทของรัตนโกสินทร์² ต่อมางานส่วนใหญ่ที่ศึกษาเกี่ยวกับการสร้างเรื่องเล่า ภาพลักษณ์ หรือ

¹ ดูตัวอย่างงานชิ้นสำคัญของการศึกษาแบบนี้ได้ใน Terwiel, Barend Jan. (2013). What Happened at Nong Sarai? Comparing Indigenous and European Sources for Late 16th Century Siam. *The Journal of the Siam Society*, 101, 19-34.; ล้อม เพ็งแก้ว. (2539). วันยุทธหัตถี พ.ศ. 2135 ตรงกับวันที่ 25 มกราคมจริงหรือ? ใน *สุจิตต์ วงษ์เทศ (บ.ก.), เจดีย์ยุทธหัตถีมีจริงหรือ ?* (น. 139-150). กรุงเทพฯ: มติชน.; สรัสวดี ประยูรเสถียร. (2528). สอบเอกสารในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. *วารสารประวัติศาสตร์*, 2(1), 1-23.

² นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2523). *ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา*. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.

วาทกรรมของสมเด็จพระนเรศวรได้ยึดช่วงเวลาที่มีการชำระพระราชพงศาวดารในสมัยรัชกาลที่ 1 เป็นหมุดหมายในการอธิบายประเด็นนี้เสมอมา¹ แต่งานที่ศึกษาประเด็นนี้ส่วนใหญ่มักจะยุติขอบเขตเวลาของการศึกษาไว้ในทศวรรษ 2490 อันเป็นช่วงเวลาที่พระนิพนธ์เรื่อง *พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช* ของสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพได้รับการจัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2493 ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพของรัชกาลที่ 8 (พ.ศ. 2478–2493)² โดยมีงานที่ศึกษาเลยพ้นจากขอบเขตของช่วงเวลานี้ไปค่อนข้างน้อย³ ทำให้ช่องว่างต่อการศึกษาในประเด็นนี้ยังเปิดกว้างอยู่พอสมควร

การปรากฏขึ้นของพระนิพนธ์เรื่องดังกล่าวถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญต่อการวาง *โครงเรื่อง* (plot) ในเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรที่ *สมบูรณ์แบบที่สุด* เท่าที่เคยมีมาในหน้าประวัติศาสตร์นิพนธ์รัฐไทย ในแง่ของการดำเนินเรื่องที่เริ่มตั้งแต่เสด็จพระราชสมภพถึงเสด็จสวรรคตจบภายในเล่มเดียว เมื่อพิจารณาเช่นนี้จึงถือได้ว่า *พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช* ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการสถาปนา *เรื่องเล่าขนาดใหญ่* (metanarratives)⁴ ของพระราชประวัติสมเด็จพระนเรศวรทั้ง

¹ ตัวอย่างงานศึกษา เช่น เฉลิมพล แซ่กิ้น. (2550). *พระนเรศวร : วาทกรรมจากอดีตที่แปรเปลี่ยนไปสู่วาทกรรมเชิงสัญลักษณ์แห่งกองทัพไทย*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.; วิจารณ์ ตั้งคำวานิช. (2552, กรกฎาคม-กันยายน). ภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรของราชสำนักไทยสมัยรัตนโกสินทร์ถึงทศวรรษ 2480. *ฟ้าเดียวกัน*, 7(3), 94-132.; วศิน ปัญญาวุฒตระกูล. (2540, มกราคม-มิถุนายน). สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพกับสถาบันกษัตริย์ ศึกษากรณีพระนิพนธ์เรื่อง *ประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช*. *มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 5(1), 1-25.

² ดู สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ. (2493). *พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล)*. พระนคร: กรมศิลปากร.

³ ตัวอย่างงานศึกษา เช่น เฉลิมพล แซ่กิ้น. (2550). *เล่มเดิม*. หน้า 103-128.; ศุภกานต์ นานรัมย์. (2551). *สมเด็จพระนเรศวรมหาราชในพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ : การรับรู้ประวัติศาสตร์ในสังคมไทย*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.

⁴ คำว่า *metanarratives* เป็นมโนทัศน์ที่สำคัญของฌ็องส์-ฟร็องซัวส์ ลีโยตาร์ด (Jean-François Lyotard, 1924–1998) นักปรัชญาและนักทฤษฎีวรรณกรรมชาวฝรั่งเศส ผู้นำเสนอและร้อยเรียงมโนทัศน์เรื่อง *หลังสมัยใหม่* (postmodernism) ซึ่งคำว่า *metanarratives* หมายถึง เรื่องเล่าที่มีโลกทัศน์แบบครอบคลุมและเสนอที่จะอธิบายทุกสิ่งทุกอย่าง รวมทั้งลดทอน *เรื่องเล่าขนาดเล็ก* (micronarratives) ให้เข้ามาอยู่ภายในกรอบของมัน โดยลีโยตาร์ดปฏิเสธบรรดา *metanarratives* เพราะเห็นว่า สิ่งเหล่านี้เก็บกดปิดกั้นและกดทับความแตกต่างหลากหลาย ไม่มีที่ว่างให้กับแรงบันดาลใจ ความเชื่อ และความปรารถนาแบบอื่น อีกทั้งการเล่าเรื่องแบบนี้ยังเป็นการใช้สิทธิอำนาจของผู้เล่าเหนือกว่าคนอื่น ๆ ด้วย ดูคำอธิบายเพิ่มเติมใน แคทเธอ

ในแง่การอธิบายและอิทธิพลของตัวบท (text) ที่จะนำไปสู่การประกอบสร้าง (construction) เรื่องเล่าของพระองค์ผ่านประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรม (cultural constructs)¹ หลากหลายรูปแบบในเวลาต่อมา ไม่ว่าจะเป็นประวัติศาสตร์นิพนธ์ พิธีกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และสื่อสมัยใหม่

สำหรับนิยามศัพท์ที่สามารถใช้อธิบายปรากฏการณ์การผลิตซ้ำเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรได้ดีที่สุด คือ คำว่าเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ (historical narratives) อันมีที่มาจากคานิยามของอลัน มันสโลว์ (Alun Munslow) นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษ ซึ่งอธิบายว่าเป็น "...การนำเสนอเรื่องเล่าที่มีเจตนาให้มีการปะติดปะต่อและเรียงลำดับการอธิบาย และการสร้างความหมายเกี่ยวกับอดีตที่ถูกสร้างขึ้นโดยนักประวัติศาสตร์..."² โดยมารศรี สอทิพย์ได้นำนิยามนี้นำมาปรับใช้กับการศึกษาของตนพร้อมอธิบายว่าเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ หมายถึง "...การเล่าเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในอดีตที่นักประวัติศาสตร์สร้างขึ้น ผสมผสานกับจินตนาการของผู้แต่ง..." พร้อมชี้ชัดลงไปว่าเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจำกัดอยู่ที่วรรณกรรมประเภทร้อยแก้วกับร้อยกรอง และเรื่องเล่าที่เป็นการแสดง ได้แก่ ละครและภาพยนตร์

รีน เบลชีย์. (2549). *หลังโครงสร้างนิยมฉบับย่อ [Poststructuralism : a very short introduction]* (อภิญาเพื่อฝูง, ผู้แปล). หน้า 162-163.; ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2560). *บทแนะนำสู่ความคิดหลังโครงสร้างนิยม = Introducing poststructuralism*. หน้า 94-98.; จันทน์ เจริญศรี. (2544). *โพสต์โมเดิร์นกับสังคมวิทยา : Postmodern & sociology*. หน้า 16-18, 66.

ดังนั้นพระนิพนธ์เรื่องพระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จึงมีลักษณะเป็น *metanarratives* ของเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรในสังคมไทยตามนิยามข้างต้น ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในฐานะผู้ทรงพระนิพนธ์มีส่วนในการสร้าง *metanarratives* ต่อเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรในชั้นการก่อตัว คือ การวางโครงเรื่องตั้งแต่เสด็จพระราชสมภพจนถึงเสด็จสวรรคตให้จบภายในเล่มเดียว โดยไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์นิพนธ์ของรัฐเล่มใดเลย แต่ผู้ที่ทำให้เรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรชุดนี้กลายเป็น *metanarratives* อย่างเป็นรูปธรรมและยากที่จะปฏิเสธความจริงของเรื่องเล่าชุดนี้ คือ ประเทศไทยที่ดำเนินการประกอบสร้างความหมายให้แก่เรื่องเล่าชุดดังกล่าว จนกระทั่งส่งอิทธิพลต่อการต่อยอดความหมายต่อเรื่องเล่าชุดนี้มายังฝ่ายมวลชนซึ่งได้สร้างเรื่องเล่าชุดเดียวกันกับรัฐในรูปแบบสื่อสมัยใหม่ในระยะต่อมา

¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2551). ภาพลักษณ์วีรชนัตริย์ : จาก "พระนเรศวรชาธิราช" สู่ "ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช". ใน *อยุธยาศึกษา : ตลาดวิชาสำหรับครู-อาจารย์*. หน้า 113.

² "That narrative representation intend to provide a coherent and ordered body of explanations and meanings about the past produced by the historian" ใน Alun Munslow. (2007). *Narrative and History*. p. 137. อ้างถึงใน มารศรี สอทิพย์. (2551). *เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช : กลวิธีการเล่าเรื่องกับการสร้างภาพลักษณ์*. หน้า 13.

เท่านั้น¹ ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเลือกคำว่า *เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์* มาปรับใช้เป็นคำนิยามในการอธิบายเนื้อหาทั้งหมดในปฏิญยานิพนธ์เล่มนี้ แต่ผู้วิจัยตีความนัยยะของคำดังกล่าวครอบคลุมไปถึงประดิษฐกรรมทางวัฒนธรรมในรูปแบบอื่น ๆ ดังที่กล่าวไปก่อนหน้านี้ด้วย เนื่องจากก่อนการปรากฏขึ้นของเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรในพื้นที่และช่วงเวลาต่าง ๆ จำต้องผ่านกระบวนการประกอบสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ที่มีต้นทางมาจากโครงเรื่องหลักของรัฐก่อนจึงจะได้รับการผลิตซ้ำให้ปรากฏออกมาอย่างเป็นรูปธรรมและแพร่หลายโดยทั่วไปได้

เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรจึงถือเป็นส่วนสำคัญของอุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์ของประเทศไทย ดังที่ธงชัย วินิจจะกุล อธิบายว่า *ประวัติศาสตร์* สามารถมีความหมายเป็นความเชื่อหรืออุดมการณ์ที่ถูกสร้างขึ้นมาจากการมีพื้นฐานอยู่กับอดีตที่เชื่อว่าจริง ซึ่งเป็นผลผลิตของการศึกษาหรือความรู้ที่ทำให้คิดกันไปว่าอดีตเป็นเช่นนั้น จนกลายเป็นความเชื่อที่ทรงอิทธิพลและเป็นกรอบของการสร้างความรู้ทางประวัติศาสตร์ไป² โดยเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรมีลักษณะเป็น *ประวัติศาสตร์* ในความหมายนี้เช่นกัน เนื่องจากประวัติศาสตร์สมัยของพระองค์ถูกสร้างโดยรัฐและเผยแพร่ออกมาในรูปแบบของการศึกษาพร้อมกับประดิษฐกรรมทางวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ จนกลายเป็นอุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์กระแสหลักที่ไม่สามารถคัดค้านหรืออธิบายประเด็นสำคัญบางอย่างผิดแผกไปจากประวัติศาสตร์นิพนธ์ของรัฐได้ มิฉะนั้นอาจจะเป็นการละเมิดต่อข้อกฎหมายของรัฐที่ถูกตีความปกป้องพระมหากษัตริย์ในอดีตไป³ แสดงให้เห็นถึงการที่อุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์ถูกเชื่อมเข้ากับอุดมการณ์ทางการเมืองอย่างแยกจากกันไม่ออก

ลักษณะเหลื่อมซ้อนกันระหว่างพื้นที่ทางอุดมการณ์ทั้งสองนี้ ทำให้เรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรที่วางโครงเรื่องทาง *ประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยม* (royal-national history) แยกไม่ขาดออกจากสถาบันกษัตริย์อันถือเป็นประมุขสูงสุดของประเทศไทย ดังที่ธงชัย วินิจจะกุลอธิบายว่าสาระสำคัญของประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยม คือ การเล่าเรื่องราวการต่อสู้เพื่อเอกราชของ

¹ แหล่งเดิม. หน้าเดิม.

² ธงชัย วินิจจะกุล. (2562ค). *ออกนอกขนบประวัติศาสตร์: ว่าด้วยประวัติศาสตร์นอกขนบและวิธีวิทยาทางเลือก*. หน้า 3.

³ กรณีของสุลักษณ์ ศิวรักษ์ เป็นตัวอย่างที่ดีต่อการทำความเข้าใจในประเด็นนี้ จากการโดนแจ้งข้อหาตามมาตรา 112 (ความผิดต่อองค์พระมหากษัตริย์ไทย) ซึ่งมีสาเหตุมาจากที่สุลักษณ์ได้กล่าวพาดพิงในทำนองว่าการทำยุทธหัตถีอาจไม่มีจริง แต่ภายหลังอัยการทหารมีคำสั่งไม่ฟ้องคดีเนื่องจากหลักฐานไม่เพียงพอ ดู iLaw. (2557). *ศ.ศิวรักษ์: คดี 112 อภิปรายหมิ่นฯพระนเรศวร*. (ออนไลน์)

ชาติไทยภายใต้การนำของพระมหากษัตริย์ โครงเรื่องแบบนี้ถูกเชื่อมโยงเข้ากับสถาบันกษัตริย์ นับตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ต่อเนื่องมาจนถึงหลังการปฏิวัติ 2475 ที่แม้จะเน้นการเขียนประวัติศาสตร์แนวชาตินิยมมากขึ้น แต่กลับไม่ได้ทำลายประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมอย่างถึง ราก “...พวกเขาทำได้ดีที่สุดเพียงพยายามเสนอให้ “ชาติ” เป็นจุดหมายของประวัติศาสตร์ซึ่ง กษัตริย์ในอดีตก็ทรงเชิดชูรับใช้ แต่มิได้สร้างแม่บทฉบับใหม่ที่ผลักดันความทรงจำของเจ้ากรุงเทเพ ออกไป”¹ อิทธิพลของประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมยังคงอยู่ และถูกขับเน้นมากขึ้นในทศวรรษ 2490 ที่ฝ่ายกษัตริย์นิยมและอนุรักษนิยมกลับมายึดครองพื้นที่ทางการเมืองและวัฒนธรรมอีกครั้ง² พร้อมกับการรื้อฟื้นบทบาทของพระมหากษัตริย์อันศักดิ์สิทธิ์ และสร้างพระมหากษัตริย์ของมหาชน ชาวสยาม (popular monarchy) รวมถึงออกแบบระบบการเมืองที่มีพระมหากษัตริย์อยู่เหนือ การเมืองในความหมายที่อยู่ข้างบนของระบบการเมืองปกติ³ ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวอยู่ในระยะ เดียวกับที่เรื่องเล่าขนาดใหญ่ของสมเด็จพระนเรศวรเริ่มก่อตัวขึ้นมา ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่าง ยิ่งที่ต้องพิจารณาการประกอบสร้างเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรในสองมิติ ทั้งมิติของอำนาจนำ (hegemony)⁴ ของตัวเรื่องเล่า กับพระราชอำนาจนำ (Royal Hegemony)⁵ ของพระมหากษัตริย์

¹ ดู “ประวัติศาสตร์ไทยแบบราชาชาตินิยม : จากยุคอาณานิคมอำพรางสู่ราชาชาตินิยมใหม่หรือลัทธิ เสด็จพ่อของกรรมพีไทยในปัจจุบัน” ใน ธงชัย วินิจจะกุล. (2559). *โฉมหน้าราชาชาตินิยม: ว่าด้วย ประวัติศาสตร์ไทย*. หน้า 5-19.

² การรัฐประหาร พ.ศ. 2490 เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้กลุ่มรอยัลลิสต์ที่สูญเสียอำนาจทางการเมือง ไปตั้งแต่หลัง พ.ศ. 2475 กลับมาอีกครั้ง ดู “บทที่ 3 การรัฐประหาร 2490: จุดเริ่มต้นของความขัดแย้งภายใน การ เมืองไทย” ใน ณัฐพล ใจจริง. (2552). *การเมืองไทยสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ภายใต้ระเบียบโลกของ สหรัฐอเมริกา (พ.ศ. 2491-2500)*. หน้า 62-86.; ส่วนในทางวัฒนธรรมมีการผลิตงานเขียนโจมตีคณะราษฎรเป็น จำนวนมากในช่วงเวลานี้ ดู “บทที่ 4 ผืนจริงของนักอุดมคติ “น้ำเงินแท้” : รื้อ 2475 สร้างระบอบกลายพันธุ์” ใน ณัฐพล ใจจริง. (2556). *ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื่อ: ความเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิบัตินิยมปฏิวัติสยาม (พ.ศ. 2475-2500)*. หน้า 135-196.

³ ธงชัย วินิจจะกุล. (2562ก). *ประชาธิปไตยที่มีกษัตริย์อยู่เหนือการเมือง*. หน้า 212.

⁴ คำว่า อำนาจนำ (hegemony) เป็นมโนทัศน์สำคัญของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci, 1891-1937) นักทฤษฎีการเมืองแนวมาร์กซิสต์ชาวอิตาลี โดยงานศึกษาที่เป็นพื้นฐานสำหรับการทำความเข้าใจ แนวคิดนี้และแนวคิดอื่น ๆ ของกรัมสกี ดู วิชรพล พุทธิรักษา. (2557). *บทสำรวจความคิดทางการเมืองของ อันโต นิโอ กรัมสกี*. กรุงเทพฯ: สมมติ.

⁵ งานศึกษาที่อธิบายนำแนวคิดเรื่องพระราชอำนาจนำ (Royal Hegemony) ของพระมหากษัตริย์มา ปรับใช้ใน ชินดา ชิตบัณชิตย์. (2550). *โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนำใน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

อันถือเป็นใจกลางสำคัญในการประกอบสร้างเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรผ่านการผลิตซ้ำในสองวัฒนธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมแบบรัฐและวัฒนธรรมแบบมวลชน

การประกอบสร้างเรื่องเล่าในวัฒนธรรมแบบรัฐหลังจาก พ.ศ. 2493 เกิดขึ้นโดยการนำโครงเรื่องตามอย่างในพระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมาช่วยใช้ ผลิตซ้ำ และสร้างความหมายใหม่ตามบริบททางการเมืองที่แตกต่างกันไป ภารกิจสำคัญแรก ๆ ของรัฐที่เกี่ยวกับประเด็นนี้ คือ การร้อยรัดเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรเข้ากับกองทัพบกนับตั้งแต่ พ.ศ. 2495 สมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2491-2500) ซึ่งสภากองทัพก็ได้พิจารณาเลือกวันที่ 25 มกราคม ในขณะนั้นถือว่าเป็นวันที่สมเด็จพระนเรศวรกระทำยุทธหัตถีให้เป็นวันกองทัพภักดิ์ภาพลักษณ์ของพระองค์ที่เป็นพระมหากษัตริย์แห่งการสงครามจึงทาบทับภาพลักษณ์ของกองทัพบกที่เป็นหน่วยงานด้านความมั่นคงอย่างแนบสนิท ด้วยเหตุนี้ กองทัพบกที่มีราชาเป็นสัญลักษณ์เชิงอำนาจจึงมีส่วนสำคัญเป็นอย่างมากในการผลิตซ้ำเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรในเวลาต่อมา

กระบวนการแปรเปลี่ยนเรื่องเล่าจากหน้าประวัติศาสตร์นิพนธ์ให้ปรากฏเป็นวัตถุอันจะมีส่วนสำคัญในการสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์แก่คนภายในรัฐ โดยมากมักอยู่ในรูปแบบสถาปัตยกรรมและประติมากรรมเป็นส่วนใหญ่ เช่น พระบรมราชานุสาวรีย์ ศาลสำหรับประดิษฐานรูปเคารพ เจดีย์ ฯลฯ ตัวอย่างหลักฐานชั้นต้นชิ้นสำคัญที่ฉายให้เห็นกระบวนการสร้างสิ่งเหล่านี้พบในเอกสารของกระทรวงศึกษาธิการเรื่องสถานที่สำคัญเกี่ยวกับการพระราชสงครามและเรื่องทรงบำเพ็ญพระราชกุศลบวงสรวงสมเด็จพระนเรศวรมหาราช [13 ม.ค. 2512 - 26 ก.พ. 2514] มีการอธิบายอย่างชัดเจนตั้งแต่การค้นหาข้อมูลในประวัติศาสตร์นิพนธ์ของรัฐ การเขียนประวัติศาสตร์ชุดหนึ่งขึ้นมาเพื่อใช้อธิบายความสำคัญของสถานที่แต่ละแห่ง การแต่งตั้งคณะกรรมการฯ ในการจัดสร้าง การติดต่อกับภาครัฐส่วนท้องถิ่น ตลอดจนการกำหนดวันที่จะทำพิธีเปิดโดยมีพระมหากษัตริย์ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ หรือพระบรมวงศานุวงศ์เสด็จฯ เป็นประธานประกอบพิธี² การที่สถาบันกษัตริย์ให้ความสำคัญกับพิธีกรรมเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรแสดงถึงการเกื้อหนุนกันระหว่างอำนาจนำของเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรกับพระราชอำนาจนำของสถาบันฯ เองดังที่ได้เสนอมมาแล้วข้างต้น

¹ จากเดิมที่ใช้วันที่ 28 กรกฎาคม อันเป็นวันที่ฉลองชัยชนะกรณีพิพาทอินโดจีนฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2484 ใน เฉลิมพล แซ่กั้น. (2550). *เล่มเดิม*. หน้า 106-108.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (4) ศธ 2.4.1/27 เรื่องสถานที่สำคัญเกี่ยวกับการพระราชสงครามและเรื่องทรงบำเพ็ญพระราชกุศลบวงสรวงสมเด็จพระนเรศวรมหาราช [13 ม.ค. 2512 - 26 ก.พ. 2514].

พื้นที่ซึ่งถือเป็นหมุดหมายสำคัญของการประกอบสร้างเรื่องเล่าในวัฒนธรรมแบบรัฐ อย่างเป็นทางการ คือ พระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี (พ.ศ. 2502) ในขณะนั้น เชื่อกันว่าเป็นสถานที่ที่สมเด็จพระนเรศวรทรงกระทำยุทธหัตถี¹ จะเห็นได้ว่าโครงเรื่องที่ใช้กำกับ ความรับรู้ของผู้คนในพื้นที่เหมือนกันกับที่กองทัพบกใช้สร้างเป็นสัญลักษณ์เชิงอำนาจให้แก่ตน ความเหมือนดังกล่าวแสดงให้ถึงการที่ช่วงเวลานับตั้งแต่ พ.ศ. 2493–2502 ทั้งสถาบันกษัตริย์และ กองทัพต่างได้เข้ามามีส่วนในการประกอบสร้างเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรอย่างชัดเจน บทบาท ของทั้งสองสถาบันนี้ยังคงปรากฏอยู่ในเวลาต่อมาซึ่งจะมีผลต่อแนวคิด รูปแบบ และการเลือกพื้นที่ ในขั้นนั้นให้เรื่องเล่าของมหाराชพระองค์นี้คือครองสถานะเป็นเรื่องเล่าขนาดใหญ่ที่สังคมไทยต้อง ให้การยอมรับและศรัทธา

ในส่วนของวัฒนธรรมแบบมวลชน การสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระ นเรศวรเกิดจากกลุ่มคนที่อาจจะเกี่ยวข้องกับรัฐหรือไม่ก็ได้ เช่น นักประพันธ์ ศิลปิน ผู้กำกับ ภาพยนตร์ พระเกจิอาจารย์ ฯลฯ แต่ต่างตรงที่รูปแบบการนำเสนอและการผลิตซ้ำจะทำผ่านสื่อ สมัยใหม่ที่สามารถเข้าถึงมวลชนได้ง่ายกว่ารูปแบบของรัฐ เช่น วรรณกรรม ละคร ภาพยนตร์ เพลง ฯลฯ แม้จะมีการตีความและเพิ่มเติมจินตนาการหรือตัวละครใหม่ ๆ เข้าไปมากเพียงใด แต่ทว่า เรื่องเล่าในวัฒนธรรมนี้ส่วนใหญ่ยังคงดำเนินรอยตามโครงเรื่องหลักที่รัฐใช้ซึ่งสำคัญมากต่อการ ผลิตซ้ำเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรฉบับรัฐให้อยู่ในความรับรู้ของมวลชน

จุดเปลี่ยนสำคัญของการประกอบสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระ นเรศวรอยู่ที่ภาพยนตร์เรื่องตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ผลงานการกำกับโดย ม.จ.ชาติรี เฉลิม ยุคล และร่วมเขียนบทโดยสุนทร ชุตินทรานนท์ นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์ไทยกับ พม่า² ภาพยนตร์เรื่องนี้ถูกสร้างถึง 6 ภาคด้วยกันระหว่าง พ.ศ. 2550–2558 นับเป็นครั้งแรกที่โครง เรื่องแบบในพระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้รับการนำเสนออีกครั้งในรูปแบบที่แตกต่าง กันออกไป จากเดิมในวัฒนธรรมแบบรัฐที่นำเสนอผ่านประวัติศาสตร์นิพนธ์มาสู่การนำเสนอใน วัฒนธรรมแบบมวลชนผ่านภาพยนตร์ ตรงประเด็นนี้เป็นข้อเสนอสำคัญของปริญญาานิพนธ์เล่มนี้ที่ ต้องการอธิบายว่าเรื่องเล่าขนาดใหญ่ของสมเด็จพระนเรศวรในสังคมไทยดำรงอยู่ได้ ไม่ได้เป็น

¹ หมายกำหนดการรัฐพิธีเปิดพระบรมราชานุสรณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ ตำบลดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี พุทธศักราช 2502. (2502, 23 มกราคม). *ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ* (เล่ม 76 ตอนที่ 14, น. 3-4).

² ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับภาพยนตร์เรื่องนี้ใน ธิดา ผลิตผลการพิมพ์ (บ.ก.). (2550). *ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช*. กรุงเทพฯ: บริษัท ไบโอสโคป พลัส จำกัด.

เพราะกลไกของรัฐในการผลิตซ้ำอยู่สม่ำเสมอเพียงอย่างเดียว หากแต่ฝ่ายผู้ผลิตซ้ำในวัฒนธรรมแบบมวลชนไม่ว่าจะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม ต่างสยบยอมอยู่ภายใต้ชุดวิถีคิดและการวางโครงเรื่องแบบรัฐมิให้ผิดแผกไปจากจารีตที่สืบทอดกันมา โดยนัยนี้เรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรในฐานะส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมจึงเป็น *มรดกสมบูรณาญาสิทธิราชย์*¹ ที่ตกค้างจากระบบเก่า กลายเป็นส่วนหนึ่งของผลผลิตในการสร้างอุดมการณ์ทางการเมืองและประวัติศาสตร์ของรัฐไทยสมัยใหม่ไปโดยปริยาย

ข้อเสนอหลักของปริญญาานิพนธ์เล่มนี้จึงต้องการอธิบายการประกอบสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรในสองวัฒนธรรม ทั้งวัฒนธรรมแบบรัฐและวัฒนธรรมแบบมวลชน โดยในแต่ละวัฒนธรรมจะแบ่งการพิจารณาออกไปอีก 2 ระดับ คือ การพิจารณาภาวะการถือครองอำนาจนำของเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรว่ามีกระบวนการสร้างและกลไกตอกย้ำทางอุดมการณ์อย่างไรบ้างที่ส่งผลให้สถานะเรื่องเล่าของมหाराชพระองค์นี้มีความศักดิ์สิทธิ์และทรงพลังแก่การรับรู้ของผู้คน อีกระดับหนึ่ง คือ การพิจารณากระแสพระราชอำนาจนำของพระมหากษัตริย์ในแต่ละช่วงเวลา เพื่อฉายให้เห็นการเกื้อหนุนกันของอำนาจนำและพระราชอำนาจนำอันจะมีผลต่อการตีความเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวร (ใหม่) ในลักษณะที่สอดคล้องกับไปสภาพบริบทการเมืองของแต่ละช่วงเวลา นับตั้งแต่เรื่องเล่าขนาดใหญ่เริ่มถูกสถาปนาขึ้นมาใน พ.ศ. 2493 จนถึงปรากฏขึ้นอีกครั้งของโครงเรื่อง *สมบูรณ* แบบผ่านการฉายมหาภาพย์ภาพยนตร์ระหว่าง พ.ศ. 2550-2558

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาที่มาและพัฒนาการของการประกอบสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในรูปแบบต่าง ๆ ระหว่าง พ.ศ. 2493-2558

1.2.2 เพื่อศึกษาบทบาทของรัฐไทยและกลุ่มคนอื่น ๆ ที่มีส่วนในการประกอบสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชระหว่าง พ.ศ. 2493-2558

1.2.3 เพื่อศึกษาการสร้างความป็นชาติไทยผ่านเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในรูปแบบต่าง ๆ ระหว่าง พ.ศ. 2493-2558

¹ ธงชัย วินิจจะกุล. (2562ก). *เล่มเดิม*. หน้า 209.

1.3 คำถามวิจัย

1.3.1 การประกอบสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทั้งจากรัฐและวัฒนธรรมแบบมวลชนปรากฏออกมาในรูปแบบใดบ้าง

1.3.2 การประกอบสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ระหว่าง พ.ศ. 2493–2558 มีพัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงในแง่ของรูปแบบการนำเสนอหรือไม่ อย่างไร

1.3.3 นัยสำคัญของการประกอบสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมีผลต่อการสร้างองค์ความรู้หรือความรับรู้ในเรื่องของความเป็นชาติไทยอย่างไร

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

ขอบเขตของการศึกษาในปริญญาานิพนธ์ชิ้นนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน ดังนี้

1.4.1 *ขอบเขตของเวลา* ปีที่เป็นจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดของการศึกษานั้น เป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญต่อโครงเรื่องของเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรที่อธิบายตั้งแต่ทรงพระเยาว์จนถึงเสด็จสวรรคตได้รับการเผยแพร่สู่สาธารณชน โดยเริ่มศึกษาจาก พ.ศ. 2493 ที่มีการจัดพิมพ์พระนิพนธ์ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช กกรมพระยาดำรงราชานุภาพเรื่อง *พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช* ซึ่งนับเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญทางประวัติศาสตร์นิพนธ์ เนื่องจากประวัติศาสตร์นิพนธ์ของรัฐที่ผ่านมานับตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์ มีเพียงการเล่าเรื่องของพระองค์ในบางประเด็นหรือเล่าเรื่องทั้งหมดแต่ไม่ได้ให้รายละเอียด หรือแทรกไว้ในพระราชพงศาวดารหรือพระนิพนธ์แต่ละเรื่องเท่านั้น ดังนั้นการปรากฏขึ้นของพระนิพนธ์เรื่องนี้จึงเป็นการนำเสนอเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรอย่างสมบูรณ์แบบที่สุุดเป็นครั้งแรก

ส่วนปีที่สิ้นสุดการศึกษา คือ พ.ศ. 2558 ได้มีการฉายปัจจัยมบทของภาพยนตร์ชุดตำนาน *สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ภาค 6 อวสานหงสา* กำกับโดย ม.จ.ชาติเฉลิม ยุคล ซึ่งก่อนหน้านี้ได้ฉายมาแล้ว 5 ภาค นับตั้งแต่ พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา ถือได้ว่าเป็นการนำเสนอโครงเรื่องฉบับสมบูรณ์แบบของสมเด็จพระนเรศวรอีกครั้ง โดยนับตั้งแต่ภายหลังจากการจัดพิมพ์ *พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช* แล้ว ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ในวัฒนธรรมแบบรัฐหรือวัฒนธรรมแบบมวลชน ไม่เคยมีการนำเสนอโครงเรื่องแบบนี้อีกเลย ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากโครงเรื่องของเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวร ทั้งปีที่เริ่มต้นและปีที่สิ้นสุดการศึกษาจึงมีความเหมาะสมในแง่ของการทำความเข้าใจต่อความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในระยะเวลากว่า 65 ปีนี้ได้อย่างสมเหตุสมผล

1.4.2 **ขอบเขตด้านเนื้อหา** ปรินญาณินพนธ์ชิ้นนี้มุ่งนำเสนอการเปลี่ยนแปลงในแต่ละประเด็นตามขอบเขตเวลาของการศึกษา โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1) การประกอบสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์จากรัฐ ประกอบด้วย ประวัติศาสตร์นิพนธ์ การสถาปนาวันกองทัพไทย การสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ การประกอบพิธีบวงสรวง การจัดงานครบรอบในวาระต่าง ๆ ตลอดจนการประทับพระบรมฉายาลักษณ์ลงบนธนบัตร 2) การประกอบสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ในวัฒนธรรมแบบมวลชน ประกอบด้วย วรรณกรรม เพลง หนังสือคำสอนของพระเกจิอาจารย์ ละคร และภาพยนตร์

1.5 วิธีการดำเนินการวิจัย

ในแง่ของหลักฐานและวิธีการดำเนินการศึกษาวิจัยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) โดยค้นคว้าวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มีการใช้ทั้งเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรอง ดังนี้

1.5.1 **เอกสารชั้นต้น** ประกอบด้วย เอกสารจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติโดยเฉพาะเอกสารของกระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทย ซึ่งเป็น 2 กระทรวงหลักที่ประสานงานกันทำหน้าที่ในแสวงหาพื้นที่ต่าง ๆ ในประเทศไทยที่มีความเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวรในทางประวัติศาสตร์นับตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ราชกิจจานุเบกษา ประกาศคำสั่งทางราชการต่าง ๆ ประวัติศาสตร์นิพนธ์ หนังสือพิมพ์ร่วมสมัย หนังสืองานศพของบุคคลผู้เกี่ยวข้องกับรัฐหรือนายทหารระดับสูง ตลอดจนวรรณกรรม หนังสือหรือเอกสารเกี่ยวกับเพลง หนังสือคำสอนของพระเกจิอาจารย์ ละคร และภาพยนตร์

1.5.2 **เอกสารชั้นรอง** ประกอบด้วย งานวิชาการ งานวิจัย หรือวิทยานิพนธ์ที่ศึกษาการสร้างเรื่องเล่า ภาพลักษณ์ หรือวาทกรรมเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรในแต่ละช่วงเวลา และงานศึกษาบริบททางประวัติศาสตร์ในขอบเขตเวลาของการศึกษา รวมถึงแหล่งข้อมูลออนไลน์

ส่วนการนำเสนอผลการค้นคว้าจะนำเสนอข้อมูลแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytic Description) โดยแบ่งการอธิบายเนื้อหาและวิเคราะห์เอกสารทั้งชั้นต้นและชั้นรองออกเป็น 2 ส่วน ดังที่ได้กล่าวไปแล้วก่อนหน้านี้

1.6 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในส่วนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน ดังนี้

1.6.1 งานศึกษาว่าด้วยการประกอบสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในช่วงเวลาต่าง ๆ

กลุ่มงานศึกษาประเภทแรกนี้ได้ตั้งคำถามต่อการมีอยู่ของเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ของสมเด็จพระนเรศวรว่ามีจุดเริ่มต้น จุดเปลี่ยนแปลง หรือจุดสูงสุดในการนำเสนอเรื่องเล่าในแต่ละช่วงเวลาอย่างไร ซึ่งมีทั้งงานศึกษาที่เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรโดยตรงและงานศึกษาประเด็นอื่น ๆ ในทางประวัติศาสตร์นิพนธ์แล้วยกตัวอย่างหรือแทรกเนื้อหาที่เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรลงไป โดยหัวข้อนี้จะแบ่งย่อยลงไปอีกตามโครงสร้างเนื้อหา ได้แก่

กลุ่มงานศึกษาสมัยรัตนโกสินทร์

งานของนิธิ เอียวศรีวงศ์ เรื่อง *ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา*¹ ได้ตั้งข้อสังเกตว่า เมื่อครั้งที่มีการชำระพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศใน พ.ศ. 2338 ข้อความที่เกี่ยวกับสงครามกับพม่านับตั้งแต่สมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิจนถึงสมัยสมเด็จพระนเรศวรคงจะมีการแต่งขยายความขึ้นในครั้งนั้น เนื่องจากสำนวนโวหารไม่ได้เป็นแบบสมัยอยุธยา จึงสรุปได้ว่าการสงครามกับพม่าในสมัยสมเด็จพระนเรศวรเป็นสิ่งที่แวดล้อมอยู่ในอดีตที่ราชสำนักรัชกาลที่ 1 สนใจจะสร้างเพื่อปัจจุบันของตน นอกจากนั้นนิทธียังได้ทำการวิพากษ์พระราชพงศาวดารฉบับต่าง ๆ ที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อรองรับสิทธิธรรมของราชวงศ์จักรี ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรก็เป็นกษัตริย์อยุธยาองค์สำคัญที่ได้รับการเชิดชูเพื่อเป้าหมายที่ว่านี้ ดังที่นิทธีอธิบายว่า สมเด็จพระนเรศวรเดิมที่อาจเป็นวีรบุรุษของคนอยุธยาอยู่แล้ว แต่พระราชพงศาวดารทำให้พระองค์เป็นวีรบุรุษที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของสมัยรัตนโกสินทร์ โดยงานศึกษาชิ้นนี้ของนิทธีมีจุดเด่นประการสำคัญ คือ เป็นงานที่บุกเบิกแนวทางการศึกษาพระราชพงศาวดารในแนววิพากษ์ที่ไม่ใช่การค้นหาข้อเท็จจริงตามตัวบทที่ปรากฏ แต่ต้องค้นหาเบื้องหลังแนวคิดที่ปรากฏในตัวบทนั้นต่างหากจึงจะทำให้พระราชพงศาวดารจึงจะจัดเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ดีได้

บทความถัดมาเรื่อง *ความสำคัญของรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในประวัติศาสตร์ไทย*² ของวินัย พงศ์ศรีเพียร พิมพ์ครั้งแรกเนื่องในโอกาสครบรอบ 400 ปีแห่งการครองราชย์ของสมเด็จพระนเรศวร ได้ตั้งคำถามสำคัญขึ้นมาว่า ราชสำนักรัชกาลที่ 1 แห่งกรุง

¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2523). *เล่มเดิม*. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.

² วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2540). *ความสำคัญของรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในประวัติศาสตร์ไทย*. ใน วุฒิชัย มูลศิลป์ (บ.ก.), *สมเด็จพระนเรศวรมหาราช 400 ปีของการครองราชย์* (พิมพ์ครั้งที่ 2, น. 58-120). กรุงเทพฯ: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี สำนักเลขาธิการ นายกรัฐมนตรี.

รัตนโกสินทร์ได้ให้ความสำคัญแก่รัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมากน้อยเพียงใด ซึ่งการให้คำตอบอย่างกว้าง ๆ นั้นสามารถพิจารณาได้จากพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ที่ตีพิมพ์แล้ว โดยผู้ชำระกล่าวถึงประวัติศาสตร์อยุธยาทั้งสมัยด้วยความยาว 655 หน้า แต่กล่าวพรรณนาสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาและสมเด็จพระนเรศวรยาว 187 หน้า กินเนื้อที่ไปราว 30% ของทั้งหมด และหากรวมเรื่องสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเข้าไปในโครงสร้างของประวัติศาสตร์การเสียดกรุงฯ ครั้งที่ 1 และการกอบกู้เอกราชของอยุธยาแล้ว จะมีความยาวไม่น้อยกว่า 50% นอกจากนี้วินัยยังมีข้อชวนสันนิษฐานว่า บางที่รัชกาลที่ 1 อาจทรงพิจารณาว่าบทบาทและพระราชภารกิจของพระองค์เองกับสมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทในการกอบกู้เอกราชของชาติไทย มีลักษณะเช่นเดียวกับสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเอกาทศรถเมื่อคราวกอบกู้เอกราชจากการเสียดกรุงฯ ครั้งแรก สะท้อนให้เห็นการรณรงค์ของรัชกาลที่ 1 ที่ถูกสอดแทรกด้วยจิตสำนึกเข้าไปในพระราชพงศาวดารฉบับพิสดารที่แต่งเสริมขึ้นใหม่ และยังคงแสดงออกผ่านเครื่องราชูปโภคของสมเด็จพระนเรศวรที่รัชกาลที่ 1 ทรงทำให้จำลองขึ้นเพื่อเป็นเครื่องยืนยันความมีศรัทธาเชื่อถือในรายละเอียดของพระราชพงศาวดารด้วย

แม้บทความของวินัยจะมีความเห็นพ้องไปในทิศทางเดียวกันกับงานนิธิ กล่าวคือเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรได้ถูกสถาปนาขึ้นมาเพื่อรองรับสิทธิธรรมของรัชกาลที่ 1 และราชวงศ์จักรี แต่นั่นเป็นเพียงประเด็นรองที่วินัยต้องการจะอธิบาย ซึ่งแท้จริงแล้วประเด็นหลัก คือต้องการสืบค้นหลักฐานหรือประวัติศาสตร์นิพนธ์ประเภทต่าง ๆ เพื่อยืนยันความสำคัญในข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวร ต่างจากทั้งงานของนิธิที่มุ่งวิพากษ์พระราชพงศาวดารอันเกิดขึ้นจากรัฐภายใต้การปกครองของรัชกาลที่ 1 โดยตรง

กลุ่มงานศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยทิวลิป

งานศึกษาของสุนทร ชุตินทรานนท์ เรื่องการเมืองในประวัติศาสตร์ราชสำนัก หงสาวดีศรีอยุธยา พระสุพรรณกัลยาจากตำนานสู่หน้าประวัติศาสตร์¹ พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2542 ได้ศึกษาเรื่องราวหรือตำนานของพระสุพรรณกัลยา พระพี่นางของสมเด็จพระนเรศวรที่ปรากฏในพงศาวดารของพม่า คำให้การสมัยอยุธยา และบันทึกชาวต่างชาติจนกระทั่งถูกถ่ายทอดลงมาสู่พระราชนิพนธ์และพระนิพนธ์ของชนชั้นนำสยามสมัยรัตนโกสินทร์ โดยสุนทรได้เสนอว่า ผู้ที่มีบทบาทในการดัดเสริมเติมตำนานของสมเด็จพระนเรศวรและพระสุพรรณกัลยา คือ สมเด็จพระ

¹ สุนทร ชุตินทรานนท์. (2550). การเมืองในประวัติศาสตร์ราชสำนัก หงสาวดีศรีอยุธยา พระสุพรรณกัลยา : จากตำนานสู่หน้าประวัติศาสตร์ (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: มติชน.

พระยาดำรงราชานุภาพ ผ่านพระนิพนธ์ 4 เรื่องที่ถือว่าเกี่ยวข้องโดยตรง คือ คำอธิบายในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่มที่ 1 ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2457) พงศาวดารเรื่องเรารบพม่า (พ.ศ. 2460) แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม (พ.ศ. 2468) และพระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. 2493) พระองค์ทรงร้อยรัดตำนานพระสุพรรณกัลยาเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตำนานการกู้ชาติกู้แผ่นดินของสมเด็จพระนเรศวร ซึ่งถูกยกเป็นแก่นเรื่องหลัก (theme) ของประวัติศาสตร์ชาติ และยังเป็นพื้นฐานอันเกื้อหนุนให้เกิดการหยิบยกพระสุพรรณกัลยาขึ้นทำเนียบวีรสตรีไทยต่อมาในภายหลังด้วย

บทความของธงชัย วินิจจะกุล เรื่อง *สภาวะอาณานิคมของสยามและกำเนิดประวัติศาสตร์ชาติไทย*¹ ซึ่งธงชัยได้เสนอว่า ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่ถูกสร้างขึ้นเพื่อปิดบังภาวะอาณานิคมในแบบของตน โดยเล่าว่าตนไม่เคยตกเป็นอาณานิคม สะท้อนให้เห็นถึงมุมมองความรู้สึกของชนชั้นนำภายหลังจากความพ่ายแพ้ในวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 และงานเขียนทั้งหมดเกี่ยวกับสยามรบพม่าอาจเป็นเพียงอูมานิทศน์ (allegory) ของประวัติศาสตร์ที่มีการตีความผิดไป เห็นได้จากประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วงนี้มีลักษณะของการฉวยใช้พระราชพงศาวดารและแปลงเป็นเรื่องเล่าว่าด้วยการต่อสู้เพื่อเอกราชของชาติ โดยมีสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นประกาศกคนสำคัญที่สุดของเรื่องเล่าแบบสมัยใหม่นี้ พระนิพนธ์เรื่อง *ไทยรบพม่า* ของพระองค์ได้ผลิตเรื่องเล่าที่ทรงอิทธิพลที่สุดขึ้นมา ต่างจากขนบการเขียนพระราชพงศาวดารที่มักจะเล่าเรื่องบุญญาธิการของกษัตริย์ที่ส่งครามเพื่อครองความเป็นจักรพรรดิราช ดังนั้นชัยชนะของสมเด็จพระนเรศวรจึงสะท้อนบารมีที่เหนือกว่ากษัตริย์พม่าร่วมสมัยเดียวกัน แต่โครงเรื่องประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่จึงกลายเป็นการต่อสู้เพื่อปกป้องและกอบกู้เอกราชของชาติไป นี่คือเรื่องเล่าแนวชาตินิยมแบบต่อต้านอาณานิคม นอกจากนี้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพยังทรงตอกย้ำภาพของสมเด็จพระนเรศวรแบบนี้อีกครั้ง เมื่อทรง *แสดงบรรยายพงศาวดารสยามที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย* ใน พ.ศ. 2467

บทความของจิรบตี เตชะเสนเรื่อง *ภาพและมายาภาพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช : อันเนื่องมาจากภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรของราชสำนักไทยสมัยรัตนโกสินทร์ถึงทศวรรษ 2480*² ได้พยายามให้ความสำคัญแก่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพในผู้ทรง

¹ ธงชัย วินิจจะกุล. (2559). *เล่มเดิม*. หน้า 21-54.

² จิรบตี เตชะเสน. (2552, ตุลาคม-ธันวาคม). *ภาพและมายาภาพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช : อันเนื่องมาจากภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรของราชสำนักไทยสมัยรัตนโกสินทร์ถึงทศวรรษ 2480*. *ฟ้าเดียวกัน*, 7(4), 28-38.; แท้จริงแล้วจุดมุ่งหมายหลักของบทความชิ้นนี้ คือ การเขียนตอบโต้ข้อเสนอในบทความ

สถาปนามโนทัศน์ (concept) ต่อเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรขึ้นมา โดยจิรวดีได้เสนอว่า พระนิพนธ์สำคัญ 3 เรื่องของพระองค์นั้น (คล้ายกันกับในงานของสุนทร ชูตินทรานนท์ ชาติเพียงแต่เรื่องแสดงบรรยายพงศาวดารสยาม) เมื่อเปรียบเทียบกันแล้วจะพบว่า เป็นการคัดลอกจากเรื่องหนึ่งไปสู่อีกเรื่องหนึ่ง หมายความว่า พระองค์ทรงเล่าเรื่องสมเด็จพระนเรศวรในพระนิพนธ์ทั้งสามเป็นเรื่องเดียวกัน

บทความสุดท้ายในกลุ่มนี้เรื่อง *สงครามประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย การต่อสู้ของสถาบันกษัตริย์ในประวัติศาสตร์สมัยใหม่*¹ เขียนโดยแพทริค โจรี ได้ศึกษาการสถาปนาอำนาจนำอันทรงพลังของอุดมการณ์รอยะลิสต์ (royalist-ใช้ทับศัพท์ตามบทความ) ที่ครอบงำประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย รวมถึงความพยายามของสำนักคิดอื่น ๆ ในการที่จะท้าทายการครอบงำดังกล่าวตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์จนถึงทศวรรษ 2540 ซึ่งโจรีเสนอว่า อำนาจครอบงำประวัติศาสตร์นิพนธ์ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา มีรากฐานย้อนกลับไปยังช่วงสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยเฉพาะในงานเขียนของสมเด็จพระยาตากษานาฎราชานุภาพ ซึ่งเป็นผู้ที่ยกระดับคุณภาพของประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสู่มาตรฐานการเขียนประวัติศาสตร์แบบสมัยใหม่ และเป็นวิทยาศาสตร์ตามแบบตะวันตก และได้สร้างกรอบโครงประวัติศาสตร์ว่าด้วยการต่อสู้อย่างไม่ขาดสายเพื่อปกป้องเอกราชของชาติไทย ผ่านงานเขียนชิ้นสำคัญอย่างไทยรบพม่าและพระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช โดยพระนิพนธ์เรื่องหลังนี้โจรีเสนอว่า เป็นการถักร้อยสองสถาบันซึ่งเป็นผู้กำหนดทิศทางการเมืองไทยสมัยใหม่ในเวลาต่อมา คือ สถาบันกษัตริย์และกองทัพไทย และยังได้เสนอด้วยว่า โครงเรื่องทางประวัติศาสตร์แบบพระองค์ได้ส่งผลมายังหลัง พ.ศ. 2475 ที่มีหลวงวิจิตรวาทการเป็นผู้ต่อยอดเสมือนว่า เजाของสมเด็จพระยาตากษานาฎราชานุภาพยังไม่ได้หายไป แต่ในแง่ของอุดมการณ์มีการปรับเปลี่ยนไป จากที่มีสถาบันกษัตริย์เป็นศูนย์กลางทางประวัติศาสตร์ไทย หลวงวิจิตรวาทการนำชาติไทยมาเป็นศูนย์กลางทางประวัติศาสตร์ไทยแทน ซึ่งโครงเรื่องทางประวัติศาสตร์แบบมีสถาบันกษัตริย์เป็นศูนย์กลางจะกลับมาอีกครั้งในช่วงทศวรรษ 2490 อันเป็นช่วงเวลาที่มิงงานเขียนที่เป็นปฏิบัติต่อการปฏิวัติ 2475 ออกมาเป็นจำนวนมาก

ของวิศิธา ตั้งคำวานิช เรื่อง *ภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรของราชสำนักไทยสมัยรัตนโกสินทร์ถึงทศวรรษ 2480* ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มถัดไป

¹ โจรี, แพทริค (ผู้เขียน), และ จิรวดี (ผู้แปล). (2553, มกราคม-กันยายน). สงครามประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย: การต่อสู้ของสถาบันกษัตริย์ในประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่. *ฟ้าเดียวกัน*, 8(1), 100-124.

จุดร่วมประการสำคัญของงานกลุ่มนี้ คือ ภาพของสมเด็จพระนเรศวรในเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชแตกต่างจากภาพของกษัตริย์ที่มีบุญญาธิการแบบสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ชุดความคิดแบบตะวันตกเรื่องรัฐชาติที่เข้ามากระทบวิถีการทางการเมือง ทำให้ภาพของสมเด็จพระนเรศวรกลายเป็นภาพผู้นำของชาติที่พร้อมจะปกป้องและคุ้มครองอธิปไตยของชาติ และยังสามารถเสนอว่า สมเด็จพระนเรศวรทรงเป็นผู้นำของชาติที่พร้อมจะปกป้องและคุ้มครองอธิปไตยของชาติ และยังได้เสนอว่า สมเด็จพระนเรศวรทรงเป็นผู้นำของชาติที่พร้อมจะปกป้องและคุ้มครองอธิปไตยของชาติ และยังสามารถเสนอว่า สมเด็จพระนเรศวรทรงเป็นผู้นำของชาติที่พร้อมจะปกป้องและคุ้มครองอธิปไตยของชาติ

การที่ผู้วิจัยกล่าวเช่นนี้ไม่ได้ต้องการชี้ให้เห็นว่างานกลุ่มนี้มีข้อผิดพลาดจนไม่น่าให้อภัย เนื่องจากเมื่อพิจารณาประเด็นหลักที่งานแต่ละชิ้นตั้งไว้ก็มีความสมเหตุสมผลในตัวเอง เนื่องจากงานเหล่านี้ไม่ได้ทำการศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวรโดยตรง แต่เมื่อมองภาพรวมของการที่จะอธิบายว่า สมเด็จพระนเรศวรทรงเป็นผู้นำของชาติที่พร้อมจะปกป้องและคุ้มครองอธิปไตยของชาติ ในฐานะที่เป็นผู้สร้างหรือผู้สถาปนามโนทัศน์ในเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวร ควรจะต้องพิจารณาพระนิพนธ์เรื่องอื่นที่เกี่ยวข้องโดยอ้อม หรือดูเหมือนจะไม่สำคัญมากกว่านี้ เช่น ตำนานคณะสงฆ์ ตำนานการเกณฑ์ทหารไทย ตำนานเรือรบไทย ฯลฯ แม้จะมีเนื้อหาที่ไม่ทรงพลังทางความรู้เท่าทันพระนิพนธ์ที่เกี่ยวข้องโดยตรง แต่ตัวบทในพระนิพนธ์โดยอ้อมเหล่านี้ได้รับการเผยแพร่สู่สาธารณะ ซึ่งผู้ที่ได้อ่านก็จะได้รับสารที่สมเด็จพระนเรศวรทรงสื่อออกมาเช่นเดียวกับพระนิพนธ์ที่เกี่ยวข้องโดยตรง สำหรับประเด็นนี้ผู้เขียนจะอภิปรายอย่างละเอียดต่อไปในบทที่ 2

กลุ่มงานศึกษาช่วงเวลาต่าง ๆ ในทางประวัติศาสตร์

กลุ่มงานประเภทนี้เป็นการศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการประกอบสร้างเรื่องทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรในช่วงเวลาต่าง ๆ ซึ่งช่วยให้เห็นภาพของสมเด็จพระนเรศวรในระยะยาว อีกทั้งยังเป็นงานต้นแบบของปริญญาณิพนธ์ชิ้นนี้ด้วย โดยกลุ่มงานประเภทนี้มีทั้งที่ศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องโดยตรงหรือศึกษาประเด็นอื่น ๆ ที่มีประเด็นเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรแทรกลงไป

เริ่มจากงานศึกษาของสมเกียรติ วันทะนะ เรื่อง *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่*¹ ได้อธิบายลักษณะของประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยที่ว่าด้วยเรื่องของอยุธยา ตั้งแต่จารีตการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยอยุธยาเรื่อยมาจนถึงช่วงทศวรรษ 2520 ฉะนั้นสมเด็จพระนเรศวรในฐานะกษัตริย์องค์สำคัญแห่งอยุธยาจึงปรากฏในพื้นที่ของประวัติศาสตร์นิพนธ์มาโดยตลอด ซึ่งการนำเสนอภาพของมหाराชพระองค์นี้ได้รับการปรับเปลี่ยนไปตามแต่ละยุคสมัย แต่ในบทสุดท้ายที่อธิบายประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา สมเกียรติไม่ได้นำพระนิพนธ์เรื่อง *พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช* มาวิเคราะห์ ทั้งที่พระนิพนธ์เรื่องนี้สามารถสะท้อนภาพของการเขียนประวัติศาสตร์อยุธยาได้เป็นอย่างดี แต่กระนั้น สมเกียรติได้วิเคราะห์แนวคิดทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของสมเด็จพระนเรศวรในชวงเวลานี้ไว้ คือประวัติศาสตร์เป็นวิชาที่ว่าด้วยตัวอย่าง (Science of Example) ซึ่งการวิเคราะห์ภาพรวมของประวัติศาสตร์นิพนธ์อยุธยารวมถึงการวิเคราะห์แนวคิดทางประวัติศาสตร์ของสมเด็จพระนเรศวรในชวงเวลานี้ ผู้วิจัยจะนำมาใช้เป็นกรอบความคิดในการมองพัฒนาการประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย เพื่อทำความเข้าใจในบริบทว่า พระนิพนธ์ของสมเด็จพระนเรศวรในชวงเวลานี้ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชอยู่ท่ามกลางการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยในลักษณะใด

บทความของวศิน ปัญญาวุธตระกูล เรื่อง *สมเด็จพระนเรศวรในชวงเวลานี้* กับ *สถาบันกษัตริย์ : ศึกษากรณีพระนิพนธ์เรื่อง "ประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช"*² ได้แบ่งการรับรู้ภาพลักษณ์ของสมเด็จพระนเรศวรผ่านหลักฐานต่าง ๆ ออกเป็น 3 ชวงเวลา ได้แก่ 1) ภาพของกษัตริย์ที่มีบุญญาบารมีและทศพิธราชธรรมในชวงต้นรัตนโกสินทร์ 2) ภาพของกษัตริย์ที่มีความสามารถในการปกป้องประเทศชาติและมีความเป็นมนุษย์ที่ดำรงฐานะกษัตริย์ในชวงการล่าอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตก และ 3) ภาพของกษัตริย์ที่มีกลิ่นอายสามัญชน ในชวงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นอกจากนี้ประเด็นหลักที่บทความชิ้นนี้ได้กล่าวถึง คือการปรากฏขึ้นของพระนิพนธ์เรื่อง *พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช* ซึ่งวศินได้ตั้งข้อเสนอยังน่าสนใจว่า การปรากฏตัวของพระนิพนธ์เรื่องนี้เกิดขึ้นท่ามกลางกระแสชาตินิยมและความเชื่อมั่นในตัวผู้นำอย่างจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทำให้สถานะของสถาบันกษัตริย์มีความสั่นคลอนในทางอำนาจ สมเด็จพระนเรศวรในชวงเวลานี้จึงต้องนำภาพและคุณสมบัติส่วนพระองค์บาง

¹ สมเกียรติ วันทะนะ. (2527). *บทความประกอบการสัมมนาถึงศตวรรษธรรมศาสตร์, 2477-2527 : ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

² วศิน ปัญญาวุธตระกูล. (2540, มกราคม-มิถุนายน). *เล่มเดิม*, 5(1), 1-25.

ประการของรัชกาลที่ 8 มาซ้อนกับพระราชประวัติสมเด็จพระนเรศวร รวมถึงนำภาพลักษณ์ที่เกิดขึ้นจากพระนิพนธ์ในอดีตทั้ง 3 แบบดังที่กล่าวไป มาบ่งบอกถึงสิทธิธรรมทางการเมืองที่รัชกาลที่ 8 พึ่งมีด้วย โดยบทความชิ้นนี้ถือเป็นคู่สนทนาโดยตรงต่อปริญญาณิพนธ์ชิ้นนี้ เนื่องจากผู้วิจัยก็ใช้พระนิพนธ์เรื่องพระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษา ดังนั้นเนื้อหาภายในปริญญาณิพนธ์ชิ้นนี้จะมีการอภิปรายข้อเสนอของวศิน รวมถึงมีการต่อยอดการศึกษาในบางประเด็น โดยเฉพาะบริบททางการเมืองในทศวรรษ 2490 กับการหวนคืนของอุดมการณ์แบบกษัตริย์นิยมที่มาพร้อมกับพระนิพนธ์เรื่องนี้

บทความของบาหยัน อิมส์ราญ เรื่องสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จากวีรบุรุษของราชสำนักสู่วีรบุรุษแบบราชาชาตินิยม¹ ได้ทำการตีความวรรณกรรมเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวร 6 เรื่อง ซึ่งระบุว่าเป็นวรรณกรรมที่คนไทยยอมรับ โดยวรรณกรรมเหล่านี้สะท้อนภาพของสมเด็จพระนเรศวรออกมาได้ 3 แบบ ได้แก่ วีรบุรุษของราชสำนักในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ วีรบุรุษชาตินิยมสมัยหลัง พ.ศ. 2475 และวีรบุรุษราชาชาตินิยมตั้งแต่ทศวรรษ 2490 โดยบาหยันเสนอว่าพระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นกรอบแนวคิดของวรรณกรรมในช่วงเวลานี้ แต่การที่เลือกวรรณกรรมเพียง 6 ชิ้นมาทำการศึกษานั้น อาจทำให้ภาพของสมเด็จพระนเรศวรที่วิเคราะห์ออกมาอาจไม่สมบูรณ์พอ เนื่องจากในช่วงเวลาที่บทความชิ้นนี้ศึกษานั้นยังมีวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวรอีกหลายเรื่อง

บทความของวริศรา ตั้งคำวานิช เรื่องภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรของราชสำนักไทยสมัยรัตนโกสินทร์ถึงทศวรรษ 2480² ได้แบ่งการวิเคราะห์ภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวร

¹ บาหยัน อิมส์ราญ. (2548). สมเด็จพระนเรศวรมหาราช จากวีรบุรุษของราชสำนักสู่วีรบุรุษแบบราชาชาตินิยม. ใน เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติเวทีวิจัยมนุษยศาสตร์ไทย ครั้งที่ 2 ชุดที่ 3 “มนุษยศาสตร์ ศิลปะ ประวัติศาสตร์กับสังคม” (น. 1-26). เชียงใหม่: สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัยและภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

² วริศรา ตั้งคำวานิช. (2552, กรกฎาคม-กันยายน). เล่มเดิม, 7(3), 94-132.; แม้บทความชิ้นนี้จะได้รับการถกเถียงจากบทความของจิรปดี เตชะเสน ว่าขาดการพิจารณาพระนิพนธ์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชภาพ รวมไปถึงไม่เน้นความสำคัญของพระองค์ในฐานะผู้ทรงสถาปนามโนทัศน์ (concept) เรื่องสมเด็จพระนเรศวรขึ้นมาอย่างเพียงพอ แต่วริศราก็ได้เขียนบทความโต้กลับว่า บทความชิ้นนี้ให้ความสำคัญกับกระบวนการสร้างรัฐชาติ โดยมีเรื่องราวของสมเด็จพระนเรศวรเป็นส่วนหนึ่งที่ถูกสร้างและแสดงความคิดเห็นกล่าว มากกว่าที่จะให้ความสำคัญกับสมเด็จพระนเรศวรเป็นส่วนหนึ่งที่ถูกสร้างและแสดงความคิดเห็นและสารัตถะในการสร้างภาพลักษณ์ให้สมเด็จพระนเรศวรก็ตาม แต่ก็พระองค์เป็นเพียงส่วนหนึ่ง

ออกเป็นสามช่วง คือ 1) สมัยต้นรัตนโกสินทร์ 2) ยุคสถาปนารัฐชาติ และ 3) หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 วิชาเราได้แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรที่ราชสำนักไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ได้สร้างสรรค์ขึ้น โดยใช้การเปลี่ยนแปลงของสังคมการเมืองซึ่งมีผลต่อโลกทัศน์ของชนชั้นนำในราชสำนักเป็นพื้นฐานสำคัญในการอธิบาย แม้ว่าบทความเรื่องนี้จะนำเสนอบทบาทของสมเด็จพระนเรศวรพระยาตำรากราชานุภาพในการประกอบสร้างประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรในยุคสถาปนารัฐชาติไม่มากเท่าที่ควร แต่ก็ได้นำเสนอประเด็นสำคัญ คือ พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เปรียบเสมือน “บทเรียน ความหวัง และ สัญญาการต่อสู้จากคณะเจ้า” ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 สมเด็จพระยาตำรากราชานุภาพผู้ทรงพระนิพนธ์ตั้งพระทัยที่จะให้เป็นหนังสือคู่มือสอนการนำพาราชาวงศ์ให้รอดพ้นวิกฤตแก่ยุวกษัตริย์รัชกาลที่ 8 ซึ่งผู้วิจัยจะนำส่วนนี้ไปใช้ในการวิเคราะห์บริบทที่สัมพันธ์กับการปรากฏขึ้นของพระนิพนธ์เรื่องนี้ในเนื้อหาต่อไป

จะเห็นได้ว่ากลุ่มงานข้างต้น (ยกเว้นงานศึกษาของสมเกียรติ วันทะนะนะ) จะสิ้นสุดขอบเขตการศึกษาประมาณต้นทศวรรษ 2490 เป็นหลัก ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่พระนิพนธ์เรื่องพระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชปรากฏสู่สาธารณชน แต่มีงานบางชิ้นที่พยายามศึกษานอกขอบเขตช่วงเวลานี้ไปได้แก่ วิทยานิพนธ์ของเฉลิมพล แซ่กิ้น เรื่องพระนเรศวร : วาทกรรมจากอดีตที่แปรเปลี่ยนไปสู่วาทกรรมเชิงสัญลักษณ์แห่ง กองทัพบกไทย¹ ได้ใช้แนวคิดเรื่องวงศาวิทยา (genealogy) ของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) นักปรัชญาและนักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสมาทำการสืบรากเหง้าของวาทกรรมสมเด็จพระนเรศวรที่ปรากฏในเอกสารต่างๆ นับตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์จนถึงการถูกสถาปนาเข้ากับกองทัพไทยในช่วงหลังทศวรรษ 2500 แสดงให้เห็นถึงวาทกรรมที่แฝงฝังอยู่ในตัวบทของประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรได้เป็นอย่างดี แต่ปัญหาประการสำคัญ คือ ยังไม่มีการวิพากษ์ประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่นำมาใช้ในการอธิบายวาทกรรมเท่าที่ควร เพราะประวัติศาสตร์นิพนธ์แต่ละชิ้นต่างมีจุดมุ่งหมายและวิธีการเขียนที่แตกต่างกัน ด้วยเหตุที่ไม่มีการวิพากษ์ที่มาของประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่นำมาใช้นี้ ทำให้วิทยานิพนธ์ชิ้นนี้ยังคงยึดกรอบการอธิบายตามงานศึกษาของสุเนตร ชุตินธรานนท์ ดังที่ผู้วิจัยได้อภิปรายไปก่อนหน้านี้ คือ การหยิบยกพระนิพนธ์ของสมเด็จพระนเรศวรพระยาตำรากราชานุภาพเพียง

ของผู้สร้างเสริมกระบวนการนี้ ดู วิชา ตั้งคำวนิช. (2553, มกราคม-กันยายน). อันเนื่องมาจาก “ภาพ และ มายาภาพ ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช”. *ฟ้าเดียวกัน*, 8(1), 56-59.

¹เฉลิมพล แซ่กิ้น. (2550). *เล่มเดิม*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

4 ชั้นที่สำคัญมาใช้อธิบายวาทกรรมสมเด็จพระนเรศวรในยุครัฐชาติ โดยไม่คำนึงถึงความมุ่งหมายหลักในงานศึกษาของสุนทรนั้น ต้องการศึกษาที่มาของเรื่องเล่าพระสุพรรณกัลยาไม่ใช่สมเด็จพระนเรศวร ส่งผลให้วิทยานิพนธ์ชิ้นนี้ละเลยพระนิพนธ์เรื่องอื่น ๆ ของสมเด็จพระยา ดำรงราชานุภาพไป

วิทยานิพนธ์ของศุภกาณท์ นานรัมย์ เรื่อง *สมเด็จพระนเรศวรมหาราชในพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยา ดำรงราชานุภาพ : การรับรู้ประวัติศาสตร์ในสังคมไทย*¹ มีจุดมุ่งหมายหลักที่จะศึกษาการรับรู้ประวัติศาสตร์สมเด็จพระนเรศวรในสังคมไทย ข้อเสนอของวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้ คือ พระนิพนธ์เรื่อง *พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช* ที่สมเด็จพระยา ดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ไว้อย่างสมบูรณ์ที่สุด กลายเป็นต้นแบบการรับรู้ประวัติศาสตร์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชสู่แบบเรียนและสื่อบันเทิงประเภทต่างๆ โดยใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์มาสำรวจความคิดเห็นของสาธารณชนในประเด็นนี้ และพบว่าสาธารณชนรับรู้เรื่องราวสมเด็จพระนเรศวรจากสื่อบันเทิงมากกว่าแบบเรียนประวัติศาสตร์ ซึ่งสื่อบันเทิงที่วานี้ก็ได้รับอิทธิพลจากข้อสมมติฐานและพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยา ดำรงราชานุภาพ ทั้งยังมีการตั้งข้อสังเกตไว้ด้วยว่า เมื่อสังคมไทยเผชิญกับวิกฤต เรื่องราวของสมเด็จพระนเรศวรจะกลับมาได้รับความสนใจอีกครั้งเพื่อเรียกขวัญ ความเชื่อมั่นของประเทศ หรือการสร้างสำนึกชาตินิยมให้เกิดขึ้นแม้วิทยานิพนธ์ชิ้นนี้จะพยายามไปไกลกว่างานศึกษาในประเด็นเดียวกันตามที่กล่าวมา คือ การนำแบบเรียนทางประวัติศาสตร์ สื่อบันเทิง และการสัมภาษณ์ มาเป็นส่วนประกอบสำคัญในการศึกษา แต่ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสื่อบันเทิงยังขาดการวิเคราะห์ให้เชื่อมโยงกับบริบททางการเมืองและสังคมในแต่ละช่วงเวลาที่ยืดหยุ่นเกิดขึ้น การอธิบายยังคงเป็นการเล่าไปตามเนื้อหาที่สื่อเหล่านั้น ได้ถ่ายทอดออกมา ตรงจุดนี้เป็นส่วนที่ผู้วิจัยไปต่อยอดการศึกษาในปริญญานิพนธ์ชิ้นนี้ต่อไป

กล่าวโดยสรุปภาพรวมของงานศึกษากลุ่มแรกว่าด้วยการประกอบสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในช่วงเวลาต่าง ๆ ซึ่งมีการศึกษากันมากนับตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์จนถึงการปรากฏขึ้นของพระนิพนธ์เรื่อง *พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช* มีงานน้อยชิ้นมากที่ศึกษามาจนถึงหลังทศวรรษ 2500 ด้วยช่องว่างทางการศึกษา

¹ ศุภกาณท์ นานรัมย์. (2551). *เล่มเดิม*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.

ที่ปรากฏอยู่นี้เอง ทำให้ปริญญานิพนธ์ชิ้นนี้สามารถเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของงานศึกษากลุ่มนี้ที่จะทำการศึกษามาจนถึง พ.ศ. 2558

1.6.2 งานศึกษาที่วิเคราะห์รูปแบบอันเฉพาะเจาะจงของการนำเสนอเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

การวิเคราะห์การนำเสนอผ่านเอกสารลายลักษณ์

วิทยานิพนธ์ของกฤษณะ นาคประสงค์ เรื่อง*การสื่อสารการเมืองของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช*¹ ได้วิเคราะห์พระราชพงศาวดาร พงศาวดาร จดหมายเหตุ พระนิพนธ์ บทความ และเอกสารอื่น ๆ เพื่อนำเสนอบริบททางประวัติศาสตร์ที่ส่งผลให้สมเด็จพระนเรศวรใช้วิธีการสื่อสารการเมืองรูปแบบต่าง ๆ ในแต่ละสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยของพระองค์

การวิเคราะห์การนำเสนอผ่านภาพยนตร์

วิทยานิพนธ์ของธนธรณ์ ฤทธิธกมล เรื่อง*การประกอบสร้างความหมายในภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์ “ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช”*² ได้ศึกษาเฉพาะภาค 1 องค์ประกันหงสา และภาค 2 ประกาศอิสรภาพ โดยในภาคแรกผู้สร้างได้ประกอบสร้างความหมายเพื่อให้ผู้ชมเข้าใจแก่นสาระของ*การสูญเสียอิสรภาพ* ส่วนในภาคสอง เน้นการสื่อความหมายที่ค้ำว่าการ*กอบกู้อิสรภาพ*

วิทยานิพนธ์ของจันทรีทิพย์ แก้วประกอบ เรื่อง*วาทกรรมจากภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์ไทยเรื่องบางระจัน สุริโยไท และตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช*³ ได้นำเสนอว่า ในเนื้อหาของภาพยนตร์เรื่องนี้ทั้ง ภาค 1 และภาค 2 มีการหยิบยกความขัดแย้งระหว่างตัวละคร ความขัดแย้งระหว่างราชวงศ์ ความขัดแย้งระหว่างเชื้อชาติ และการคลี่คลายสภาวะของเรื่องมานำเสนอ อีกทั้งยังปรากฏวาทกรรมในประเด็นเสริมสร้างความรักและสามัคคีในชาติ รองลงมา คือ ความสุขสมหวัง ความเป็นพวกพ้องเดียวกัน ยุทธวิธีการรบ ความแตกแยก เป็นต้น

¹ กฤษณะ นาคประสงค์. (2546). *การสื่อสารการเมืองของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

² ธนธรณ์ ฤทธิธกมล. (2551). *การประกอบสร้างความหมายในภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์ “ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช”*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

³ จันทรีทิพย์ แก้วประกอบ. (2553). *วาทกรรมจากภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์ไทยเรื่องบางระจัน สุริโยไท และตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, มหาสารคาม.

งานศึกษาขององอาจ สิงห์ลำพอง เรื่องการอภิปรายความสื่อสารทางการเมืองจากภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์ไทยเรื่องตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช¹ ได้ศึกษาภาพยนตร์เรื่องนี้ทั้ง 6 ภาค ซึ่งปรากฏภาพของลักษณะมหานุรุชและพระบุญญาบารมีแบบพระจักรพรรดิราชา และมีการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ปรากฏทั้งอำนาจในเชิงลบ เช่น การครอบงำ บังคับ กดขี่ เป็นต้น อำนาจในเชิงบวก เช่น การสร้างความรู้สึกเกิดเป็นธรรมนิยม ประเพณี วัฒนธรรม และพิธีกรรม

บทความของจองชัย วงศ์ทรายทอง เรื่องภาพลักษณ์และบทบาททางการเมืองที่เปลี่ยนไปของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ศึกษาจากงานภาพยนตร์ "ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช"² ได้นำเสนอว่า ภาพลักษณ์ของสมเด็จพระนเรศวรก่อนที่ภาพยนตร์เรื่องนี้จะเข้าฉายนั้นมี 4 รูปแบบ คือ การเป็นราชาเหนือราชา วีรกษัตริย์ของชนชาติไทยที่กอบกู้เอกราช ผู้นำทางการทหาร และเทพเจ้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถูปเจดีย์ ส่วนภาพลักษณ์ที่เปลี่ยนไปภายหลังเข้าฉาย คือ ความเป็นมนุษย์ปุถุชนธรรมดา ความเป็นนักรบชาติตะวันตก และการสู้รบระหว่างรัฐชาติหงสาวดีกับอยุธยา

การวิเคราะห์การนำเสนอผ่านพิธีกรรม

วิทยานิพนธ์ของอรุวรรณ วิไชย เรื่องวาทกรรมของไทยใหญ่ว่าด้วยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช: กรณีศึกษาลัทธิพิธีและความเชื่อของชุมชนไทใหญ่ อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่³ ได้ศึกษากระบวนการสร้างลัทธิพิธีและความเชื่อ (วาทกรรม) ว่ามีจุดเริ่มต้นจากการยกเอาความเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์ เรื่องเล่าตำนานสมเด็จพระนเรศวรกับเจ้าคำก่ายน้อยของไทยใหญ่ที่ได้ร่วมรบกันมา โดยเรื่องเล่านี้ได้รับความนิยม เนื่องด้วยความสัมพันธ์อันดีของกองทัพไทยและกองทัพไทใหญ่ ก่อนพัฒนามาเป็นหนังสือประวัติศาสตร์และเหรียญบูชา

¹ องอาจ สิงห์ลำพอง. (2557). การอภิปรายความสื่อสารทางการเมืองจากภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์ไทยเรื่องตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. กรุงเทพฯ: สามลดา.

² จองชัย วงศ์ทรายทอง, สมิหรา จิตตลดากร, และ ปิยนาด บุนนาค. (2560, กันยายน-ธันวาคม). ภาพลักษณ์และบทบาททางการเมืองที่เปลี่ยนไปของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ศึกษาจากงานภาพยนตร์ "ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช". วารสารวิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, 12(3), 187-195.

³ อรุวรรณ วิไชย. (2557). วาทกรรมของไทยใหญ่ว่าด้วยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช: กรณีศึกษาลัทธิพิธีและความเชื่อของชุมชนไทใหญ่ อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.

มีงานอีกสองชิ้นที่วิเคราะห์การนำเสนอผ่านสื่อมากกว่าหนึ่งรูปแบบ เริ่มจากวิทยานิพนธ์ของมารศรี สอทิพย์ เรื่องเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช : กลวิธีการเล่าเรื่องกับการสร้างภาพลักษณ์¹ ได้นำแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องเล่า (narrative) สร้างภาพลักษณ์ (image creation) เรื่องวีรบุรุษ (hero) ที่ใช้ในงานวรรณกรรมมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกลวิธีการเล่าเรื่องของเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ประเภทต่างๆ ที่เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ตั้งแต่วรรณกรรมร้อยแก้วและร้อยกรอง ความเรียง นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ หนังสือการ์ตูน ละคร และภาพยนตร์

วิทยานิพนธ์ของอรุษา สุวรรณประเทศ เรื่องสมเด็จพระนเรศวรมหาราช : พลังขับเคลื่อนเบื้องหลังประชาชาติ² ได้ใช้มุมมองสหวิทยาการมาอธิบายเรื่องราวสมเด็จพระนเรศวรในเชิงคติชนวิทยา โดยใช้ข้อมูลจากหนังสือ เอกสาร ประกอบข้อมูลภาคสนามในจังหวัดพิษณุโลก ทั้งในมิติของปัจเจกบุคคล มิติของสังคมวัฒนธรรม และมิติของเทพปกรณัมและเหนือโลก

งานศึกษาในกลุ่มนี้ทั้งหมด แม้จะไม่มีการวิพากษ์หลักฐานอย่างที่นักประวัติศาสตร์ทำ แต่ก็ช่วยเปิดมุมมองต่อการศึกษาและแนวทางในการวิเคราะห์สื่อรูปแบบต่าง ๆ ที่นักประวัติศาสตร์อาจจะขาดหายไป เพื่อทำความเข้าใจว่า ตัวบทของสื่อแต่ละชนิดนั้นมีกลวิธีใดบ้างที่จะนำเสนอให้ผู้คนสนใจและติดตามเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวร ซึ่งกลวิธีในการนำเสนออันหลากหลายนี้เองเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้วัตถุวัฒนธรรมอย่างเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรสามารถดำรงอยู่ในสังคมไทยอย่างยืนนาน

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.7.1 เพื่อเข้าใจที่มาและพัฒนาการของการประกอบสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในรูปแบบต่าง ๆ ระหว่าง พ.ศ. 2493-2558

1.7.2 เพื่อเข้าใจบทบาทของรัฐไทยและกลุ่มบุคคลอื่นที่มีส่วนในการประกอบสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชระหว่าง พ.ศ. 2493-2558

1.7.3 เพื่อเข้าใจถึงประเด็นสำคัญของการสร้างความเป็นชาติไทยผ่านเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในรูปแบบต่าง ๆ ระหว่าง พ.ศ. 2493-2558

¹ มารศรี สอทิพย์. (2551). เล่มเดิม. (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุษฎีบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

² อรุษา สุวรรณประเทศ. (2552). สมเด็จพระนเรศวรมหาราช : พลังขับเคลื่อนเบื้องหลังประชาชาติ. (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยนเรศวร, พิษณุโลก.

1.8 แหล่งศึกษาค้นคว้า

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
หอสมุดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ องครักษ์
สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ท่าวาสุกรี
สำนักหอสมุดแห่งชาติ
หอสมุดดำรงราชานุภาพ
หอสมุดปรีดี พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์
สำนักวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ห้องสมุดคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
แหล่งข้อมูลออนไลน์

บทที่ 2

สายธารเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

ในบทนี้จะแบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ส่วน เริ่มจากการทบทวนประวัติศาสตร์ของเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรโดยสังเขป เพื่อทำความเข้าใจความเป็นมาและสาเหตุที่ทำให้เรื่องเล่าของมหาราชพระองค์นี้สามารถดำรงอยู่มาได้ยาวนาน ตลอดจนการสำรวจพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาตำราภิธานุภาพ นักประวัติศาสตร์ชั้นปกร่องไทยที่ทรงให้ความสำคัญแก่เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวร เพื่อเป็นการปูทางนำมาสู่การอธิบายในหัวข้อสุดท้ายที่จะทำการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระนิพนธ์เรื่องสุดท้ายในพระชนม์ชีพของพระองค์เอง ซึ่งเป็นหมุดหมายสำคัญของการสถาปนาเรื่องเล่าขนาดใหญ่ (metanarratives) ของสมเด็จพระนเรศวรที่ได้รับการสมานทานจากรัฐและมวลชนในเวลาต่อมา

2.1 ประวัติศาสตร์ของเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชฉบับสังเขป

2.1.1 ร่องรอยของเรื่องเล่าสมัยอยุธยา

หากจะหาหลักฐานฝ่ายไทยที่ผลิตขึ้นร่วมสมัยกับช่วงเวลาที่ยอมรับกันว่าอยู่ในสมัยสมเด็จพระนเรศวรภายในระยะเวลาประมาณ 50 ปี คือ ระหว่าง พ.ศ. 2098–2148 แทบจะไม่ปรากฏให้เห็นเลย หลักฐานส่วนใหญ่ที่ได้รับการยอมรับว่าผลิตขึ้นในสมัยอยุธยาและมีการเล่าถึงสมัยสมเด็จพระนเรศวรล้วนเพิ่งถูกเขียนขึ้นหรือถูกชำระภายหลัง พ.ศ. 2148 ซึ่งในนี้ขอกล่าวถึงหลักฐานสำคัญ 4 ชิ้น โดยพิจารณาในฐานะที่เป็นวรรณกรรมทางประวัติศาสตร์ของผู้ที่มีชีวิตอยู่ในสมัยอยุธยา เริ่มจากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวันวลิตของเยเรเมียส ฟาน ฟลิต (Jeremias Van Vliet) พ่อค้าชาวฮอลันดาจาก VOC ที่เดินทางเข้ามายังอยุธยาระหว่าง พ.ศ. 2176–2185 ตรงกับสมัยพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2172–2199) ได้เขียนพงศาวดารฉบับนี้เมื่อ พ.ศ. 2182 แต่ได้รับการแปลเป็นภาษาไทยเมื่อ พ.ศ. 2523¹ เนื้อความในพงศาวดารฉบับนี้มีการผสม

¹ ต้นฉบับภาษาฮอลันดาปรากฏเป็นครั้งแรกในผลงานวิจัยเมื่อ พ.ศ. 2473 ของเซอิชิ อาวาโอะ (Seiichi Iwao) ศาสตราจารย์ทางประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นของมหาวิทยาลัยโตเกียว หลังจากนั้นใน พ.ศ. 2513 อเล็กซานเดอร์ บี. กริสวอลด์ (Alexander B. Griswold) ได้ส่งหลักฐานชิ้นนี้ไปให้เดวิด เค. ไวแอทท์ (Dawid K. Wyatt) เพื่อให้จัดแปล และไวแอทท์ขอให้มิเรียม เจ. แวน เดนเบอร์ก คัดลอกต้นฉบับจากตัวเขียนโบราณมาเป็นตัวเขียนปัจจุบัน และให้เลียวนาร์ด แอนดาเยา (Leonard Andaya) แห่งภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมลายา

อิทธิปาฏิหาริย์เหนือธรรมชาติสอดแทรกเข้าไปพร้อมกับเรื่องราวการสร้างอยุธยา รวมถึงเรื่องราวของกษัตริย์อยุธยาแต่ละพระองค์ที่ฟาน พลิตเล่าอย่างเป็นลำดับไว้ด้วย และด้วยการเป็น “คนนอก” อยุธยาทำให้ฟาน พลิตมีอิสระในการที่จะวินิจฉัยข้อดีและข้อเสียของกษัตริย์แต่ละพระองค์ลงไป เรื่องเล่าของกษัตริย์พระนามว่าพระนเรศราชาธิราช (Prae Naerith) ถูกบันทึกว่าทรงเป็นกษัตริย์ที่มีความเข้มงวด มีการสั่งลงโทษอย่างโหดเหี้ยม แต่ในสมัยของพระองค์ก็ประสบแต่ความรุ่งเรืองและโชคชัย¹

หลักฐานชิ้นที่สอง คือ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ เป็นหนึ่งในหลักฐานชิ้นสำคัญที่เหล่านักวิชาการผู้สนใจประวัติศาสตร์อยุธยามักจะให้การยอมรับว่าน่าเชื่อถือมากที่สุดเมื่อเทียบกับพระราชพงศาวดารฉบับอื่น ๆ อย่างไรก็ตามก็จำเป็นต้องทำความเข้าใจภูมิหลังของพระราชพงศาวดารฉบับนี้ด้วยว่า เป็นการนำ “...กฎหมายเหตุของพระโหราเขียนไว้แต่ก่อน และกฎหมายเหตุซึ่งหาได้แต่หอหนังสือ และเหตุซึ่งมีในพระราชพงษาวดารนั้นให้คัดเข้าด้วยกันปนแห่งเดียว ให้ระดับศักราชมาคองเท่าบัดนี้”² เมื่อ พ.ศ. 2223 ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ. 2199–2231) และกว่าที่ได้รับการค้นพบก็ล่วงเลยเข้าไปถึง พ.ศ. 2450 โดยพระปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์ เปรี๊ยะ) เมื่อครั้งยังดำรงตำแหน่งเป็นหลวงประเสริฐอักษรนิติได้พบพระราชพงศาวดารฉบับนี้จากชาวบ้าน และนำมามอบให้หอพระสมุดวชิรญาณ³ ในส่วนของลักษณะการบันทึกจะเรียงตามลำดับศักราช ในแต่ละศักราชจะมีเนื้อความกะทัดรัดคล้ายกับปุมโหร เนื้อความที่เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวร จะอยู่ในช่วงท้ายของเล่ม⁴ ประเด็นสำคัญที่สะท้อนถึงแนวความเชื่อที่แฝงฝังภายในพระราชพงศาวดารฉบับนี้อยู่ที่การเรียกพระนามสมเด็จพระนเรศวรว่า สมเด็จพระนารายณ์พิตรเปนเจ้า ซึ่งสะท้อนถึงการนำแนวความเชื่อเรื่องทฤษฎีอวตารของหนึ่งในเทพเจ้าสูงสุดในศาสนาพราหมณ์ คือ พระนารายณ์ มาใช้ในการเขียนพระราชพงศาวดาร เพื่อสร้างและ

แปลจากภาษาฮอลันดาเป็นภาษาอังกฤษ และแปลเป็นภาษาไทยโดยวนาศรี สามนเสน เมื่อ พ.ศ. 2523 ใน วันวลิต. (2546). *พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวันวลิต พ.ศ.2182*. หน้า (3), (7), 3-5.

¹ ดู แหล่งเดิม. หน้า 83-92.

² *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ, คำให้การชาวกรุงเก่า, คำให้การขุนหลวงหาวัด*. (2553). หน้า 389.

³ แหล่งเดิม. หน้า 385.

⁴ เล่าตั้งแต่ขึ้นครองเมืองพิษณุโลกเมื่อ พ.ศ. 2114–2147 ดู แหล่งเดิม. หน้า 413-422.

รองรับอำนาจของสถาบันกษัตริย์ในการปกครอง¹ เมื่อพิจารณาในแง่นี้สมเด็จพระนเรศวรจึงเปรียบเสมือนเป็นตัวแทนของพระนารายณ์ที่ลงมาปกป้องรักษาโลกมนุษย์หรืออาณาจักรอยุธยา

หลักฐานสองชิ้นสุดท้ายในสมัยอยุธยาที่จะกล่าวถึง คือ คำให้การขุนหลวงหาวัด และคำให้การชาวกรุงเก่า ซึ่งมีภูมิหลังร่วมกันในแง่ที่ว่า เป็นคำให้การของเชลยชาวอยุธยาที่ถูกจับไปพม่าในคราวเสียกรุงฯ ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2310 ภาษาในบันทึกต้นฉบับจึงเป็นภาษามอญและพม่าตามลำดับ ต่อมาจึงได้รับการแปลเป็นภาษาไทยเมื่อ พ.ศ. 2454 และ 2455 ตามลำดับ² สมเกียรติ วันทะนะตีความคำให้การทั้งสองฉบับพร้อมให้ความเห็นว่า “...ในเรื่องของศักราชและเนื้อความมีความผันเพี้ยนสับสนจนเราต้องถือเป็นกฎไว้ก่อนว่าจะตีความเป็นเรื่องจริงตามตัวอักษรหาได้ไม่”³ ด้วยธรรมชาติของหลักฐานแบบนี้ เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรที่ปรากฏในคำให้การทั้งสองฉบับนี้จึงมีลักษณะเป็นการเล่าที่ไม่เรียงลำดับตามเวลาเหมือนอย่างการบันทึกพระราชพงศาวดาร เนื้อความมีทั้งการเล่าถึงอิทธิปาฏิหาริย์ที่ล้นเหลือของสมเด็จพระนเรศวร พร้อมด้วยถ้อยสำนวนที่เล่าประหนึ่งอยู่ร่วมกับเหตุการณ์ ตัวอย่างในคำให้การขุนหลวงหาวัด เมื่อคราวเกิดสงครามยุทธหัตถี มีการเล่าคำประกาศทำรบของสมเด็จพระนเรศวรต่อพระมหาอุปราชาแห่งกรุงหงสาวดีว่า “...ดูกรอุปราชา ท่านก็เป็นเชื้อกษัตริย์ ฝ่ายเราก็เป็นเชื้อขัตติยวงศ์ จักทิ้งกันด้วยลูกคลื่นนั้นดูเหมือนเด็กเล่น ควรที่ท่านกับเราจักชนช้างชิงชัยกันให้เสนาทั้งปวงดูเล่นเป็นขวัญตาจึงจักสมควรกับเราทั้งสอง...”⁴ หรือในคำให้การชาวกรุงเก่า มีการเล่าถึงเล่ห์เพทุบายของพระมหาอุปราชาในสงครามคราวเดียวกันว่า “...ขณะนั้น พระมหาอุปราชาจะเอาจักรขว้างพระนเรศวร ๆ เห็นดังนั้นจึงตรัสว่า พระเชษฐาทำอะไอย่างนี้ เห็นจะเคยใช้อุบายทำร้ายเขาอย่างนี้เสมอดอกกระมัง... พระมหาอุปราชาจึงตอบว่า เราลองใจดูดอก มิได้คิดว่าจะเอาจักรขว้างพระน้องจริง ๆ ...”⁵

หลักฐานทั้ง 4 ชิ้นที่ยกมาบ่งบอกได้ว่าร่องรอยของเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรปรากฏขึ้นตั้งแต่สมัยอยุธยา แต่ไม่มีหลักฐานชิ้นใดที่บันทึกพร้อมสมัยกับช่วงเวลาที่สมเด็จพระนเรศวรมีพระ

¹ อุษณีย์ ธิงไชย. (2540). พระราชพงศาวดารและพงศาวดาร : หลักฐานที่สร้างขึ้นเพื่อสถาบันกษัตริย์. หน้า 7.

² ดูคำอธิบายของสมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเกี่ยวกับความเป็นมาของคำให้การ ทั้งสองฉบับใน เล่มเดิม. (2553). หน้า 429-436, 691-695.

³ สมเกียรติ วันทะนะ. (2527). เล่มเดิม. หน้า 5.

⁴ เล่มเดิม. (2553). หน้า 704.

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 512.

ชนมชีพโดยตรง หากแต่ทำให้เข้าใจว่า ทั้งชนชั้นปกครอง ชาวต่างชาติ ตลอดจนชาวอยุธยาที่อยู่ในระดับล่างสุดของสังคมศักดินาอยุธยา มีความรับรู้ถึงการมีตัวตนของสมเด็จพระนเรศวรมากน้อยต่างกันไป ภาพของพระองค์ที่ปรากฏในสมัยอยุธยาอาจเป็นดังที่วิศิธา ตั้งคำวานิช อธิบายว่ามีความเป็นพระมหากษัตริย์นักรบ เข้มแข็ง และเด็ดเดี่ยว¹ ด้วยโครงเรื่องที่สะท้อนภาพของพระองค์ออกมาเช่นนี้ มีส่วนสำคัญที่ทำให้ชนชั้นนำสมัยรัตนโกสินทร์รับเอามาปรับให้เข้ากับบริบททางการเมืองในยุคสมัยของตน

2.1.2 โครงการชำระพระราชพงศาวดารกับการเปลี่ยนผ่านวีรบุรุษอยุธยาสู่วีรบุรุษรัตนโกสินทร์

ภายหลังจากการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี กระบวนการชำระพระราชพงศาวดารได้เริ่มขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2338 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 1 นิธิ เอียวศรีวงศ์ให้คำจำกัดความของการชำระพระราชพงศาวดารว่าประกอบด้วย “...การแก้ไขสำนวนโวหาร ตัวสะกด แต่งเรื่องย่อแทรกเรื่องใหม่ลงไปในเรื่องเก่า และแก้เรื่องเก่าให้ต่างออกไป...”² ซึ่งพระราชพงศาวดารที่ถูกชำระในช่วงเวลานี้ ได้แก่ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาต) และ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช³ เป็นตัวอย่างสำคัญของเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรในสมัยรัตนโกสินทร์ที่ถูกนำเสนอออกมาให้สอดคล้องกับสภาพการเมืองขณะนั้นที่ต้องการสร้างความชอบธรรมให้ราชวงศ์จักรี สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด คือ การสร้างภาพให้พระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์บ้านพลูหลวงปราศจากความชอบธรรมและมีคุณลักษณะที่ไม่เหมาะสมกับการเป็นผู้ปกครอง⁴ พฤติกรรมอันเสื่อมทรามของพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์สุดท้ายแห่งอาณาจักรอยุธยาที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ อาจมีส่วนให้ชนชั้นนำในขณะนั้นเลือกที่จะนำเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรมาสวมทับกับเรื่องเล่าของตน ดังที่นิธิกล่าวไว้ว่า “...สมเด็จพระนเรศวรอาจเป็นวีรบุรุษของคนอยุธยาอยู่แล้วก็ได้ แต่พระราชพงศาวดารทำให้พระองค์เป็นวีรบุรุษที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของสมัยรัตนโกสินทร์ ทรงเป็นกษัตริย์ในอุดมคติ คือฉลาด เป็นนักรบกล้าหาญ และทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา...”⁵

¹ วิศิธา ตั้งคำวานิช. (2552). *เล่มเดิม*, 7(3), 101.

² นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2523). *เล่มเดิม*. หน้า 3.

³ คูการวิเคราะห์ความเป็นมาและเหตุที่รู้ว่าผ่านการชำระ ใน นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2523). *เล่มเดิม*. หน้า 8-14.; สมเกียรติ วันทะนะ. (2527). *เล่มเดิม*. หน้า 34, 36-37.

⁴ นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2523). *เล่มเดิม*. หน้า 21-40.

⁵ *แหล่งเดิม*. หน้า 36.

แนวคิดของชนชั้นนำสยามที่มีต่อเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรเริ่มเปลี่ยนไปเมื่อสยามเริ่มรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการทำสนธิสัญญาฉบับต่าง ๆ กับนานาประเทศ โดยเฉพาะสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษใน พ.ศ. 2398 ซึ่งความเข้าใจโดยทั่วไปมักมองว่าสนธิสัญญาฉบับนี้เน้นไปที่เรื่องของเศรษฐกิจเป็นหลัก แต่ไชยันต์ รัชชกุลได้ชี้ให้เห็นนัยสำคัญของการทำสนธิสัญญาฉบับนี้แล้วว่า ส่งผลให้ชนชั้นนำสยามเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนตั้งแต่การแต่งกาย สถาปัตยกรรม วิถีชีวิต ไปจนถึงวิถีคิด¹ ซึ่งคำอธิบายนี้สอดคล้องกับวิถีคิดของชนชั้นนำสยามในขณะนั้นที่พยายามขยายบริมณฑลของการรับรู้เรื่องเล่าประวัติศาสตร์ของสยามและยุคสมัยสมเด็จพระนเรศวรให้กว้างออกไป พระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 4 เรื่อง *Brief History of Siam* (พงศาวดารสยามอย่างย่อ) เป็นตัวอย่างที่จะสนับสนุนคำอธิบายนี้ได้ดี เนื่องจากพระราชนิพนธ์ฉบับนี้ที่ได้รับการตีพิมพ์ลงในวารสาร Chinese Repository ฉบับที่ 20 เล่มที่ 7 เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2394 ถูกนำไปตีพิมพ์ในภาคผนวกของหนังสือเรื่อง *The Kingdom and People of Siam* เขียนโดยเซอร์ จอห์น เบาว์ริง (Sir John Bowring)² เนื้อความภายในพระราชนิพนธ์เรื่องนี้มีการเล่าถึงสมเด็จพระนเรศวรไว้อย่างสังเขป ข้อสังเกต คือ ไม่มีการกล่าวถึงสงครามยุทธหัตถี แต่กล่าวถึงเหตุการณ์ที่สมเด็จพระนเรศวรทรงพระแสงปืนข้ามแม่น้ำสะโตงถูกแม่ทัพพม่าตกจากหลังช้างจนเสียชีวิต ทำให้สยามได้เป็นเอกราช³ ต่อประเด็นนี้วิริศรา ตั้งคำวานิช วิเคราะห์ว่าการเลือกปืนมานำเสนอแทนช้าง แสดงให้เห็นถึงทัศนคติของชนชั้นนำที่เปลี่ยนไป อาวุธปืนเป็นสัญลักษณ์ของความทันสมัยในสงครามอย่างตะวันตก และคำว่าเอกราชที่ปรากฏนั้น แสดงว่าชนชั้นนำสยามเริ่มรับแนวคิดเรื่องรัฐชาติเข้ามาแล้ว⁴

การรับรู้เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรในสมัยรัชกาลที่ 4 ยังปรากฏในพระราชนิพนธ์ของพงศาวดารฉบับพิมพ์สองเล่ม ของแดน บีช แบรดลีย์ (Dan Beach Bradley, 1804–1873) หรือที่

¹ ไชยันต์ รัชชกุล. (2560). *อาณานิคมสมบูรณาญาสิทธิราชย์: การก่อรัฐไทยสมัยใหม่จากคักดินานิยมสู่ทุนนิยมรอบนอก* [The Rise and Fall of The Thai Absolute Monarchy] (พงษ์เลิศ พงษ์วนานต์, ผู้แปล). หน้า 57-58.

² วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2537). *พงศาวดารสยามอย่างย่อ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* (จากต้นฉบับภาษาอังกฤษเรื่อง “Brief History of Siam”). ใน วินัย พงศ์ศรีเพียร (บ.ก.), *ความยากย้อนของอดีต: พิพิธนิพนธ์ พลตรี หม่อมราชวงศ์ ศุภวัฒน์ เกษมศรี*. หน้า 71-72.

³ แหล่งเดิม. หน้า 77-78.

⁴ วิริศรา ตั้งคำวานิช. (2552, กรกฎาคม-กันยายน). *เล่มเดิม*, 7(3), 110-111.

รู้จักกันทั่วไปในนามหมอบรัดเลย์ ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2406-2407 (เล่มที่ 1-2 ตามลำดับปี) เทคนิค วิทยาการด้านการพิมพ์ดังกล่าว สมเกียรติ วันทะนะอธิบายว่า ทำให้ปริมณฑลของการเรียนรู้และสร้าง สำนึกเกี่ยวกับอดีตขยับขยายออกมานอกแวดวงของราชสำนักเป็นครั้งแรก นับเป็นจุดเปลี่ยน สำคัญในการให้กำเนิดแก่ประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยใหม่ของสยาม¹ เนื้อหาในพระราชพงศาวดาร ฉบับพิมพ์สองเล่มครอบคลุมตั้งแต่สมัยก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 1 จบเหตุการณ์ ลงใน พ.ศ. 2335 ซึ่งมีการเล่าเรื่องราวของสมเด็จพระนเรศวรไว้ด้วย² ฉะนั้น อาจกล่าวได้ว่า ในช่วง แรกของการรับวัฒนธรรมอย่างตะวันตก ทำให้เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรขยายความรู้ออกมา จากภายนอกราชสำนัก และมีความพยายามให้ผู้คนทั้งชาวต่างประเทศและชาวสยามเองรับรู้ เรื่องราวของพระมหากษัตริย์ในอุดมคติดังพระราชประสงค์ของปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี

2.1.3 ปริมณฑลของเรื่องเล่าที่หลากหลายในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ผลจากการที่ชนชั้นนำสยามต้องปรับตัวให้เข้ากับกระแสวัฒนธรรมตะวันตกที่ หลังไหลเข้ามา สะท้อนไปถึงรูปแบบของการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยที่ต้องปรับไปตาม กระแส และหันเหเข้าหาความเป็นชาติมากขึ้น ธงชัย วินิจจะกุล อธิบายอย่างชัดเจนว่า ในช่วง คริสต์ศตวรรษที่ 10 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 อิทธิพลตะวันตกที่เข้าครอบงำเอเชียตะวันออกเฉียง ใต้ มิเพียงนำลัทธิอาณานิคมและระเบียบโลกใหม่ตามคติแบบรัฐชาติมาด้วยเท่านั้น ทว่ายังนำ สำนึกทางประวัติศาสตร์แบบใหม่ พร้อมทั้งประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบใหม่เข้ามาด้วย สิ่งเหล่านี้ถูก ปรับให้เข้ากับสิ่งที่มีอยู่ก่อนหน้าในพื้นที่นั้น ไม่ต่างจากการรับอารยธรรมศาสนาหลัก ๆ ก่อนหน้า ส่งผลให้ประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยใหม่มีรูปแบบเฉพาะของแต่ละถิ่นแต่ละสังคมไป³

กรณีของสยาม ความรับรู้หลักของสังคมมักจะถูกนำเสนอว่า สยามหรือไทยเป็น ชาติที่ดำรงคงไว้ซึ่งความเป็นเอกราชมาตลอด หากได้เคยตกเป็นข้าชว่งใช้ของเจ้าอาณานิคมไม่ หากแต่ความรู้หลักนี้มีปัญหาในสายตาของนักวิชาการบางคนที่ศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในช่วง การก่อรูปของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อาทิ กุลลดา เกษบุญชู มีมติชี้ว่า แม้สยามจะมีอิสระทาง การเมืองสักเพียงใด แต่ในแง่เศรษฐกิจสยามได้ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจแบบ

¹ สมเกียรติ วันทะนะ. (2527). *เล่มเดิม*. หน้า 62.

² ดูเฉพาะเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวร ใน กรมศิลปากร. (2560). *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหมอบรัดเลย์*. หน้า 117-188.

³ ธงชัย วินิจจะกุล. (2562ค). *เมื่อสยามพลิกผัน: ว่าด้วยกรอบมโนทัศน์พื้นฐานของสยามยุคใหม่*. หน้า

อาณานิคม¹ ไม่เพียงแค่นั้น ไซยนต์ รัชชกุล อธิบายในมุมมองการเมืองภายในว่า การก่อรัฐ-ชาติในสยามประกอบด้วยความเคลื่อนไหวในสองทาง คือ การก่อตั้งระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กับการแผ่ขยายอำนาจนำของกรุงเทพฯ เหนือภูมิภาคต่าง ๆ อาจเรียกได้ว่าเป็นลัทธิอาณานิคมภายใน² ภาวะที่ชนชั้นนำสยามอยู่ในสถานะที่เป็นทั้งเจ้าอาณานิคมภายใน และตกอยู่ในภาวะอาณานิคมอำพราง (Crypto-Colonialism)³ เช่นนี้ เป็นส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดแม่บทประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่ที่ธงชัย วินิจจะกุลขนานนามว่า ประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยม (royal-national history) อันเป็นผลจากประวัติศาสตร์บาดแผลของชนชั้นนำสยามในวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) ที่เจ้าอาณานิคมอย่างฝรั่งเศสแสดงท่าทีจะคุกคามอธิปไตยของสยาม⁴ และในช่วงเวลานี้เกิดสิ่งประกอบสร้างความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ที่เรียกว่าภูมิภายา (geo-body) อันเป็นปฏิบัติการของเทคโนโลยีการจัดการพื้นที่/ภูมิ (territoriality) ที่รังสรรค์ความเป็นชาติในเชิงเทศะ (space) ผ่านการจัดทำแผนที่สมัยใหม่ที่ตีเส้นเขตแดนของสยาม ด้วยกระบวนการเหล่านี้ได้ทำให้สำนักทางประวัติศาสตร์เปลี่ยนไป การจินตนาการว่าเส้นเขตแดนอย่างรัฐชาติมีมาตั้งแต่สมัยจารีต เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมที่ต้องอิงอยู่กับทั้งพระมหากษัตริย์และชาติ ทรงอิทธิพลและแยกไม่ขาดจากประวัติศาสตร์กระแสหลักของสังคมไทย⁵

ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำสยามได้เริ่มปรับเปลี่ยนจากรูปแบบประวัติศาสตร์นิพนธ์ไปสู่ภาพเขียนสีสมัยใหม่ อันเป็นหมุดหมายที่สำคัญของการขยายความรู้ต่อเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวร คือ การจัดทำโคลงภาพพระราชพงศาวดารขึ้นมาตามพระราชดำริของรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411–2453) ใน พ.ศ. 2430 เพื่อ “...นำไปประดับพระเมรุห้องสนามหลวงอวดมหาชน เมื่อครั้งพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าพาหุรัตมณีมัย... กับพระศพสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าตรีเพ็ชรุตม์ธำรง เจ้าฟ้าศิริ

¹ ดูการอธิบายโดยนำบทบาทของระบบทุนนิยมโลกมาใช้อธิบายการสร้างรัฐสมัยใหม่ ใน กุลลดา เกษบุญชู มีด. (2562). *ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์: วิวัฒนาการรัฐไทย* [The Rise and Decline of Thai Absolutism] (อาทิตย์ เจียมรัตตัญญู, ผู้แปล). นนทบุรี: ฟ้ายูนิค.

² ไซยนต์ รัชชกุล. (2560). *เล่มเดิม*. หน้า 109.

³ Michael Herzfeld. (2002). The Absent Presense: Discourse of Crypto-Colonialism. *The South Atlantic Quarterly*, 101(4), 899-926. อ้างถึงใน ธงชัย วินิจจะกุล. (2559). *เล่มเดิม*. หน้า 36.

⁴ ธงชัย วินิจจะกุล. (2559). *เล่มเดิม*. หน้า 5-14.

⁵ ดู ธงชัย วินิจจะกุล. (2556). *กำเนิดสยามจากแผนที่: ประวัติศาสตร์ภูมิภายาของชาติ* [Siam Mapped: A History of the Geo-body of a Nation] (พวงทอง ภวัครพันธุ์, ไชดา อรุณวงศ์, และ พงษ์เลิศ พงษ์วานานต์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ ร่วมกับ สำนักพิมพ์อ่าน.

ราชกฤทธิภัณฑ์ แลพระศัพพะอรรครชยาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคานารีรัตน์...” ทรงเลือกสรรเรื่องราวในพระราชพงศาวดารให้ช่างเขียนรูป พร้อมทั้งให้มีโคลงบอกเรื่องพระราชพงศาวดารตรงกับภาพประจำไว้ทุกกรอบจำนวน 92 แผ่น โคลงที่แต่งมีจำนวน 376 บท โคลงรูปละ 6 บท และโปรดฯ ให้มีการพิมพ์เป็นเล่มสมุดพระราชทานแจกในงานครั้งนั้นถึง 1,000 เล่ม เมื่อเสร็จงานโปรดฯ ให้แบ่งโคลงภาพนี้ไปประดับไว้ ณ พระที่นั่งและพระราชวังต่าง ๆ เช่น พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระที่นั่งวิภาคพิมาน พระราชวังบางปะอิน เป็นต้น¹

การนำโคลงภาพมาจัดแสดงในที่สาธารณะนี้มีความสำคัญมากต่อการนำเรื่องเล่าของพระมหากษัตริย์ที่เดิมอยู่ในรูปแบบพระราชพงศาวดาร และเสพในแวดวงราชสำนักเสียส่วนใหญ่ นำมาออกจัดแสดงอย่างเป็นรูปธรรม โดยแฝงไปด้วยการแสดงออกถึงความศิวิไลซ์ให้สาธารณชนได้ประจักษ์ ดังที่บาทยัน อิมส์ราญ อธิบายว่า การนำเสนอโคลงภาพครั้งนี้ “... นับเป็นการประกาศต่อสาธารณชนอย่างเป็นทางการครั้งแรกถึงความยิ่งใหญ่ของสถาบันกษัตริย์ในสังคมสยาม...”² สำหรับเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรที่ปรากฏผ่านโคลงภาพนี้มีถึง 18 ภาพมากกว่าพระมหากษัตริย์พระองค์อื่น ตั้งแต่ภาพที่ 21 สมเด็จพระนเรศวรตามจับพระยาจันจันตุ ไปจนถึงภาพที่ 38 ทูตแขกเมืองโทรเฝ้า ภาพพระราชกรณียกิจในสงครามครั้งสำคัญถูกนำเสนอออกมาแทบจะทั้งหมด เช่น ทรงปืนข้ามแม่น้ำสะโตง ปืนค่ายพระเจ้าหงสาวดี ทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชา ฯลฯ³

จินตกรรมแห่งความเป็นชาติอาจไม่ได้สะท้อนออกผ่านแค่เพียงการจัดทำแผนที่หรือการเขียนประวัติศาสตร์ที่อยู่ในรูปเล่มอีกต่อไป ทว่ายังได้ขยายปริมาณทลออกไปสู่ภาพเขียนสีสมัยใหม่ที่ชูแนวคิดความเป็นเอกภาพภายใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์ ในขณะที่สยามกำลังเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกรัฐได้เป็นอย่างดี⁴

¹ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. (2550). *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร พร้อมบทขยายความและบทวิเคราะห์*. หน้า (2)-(3).

² บาทยัน อิมส์ราญ. (2554, มิถุนายน-กันยายน). โคลงภาพพระราชพงศาวดารศิลปะและวรรณกรรมภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์. *วารสารร่วมพฤษ มหาวิทยาลัยเกริก*, 29(3), 122.

³ ดูเปรียบเทียบกับภาพของกษัตริย์พระองค์อื่นทั้งหมด ใน สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. (2550). *เล่มเดิม*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

⁴ เอื้อมพร ศรสวรรณ. (2550). โคลงภาพพระราชพงศาวดาร: การศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์. ใน *สุชาชัย ยิ้มประเสริฐ (บ.ก.), สายธารแห่งอดีต : รวมบทความทางประวัติศาสตร์เนื่องในวาระครบรอบ 60 ปี ศาสตราจารย์ ดร. ปิยนาท บุนนาค*. หน้า 162.

ร่องรอยของประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมปรากฏให้เห็นในพระนิพนธ์หลากหลายเรื่องของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ อันถือได้ว่าทรงเป็นต้นแบบของการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่¹ แต่ขณะเดียวกัน รัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2453–2468) ทรงสนพระทัยที่จะหวนย้อนกลับไปหาอดีตอันศิวิไลซ์ในสุโขทัยที่ถูกกำหนดขึ้นมาให้เป็นราชธานีแห่งแรกของสยาม² ซึ่งอาจจะทรงให้ความสำคัญพอ ๆ กันกับประวัติศาสตร์สมัยสมเด็จพระนเรศวร กองกำลังจัดตั้งหรือกองทัพส่วนพระองค์³ ที่ชื่อ *กองเสือป่า* มีการจัดแสดงตำนานกองเสือป่าในรูปแบบละครซึ่งมีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวรตั้งแต่ก่อนที่จะมีการก่อตั้งอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2454⁴ การจัดการแสดงครั้งแรกเริ่มในวันที่ 3-5 มกราคม พ.ศ. 2454 และจัดการแสดงครั้งที่สองระหว่างวันที่ 5-7 มกราคม พ.ศ. 2455 ทั้งสองครั้งมีการจัดแสดงทั้งหมด 8 เรื่อง พร้อมกับชุดส่งอีก 1 เรื่อง⁵ ในแต่ละเรื่องจะมีการระบุเรื่องราวตามพระราชพงศาวดารก่อนแล้วจึงระบุเหตุการณ์เฉพาะที่เลือกจะแสดง ซึ่งอาจไม่ได้นำความตอนนั้น ๆ ในพระราชพงศาวดารมาทั้งหมด ดังตัวอย่างการแสดงในชุดแรก คือ ชุดที่ 4 อยู่ในภาคที่ 2 ของวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2454 เรื่อง *สมเด็จพระนเรศวรป็นค่ายพม่า* มีเนื้อหากการแสดงดังนี้

ที่แสดงนี้ คือเฉพาะตอนสมเด็จพระนเรศวรป็นค่ายเท่านั้นคือจับตั้งแต่แม่ทัพพม่า ออกเลียบค่ายไปแล้ว เสือป่าฝ่ายไทยขี่ม้าออกตรวจและกองทัพม้ากองหน้ายกออกมา พม่าออกต่อสู้ ทัพไทยหนุนกันมาอีก ต่อสู้กันอยู่จนทัพหลวงสมเด็จพระนเรศวรยกออกมา พวกพม่าจึงล่าหนีเข้าค่ายพม่าต่อสู้ป้องกันเป็นสามารบป็นเข้าไปได้ จึงตรัสให้ล่าทัพกลับ⁶

¹ จะกล่าวถึงรายละเอียดอีกครั้งในหัวข้อ 2.2 เศษเสี้ยวอันหลากหลายก่อนการปรากฏของเรื่องเล่าขนาดใหญ่: เรื่องเล่าฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

² ธงชัย วินิจจะกุล. (2559). *เล่มเดิม*. หน้า 42-46.

³ เทพ บุญตานนท์. (2559). *การเมืองในการทหารไทย สมัยรัชกาลที่ 6*. หน้า 87.

⁴ ที่จริงแล้วรัชกาลที่ 6 ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะจัดตั้งกองเสือป่าตั้งแต่เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งมกุฎราชกุมารตั้งแต่ พ.ศ. 2448 แต่ทรงเกรงว่าหากจัดตั้งในขณะนั้น กลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ที่ไม่พอใจในตัวพระองค์ จะกล่าวหาว่าพระองค์เป็น *ขบถ* ดู ยูภาพร เจือจินดา. (2528). *เสือป่า : โครงสร้างขององค์กรและบทบาททางการเมือง*. หน้า 47-48.

⁵ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2522). *ตำนานเสือป่า (คือตำนานของชาติไทย)*. หน้า (ข).

⁶ ตัวหนาเป็นของผู้วิจัย ใน *แหล่งเดิม*. หน้า 17.

อีกตัวอย่างหนึ่ง คือ การแสดงชุดที่ 3 ที่อยู่ในภาคที่ 1 ของวันที่ 5 มกราคม พ.ศ. 2455 เรื่องสมเด็จพระนเรศวรประกาศการรบมอญ มีเนื้อหาการแสดง (คัดมาเพียงบางส่วน เนื่องจากเนื้อหามีมาก) ดังนี้

ที่แสดงในเรื่องนี้ ดำเนินตามเรื่องที่ปรากฏในพงศาวดารอย่างใกล้ชิดที่สุดที่จะจัดได้ คือ จับตั้งแต่พระยาเกียรติ พระยาพระราม คุณกองทหารรามัญออกเดินข้ามสนาม... บอกความตามอุบายพระเจ้าหงสาวดี ให้พระมหาเถรคั่นช่องทวาร... พระมหาเถรคั่นช่องทูลให้ทวงทวารซึ่งกลอุบายของพระเจ้าหงสาวดี พระนเรศวรทรงขัดเคือง รับสั่งเรียกสุวรรณภิงคาร หลั่งน้ำทักษิโณทก ประกาศแก่เทพยาฟ้าและดิน ตามที่แจ้งอยู่ในเรื่องพงศาวดารนั้นแล้ว... เสือป่าฝ่ายมอญขึ้นม้าออกมา... มีสุกรรมาขึ้นข้างเป็นแม่ทัพหน้า พระมหาอุปราชาขึ้นข้างคุมทัพพลยกทัพเดินข้ามสนาม... ทัพทั้งสองหยุดหันหน้าปะทะกันยิงปืนต่อสู้กันอยู่คู่หนึ่ง... พระนเรศวรทรงพระแสงปืนต้น ยังไปถูกสุกรรมาแม่ทัพตกข้างตาย...¹

คำว่าเสือป่าในการแสดงนั้น เป็นคำที่มีนัยสำคัญถึงผู้ที่เป็นทหารในกองทัพของกษัตริย์ ไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นคนไทยเท่านั้นถึงจะเป็นเสือป่าได้ แต่คนมอญที่เป็นศัตรูกับกองทัพอยุธยาในเรื่องสมเด็จพระนเรศวรประกาศการรบมอญ สามารถเป็นเสือป่าได้เช่นกัน ดังนั้น ความ เป็นเสือป่า (เฉพาะในการแสดงที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวร) คือ ผู้ที่อยู่ร่วมรบทัพจับศึกกับพระมหากษัตริย์ของตน และมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ของตน

ในส่วนของโครงเรื่องที่ใช้ในการแสดงเรื่องราวของสมเด็จพระนเรศวรในปีแรกกับปีที่สองนั้นมีความแตกต่างกัน ในปีแรกนั้นโครงเรื่องจบลงที่การพ่ายแพ้ของกองทัพสมเด็จพระนเรศวร ซึ่งสะท้อนว่า เรื่องราวตอนปีนค่ายพม่าครั้งนี้แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ไทยที่มีความกล้าหาญจะเป็นแนวหน้าบุกเข้าโจมตีศัตรู แต่โครงเรื่องในปีที่สองจบลงที่ชัยชนะของกองทัพสมเด็จพระนเรศวร แล้วมีลักษณะที่สำคัญคือ มีตัวละครอื่น ๆ เข้ามามีส่วนให้กองทัพสมเด็จพระนเรศวรมีชัยชนะด้วย เช่น พระมหาเถรคั่นช่อง พระยาเกียรติ พระยาราม พระเอกาทศรถ พระราชมนู ฯลฯ² นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาในเชิงของพื้นที่ที่ใช้ในการแสดงตำนาน

¹ ตัวหนาเป็นของผู้วิจัย ใน แหล่งเดิม. หน้า 51-53.

² ข้อสังเกตอีกประการ คือ การแสดงในปีที่สองเกิดขึ้นหลังจากเหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 ซึ่งวิเคราะห์พระราชนิพนธ์เรื่องพระร่วงฉบับกลอนบทละคร (ขอมคำดัด) พ.ศ. 2455 ว่า "...มีนัยทางการเมืองภายใน เนื่องจากทรงไม่ไว้วางพระราชหฤทัยข้าราชการกลุ่ม อีกทั้งยังทรงเผชิญความขัดแย้งกับเจ้านายชั้นสูง

เสื่อป่าก็มีลักษณะเป็นการแสดงในที่โล่งแจ้ง แม้อาจจะมีการจำกัดวงผู้ชมเฉพาะผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกองเสื่อป่าก็ตาม แต่การนำเรื่องเล่าของพระมหากษัตริย์ วีรบุรุษ และวีรสตรีออกมาทำการแสดงในรูปแบบการแสดงละครสมัยใหม่ ในองค์การจัดตั้งสมัยใหม่ในขณะนั้นอย่างกองเสื่อป่า ผสมผสานกับโครงเรื่องแบบประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม ทำให้ปริณทณของเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรขยายออกไปในสื่อสมัยใหม่ในอีกรูปแบบหนึ่ง

รัชกาลที่ 6 ทรงรื้อฟื้นเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรออกมาในอีกรูปแบบ เมื่อครั้งที่มีการค้นพบพระเจดีย์โบราณที่ดอนพระเจดีย์ ตำบลหนองสาหร่าย จังหวัดสุพรรณบุรี ใน พ.ศ. 2456 ซึ่งพระเจดีย์แห่งนี้ได้รับการยืนยันจากสมเด็จพระยามหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ว่าเป็นเจดีย์ที่สมเด็จพระนเรศวรทรงโปรดฯ ให้สร้างเพื่อฉลองชัยชนะในสงครามยุทธหัตถี รัชกาลที่ 6 ทรงคล้อยตามพระมติดังกล่าว จึงเสด็จพระราชดำเนินไปยังที่ตั้งของพระเจดีย์เพื่อทำการสักการะบูชา¹ มีการจัดพิธีประกาศสงเวทเวทดาที่สมเด็จพระยามหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ ทรงพระนิพนธ์ เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2456 จากนั้นอีก 3 วันถัดมา รัชกาลที่ 6 ทรงมีพระบรมราโชวาทแก่ทหารและเสื่อป่า ณ อนุสรณ์ดอนเจดีย์ มีการเปรียบเทียบสถานการณ์บ้านเมืองในขณะนั้นเหมือนสมัยสมเด็จพระนเรศวร ทรงมีพระราชประสงค์ให้คนไทยทุกคนในรัชสมัยของพระองค์มีความรักชาติเหมือน

หลายพระองค์ การสร้างสิทธิธรรมให้ตัวพระองค์จึงเป็นเรื่องสำคัญ และส่วนหนึ่งได้ทรงสื่อผ่านพระราชนิพนธ์ของพระองค์...” ซึ่งจุดจบของโครงการในการแสดงตำนานเสื่อป่าปีที่สองอาจตีความนัยที่ต้องการสื่อออกมาได้ดูเดียวกัน ใน วิศิธา ตั้งคำวานิช. (2557). *ประวัติศาสตร์ “สุโขทัย” ที่เพิ่งสร้าง*. หน้า 99-101.

¹ ดู นิทานที่ 18 เรื่องคันทองโบราณ ใน ตำราพระราชานุญาต, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. (2487). *นิทานโบราณคดี*. (ออนไลน์); การที่มีพระมติดัดสินว่า เจดีย์ยุทธหัตถีอยู่ที่เมืองสุพรรณบุรีแทนที่จะอยู่เมืองกาญจนบุรี เป็นประเด็นสำคัญที่จะทำความเข้าใจว่า เหตุใดอนุสาวรีย์ของสมเด็จพระนเรศวรแห่งแรก (พร้อมด้วยโครงเรื่องยุทธหัตถี) จึงสร้างที่จังหวัดสุพรรณบุรีแล้วเสร็จใน พ.ศ. 2502 เพราะรัฐได้ยึดถือพระมติของสมเด็จพระยามหาจักรีบรมราชูปถัมภ์เป็นมั่นเป็นคง ทำให้ชาวกาญจนบุรีที่เรียกร้องว่าจังหวัดของตนเป็นพื้นที่ทำสงครามยุทธหัตถีจึงไม่ได้รับการเหลียวแลจากรัฐ ดูหัวข้อ 3.3 สองนครายุทธหัตถี: สงครามประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยในจังหวัดสุพรรณบุรีและกาญจนบุรี

สมัยสมเด็จพระนเรศวร¹ นอกจากนั้นรัชกาลที่ 6 ทรงได้ยอดธงโบราณที่เชื่อว่าเป็นของสมเด็จพระนเรศวร จึงโปรดฯ ให้นำมาติดบนยอดธงมหาเศวตฉัตรฯ ธงไชยเฉลิมพลของกองเสือป่าด้วย²

อาจกล่าวได้ว่าการพยายามรื้อฟื้นเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรขึ้นมาในช่วงแรก หลังการขึ้นครองราชย์ของพระองค์นั้น อาจเป็นไปด้วยการแสวงหาสิทธิธรรมทางการเมืองที่บรรพบุรุษของพระองค์เคยกระทำมา พร้อมทั้งเป็นการตอบรับกับกระแสประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่ที่ต้องเชื่อมราชาเข้ากับความเป็นชาติให้แนบสนิท เพื่อยืนยันอดีตอันรุ่งโรจน์ที่มีความผูกพันกับสถาบันกษัตริย์ไทยมานานนับพันปี

ประดิษฐกรรมทางวัฒนธรรมชิ้นสุดท้ายในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เกิดขึ้นก่อนการปฏิวัติเปลี่ยนระบอบการปกครองไม่นานนักใน พ.ศ. 2474 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2468–2477) ได้มีการผลิตซ้ำเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรครั้งสำคัญ คือ ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระวิหารวัดสุพรรณดาราราม ที่อยุธยา เขียนภาพโดยพระยาอนุศาสนจิตรกร (จันทร์ จิตรกร) ส่วนผู้ที่เลือกเรื่องราวที่จะเขียนภาพบนผนังพระวิหารฯ คือ สมเด็จพระยามะยาจารย์ราชานุภาพ มีจำนวนภาพเขียนทั้งหมด 14 ภาพ ล้วนเล่าเรื่องราวพระราชกรณียกิจที่สำคัญของสมเด็จพระนเรศวรตั้งแต่ทรงพระเยาว์จนถึงเสด็จสวรรคต³ ภาพที่สำคัญที่สุดและอยู่ในความทรงจำของผู้คนมากที่สุด เป็นภาพสงครามยุทธหัตถีที่อยู่เหนือประตูตรงข้ามพระประธานภายในพระวิหาร ชาญวิทย์ เกษตรศิริ อธิบายว่า “...นี่คือ “ประดิษฐกรรมทางวัฒนธรรม” ที่เป็นรูปภาพ (สมัยใหม่)... ที่เข้าไปใช้ “พื้นที่” ทางพระศาสนา ที่ปกติจะเป็นเรื่องของ “ทศชาติ” และตรงข้ามพระประธานจะเป็นเรื่องราวตอน “มารผจญ” หรือ “พระแม่ธรณี” ให้กลายเป็นเรื่องที่มีเนื้อหาสาระสำคัญอยู่ที่ “ราชาชาตินิยม”...”⁴

เรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ถูกนำเสนอในรูปแบบที่แปลกใหม่จากสมัยจารีตที่มักนำเสนอในรูปแบบประวัติศาสตร์นิพนธ์ ซึ่งเป็นช่วงเวลา

¹ เอกสารที่ใช้นี้ถูกนำมาจัดพิมพ์รวมไว้ใน สมชาย พุ่มสอาด, และ คนอื่น ๆ. (2527). 400 ปี สมเด็จพระนเรศวร ระลึก 400 ปีสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงกอบกู้อิสรภาพของชาติไทย. หน้า 396-399.

² จมื่นอมรรตคุณารักษ์. (2520). ได้ยอดธงไชยของสมเด็จพระนเรศวร (พระราชบันทึกในรัชกาลที่ 6). ใน อนุสรณ์ดอนเจดีย์พระนเรศวร. หน้า 70-71. อ้างถึงใน วิศิธา ตั้งคำวานิช. (2552, กรกฎาคม-กันยายน). เล่มเดิม, 7(3), 119-120.

³ ดูรายละเอียดของภาพทั้งหมดพร้อมการกะเรื่องในแต่ละภาพ ใน สมเด็จพระยามะยาจารย์ราชานุภาพ. (2550). พระประวัติ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช. หน้า 190-267.

⁴ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2551). เล่มเดิม. หน้า 119.

เดียวกันกับการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่แปรอุดมการณ์และแนวการเขียนไปสู่เรื่องเล่าแบบราชาชาตินิยม รวมถึงการนำเสนอเรื่องเล่าของพระองค์ออกมาอย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือ การที่ผู้คนได้ข้ามพ้นจินตนาการจากตัวอักษรไปสู่การมองเห็นภาพของสมเด็จพระนเรศวรที่จำแลง โดยนักแสดงละครหรือปรากฏภาพเขียนได้ เป็นรูปแบบที่ดำรงอยู่ต่อไปและถูกต่อยอดอีกครั้งหลังการปฏิวัติ 2475

2.2 เศษเสี้ยวอันหลากหลายก่อนการปรากฏของเรื่องเล่าขนาดใหญ่: เรื่องเล่าฉบับพระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเป็นผู้ที่มีบทบาทในการเตรียมการก่อรูปของรัฐไทยให้เข้าสู่การเป็นรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทั้งบทบาทในเบื้องหน้าและเบื้องหลัง สำหรับบทบาทเบื้องหน้า รัชกาลที่ 5 ทรงแต่งตั้งให้พระองค์ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ระหว่าง พ.ศ. 2435–2458 ทำหน้าที่ในการปฏิรูปหัวเมืองหรือเทศาภิบาล รวบอำนาจจากท้องถิ่นทั่วราชอาณาจักรเข้าสู่ศูนย์กลาง ส่งข้าราชการที่ส่วนใหญ่เป็นพระบรมวงศานุวงศ์เข้าไปใช้อำนาจการปกครองแทนที่ผู้ปกครองท้องถิ่นเดิม ครั้นพระองค์ทรงลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีฯ แล้ว 7 วันให้หลัง รัชกาลที่ 6 ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระองค์เข้ารับราชการอีกครั้งในตำแหน่งสภานายกหอพระสมุดวชิรญาณ¹ ช่วงเวลาหลังจากนี้พระองค์ได้เขียนพระนิพนธ์ออกมาหลายเรื่องหลากหลายแนว ส่วนใหญ่แล้วจะแวดล้อมอยู่กับประวัติศาสตร์ของชาติที่กษัตริย์เป็นองค์ประธานที่สำคัญในการกำหนดความเป็นไปของจังหวัดเหตุการณ์ในอดีต

หลักการสำคัญของการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่ตามแบบสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ กอบเกื้อ สุวรรณทัต-เพ็ชร อธิบายว่ามีหลักใหญ่ใจความอยู่ที่การแสดงความสัมพันธ์ของเหตุการณ์ต่าง ๆ ในอดีต (cause and effect)² กล่าวคือ มีการอธิบายเหตุและผลของการเกิดขึ้นในแต่ละเหตุการณ์ประกอบไว้ แต่ทว่าแก่นสำคัญยังให้นั้นที่พระมหากษัตริย์เหมือนประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยยุคจารีต เพียงแต่จัดลำดับการอธิบายเสียใหม่ และ สอดแทรกแนวคิด

¹ ดู จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ. (2527). *สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ กับ กระทรวงมหาดไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

² กอบเกื้อ สุวรรณทัต-เพ็ชร. (2519). *การศึกษาประวัติศาสตร์ของสกุลดำรงราชานุภาพ*. ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี (บ.ก.), *ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย*. หน้า 38.

แบบรัฐชาติให้เข้ากับแนวการเขียนประวัติศาสตร์ตามอย่างโลกตะวันตก¹ หรือกล่าวอีกอย่างว่า โครงเรื่องเปลี่ยนแต่เนื้อเรื่องไม่ได้เปลี่ยน ซึ่งรูปแบบการเขียนที่เปลี่ยนไปอาจสัมพันธ์กับสำนักทางเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป ดังที่อรรถจักร สัตยานุรักษ์ อธิบายเรื่องสำนักเวลาทางประวัติศาสตร์ไว้ว่า ในอดีตของสังคมจารีตผูกพันอยู่กับจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิ ที่มนุษย์เวียนว่ายตายเกิดในภูมิต่าง ๆ นานแสนนานนับชาติไม่ถ้วน จนกว่าจะบรรลุนิพพาน² การเขียนประวัติศาสตร์ในสังคมจารีตจึงเน้นในเรื่องของอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์และความสำคัญของพุทธะ แต่พอชนชั้นนำสยามในสมัยรัชกาลที่ 4 เริ่มมีสำนักเวลาที่มีมนุษย์เป็นผู้กระทำให้เกิดความก้าวหน้า ได้นำไปสู่การสร้างสรรค์งานเขียนเพื่ออธิบายประวัติความเป็นมาของสิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้น³

สำหรับพระนิพนธ์ที่เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรที่มีการเล่าเรื่องราวของพระองค์แทรกไว้มากบ้างน้อยบ้างตามแต่ลักษณะเนื้อหา หรือบางครั้งอาจจะเป็นแค่การเอ่ยถึงพระนามของพระองค์ว่ามีความสำคัญอย่างไรต่อประเด็นในพระนิพนธ์แต่ละเล่มนั้น เท่าที่สืบค้นมีทั้งหมด 19 เรื่อง (ไม่นับพระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช) โดยเรียงลำดับตามปีที่ตีพิมพ์ครั้งแรก⁴ ดังนี้

¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ตั้งข้อสมมติฐานว่า พระองค์ทรงได้รับอิทธิพลแนวคิดการเขียนประวัติศาสตร์จาก เลโอโพลด์ ฟอน รังเคอ (Leopold Von Ranke) และเทอดอร์ มอมเซน (Theodor Mommsen) ใน นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2512, มิถุนายน-สิงหาคม). สมเด็จพระนเรศวรมหาราชกับ อารโนลด์ ทอยนบี. *สังคมศาสตร์ปริทัศน์*. 7(1), 18.; กอบแก้ว สุวรรณทัต-เพียร ได้สรุปเดาความไว้ด้วยว่า การที่พระองค์ทรงเคยเสด็จไปเยี่ยมเยียนดูงานของห้องสมุดและพิพิธภัณฑสถานของทั้งอังกฤษและเยอรมนี อาจจะทำให้ทรงได้รับอิทธิพลแนวคิดจากรังเคอและฟุสเทล เดอ กูลองซ์ (Fustel de Coulanges) ใน กอบแก้ว สุวรรณทัต-เพียร. (2519). *เล่มเดิม*. หน้า 32-33.

² อรรถจักร สัตยานุรักษ์. (2555). *การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ถึงพุทธศักราช 2475*. หน้า 10.

³ *เล่มเดิม*. หน้า 50.

⁴ การที่ผู้วิจัยสืบค้นพระนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ ได้สะดวกขึ้น เป็นคุณูปการจากงานศึกษาของ Kennon Breazeale ที่ได้รวบรวมพระนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช โดยเรียงลำดับตามปีที่พิมพ์ครั้งแรก พร้อมเขียนแนะนำพระนิพนธ์แต่ละเรื่องอย่างสังเขปไว้ด้วย ดู Kennon Breazeale. (2008). *The Writings of Prince Damrong Rajanubhab: A Chronology with Annotations*. Bangkok: The Foundation for the Promotion of Social Science and Humanities Textbooks Project; แต่อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยขอเน้นย้ำว่าพระนิพนธ์ที่รวบรวมมาทั้งหมดนั้น เป็นเพียงพระนิพนธ์ที่ผู้วิจัยสืบค้นตามแหล่งต่าง ๆ เท่าที่จะรวบรวมได้ ไม่ใช่ข้อยุติว่าพระนิพนธ์ที่เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมีจำนวนเพียงเท่านี้

- 1) อธิบายเรื่องในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2457)
- 2) ตำนานคณะสงฆ์ (พ.ศ. 2457)
- 3) ไทยรบพม่า (พ.ศ. 2460)
- 4) ตำนานวังหน้า (พ.ศ. 2461)
- 5) ตำนานการเกณฑ์ทหารไทย (พ.ศ. 2464)
- 6) ตำนานเรือรบไทย (พ.ศ. 2467)
- 7) แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม (พ.ศ. 2468)
- 8) ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ (พ.ศ. 2468)
- 9) นิราศนครวัด (พ.ศ. 2468)
- 10) พระนิพนธ์ค่านำในตำราพิไชยสงครามค้ำกลอน (พ.ศ. 2469)
- 11) ตำนานพุทธเจดีย์สยาม (พ.ศ. 2469)
- 12) ตำนานกฎหมายเมืองไทย (พ.ศ. 2469)
- 13) อธิบายว่าด้วยยศเจ้านาย (พ.ศ. 2472)
- 14) อธิบายเรื่องรูปทอของสัมฤทธิ์ (พ.ศ. 2479)
- 15) เที้ยวตามทางรถไฟ (พ.ศ. 2484)
- 16) นิทานโบราณคดี (พ.ศ. 2487)
- 17) เที้ยวเมืองพะม่า (พ.ศ. 2489)
- 18) วินิจฉัยพระยศเจ้านายที่เรียกว่า “กรมสมเด็จพระ” หรือ “สมเด็จพระกรม” (ไม่ทราบปีที่พิมพ์ครั้งแรกอย่างแน่ชัด)
- 19) วินิจฉัยเรื่องพระเจดีย์ 3 องค์ (ไม่ทราบปีที่พิมพ์ครั้งแรกอย่างแน่ชัด)

ข้อสังเกต คือ จากพระนิพนธ์ทั้งหมด 19 เรื่อง มีถึง 17 เรื่องด้วยกันที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ขึ้นภายหลังลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีฯ มีอยู่เพียง 2 เรื่องเท่านั้นที่ทรงพระนิพนธ์ขึ้นใน พ.ศ. 2457 คือ อธิบายเรื่องในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถกับตำนานคณะสงฆ์ ในส่วนของอธิบายเรื่องฯ พระองค์ทรงพระนิพนธ์แทรกไว้ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2¹ ลักษณะของการ

¹ เดิมทีพระราชพงศาวดารฉบับนี้ชำระขึ้นใหม่ในสมัยในรัชกาลที่ 4 ต่อมาสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเป็นผู้ชำระเพิ่มเติมในการตีพิมพ์ทั้งสองครั้ง พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2455 ทรงพระนิพนธ์ตำนานและสารบัญสำหรับคั่นเรื่อง ส่วนพิมพ์ครั้งที่สอง ซึ่งเป็นฉบับที่ยึดถือเป็นมาตรฐานนั้น ทรงพระนิพนธ์คำอธิบาย

เขียนเป็นการนำเนื้อความในพระราชพงศาวดาร หรือหลักฐานอื่น ๆ ที่มีมาก่อนหน้า แล้วทำการเรียบเรียงตามรัชสมัยของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์เป็นลำดับ และมีการอธิบายพระราชประวัติของสมเด็จพระนเรศวรอย่างสังเขปไว้¹ ส่วนตำนานคณะสงฆ์ มีการเล่าถึงสมเด็จพระนเรศวรตรงตามชื่อเรื่องและวัตถุประสงค์ในการเขียนเพื่อสืบค้นประวัติความเป็นมาของคณะสงฆ์ ในไทย สมเด็จพระนเรศวรในพระนิพนธ์เรื่องนี้จึงปรากฏบทบาทขององค์ครุศาสนูปถัมภกของศาสนาพุทธอย่างชัดเจน²

ต่อมาในช่วงทศวรรษ 2460 จนถึงต้นทศวรรษ 2470 มีงานพระนิพนธ์ที่เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมากถึง 11 เรื่องด้วยกัน ในช่วงเริ่มต้นบริบทของสยามในขณะนั้นได้เข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 หลังจากที่รัชกาลที่ 6 ทรงประกาศสงครามต่อฝ่ายมหาอำนาจกลาง³ แม้จะเป็นการเข้าร่วมในช่วงท้ายของสงครามและทหารไทยไม่ได้ร่วมรบอย่างเต็มกำลัง แต่บรรยากาศของชนชั้นนำสยามในเวลานั้นมีความปิติยินดีกับการที่อยู่ฝ่ายประเทศผู้ชนะในสงคราม ทางรัฐบาลได้จัดพิธีต้อนรับอย่างยิ่งใหญ่เมื่อกองทหารอาสาของสยามกลับมาถึงมาตุภูมิใน พ.ศ. 2462⁴ งานพระนิพนธ์ในแรกเริ่มทศวรรษ 2460 ที่เกี่ยวพันกับสงครามในประวัติศาสตร์ไทย จึงดูตอบรับกับกระแสชัยชนะจากสงครามโลกได้เป็นอย่างดี

พระนิพนธ์ที่ได้รับความนิยมในชื่อของ *ไทยรบพม่า* มีเนื้อความเกี่ยวกับสงคราม 44 ครั้งระหว่างไทยกับพม่าระหว่าง พ.ศ. 2081–2396 แต่เมื่อสืบค้นดูแล้วพบว่ามีการดัดแปลงแก้ไขจากการพิมพ์ครั้งแรกถึงสองครั้ง และการพิมพ์ในแต่ละครั้งมีชื่อเรียกที่ต่างกันอย่างเล็กน้อย เริ่มจากฉบับพิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2460 ใช้ชื่อว่า *ประชุมพงษาวดาร ภาคที่ 6 เรื่องไทยรบพม่าครั้งกรุงเก่า* สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพทรงบอกวัตถุประสงค์ไว้ในคำนำว่า “...การเรียบเรียง

พระมหากษัตริย์รัชกาลต่าง ๆ ตั้งแต่พระเจ้าอยู่หัวทองจนถึงสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ ดู อุษณีย์ ธงไชย. (2540). *เล่มเดิม*. หน้า 83-87.

¹ ดูเนื้อความเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวร ใน *พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1*. (2542). หน้า 188-191.

² จัดพิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพของเจ้าพระยาวิชิตรวงศวิมลไกร (ม.ร.ว. คดี สุทัศน์ ณ อยุธยา) ต่อมาได้ทรงแก้ไขเนื้อหาในฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 เนื่องในงานศพขรัวยายแสงเมื่อ พ.ศ. 2466 สำหรับเนื้อความเฉพาะที่เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวร ดู พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. (2466). *ตำนานคณะสงฆ์ (พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าเหมวดี โปรดให้พิมพ์ในงานศพ ขรัวยายแสง เมื่อปีกุน พ.ศ. 2466)*. หน้า 15-20.

³ เทพ บุญตานนท์. (2559). *เล่มเดิม*. หน้า 210.

⁴ *แหล่งเดิม*. หน้า 220.

หนังสือนี้ข้าพเจ้าไม่ได้ตั้งใจจะให้เปนตำหรับตำราอย่างไร ประสงค์แต่จะให้ผู้อ่านทราบว่ายไทยได้เคยรบพม่ามากี่ครั้ง... มีเรื่องราวหลายแห่งที่จำต้องตัดสินด้วยความสันนิษฐานของข้าพเจ้าเอง...¹ ฉบับพิมพ์ครั้งต่อมาได้มีการแยกเนื้อหาออกเป็น 2 เล่ม และจัดพิมพ์ในปีที่ต่างกัน กล่าวคือ พ.ศ. 2461 จัดพิมพ์พงษาวดารเรื่องเรารบพม่า ครั้งกรุงธน ฯ แลกรุงเทพฯ ² ส่วนใน พ.ศ. 2463 มีการจัดพิมพ์ที่มีเนื้อความเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรชื่อว่า “พงษาวดารเรื่องเรารบพม่า ครั้งกรุงศรีอยุธยา”³ แต่ทั้งสองเล่มถือเป็นพระนิพนธ์เรื่องเดียวกันที่มีเนื้อความต่อกัน ส่วนฉบับแก้ไขครั้งสุดท้ายพิมพ์ใน พ.ศ. 2471 ในชื่อว่าพงษาวดารเรื่องไทยรบพม่า พระองค์ทรงเน้นย้ำว่า เรื่องไทยรบพมานี้ไม่ได้เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่เป็นทหารเพียงอย่างเดียว แต่ “...ในหนังสือเรื่องนี้มีคติทางการเมืองฝ่ายพลเรือนอยู่ด้วยแต่ต้นจนปลาย...”⁴ คำนี้ครอบคลุมในพระนิพนธ์เรื่องนี้ที่ธงชัย วินิจจะกุลประเมินค่าว่าทรงอิทธิพลที่สุดในประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของการต่อสู้เพื่อเอกราชที่ฉายให้เห็นชัดถึงจิตวิญญาณชาตินิยมแบบใหม่ หรือกล่าวอีกอย่างได้ว่าเป็นเรื่องเล่าแนวชาตินิยมแบบต่อต้านอาณานิคม⁵

ต่อจากนั้นใน พ.ศ. 2461 ได้มีการจัดพิมพ์ตำนานวังหน้า มีการแก้ไขครั้งที่สองในปีถัดมา เรียกว่าประชุมพงษาวดารภาคที่ 13 และมีการแก้ไขอีกครั้งใน พ.ศ. 2468⁶ เนื้อความในพระนิพนธ์

¹ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. (2460). *ประชุมพงษาวดาร ภาคที่ 6 เรื่องไทยรบพม่า ครั้งกรุงเก่า* (นายพลโท พระยาสิทธิราชฤทธิไกร มสม, ทจว, ภช, ธรป 3, รจม, พิมพ์ครั้งแรกในงานปลงศพ สสนองคุณมารดา). หน้า ข.

² พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. (2461). *พงษาวดารเรื่องเรารบพม่า ครั้งกรุงธน ฯ แล กรุงเทพฯ ฯ* เปนตอนปลายของหนังสือเรื่องรบพม่าครั้งกรุงศรีอยุธยา (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วดีวงศ์ โปรดให้พิมพ์ครั้งแรก ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าหญิงปลื้มจิตร ปิวอก พ.ศ. 2461). (ออนไลน์)

³ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. (2463). *พงษาวดารเรื่องเรารบพม่า ครั้งกรุงศรีอยุธยา* เปนตอนต้นของหนังสือเรื่องรบพม่าครั้งกรุงธนแลกรุงเทพฯ ฯ (พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนกำแพงเพชรอรรคโยธินทร์ โปรดให้พิมพ์ครั้งแรก ในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าจอมมารดาวาดรัชกาลที่ 5 เมื่อปีวอก พ.ศ. 2463). (ออนไลน์)

⁴ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. (2471). *พงษาวดารเรื่องไทยรบพม่า* (มหาอำมาตย์ตรี พระยาโชฎีกราชเศรษฐี (มีน เลหาเศรษฐี) กับ คุณหญิงเพิ่ม โชฎีกราชเศรษฐี พิมพ์เป็นมิตร์พลีในงานฉลองอายุครบ 60 ปี พ.ศ. 2471). หน้า ค.

⁵ ธงชัย วินิจจะกุล. (2559). *เล่มเดิม*. หน้า 48-49.

⁶ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. (2553). *ตำนานวังหน้า*. คำนำกรมศิลปากร.

เรื่องนี้กล่าวถึงวังหน้าอันเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ เริ่มมีขึ้นในสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา (พ.ศ. 2112–2133) ซึ่งในขณะนั้นสมเด็จพระนเรศวรทรงดำรงตำแหน่งเป็นพระมหากษัตริย์¹

พระนิพนธ์อีกสองเรื่องลำดับถัดมาเกี่ยวข้องกับตำนานของทหาร 2 เหล่าทัพ คือ ตำนานการเกณฑ์ทหารไทย พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2464 แทรกอยู่ในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 23 เนื้อหาได้พระนิพนธ์เรื่องวิเคราะห์วิธีการทางทหารและการรบทางบกของสมเด็จพระนเรศวรไว้อย่างเสริ่งสรรพ² และตำนานเรือรบไทย พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2467³ กล่าวถึงการรบโดยกระบวนเรือรบ มีการยกตัวอย่างการรบทางเรือหลังจากที่สมเด็จพระนเรศวรทรงประกาศอิสรภาพใน พ.ศ. 2127⁴

ในปีเดียวกันกับที่จัดพิมพ์ตำนานเรือรบไทย สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพเสด็จไปแสดงบรรยายพงศาวดารสยามที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตามคำเชิญของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนสงขลานครินทร์ โดยเริ่มแสดงบรรยายกัณฑ์แรกเมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2467 แล้วแสดงกัณฑ์ต่อมาโดยลำดับ (แต่ไม่ได้ระบุว่ากัณฑ์ต่อมาอีก 3 กัณฑ์ทรงแสดงบรรยายในวันใดบ้าง) พระองค์อธิบายบรรยายกาศในขณะไปแสดงบรรยายไว้ด้วยว่า “...ครั้งไปแสดงก็บังเกิดปิติยินดี ด้วยเห็นมีผู้พอใจไปฟังกันมากทั้งไทยและชาวต่างประเทศที่ได้เล่าเรียนรู้ภาษาไทย และยังมีความคิดเห็นที่ทราบว่าเป็นเรื่องพงศาวดารสยามที่ได้บรรยายนั้น เมื่อพิมพ์โฆษณาในหนังสือมหาวิทยาลัยซึ่งออกเป็นรายเดือน ก็มีผู้ชอบซื้อหาเอาไปอ่านกันมาก...”⁵ หลังจากการแสดงบรรยายครั้งนี้ได้มีการจัดพิมพ์คำบรรยายใน พ.ศ. 2468 เนื้อหามีทั้งหมด 4 กัณฑ์⁶ มีการอธิบายถึง

¹ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. (2462). *ประชุมพงษาวดารภาคที่ 13* (พิมพ์แจกในงานศพ นางสุน ชาดิโอสถ ปีมะแม พ.ศ. 2462). หน้า 4-5.

² พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. (2464). *ประชุมพงษาวดาร ภาคที่ 23 เรื่องตำนานการเกณฑ์ทหาร กับเรื่องตำนานกรมทหารราบที่ 4* (จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชฯ ผู้บังคับการพิเศษกรมทหารราบที่ 4 โปรดให้พิมพ์ประทานในงานฉลองโล่ที่จังหวัดราชบุรี เมื่อปีระกา พ.ศ. 2464). คำนำ, 37-41.

³ ปีที่จัดพิมพ์ครั้งแรกผู้วิจัยนำมาจาก Kennon Breazeale. (2008). *op. cit.* p. 35.

⁴ สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ. (2474). *ตำนานเรือรบไทย* (พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงพระศพ หม่อมเจ้าสมรบำเทอง อาภากร เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน พ.ศ. 2474). หน้า 6-7.

⁵ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. (2467). *แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม*. คำนำ.

⁶ เป็นที่น่าสังเกตว่า เนื้อเรื่องที่ทรงจะบรรยายนั้นอาจจะมีต่อ เนื่องจากชื่อในกัณฑ์ที่ 4 ระบุว่า *ตอนที่ 4 (ต่อ) สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม* (ภาคกลาง) ซึ่งผิดวิสัยของการเขียนชื่อบทในหนังสือ มีความเป็นไปได้ว่าสมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพทรงมีพระประสงค์ที่จะแสดงบรรยายพงศาวดารต่อ เพราะในเนื้อเรื่องจบลงแค่ชัยชนะของสมเด็จพระนเรศวรในสงครามยุทธหัตถีเท่านั้น แต่ถ้าเป็นความตั้งใจพระทัยของ

สมเด็จพระนเรศวรเพียงเล็กน้อยในกัณฑ์ที่ 3 แต่ในกัณฑ์ที่ 4 เนื้อหาเกือบจะทั้งหมดเป็นการอธิบายถึงสมเด็จพระนเรศวรตั้งแต่เป็นองค์ประกันของกรุงหงสาวดีจนถึงสงครามยุทธหัตถี¹

หลังจากนี้จนถึงก่อนการปฏิวัติ 2475 มีการตีพิมพ์พระนิพนธ์อีก 6 เรื่องด้วยกัน ได้แก่ พ.ศ. 2468 มีการจัดพิมพ์*นิราศนครวัด* เนื้อความเล่าถึงเมื่อครั้งที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเสด็จประพาสกัมพูชาเมื่อ พ.ศ. 2467 ในบางช่วงบางตอนมีการเขียนรำลึกถึงความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระนเรศวรกับกัมพูชาในอดีต² และตำนาน*พระพุทธรูปสำคัญ* เล่าว่าสมเด็จพระนเรศวรเคยเสด็จไปนมัสการพระพุทธชินราชที่วัดพระมหาธาตุ เมืองพิษณุโลก³

พ.ศ. 2469 มีการจัดพิมพ์*ตำราพิไชยสงครามค่างลอน* สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเป็นผู้พระนิพนธ์คำนำ ทรงเล่าว่าสมเด็จพระนเรศวรเป็นผู้แก้ไขหรือเพิ่มเติมเนื้อความใน*ตำราพิไชยสงคราม* ซึ่งเขียนขึ้นสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ. 2034–2072)⁴ เรื่องต่อมาคือ*ตำนานพุทธเจดีย์สยาม* เล่าถึงการที่สมเด็จพระนเรศวรทรงสร้างพระเจดีย์ตรงที่ทำยุทธหัตถี โดยนำแบบอย่างมาจากตำนานพระเจ้าทูลสุคามินีมหาราชทำยุทธหัตถีชนะพระยาเอฬารทมิฬที่ในลังกา⁵ และ*ตำนานกฎหมายเมืองไทย* ถูกจัดพิมพ์รวมอยู่ในหนังสือที่ชื่อว่า*อธิบายเบ็ดเตล็ดในเรื่อง*

พระองค์เองที่จะแสดงบรรยายให้จบลงที่สงครามยุทธหัตถี เท่ากับพระองค์ทรงให้ความสำคัญต่อมหาราชพระองค์น้อยอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งนี้เป็นการตั้งข้อสังเกตของผู้วิจัยเอง ไม่ใช่การนำเสนอข้อเท็จจริงในประเด็นนี้แต่อย่างใด

¹ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. (2467). *เล่มเดิม*. หน้า 146-196.

² มีการแก้ไขอีก 2 ครั้งใน พ.ศ. 2469 และ พ.ศ. 2481 ใน สมเด็จพระนเรศวรมหาราช กรมพระดำรงราชานุภาพ. (2545ข). *นิราศนครวัด*. กรุงเทพฯ: มติชน.

³ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. (2468). *ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ (แจกในการพระกฐินพระราชทานพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ ณ วัดชุมพลนิกายาราม วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระพุทธศักราช 2468)*. หน้า 73-74.

⁴ กรมศิลปากร. (2512). *ตำราพิไชยสงคราม ของ กรมศิลปากร (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉานฉานนิพนธ์นางสนทนารวด (ตลับ บุญรัตพันธุ์) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 16 มกราคม พุทธศักราช 2512)*. หน้า [1]-[3].

⁵ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. (2469ก). *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าจอมมารดาชุ่ม รัชกาลที่ 4 ทจว, รัตน มปร, 2 วปร. 3 เมื่อปีชวด พ.ศ. 2469)*. หน้า 116.; ภายหลังสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงชำระแก้ไขใหม่ และประทานต้นฉบับไว้กับหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ก่อนจะสิ้นพระชนม์ จนได้มีการจัดพิมพ์ครั้งที่สองในงานฉานฉานนิพนธ์ นายมังกร สามเสน ใช้ชื่อว่า

พงศาวดารสยาม เล่าถึงอย่างสั้น ๆ ว่าในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมีการออกพระราชกฤษฎีกา บำเหน็จศึก¹ ส่วนพระนิพนธ์เรื่องสุดท้ายที่เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรที่ตีพิมพ์ในสมัย สมบูรณาญาสิทธิราชย์ คือ อธิบายว่าด้วยยศเจ้า พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2472 เล่าว่าในจดหมายเหตุ ของโปรตุเกสราชทูตเรียกสมเด็จพระนเรศวรว่าเจ้าคำคู้กับการเรียกสมเด็จพระเอกาทศรถว่าเจ้า ชาว²

ภายหลังการปฏิวัติ 2475 ปริมาณพระนิพนธ์ที่เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรลดลง อย่างเห็นได้ชัด เนื่องด้วยมรสุมทางการเมืองที่ส่งผลให้พระองค์ต้องลี้ภัยไปยังเกาะปีนัง ประเทศ มาเลเซีย ใน พ.ศ. 2476³ ทำให้ในช่วงเวลานี้ไม่มีพระนิพนธ์ (โดยเฉพาะงานประวัติศาสตร์) ที่มีการค้นคว้าอย่างเป็นระบบเหมือนก่อนหน้า⁴ แต่ช่วงที่ทรงลี้ภัยทางการเมืองอยู่ พระองค์ได้เสด็จ ประพาสพม่าเมื่อ พ.ศ. 2478 และได้ทรงเล่าเกร็ดต่าง ๆ ไว้ในพระนิพนธ์สองเรื่อง คือ อธิบายเรื่อง รูปทองสัมฤทธิ์ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2479⁵ และเที่ยวเมืองพม่า พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2484⁶ เนื้อความโดยรวมทั้งสองเรื่องเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรจะเป็นลักษณะของการที่

ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์ ซึ่งเป็นชื่อที่ใช้กันในปัจจุบัน ดู สมเด็จพระยามังรายราชานุภาพ. (2545ก). ตำนาน พระพุทธรูปเจดีย์. กรุงเทพฯ: มติชน.

¹ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. (2469ข). อธิบายเบ็ดเตล็ดในเรื่องพงศาวดารสยาม (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าหญิงพร้อมเพราพรรณ ทจ. รัตน จปร 3. ขยายในพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมขุนสิงหวิกรมเกรียงไกร เมื่อปีชวด พ.ศ. 2469). หน้า 108.

² พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. (2472). อธิบายว่าด้วยยศเจ้า (พิมพ์ในงานพระกุศล พระราชทาน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ ณวัดระฆังโฆสิตาราม เมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2472). หน้า 16.

³ จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ. (2527). เล่มเดิม. หน้า 31.

⁴ นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2553). กรุงเทพฯ, พระเจ้าตากฯ และประวัติศาสตร์ไทย : ว่าด้วยประวัติศาสตร์และ ประวัติศาสตร์นิพนธ์. หน้า 21.

⁵ พิมพ์รวมอยู่ใน กรมศิลปากร. (2479). พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวิจารณ์เรื่องพระราชพงศาวดาร กับเรื่องราชประเพณีการตั้งพระมหากษัตริย์ (สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 โปรดให้ตีพิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรพินทุ์เพญภาคย์ ณ วันที่ 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2479). พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์ ทำพระจันทร์.

⁶ สมเด็จพระยามังรายราชานุภาพ. (2489). เที่ยวเมืองพม่า (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระยาพิชัยญาติ (ตัน บุนนาค) เมื่อปีจอ พ.ศ. 2489). พระนคร: กรมศิลปากร.

พระองค์พบเห็นสถานที่หรือวัตถุใดที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวร ก็จะทรงเล่าถึงโดยเชื่อมโยงไปสู่ประวัติศาสตร์คล้ายกับใน*นิราศนครวัด*

ส่วนพระนิพนธ์เรื่องอื่น ๆ ที่ปรากฏหลังการปฏิวัติ 2475 ที่สามารถระบุปีที่พิมพ์ครั้งแรกได้ชัดเจนมีอีก 2 เรื่อง ได้แก่ *เที่ยวตามทางรถไฟ* พิมพ์รวมเล่มครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2484 มีการเล่าถึงสมเด็จพระนเรศวรในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับเมืองพิษณุโลก¹ และพระนิพนธ์อีกเรื่อง คือ *นิทานโบราณคดี* พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเองเมื่อวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2487 เป็นพระนิพนธ์ที่รวบรวมนิทานทั้ง 20 เรื่องเข้าด้วยกัน โดยเนื้อความที่เล่าถึงสมเด็จพระนเรศวรอยู่ในนิทานที่ 18 *เรื่องคันเมืองโบราณ* ที่ได้มีพระมติดัดลึนว่าสงครามยุทธหัตถีเกิดขึ้นที่เมืองสุพรรณบุรี และนิทานที่ 19 *เรื่องเมืองไทยมีพระเจ้าแผ่นดิน 2 พระองค์* มีการเชื่อมโยงเนื้อความที่กล่าวถึงสมัยรัชกาลที่ 4 มีพระเจ้าแผ่นดินสองพระองค์ ทำนองเดียวกับที่สมเด็จพระนเรศวรทรงสถาปนาสมเด็จพระเอกาทศรถ พระอนุชาของพระองค์ ให้มีพระเกียรติยศเป็นพระเจ้าแผ่นดินเสมอกัน²

จากการอธิบายทั้งหมด เป็นการสรุปพระนิพนธ์แต่ละเรื่องที่มีการกล่าวถึงสมเด็จพระนเรศวรไว้โดยสามารถระบุปีที่พิมพ์ครั้งแรกได้อย่างแน่ชัด³ เพื่อที่จะสนับสนุนคำอธิบายว่า สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงให้ความสำคัญกับเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรเป็นอย่างมาก ส่วนหนึ่งอาจเป็นผลมาจากที่ชนชั้นนำสยามนับตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์ได้พยายามนำเสนอเรื่องเล่าของพระองค์ในพระราชพงศาวดารหรืองานเขียนประเภทอื่น ๆ อยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้ เรื่องเล่าที่มีอยู่ก่อนหน้าเอื้ออำนวยให้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงรับเอามาปรับการอธิบายตามแนวทางประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่ และแทรกลงในพระนิพนธ์แนวอื่น ๆ ที่ไม่ใช่งานเขียนเชิงประวัติศาสตร์ที่มีเนื้อหาเข้มข้น ทำให้เรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรแพร่หลายสู่งาน

¹ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. (2557). *เที่ยวตามทางรถไฟ*. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2487). *นิทานโบราณคดี*. (ออนไลน์)

³ พระนิพนธ์อีก 2 เรื่องที่ไม่สามารถหาปีที่พิมพ์ครั้งแรกได้ คือ *วินิจฉัยพระยศเจ้านายที่เรียกว่า "กรมสมเด็จพระ"* หรือ *"สมเด็จพระกรม"* และ *วินิจฉัยเรื่องพระเจดีย์ 3 องค์* แต่เท่าที่ค้นพบต้นฉบับเก่าที่สุดได้รับการจัดพิมพ์รวมเล่มเมื่อ พ.ศ. 2494 ในหนังสือชุมนุมพระนิพนธ์ จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์คลังวิทยา กรมศิลปากรระบุด้วยว่า "...หนังสือประเภทชุมนุมพระนิพนธ์นี้มีรวมด้วยกัน 60 เรื่อง มีผู้มาขออนุญาตพิมพ์แจกในงานกุศลหลายครั้ง แต่ก็ไม่สามารถพิมพ์ได้ทั้งหมดทุกเรื่อง เมื่อ พ.ศ. 2494 สำนักพิมพ์คลังวิทยาได้นำพระนิพนธ์เบ็ดเตล็ดต่าง ๆ รวม 55 เรื่อง มารวมพิมพ์จำหน่ายโดยแบ่งออกเป็น 2 เล่ม..." ดู หอสมุดแห่งชาติ. (2521). *สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ : พระนิพนธ์*. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ.

เขียนแนวอื่น ๆ ที่มากไปกว่าประวัติศาสตร์นิพนธ์ อย่างไรก็ดี คำอธิบายทั้งหมดไม่ได้หมายความว่าพระองค์จงใจ ที่จะนำเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรไปใช้สนับสนุนคำอธิบายในพระนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ เพียงแต่สมเด็จพระนเรศวรในหน้าประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยนับตั้งแต่สมัยจารีตทรงมีพระปรีชาสามารถหลายด้านโดยเฉพาะด้านการรบและการศาสนาอันเป็นคุณลักษณะที่ผู้ปกครองแผ่นดินพึงมี ด้วยคุณลักษณะเช่นนี้อาจทำให้เหมาะแก่การนำมาเล่าซ้ำ และปรับให้เหมาะกับกาลสมัย ซึ่งเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรในพระนิพนธ์ทั้งหมดนี้อาจจะเป็นฐานคิดในการต่อยอดนำไปสู่พระนิพนธ์เรื่องพระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่ต้องพิสูจน์คำอธิบายในหัวข้อต่อไป

2.3 “พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช”: การสถาปนาเรื่องเล่าขนาดใหญ่ในสังคมไทย

2.3.1 หลัง 2475: ราชอาณาจักรที่ยังหลงเหลือภายใต้ระบอบใหม่

หลังการปฏิวัติเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 มีผลให้พระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์ต้องอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ ระบอบการเมืองการปกครองเปลี่ยนไปสู่ระบอบประชาธิปไตย หากทว่ายังคงมีการประนีประนอมระหว่างคณะราษฎรกับสถาบันกษัตริย์กับฝ่ายกษัตริย์นิยมอยู่ในช่วงแรก¹ ลักษณะการประนีประนอมเช่นนี้ไม่ได้มีเฉพาะในส่วนทางการเมือง แต่ในทางวัฒนธรรมของการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย ยังไม่สามารถแยกขาดจากอุดมการณ์ประวัติศาสตร์แบบสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างสิ้นเชิง แม้งานศึกษาของสมเกียรติ วันทะนะจะพยายามชี้ให้เห็นว่า เป้าหมายของการเขียนประวัติศาสตร์หลัง พ.ศ. 2475 จนถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง (พ.ศ. 2482–2488) เปลี่ยนจากการเน้นเอกภาพและความสามัคคีมาสู่คติชาตินิยมและความก้าวหน้า ตามแนวทางการสร้างชาติของราษฎรภายใต้รัฐธรรมนูญ² แต่ถ้าพิจารณาจากมุมมองของธงชัย วินิจจะกุล ที่ตั้งต้นการศึกษาจากความทรงจำของชนชั้นนำสยามต่อวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 อันมีผลให้ภูมิภาคอายุคี่ใหม่ของสยามหวนย้อนกลับไปหาอดีต³ การเขียน

¹ งานศึกษาเกี่ยวกับการปฏิวัติ 2475 ที่ยังควรค่าแก่การอ่านเพื่อทำความเข้าใจอยู่ คือ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2553). *การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน.

² สมเกียรติ วันทะนะ. (2527). *เล่มเดิม*. หน้า 144.; นอกจากนี้ยังมีงานอีกชิ้นที่สมเกียรตินำแนวการวิเคราะห์ของเฮเดน ไวต์มาใช้ศึกษาเปรียบเทียบว่า งานของสมเด็จพระนเรศวร กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กับงานของหลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งเป็นตัวแทนของปัญญาชนต่างยุคต่างระบอบ มีองค์ประกอบของเรื่องเล่าที่ต่างกันออกไป ดู สมเกียรติ วันทะนะ. (2531, พฤษภาคม-กรกฎาคม). “สังคมไทย” ในมโนภาพของสำนักคิดไทยสมัยใหม่. *จดหมายข่าวสังคมศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย*, 10(4), 91-114.

³ ธงชัย วินิจจะกุล. (2556). *เล่มเดิม*. หน้า 244.

ประวัติศาสตร์หลัง 2475 จึงมีลักษณะแบบดังกล่าวเช่นกัน มิหนำซ้ำยังคงไว้ซึ่งโครงเรื่องแบบราชาชาตินิยมอยู่

ธงชัยอธิบายว่าแผนที่เป็นสิ่งประดิษฐ์ที่มีใช้หลักฐานอย่างเป็นทางการเป็นวิทยาศาสตร์ที่แสดงความจริงทางภูมิศาสตร์ แต่เป็นการคาดเดาทางประวัติศาสตร์ออกมาในรูปแผนที่สาระสำคัญของแผนที่จึงอยู่ที่สัญลักษณ์ที่สื่อออกมาว่ารูปร่างขวานทองที่เห็นอยู่ในขณะนั้นเกิดขึ้นมาได้อย่างไร ดังตัวอย่างในช่วง พ.ศ. 2478–2479 กรมแผนที่ทหาร กระทรวงกลาโหม ได้จัดพิมพ์แผนที่แสดงอาณาจักรของไทยนับตั้งแต่ศตวรรษที่ 8 ถึงต้นรัตนโกสินทร์ รวมทั้งการอพยพย้ายถิ่นของคนไทยตั้งแต่ประมาณ 5,000 ปีก่อน และได้รับการผลิตซ้ำจนได้รับความนิยมมากที่สุดในปี พ.ศ. 2506 ได้แสดงอาณาเขตของอาณาจักรอยุธยาสมัยสมเด็จพระนเรศวรตลอดการครองราชย์ของพระองค์เอาไว้ด้วย การจัดทำแผนที่นี้ทำให้หลงคิดว่าภูมิกายามีใช้ผลผลิตของยุคสมัยใหม่ หากแต่มีความเป็นมาที่ยาวนานตั้งแต่โบราณกาล แผนที่จึงเป็นรหัสภาพชุดหนึ่งที่ร้อยเรียงมาเป็นส่วนสำคัญของโครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติไทย¹ ด้วยเหตุนี้ จึงเข้าใจได้ไม่ยากว่าการทำสงครามของสมเด็จพระนเรศวรแต่ละครั้ง โดยเฉพาะการประกาศอิสรภาพ พ.ศ. 2127 หรือสงครามยุทธหัตถี พ.ศ. 2135 จึงใช้ปลูกเร้าอารมณ์ความรู้สึกแบบชาตินิยมได้อยู่เสมอ

ปรีดี พนมยงค์ หนึ่งในผู้นำคณะราษฎรคนสำคัญ ได้พยายามทวนกระแสชาตินิยมขว้างจัดในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ไทยเข้าร่วมกับฝ่ายอักษะ ด้วยการแต่งนิยายเรื่อง *พระเจ้าช้างเผือก* (The King of the White Elephant) ใน พ.ศ. 2483 และได้ลงมือสร้างภาพยนตร์ขึ้นจากนิยายเรื่องนี้โดยใช้ชื่อเดียวกัน มีการออกฉายครั้งแรกในโรงภาพยนตร์สามแห่งทั้งในกรุงเทพฯ สิงคโปร์ และนิวยอร์ก เมื่อวันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2484 แก่นเรื่องหลักเน้นที่การสู้รบระหว่างอโยธยากับหงสาว์ที่จบลงด้วยการทำยุทธหัตถีระหว่างพระเจ้าจักรา กษัตริย์อโยธยา กับพระเจ้าหงสาว์² ถ้าพินิจตามเนื้อเรื่องแล้วภาพยนตร์เรื่องนี้ไม่ได้ก้าวข้ามโครงเรื่องแบบราชาชาตินิยมแต่อย่างใด มิหนำซ้ำยังนำโครงเรื่องดังกล่าวกลับมาใหม่ในรูปแบบสื่อภาพยนตร์ที่ขนานนำสยามยุคระบอบเก่าไม่เคยนำเสนอมาก่อน ฉากการชนช้างระหว่างกษัตริย์สองอาณาจักรยุคจารีตยังคงถูกเล่าข้ามยุคข้ามสมัยจนถึงหลังการปฏิวัติ 2475

หลวงวิจิตรวาทการ ปัญญาชนคนสำคัญหลัง 2475 ที่มีผลงานการประพันธ์แนวประวัติศาสตร์มากที่สุดคนหนึ่ง มีการวางโครงเรื่องที่พาผู้เสพย์อนไปหาอดีตของคนไทย ย้อนไปหา

¹ ดู *แหล่งเดิม*. หน้า 241-249.

² อ่านบทความพร้อมดูภาพยนตร์เต็มเรื่องได้ใน ข้าพเจ้าเอง. (2563). *The King of the White Elephant and i พระเจ้าช้างเผือก สามัญภาพยนตร์เพื่อชาติไทยและมนุษยชาติ: (1) ปฐมทัศน์*. (ออนไลน์)

ความคิดวิไลซ์ของอาณาจักรต่าง ๆ ที่เป็นราชธานีของไทยโดยเฉพาะสุโขทัย เรื่องของสงครามยังเป็นสิ่งที่ถูกนำเสนอออกมาเสมอเพียงแต่มีลักษณะย้ายองค์ประธานทางประวัติศาสตร์ไปไว้ที่สามัญชน ซึ่งเป็นการผูกตัวละครที่ไม่มีในหน้าประวัติศาสตร์ขึ้นมาใหม่ อย่างกรณีละครเพลงเรื่อง *เลือดสุพรรณ* ที่มีการเปิดการแสดงครั้งแรกใน พ.ศ. 2479¹ แต่ลักษณะของราชาชาตินิยมในงานประพันธ์ของหลวงวิจิตรวาทการยังปรากฏให้เห็น ดังที่แพทริก โจรี อธิบายว่าลักษณะประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยของหลวงวิจิตรวาทการที่มีความสำคัญต่อการสร้างความนิยมให้แก่อุดมการณ์ชาตินิยมแบบทหารที่ผสมด้วยอุดมการณ์แบบฟาสซิสต์ ยังอยู่ใต้เงาของประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยแบบสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพอยู่ “...ที่จริงแล้วงานประวัติศาสตร์ของเขา (หลวงวิจิตรวาทการ-ผู้วิจัย) เติบโตขึ้นจากผืนดินประวัติศาสตร์ที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ได้ตระเตรียมไว้ให้...”²

ตัวอย่างของงานประพันธ์แบบราชาชาตินิยมของหลวงวิจิตรวาทการ คือ *พระนเรศวรประกาศอิสรภาพ* เปิดการแสดงครั้งแรกใน พ.ศ. 2477 มีแก่นเรื่องหลักอยู่ที่การฟื้นฟูอิสรภาพของประเทศหลังการเสียกรุงฯ ครั้งแรกใน พ.ศ. 2112 ซึ่งสมเด็จฯ พระนเรศวรเป็นผู้ที่มาประกาศอิสรภาพให้แก่ชาวไทย สำหรับรัชชัช วินิจจะกุลแล้ว โครงเรื่องในละครเรื่องนี้ไม่หลุดพ้นจากภูมิภาคสยามสมัยใหม่เกี่ยวกับเอกราชตามอย่างที่ชนชั้นนำสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้กระทำมา หรือถ้าใช้คำอย่างเจาะจงลงไปอดีตที่ถูกถ่ายทอดผ่านละครเรื่องนี้เป็นอดีตที่โดนวางยาจากระบบเก่านั่นเอง³

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ เคยตั้งข้อสังเกตว่า ภายหลังจากปฏิวัติ 2475 เรื่องเล่าของสมเด็จฯ พระนเรศวร (หรือ*ภาพลักษณ์*ตามอย่างที่ชาญวิทย์ใช้) ไม่ปรากฏชัดเหมือนในระบบเก่าโดยพิจารณาจากบรรดาบทละครเรื่องใหญ่ ขนาดใช้เวลาแสดง 3 ชั่วโมง ของหลวงวิจิตรวาทการในช่วงแรก (ก่อนทศวรรษ 2490) มีเพียง 2 เรื่องที่เกี่ยวกับสมเด็จฯ พระนเรศวร (โดยย่อ) คือ *ราชมนู* (พ.ศ. 2479) แก่นเรื่องว่าด้วยทหารเอกของสมเด็จฯ พระนเรศวร และ *มหาเทวี* (พ.ศ. 2481) แก่นเรื่องว่าด้วยมหาเทวีจระประกาศแห่งล้านนาเชียงใหม่ ในฐานะเจ้าต่างแดนต้องการอยู่ร่วมกับชาติ

¹ ดูการวิเคราะห์ละครเพลงเรื่องนี้ใน อังรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. (2562). *เลือดสุพรรณ : ปลุกลใจผู้หญิงไทยให้รักชาติและลูกรบ*. (ออนไลน์)

² แพทริก โจรี (ผู้เขียน), และ จิรวัดณ์ แสงทอง (ผู้แปล). (2553, มกราคม-กันยายน). *เล่มเดิม*, 8(1), 105.

³ รัชชัช วินิจจะกุล. (2556). *เล่มเดิม*. หน้า 250-256.

ไทย¹ ภาวะที่เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรอยู่ในสถานะที่ดูเหมือนจะไม่ได้ได้รับความนิยมเท่าที่เคยเป็นมาในระบบบอกเล่า ทำให้เมื่อพระนิพนธ์เรื่องพระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชปรากฏขึ้นมาในบรรณพิภพ จึงได้รับความสำคัญขึ้นมา

2.3.2 ชีวิตประวัติของพระนิพนธ์ฉบับหนึ่ง: คู่มือการรื้อฟื้นสถาบันกษัตริย์ภายใต้ระบอบใหม่

ชีวิตประวัติของพระนิพนธ์เรื่องพระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ตามที่รับรู้กันทั่วไป ปรากฏในคำนำของพระนิพนธ์เรื่องนี้ที่เขียนในนามกรมศิลปากรเมื่อวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2493² ในแง่ของปีที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเริ่มพระนิพนธ์นั้นไม่ปรากฏอย่างแน่ชัด นิธิ เอียวศรีวงศ์ เคยสันนิษฐานว่าทรงพระนิพนธ์ราว พ.ศ. 2485–2486³ แต่ก็ยังไม่ปรากฏว่านิธิใช้หลักฐานใดในการสันนิษฐานการสันนิษฐานนี้ สิ่งที่บอกได้อย่างแน่ชัดตามคำนำของกรมศิลปากร คือ พระนิพนธ์เรื่องนี้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงมุ่งหมายที่จะนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายรัชกาลที่ 8 (พ.ศ. 2477–2489) ตามที่ทรงตรัสแก่หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล พระธิดาของพระองค์ก่อนจะสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. 2486 เพียง 5 วันดังความตอนหนึ่งว่า “...ขอให้กราบบังคมทูลด้วยว่า พระองค์ท่าน (สมเด็จพระนเรศวรมหาราช-ผู้วิจัย) ไม่มีทางจะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดทูลเกล้าฯ ถวายได้ยิ่งกว่าหนังสือที่ได้ทรงแต่งไว้ด้วยพระกำลังกายและพระกำลังปัญญาในเวลาที่ทรงพระชรา พระชันษาถึง 80 ปีแล้ว...” ครั้นรัชกาลที่ 8 เสด็จนิวัตสู่พระนครใน พ.ศ. 2488 หม่อมเจ้าพูนพิศมัยได้นำพระนิพนธ์เรื่องนี้ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายในวันที่ 28 ธันวาคมของปีนั้น รัชกาลที่ 8 “...โปรดเกล้าฯ ให้เก็บรักษาต้นฉบับไว้สำหรับจะได้พิมพ์ในโอกาสใดโอกาสหนึ่ง...”⁴ แต่อย่างที่ทราบกันโดยทั่วไปว่าในวันที่ 9 มิถุนายนปีถัดมา รัชกาลที่ 8 เสด็จสวรรคต ชาญวิทย์ เกษตรศิริ กล่าวว่า “...เป็นกรณีทางประวัติศาสตร์ที่มีดมไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ว่าเป็นอุบัติเหตุ เป็นการลอบปลงพระชนม์เอง หรือเป็นการลอบปลงพระชนม์...”⁵ ไม่ว่าจะด้วยเหตุใดก็ตาม เมื่อถึงคราวที่จะต้องจัดพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพในวันที่ 19 มีนาคม พ.ศ. 2493 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทร ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในพระปรมาภิไธยของรัชกาล

¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2551). *เล่มเดิม*. หน้า 119.; ดูรายชื่องานประพันธ์ของหลวงวิจิตรวาทการ เรียบเรียง ใน ประจักษ์ศิลปาคม. (2528). *หลวงวิจิตรวาทการกับบทละครประวัติศาสตร์*. หน้า 293-305.

² สมเด็จพระนเรศวรมหาราช. (2493). *เล่มเดิม*. หน้า ค.

³ นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2553). *เล่มเดิม*. หน้า 16.

⁴ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช. (2493). *เล่มเดิม*. หน้า ก-ข.

⁵ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2544). *ประวัติการเมืองไทย : 2475-2500*. หน้า 454.

ที่ 9 (พ.ศ. 2489–2559) โปรดให้กรมศิลปากรจัดหาหนังสือสำหรับตีพิมพ์แจกเป็นของพระราชทาน กรมศิลปากรจึงเลือกพระนิพนธ์เรื่องนี้ตามความมุ่งหวังที่จะถวายแด่รัชกาลที่ 8¹ ทั้งหมดนี้จึงเป็นที่มาของการปรากฏขึ้นของพระนิพนธ์เรื่องนี้ในบรรณพิภพ

หากแต่รับทราบเพียงเท่านี้ หัวข้อนี้คงทำได้แค่เพียงบอกเล่าชีวประวัติตามที่รัฐได้เขียนมาเพียงเท่านั้น ความเชื่อมโยงระหว่างพระนิพนธ์เรื่องนี้กับบริบททางการเมืองช่วงทศวรรษ 2480–2490 มีความสำคัญที่ควรค่าแก่การพิจารณา งานศึกษาที่ผ่านมาในประเด็นที่เกี่ยวข้องของ สายชล สัตยานุรักษ์ และวศิน ปัญญาวุธตระกูล เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ในขณะที่สายชลเสนอว่า สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพทรงไม่เห็นด้วยกับการปฏิวัติ 2475 จึงทรงให้ความสำคัญแก่การสร้างอัตลักษณ์ของกษัตริย์และชนชั้นเจ้าภายใต้ระบอบใหม่เป็นอย่างมาก พระองค์ทรงพระนิพนธ์พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชขึ้นมา เพื่อสร้างความเข้าใจให้ภาพของสมเด็จพระนเรศวรในพระนิพนธ์เรื่องนี้กลายเป็นพระมหากษัตริย์ในอุดมคติ สำหรับพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่อย่างรัชกาลที่ 8 “...แม้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชจะทรงตกอยู่ภายใต้อำนาจของ “คนอื่น” ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์เช่นเดียวกับพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล แต่ในท้ายที่สุดก็ทรงกู้ราชบัลลังก์ได้สำเร็จ ทั้งยังทรงสามารถขยายอำนาจพระราชอาณาจักรไทยออกไปจนถึงใหญ่ไพศาล”²

ส่วนวศินเจาะประเด็นลงลึกไปกว่านั้น สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพทรงพระนิพนธ์พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชขึ้นมา เพราะทรงมีทัศนคติเกี่ยวกับความเข้าใจในทางประวัติศาสตร์ว่าเป็นวิชาว่าด้วยแบบอย่าง ฉะนั้น เมื่อพระองค์ทรงเล็งเห็นว่าภายใต้บริบทหลังการปฏิวัติ 2475 โดยเฉพาะเมื่อเข้าสู่สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ชูลัทธิชาตินิยมที่ตัวบุคคลหรือลัทธิผู้นำ ส่งผลให้สถาบันกษัตริย์ในห้วงเวลานั้นประสบกับความตกต่ำในแง่ของพระราชอำนาจทางการเมืองที่ตกต่ำลง สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับรัชกาลที่ 8 ทรงห่วงพระทัยต่อความมั่นคงของสถาบันกษัตริย์ พระองค์จึงนำคุณสมบัติส่วนพระองค์ของรัชกาลที่ 8 และสภาวะแวดล้อมในขณะนั้นมาผสมทับกัน เพื่อเสนอแนวทางในการแก้ปัญหาและเป็นกำลังใจให้แก่ยุวกษัตริย์ในระดับหนึ่ง³

¹ สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ. (2493). *เล่มเดิม*. หน้า ก.

² สายชล สัตยานุรักษ์. (2546). *สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ การสร้างอัตลักษณ์ “เมืองไทย” และ “ชน” ของชาวสยาม*. หน้า 243.

³ คำอธิบายโดยละเอียดพร้อมหลักฐานที่ใช้ ใน วศิน ปัญญาวุธตระกูล. (2540, มกราคม-มิถุนายน). *เล่มเดิม*, 5(1), 19-33.

ข้อเสนอของนักวิชาการทั้งสองข้างต้นเข้ากันได้ดีกับบริบทการเมืองในขณะนั้นที่เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรกับพระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์ดูโรยรา แต่ในที่นี้จะขยายความต่อให้พิจารณาบริบททางการเมืองในทศวรรษ 2490 ด้วย เพราะก่อนที่จะได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ. 2493 จำนวนผู้ที่ได้เห็นและได้อ่านคงจะมีอยู่จำกัด แต่เมื่อขึ้นชื่อว่าตีพิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงพระบรมศพแล้ว เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรฉบับพระนิพนธ์เรื่องนี้คงจะขยายวงกว้างกว่าก่อนที่ได้รับการตีพิมพ์ ซึ่งเป็นการปรากฏขึ้นท่ามกลางบริบททางการเมืองที่ฝ่ายกษัตริย์นิยมและอนุรักษนิยม หรือเรียกตามถ้อยคำ ใจจริงว่า ฝ่ายปฏิบัตินิยมได้หวนคืนสู่อำนาจทางการเมืองหลังการรัฐประหารเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 ที่ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากกรณีสวรรคตของรัชกาลที่ 8 ซึ่งฝ่ายปฏิบัตินิยมใช้โจมตีฝ่ายคณะราษฎรที่มีอำนาจทางการเมืองในขณะนั้น บรรยากาศที่ฝ่ายคณะราษฎรนำโดยปรีดี พนมยงค์พยายามจะประนีประนอมต้องสละบั้นลง การรัฐประหารครั้งนี้ทำให้ฝ่ายกษัตริย์นิยมมีความเข้มแข็งอย่างไม่เคยมีมาก่อนนับตั้งแต่หลังการปฏิวัติ 2475 นำมาสู่ระบอบการเมืองกลายพันธุ์ สาระสำคัญของรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2490 เบี่ยงเบนไปจากหลักการของการปฏิวัติ โดยเฉพาะเมื่อมีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2492 ที่มีสาระสำคัญเป็นรัฐธรรมนูญกษัตริย์นิยม ซึ่งกลายเป็นมรดกอยู่ในรัฐธรรมนูญฉบับลายลักษณ์อักษรจนถึงปัจจุบัน¹

ในสนามการต่อสู้ทางการเมืองวัฒนธรรม กลุ่มพันธมิตรแนวร่วมชาวน้ำเงินแท้ที่ประกอบด้วย 3 กลุ่ม กลุ่มแรก อดีตนักโทษทางการเมืองในกรณีกบฏบวรเดช พ.ศ. 2476 และกบฏ พ.ศ. 2481 กลุ่มที่สอง นักการเมืองนิยมเจ้า/เจ้านักการเมือง และกลุ่มที่สาม นักหนังสือพิมพ์/นักเขียนสารคดีทางการเมือง ได้ปฏิบัติภารกิจหรือสร้างความหมายของการปฏิวัติ 2475 ขึ้นมาใหม่ที่พยายามจะเปลี่ยนความรู้สึกนึกคิดของผู้คนควบคู่กับการสร้างความชอบธรรมในการเพิ่มพระราชอำนาจในรัฐธรรมนูญ งานเขียนจำนวนมากถูกผลิตขึ้นมาเพื่อโจมตีคณะราษฎรนับตั้งแต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และต่อเนื่องเพิ่มมากขึ้นในทศวรรษ 2490² ส่งผลต่อการมอง 24 มิถุนา ในแบบเชียร์เจ้า โจมตีคณะราษฎร ที่แพร่หลายในงานประเภทสารคดีการเมือง³

¹ ถ้อยคำ ใจจริง. (2556). *เล่มเดิม*. หน้า 166-169.

² ดู *เล่มเดิม*. หน้า 170-196.

³ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. (2549). 24 มิถุนา: การตีความ 4 แบบ. (ออนไลน์)

กรณีของปัญญาชนชื่อ ก้อง คือ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช¹ ที่เพิ่งกลับมายึดถืออุดมการณ์กษัตริย์นิยมในกลางทศวรรษ 2490 ก็ได้ร่วมเข้าสู่สนามการต่อสู้ทางการเมืองวัฒนธรรมครั้งนี้ โดยการเขียนนวนิยายเรื่อง *สี่แผ่นดิน* ที่มีเนื้อหาหวนรำลึกถึงสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เน้นความสำคัญของพระมหากษัตริย์ทั้งในฐานะที่เป็นสถาบันและบุคคล พร้อมกับทำให้ภาพของการปฏิวัติ 2475 ดูเลวร้ายลง²

ถ้าพิจารณาจากบริบทข้างต้น การปรากฏขึ้นของ *พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช* ประจวบเหมาะกับช่วงเวลาแห่งการป้อนเชื้อทำลายอุดมการณ์การปฏิวัติ 2475 ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงได้รับผลกระทบทางการเมืองโดยตรง ยิ่งเมื่อพิจารณาความมุ่งหมายของพระองค์ที่ต้องการรื้อฟื้นสถาบันกษัตริย์ให้กลับมาามีพระราชอำนาจทางการเมืองดังเดิมแล้ว พระนิพนธ์ที่ดูจะเป็นเรื่องของพระมหากษัตริย์ในอดีตอันไกลโพ้นเกือบ 400 ปี และไม่มี ความเกี่ยวข้องกับ การได้ การปฏิวัติ 2475 เลย จึงมีนัยสำคัญซ่อนเร้นอยู่ในตัวบทที่หลักใหญ่ใจความอยู่ที่การรื้อฟื้นสถาบันกษัตริย์ภายใต้ระบอบใหม่ด้วยแนวทางการเขียนตัวบทที่รอนแรมมาจากระบอบเก่า

2.3.3 การประกอบสร้างความหมายในตัวบท³

ดังที่ได้อธิบายนิยามของ *เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์* ไปแล้วในบทที่ 1 ซึ่งเป็นใจความสำคัญของการอธิบายเนื้อหาในปริญญาณิพนธ์ชิ้นนี้ที่มองว่า ประวัติศาสตร์มีสถานะเป็น *เรื่องเล่า* (narrative) ชุดหนึ่งที่ดำรงอยู่ท่ามกลางเรื่องเล่าชุดอื่น ๆ ที่มีอยู่ในสังคม เฮเดน ไวด์

¹ ปลายทศวรรษ 2510 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ มีบทบาทสำคัญในการผลิตซ้ำเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรผ่านสื่ออย่างหนังสือพิมพ์สยามรัฐที่ตนเป็นเจ้าของ ดูหัวข้อ 4.2 วรรณกรรมที่มีอาจบดบังกฤษฎาภินิหารของสมเด็จพระนเรศวร

² จวบจนถึงต้นทศวรรษ 2490 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ยังไม่ได้มีอุดมการณ์แบบกษัตริย์นิยม และแสดงความไม่พอใจเมื่อถูกกำหนดว่าเป็นพวกกษัตริย์นิยม แต่เน้นไปที่อุดมการณ์แบบ *ชาตินิยมทหารนิยม* มากกว่า การกลายเป็นกษัตริย์นิยมอย่างเต็มที่เริ่มขึ้นเมื่อรัชกาลที่ 9 เสด็จกลับมาประทับอยู่ประเทศไทยเป็นการถาวรในปลาย พ.ศ. 2494 เป็นต้นมา ดูคำอธิบายโดยละเอียด ใน สายชล สัตยานุรักษ์. (2550ก). *คึกฤทธิ์กับประดิษฐกรรม "ความเป็นไทย" เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: มติชน.

³ เนื้อหาในหัวข้อนี้ ปรับและขยายความจากบทความของผู้วิจัยเองที่เคยนำเสนอประเด็นนี้มาแล้ว ใน ปิยวัฒน์ สีแดงสุก, และ ชาติชาย มุกสง. (2562). "พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช": การประกอบสร้างอภิมหาเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์นิพนธ์การเมืองไทย พ.ศ. 2475-2493. ใน *เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ โครงการพัฒนานักวิจัยรุ่นใหม่: การนำเสนอผลงานการศึกษาค้นคว้าด้านประวัติศาสตร์ และอาณานิคมศึกษาของนิสิตระดับปริญญาตรีระดับประเทศ ครั้งที่ 2*. หน้า 29-34.

(Hayden white, 1928–2018) นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกัน ได้เสนอแนวคิดที่ส่งผลสะท้อนต่อวงวิชาการประวัติศาสตร์ด้วยการเสนอว่า งานเขียนทางประวัติศาสตร์ไม่ต่างจากงานประพันธ์ (literature) รูปแบบหนึ่ง¹ แม้นักประวัติศาสตร์จะอ้างถึงวิธวิทยาที่ใช้ในการค้นหาความจริงของอดีต แต่งานประพันธ์หรืองานวรรณกรรมเองได้นำเสนอความจริงอีกชุดหนึ่งในระดับนามธรรมที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์² ที่ล้วนแต่มุ่งนำเสนอความจริงไม่ต่างกัน ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับว่าผู้เสพจะเลือกสมาทานต่อความจริงรูปแบบใด

ไวต์พิสูจน์ข้อเสนองานชิ้นต้นด้วยการศึกษางานเขียนประเภทประวัติศาสตร์และปรัชญาประวัติศาสตร์ในโลกตะวันตกช่วงศตวรรษที่ 19 ทำให้พบขั้นตอนการเขียนงานคล้ายกับนักประพันธ์ โดยอาศัยทฤษฎีทางวรรณกรรมแบบโครงสร้างนิยม (structuralism) ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมในช่วงปลายทศวรรษ 1960 ต่อต้นทศวรรษ 1970 เป็นหลักในการวิเคราะห์³ ตามไท ดิลกวิทย์รัตน์ แบ่งขั้นตอนตามที่ไวต์เสนอออกเป็น 2 ส่วน⁴ ได้แก่ ส่วนแรก คือ การเรียบเรียงข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นให้อยู่ในรูปแบบของเรื่องราว (story) นั่นคือ การกำหนดจุดเริ่มต้น จุดกึ่งกลาง และจุดสิ้นสุด (possess a discernible beginning, middle, and end)⁵ ส่วนที่สอง คือ การตีความเรื่องราวให้กลายเป็นเรื่องเล่าที่มีความหมาย โดยใช้วิธีการสร้างชุดคำอธิบาย (explanations) ให้กับเหตุการณ์ต่าง ๆ จากระดับที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดไปจนถึงระดับที่ลึกที่สุด ตั้งแต่การวางโครงเรื่องให้กับเหตุการณ์ (emplotment) การสร้างข้อถกเถียง (argument) ระดับนัยยะทางอุดมการณ์ (ideological implication) และการสร้างชุดคำอธิบายในระดับโวหารความเปรียบ (tropes)⁶ ไวต์ได้จำแนกวิธีการสร้างชุดคำอธิบายแบบตาราง 1

¹ Hayden White. (1975). *Metahistory: the historical imagination in nineteenth-century Europe*. p. 2.

² ทวีศักดิ์ เผือกสม. (2540, มิถุนายน–กันยายน). โครงเรื่องในประวัติศาสตร์นิพนธ์: วรรณกรรมกับประวัติศาสตร์. *ร่วมพิภพ*, 16(1), 75-76.

³ ธัชชัย วินิจจะกุล. (2562ค). *เล่มเดิม*. หน้า 199.

⁴ คูการอธิบายส่วนนี้อย่างละเอียดใน ตามไท ดิลกวิทย์รัตน์. (2562, มกราคม–มิถุนายน). ทฤษฎีการเขียนประวัติศาสตร์ของเฮย์เดน ไวต์. *วารสารประวัติศาสตร์ ธรรมศาสตร์*, 6(1), 136–144.

⁵ Hayden White. (1975). *op. cit.* p. 5.

⁶ ไวต์อธิบายส่วนนี้อย่างละเอียดใน *ibid.* pp. 7-38.

ตาราง 1 วิธีการสร้างชุดคำอธิบายตามทัศนะของเฮเดน ไวต์¹

โครงเรื่อง (Mode of Emplotment)	การอธิบาย (Mode of Argument)	อุดมการณ์ (Mode of Ideological Implication)	โวหารความเปรียบ (Tropes)
พาฝัน (romance)	รูปลักษณ์ (formist)	อนาธิปัตย์นิยม (anarchist)	อุปมา (metaphor)
โศกนาฏกรรม (tragedy)	กลไก (mechanistic)	ถอนรากถอนโคน (radical)	ปรนนามนัย (metonymy)
สุขนาฏกรรม (comedy)	องค์ภาพพ (organicist)	อนุรักษนิยม (conservative)	ปรมาณนามนัย (synecdoche)
เย้ยหยัน ผันสลาย (satire)	บริบท (contextualist)	เสรีนิยม (liberal)	ประชดประชัน (irony)

เมื่อนำวิธีการสร้างชุดคำอธิบายดังตาราง 1 มาปรับใช้วิเคราะห์งานเขียนของปัญญาชนไทย อาจจะต้องปรับให้มีความยืดหยุ่นเข้ากันได้กับบริบททางความคิดของปัญญาชนไทยที่มีวิธีการสร้างชุดคำอธิบายต่างไปจากปัญญาชนตะวันตก ดังที่สมเกียรติ วันทะนะ เคยนำมาปรับใช้ศึกษาปัญญาชนไทย 4 คน ได้แก่ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ หลวงวิจิตรวาทการ จิตร ภูมิศักดิ์ และนิธิ เอียวศรีวงศ์ โดยตัดอุดมการณ์แบบอนาธิปัตย์นิยม (anarchist) ออกไปแล้วใส่อุดมการณ์แบบชาตินิยม (nationalist) เข้าแทนที่ เพื่อวิเคราะห์งานเขียนของหลวงวิจิตรวาทการ และตัดอุดมการณ์แบบถอนรากถอนโคน (radical) ออกไปแล้วใส่อุดมการณ์แบบสังคมนิยม (socialist) เข้าแทนที่ เพื่อวิเคราะห์งานเขียนของจิตร ภูมิศักดิ์ แม้การทำตารางแบบนี้จะมีข้อจำกัด เพราะเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นมาเพื่อแบ่งแยกและกีดกันว่าอะไรใช่หรือไม่ใช่ อะไรเป็นหรือไม่เป็น อะไรควรอยู่ตรงไหนหรือไม่ควรจะไปอยู่ตรงไหน แต่สมเกียรติเน้นย้ำว่าตารางนี้ไม่อาจเทียบได้กับตารางธาตุในวิชาเคมีที่มีความแน่นอนในข้อมูล แต่การทำตารางนี้เพื่ออธิบายปัญหา

¹ ปรับมาจากตารางของ Hayden White. (1975). *op. cit.* p. 29.; ส่วนคำแปลไทยปรับมาจากบทความสองชิ้น ใน สมเกียรติ วันทะนะ. (2531, พฤษภาคม-กรกฎาคม). *เล่มเดิม*. หน้า 97.; ตามไท ดิลกวิทยรัตน์. (2561). จริยศาสตร์ของประวัติศาสตร์นิพนธ์: บทวิเคราะห์แนวคิดของเฮเดน ไวท์. ใน วิศรุต พึ่งสุนทร (บ.ก.), *สลายรั้ว สร้างบ้าน สันกำแพง: สำนวณภูมิทัศน์ที่ประชุมร่วมสมัย*. หน้า 242-243.

ทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ไม่เพียงหวังความแม่นยำอย่างเป็นทางการเป็นเอกฉันท์ สิ่งที่คาดหวังได้ คือ คำอธิบายหนึ่ง ๆ รับฟังได้มากขึ้นแค่นั้นในแวดวงของผู้ที่สนใจในประเด็นนั้น ๆ¹

การวิเคราะห์เรื่องเล่าในพระนิพนธ์เรื่องพระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ก็ เฉกเช่นเดียวกับคำอธิบายข้างต้นที่ไม่ต้องการแสวงหาคำตอบอย่างเป็นทางการเป็นสากล แต่มุ่งสร้างข้อ ถกเถียงบางอย่างที่จะนำไปสู่การทำความเข้าใจว่า เหตุใดพระนิพนธ์เรื่องนี้ที่ได้รับการตีพิมพ์ซ้ำ หลายครั้ง²จึงมีสถานะเป็นเรื่องเล่าขนาดใหญ่ (metanarrative) ของสมเด็จพระนเรศวรใน สังคมไทยที่รัฐมักจะนำไปเป็นแหล่งอ้างอิงให้กับความชอบธรรมในการผลิตซ้ำเรื่องเล่าสมเด็จพระ นเรศวรอยู่เสมอ เพื่อที่จะหาคำตอบของคำถามดังกล่าวอาจต้องวิเคราะห์ด้วยทฤษฎีอย่างจริงจัง โดย หยิบยืมแนวคิดของไวต์มาปรับใช้ให้เหมาะสมกับตัวบทที่ปรากฏในพระนิพนธ์เรื่องนี้ ดังการปรับ ใช้ตามตาราง 2

ตาราง 2 วิธีการสร้างชุดคำอธิบายในพระนิพนธ์เรื่อง “พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช”

โครงเรื่อง (Mode of Emplotment)	การอธิบาย (Mode of Argument)	อุดมการณ์ (Mode of Ideological Implication)	โวหารความเปรียบ (Tropes)
สุขนาฏกรรม (comedy)	องค์การนิยม (organicist)	อนุรักษนิยม (conservative) กษัตริย์นิยม (royalist)	ปรมาณนามนัย (synecdoche) อุปมา (metaphor)

¹ สมเกียรติ วันทะนะ. (2531, พฤษภาคม-กรกฎาคม). *เล่มเดิม*, 10(4), 97-98.

² นับเฉพาะของสำนักพิมพ์มติชนที่มีการตีพิมพ์ 5 ครั้ง ระหว่าง พ.ศ. 2546-2555 โดยพรรคชัย บุนปาน ประธานกรรมการบริษัท มติชน จำกัด (มหาชน) ได้รับมอบจากหม่อมราชวงศ์ดิศนัดดา ดิศกุล ประธานมูลนิธิ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ตามโครงการเทิดพระเกียรติเผยแพร่พระราชกรณียกิจของพระองค์ใน สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. (2550). *พระประวัติ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช*. หน้า (10)-(11). ยังไม่ นับรวมการพิมพ์ซ้ำของสำนักพิมพ์อื่น ๆ ที่มีมาก่อนหน้า นอกจากนี้ ยังได้รับการแปลเป็นฉบับภาษาอังกฤษ ดู Prince Damrong Rajanubhab. (2008). *A biography of King Naresuan the Great* (Kennon Breazeale, Trans. & ed.). Bangkok: The Foundation for the Promotion of Social Science and Humanities Textbooks Project.

1) โครงเรื่อง (Mode of Emplotment)

การวางโครงเรื่อง คือ การเปลี่ยนแปลงเรื่องราวให้กลายเป็นเรื่องเล่าที่สมบูรณ์และมีทิศทาง (direction) โดยมักจะมาจากประติษฐานกรรมทางวัฒนธรรมที่กลุ่มคนในแต่ละสังคมมีอยู่ร่วมกัน เช่น อาจจะมาจกตำนาน นิทานปรัมปรา นวนิยาย หรือเรื่องเล่าต่าง ๆ ที่แพร่หลายอยู่ในสังคม ณ ช่วงเวลาทำงานประวัติศาสตร์นั้นๆ ได้รับการประพันธ์¹ เครก เจ. เรย์โนลด์ส (Craig J. Reynolds) เคยเสนอว่าพระนิพนธ์เรื่องนี้มีการวางโครงเรื่องแบบสุขนาฏกรรม (comedy) ที่มีการดำเนินเรื่องจบภายใน 3 บท เริ่มจากการทำทนาย การตอบโต้ และจบลงด้วยการแก้ปัญหา² โครงเรื่องแบบนี้จะนำพาไปสู่ความเป็นเอกภาพหรือการฟื้นคืนของคุณค่าบางอย่าง หลังจากการเผชิญกับอุปสรรคภัยคุกคามที่เข้ามาบั่นทอนเอกภาพหรือคุณค่าที่มีอยู่เดิม³ แต่ในที่สุดเนื้อเรื่องแบบสุขนาฏกรรมก็จะจบลงด้วยความสุขและความสำเร็จอันสมควรตามเวลาที่เล่าเรื่อง⁴

เมื่อนำแนวคิดโครงเรื่องแบบสุขนาฏกรรมมาวิเคราะห์กับพระนิพนธ์เรื่องนี้ พบว่ามีความสอดคล้องกันอย่างลงตัว โดยแบ่งออกเป็น 3 ภาคด้วยกัน คือ ภาค 1 เรื่องบ้านเมืองเกิดยุคเข็ญ (การทำทนาย) ภาค 2 สมเด็จพระนเรศวรทรงกู้บ้านเมือง (การตอบโต้) และภาค 3 สมเด็จพระนเรศวรทรงแผ่อาณาเขตต์ (การแก้ปัญหา)

ภาค 1 “เรื่องบ้านเมืองเกิดยุคเข็ญ” เริ่มเรื่องตั้งแต่ พ.ศ. 2089 เมื่อสมเด็จพระไชยราชาธิราช (พ.ศ. 2077-2089) เสด็จสวรรคต ทำให้เกิดปัญหาขึ้นภายในราชสำนักจากกรณีที่ทำวศรีสุดาจันทร์กับขุนวรวงศาธิราชร่วมมือกันยึดราชบัลลังก์ของอยุธยา เมื่อปัญหาภายในหมดไปก็เกิดปัญหาการทำทนายจากภายนอกตามมาอีก คือ เมื่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง (พ.ศ. 2093-2124) ยกทัพมาอยุธยาเพื่อการแผ่ขยายอาณาเขตของกรุงหงสาวดี ซึ่งทัพหงสาวดีประสบความสำเร็จในการยึดอยุธยาได้ใน พ.ศ. 2112 ส่วนสมเด็จพระนเรศวรในขณะนั้นยังทรงพระเยาว์และถูกนำตัวไปเป็นองค์ประกันที่กรุงหงสาวดี พระองค์ทรงได้รับประสบการณ์เห็นเหตุการณ์การทำสงครามตั้งแต่เยาว์วัย ดังความตอนหนึ่งว่า “...เมืองพิษณุโลกต่อสู้ข้าศึกครั้งนี้เป็นแรกที่สมเด็จพระ

¹ ตามไท ดิลกวิทย์รัตน์. (2561). *เล่มเดิม*. หน้า 243.

² ในบทความนี้แปลคำว่า comedy เป็น *บันเทิงคดี* ดู เครก เจ. เรย์โนลด์ส. (2550). *โครงเรื่องของประวัติศาสตร์ไทย: ทฤษฎีและการปฏิบัติ*. ใน วารุณี ไชยธรรมย์ (บ.ก. แปล), *เจ้าสัว ขุนศึก คักดินา ปัญญาชน และคนสามัญ : รวมบทความประวัติศาสตร์ของเครก เจ. เรย์โนลด์ส*. หน้า 216.

³ ตามไท ดิลกวิทย์รัตน์. (2561). *เล่มเดิม*. หน้า 243.

⁴ สมเกียรติ วันทะนะ. (2531, พฤษภาคม-กรกฎาคม). *เล่มเดิม*. หน้า 102.

พระนเรศวรจะได้ทรงเห็นการสงคราม เมื่อพระชนษาได้ 8 ขวบ”¹ เนื้อเรื่องในภาคนี้จบลงด้วยการที่พระเจ้าบุเรงนองเชิญให้สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช (พ.ศ. 2112–2133) เสด็จขึ้นครองราชย์ในปีเดียวกันกับที่ยึดอยุธยาได้

ภาค 2 “สมเด็จพระนเรศวรทรงก่อบ้านเมือง” เริ่มเรื่องตั้งแต่ภายหลังจากที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชครองราชย์ได้เพียงไม่กี่ปี พระองค์ได้โปรดฯ ให้สมเด็จพระนเรศวรไปครองเมืองพิษณุโลกเมื่อ พ.ศ. 2114 ฉากสำคัญในภาคนี้ คือ สมเด็จพระนเรศวรทรงประกาศอิสรภาพจากกรุงหงสาวดี ณ เมืองแครง พ.ศ. 2127 ถือเป็น การตอบโต้ครั้งสำคัญภายหลังจากที่ตกอยู่ภายใต้การเป็นประเทศราชมาเป็นระยะเวลาประมาณ 15 ปี ฉากสำคัญที่เกิดขึ้นหลังจากการประกาศอิสรภาพ คือ “พระแสงปืนต้นข้ามแม่น้ำสะโตง” มีการบรรยายพระปรีชาสามารถอันแสนอัศจรรย์ของสมเด็จพระนเรศวรตอนที่พยายามอพยพผู้คนข้ามแม่น้ำสะโตงมาเพื่อหลบหนีจากกองทัพหงสาวดี “...สุกรรมา (แม่ทัพหงสาวดี-ผู้วิจัย) กองหน้ามาถึงท่าข้ามฝั่งโน้น กองทัพไทยเอาปืนยิง ก็ยับยั้งยิงต่อสู้กันอยู่ที่ริมน้ำ และแม่น้ำสะโตงกว้างใหญ่นัก แรงปืนที่พลทหารยิงไม่ถึงฝั่งด้วยกันทั้ง 2 ฝ่าย สมเด็จพระนเรศวรทรงยิงปืนนกสับอย่างยาวกระบอก 1 ถูกสุกรรมานายทัพหน้าของข้าศึกตายอยู่กับคอช้าง...”²

อีกหนึ่งฉากสำคัญที่เป็นการตอบโต้ คือ “พระแสงดาบคาบค่าย” กองทัพหงสาวดีภายใต้การนำของพระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรงยกทัพมาบุกอยุธยาอีกครั้งใน พ.ศ. 2129 “...สมเด็จพระนเรศวรเสด็จลงจากม้าทรงคาบพระแสงดาบ นำทหารขึ้นปืนระเนียดจะเข้าค่ายพระเจ้าหงสาวดี ถูกข้าศึกแทงตกลงมาจึงเข้าไม่ได้...”³ แล้วพระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรงทรงตรัสด้วยว่า “...พระนเรศวรทำศึกอาจหาญนัก ถ้าออกมาอีกถึงจะเสียทหารสักเท่าใด ก็จะไม่แลกเอาตัวพระนเรศวรให้จงได้...”⁴ เนื้อเรื่องในภาคนี้จบลงด้วยการที่พระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรงยกกองทัพกลับกรุงหงสาวดี การที่ “...สมเด็จพระนเรศวรรบชนะพระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรงครั้งนี้ จึงเป็นอิสรภาพมั่นคงตั้งแต่นั้น ปีกุน พ.ศ. 2130 สืบมา”⁵

ภาค 3 “สมเด็จพระนเรศวรทรงแผ่อาณาเขตต์” สมเด็จพระนเรศวรทรงพยายามแก้ปัญหา ความขัดแย้งระหว่างอยุธยากับหงสาวดีที่มีมาอย่างยาวนาน ฉากสำคัญที่สุด คือ

¹ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระประชวร (2493). เล่มเดิม. หน้า 10.

² แหล่งเดิม. หน้า 55.

³ แหล่งเดิม. หน้า 79.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 80.

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 83.

สงครามยุทธหัตถี เป็นการต่อสู้กันบนหลังช้างระหว่างสมเด็จพระนเรศวรกับสมเด็จพระมหาอุปราชฯ จากนั้นเริ่มขึ้นด้วยการที่สมเด็จพระนเรศวรตกอยู่ที่ท่ามกลางวงล้อมของกองทัพพม่า โดยมีกองทหารรักษาพระองค์ติดตามมาเพียงไม่กี่นาย พระองค์ทรงไม่หวาดหวั่นและคิดหนทางเอาชัยชนะได้โดยพระองค์ร้องตรัสทำทนายพระมหาอุปราชฯว่าให้เสด็จมากระทำยุทธหัตถีกันตัวต่อตัว ศึกรั้งนี้จบลงด้วย “...สมเด็จพระนเรศวรก็จ้วงฟันด้วยพระแสงของ้าวถูกพระมหาอุปราชฯที่ไหล่ขวาขาด ขบสิ้นพระชนม์อยู่กับคอช้าง...”¹ ถือว่าวีรบุรุษอย่างสมเด็จพระนเรศวรทรงสามารถแก้ปัญหาให้สำเร็จลุล่วงไปได้ เพราะหลังจากนั้นกองทัพหงสาวดีก็ไม่มารุกรานอยุธยาอีก แล้วเนื้อเรื่องก็ดำเนินต่อไปด้วยการเล่าถึงการแผ่ขยายอำนาจออกไปยังอาณาจักรอื่น ๆ โดยรอบ และจบลงด้วยการเสด็จสวรรคตที่เมืองหางเมื่อ พ.ศ. 2148 ตัวบททำยเรื่องน่าจะสะท้อนจุดจบแบบสุขสมหวังตามโครงเรื่องแบบสุขนานุกรมได้ดีดังความว่า “...การที่สมเด็จพระนเรศวรทรงทำสงครามจึงได้ผลในที่สุดทั้งสามารถทำลายอาณาภาพเมืองหงสาวดีมิให้เป็นมหาประเทศและกู้เมืองไทยให้คืนเป็นอิสระ แล้วได้เป็นมหาประเทศมีอาณาเขตต์กว้างขวางใหญ่ไพศาลยิ่งกว่าเคยมีมาแต่ก่อนหรือแม้ในภายหลังต่อมา...”²

2) การอธิบาย (Mode of Argument)

การอธิบาย คือ วิธีการที่นักประวัติศาสตร์ใช้เชื่อมโยงหน่วยต่าง ๆ (units) ที่ปรากฏในเรื่องราวเข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยต่าง ๆ ในตัวบทประวัติศาสตร์ ในพระนิพนธ์เรื่องนี้มีการอธิบายแบบของคัพพ (organicist) ที่อธิบายหน่วยต่างๆ ในฐานะที่เป็นหน่วยอิสระที่ถูกกำหนดจากความสัมพันธ์ที่มีต่อหน่วยที่ใหญ่กว่า³ หน่วยใหญ่ในพระนิพนธ์เรื่องนี้ มี 3 หน่วย คือ หงสาวดี อยุธยา และสมเด็จพระนเรศวร ที่คอยกำหนดความสัมพันธ์กับหน่วยอิสระต่าง ๆ ที่เล็กกว่า เช่น เมืองประเทศราช หัวเมืองต่าง ๆ ผู้คนในอาณาจักร ฯลฯ ตัวอย่างการอธิบายในฉากที่พระเจ้าหงสาวดีนั้นทรงขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. 2124 แสดงให้เห็นถึงการกำหนดความสัมพันธ์จากหน่วยใหญ่อย่างหงสาวดีที่มีต่อหน่วยอิสระอย่างเมืองประเทศราชต่าง ๆ ที่อยู่ในเขตวงแห่งอำนาจ ดังความว่า “...แล้วบอกข่าวไปยังเจ้าประเทศราชและเจ้าเมืองใหญ่น้อยบรรดาขึ้นอยู่ในราชอาณาจักร ให้เข้าไปเฝ้าตามประเพณีเปลี่ยนรัชกาลใหม่ เจ้าครองเมืองประเทศราช

¹ แหล่งเดิม. หน้า 98.

² แหล่งเดิม. หน้า 164.

³ ตามไท ดิลกวิทยรัตน์. (2561). เล่มเดิม. หน้า 242.

ต่างๆ อยู่ในเวลานั้น เป็นพะม่า 4 องค์... ประเทศราชที่เป็นชาติอื่นมี 3 องค์... ยังมีพวกเจ้าฟ้าครองเมืองไทยใหญ่อีก 19 อาณาเขต...”¹

อีกฉากหนึ่ง ภายหลังจากสมเด็จพระนเรศวรประกาศอิสรภาพเมื่อ พ.ศ. 2127 มีการอธิบายที่แสดงให้เห็นถึงหน่วยใหญ่อย่าง “สมเด็จพระนเรศวร” กำหนดความสัมพันธ์ต่อหน่วยที่เล็กกว่าอย่างผู้คนกับพาหนะ ดังที่พระองค์ทรงเห็นว่า “...ถ้าตั้งฐานทัพต่อผู้ข้าศึกทั้งที่ราชธานีและเมืองเหนือเหมือนอย่างแต่ก่อนก็คงแพ้อีก เพราะไทยมี富力น้อยกว่าข้าศึก... ที่จริงกำลังของไทยได้เปรียบข้าศึกอยู่ที่ชัยภูมิพระนครศรีอยุธยา จำจะต้องย้ายเอาผู้คนกับพาหนะทั้งปวงลงมา รวมกันตั้งต่อผู้ที่พระนครศรีอยุธยาแต่แห่งเดียวจึงจะสู้ข้าศึกได้...”²

การเชื่อมโยงเรื่องราวแบบของคาพย์ดังที่ยกตัวอย่างมานี้ ทำให้เรื่องเล่ามีความหมายขึ้นมา และเป็นการช่วยให้ผู้เสพสามารถเข้าใจได้ว่า ใครหรือสถานที่ใดมีความสำคัญหรือมีพลังอำนาจมากในเนื้อเรื่อง นอกจากนี้ ยังช่วยกำหนดฝ่ายธรรมะกับอธรรม กล่าวคือ ฝ่ายธรรมอย่างหงสาวดีจะถูกอธิบายแบบของคาพย์ในตอนต้นเรื่องมากเป็นพิเศษ เพราะยังเป็นช่วงที่ยังมีพลังอำนาจในการควบคุมหน่วยอิสระต่าง ๆ อยู่มาก รวมถึงควบคุมฝ่ายธรรมะอย่างอยุธยาพอตั้งแต่กลางเรื่องเป็นต้นไปฝ่ายธรรมะเริ่มถูกอธิบายแบบของคาพย์มากขึ้น เพราะเป็นช่วงเวลาแห่งการตอบโต้กลับไปยังฝ่ายธรรมะ เมื่อเริ่มตอบโต้ได้แล้วก็จำเป็นที่จะต้องรวบรวมหน่วยอิสระต่าง ๆ เข้ามาอยู่ใต้อาณัติ ซึ่งสัมพันธ์กับการวางโครงเรื่องแบบสุขนาฏกรรม (comedy) ที่ในท้ายที่สุดฝ่ายธรรมะย่อมชนะอธรรม

3) อุดมการณ์ (Mode of Ideological Implication)

อุดมการณ์ คือ ทศนะที่นักประวัติศาสตร์มีต่อความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ตนได้ทำการศึกษา³ สำหรับไวด์แล้วระดับนัยยะทางอุดมการณ์ของนักประพันธ์แต่ละคนอาจมีได้แค่อุดมการณ์เดียว แต่สำหรับสมเด็จพระนเรศวรพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีอุดมการณ์สองอย่าง คืออนุรักษนิยม (conservatism)⁴ และกษัตริย์นิยม (royalism) ซ้อนทับกันอยู่ในความคิดของพระองค์ เหตุที่กล่าวเช่นนี้เพราะว่าในช่วงเวลาที่ทรงพระนิพนธ์ “พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” สถานะของพระองค์ในทางการเมืองไม่มีอำนาจเหมือนแต่ก่อน ทำให้พระองค์หวงรำลึกถึงอดีตอันสุขสมในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยแสดงออกมาผ่านพระนิพนธ์เรื่องนี้ ในขณะเดียวกัน

¹ สมเด็จพระนเรศวรพระยาดำรงราชานุภาพ. (2493). *เล่มเดิม*. หน้า 44.

² *เล่มเดิม*. หน้า 55-57.

³ ตามไท ดิลกวิทย์รัตน์. (2561). *เล่มเดิม*. หน้า 242.

⁴ สมเกียรติ วันทะนะ. (2531, พฤษภาคม-กรกฎาคม). *เล่มเดิม*. หน้า 97.

ความเป็นอนุรักษ์นิยมที่ไม่อยากให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางการเมือง อาจมีส่วนให้พระองค์ทรงเลือกที่จะนำวีรบุรุษที่เป็นกษัตริย์ในระบบเก่ากลับมามีตัวตนอีกครั้งภายใต้ระบอบใหม่ที่มุ่งลิดรอนพระราชอำนาจทางการเมืองของสถาบันกษัตริย์ในสายพระเนตรของพระองค์ ทั้งการหวนรำลึกถึงอดีต การเลือกกษัตริย์เป็นองค์ประธานของเรื่องเล่า และความมุ่งหมายของเรื่องเล่าที่ต้องการสนับสนุนสถาบันกษัตริย์ เป็นสิ่งที่บ่งบอกได้ว่าอุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์ของพระองค์นั้นผสมผสานระหว่างอนุรักษ์นิยม¹ และกษัตริย์นิยม

ตอนต้นก่อนเข้าสู่เนื้อเรื่องของพระนิพนธ์เรื่องนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ภาณุทรงแถพทรงอธิบายลักษณะการเกิดขึ้นของวีรบุรุษในระบบเก่าเช่นสมเด็จพระนเรศวร ซึ่งสะท้อนเป็นตัวบทที่สะท้อนอุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่พระองค์ยึดถือได้เป็นอย่างดี ดังความว่า

...สังเกตในเรื่องประวัติของวีรมหาราชทั้งหลายดูมีเค้าคล้ายกันหมด คือบ้านเมืองต้องมียุคเข็ญจึงมีวีรมหาราชอย่าง 1 วีรมหาราชย่อมเป็นบุรุษพิเศษมีสติปัญญาและความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวติดกับผู้อื่นมาในอุปนิสัยอย่าง 1 และสามารถทำให้ผู้อื่นเชื่อถือไว้วางใจในพระปรีชาสามารถอย่างมั่นคงอย่าง 1 จึงสามารถบำเพ็ญอภินิหารกู้บ้านเมืองและแผ่ราชอาณาจักรมาเขตแดนเป็นพระราชธานีราชได้...²

องค์ประกอบทั้ง 3 ที่กล่าวไปข้างต้น ไม่ว่าจะใช่อุดมการณ์ การอธิบาย หรือการวางโครงเรื่อง ล้วนแต่เป็นองค์ประกอบของสิ่งที่ไวต์เรียกว่า style ซึ่งผู้เสกหน้าจะมองเห็นและเข้าใจ

¹ อย่างไรก็ดี เพื่อป้องกันความคลุมเครือในการตีความคำว่าอนุรักษ์นิยม จึงขอหยิบยืมคำอธิบายของชาญวิทย์ เกษตรศิริที่ว่า ในบริบทของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ภาณุทรงแถพทรงมีความคิดแบบผู้นำประเพณีหัวก้าวหน้า (progressive traditionalists) ที่เข้าใจการคุกคามของชาติตะวันตกและได้ศึกษาวิทยาการของตะวันตก ดู ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2527, พุศจิกายน). สกฤตประวัติศาสตร์: แสงสว่างในความมืด. ศิลปวัฒนธรรม, 6(1), 39-40.; แต่ทว่าในบริบทของระบอบประชาธิปไตย พระองค์ทรงหวนกลับไปเขียนประวัติศาสตร์ตามโครงเรื่องแบบระบอบเก่าที่แตกต่างจากการเขียนประวัติศาสตร์ตามคตินิยมของคณะราษฎรที่เน้นคตินิยมและความก้าวหน้าในช่วงเวลานั้น (แม้จะไม่สามารถปลดแอกจากราชาชาตินิยมได้ก็ตาม) ฉะนั้น ภายใต้บริบทของระบอบใหม่ วิธีการเขียนประวัติศาสตร์ของพระองค์จึงสะท้อนอุดมการณ์แบบอนุรักษ์นิยมที่เชิดชูผู้ปกครองอย่างกษัตริย์ในระบบเก่า

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ภาณุทรงแถพ. (2493). เล่มเดิม. หน้า 3.

ได้ไม่ยาก องค์ประกอบสุดท้ายที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ ถือได้ว่าเป็นโครงสร้างเชิงลึก (deep structure)¹ ของเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ คือ โวหารความเปรียบ (Tropes)

4) โวหารความเปรียบ (Tropes)

โวหารความเปรียบ คือ โครงสร้างความคิดในระดับลึกที่นักประวัติศาสตร์ใช้ในการสร้างจินตนาการทางประวัติศาสตร์ ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นแบบ *ปรภาคนามนัย*² (synecdoche) คือ การเชื่อมโยงส่วนย่อยเป็นภาพแทนของทั้งหมด³ การใช้ภาษาแบบปรภาคนามนัยในพระนิพนธ์เรื่องนี้เป็นกรอธิบายชัยชนะของสมเด็จพระนเรศวรในสงครามครั้งหนึ่ง ๆ ว่าเป็นประโยชน์หรือมีความสำคัญต่อเมืองไทยเป็นอย่างมาก ดังตัวอย่างเมื่อครั้งที่สมเด็จพระนเรศวรเอาชนะกองทัพพระเจ้าเชียงใหม่ได้ในปลาย พ.ศ. 2127 ว่า

สมเด็จพระนเรศวรมีชัยชนะครั้งนี้ เป็นการสำคัญแก่เมืองไทยมาก โดยจะเพาะเหมาะแก่เวลานั้นเอง ด้วยไทยถูกเมืองหงสาวดีทำเอายับเยินจนใจคนครั้นคร้ามมาช้านาน แม้อยากกลับเป็นอิสระอยู่ด้วยกันทั้งหมดก็ไม่มีใครรู้ว่าจะทำอย่างไรให้สมประสงค์ได้... ที่สมเด็จพระนเรศวรรบชนะครั้งนั้น เหมือนพิสูจนให้เห็นประจักษ์ว่าไทยก็อาจจะรบพุ่งเอาชนะพวกหงสาวดีได้เหมือนกัน ก็หายครั้นคร้ามแต่นั้นมา...⁴

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชใช้ส่วนย่อย คือ ชัยชนะในสงครามของสมเด็จพระนเรศวรมาเชื่อมโยงเป็นภาพแทนของชัยชนะที่มีความสำคัญต่อเมืองไทยทั้งหมด ทั้ง ๆ ที่การรบในสมัยอยุธยา นั้น ไม่ใช่การรบตามคติของรัฐชาติที่มีเส้นเขตแดน ฉะนั้น การพระองค์ทรงใช้คำว่า *เมืองไทย* ซึ่งยังไม่ปรากฏในสมัยนั้นแต่อย่างใด สะท้อนให้เห็นว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชใช้มุมมองและประสบการณ์พื้นฐานที่ทรงได้รับจาก

¹ ตามไท ดิลกวิทยรัตน์. (2561). *เล่มเดิม*. หน้า 242.

² คำว่า *ปรภาคนามนัย* เป็นศัพท์บัญญัติของปรีชา ช้างขวัญยืน ใน ปรีชา ช้างขวัญยืน. (2525). *ศิลปะการเขียน*. หน้า 229. อ้างถึงใน สมเกียรติ วันทะนะ. (2531, พฤษภาคม กรกฎาคม). *เล่มเดิม*. หน้า 100.

³ ตามไท ดิลกวิทยรัตน์. (2561). *เล่มเดิม*. หน้า 243.; สมเกียรติ วันทะนะ ได้ยกตัวอย่างของการอธิบายแบบนี้ว่า "...เมื่อเรากล่าวว่า "หมู่บ้านนี้มียี่สิบหลังคา" นั้นคำว่า "หลังคา" ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงเพียงส่วนที่ปกปิดส่วนบนของตัวเรือนเท่านั้น แต่หมายถึงเรือนทั้งหลาย รวมทั้งคนที่อาศัยอยู่ในเรือนนั้นๆ ด้วย...ซึ่งจะตีความตรงตามตัวอักษรหาได้ไม่..." ใน สมเกียรติ วันทะนะ. (2531, พฤษภาคม-กรกฎาคม). *เล่มเดิม*. หน้า 102.

⁴ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช. (2493). *เล่มเดิม*. หน้า 73-74.

ตะวันตก มาใช้ในการอธิบายสงครามสมัยสมเด็จพระนเรศวร แล้วกำหนดให้ชัยชนะของสมเด็จพระนเรศวรประหนึ่งชัยชนะของคนทั้งเมืองไทยทั้งหมด

นอกจากนี้ โวหารความเปรียบภาพพจน์ที่ทรงใช้ยังมีอีกแบบหนึ่ง คือ อุปมา (metaphor) หมายถึง การเชื่อมโยงข้อมูลต่าง ๆ ด้วยการเชื่อมโยงความเหมือนระหว่างสิ่งต่าง ๆ¹ หรือการเปรียบเทียบสองสิ่งว่าเหมือนกัน ตัวบทอุปมาที่ชัดเจนที่สุด คือ เหตุการณ์ภายหลังสงครามยุทธหัตถี สมเด็จพระนเรศวรทรงพระพิโรธเหล่าแม่ทัพนายกองที่ตามเสด็จมาไม่ทัน แต่สมเด็จพระวันรัตได้มาเตือนสติไม่ให้พระองค์ทรงลงโทษแม่ทัพนายกองเหล่านี้ สมเด็จพระวันรัตถวายพระพรแก่สมเด็จพระนเรศวรโดยเปรียบเทียบการกระทำยุทธหัตถีกับสมเด็จพระสรรเพชญ์ พุทธเจ้าทรงปราบพระยามารไว้ว่า

อาตมภาพพิเคราะห์ดูข้าราชการเหล่านี้ที่จะไม่กลัวพระราชสมภารเจ้านั้นหาไม่ได้ เหตุทั้งนี้เห็นจะเฉื่อยเป็น เพื่อจะให้พระเกียรติยศพระราชสมภารเจ้าเป็นมหัศจรรย์ดอก เหมือนสมเด็จพระสรรเพชญ์พุทธเจ้าเมื่อ (วันจะตรัสรู้พระโพธิญาณ) พระองค์เสด็จเห็นอุปราชิตบัลลังก์ได้ควงไม้พระมหาโพธิ ฌ เพลาสายัณห์ ครั้งนั้น เทพยเจ้าก็มาเฝ้าพร้อมอยู่ทั้งหมื่นจักรวาล พระยาสวรรค์มารยกพลเสนามาผจญ ถ้าพระพุทธรองก็ได้เทพยเจ้าเป็นบริวารมีชัยแก่พระยามาร ก็หาผู้เป็นมหัศจรรย์นักไม่ นี้เฉื่อยให้หม่อมรินทร์พรมทั้งปวง ปลาดนการหนีไปสิ้น ยิ่งแต่พระองค์เดียว อาจสามารถผจญพระยามาราริราชกับพลเสนามารให้ปราศภัยแพ้ได้... พิศเคราะห์ดูก็เหมือนพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ครั้งนี้ ถ้าเสด็จพร้อมด้วยเสนางคนกรโยธาทวยหาญมาก และมีชัยแก่พระมหาอุปราชก็หาผู้เป็นมหัศจรรย์แก่พระเกียรติยศให้ปรากฏไปในนานาประเทศธานีใหญ่น้อยทั้งปวงไม่ พระราชสมภารเจ้าอย่าทรงพระวิวิตกน้อยพระทัยเลย อันเหตุที่เป็นทั้งนี้เพื่อเทพยเจ้าทั้งปวงอันรักษาพระองค์จักสำแดงพระเกียรติยศดูอาตมภาพถวายพระพรเป็นแท้²

การอุปมาว่าการกระทำยุทธหัตถีของสมเด็จพระนเรศวรเปรียบเหมือนกับพระพุทธรเจ้าทรงปราบพระยามารนั้น แสดงให้เห็นว่าสมเด็จพระนเรศวรทรงให้ความสำคัญแก่วีรหาราชพระองค์นี้ดุจดังพระศาสดาองค์หนึ่ง แล้วเมื่อพิจารณาควบคู่กับที่พระองค์ทรง “กะเรื่องพระราชประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชสำหรับเขียนผนังพระวิหารวัดสุวรรณดาราราม” เมื่อ พ.ศ. 2473 ที่ทรงกำหนดให้ภาพชนช้างอยู่ตรงฝาใหญ่หลังประตูด้านสกัด

¹ ตามไท ดิลกวิทยรัตน์. (2561). *เล่มเดิม*. หน้า 243.

² สมเด็จพระนเรศวร กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2493). *เล่มเดิม*. หน้า 103-104.

ในพระวิหาร¹ ก็ยิ่งเป็นการตอกย้ำความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างฉากสงครามยุทธหัตถีกับพระพุทธรูปปราบพระยามาร เพราะภาพจิตรกรรมฝาผนังที่อยู่ตรงเหนือบานประตูตรงข้ามพระประธานที่เป็นภาพสงครามยุทธหัตถีนั้น พระองค์ทรงเป็นผู้เลือกภาพด้วยพระองค์เอง นอกจากนี้ในฉบับพิมพ์ครั้งแรก กรมศิลปากรได้นำภาพสงครามยุทธหัตถีในโคลงภาพพระราชพงศาวดารที่เขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2430 มาแทรกเป็นภาพประกอบในพระนิพนธ์เรื่องนี้ด้วย² ฉะนั้น ทั้งตัวบทที่กล่าวถึงสงครามยุทธหัตถีและภาพเขียนที่แสดงฉากพระมหากษัตริย์สองแผ่นดินชนช้างอย่างอลังการ มีส่วนเกี่ยวพันซึ่งกันและกันในการสร้างความทรงจำต่อฉากที่ยิ่งใหญ่นี้ให้ประทับตรึงในความรับรู้ของผู้เสพ

2.4 บทสรุป

สายธารเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช สืบสาแหรกย้อนไปได้ถึงสมัยอยุธยา แต่หลักฐานที่ปรากฏล้วนเขียนขึ้นหลังพระชนมชีพของสมเด็จพระนเรศวรเมื่อเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สมัยรัตนโกสินทร์ ชนชั้นนำสยามในช่วงเวลานั้นได้นำเรื่องเล่าของพระองค์มาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการชำระพระราชพงศาวดารที่มุ่งสร้างความชอบธรรมในการปกครองเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรนับแต่นั้นจึงประกอบไปด้วยความพิสดารมากมาย และถูกส่งทอดมาอย่างต่อเนื่อง จนถึงเมื่อครั้งที่รัฐไทยเริ่มวัฒนธรรมแบบตะวันตกเข้ามา ก่อปรกกับการก่อรูปของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ส่งผลให้แนวคิดเรื่องรัฐชาติเริ่มถูกนำมาใช้กับการสร้างเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรตามแบบประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม สถานะของพระองค์ในหน้าประวัติศาสตร์นิพนธ์รัฐไทยนับแต่นั้นได้กลายเป็นวีรบุรุษของชาติไทยจนถึงหลังการปฏิวัติ 2475 ถึงแม้จะเปลี่ยนกลุ่มชนชั้นนำทางการปกครอง แต่แนวคิดในการเขียนประวัติศาสตร์ก็ยังคงแยกไม่ขาดประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม และในขณะเดียวกัน เรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรหลังการปฏิวัติ 2475 ถูกให้ความสำคัญไม่เท่ากับสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ในแง่นี้ เมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชปรากฏภาพทรงพระนิพนธ์เรื่อง *พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช* ขึ้นมา หลังจากที่ถูกทอดทิ้งจากการเมืองไป จึงได้รับความสำคัญมากเป็นพิเศษ เนื่องจากเป็นพระนิพนธ์ที่เล่าเรื่องวีรบุรุษในระบบเก่า โดยนักประพันธ์ในระบบเก่า มีความมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมสถาบันการปกครองในระบบเก่า ครั้นได้รับการจัดพิมพ์ใน พ.ศ. 2493 ภายใต้บริบทที่อุดมการณ์คณะราษฎรถูกทำลาย แล้วกลุ่มชนชั้นนำที่มีแนวคิดแบบกษัตริย์นิยม

¹ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช. (2550). *เล่มเดิม*. หน้า 233.

² สมเด็จพระนเรศวรมหาราช. (2493). *เล่มเดิม*. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

และอนุรักษนิยมขึ้นมาผงาด ทำให้พระนิพนธ์เรื่องนี้จึงมีสถานะเป็นหนึ่งในเครื่องมือสำคัญของการฟื้นฟูพระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์ และเป็นหมุดหมายในการนำเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรกลับมา ในบทต่อไปจะอธิบายให้เห็นถึงโครงเรื่องของพระนิพนธ์เรื่องนี้ที่ถูกให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก และเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้รัฐไทยควยใช้สถาปนาอำนาจนำเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรขึ้นมา

บทที่ 3

การประกอบสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชภายใต้ “กรอบโครงการประวัติศาสตร์ราชาชาติไทย” จากกลางทศวรรษ 2490 ถึง พ.ศ. 2558

การที่พระนิพนธ์เรื่องพระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้รับการจัดพิมพ์ใน พ.ศ. 2493 ถือเป็นหมุดหมายของการที่รัฐได้สถาปนาเรื่องเล่าขนาดใหญ่ (metanarrative) ของสมเด็จพระนเรศวรในสังคมไทย การวางโครงเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบในเรื่องเล่าสุชนาภกรรมนี้ มีผลให้การประกอบสร้างเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรโดยรัฐในเวลาต่อมาล้วนมีความสัมพันธ์ในแง่ที่หยิบยกเอาบางส่วนในเรื่องเล่ามาผลิตซ้ำออกมาอย่างเป็นรูปธรรม มากกว่าที่จะอยู่แค่ในรูปของตัวอักษรบนหน้ากระดาษ เนื้อหาในบทนี้จึงมุ่งอธิบายการประกอบสร้างเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรภายใต้กรอบโครงการประวัติศาสตร์ราชาชาติไทย อันเป็นแนวคิดที่นำเสนอเพื่อปรับใช้กับการศึกษาเรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยมที่ถูกผลิตซ้ำออกมาเป็นประดิษฐกรรมทางวัฒนธรรมหลากหลายรูปแบบ การอธิบายในบทนี้จะเริ่มจากที่มาของแนวคิดกรอบโครงการประวัติศาสตร์ราชาชาติไทย การเชื่อมโยงเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรสู่กองทัพบกนับตั้งแต่กลางทศวรรษ 2490 บทบาทของสถาบันกษัตริย์กับพิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับสมเด็จพระนเรศวร จากนั้นจะเป็นการอธิบายการประกอบสร้างเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรในรูปแบบประติมากรรมและสถาปัตยกรรม ตลอดจนประดิษฐกรรมทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่ช่วยกันหนุนเสริมให้เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรฉบับรัฐ กลายสถานะเป็นเรื่องเล่าขนาดใหญ่ที่ครองอำนาจเหนือเรื่องเล่าอื่น ๆ ที่จะขึ้นมาท้าทายอย่างเบ็ดเสร็จ

3.1 ว่าด้วยแนวคิด “กรอบโครงการประวัติศาสตร์ราชาชาติไทย”

แนวคิดสำคัญที่จะนำมาใช้ประกอบสร้างนิยามของกรอบโครงการประวัติศาสตร์ราชาชาติไทย สำหรับการใช้อธิบายเนื้อหาในบทนี้ ประกอบด้วย

3.1.1 ประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยม (royal-national history)

ธงชัย วินิจจะกูล เป็นหนึ่งในนักประวัติศาสตร์ไทยไม่กี่คนที่เอาจริงเอาจังกับการขุดรื้อมายาคติของประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยม (royal-national history) ธงชัยตั้งต้นข้อเสนอตั้งกล่าวจากงานศึกษาเรื่องกำเนิดสยามจากแผนที่: ประวัติศาสตร์แบบภูมิภคชาติ (Siam Mapped: A History of the Geo-Body of a Nation) ซึ่งสรุปความได้ว่ากำเนิดภูมิภคชาติ (geo-

body) ของสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 มาพร้อมกับการเขียนประวัติศาสตร์ที่ชนชั้นนำสยามต้องการประกาศว่า แผ่นดินขวานทองที่เพิ่งสร้างจากการทำแผนที่สมัยใหม่นั้น มีความเป็นมาจากอดีตอันยาวนาน การเขียนประวัติศาสตร์แบบนี้เป็นผลมาจากวิกฤตทางอัตลักษณ์ของชนชั้นนำสยามเองที่ประสบกับการสั่นคลอนต่อความมั่นคงเมื่อครั้งเกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 โคร่งเรื่องที่กำลังกับภายในประวัติศาสตร์ชาติไทยจึงเต็มไปด้วยเรื่องเล่าของการต่อสู้เพื่อเอกราชของกษัตริย์ในอดีต เพื่อเป็นสร้างความทรงจำทางประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับเส้นเขตแดนของรัฐชาติที่แปรเปลี่ยนไป¹

ธงชัยขมวดปมข้อเสนอมที่แฝงอยู่ในงานศึกษาข้างต้น ด้วยปาฐกถาที่มีนัยสำคัญในการส่งสาส์นไปถึงชนชั้นนำและเหล่าองคคพพที่ได้ทำการผลิตซ้ำประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยม และสามารถอภิปรายปัญหาการครอบงำของประวัติศาสตร์กระแสหลักที่ผลิตขึ้นจากรัฐได้อย่างถึงแก่น โดยนำเสนอว่าประวัติศาสตร์แบบนี้มักมีการวางโครงเรื่องอย่างเรียบง่ายไม่สลับซับซ้อน คือ มีศัตรูจากต่างชาติเข้ามาคุกคาม จากนั้นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระปรีชาสามารถก็จะเข้ามานำการต่อสู้จนกอบกู้หรือรักษาเอกราชไว้ได้ ซึ่งโครงเรื่องแบบนี้ดำรงอยู่เรื่อยมาตั้งแต่ยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์จนกระทั่งหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 เริ่มมีการเปลี่ยนจุดเน้นของประวัติศาสตร์โดยชนชั้นนำในระบอบใหม่พยายามปฏิเสธราชาแล้วเน้นไปที่ชาติ แต่ทว่าไม่ได้ผลสักไรราชาออกไปได้เสียทีเดียว มีหน้าซ้ำกลับเป็นชนชั้นนำในระบอบใหม่นี้เองที่มีส่วนอย่างยิ่งในการเผยแพร่ประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมอย่างกว้างขวางยิ่งกว่าเดิม จวบจนถึงจุดเปลี่ยนสำคัญในเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ 2516 โครงเรื่องแบบเดิมถูกแปรเป็นราชาชาตินิยมใหม่ (Neo-royal nationalism) อันมีคุณลักษณะสำคัญ คือ เป็นพระมหากษัตริย์ของประชาชน (populist) ที่นิยมในระบอบประชาธิปไตย และกลายเป็นส่วนหนึ่งของตัวตนระบอบไทยในปัจจุบัน²

โครงเรื่องประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมถูกทำให้มีสถานะเป็นความรู้ทางประวัติศาสตร์ อันหมายถึง งานนิพนธ์และความรู้ในอดีตที่เป็นผลผลิตของโครงเรื่อง ซึ่งนักประวัติศาสตร์หรือผู้ประพันธ์ที่สมทานโครงเรื่องแบบดังกล่าวได้ทำการสร้างขึ้นมา เพื่อให้เหตุการ์ณที่มีมากมายและกระจัดกระจายอย่างไร้ความหมายกลายเป็นชุดของเหตุการ์ณที่มีจุดเริ่มต้น จุดกึ่งกลาง และจุดสิ้นสุด³ ไม่ต่างจากที่เฮเดน ไวต์ศึกษาของนักประวัติศาสตร์ในโลกตะวันตกช่วงศตวรรษที่ 19 แต่อย่างใด⁴ ยิ่งไปกว่านั้น ธงชัยยังได้เผยให้เห็นกลวิธีการประพันธ์

¹ ดู ธงชัย วินิจจะกุล. (2556). *เล่มเดิม*. กรุงเทพฯ: อ่าน.

² ธงชัย วินิจจะกุล. (2559). *เล่มเดิม*. หน้า 5-19.

³ ธงชัย วินิจจะกุล. (2562ค). *เล่มเดิม*. หน้า 199.

⁴ Hayden White. (1975). *op. cit.* p. 2.

ของชนชั้นนำรัตนโกสินทร์ที่นำโครงเรื่องแบบรัฐชาติไปสวมทับกับเรื่องราวการเสียกรุงฯ ครั้งที่ 1 อันมีผลให้สมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ให้ความช่วยเหลือแก่พระเจ้าบุเรงนองแห่งกรุงหงสาวดีถูกตีตราให้เป็นผู้ร้ายในประวัติศาสตร์ไทย¹ ดังนั้นประวัติศาสตร์ชาติไทยไม่ใช้การบันทึกข้อเท็จจริงล้วนๆ แต่เป็นการประมวลข้อมูลขึ้นมาด้วยความคิดอีกแบบของยุคสมัยหนึ่ง และลำดับเรื่องราวตามโครงเรื่องที่สอดคล้องกับความคิดนั้น นอกจากนี้ยังพบชนบททางวรรณกรรมของการนิพนธ์พระราชพงศาวดารแฝงฝังอยู่มากมายในตบด้วย² ประวัติศาสตร์สมัยสมเด็จพระนเรศวรที่ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ตั้งแต่การชำระพระราชพงศาวดารสมัยรัชกาลที่ 1 และถูกผลิตซ้ำออกมาหลากหลายประเภทหลายรูปแบบยอมหนีไม่พ้นจากการวางโครงเรื่องประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยม และผลจากการวางโครงเรื่องแบบนี้ จะทำให้เรื่องเล่าของพระองค์กลายเป็นเครื่องมือให้ชนชั้นนำขวยใช้มาผลิตซ้ำและสถาปนาลงบนพื้นที่ต่าง ๆ ภายในรัฐไทย

3.1.2 อำนาจนำ (hegemony)

สำหรับมโนทัศน์เรื่องอำนาจนำ (hegemony)³ ที่นำมาปรับใช้ในการศึกษาเป็นแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci, 1891–1937) นักทฤษฎีการเมืองแนวมาร์กซิสต์ชาวอิตาลี ซึ่งให้ความสำคัญในการศึกษาและวิจัยในเชิงวิพากษ์ (critical) เพื่อเผยให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียม (uneven) และชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มพลัง

¹ ผลจากการวางโครงเรื่องเช่นนี้ ทำให้อยู่ยุคตกอยู่ในยุคเข็ญ และก่อหนุบหนาบของสมเด็จพระนเรศวรที่ทรงประกาศอิสรภาพใน พ.ศ. 2127 ให้กลายเป็นวีรบุรุษของชาติไทยไป แต่ธงชัยได้แต่งคดีนี้ขึ้นมาใหม่เพื่อให้ความชอบธรรมแก่เจ้าเจด้อย่างสมเด็จพระมหาธรรมราชา โดยอธิบายว่าถ้าเปลี่ยนการวางโครงเรื่องเป็นแบบรัฐจารีตที่แนวคิดเรื่องจักรพรรดิราชดำรงอยู่ สมเด็จพระมหาธรรมราชาจะเป็นผู้ที่มีความชอบธรรมในการครองราชย์ เนื่องจากเลือกอยู่ฝ่ายจักรพรรดิราชอย่างพระเจ้าบุเรงนอง ส่วนสมเด็จพระนเรศวรนั้นแทนที่จะเป็นพระมหากษัตริย์หรือมหาราชผู้ยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ไทย พระองค์จะต้องได้เป็นจักรพรรดิราช ด้วยเหตุที่ทรงสามารถกำราบหงสาวดีลงได้ ดู ธงชัย วินิจจะกุล. (2562ค). *เล่มเดิม*. หน้า 213-237.

² *แหล่งเดิม*. หน้า 201.

³ แนวคิดเรื่องการครองอำนาจนำปรากฏใน *สมุดบันทึกจากคุก* (The Prison Notebooks) ซึ่งกรัมสกีได้พัฒนาแนวคิดของตนในช่วงที่ถูกจำคุกเป็นนักโทษทางการเมืองในช่วงสุดท้ายของชีวิต สมัยที่ฟาสซิสต์เรืองอำนาจระหว่าง ค.ศ. 1926–1937 ดูงานวิชาการภาษาไทยที่ทบทวนการตีพิมพ์แต่ละฉบับ และวิเคราะห์สมุดบันทึกจากคุกใน *วัชรพล พุทธรักษา*. (2561). *อันโตนิโอ กรัมสกีกับการจัดวางความคิดทางการเมือง: ปรัชญาปฏิบัติ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการปลดปล่อยมนุษย์*. หน้า 30-59.

ต่าง ๆ ในสังคม ตลอดจนอธิบายกลยุทธ์ในการสร้างแนวร่วมของชนชั้นหรือกลุ่มพลัง เพื่อนำไปสู่ การสร้างและช่วงชิงสภาวะการนำ (hegemonic position) ในสังคมการเมืองหนึ่ง ๆ¹

การอธิบายแนวคิดเรื่องอำนาจนำเป็นสิ่งที่ต้องกระทำคู่ไปกับการตีความ อุดมการณ์ (ideology) วนัส ปิยะกุลชัยเดช เสนอให้พิจารณาความหมายของอุดมการณ์ใน 2 มิติ ได้แก่ มิติที่หนึ่ง อุดมการณ์ในฐานะส่วนหนึ่งของโครงสร้างส่วนบน และมิติที่สอง อุดมการณ์กับ การต่อสู้ทางการเมือง เพื่อให้ได้มาซึ่งการครองอำนาจนำ² ส่วนกาญจนา แก้วเทพ แบ่งอุดมการณ์ ออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่ 1) อุดมการณ์เพื่อการรับใช้อำนาจในระบบ หรืออุดมการณ์หลัก ที่สามารถครองอำนาจนำเหนืออุดมการณ์อื่น ๆ ในสังคม โดยมีกลไกรัฐในการเผยแพร่ อารมณ์รักษา และค้ำจุนระบบคุณค่าแบบเดิม กับ 2) อุดมการณ์เพื่อการต่อต้านอำนาจในระบบ หรืออุดมการณ์ ต่อต้านที่เกิดขึ้นมาเพื่อทำลายระบบเดิม และนำเสนอภาพของสังคมใหม่ที่ดีกว่า แฝงอยู่ใน ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม³ เมื่อพิจารณาข้อเสนอเหล่านี้ที่ต่อยอดการอธิบายของกรัмышี อำนาจนำของเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรที่ถูกสถาปนาโดยรัฐ อันเป็นผลมาจากการต่อสู้ทาง การเมืองของชนชั้นนำกษัตริย์นิยมและอนุรักษนิยมในทศวรรษ 2490 จึงสัมพันธ์ทั้งกับอุดมการณ์ ทางการเมืองและอุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่สามารถครองอำนาจนำเหนืออุดมการณ์อื่น ๆ และเรื่องเล่าชุดอื่น ๆ ในสังคม

สำหรับกรัмышีการพยายามสร้างสภาวะการครองอำนาจนำยังมีลักษณะแตกต่าง กันใน 2 พื้นที่ ได้แก่ พื้นที่ประชาสังคม (Civil Society) และพื้นที่สังคมการเมือง (Political Society)⁴ โดยพื้นที่ประชาสังคม คือ พื้นที่ซึ่งชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมมีการแก่งแย่งเพื่อช่วงชิงการนำ (leadership) และความเห็นพ้อง (consent) หรือการครองอำนาจนำเหนือกลุ่มคนในชนชั้นอื่น ๆ มี ตัวแสดง (agent) ต่าง ๆ ที่มีหน้าที่ในการสร้างและส่งต่อชุดความคิด ความเชื่อ ตามที่กลุ่มหรือชน ชั้นผู้พยายามสร้างสภาวะการครองอำนาจนำต้องการ อันประกอบด้วยสถาบันต่าง ๆ เช่น สถาบัน

¹ วัชรพล พุทธิรักษา. (2557). *เล่มเดิม*. หน้า 25.

² คูการอธิบายประเด็นนี้โดยละเอียดใน วนัส ปิยะกุลชัยเดช. (2548). *ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดการ ครองความเป็นใหญ่และอุดมการณ์ของกรัмышี*. หน้า 121-153.

³ กาญจนา แก้วเทพ. (2529). อุดมการณ์: แนวคิดและการวิเคราะห์. ใน กนกศักดิ์ แก้วเทพ (บ.ก.), *วิธี วิทยาศาสตร์สังคมไทย (ชุดที่ 1)*. หน้า 37-38.

⁴ กรัмышีพัฒนาแนวคิดกล่าวมาจากแนวคิดเรื่องประชาสังคมในแบบฟรีดริช เฮเกิล (Georg Wilhelm Friedrich Hegel, 1770–1831) และคาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx, 1818–1883) ใน วัชรพล พุทธิรักษา. (2557). *เล่มเดิม*. หน้า 125.

ครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา สื่อมวลชน ฯลฯ สถาบันเหล่านี้จะทำหน้าที่ในการสร้างชุดอุดมการณ์หนึ่ง ๆ ขึ้นมา และทำการส่งต่อ สืบทอด และแพร่กระจายอุดมการณ์ โดยปราศจากการใช้อำนาจบังคับ (coercion) หรือการใช้อำนาจบังคับในเชิงกายภาพ แต่ทว่าเป็นการใช้อำนาจในลักษณะของการชักจูง โน้มนำ หรือกล่อมเกลาคำความรู้สึกความคิดของผู้คนเป็นหลัก เพื่อให้ผู้คนในสังคมยินยอมพร้อมใจและเกิดโลกทัศน์ (conception of the world) ตามที่กลุ่มหรือชนชั้นผู้พยายามสร้างการครองอำนาจนำต้องการ¹

ส่วนสังคมการเมือง คือ พื้นที่ที่มีการใช้อำนาจบังคับ ผ่านกลไกแห่งอำนาจในรูปแบบต่าง ๆ อาทิ การใช้อำนาจของกองทัพ การบังคับใช้กฎหมายต่าง ๆ โดยสถาบันหลักในสังคมการเมืองตั้งแต่สถาบันศาล กองทัพ ตำรวจ ตลอดจนรัฐบาล ทำหน้าที่ใช้อำนาจบังคับเพื่อให้ได้มาซึ่งการครอบงำ (dominant) ตามความต้องการของตน กล่าวได้ว่า การใช้อำนาจครอบงำด้วยการบังคับในพื้นที่สังคมการเมืองกระทำไปเพื่อหวังผลสำเร็จระยะสั้น² ถ้าหากหวังผลในระยะยาว จำต้องใช้วิธีการสร้างสภาวะการครองอำนาจนำในแบบพื้นที่ประชาสังคม เมื่อก้าวตามทัศนะของกรัมชี่ พื้นที่ทั้งสองมีความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงและมีผลกระทบซึ่งกันและกัน จะแยกออกจากกันไม่ได้เด็ดขาด³

เมื่อพิจารณาตามมุมมองของกรัมชี่ พื้นที่ในการสถาปนาอำนาจนำต่อเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรโดยรัฐจัดอยู่ในพื้นที่ประชาสังคม แต่ในขณะเดียวกันด้วยลักษณะที่เป็นเรื่องเล่าของมหाराชพระองค์หนึ่งในประวัติศาสตร์ชาติไทย การใช้อำนาจบังคับตามลักษณะของสังคมการเมืองจะถูกนำมาใช้เพื่อกดปราบผู้เห็นต่างเช่นกัน ดังกรณีของสุลักษณ์ ศิวรักษ์ ที่โดนข้อหามาตรา 112⁴ กล่าวได้ว่าเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรถูกจัดวางอยู่ในปริมนทลของพื้นที่ทั้งสองแห่งระหว่างพื้นที่ประชาสังคมและพื้นที่สังคมการเมืองอย่างแยกออกจากกันไม่ได้ดังที่กรัมชี่เสนอ

อำนาจนำที่กลุ่มหรือชนชั้นปกครองพยายามสร้างขึ้นผ่านกลไกต่าง ๆ จะทำให้ผู้คนซึมซับโลกทัศน์แบบสามัญหรือคอมมอนเซนส์ (Common sense) ที่ช่วยปกป้องรักษาผลประโยชน์ของชนชั้นตน และเพื่อเป็นการควบคุมโลกทัศน์ของชนชั้นผู้ถูกปกครองให้เป็นไปในทิศทางที่เป็นคุณตามความต้องการของชนชั้นนำ กระบวนการสร้างคอมมอนเซนส์จะถูก

¹ แหล่งเดิม. หน้า 125-126.

² แหล่งเดิม. หน้า 126.

³ แหล่งเดิม. หน้า 129.

⁴ iLaw. (2557). ส.ศิวรักษ์: คดี 112 อภิปรายหมิ่นฯพระนเรศวร. (ออนไลน์)

ดำเนินการผ่านกลไกต่าง ๆ ที่ปราศจากอำนาจบังคับในพื้นที่ประชาสังคม¹ โดยนัยยะนี้ความรู้ต่าง ๆ ที่ถูกเผยแพร่ออกมาจะทำให้ชนชั้นผู้ถูกปกครองหลงลืมซ้ำโดยปราศจากการวิพากษ์ต่อความรู้ที่ถูกส่งมาจากชนชั้นปกครอง

กระบวนการธำรงรักษาไว้ซึ่งการครองอำนาจนำของชนชั้นปกครอง กระทำผ่านการสร้างกลุ่มทางประวัติศาสตร์ (historical bloc) อันเกิดจากเงื่อนไขเชิงบริบททางประวัติศาสตร์ การเมือง และเศรษฐกิจ ในแต่ละช่วงเวลาที่เกิดการสถาปนาอำนาจนำขึ้นมา กลุ่มดังกล่าวนี้ประกอบด้วยคนจากหลากหลายกลุ่มหลายชนชั้นที่รวมตัวกันเพื่อประกอบภารกิจทางประวัติศาสตร์โดยมีอุดมการณ์เป็นจุดเชื่อมต่อ² โดยปัญญาชน (intellectuals) เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างความเป็นเอกภาพกับมวลชน รวมถึงเป็นผู้สร้างแนวร่วมทางสังคมและวัฒนธรรม เพื่อให้อุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มตนเองถือครองอำนาจนำในสังคม

ปัญญาชนตามนิยามของกรัมสกี ไม่ได้จำกัดแค่ผู้ทำงานอยู่ในมหาวิทยาลัย หรือ แวดวงการศึกษา เพราะสำหรับกรัมสกี “ทุกคนเป็นปัญญาชน แต่ไม่ใช่ทุกคนที่ทำหน้าที่เป็นปัญญาชน”³ โดยจำแนกปัญญาชนออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ปัญญาชนที่ยึดโยงกับชนชั้น (organic intellectual) มีความเชี่ยวชาญเฉพาะ ทำหน้าที่โดยตรงในการรักษาผลประโยชน์ของชนชั้นตน และปัญญาชนที่ข้ามชนชั้นได้ (traditional intellectual)⁴ มีลักษณะไม่ผูกติดกับโครงสร้างของชนชั้น แต่เป็นปัญญาชนที่มีอิสระ (autonomy) ในตัวเอง และสามารถมีบทบาทของตนเหนือผลประโยชน์ของชนชั้นได้ (above class interests) เช่น นักบวช พระ นักวิชาการ ฯลฯ อย่างไรก็ตาม จุดที่ต้องสังเกต คือ ด้วยสถานะที่มีลักษณะไม่ยึดโยงกับชนชั้นใดชนชั้นหนึ่ง (universal)

¹ เพื่อที่จะให้ชนชั้นผู้ถูกกดขี่เอาชนะโลกทัศน์ที่ชนชั้นปกครองสร้างขึ้น กรัมสกีจึงเสนอสิ่งที่เรียกว่า กู๊ดเซนส์ (Good sense) หมายถึง การมองโลกแบบใหม่ที่ถูกสร้างขึ้นโดยชนชั้นผู้ถูกปกครองเอง ดู วัชรพล พุทธิรักษา. (2557). เล่มเดิม. หน้า 165-167.

² ชนิตา ชิตบัณชิตย์. (2550). เล่มเดิม. หน้า 18.

³ แปลจากประโยคที่ว่า “All men are intellectuals, one could therefore say: but not all men have in society the function of intellectuals.” ใน วนัส ปิยะกุลชัยเดช. (2548). เล่มเดิม. หน้า 146.

⁴ คำแปลของ organic intellectual และ traditional intellectual ผู้วิจัยยึดตามที่วัชรพล พุทธิรักษา ได้แปลไว้ โดย “...ไม่ได้แปลตามความหมายรากศัพท์จากภาษาอังกฤษ แต่แปลเป็นภาษาไทยตามนิยามการใช้งานของแนวคิดนั้นๆ ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจแนวคิดของกรัมสกีได้อย่างถูกต้องมากกว่าการแปลตรงตัวตามศัพท์ภาษาอังกฤษ” แตกต่างจากวนัส ปิยะกุลชัยเดช ที่แปลว่า ปัญญาชนธรรมเนียมประเพณี (traditional intellectual) และปัญญาชนจัดตั้ง (organica intellectual) ดูการแปลเปรียบเทียบ ใน วัชรพล พุทธิรักษา. (2557). เล่มเดิม. หน้า 173.; วนัส ปิยะกุลชัยเดช. (2548). เล่มเดิม. หน้า 156-157.

มากกว่าการผูกติดกับผลประโยชน์ของชนชั้น ทำให้ปัญญาชนที่มีอิสระมีแนวโน้มที่จะไปเข้าร่วมหรือถูกใช้เป็นเครื่องมือของชนชั้นปกครองได้¹ ด้วยเหตุนี้ ปัญญาชนที่มีส่วนในการประกอบสร้างเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรในทศวรรษ 2500–2550 จึงเป็นปัญญาชนที่ข้ามชนชั้นได้มากกว่าที่จะเป็นปัญญาชนที่ยึดโยงกับชนชั้น² เนื่องจากปัญญาชนที่จะกล่าวถึงในบทนี้ ทั้งบุคคลหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับรัฐทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ล้วนทำหน้าที่เผยแพร่เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรตามโครงเรื่องหลักที่ได้รับการสถาปนาขึ้นมา หรือนัยหนึ่งอาจกล่าวตามทัศนะกริมซีได้ว่า ปัญญาชนเหล่านี้เป็นเครื่องมือของชนชั้นปกครอง³

อย่างไรก็ดี ต้องทำความเข้าใจ ณ ตรงนี้ว่า แนวคิดเรื่องอำนาจนำที่กริมซีได้เสนอมานั้น ถูกนำเสนอในมุมมองแบบมาร์กซิสต์ที่ต้องการสถาปนาอำนาจนำของชนชั้นผู้ถูกปกครองเหนือชนชั้นปกครอง ซึ่งกลยุทธ์ทางการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจนำนั้นเรียกว่าสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด (War of Position) อันเป็นยุทธวิธีทางการเมืองในระดับแนวหน้าเชิงวัฒนธรรม (Cultural front) ที่ต้องการแทรกซึมและบ่อนทำลายกลไกเชิงอุดมการณ์ (Ideological mechanism) ของชนชั้นปกครองที่มีอยู่มากมาย โดยเป้าหมายหลักของการยึดครองพื้นที่ทางความคิดให้ประสบความสำเร็จ คือ ตัวการต่าง ๆ ในพื้นที่ประชาสังคม เช่น โรงเรียน สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สื่อมวลชน สหภาพแรงงาน ฯลฯ⁴ แต่การนำแนวคิดเรื่องอำนาจ

¹ วัชรพล พุทธิรักษา. (2557). *เล่มเดิม*. หน้า 173-174.

² ถ้านำแนวคิดนี้ไปพิจารณาบทบาทของสมเด็จพระนเรศวร กษัตริย์ราชธานีภาพ จะเห็นได้ว่าพระองค์เป็นปัญญาชนที่ยึดโยงกับชนชั้น เพราะเขียนประวัติศาสตร์ของชนชั้นเจ้าในอดีตเพื่อรักษาผลประโยชน์ของชนชั้นเจ้าในยุคสมัยที่พระองค์ยังมีพระชนม์ชีพอยู่

³ หนึ่ง เนื้อหาในบทนี้มุ่งจะอภิปรายภาพรวมของการสถาปนาเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรในพื้นที่ต่าง ๆ ภายในรัฐไทย ผ่านประดิษฐกรรมทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเล่าของพระองค์เป็นหลัก ฉะนั้น ในบทนี้จะไม่มีการวิเคราะห์บทบาทของปัญญาชนในเชิงลึก หรือสืบสาแหรกของปัญญาชนในเครือข่ายต่าง ๆ ที่มีส่วนในการประกอบสร้างเรื่องเล่าชุดดังกล่าวขึ้นมา แต่ใช้ว่าจะละเอียดไม่กล่าวถึงบทบาทของปัญญาชนเสียทีเดียว แต่ทว่าจะทำการเอ่ยนามทั้งในแง่ตัวบุคคลหรือหน่วยงานไว้ในแต่ละกรณีศึกษาที่ผู้วิจัยมาอภิปราย ตามความเหมาะสมของบริบทและข้อมูลที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ทั้งนี้ เพื่อเป็นการเผยให้เห็นว่าความทรงจำต่อเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรที่ดำรงอยู่ยาวนานหลายทศวรรษ ผู้คนจะจดจำโครงเรื่องมากกว่านามของปัญญาชนที่มีส่วนในการสร้างขึ้นมา (กรณีของสถาบันกษัตริย์เป็นข้อยกเว้น)

⁴ กริมซีเสนอว่าการสงครามนั้นสามารถจำแนกได้ 3 ประเภท ได้แก่ สงครามขับเคลื่อนยึดพื้นที่ (War of Movement) การทำสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด (War of Position) และการทำสงครามแบบกองโจร

นำมาประยุกต์ใช้กับบทนี้ เป็นการนำมาอธิบายให้เห็นถึงวิธีการที่ชนชั้นปกครองไทยใช้กับการสถาปนาอำนาจนำของเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรขึ้นมา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ เป็นการทำสงครามยึดพื้นที่ทางความคิดในมุมกลับ โดยชนชั้นปกครองเป็นฝ่ายทำสงครามรูปแบบนี้เสียเอง จนทำให้เรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรฉบับรัฐเป็นโลกทัศน์แบบสามัญที่ทำให้ชนชั้นผู้ถูกปกครองต้องยินยอมอ่อนน้อมรับเรื่องเล่าของรัฐมาอย่างสนิทใจ

3.1.3 พระราชอำนาจนำ (Royal hegemony)

งานศึกษาที่ผ่านมาที่เกี่ยวกับนำแนวคิดเรื่องอำนาจนำมาปรับใช้กับการศึกษาสถาบันกษัตริย์ไทยได้ชัดเจนขึ้นหนึ่ง คือ งานศึกษาของชนิดา ชิตบัณชิตย์ เรื่อง *โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนำในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่เสนอว่าโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาตั้งแต่ทศวรรษ 2490–2540 มีความสัมพันธ์กับบริบทของสังคมไทยและการสถาปนาพระราชอำนาจนำในช่วงเวลาต่าง ๆ แตกต่างกันไป*¹ งานศึกษาอีกชิ้นของปฤณ เทพนรินทร์ เรื่อง *ราชาภิเษกกับชาติในอุดมการณ์ราชาชาตินิยม: ที่สถิตของอำนาจอธิปไตยในช่วงวิกฤตเปลี่ยนผ่านทางการเมืองได้นำแนวคิดเรื่องอำนาจนำศึกษาสัมพันธ์ภาพทางอำนาจระหว่างสถาบันกษัตริย์-ประชาชน-ชาติ-ประชาธิปไตย-อำนาจอธิปไตย*² หรือข้อเสนองาน *ฉันทามติแห่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศ (The Bhumibol Consensus) ของเกษียร เตชะพีระ* ใน พ.ศ. 2560 อธิบายว่า สังคมไทยได้บรรลุฉันทามติของการประนีประนอมระหว่างกระบวนการเปลี่ยนเป็นแบบสมัยใหม่หรือภาวะสมัยใหม่ กับฐานการเมืองวัฒนธรรมไทยแบบอนุรักษนิยมที่ฝังตัวในระดับหนึ่ง ตั้งแต่ช่วงเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ 2516 เป็นต้นมา ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง อุดมการณ์ (ราชาชาตินิยม) และศาสนา³ ข้อสังเกตประการหนึ่งของงานทั้งสามชิ้นนี้ที่ใช้แนวคิดเรื่องอำนาจนำมาปรับใช้กับบริบทสังคมไทยล้วนพิจารณาสถาบันกษัตริย์ในฐานะสถาบันทางการเมืองหนึ่งที่สัมพันธ์กับการ

(Underground warfare) อ้างอิงจาก Antonio Gramsci. (1971). *Selections from the Prison Notebooks*, p. 229. อ้างถึงใน แหล่งเดิม. หน้า 144-146.

¹ ชนิดา ชิตบัณชิตย์. (2550). *เล่มเดิม*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

² ปฤณ เทพนรินทร์. (2555). *ราชาภิเษกกับชาติในอุดมการณ์ราชาชาตินิยม: ที่สถิตของอำนาจอธิปไตยในช่วงวิกฤตเปลี่ยนผ่านทางการเมือง*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.

³ เกษียร เตชะพีระ. (2562). ความขัดแย้งทางชนชั้นกับการเมืองมวลชนรอยัลลิสต์: ความย้อนแย้งของกระบวนการสร้างประชาธิปไตยกับพระราชอำนาจนำในสังคมไทย. ใน ประจักษ์ ก้องกีรติ (บ.ก.), *Direk Talk 2560 ทิศทางการเมืองโลก การเมืองไทย และนโยบายสาธารณะ*. หน้า 148-149.

เมืองไทย ในแง่การนำแนวคิดเรื่องอำนาจนำของกรมที่มาปรับใช้กับการศึกษาบทบาทสถาบัน กษัตริย์ไทย ซึ่งเชื่อมโยงกับสภาวะการถือครองอำนาจนำของเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรในพื้นที่ ต่าง ๆ จึงควรใช้คำว่าพระราชอำนาจนำตามอย่างงานศึกษาของชนินดา เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่า กระแสของอำนาจนำเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรดำเนินไปในลักษณะเดียวกันกับกระแสพระราช อำนาจนำของสถาบันกษัตริย์ที่เปลี่ยนไปแต่ละยุคอย่างมีนัยสำคัญ

ที่กล่าวถึงข้อเสนอของเกษียรไปข้างต้น จะเห็นว่า ฉันทามติ ที่เกษียรเสนอนั้น เริ่มตั้งแต่ช่วงเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ 2516 แต่ถ้าพิจารณางานศึกษาที่เกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์กับการ เมืองไทยจำนวนหนึ่ง จะพบว่ามีกรกเถียงเรื่องจุดเปลี่ยนทางการเมืองที่มีผลต่อการสถาปนา พระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์ หรือในที่นี้ใช้คำว่าพระราชอำนาจนำนั้น มีข้อถกเถียงอยู่ 2 กลุ่มใหญ่ ดังนี้

กลุ่มแรก พระราชอำนาจนำขึ้นสู่จุดสูงสุดหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ นักวิชาการที่ ถือเป็นตัวแทนหลักของกลุ่มนี้ คือ ธงชัย วินิจจะกุล เริ่มจากปาฐกถา 14 ตุลา ประจำปี 2548 ที่ เสนอว่า เหตุการณ์เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ถือเป็นจุดเริ่มต้นของระบอบประชาธิปไตยโดย มีรัฐธรรมนูญแห่งการเมือง¹ สอดคล้องกับปาฐกถาก่อนหน้าของธงชัยเองใน พ.ศ. 2544 ที่เสนอ เรื่องราชาชาตินิยมใหม่ (Neo-royal nationalism) ซึ่งมีคุณลักษณะ คือ เป็นพระมหากษัตริย์ของ ประชาชนและเป็นประชานิยม (populist)² และสอดคล้องกับข้อเสนอเรื่องวัฒนธรรมคลังไคล้

¹ ความหมายสถานะแห่งการเมืองในมุมมองของธงชัย คือ “...เปลี่ยนจากถูกกีดกันออกไปให้เลยพ้น การเมือง กลายเป็นความสูงส่งเหนือกว่าการเมืองข้อฉลตกรท่วไป” เหตุการณ์ที่เป็นจุดเริ่มต้นสถานะแห่งการ เมืองที่ว่านี้ คือ การโปรดเกล้าฯ พระราชทานรัฐธรรมนูญ ธรรมศักดิ์ ตุ ธงชัย วินิจจะกุล. (2548, ตุลาคม- ธันวาคม). ข้ามให้พ้นประชาธิปไตยแบบหลัง 14 ตุลา. *ฟ้าเดียวกัน*, 3(4), 150-151.

² ธงชัยยังเสนอด้วยว่า หลัง 14 ตุลาฯ เกิดสิ่งที่เรียกว่าลัทธิเสด็จพ่อขึ้นมา ตัวอย่างสำคัญ คือ ลัทธิพิธี เสด็จพ่อ ร.5 ที่สัมพันธ์กับการแสดงตนแบบ *Populist King* ของรัชกาลที่ 9 ในเชิงอุปมา ซึ่งคติแบบนี้สอดคล้อง กับทฤษฎีการเมืองตะวันตกที่อธิบายเกี่ยวกับกษัตริย์ ดังที่ธเนศ วงศ์ยานนาวา สรุปประเด็นนี้ว่า “...จริง ๆ แล้ว กษัตริย์ต้องการประชาชน มากกว่าที่ประชาชนต้องการกษัตริย์ เพราะสภาวะของความเป็นกษัตริย์เองเกิดขึ้น จากความขาดแคลนความเป็นมนุษย์ที่ไม่สมบูรณ์ กษัตริย์จึงต้องการประชาชนผู้เป็นมนุษย์ปกติเพื่อจะมาสร้าง ความสมบูรณ์ให้แก่ตัวเอง...” ในแง่แนวคิดแบบกษัตริย์ที่อธิบายกันในโลกวิชาการตะวันตก จึงสอดคล้องกับแนวคิด เรื่อง *Populist King* ดู ธงชัย วินิจจะกุล. (2559). *เล่มเดิม*. หน้า 13-17.; ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2548, ตุลาคม- ธันวาคม). THE HEART OF THE KING IS UNSEARCHABLE. *ฟ้าเดียวกัน*, 3(4), 128.

กษัตริย์ (Hyper-royalism)¹ อันมีที่มาจากความเชื่อว่า ฝ่ายซ้ายในประเทศเป็นตัวแทน (proxy) ของคอมมิวนิสต์ต่างประเทศเพื่อเข้ายึดครองประเทศไทย และจึงจะทำลายสถาบันกษัตริย์ โดยสามารถแบ่งได้เป็น 2 ระลอก ได้แก่ ระลอกแรกประมาณ พ.ศ. 2518 จนถึงสิ้นสุดภัยคุกคามของคอมมิวนิสต์ในประเทศเมื่อประมาณ พ.ศ. 2520 เศษ ในระลอกนี้มีอาการบ้าคลั่ง (hysterical) เห็นได้จากบทบาทของขบวนการลูกเสือชาวบ้านและฝ่ายขวาที่อ้างความจงรักภักดีเป็นแหล่งอำนาจ นำมาสู่ความการก่อความรุนแรงในเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ 2519 และระลอกที่สอง ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2520 เศษเรื่อยมา เป็นยุคทองของวัฒนธรรมคลั่งไคล้กษัตริย์ มีทั้งพิธีกรรมใหม่ ๆ การยกย่องเหนือเหตุผล และลัทธิกษัตริย์นิยมที่กลายเป็นสินค้าแพร่หลายจนกลายเป็นอำนาจนำของสังคมไป²

นอกจากนั้น ข้อเสนอที่ไปในทิศทางเดียวกันนี้ ยังมีงานศึกษาของดันแคน แมคคาร์โก (Duncan McCargo) ออกมาในเดือนสุดท้ายของ พ.ศ. 2548 โดยเสนอแนวคิดเรื่อง *network monarchy* (เครือข่ายสถาบันกษัตริย์) กล่าวโดยรวบรัด คือ การที่สถาบันกษัตริย์

¹ ก่อนหน้านี้อมีการแปล *Hyper-royalism* ว่า *ลัทธิกษัตริย์นิยมล้นเกิน* เข้าใจว่าผู้แปล คือ ภักวดี วีระภาสพงษ์ ในบทความเรื่องสถาบันกษัตริย์กับฝ่ายต่อต้านเครือข่ายกษัตริย์ฯ แต่คงชี้ให้เห็นเหตุผลที่ไม่ใช้คำแปลนี้ไว้ว่า “ประดักประเดิดทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน” ฉะนั้น ในบทความที่ธงชัยเขียนเองโดยส่วนใหญ่ และไม่ผ่านการแปลจากผู้อื่นจึงมักจะใช้ทับศัพท์อยู่เสมอ จนกระทั่งเมื่อปาฐกถาป่วย อังภาคกรณ์ ครั้งที่ 17 พ.ศ. 2563 ที่ผ่านมา ธงชัยได้ใช้คำแปลของ *Hyper-royalism* ถึง 3 คำในหนังสือปาฐกถาเล่มเดียว นอกจากคำที่ผู้วิจัยเลือกใช้ข้างต้น อีก 2 คำ คือ *ความหลงใหลคลั่งไคล้กษัตริย์* และ *ลัทธิหลงใหลคลั่งไคล้เจ้า* ดูการแปลไทยของคำนี้ใน ธงชัย วินิจจะกุล. (2562ก). *เล่มเดิม*. หน้า 236, 270.; ธงชัย วินิจจะกุล. (2563). *นิติรัฐอภิสิทธิ์และราชานิติธรรม: ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของ Rule by Law แบบไทย*. หน้า 185, 212, 215.

² สำหรับธงชัยแล้ว *Hyper-royalism* เป็นปรากฏการณ์ทางสังคม และเป็นภาวะที่แพร่หลายจนผู้คนจำนวนมากยอมรับเข้าร่วม โดยภาวะแบบนี้มีลักษณะกว้าง ๆ 5 ประการ ได้แก่ 1) ภาวะที่ลัทธิกษัตริย์นิยมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน 2) การยกย่องกษัตริย์และพระราชวงศ์อย่างเหลือเชื่อเกินมนุษย์ 3) ความสัมพันธ์กับประชาชนอาศัยศรัทธาและความเหลือเชื่อมากขึ้นทุกที 4) มีกฎหมายและมาตรการทางสังคมบังคับให้ต้องแสดงความนับถืออย่างไม่มีข้อยกเว้น 5) เป็นลัทธิความเชื่อกึ่งศาสนา (religiosity) ที่ประชาสังคมร่วมผลิตซ้ำ และควบคุมบงการกันเอง โดยภาวะแบบนี้ต่างจากคำว่า *Ultra-royalism* ที่น่าจะหมายถึง คนที่ขยันขันแข็งกับการโจมตีล่าทำร้ายผู้คิดต่าง ดู ธงชัย วินิจจะกุล. (2562ก). *เล่มเดิม*. หน้า 270, 273–274.; ธงชัย วินิจจะกุล. (2555, มกราคม-มิถุนายน). [ภาคผนวก] *Hyper-royalism: Its Spells and Its Magic* เวทย์มนตร์และความศักดิ์สิทธิ์ (หรือ คาถาและมายากล). *ฟ้าเดียวกัน*, 10(1), 100-102.

สามารถมีอำนาจเหนือการเมืองไทยได้อย่างไม่เป็นทางการ โดยกระทำผ่านการใช้ตัวแทน (proxy)¹ และข้อเสนอของเกษียรเองก็เข้าข่ายอยู่ในกลุ่มแรกด้วย

กลุ่มที่สอง พระราชอำนาจนำขึ้นสูงสุดสูงสุดหลังเหตุการณ์พฤษภาฯ 2535 นักวิชาการที่ถือเป็นตัวแทนหลักของกลุ่มนี้ คือ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ซึ่งโต้แย้งข้อเสนอของธงชัยโดยตรง สำหรับสมศักดิ์แล้วการเมืองไทยหลัง 14 ตุลาคม 2516 สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ช่วง คือ 1) จาก 14 ตุลาคม ถึง พ.ศ. 2535 มีลักษณะสำคัญ คือ ศูนย์กลางอำนาจไม่ได้อยู่ที่รัฐสภา อำนาจรัฐกระจุกกระจายอยู่ในองค์กรจัดตั้งหลายองค์กร ทั้งสภา คณะรัฐมนตรี กองทัพ และราชสำนัก 2) จาก พ.ศ. 2535 ถึงปัจจุบัน มีลักษณะสำคัญ คือ ศูนย์อำนาจมารวมอยู่ที่รัฐสภา โดยประเด็นลักษณะของสถาบันกษัตริย์และอุดมการณ์หรือวาทกรรมที่ล้อมรอบสถาบันฯ ทำให้เกิดความแตกต่างขึ้นพื้นฐานระหว่าง 2 ช่วงนี้มากที่สุด²

¹ วาด รวี ให้ความเห็นว่า แมคคาร์โทไม่ใช่นักแรกที่เสนอแนวคิดนี้ แต่คงจะได้รับอิทธิพลมาจากพอล แฮนด์ลีย์ (Paul M. Handley) มากกว่า ในภายหลัง เออเจนี เมรีโอ (Eugenie Merieau) เสนอแนวคิดเรื่อง *Deep State* (รัฐเร้นลึก) ในต้น พ.ศ. 2559 เข้าแทนที่แนวคิดเรื่อง *network monarchy* ดูเปรียบเทียบข้อเสนอตรงส่วนนี้ ทั้งหมด ใน Duncan McCargo. (2005, December). Network monarchy and legitimacy crises in Thailand. *The Pacific Review*, 18(4), 499–519.; Paul M. Handley. (2006). *The King Never Smiles : A Biography of Thailand's Bhumibol Adulyadej*. New Haven: Yale University Press.; เออเจนี เมรีโอ. (2559, มกราคม-เมษายน). รัฐเร้นลึกในไทย พระราชอำนาจ และศาลรัฐธรรมนูญ (พ.ศ. 2540-2558). *ฟ้าเดียวกัน*, 14(1), 13–46.; วาด รวี. (2563). *ฉันทามติภูมิพล - จุดเริ่มต้นและการสิ้นสุด*. (ออนไลน์)

² ผู้วิจัยพบความไม่ชัดเจนในการเขียนข้อโต้แย้งของสมศักดิ์ กล่าวคือ ในบทความเรื่อง หลัง 14 ตุลา ที่เขียนมาได้ตอบกับปาฐกถาของธงชัยโดยตรงนั้น ในหน้าแรกของบทความได้แบ่งการเมืองไทยหลัง 14 ตุลาคม เป็น 2 ช่วง ซึ่งสมศักดิ์เขียนไว้ว่า “...หลัง 14 ตุลา (I) จาก 14 ตุลา ถึงปี 2531 (ปีที่ชาติชายขึ้นเป็นนายกฯ) และ หลัง 14 ตุลา (II) จาก 2531 เป็นต้นมา...” อนึ่ง ในหน้าถัดมาสมศักดิ์เขียนไว้ด้วยว่า “...(อันที่จริงช่วงประมาณ 5 ปีแรกของหลัง 14 ตุลา (II) ถึงประมาณปี 2536 คือรวมรัฐประหาร รสช. และเหตุการณ์เดือนพฤษภา ยังมีลักษณะหลายอย่างของช่วง หลัง 14 ตุลา (I) อยู่ แต่จะข้ามประเด็นไปในที่นี้)...” (การเน้นข้อความนี้เป็นของสมศักดิ์) จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ข้อโต้แย้งที่ผู้วิจัยเขียนไว้ด้านบนต่างกับข้อโต้แย้งในบทความของสมศักดิ์เองที่ขีด พ.ศ. 2531 เป็นจุดเปลี่ยนการเมืองไทยหลัง 14 ตุลาคม 2 ช่วง แต่ความชัดเจนของจุดเปลี่ยนการเมืองไทยปรากฏในบทสัมภาษณ์ของสมศักดิ์เองเมื่อ พ.ศ. 2556 ที่ชี้ว่าการเมืองไทยหลัง 14 ตุลาคม มีความเปลี่ยนแปลง 2 ช่วงใหญ่ ๆ คือ “...ช่วงที่หนึ่งคือ จากปี 2516–2535 และช่วงที่สองคือ หลังปี 2535 ถึงปัจจุบัน...” ปัญหาความคลุมเครือที่เกิดขึ้นนี้ เป็นเรื่องของความไม่ชัดเจนในการเลือกปีที่จุดเปลี่ยนเท่านั้น ถึงกระนั้น ควรยึดข้อเสนอหลักของสมศักดิ์ผ่านบทสัมภาษณ์ใน พ.ศ. 2556 ว่าเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของการเมืองไทย เพราะเป็นข้อเสนอล่าสุดของสมศักดิ์ ดูบทความที่เขียนโต้แย้งธงชัยใน สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. (2548,

แม้สมศักดิ์มีความเห็นไปในทางเดียวกับธงชัยว่า การพระราชทานรัฐบาลสัญญาธรรมศักดิ์ (พ.ศ. 2516–2518) ทำให้สถาบันกษัตริย์มีอำนาจทางการเมืองอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน เนื่องจากเป็นครั้งแรกนับจาก พ.ศ. 2475 ที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีโดยตรง¹ แต่ในแง่รายละเอียดนั้น ท่ามกลางการแตกกระจายของศูนย์อำนาจรัฐ ทำให้สถาบันกษัตริย์มีลักษณะเหมือนกันกับศูนย์อำนาจหรือกลุ่มปกครองอื่น ๆ กล่าวคือ เป็นเพียงศูนย์หรือกลุ่มหนึ่ง (a ruling clique) ในทางการเมือง² พอถึงเหตุการณ์พฤษภาฯ 2535 สถาบันกษัตริย์มีอำนาจสูงขึ้นมาอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน จากการที่รัชกาลที่ 9 มีบทบาทใกล้เคียงความขัดแย้งกับผู้นำทั้งสองฝ่ายจนสามารถยุติปัญหาลงได้ แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงออกมาแก้ไขปัญหาทางการเมืองจริง ๆ แต่ทว่าจุดเปลี่ยนครั้งนั้นไม่ได้เกิดขึ้นโดยตัวมันเอง เพราะเป็นผลมาจากบริบทแวดล้อมก่อนหน้าที่เกื้อหนุนให้เกิดขึ้น ตั้งแต่การที่รัฐไทยเอาชนะคอมมิวนิสต์ได้ตั้งแต่ทศวรรษ 2520 กอปรกับการที่ประเทศไทยเข้าสู่ภาวะประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (New Industrialized Countries: NICs) ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 ตลอดจนการเมืองแบบรัฐสภาที่เข้มแข็งมากสมัยรัฐบาล พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ (พ.ศ. 2531–2534) ซึ่งจะส่งผลต่อลักษณะการเมืองไทยและการใช้พระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์ในทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป³ สมศักดิ์สรุปขอบเขตพัฒนาการของสถาบันกษัตริย์จากช่วง 14 ตุลาคม มาถึงทศวรรษ 2540 ว่าเปลี่ยนจากประมุขของกลุ่มปกครองเป็นประมุขของชนชั้นปกครอง (from head a ruling clique to head of a ruling class)⁴ และต่อจากนี้ได้เกิดสภาวะที่สถาบันกษัตริย์มีฐานมวลชนอย่างแท้จริง (Mass Monarchy) ไม่ใช่มีมวลชนจัดตั้งอย่างกรณีเหตุการณ์ 14 ตุลาคม หรือ 6 ตุลาคม⁵

ธงชัย วินิจจะกุลที่เสนอว่า พระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์เริ่มเปลี่ยนไปตั้งแต่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ก็ไม่ได้ปฏิเสธว่า เหตุการณ์พฤษภาฯ 2535 ไม่มีความสำคัญ มิหนำซ้ำ

ตุลาคม-ธันวาคม). “หลัง 14 ตุลา”. *ฟ้าเดียวกัน*, 3(4), 168-171.; บทสัมภาษณ์ ใน สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. (2556). *Mass Monarchy*. ใน *ย้ายยุค รุกสมัย : เฉลิมฉลอง 40 ปี 14 ตุลา*. หน้า 107-118.

¹ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. (2556). *เล่มเดิม*. หน้า 107.

² สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. (2548, ตุลาคม-ธันวาคม). *เล่มเดิม*, 3(4), 169.

³ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. (2556). *เล่มเดิม*. หน้า 109-111.

⁴ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. (2548, ตุลาคม-ธันวาคม). *เล่มเดิม*, 3(4), 170.

⁵ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. (2556). *เล่มเดิม*. หน้า 111-114.

ยังได้อธิบายด้วยว่า เหตุการณ์ครั้งนี้ได้ตอกย้ำความสำคัญและสถานะเหนือการเมืองของกษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยไทยอย่างเป็นรูปธรรม¹

งานศึกษาที่พยายามประสานสองข้อถกเถียงนี้ คือ วิทยานิพนธ์ของอาสา คำภา ที่เสนอว่า พระราชอำนาจนำของสถาบันกษัตริย์ขึ้นสู่กระแสสูงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ แต่เป็นอำนาจที่มีขึ้นลงสัมพันธ์กับพลวัตการเมืองเชิงเครือข่ายของชนชั้นนำไทย กล่าวคือ กระแสสูงของพระราชอำนาจนำหลัง 14 ตุลาฯ ลดน้อยถอยลงไปมากในช่วงระยะเวลา 1 ปี ในสมัยรัฐบาลธานินทร์ กรัยวิเชียร (พ.ศ. 2519–2520) ซึ่งเป็นนายกฯ พระราชทานที่ไม่เป็นที่นิยมของชนชั้นนำไทย หลังจากนั้นพระราชอำนาจนำเริ่มขึ้นสู่กระแสสูงอีกครั้งจากเหตุการณ์เมษาฮาวาย พ.ศ. 2524 เมื่อชนชั้นนำตระหนักว่า พลังทางวัฒนธรรมของสถาบันกษัตริย์มีพลังมากกว่าอำนาจปืนของทหาร และจักเป็นหลักประกันต่อเสถียรภาพของชนชั้นนำไทยทั้งปวง จนกระทั่งกระแสพระราชอำนาจนำขึ้นสู่จุดสูงสุดในเหตุการณ์พฤษภาฯ 2535²

บริบทการเมืองไทยที่สัมพันธ์กับพระราชอำนาจนำของสถาบันกษัตริย์นั้น มีผลต่อการประกอบสร้างเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรในแต่ละช่วงเวลาอย่างมีอาจปฏิเสธได้ การที่อภิปรายข้อถกเถียงทั้งหมดนั้น ไม่ได้เป็นการกล่าวว่ กระแสอำนาจนำของเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรดำเนินคู่ขนานไปกับกระแสพระราชอำนาจนำของสถาบันกษัตริย์ แต่ต้องการเผยให้เห็นความสำคัญของพระราชอำนาจนำที่มีส่วนอย่างมากต่อการเมืองไทย ด้วยลักษณะพิเศษของสถาบันกษัตริย์เช่นนี้ ผู้วิจัยเสนอว่า การเสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ อันเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวร เป็นการเกี่ยวพันอำนาจนำซึ่งกันและกันระหว่างพระมหากษัตริย์ในอดีตและปัจจุบัน ทำให้เรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรได้รับความสำคัญมากยิ่งขึ้น

3.1.4 ความทรงจำร่วม (collective memory) และประเพณีประดิษฐ์ (the invention of tradition)

แนวคิดที่จะนำมาใช้ตรวจสอบว่า อำนาจนำในกรอบโครงการประวัติศาสตร์ราชาชาติไทยที่เรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรเป็นหนึ่งในผลผลิตที่สำคัญที่สุดนั้น ประสบความสำเร็จในแง่ของการยึดกุมพื้นที่ทางความคิดของผู้คนในแต่ละพื้นที่หรือไม่ ต้องทำความเข้าใจผ่านแนวคิดเรื่องความทรงจำร่วม (collective memory) ของมอริซ ฮัลบวาคส์ (Maurice Halbwachs,

¹ ธงชัย วินิจจะกุล. (2562ก). *เล่มเดิม*. หน้า 17.

² อาสา คำภา. (2562). *ความเปลี่ยนแปลงของเครือข่ายชนชั้นนำไทย พ.ศ. 2495–2535*. หน้า 664-667.

1877-1945)¹ นักปรัชญาและสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส ที่เสนอว่า เราจะสามารถเข้าใจธรรมชาติของปฏิบัติการการสร้างความทรงจำร่วมใหม่ได้ก็ต่อเมื่อปฏิบัติการนี้ได้ถูกนำมาปรับใช้กับอดีต และบางครั้งอาจรวมถึงการถูกนำมาปรับใช้กับภาพของรัฐเสมือนฝัน (dreamlike states) โดยการผลัดซ้ำจินตนาการของเราในอดีต ณ ช่วงเวลาหนึ่ง ๆ ที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสภาพแวดล้อมทางสังคมในปัจจุบัน ในขณะที่เดียวกัน *ความทรงจำแบบไตร่ตรอง* (comtemplative memory) หรือ *ความทรงจำแบบเสมือนฝัน* (dreamlike memory) จะช่วยให้เราได้หลีกเลี่ยงออกจากสังคม ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เราในการที่เราจะสามารถแยกตัวเราออกมาจากสังคมได้อย่างสมบูรณ์ เนื่องจากความทรงจำของเราตั้งแต่แรกเริ่มเป็นความทรงจำที่แท้จริงของเรา ในสำนึกเช่นนี้ ปัจเจกบุคคลสามารถหลีกเลี่ยงจากสังคมนั้นโดยไปหาสังคมชั่วคราวข้ามในแบบอื่น ๆ ได้²

นอกจากนี้ ความทรงจำร่วมถือเป็นแนวคิดที่ใช้ในการสร้างสังคมที่เชื่อมโยงผู้คนเข้าไว้ด้วยกัน ทำให้ปัจเจกบุคคลในฐานะสมาชิกของกลุ่มทางสังคมสามารถมีความทรงจำร่วมชุดเดียวกันได้ ไม่ว่าจะในกลุ่มหรือสถาบันต่าง ๆ อย่างชนชั้นทางสังคม ครอบครัว สมาคม บริษัท กองทัพ และสหภาพการค้า ทั้งหมดล้วนแต่มีความทรงจำอันเฉพาะเจาะจงที่สมาชิกของกลุ่มหรือสถาบันเหล่านั้นได้สร้างไว้ในระยะเวลาที่ยาวนาน มันเป็นเรื่องที่ปัจเจกบุคคลทั้งหลายซึ่งดำรงอยู่ในบริบทของกลุ่มหรือสถาบันนั้น ๆ ต้องจดจำหรือสร้างอดีตแบบใหม่ขึ้นมา³

อัลเบิร์ตวัลส์ยังได้เสนออีกว่า ความทรงจำร่วมต่ออดีตนั้นมีอยู่ 2 อย่าง ได้แก่ *ความทรงจำอัตชีวประวัติ* (autobiographical memory) และ *ความทรงจำทางประวัติศาสตร์* (historical memory) ในความทรงจำแบบแรกเป็นการจดจำเหตุการณ์ในอดีตโดยตรง จากประสบการณ์ที่ผ่านมาของปัจเจกบุคคล ซึ่งความทรงจำแบบนี้มีปัญหาสำคัญ คือ มีแนวโน้มที่จะหายไปตามกาลเวลาถ้าไม่ได้รับการติดต่อกันในระยะเวลาที่ยาวนาน ระหว่างกลุ่มคนที่เคยเข้าร่วมประสบการณ์ในอดีตที่ผ่านมาเหมือนกัน ส่วนความทรงจำในแบบที่สอง ปัจเจกบุคคลไม่ได้เป็นผู้ที่

¹ ผู้วิจัยเคยแปลเนื้อหาที่ใช้อธิบายแนวคิดเรื่องความทรงจำร่วมเฉพาะในส่วนของมอริซ อัลเบิร์ตวัลส์ ใน *ปียวัฒน์ สีนตงสุก, และ ซาติชาย มุกสง. (2562). การประกอบสร้างเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชให้เป็นความทรงจำร่วมใหม่ของท้องถิ่นหนองบัวลำภูภายใต้กรอบโครงการประวัติศาสตร์ราชาชาติไทยทศวรรษ 2500–2510. ใน โครงการจัดประชุมวิชาการระดับชาติ เวทีวิจัยมนุษยศาสตร์ไทย ครั้งที่ 13 “ภูมิภาคนิยมและท้องถิ่นนิยมสมัยใหม่ในโลกไร้พรมแดน”.* หน้า 172-173.

² Maurice Halbwachs. (1992). *On collective memory* [Les cadres sociaux de la mémoire, & La topographie légendaire des évangiles en terre sainte] (Lewis A. Coser, Ed. & Trans.). p. 49.

³ *Ibid.* p. 22.

จดจำเหตุการณ์ในอดีตโดยตรง แต่ใช้วิธีการทางอ้อมผ่านการอ่าน การฟัง การระลึกถึง หรือในโอกาสเฉลิมฉลองต่าง ๆ ที่ผู้คนที่เข้ามามีส่วนร่วมหรือรวมตัวกัน เพื่อกระทำการจดจำอดีตร่วมกัน และอดีตเรื่องนั้นจะถูกจัดเก็บพร้อมทั้งได้รับการตีความโดยสถาบันทางสังคม¹

ปีแอร์ นอร์รา (Pierre Nora) นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศส ได้วิเคราะห์ประเด็นที่ต่อยอดจากอัลบิวาคส์ไว้ด้วยว่า สิ่งที่ทำให้ความทรงจำซึ่งดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่อยู่ในปัจเจกบุคคล กลายมาเป็นค่านิยมที่ต้องอนุรักษ์และจดจำของผู้คนจนก่อเกิดเป็นพื้นที่ความทรงจำ (sites of memory) นั้น คือ ประวัติศาสตร์ที่ได้บูรณาการความทรงจำแบบแท้จริง (real memory) มาสู่ความทรงจำแบบเบ็ดเสร็จ (dictatorial memory) ที่มีอำนาจควบคุมความทรงจำชุดอื่น ๆ ทั้งหมด และทำให้ความทรงจำแบบเบ็ดเสร็จนี้กลายเป็นสิ่งปกติที่เกิดขึ้นในพื้นที่ความทรงจำ ผ่านการสร้างอดีตอันต่อเนื่องยาวนาน จนถึงการสร้างประเพณีใหม่ที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ของบรรพบุรุษสู่การรำลึกสมัยแห่งวีรบุรุษ ชาติกำเนิด และตำนานปรัมปราของตน²

การเขียนประวัติศาสตร์ในแบบที่พยายามรวบรวมความทรงจำเข้ามาไว้ด้วยกันสามารถทำงานได้ดีเมื่อต้องเขียนประวัติศาสตร์เพื่อรับใช้ชาติ ซึ่งไม่ใช่แค่การเขียนประวัติศาสตร์ในตำราเท่านั้น แต่สิ่งที่สามารถรวบรวมความทรงจำของผู้คนให้เชื่อตามแบบที่รัฐต้องการ คือ การสร้างสิ่งปลูกสร้างขนาดใหญ่ที่เป็นของชาติอย่างอนุสาวรีย์ที่ปกคลุมอยู่บนรากฐานอันศักดิ์สิทธิ์ และได้รับการสถาปนาให้กลายเป็นความทรงจำแห่งชาติ ในขณะที่เดียวกันประวัติศาสตร์จะได้รับการเปลี่ยนผ่านจากความทรงจำแบบจารีตมาเป็นความรู้ภายในสังคม อีกทั้งยังแปรเป็นห้องปฏิบัติการของโครงสร้างจิตสำนึกในอดีต (a laboratory of past mentalities) ที่เกื้อหนุนความชอบธรรมขึ้นมา จากปัจจุบันต่อเนื่องไปจนถึงอนาคต ดังที่นอร์รา กล่าวว่า ความทรงจำแห่งชาติเป็นการอวตารครั้งสุดท้าย (the last incarnation) ของการผสานกันระหว่างความทรงจำและประวัติศาสตร์³

อำนาจในการสร้างประวัติศาสตร์ที่พยายามรวบรวมความทรงจำของปัจเจกบุคคลมาสถาปนาเป็นความทรงจำแห่งชาติเกิดขึ้นจากรัฐเป็นผู้กระทำการ ฉะนั้น รัฐในฐานะที่เป็นผู้ควบคุมสมาชิกในกลุ่มต่าง ๆ ทางสังคมจึงใช้ความทรงจำแบบรัฐเป็นภาพตัวแทนแสดงอำนาจในการกำหนดความทรงจำหรืออดีต เพื่อให้สมาชิกในสังคมมีชุดความทรงจำทางประวัติศาสตร์แบบ

¹ *Ibid.* pp. 23-24.

² Nora, P. (2006). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. In Burns, R. M. (Ed.), *Historiography: Critical Concepts in Historical Studies Volume IV Culture*. pp. 284-285.

³ *Ibid.* p. 288.

เดียวกัน ผ่านพิธีกรรมในรูปแบบต่าง ๆ¹ รวมถึงการสร้างประดิษฐกรรมทางวัฒนธรรม อันหลากหลายรูปแบบโดยเฉพาะอนุสาวรีย์ อีริค ฮอบส์บอว์ม (Eric Hobsbawm, 1917–2012) นักทฤษฎีมาร์กซิสต์แนวประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษ เป็นผู้ประยุกต์แนวคิดเรื่องของการครองอำนาจนำของอันโตนิโอ กรัมสกีมาสร้างแนวคิดเรื่อง*ประเพณีประดิษฐ์* (the invention of tradition) ได้เสนอว่า ชาติเป็นรูปแบบหนึ่งของประเพณีประดิษฐ์ที่สังคมจะทำการเลือกสรรรูปแบบวัฒนธรรมประเพณี วัตถุ หรือพิธีกรรมบางอย่างจากสังคมในอดีตมาสื่อสารและทำการตีความใหม่ เพื่อเป้าหมายในการสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันของคนในชาติ และสร้างความชอบธรรมให้แก่ชนชั้นปกครอง โดยอนุสาวรีย์เป็นสื่อวัตถุสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการที่รัฐได้ใช้เพื่อสอดแทรกความหมายและอุดมการณ์บางอย่างที่เชื่อมโยงกับตำนานต่าง ๆ จากอดีต “...ทำให้เกิดความเห็นพ้องต้องกันว่าชาติเป็นสิ่งที่เกิดมายาวนานแล้วตั้งแต่ครั้งบรรพชน”² ทำนองเดียวกับที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ใช้อธิบายการสร้างอนุสาวรีย์ในประเทศไทยว่าเป็นตัวแทนของอดีตร่วมกันระหว่างรัฐสองชนิดคือ รัฐสมบูรณาญาสิทธิและรัฐชาติ “อนุสาวรีย์จึงเป็นการเลือกหยิบเอาประวัติศาสตร์ส่วนที่รัฐจะใช้ประโยชน์มาสร้างให้เป็นรูปธรรม เข้าถึงง่าย เร้าอารมณ์ได้ดี และนี่คือเหตุผลที่อนุสาวรีย์ต้องตั้งอยู่ในที่สาธารณะ”³

การกระทำของรัฐดังกล่าวส่งผลให้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่ถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์แห่งชาติ เน้นความสำเร็จและผลดีของการเข้าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศ และได้รับการเหลียวแลจากเมืองหลวง ทำให้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ผลิตขึ้นนั้นเป็นเพียงประวัติศาสตร์ของหน่วยย่อยที่ประมวลขึ้นเป็นชาติไทย หรือประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชาติไทยเท่านั้น⁴ นอกจากนั้นความทรงจำของรัฐแบบนี้จะทำการเบียดขับ บดบัง และผลักไสให้ความทรงจำอื่น ๆ ให้เจือจางลงไปด้วยเช่นกัน ความทรงจำในมิติเช่นนี้เป็นการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจเสียใหม่ และกลายเป็นการเมืองของความทรงจำอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้⁵ ในแง่นี้ การที่รัฐนำเรื่องเล่า

¹ จุฬารัตน์ ดำรงวิถีธรรม. (2552). *การซ่อมสร้างประวัติศาสตร์และความทรงจำหลอน: การศึกษากิจกรรมจากความทรงจำกรณี “ถังแดง”* ในชุมชนลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง. หน้า 23.

² กาญจนา แก้วเทพ, และ สมสุข หินวิมาน. (2551). *สายธารนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา*. หน้า 198.

³ นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2557). *ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์*. หน้า 78-79.

⁴ ดุ ธงชัย วินิจจะกุล. (2559). *เล่มเดิม*. หน้า 131-138.

⁵ จุฬารัตน์ ดำรงวิถีธรรม. (2552). *เล่มเดิม*. หน้า 23.

สมเด็จพระนเรศวรไปสถาปนาในพื้นที่ต่าง ๆ ก็เป็นกระบวนการที่ทำให้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในแต่ละที่เป็นเพียงหน่วยย่อยที่แยกไม่ขาดจากเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวร

3.1.5 “กรอบโครงการประวัติศาสตร์ราชาชาติไทย” กับการศึกษาเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวร

กรอบโครงการประวัติศาสตร์ราชาชาติไทยเป็นแนวคิดที่เสนอสำหรับวิเคราะห์การสถาปนาอำนาจนำของเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมที่ดำเนินการสอดคล้องไปกับบริบทแวดล้อมในขณะนั้น โดยกลไกการทำงานมี 4 ขั้นตอนหลัก ได้แก่

1) รัฐส่วนกลาง รัฐส่วนท้องถิ่น หรือกลุ่มคนอื่น ๆ ทำการเลือกโครงเรื่องประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมให้สัมพันธ์กับพื้นที่ที่จะนำเรื่องเล่าเข้าไปสถาปนาไว้ เช่น พระมหากษัตริย์ในอดีตเคยเสด็จฯ ผ่าน เคยเป็นสถานที่ทำสงคราม เคยเป็นสถานที่เสด็จพระราชสมภพ ฯลฯ

2) เริ่มกระบวนการประกอบสร้างเรื่องเล่าขึ้นมาอย่างเป็นรูปธรรม ผ่านการสร้างประติมากรรม สถาปัตยกรรม หรือประติมากรรมทางวัฒนธรรมรูปแบบอื่น ๆ ที่ผู้คนสามารถมองเห็นได้ชัดในที่สาธารณะ

3) เมื่อกระบวนการสร้างเสร็จสิ้น จำต้องมีการประกอบพิธีเปิดตามมา โดยส่วนใหญ่มหากษัตริย์จะเสด็จฯ มาด้วยพระองค์เอง หรือให้ผู้แทนพระองค์ อาทิ พระบรมวงศานุวงศ์ องคมนตรี หรือข้าราชการระดับสูง มาเป็นประธานในพิธี ซึ่งไม่ว่าจะเลือกวิธีใดก็ตาม ต่างมีนัยสำคัญเช่นเดียวกัน คือ การใช้พระราชอำนาจนำทั้งในทางการเมืองและวัฒนธรรมมาเกื้อหนุนให้อำนาจนำของเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรที่ส่งตรงมาจากรัฐนั้น มีสถานะอันศักดิ์สิทธิ์และทรงพลังแก่การรับรู้ของผู้คนเป็นอย่างสูง นอกจากนี้ ยังเป็นการลดทอนคุณค่าของเรื่องเล่ากระแสรองลงไป

4) หลังจากเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรปรากฏออกมาอย่างเป็นรูปธรรมในพื้นที่ ทางภาครัฐส่วนท้องถิ่นจะทำการจัดงานพิธีบวงสรวงขึ้นมาเป็นประจำทุกปี เพื่อให้ผู้คนในพื้นที่และอาจรวมถึงผู้คนนอกพื้นที่ ได้รำลึกถึงเรื่องเล่าชุดดังกล่าวที่ถูกสถาปนาจากรัฐส่วนกลาง

ขั้นตอนทั้งหมดที่กล่าวมาเป็นกรอบแนวคิดอย่างสังเขปที่ควรจะได้มีการนำไปทดลองหรือปรับใช้กับการวิเคราะห์การสถาปนาอำนาจนำของเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมในกรณีของพระมหากษัตริย์พระองค์อื่น ๆ¹ เพื่อทำความเข้าใจว่า เรื่องเล่าแบบ

¹ กรอบโครงการฯ นี้ไม่นับรวมวีรบุรุษหรือวีรสตรีที่มีสถานะต่ำกว่าพระมหากษัตริย์ เนื่องจากถ้านำมารวมศึกษาภายใต้แนวคิดกรอบโครงการฯ นี้ ขั้นตอนที่ 3) คงจะใช้อธิบายไม่ได้ ด้วยเหตุที่แนวคิดเรื่องอำนาจนำ

ดังกล่าวดำรงอยู่ในสังคมไทยมาอย่างยาวนานได้อย่างไร โดยปริญาณิพนธ์ชิ้นนี้เลือกเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรมหาเป็นกรณีศึกษา เนื่องจากเรื่องเล่าของพระองค์ได้รับการสถาปนาอย่างรูปธรรมโดยเฉพาะในรูปแบบสถาปัตยกรรมและประติมากรรมในหลายพื้นที่ของประเทศไทย ซึ่งในบทนี้จะยกกรณีศึกษามา 10 แห่ง 9 จังหวัด ได้แก่ 1) พระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์ จ.สุพรรณบุรี (พ.ศ. 2502) 2) ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จ.พิษณุโลก (พ.ศ. 2505) 3) ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จ.อุดรธานี (พ.ศ. 2511) 4) พระสถูปเจดีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชานุสรณ์ จ.เชียงใหม่ (พ.ศ. 2514) 5) พระเจดีย์อิสรภาพ ออนุสรณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช จ.เพชรบูรณ์ (พ.ศ. 2534) 6) พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช มหาวิทยาลัยนเรศวร จ.พิษณุโลก (พ.ศ. 2536) 7) พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช จ.พระนครศรีอยุธยา (พ.ศ. 2544) 8) พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช จ.กาญจนบุรี (พ.ศ. 2546) 9) พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช กรุงเทพฯ (พ.ศ. 2547) และ 10) พระบรมราชานุสรณ์ สัตตบุรพกษัตริยาธิราช จ.ประจวบคีรีขันธ์ (พ.ศ. 2558) โดยอิงจากโครงเรื่องที่ได้รับ ความสำคัญ ความสัมพันธ์กับบริบททางการเมือง และความสัมพันธ์กับกระแสพระราชอำนาจนำ ดังจะได้อธิบายต่อไปในหัวข้อ 3.3

3.2 การเชื่อมโยงเรื่องเล่าเข้ากับกองทัพ

การกำหนดวันที่ระลึกของ 3 เหล่าทัพ¹ ได้แก่ กองทัพบก กองทัพเรือ และกองทัพอากาศ เริ่มขึ้นครั้งแรกใน พ.ศ. 2486 สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีการกำหนดให้วันที่ 28 กรกฎาคม เป็นวันกองทัพบก วันที่ 20 พฤศจิกายน เป็นวันกองทัพเรือ และวันที่ 10 มกราคม เป็นวันกองทัพอากาศ² ซึ่งการกำหนดวันสำคัญในครั้งนี้ ถือเอาวันที่กองทัพไทยฉลองชัยชนะกรณีพิพาท

ของอินโดจีน გრამში³ ที่ผู้วิจัยนำมาปรับใช้นั้น ถูกวางอยู่ในระนาบเดียวกับแนวคิดเรื่องพระราชอำนาจนำ ซึ่งการที่พระราชอำนาจนำของพระมหากษัตริย์ (ประมุขของรัฐในขณะนั้น) จะเกี่ยวพันอำนาจนำของเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ให้มีสถานะศักดิ์สิทธิ์ได้ จำต้องใช้กับเรื่องเล่าของพระมหากษัตริย์ในอดีต ทำนองเดียวกับคำอธิบายเรื่องการแสดงตนของ *Populist King* ปัจจุบันในเชิงอุปมา ระหว่างรัชกาลที่ 9 กับรัชกาลที่ 5 ดู ธงชัย วินิจจะกูล. (2559). *เล่มเดิม*. หน้า 16-17.

¹ งานศึกษาที่ลำดับการเปลี่ยนแปลงวันกองทัพไทยในแต่ละช่วงเวลาแบบพื้นฐานได้ตีขึ้นหนึ่ง คือ นิสิต จันทร์สมวงศ์. (2550, มกราคม-มีนาคม). ชำระประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงวันกองทัพไทย. *วารสารไทย*, 28(101), 82-86.

² ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องวันที่ระลึกกองทัพบก กองทัพเรือ และกองทัพอากาศ. (2486, 23 พฤศจิกายน). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 60 ตอนที่ 62, น. 3587-3588).

อินโดจีนฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2484 อยู่¹ ต่อมากระบวนการยึดโยงกองทัพบกเข้ากับสมเด็จพระนเรศวร ได้เริ่มขึ้นใน พ.ศ. 2494 กระทรวงกลาโหมได้พิจารณาเปลี่ยนแปลงวันที่ระลึกของกองทัพบกมาเป็นวันที่ 25 มกราคม และกองทัพอากาศ เป็นวันที่ 27 มีนาคม ส่วนวันที่ระลึกกองทัพเรือยังคงใช้ตามเดิม² มีการให้เหตุผลที่เปลี่ยนวันสำคัญนี้ในมุมมองของกองทัพบกว่า

...สภากองทัพบกพิจารณาเห็นว่าควรเลือกวันที่มีความสำคัญที่เป็นเกียรติประวัติในทางตำนาน และประวัติศาสตร์ของชาติเป็นวันกองทัพบกในที่สุด...โดยพิจารณาเห็นว่าการกระทำยุทธหัตถีครั้งนั้น นับเป็นยุทธการทางบกครั้งยิ่งใหญ่ ชัยชนะของสมเด็จพระนเรศวรนำมาซึ่งเอกราชของประเทศอย่างสมบูรณ์ และได้รับการยกย่องสรรเสริญทั่วไปทั้งทวีปเอเชียและทวีปยุโรป วันดังกล่าวจึงเป็นวันที่สำคัญยิ่งต่อปวงชนชาวไทยเป็นวันที่คนไทยพึงระลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณด้วยความภาคภูมิใจ...³

จากประเด็นข้างต้นจะเห็นได้ว่า กองทัพบกเป็นเหล่าทัพแรกที่ยึดโยงตนเองเข้ากับกษัตริย์ที่มีภาพลักษณ์เป็นนักรบผู้แข็งแกร่ง เมื่อย้อนกลับไปดูที่โครงเรื่องหลักของสมเด็จพระนเรศวรที่ตกทอดมาแต่ละยุคจนกระทั่งประกอบกันเข้าเป็นเรื่องเล่าขนาดใหญ่ใน “พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ภาพลักษณ์เช่นนี้ของพระองค์คงจะมีส่วนให้กองทัพบกเลือกฉวยใช้มาสถาปนาสัญลักษณ์เชิงอำนาจอยู่ไม่น้อย และยังพิจารณาบริบททางประวัติศาสตร์ขณะนั้นประกอบด้วยอีก ทำให้เห็นภาพการขึ้นมาใช้อำนาจอย่างเบ็ดเสร็จของกองทัพบกได้ดีขึ้น ดังที่เฉลิมพล แซ่กิ้น ได้

¹ แฟ้มเอกสารกองประวัติศาสตร์ทหารกองทัพบก เรื่องวันกองทัพบกวันกองทัพไทย (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่) อ้างถึงใน เฉลิมพล แซ่กิ้น. (2550). *เล่มเดิม*. หน้า 107.

² ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องวันที่ระลึกกองทัพบก กองทัพเรือ และกองทัพอากาศ. (2494, 18 กันยายน). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 68 ตอนที่ 58ม, น. 3828).

³ เหตุเพราะ แฟ้มเอกสารกองประวัติศาสตร์ทหารกองทัพบก เรื่องวันกองทัพบกวันกองทัพไทย ไม่มีการตีพิมพ์เผยแพร่ ทำให้ไม่ทราบปีที่พิมพ์อย่างแน่ชัด และเกิดปัญหาตามมาว่า เหตุผลที่ยกมาข้างต้นจะเป็นเหตุผลร่วมสมัยหรือเป็นเหตุผลที่กองทัพบกเขียนขึ้นในตอนหลัง เพราะเมื่อพิจารณาจากที่เฉลิมพล แซ่กิ้นได้อ้างถึงนั้น นำมาเฉพาะสมัยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ที่มีการเปลี่ยนวันกองทัพไทยอีกครั้งใน พ.ศ. 2523 อาจทำให้เข้าใจได้ว่า หลักฐานชิ้นนี้เขียนขึ้นหลัง พ.ศ. 2523 เป็นอย่างต่ำ แต่ทั้งนี้เหตุผลที่ปรากฏก็มาจากคนที่ได้รับการปลูกฝังชุดความคิดของกองทัพบกเหมือนกัน ทำให้ในแง่ของปีของหลักฐานอาจจะมีข้อกังขาบ้าง แต่ในแง่ของการถ่ายทอดจากคนในนั้นก็น่าจะน่ารับไว้พิจารณา ดู แฟ้มเอกสารกองประวัติศาสตร์ทหารกองทัพบก เรื่องวันกองทัพบกวันกองทัพไทย (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่) อ้างถึงใน เฉลิมพล แซ่กิ้น. (2550). *เล่มเดิม*. หน้า 107.

เสนอว่า การยึดโยงเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรกับกองทัพบกอย่างสมบูรณ์ เกิดขึ้นภายหลังเหตุการณ์กบฏแมนฮัตตันใน พ.ศ. 2494 ซึ่งเป็นความพยายามของกองทัพเรือที่จะยึดอำนาจกองทัพบก แต่กลับจบลงด้วยความปราชัยของกองทัพเรือเอง ทำให้กองทัพบกมีอำนาจเพิ่มขึ้น และกลายเป็นเหล่าทัพที่มีอำนาจมากที่สุด¹ นอกจากนี้ในแง่ของสัญลักษณ์เชิงอำนาจ คงจะไม่ผิดนักหากจะกล่าวว่า เมื่อเปรียบเทียบทั้ง 3 เหล่าทัพแล้ว กองทัพบกเป็นเหล่าทัพที่ยึดโยงกับสถาบันกษัตริย์ (ในประวัติศาสตร์) มากที่สุด²

ต่อมาในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (พ.ศ. 2501-2506) ได้มีการรวบรวมวันที่ระลึกคล้ายวันสถาปนาของ 3 เหล่าทัพเข้าไว้เป็นวันเดียวกัน โดยกำหนดให้วันที่ 8 เมษายน อันเป็นวันก่อตั้งกระทรวงกลาโหมเป็น “วันกองทัพไทย”³ การกระทำเช่นนี้เท่ากับเป็นการลบสัญลักษณ์เชิงอำนาจของกองทัพบกที่ยึดโยงกับสถาบันกษัตริย์ (ในประวัติศาสตร์) ที่มีสมเด็จพระนเรศวรเป็นภาพแทนไปโดยปริยาย

การรื้อฟื้นให้สมเด็จพระนเรศวรกลับมาเป็นสัญลักษณ์เชิงอำนาจของกองทัพอีกครั้ง และเป็นครั้งแรกที่ถูกสถาปนาเข้ากับกองทัพไทย เกิดขึ้นในสมัยรัฐบาลพลเอก เปรมติณสูลานนท์ (พ.ศ. 2523-2531) ที่กำหนดให้วันที่ 25 มกราคมเป็นวันกองทัพไทย และให้วันที่ 8 เมษายน เป็นวันสถาปนากระทรวงกลาโหม โดยเริ่มใช้ครั้งแรกใน พ.ศ. 2524⁴ หลังจากนั้น วันที่ 25 มกราคม ก็ถูกใช้ในความหมายทั้งเป็นวันกองทัพไทยและเป็นวันยุทธหัตถีต่อเนื่องยาวนานกว่า 2 ทศวรรษ จนกระทั่งมีการเสนอว่าแท้จริงแล้ววันที่ 18 มกราคม ต่างหากที่เป็นวันยุทธหัตถีใน พ.ศ. 2548 และได้มีการกำหนดให้ใช้ครั้งแรกใน พ.ศ. 2549⁵ ส่งผลให้ทางกองทัพไทยต้องเปลี่ยนวันกองทัพ

¹ เฉลิมพล แซ่กิ้น. (2550). *เล่มเดิม*. หน้า 106.

² ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า โครงเรื่องหลักของสมเด็จพระนเรศวรก็มีความเชื่อมโยงกับกองทัพเรือเช่นกัน โดยมีฉากสำคัญคือ *ยุทธนาวีกับพระยาจิ้นจันตุ* (พ.ศ. 2121) ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรพระยาตำราจันทราภาพเคยเล่าถึงฉากนี้ไว้ใน *ประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช* และ ม.จ.ชาติเฉลิม ยุคล ได้นำไปตั้งเป็นชื่อภาคที่ 3 *ยุทธนาวี* ในภาพยนตร์เรื่อง *ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช* ด้วย แต่ดูเหมือนว่ากองทัพเรือจะไม่ค่อยนำวีรกรรมในฉากดังกล่าวมายึดโยงกับตนเท่าไรนัก

³ ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ลงวันที่ 24 เมษายน 2502 เรื่องวันที่ระลึกกองทัพไทย อ้างถึงใน นิสิต จันทรสมวงศ์. (2550, มกราคม-มีนาคม). *เล่มเดิม*. หน้า 82.

⁴ หนังสือกระทรวงกลาโหม ด่วนมาก ที่ 0201/10610 ลงวันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ. 2523 เรื่อง กำหนดวันกองทัพไทย และวันสถาปนากระทรวงกลาโหม อ้างถึงใน *แหล่งเดิม*. หน้า 82-83.

⁵ อธิบายโดยละเอียดอีกครั้งในหัวข้อ 3.7.2 นาฏกรรม 400 ปี แห่งการเสด็จสวรรคต

ไทยตาม โดยคณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบตามที่กระทรวงกลาโหมเสนอเมื่อวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2549 และกำหนดให้ใช้ครั้งแรกใน พ.ศ. 2550¹

ที่กล่าวมาทั้งหมดเป็นการอธิบายภาพรวมของการเปลี่ยนวันกองทัพและวันกองทัพไทยในแต่ละช่วงเวลา นัยสำคัญยังสื่อถึงการที่กองทัพบกมีสัญลักษณ์เชิงอำนาจเหนือเหล่าทัพอื่น ๆ เนื่องจากวันยุทธหัตถีอันแสดงออกถึงชัยชนะของสมเด็จพระนเรศวร เป็นทั้งวันของกองทัพบกเอง และยังเป็นวันกองทัพไทยที่รวมกองทัพเรือและกองทัพอากาศด้วย ถ้าพิจารณาในมุมมองแบบอำนาจนำ กองทัพอาจถือเป็น *ปัญญาชนที่ข้ามชนชั้นได้* (traditional intellectual) ที่นอกจากจะเป็นผู้ใช้อำนาจเชิงบังคับในพื้นที่สังคมการเมืองแล้ว ยังเป็นผู้ที่เผยแพร่อุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมในพื้นที่ประชาสังคมด้วย ซึ่งการมีบทบาทในทั้งสองพื้นที่ของกองทัพนั้น ทำให้ภาพของสมเด็จพระนเรศวรที่ผูกอยู่กับกองทัพมีความหมายในมิติความมั่นคงทั้งด้านประวัติศาสตร์ที่พระองค์ทรงสามารถกอบกู้เอกราชได้ และด้านการเมืองร่วมสมัยที่รัฐจะฉวยใช้เป็นสัญลักษณ์ในการต่อสู้กับอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ที่เผยแพร่โดย *พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย* (พคท.) ในช่วงสงครามเย็น

3.3 สองนครยุทธหัตถี: สงครามประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยในจังหวัดสุพรรณบุรีและกาญจนบุรี

3.3.1 หมุดหมายของกรอบโครงการประวัติศาสตร์ราชาชาติไทย

ภายหลังจากที่ชนชั้นนำสยามได้พยายามค้นหาสถานที่กระทำยุทธหัตถีใน พ.ศ. 2135 และสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงชี้ชัดไปแล้วว่าสถานที่ดังกล่าวอยู่ในเมืองสุพรรณบุรีตั้งแต่ พ.ศ. 2456² การบูรณะองค์พระเจดีย์ฯ ในพื้นที่แห่งนี้ได้หยุดชะงักลงกว่า 3 ทศวรรษ จนกระทั่งสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีครอบงำแนวคิดในการบูรณะองค์พระเจดีย์จึงได้รับการรื้อฟื้นอีกครั้งในทศวรรษ 2490 ในเวลาเดียวกันกับการปรากฏขึ้นของพระนิพนธ์เรื่อง “พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” และการสถาปนาให้เรือเล่าสมเด็จพระนเรศวรกลายเป็นสัญลักษณ์เชิงอำนาจของกองทัพบก

วารุณี ไอสถารมย์ อธิบายว่ากระแสความต้องการกลับมารื้อฟื้นสร้างเจดีย์องค์ใหม่ครอบเจดีย์องค์เก่าเกิดขึ้นด้วยแรงจูงใจของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามอย่างน้อย 2 ประการ ได้แก่ ประการแรก เป็นการดำเนินการทางการเมืองเพื่อตอบสนองกระแสชาตินิยม

¹ แหล่งเดิม. หน้า 86.

² ดู หัวข้อ 2.1.3 ปริมาณของเรือเล่าที่หลากหลายในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

กษัตริย์นิยม (ราชาชาตินิยม) ที่ยังคงมีพลังอยู่ในสังคมไทย โดยไม่ขัดกับแนวคิดชาตินิยมแบบรัฐนิยมและทหารนิยมของจอมพล ป. ทั้งยังเป็นกรขยายฐานความนิยมและยอมรับไปในฝ่ายกษัตริย์นิยมมากขึ้น และประการต่อมา เป็นความต้องการนำเอาอุดมการณ์ชาตินิยมเข้ามาใช้ปลุกเร้าการเติบโตเศรษฐกิจชนบทตามนโยบายฟื้นฟูเศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 2¹

ส่วนแมทธิว โคสุตา (Matthew Kosuta) อธิบายว่าเป็นสัญญาณบ่งบอกถึงการที่จอมพล ป. ตระหนักต่อความจำเป็นในการสร้างความชอบธรรมบางอย่างให้แก่สถาบันกษัตริย์เนื่องจากจอมพล ป. เป็นผู้นำเผด็จการทหารที่ไม่มีความชอบธรรมและขาดบุญญาบารมี ไม่เหมือนพระมหากษัตริย์ที่มีแนวคิดแบบจักรพรรดิราช (Cakravatin) กำกับอยู่ ด้วยเหตุนี้ จอมพล ป. ที่ไม่ยอมรับพระราชอำนาจของรัชกาลที่ 9 อย่างเต็มที่ จึงต้องแสวงหาความชอบธรรมจากพระมหากษัตริย์ที่เสด็จสวรรคตไปแล้วเนิ่นนาน² อย่างสมเด็จพะระนเรศวร

กระบวนการสร้างเริ่มจากจอมพลผิน ชุณหะวัณ ขณะนั้นดำรงตำแหน่งประธานกรรมการอบรมข้าราชการและประชาชน ได้เกิดแนวคิดว่าควรมีการบูรณะซากพระเจดีย์ ณ ตำบลดอนเจดีย์ อำเภอสรีประจันต์ เพื่อให้ประชาชนเกิดความรักในสามสถาบันหลักของประเทศ ดังนั้นในวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2493 จึงให้บุญช่วย สมพงษ์ กรรมการและเลขานุการอบรมข้าราชการ และอธิบดีกรมการศาสนาไปค้นคว้า และติดต่อกับกรมศิลปากรกับศึกษาธิการจังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อได้หลักฐานแล้วได้นำเสนอต่อคณะกรรมการอบรมข้าราชการ และได้ประชุมเมื่อวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2494 มีมติเห็นชอบให้นำเสนอเรื่องนี้ต่อคณะรัฐมนตรี จากนั้นในวันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2495 คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบและตั้งคณะกรรมการบูรณะอนุสรณ์ดอนเจดีย์ มีพลเอกหลวงเสนานรงค์ ปลัดกระทรวงกลาโหมในขณะนั้นเป็นประธาน³ ในปีเดียวกันนี้เอง ทางจังหวัดสุพรรณบุรีได้จัดงานอนุสรณ์ดอนเจดีย์ระหว่างวันที่ 12-14 มีนาคม อันเป็นผลจากความพยายามรื้อฟื้นพิธีสมโภชเจดีย์ยุทธหัตถีใน พ.ศ. 2456⁴

¹ วารุณี โอสถารมย์. (2547). เมืองสุพรรณบนเส้นทางการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ พุทธศตวรรษที่ 8 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 25. หน้า 43.

² Matthew Kosuta. (2019). King Naresuan's Victory in Elephant Duel: A Tale of Two Monuments. *SOJOURN: Journal of Social Issues in Southeast Asia*, 34(3), 585–586.

³ คู่มือเขียนของ พ.อ.จง สืบจากยง เรื่อง “ความเป็นมาของวันที่ระลึกกองทัพบก” ใน สมามคมสุพรรณพระนคร. (2516). *เจดีย์ยุทธหัตถีอยู่ที่สุพรรณบุรี*. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

⁴ มีข้อมูลบันทึกว่า หลังมีการทำพิธีสมโภชเจดีย์ยุทธหัตถีใน พ.ศ. 2456 ได้กลายมาเป็นประเพณีของผู้ที่มาดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองที่ต้องจัดงานดอนเจดีย์เป็นงานประจำปีในฤดูแล้ง ภายหลังจาก พ.ศ. 2475 งาน

ส่วนการออกแบบนั้น ในส่วนของรูปทรงเจดีย์ครอบซากของเจดีย์องค์เดิมนั้น ทำเหมือนดังรัชกาลที่ 6 ทรงพระราชดำริไว้ลักษณะเป็นเจดีย์แบบลังกาทรงกลม ส่วนการสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวร ทรงพระราชาธรรออกศึกหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันตก และทรงถือพระแสงของ้าวเตรียมทำยุทธหัตถี มีศิลป์ พีระศรี และคณะเป็นผู้ออกแบบและดำเนินการปั้น¹

หลังจากนั้นมีการดำเนินพิธีกรรม “ประกาศสังเวทเวทดา” 3 ครั้งด้วยกัน ได้แก่ วันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2498 พลเอกหลวงสถิตยยุทธการทำให้บวงสรวง วันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2498 รัชกาลที่ 9 เสด็จพระราชดำเนินประกอบพิธีบวงสรวง และวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2499 จอมพลผินได้ทำพิธีวางศิลาฤกษ์² อันเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับการบูรณะเจดีย์ยุทธหัตถีครั้งสุดท้ายในสมัยจอมพล ป. ก่อนที่จะถูกรัฐประหารใน พ.ศ. 2500

ครั้นจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำการรัฐประหารและขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ภายใต้บริบทยุคสงครามเย็น ได้มีการดำเนินนโยบายและโครงการต่าง ๆ เกี่ยวข้องกับความมั่นคงและการพัฒนาเป็นจำนวนมาก พร้อมกับการที่อุดมการณ์ทางการเมืองยิ่งทวีความ เป็นกษัตริย์นิยมและอนุรักษนิยมมากยิ่งขึ้น³ ควบคู่ไปกับการสร้างเงื่อนไขให้สถาบันกษัตริย์ กลับมาเป็นศูนย์กลางของสังคมไทยอีกครั้งเป็นครั้งแรกหลังการปฏิวัติ 2475⁴ จากการส่งเสริมให้มีการ เสด็จประพาสทั้งภายในและนอกประเทศ ในขณะที่เดียวกันจอมพลสฤษดิ์ยังได้สร้างภาพลักษณ์ ผู้นำเผด็จการทหารแบบใหม่ที่มีลักษณะเป็นพ่อขุน ตามแบบอย่างพระมหากษัตริย์สมัยสุโขทัยที่มี ลักษณะเข้าถึงประชาชนมาใช้ปกครองประเทศ⁵

สมโภชดอนเจดีย์ได้งดเว้นการจัดลงและฟื้นฟูการจัดงานอีกครั้งใน พ.ศ. 2487 แต่ก็จัดได้เพียงปีเดียวเนื่องจาก ได้รับผลกระทบจากวิกฤติสงครามโลกครั้งที่ 2 ดู นูรี พรหมลักขโณ. (2494). *หนังสือระลึกงานฟื้นฟูเจดีย์ยุทธหัตถี ณ ตำบลดอนเจดีย์ อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ. อ้างถึงใน ภคพิชา คำหอม, และชาติชาย มุกสง. (2562). *งานอนุสรณ์ดอนเจดีย์กับประวัติศาสตร์ที่รับใช้ท้องถิ่นทศวรรษ 2520-2530*. ใน *รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ SMARTS ครั้งที่ 9*. หน้า 1115.

¹ วรุธ สุวรรณฤทธิ์. (2553). *ความเชื่อเรื่องเจดีย์ยุทธหัตถีและหลักฐานที่พบใหม่*. หน้า 20, 21-23.

² สมาคมสุพรรณพระนคร. (2516). *เล่มเดิม*. ปรากฏเลขหน้า.

³ สุรชาติ บำรุงสุข ตั้งข้อสังเกตว่า “...ถ้ารัฐประหาร 2490 เป็นการปูทางให้แก่กลุ่มอนุรักษนิยมกลับเข้าสู่เวทีการเมืองไทยหลัง 2475 รัฐประหาร 2501 ก็คือการตอกย้ำให้การเมืองไทยทวีความอนุรักษนิยมมากยิ่งขึ้น...” ใน สุรชาติ บำรุงสุข. (2558). *เสนาริปไตย : รัฐประหารกับการเมืองไทย*. หน้า 34.

⁴ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. (2544). *ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง*. หน้า 36-37.

⁵ ดู ทักษ์ เฉลิมเกียรติ. (2548). *การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

การบูรณะเจดีย์ยุทธหัตถีได้รับการดำเนินการต่อในสมัยจอมพลสฤษดิ์ พร้อมกับ การสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรขึ้นมา¹ และมีการใช้งบประมาณสูงถึง 7 ล้านบาท² กระบวนการสร้างทั้งหมดเสร็จสิ้นใน พ.ศ. 2502 และมีรัฐพิธีเปิดขึ้นในวันที่ 25 มกราคม มี ชื่อเรียกอย่างเป็นทางการว่า “พระบรมราชานุสรณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช” โดยรัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบรัฐพิธี³ พระราช ดำรัสของรัชกาลที่ 9 สะท้อนอย่างชัดเจนว่า รัฐไทยได้ยอมรับจังหวัดสุพรรณบุรีเป็นสถานที่ที่ กระทำยุทธหัตถี และปรากฏการเชื่อมโยงเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรเข้ากับความเป็นชาติไทย และกองทัพไทย รวมทั้งสอดแทรกแนวคิดด้านความมั่นคงตามนโยบายของรัฐในขณะนั้นด้วย ดัง ความตอนหนึ่งว่า “...ได้ทรงกระทำยุทธหัตถีกับข้าศึกชาติตติยชาติ ณ สถานที่อันเจดีย์ที่นี้ ใน พุทธศักราช 2135 พระบรมเดชาานุภาพและเกียรติของกองทัพไทยระบือไปทั่วสารทิศ... เตือนใจ ประชาชนชาวไทย... ได้ถือเป็นแบบอย่างในอันที่จะช่วยปกป้องรักษาประเทศชาติอันเป็นที่รัก...”⁴

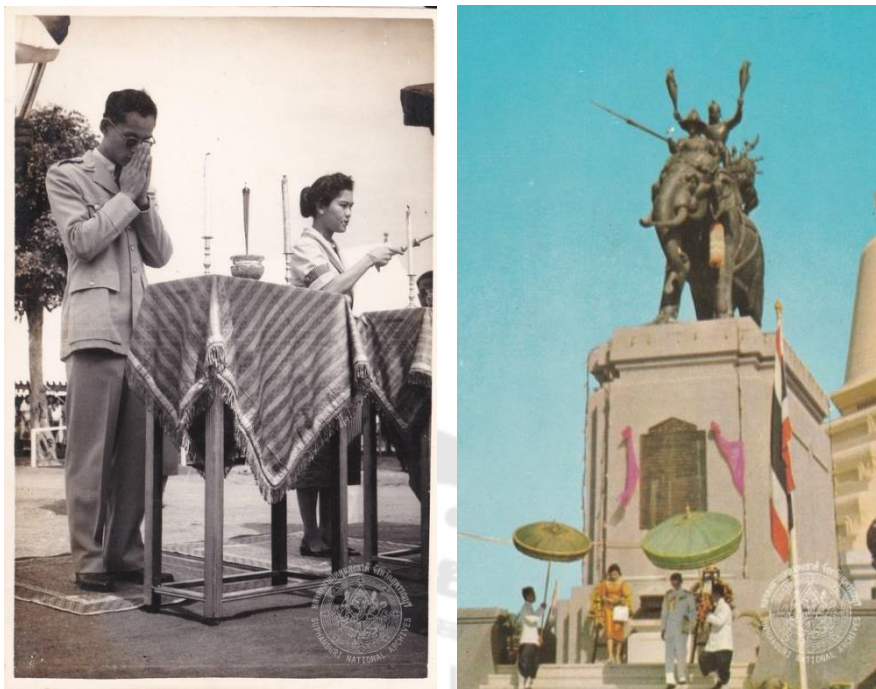
การเสด็จมาของสถาบันกษัตริย์ครั้งนี้เป็นการสร้างความชอบธรรมและก่อให้เกิด สภาวะการถือครองอำนาจนำของเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรเป็นครั้งแรก จากการทำรัฐได้ยอมรับ ตามพระมติของรัชกาลที่ 6 และสมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพว่า จังหวัดสุพรรณบุรี คือ สถานที่กระทำยุทธหัตถีเมื่อ พ.ศ. 2135 ทำให้ต้องมีรัฐพิธีขึ้น ณ ที่แห่งนี้ในวันที่ 25 มกราคมของ ทุกปี ถือเป็นจุดเริ่มต้นของ “กรอบโครงการประวัติศาสตร์ราชาชาติไทย” ในการนำเรื่องเล่าสมเด็จพระ นเรศวรจากส่วนกลางไปสถาปนาไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ภายในรัฐ

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ.0701.42.1/3 เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องใบสำคัญ อนุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวร ฯ (พ.ศ. 2501-2502); สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (4)ศธ 2.2.3.1/12 เรื่องการ สร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ ดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี (พ.ศ. 2501-2502)

² วารุณี ไชยธรรมย์. (2547). เล่มเดิม. หน้า 45.

³ หมายกำหนดการรัฐพิธีเปิดพระบรมราชานุสรณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ ตำบลดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรีพุทธศักราช 2502. (2502, 23 มกราคม). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 76 ตอนที่ 14, น.3-4).

⁴ มูลนิธิกิงแก้ว อติถาวร. (2554). พระราชดำรัส และประกาศบวงสรวงสังเวยสมเด็จพระนเรศวร มหาราช. หน้า 1-2.

ภาพประกอบ 1 (ซ้าย) รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงประกอบพิธี
 บวงสรวงพระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์ วันที่ 22 กันยายน พ.ศ. 2498
 ภาพประกอบ 2 (ขวา) รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จมาทำพิธีเปิด
 พระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2502

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ จังหวัดสุพรรณบุรี. ภ สพ หจข (อ)/12 อัลบั้มประมวล
 ภาพการสร้างพระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์และลำดับการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระ
 นเรศวรมหาราช.

การสร้างพระบรมราชานุสรณ์ฯ ครั้งนี้ เป็นหมุดหมายของกระบวนการซ่อมสร้าง
 ความทรงจำร่วมใหม่ต่อเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี กล่าวคือ เดิมที
 จังหวัดสุพรรณบุรีได้รับการเชื่อมโยงเข้ากับเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรอยู่แล้วผ่านตราประจำ
 จังหวัดที่เป็นภาพสงครามยุทธหัตถี ครั้นพระบรมราชานุสรณ์ฯ แห่งนี้ปรากฏขึ้นจากปฏิบัติการของ

รัฐ ทำให้ได้รับความสำคัญจากการจัดรัฐพิธีในวันยุทธหัตถีของทุกปี ซึ่งพระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชาธิบดี พระบรมวงศานุวงศ์ หรือองคมนตรี จะเป็นผู้มาประกอบพิธีและวางพวงมาลา¹

ในส่วนท้องถิ่น ทางอำเภอศรีประจันต์² ได้มีการจัดงานอนุสรณ์ดอนเจดีย์ในเดือนมกราคมของทุกปีเช่นกัน ภายในงานจะมีการจัดการแสดงบอกเล่าเรื่องราวของสมเด็จพระนเรศวร โดยเฉพาะฉากยุทธหัตถีจะได้รับการขบเน้นให้ความสำคัญมากที่สุด³ กล่าวได้ว่าการสร้างพระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์นำมาซึ่งการพัฒนาสาธารณูปโภคและการท่องเที่ยวครั้งใหญ่⁴ ดังนั้นการสร้างพระบรมราชานุสรณ์ฯ แห่งนี้ จึงเป็นการนำเอาอุดมการณ์ประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมมาทำให้เป็นรูปธรรม เหมาะสมกับการรับรู้ของผู้คนในท้องถิ่น เพื่อปลูกฝังให้เกิดเป็นกระแสท้องถิ่นนิยมชนิดใหม่ภายใต้จิตสำนึกชาตินิยมแบบกษัตริย์-ทหาร⁵ และเป็นการยืนยันอัตลักษณ์ของผู้คนในท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับโครงเรื่องยุทธหัตถีอย่างสมบูรณ์

¹ ช่วงประมาณ พ.ศ. 2502-2533 รัชกาลที่ 9 เสด็จฯ เป็นประธานในพิธี 4 ครั้ง ใน พ.ศ. 2502-2503, 2517 และ 2523 นอกเหนือจากนั้น จะเป็นพระบรมวงศานุวงศ์หรือองคมนตรีมาเป็นประธาน ดูข้อมูลใน ภัคพิชา คำหอม. (2561). *การสร้างความหมายในพระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี* (พ.ศ. 2502-2533) [รายงานวิจัยระดับปริญญาตรี-เอกสารจัดพิมพ์อย่างไม่เป็นทางการ]. หน้า 45-46.

² หลังจากนั้นตำบลดอนเจดีย์ได้รับการยกฐานะเป็นกิ่งอำเภอดอนเจดีย์ใน พ.ศ. 2505 และยกฐานะเป็นอำเภอใน พ.ศ. 2508 การจัดงานจึงอยู่ในความดูแลของอำเภอดอนเจดีย์ ใน มนัส โอภากุล. (ม.ป.ป.). *ประวัติศาสตร์ และโบราณคดีเมืองสุพรรณ*. หน้า 113.

³ จากการศึกษาของภัคพิชา คำหอม ซึ่งได้ค้นข้อมูลเกี่ยวกับการจัดงานอนุสรณ์ดอนเจดีย์ระหว่างทศวรรษ 2500-2520 จากหนังสือพิมพ์คนสุพรรณที่ก่อตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2500 พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงในแง่ของจำนวนวัน ได้แก่ 1) ทศวรรษ 2500 - พ.ศ. 2515 จัดงานระหว่างวันที่ 24-26 มกราคม 2) พ.ศ. 2516-2522 จัดงานระหว่างวันที่ 24-28 มกราคม และ 3) พ.ศ. 2523 เป็นต้นมา จัดงานระหว่างวันที่ 24-30 มกราคม ดู ภัคพิชา คำหอม, และ ชาติชาย มุกสง. (2562). *เล่มเดิม*. หน้า 1116-1118.; แต่จากการที่ผู้วิจัยได้สืบค้นข้อมูลในหนังสือพิมพ์คนสุพรรณเพิ่มเติมในปีต่อ ๆ มา พบจุดเปลี่ยนของจำนวนวันที่จัดงานเกิดขึ้นอีกครั้งใน พ.ศ. 2532 ที่มีการจัดงานระหว่างวันที่ 24-31 มกราคม ใน งานดอนเจดีย์ คึกคัก รพช. โซวเครื่องจักรกลง่าย ๆ ใช้จักรยานสี่ล้อ - ปั่นน้ำ. (2532, 1 กุมภาพันธ์). *คนสุพรรณ*, น. 1, 9-10.

⁴ ดู เมธิณีย์ ชุ่มผล. (2559, ตุลาคม-ธันวาคม). ดอนเจดีย์...เมื่ออนุสาวรีย์สร้างเมือง. *เมืองโบราณ*, 42(4), 79-88.; ภัคพิชา คำหอม, และ ชาติชาย มุกสง. (2562). *เล่มเดิม*. หน้า 1113-1123.

⁵ วารุณี ไสถารมย์. (2547). *เล่มเดิม*. หน้า 46.

3.3.2 วิวาทะข้ามทศวรรษว่าด้วยเจดีย์และสถานที่กระทำยุทธหัตถี

แม้รัฐได้ตัดสินใจไปแล้วว่า สถานที่กระทำยุทธหัตถีอยู่ที่จังหวัดสุพรรณบุรี แต่ด้วยช่องโหว่ของข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ทำให้ชาวจังหวัดกาญจนบุรีเองที่เชื่อว่าจังหวัดของตนนั้นเป็นสถานที่กระทำยุทธหัตถีได้ออกมาโต้ตอบกับรัฐ รวมทั้งนักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์คนอื่น ๆ ที่มีข้อเสนอในประเด็นที่ต่างออกไปจากทั้งสองจังหวัด จนกลายเป็นวิวาทะต่อเนื่องยาวนานเกือบ 3 ทศวรรษ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าพระนิพนธ์เรื่อง “นิทานโบราณคดี” ของสมเด็จพระยาบรมราชานุภาพ เป็นจุดเริ่มสำคัญของวิวาทะข้ามทศวรรษนี้ แม้พระองค์จะทรงมีพระมติไปแล้วว่า เมืองสุพรรณบุรีเป็นสถานที่กระทำยุทธหัตถี แต่ถ้าดูลำดับเรื่องในพระนิพนธ์เรื่องนี้แล้ว พระองค์ทรงเล่าถึงการค้นหาในตำบลตระพังกรู เมืองกาญจนบุรี ในสมัยรัชกาลที่ 5 ก่อน แต่เมื่อรับสั่งให้พระยากาญจนบุรีไปตรวจดูแล้วไม่พบ พระองค์ก็สนใจจำเป็นต้องเลิกการค้นหาไป ในเวลาต่อมาพระองค์ทรงได้ค้นคว้าข้อมูลในพระราชพงศาวดารเพิ่มเติม กอปรกับค้นพบซากพระเจดีย์เก่า¹ ทำให้จังหวัดสุพรรณบุรีได้รับการยืนยันอย่างชอบธรรมจากชนชั้นนำสืบเนื่องต่อมาจนถึงสมัยจอมพลสฤษดิ์ การเข้ามาเป็นคู่ขัดแย้งโดยตรงกับรัฐของชาวจังหวัดกาญจนบุรี และกลุ่มผู้ที่สนับสนุน เสมือนเป็นภารกิจสำคัญที่ใช้รณรงค์ทางประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าของพระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ (ที่ไม่ได้ลงไปสำรวจพื้นที่ด้วยพระองค์เอง) ในการช่วงชิงความชอบธรรมของการเป็นสถานที่กระทำยุทธหัตถีมาสู่พื้นที่ตน

แมทธิว โคสุตา เสนอว่า การขึ้นมาตอบโต้เรื่องสถานที่กระทำยุทธหัตถีอยู่ที่จังหวัดสุพรรณบุรีนั้น ปริมาณหรือความถี่ในการถกเถียงผ่านสื่อสิ่งพิมพ์รูปแบบต่าง ๆ นั้น ผันแปรไปตามบริบททางการเมืองแต่ละยุคสมัย ซึ่งแน่นอนว่าในสมัยจอมพลสฤษดิ์ต่อเนื่องถึงสมัยจอมพลถนอม กิตติขจร (พ.ศ. 2506–2516) เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นนั้นถูกจำกัด ทำให้ไม่พบการลุกขึ้นมาโต้แย้งจากนักวิชาการหรือกลุ่มบุคคลอื่นแต่อย่างใด² ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจาก “กรอบโครงการประวัติศาสตร์ราชาชาติไทย” ที่ต้องการสืบทอดโครงเรื่องจากชนชั้นนำยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และทำการกระชับอำนาจรวมศูนย์ที่รัฐส่วนกลางตามหลักการแห่งความมั่นคง กอปรกับการยืนยันจากกรมศิลปากรเอง ทำให้การเปิดพื้นที่แสดงความคิดเห็นที่แตกต่างและการประนีประนอมนั้นย่อมไม่เกิดขึ้นในยุคนี้

¹ ดู นิทานที่ 18 เรื่องค้นเมืองโบราณ ใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2487). *นิทานโบราณคดี*. (ออนไลน์)

² Matthew Kosuta. (2019). *op. cit.* pp. 588-589.

วิวาทะต่อเรื่องเจตีย์ยุทธหัตถีเกิดขึ้นในกลางทศวรรษ 2510 อันเป็นช่วงเวลาของรัฐเริ่มผ่อนคลายมาตรการความเข้มงวดต่อการนำเสนอข่าวของแวดวงหนังสือพิมพ์ ยกเว้นการนำเสนอข่าวเกี่ยวกับการเมืองที่ยังโดนรัฐควบคุมอย่างใกล้ชิด เป็นเหตุให้นักหนังสือพิมพ์หันไปเขียนข่าวเรื่องเกี่ยวกับชีวิตประจำวันต่าง ๆ แทน กอปรกับการขยายตัวของข้อมูลข่าวสารที่แพร่หลายอย่างรวดเร็วในบริบทยุคพัฒนาโดยเฉพาะพื้นที่ของวิทยุและโทรทัศน์ มีผลให้ประชาชนโดยเฉพาะในชนบทเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้ง่ายขึ้น¹ วิวาทะต่อเรื่องเจตีย์ยุทธหัตถีเองก็ได้รับความสนใจอย่างแพร่หลายจากปัจจัยนี้เช่นกัน โดยสามารถแบ่งวิวาทะดังกล่าวได้เป็น 4 กระแสหลัก² ได้แก่ 1) ความเชื่อเรื่องเจตีย์ยุทธหัตถีอยู่ที่จังหวัดสุพรรณบุรี 2) ความเชื่อเรื่องเจตีย์ยุทธหัตถีอยู่ที่จังหวัดกาญจนบุรี 3) ความเชื่อเรื่องเจตีย์ยุทธหัตถีไม่มีจริง และ 4) ความเชื่อเรื่องเจตีย์ยุทธหัตถีอยู่ที่อยุธยา ซึ่งเนื้อหาที่จะอธิบายต่อจากนี้ ผู้วิจัยจะไม่ขอลงรายละเอียดว่าทั้ง 4 กระแส ใช้เหตุผลอะไรบ้างมานำเสนอข้อเท็จจริงตามที่ตนเชื่อถือ เช่น ลักษณะของเจตีย์ ภูมิศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ฯลฯ แต่ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นถึงภาพรวมของข้อถกเถียงในแต่ละช่วงเวลาที่ผันแปรไปตามบริบทแวดล้อมในขณะนั้น รวมถึงแสดงให้เห็นปัจจัยชี้ขาดในการยึดกุมชัยชนะในวิวาทะครั้งนี้ว่าแท้จริงแล้วใคร่เรื่องของรัฐยึดถือแต่แรกนั้นย่อมสำคัญกว่าข้อเสนอที่จะมาหักล้างเสมอ

จุดเริ่มต้นของวิวาทะเรื่องเจตีย์ยุทธหัตถีเกิดขึ้นเมื่อกำนันชูป บุญชนะวงศ์ ตำบลดบอพลอย จังหวัดกาญจนบุรี ได้นำความเชื่อของชาวบ้านในตำบลดอนเจตีย์ อำเภอพนมทวน และตำบลใกล้เคียง ที่เล่าสืบทอดกันมาว่าเจตีย์ยุทธหัตถีอยู่ในจังหวัดของตนไปขยายต่อให้กลุ่มบุคคลต่าง ๆ ได้รับรู้ โดย พ.ศ. 2505 กำนันชูปได้นำข้อมูลมาบอกเล่าพระสาสนโสภณ เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร³ ซึ่งเป็นชาวกาญจนบุรี ต่อมาในช่วง พ.ศ. 2507–2515 กำนันชูปอ้างว่าได้ดำเนินการรวบรวมหลักฐานข้อเท็จจริงเพื่อพิสูจน์ข้อเสนองานของตน มีการรวบรวมคณะบุคคลมาช่วยสังเกตศึกษาลักษณะองค์เจตีย์แห่งนั้นพร้อมกัน⁴

หนึ่งในกลุ่มที่ช่วยเผยแพร่ความเชื่อนี้มากที่สุดกลุ่มหนึ่ง คือ นักหนังสือพิมพ์ที่ไม่เห็นด้วยกับข้อสันนิษฐานกับสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และการที่รัฐยอมรับให้จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นสถานที่กระทำยุทธหัตถี รวมถึงสมาคมชาวกาญจนบุรีที่ต้องการเชื่อมโยงท้องถิ่น

¹ ภิญญพันธ์ พจนะลาวัฒน์. (2558). กำเนิด “ประเทศไทย” ภายใต้เผด็จการ. หน้า 123-139.

² ผู้วิจัยปรับการแบ่งกระแสจาก วรวิฑู สุวรรณฤทธิ. (2553). เล่มเดิม. กรุงเทพฯ: จงเจริญการพิมพ์.; สุกิตต์ วงษ์เทศ (บ.ก.). (2539). เจตีย์ยุทธหัตถีมีจริงหรือ?. กรุงเทพฯ: มติชน.

³ ต่อมา คือ สมเด็จพระญาณสังวรสถลมหาสังฆปริณายก สมเด็จพระสังฆราช

⁴ วารุณี ไสถารมย์. (2547). เล่มเดิม. หน้า 48.

ของตนเข้ากับเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวร ดังกรณีของสนิท ทัศนีย์ หรือเจ้าของนามปากกา “มหาเวก” เขียนบทความลงคอลัมน์ที่ชื่อว่า “นำเที่ยวศิริราช” ในหนังสือพิมพ์ประชาธิปไตยฉบับวันจันทร์ตั้งแต่วันที่ 28 กุมภาพันธ์ – 10 เมษายน พ.ศ. 2515¹ ซึ่งมีเนื้อหาสนับสนุนความเชื่อเรื่องเจดีย์ยุทธหัตถ์อยู่ที่จังหวัดกาญจนบุรี และเสียดสีรัฐหรือกลุ่มคนที่เชื่อว่าอยู่ที่จังหวัดสุพรรณบุรี โดยเฉพาะการชี้ให้เห็นความย้อนแย้งในพระนิพนธ์ 2 เรื่องของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ภาพที่เมื่ออ่านแล้ว “กลับตาลปัตรหน้ามือเป็นหลังมือ” กล่าวคือ ใน “พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” อยู่ในข้างที่จะเชื่อว่าสถานที่กระทำยุทธหัตถ์อยู่ในแขวงเมืองกาญจนบุรี แต่ใน “นิทานโบราณคดี” กลับให้ความรู้สึกไปอีกทางหนึ่ง ถึงกับมีการยกคำกล่าวของพระสงฆ์ชั้นเถระองค์หนึ่งโจมตีข้อสันนิษฐานของพระองค์ว่า “เป็นเรื่อง Make กันขึ้น” พร้อมทั้งโจมตีพระยาสุพรรณบุรีที่ต้องการจะสนองเจตนาเจ้านาย²

กระแสแนวคิดเช่นนี้ได้แพร่หลายลงในหนังสือพิมพ์ มีการเสนอข้อคิดเห็นต่าง ๆ ให้ประชาชนที่สนใจทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีช่วยค้นหาความจริง จนประเด็นเรื่องเจดีย์ยุทธหัตถ์เริ่มได้รับความสำคัญขึ้น ดังจะเห็นได้จากเมื่อวันที่ 20 สิงหาคมในปีเดียวกัน สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนราชสุดา และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ ได้มีความสนพระทัยและเสด็จไปทอดพระเนตรด้วยพระองค์เอง หลังจากนั้นก็มีผู้คนได้ไปชมเจดีย์แห่งนี้วันละหลายคณะตลอดมา³

ในปีถัดมาปรากฏการถกเถียงกันไปมาระหว่างกระแสต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น ทางฝ่ายกระแสที่สองนำโดยสมาคมชาวกาญจนบุรี ได้มีการจัดงานทำบุญมหากุศลขึ้นเนื่องในวันคล้ายวันยุทธหัตถ์ขึ้น ณ บริเวณเจดีย์ยุทธหัตถ์ ระหว่างวันที่ 13-14 มกราคม โดยวันแรกเป็นวันเริ่มต้นของงาน กลางคืนมีมหรสพฉลองเครื่องไทยธรรม ส่วนวันสุดท้ายเป็นวันทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ดวงวิญญาณนักรบโบราณทุกคน กลางคืนมีมหรสพสมโภชพระเจดีย์ เหตุที่เลือกวันที่ 14 มกราคมในการทำพิธีกรรมดังกล่าวนั้น พล.ต.ท. จำรัส มังคลารัตน์ นายกสมาคมชาวกาญจนบุรีในขณะนั้น

¹ สมาคมชาวกาญจนบุรี. (2516). *เจดีย์ยุทธหัตถ์อยู่ที่ไหน (อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณแม่กี ประยูรหงส์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันพฤหัสบดีที่ 1 พฤศจิกายน 2516)*. หน้า 60.

² แหล่งเดิม. หน้า 2-6.

³ แหล่งเดิม. หน้า ก-ข.

อธิบายไว้ชัดเจนว่า ตรงกับวันที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้รับชัยชนะเหนือพระมหาอุปราชา ซึ่งไม่ตรงกับวันยุทธหัตถีในแบบของรัฐที่ใช้ประกอบรัฐพิธีที่จังหวัดสุพรรณบุรี¹

กลุ่มปัญญาชนที่มีข้อเขียนสนับสนุนความเชื่อในกระแสที่สองช่วง พ.ศ. 2515–2516 ส่วนใหญ่เป็นคอลัมน์นิสต์ในหนังสือพิมพ์รายวัน ได้แก่ มหาเวก และไชนันต์ ปรัทติกุล จากหนังสือพิมพ์ประชาธิปไตย นเรศ นโรปกรณ์ จากหนังสือพิมพ์สยามรัฐ และปริชา กุลปริชา จากหนังสือพิมพ์เดลินิวส์ รองลงมาเป็นปัญญาชนกลุ่มอื่น ๆ ที่คุ้นเคยกันดี คือ น. ณ ปากน้ำ หรือคนอื่น ๆ เช่น พร รัตนสุวรรณ เจ้าของสำนักค้นคว้าทางวิญญาณ² นายแพทย์สิน ภัทธานนท์ เป็นต้น³

การโต้ตอบระหว่างกระแสที่สองต่อกระแสที่หนึ่งยังคงมีอย่างต่อเนื่อง หอประชุมกรมประชาสัมพันธ์ได้กลายเป็นสมรภูมิของการถกเถียงครั้งสำคัญนี้ เริ่มจากฝ่ายกระแสที่สองได้ขอเวลากรมประชาสัมพันธ์จัดการอภิปรายเรื่อง “เจตียุทธหัตถีอยู่ที่ไหน ?” เมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2516 ซึ่งตรงกับวันทหารผ่านศึก คณะอภิปรายประกอบด้วย จุลทัศน์ พยาฆรานนท์ ครู

¹ ที่มาของความเชื่อว่า วันที่ 14 มกราคม ตรงกับวันยุทธหัตถีนั้น เริ่มจากที่นเรศ นโรปกรณ์ คอลัมน์นิสต์ที่ได้เขียนบทความลงหนังสือพิมพ์สยามรัฐฉบับวันที่ 30 ตุลาคม พ.ศ. 2515 ในตอนท้ายนเรศได้ฝากคำถามไปยังผู้อ่านว่า วันอาทิตย์แรม 3 ค่ำ เดือนยี่ ปีเถาะ เอกศก จุลศักราช 941 จะตรงกับวันและเดือนอะไร (นเรศทราบก่อนแล้วว่าตรงกับ พ.ศ. 2122) หรือตรงกับวันที่ 25 มกราคม โดยมณฑล สวามิธ นายช่างเอกหัวหน้างานคำนวณและตรวจสอบ กองสำรวจกรมชลประทาน ปากเกร็ด เป็นหนึ่งในผู้อ่านได้ส่งจดหมายตอบกลับมามีใจความว่า การกำหนดวันยุทธหัตถีมีอยู่ในความเชื่อของแต่ละฝ่ายแตกต่างกันออกไป กรณีของรัฐใช้วันที่ 25 มกราคม (แต่มณฑลแย้งว่าตรงกับวันที่ 18 มกราคม) ส่วนวันยุทธหัตถีตามที่นเรศได้คำนวณตรงกับวันที่ 14 มกราคม พ.ศ. 2122 จากนั้นทางสมาคมชาวกาญจนบุรีจึงนำบทความและจดหมายฉบับดังกล่าวไปตีพิมพ์รวมในหนังสือที่ระลึกภายในงานนี้ พร้อมทั้งระบุไว้ในคำนำชัดเจนว่า “...ก็เนื่องด้วยในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือนยี่ ปีเถาะ เอกศก เมื่อพุทธศักราช 2122 ซึ่งเป็นวันที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงได้รับชัยชนะยุทธหัตถี... ตรงกับวันอาทิตย์ที่ 14 มกราคม พ.ศ. 2122... ซึ่งในปีนี้นับว่าเป็นศุภนิมิตอันดี ที่ตรงกับวันอาทิตย์ที่ 14 มกราคมด้วย โดยในทางโหราศาสตร์พยากรณ์ว่าดีทั้งฤกษ์บนฤกษ์ล่างตลอดวัน...” ผู้วิจัยขอไม่ลงรายละเอียดในเรื่องวิธีการคำนวณ แต่จากบริบทและตัวบทที่ปรากฏนั้น เหตุผลของการเลือกวันดังกล่าวเพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ดวงวิญญาณนักรบโบราณ ดำเนินไปเพื่อปฏิเสธเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และยึดตามฤกษ์ดีในการประกอบพิธีกรรม มากกว่าเหตุผลของการคำนวณวันยุทธหัตถีด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ ดู แหล่งเดิม. หน้า ๗-๘, 67, 94-97.

² พร รัตนสุวรรณ มีบทบาทสำคัญในการสร้างพระเจดีย์อิสรภาพ ที่จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งจะอภิปรายบทบาทของเขาอีกครั้งในหัวข้อ 3.5.3 “พระเจดีย์อิสรภาพ อนุสรณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช” จังหวัดเพชรบูรณ์: การใช้หลักศาสนาพุทธนำทางด้านคอมมิวนิสต์

³ รวบรวมจาก แหล่งเดิม.

ประจำโรงเรียนเพาะช่าง หวล สุมาลัย ผู้ชำนาญการทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีประจำศาลากลางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และภาวาส บุญนาค ผู้ที่ขอปรึกษาค้นคว้าเรื่องความเป็นไทย โดยสนิท ธนรักษ์ เป็นผู้ดำเนินการอภิปราย ใจความหลักของการอภิปราย คือ การตั้งข้อสงสัยว่าเจดีย์ที่ชาวกาญจนบุรีเชื่อนั้นจะใช่เจดีย์ยุทธหัตถีหรือไม่ และการโจมตีเจดีย์ยุทธหัตถีที่จังหวัดสุพรรณบุรีที่ผ่านการบูรณะโดยกรมศิลปากรว่าน่าจะเป็นเจดีย์สมัยทวารวดี แต่ประเด็นสำคัญ คือ ยืนยันข้อเท็จจริงตามหลักฐานพยานต่าง ๆ ว่าสถานที่กระทำยุทธหัตถีอยู่ในเขตจังหวัดกาญจนบุรี¹

สมาคมสุพรรณ พระนครได้ขอจัดอภิปรายเรื่อง “เจดีย์ยุทธหัตถีอยู่ที่ไหน” บ้าง เพื่อเป็นการโต้ตอบสมาคมชาวกาญจนบุรี เมื่อวันที่ 3 มีนาคม พ.ศ. 2516 มีพลเรือเอกสงัด ชลออยู่ เป็นประธานกรรมการจัดการอภิปราย โดยภูมิหลังของคณะผู้อภิปรายยึดโยงอยู่กับสถาบันกษัตริย์ กรมศิลปากร และระบบข้าราชการ ประกอบด้วย นายลิขิตสารสนอง (ซับ บุญนาค) ลูกเสือสยามคนแรก และจมีนอมรดรุณารักษ์ ทั้งสองเป็นอดีตข้าราชการบริพารในรัชกาลที่ 6 เคยตามเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรพระเจดีย์ยุทธหัตถีที่สุพรรณบุรี คงเดช ประพัฒน์ทอง เป็นอาจารย์คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยกรมศิลปากร ประโยชน์ มั่นคงดี เป็นอัยการประจำกอง กองวิชาการ กรมอัยการ ดำเนินการอภิปรายโดยกระมล ทองธรรมชาติ เป็นหัวหน้าแผนกวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย² ใจความหลักของการอภิปราย คือ การยืนยันอย่างหนักแน่นว่าเจดีย์ยุทธหัตถี และสถานที่กระทำยุทธหัตถีต้องอยู่ที่จังหวัดสุพรรณบุรีตามที่รัชกาลที่ 6 และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาต่อราชกุมารีฯ ทรงเชื่อถือ และตามที่พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ ซึ่งคณะผู้อภิปรายมีความเห็นว่าเป็นพงศาวดารฉบับเดียวที่ถูกต้อง แต่ประเด็นที่น่าสนใจว่าการอภิปรายหลักฐานหรืออ้างตัวบุคคลนั้น กลับเป็นอารมณ์ความรู้สึกของคณะผู้อภิปรายเองที่หวงแหนเรื่องเล่าในท้องถิ่นของตน การที่มีผู้เชื่อว่าเจดีย์ยุทธหัตถีและสถานที่กระทำยุทธหัตถีอยู่ที่จังหวัดกาญจนบุรี เท่ากับเป็นการกล่าวหาความเท็จและหมิ่นพระบรมเดชานุภาพต่อรัชกาลที่ 6 และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาต่อราชกุมารีฯ³ การที่สมาคมสุพรรณฯ อยู่ข้างรัฐ และโน้มรับเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรฉบับรัฐ ทำให้ฝ่ายที่เชื่อในกระแสที่สองยากที่จะหักล้างลงได้

¹ ดูรายละเอียดการอภิปรายทั้งหมดได้ใน แหล่งเดิม. หน้า 227-263.

² สมาคมสุพรรณ พระนคร. (2516). *เล่มเดิม*. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

³ ด้วยเหตุที่เอกสารที่ใช้อ้างอิงไม่มีการระบุเลขหน้าไว้ ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการอ้างตามชื่อชื่อเขียนของคณะผู้อภิปราย (ยกเว้นคงเดช ประพัฒน์ทอง ไม่พบบทความในเล่มนี้) ได้แก่ นายลิขิตสารสนอง (ซับ บุญนาค) เรื่อง พระเจดีย์ยุทธหัตถีอยู่ที่สุพรรณบุรี, จมีนอมรดรุณารักษ์ (ไม่ปรากฏชื่อเรื่อง), กระมล ทองธรรมชาติ เรื่องเจดีย์

ใน พ.ศ. 2516 ยังมีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นอีก อาทิ ปรากฏขึ้นของกระแสที่สาม จากการศึกษาพิเศษ เจียจันทร์พงษ์ ได้เขียนบทความลงอักษรศาสตร์ปริทัศน์ในเดือนกันยายน สรุปความได้ว่า ตามความเป็นจริงสงครามยุทธหัตถีจบลงที่พระมหาอุปราชาสิ้นพระชนม์ตามที่กล่าว ในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ ส่วนเรื่องราวต่อไปเกี่ยวกับการสร้างเจดีย์สมพระศพ พระมหาอุปราชา เป็นการบรรยายโวหารของผู้เรียบเรียงตามแบบพระราชพงศาวดารฉบับอื่น ๆ ซึ่งเป็นอิทธิพลจากวรรณคดีลังกาเรื่องมหาวงศ์ แต่ในความเป็นจริงแล้วสมเด็จพระนเรศวรไม่ได้ทรงสร้างเจดีย์ยุทธหัตถีไว้ในที่ใดเลย¹ และรัชกาลที่ 9 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วยพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์ เสด็จพระราชดำเนินมาทอดพระเนตรเจดีย์ที่อำเภอพนมทวน² การที่ประมุขแห่งรัฐเสด็จฯ มาด้วยพระองค์เองเป็นการสร้างความชอบธรรมให้แก่จังหวัดกาญจนบุรี ไม่ได้แสดงออกถึงการสนับสนุนพื้นที่แห่งนี้ รวมทั้งไม่ได้เป็นการปฏิเสธความชอบธรรมของจังหวัดสุพรรณบุรี³

สมาคมชาวกาญจนบุรียังคงพยายามสร้างความหมายให้แก่เจดีย์ยุทธหัตถีที่อำเภอพนมทวน ด้วยการประกอบพิธีถวายสังฆทานและอุทิศส่วนกุศลให้แก่ดวงพระวิญญาณ สมเด็จพระนเรศวรและนักรบโบราณ ในวันที่ 11-12 มกราคม พ.ศ. 2518 มีการจัดพิมพ์หนังสือเผยแพร่ความเชื่อแบบกระแสที่สองอย่างที่เคยทำมา⁴ แต่ความพยายามนี้ดูเหมือนจะถูกกลดทอนกำลังใจไป จากการที่กรมศิลปากรในฐานะองค์กรที่กุมเรื่องเล่าของประวัติศาสตร์แห่งชาติโดยตรง ได้ออกมาแสดงบทบาทในสมรภูมิแห่งการถกเถียงครั้งแรกในปีเดียวกัน มีการตั้งคณะกรรมการที่รวมเอาผู้ทรงคุณวุฒิจากสถาบันต่าง ๆ เช่น ราชบัณฑิตยสถาน คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย กองประวัติศาสตร์ กรมยุทธการทหารบก ฯลฯ มาร่วมพิจารณาและวินิจฉัยปัญหาตามคำสั่ง

ยุทธหัตถีตามที่สงสัยกัน และประโยชน์ มันคงดี เรื่องสงครามยุทธหัตถี ว่าด้วย “เส้นทางเดินทัพ” และ “หลักยุทธศาสตร์” ใน แหล่งเดิม. ไม่ปรากฏเลขหน้า.; หรือดูสรุปการอภิปรายได้ ใน วรวิฑู สุวรรณฤทธิ์. (2553). เล่มเดิม. หน้า 48-49.

¹ สุจิตต์ วงษ์เทศ (บ.ก.). (2539). เล่มเดิม. หน้า 17-18.; พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. (2539). เจดีย์ยุทธหัตถี มีจริงหรือ?. ใน เล่มเดิม. หน้า 113-128.; บทความอื่น ๆ ที่อยู่ในกระแสที่สามอีกชิ้นพิมพ์ครั้งแรกในสยามใหม่ รายสัปดาห์เมื่อ พ.ศ. 2525 คือ ศรีศักร วัลลิโภดม. (2539). เจดีย์ยุทธหัตถีของ 2 กษัตริย์ไทย. ใน เล่มเดิม. หน้า 129-138.; สวัสดิ์ ประยูรเสถียร. (2528). เล่มเดิม, 2(1), 1-23.

² วรวิฑู สุวรรณฤทธิ์. (2553). เล่มเดิม. หน้า 49-50.

³ Matthew Kosuta. (2019). *op. cit.* p. 592.

⁴ วรวิฑู สุวรรณฤทธิ์. (2553). เล่มเดิม. หน้า 50-51.

ของกระทรวงศึกษาธิการที่ออกมาตั้งแต่วันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2516¹ ซึ่งผลสรุป²ยืนยันชัดเจนว่า ทั้งเจดีย์ยุทธหัตถีและบริเวณที่กระทำยุทธหัตถีอยู่ที่จังหวัดสุพรรณบุรี และได้ลดทอนคุณค่าเจดีย์ที่จังหวัดกาญจนบุรีว่า สร้างจากกลุ่มชนที่ได้อพยพมาจากที่อื่น³ หรือกล่าวอีกอย่างว่าคนไทยไม่ได้สร้างนั่นเอง พร้อมด้วยข้อความทิ้งท้ายที่น่าจะสร้างความชุ่มเคืองใจให้แก่ฝ่ายกระแสที่สองใช้น้อยกว่า “...เจดีย์องค์นี้ไม่มีความสัมพันธ์กับเหตุการณ์สงครามยุทธหัตถีในปีพุทธศักราช 2135”⁴

ในขณะที่ฝ่ายกระแสที่สองยังไม่ทันได้โต้ตอบกรมศิลปากร คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน นำโดยพลเรือเอกสงัด ชลออยู่ได้ทำการรัฐประหารรัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 นำมาสู่การจำกัดเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นอีกครั้ง ทำให้การถกเถียงระหว่างกระแสต่าง ๆ ยุติลงชั่วคราว⁵ ทำให้เรื่องเล่าของสงครามยุทธหัตถียังคงประทับตรึงอยู่บนพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี หลังจากนั้นไม่นาน ภาพจำของพระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์ได้ถูกผลิตซ้ำผ่านธนบัตรแบบ 12 ชนิดราคา 100 บาท ประกาศใช้เมื่อวันที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2521 ภาพประธานด้านหน้าเป็นพระบรมฉายาสาทิสลักษณ์รัชกาลที่ 9 ทรงเครื่องแบบจอมทัพ ส่วนภาพประธานด้านหลังเป็นพระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์⁶ นัยหนึ่งเป็นการแสดงอำนาจนำของเรื่องเล่าสงครามยุทธหัตถีในจังหวัดสุพรรณบุรีที่ไม่ใช่แค่ถูกเชื่อมโยงเข้ากับพระบรมราชานุสาวรีย์ที่รัฐสร้างเท่านั้น แต่พระมหากษัตริย์ในฐานะประมุขของรัฐได้ถูกเชื่อมโยงเข้ากับเรื่องเล่าชุดนี้เช่นกัน

ถึงกระนั้น ฝ่ายกระแสที่สองยังคงไม่ลดละซึ่งความพยายาม แม้รัฐจะยืนยันกันว่าเจดีย์ยุทธหัตถีและสถานที่กระทำยุทธหัตถีอยู่ที่จังหวัดสุพรรณบุรี ใน พ.ศ. 2522 สนิท ธนรักษ์ ได้เปิดฉากโต้กรมศิลปากรอีกครั้ง โดยลำดับปฐมเหตุของปัญหาเรื่องนี้ใหม่ย้อนกลับไปใน พ.ศ. 2512 ก่อนหน้ารัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ จะเสด็จพระราชดำเนินไป

¹ แหล่งเดิม. หน้า 53-55.

² พิมพ์ครั้งแรกในชื่อว่า การพิจารณาปัญหาเรื่องเจดีย์โบราณที่อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ในกรมศิลปากร. (2539). เจดีย์ยุทธหัตถีอยู่สุพรรณบุรี ไม่ใช่กาญจนบุรี. ใน เล่มเดิม. หน้า 65-70.

³ คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่า เจดีย์แห่งนี้มีอายุประมาณสมัยอยุธยาตอนปลาย ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์ลงมาถึงต้นรัตนโกสินทร์ ฝีมืออาจเป็นของกลุ่มชนที่ได้อพยพมาจากทางเหนือ และแถบหลวงพระบาง เวียงจันทน์ ใน แหล่งเดิม. หน้า 68-70.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 70.

⁵ Matthew Kosuta. (2019). *op. cit.* p. 592.

⁶ ประกาศกระทรวงการคลัง เรื่อง ลักษณะ สี และขนาดของธนบัตรชนิดราคา 100 บาท แบบใหม่ที่จะนำออกใช้. (2521, 31 มีนาคม). *ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ* (เล่ม 95 ตอนที่ 37, น. 11-13).

ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลวิสาขบูชา ณ วัดพระแท่นดงรัง จังหวัดกาญจนบุรี ในขณะนั้นสนิทได้รับมอบหมายให้เป็นผู้เตรียมการรับเสด็จฯ ร่วมกับทางราชการ ระหว่างที่เตรียมการอยู่นั้นเอง พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ประธานองคมนตรี พร้อมด้วยของมนตรีคนอื่น ๆ ได้แวะไปดูความเรียบร้อยที่วัดพระแท่นดงรัง พร้อมทั้งชมสถานที่ต่าง ๆ หนึ่งในนั้น คือ เจดีย์ยุทธหัตถี เมื่อพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร เห็นเจดีย์องค์นี้แล้วได้แนะนำให้สนิทลองค้นคว้าเรื่องเก่า ๆ ดู เพราะรัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถกำลังสนพระทัยว่า สมเด็จพระนเรศวรเคยเสด็จไปทรงสร้างวีรกรรมที่ไหนบ้าง ทางด้านสนิทเริ่มสอบถามบุคคลต่าง ๆ และศึกษาหลักฐานต่าง ๆ พอจะเริ่มลงมือเขียนถึงกับตัดพ้อแสดงความหนักใจ แต่แฝงไปด้วยการเสียดสีสมเด็จพระนเรศวรว่า “...พระองค์นั้น ท่านมีปกาสติเหมือนกฎหมายกล่าวคือ แม้จะไม่มีเหตุผลแต่คนฟังคนอ่านก็ต้องเชื่อพระองค์ท่าน ผมจึงได้คิดว่าจำต้องเขียนเป็นทำนองครึ่งเล่นก่อนจริงไปก่อน ตามประสาของคนที่มีสุขภาพจิตไม่ค่อยสมบูรณ์ ถึงอย่างไรก็คงไม่มีใคร “ถือคนบ้าว่าคนเมา””¹

ใจความหลักข้อเสนอมของสนิท ธนรักษ์ ยังคงยืนยันว่าเจดีย์ยุทธหัตถียุติอยู่ที่จังหวัดกาญจนบุรีตามเดิม มีการโจมตีว่าเส้นทางเดินทัพและเจดีย์ที่จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นเรื่องสันนิษฐานทั้งสิ้น อันเป็นผลจากความยึดมั่นของกรมศิลปากรที่มีต่อคำอธิบายในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาฉบับแก้ไข และพระนิพนธ์เรื่อง “ไทยรบพม่า” ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระนิพนธ์ภายหลังเหตุการณ์สงครามยุทธหัตถี²

นอกจากนั้น สนิทได้แสดงความเห็นต่อผู้ที่โจมตีว่า สิ่งที่เขาเสนอเป็นการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพต่อรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 9 ด้วยการอธิบายแบบมุกกลับต่อกรณีที่รัชกาลที่ 6 เสด็จไปทอดพระเนตรเจดีย์ยุทธหัตถีที่จังหวัดสุพรรณบุรีเมื่อ พ.ศ. 2456 เป็นการปฏิบัติพระราชกิจไปตามหน้าที่ การที่พระองค์ทรงพบเห็นอะไรที่เห็นแล้วจะต้องเป็นของจริงแท้เสมอย่อมไม่มีเหตุผลเพียงพอ เพราะอาจมีผู้กราบบังคมทูลในเรื่องที่ตนไม่รู้หรือสันนิษฐานผิดก็ได้ กรณีของรัชกาลที่ 9 เช่นเดียวกัน สนิทได้เปรียบเทียบกับการที่มีผู้กราบบังคมทูลเชิญพระองค์เสด็จไปทอดพระเนตรละครเรื่องหนึ่งที่มีการแสดงไม่มีความสนุก “...ในขณะที่เดียวกันอาจจะเป็นการทรมานพระองค์ด้วยซ้ำไป แต่เมื่อพระองค์ทรงรับเชิญเสด็จ ฯ แล้ว ก็ต้องเสด็จ ฯ ไปตามหมายกำหนดการ ซึ่งใครจะมาบังคับหรือโฆษณาภายหลังว่า ละครเรื่องนั้นสนุกสนานเหลือเกิน

¹ สนิท ธนรักษ์. (2522). *ใต้กรมศิลปากร พระเจดีย์ยุทธหัตถียุติที่กาญจนบุรี*. หน้า 9.

² แหล่งเดิม. หน้า 81-96.

เพราะในหลวงเสด็จไปทอดพระเนตรมาแล้ว ดั่งนี้ย่อมไม่ตรงกับความจริง”¹ นัยยะคำกล่าวของ สนิทแฝงไปด้วยการโจมตีสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร และข้าราชการที่ แวดล้อมพระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์ เป็นความพยายามในการดึงเอาความชอบธรรมจาก สถาบันกษัตริย์มาเข้าข้างฝ่ายตน เพื่อลดทอนความหมายเชิงคุณค่าของเรื่องเล่าในจังหวัด สุพรรณบุรีไป ในความเห็นของสนิทนั้นพระมหากษัตริย์ไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องเล่าในจังหวัด สุพรรณบุรีด้วยพระองค์เอง

ช่วงเวลาหลังจากนั้นความเข้มข้นของการโต้ตอบระหว่างกระแสที่หนึ่งกับกระแส ที่สองดูจะเบาบางลง ทั้งน้ำหนักของเรื่องเล่ายังคงอยู่กับจังหวัดสุพรรณบุรีมากกว่าจังหวัด กาญจนบุรี กอปรกับเกิดนาฏกรรมรำลึก 400 ปีสมเด็จพระนเรศวรในสามวาระ ยิ่งทำให้เรื่องเล่า ของจังหวัดกาญจนบุรีถูกลดทอนลงไปมากขึ้น เริ่มจากวาระแรก การรำลึก 400 ปีแห่งการประกาศ อิศรภาพ (พ.ศ. 2127) ใน พ.ศ. 2527 มีกลุ่มนักวิชาการเขียนหนังสือที่ระลึกเหตุการณ์ครั้งนั้น ขึ้นมา เนื้อหาโดยรวมเป็นการเล่าถึงประวัติศาสตร์ชาติไทย และประวัติศาสตร์สมัยสมเด็จพระ นเรศวร นอกจากนี้ยังได้ย้ำความสำคัญของพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรีในฐานะสถานที่กระทำยุทธ หัตถี เช่น คัดประกาศสังเวทเวดาของรัชกาลที่ 6 กับ “พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” มา ตีพิมพ์รวมในหนังสือเล่มนี้ รวมทั้งมีการเล่ากระบวนการสร้างพระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรีไว้ละเอียด²

ฝ่ายรัฐเองก็ได้ตอกย้ำความสำคัญของเรื่องเล่าในจังหวัดสุพรรณบุรีลงในรูปแบบ ตราไปรษณียากร โดยกระทรวงคมนาคมได้ให้การสื่อสารแห่งประเทศไทยสร้างและจำหน่ายตรา ไปรษณียากรที่ระลึกวันกองทัพไทย ชนิดราคา 1.25 บาท ออกจำหน่ายเมื่อวันที่ 25 มกราคม³ เป็น ภาพพระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี ลายล้อมด้วยสัญลักษณ์ของ 3 เหล่าทัพ คือ เครื่องบินรบ เรือรบ และรถถัง⁴ นัยสำคัญของภาพนี้ตอกย้ำความสำคัญของกองทัพบก จากการ

¹ แหล่งเดิม. หน้า 99-100.

² สมชาย พุ่มสอาด, และ คนอื่น ๆ. (2527). เล่มเดิม. กรุงเทพฯ: ร่วมสถาปนา.

³ ประกาศกระทรวงคมนาคม เรื่อง สร้างและจำหน่ายตราไปรษณียากรที่ระลึกวันกองทัพไทย. (2527, 14 กุมภาพันธ์). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 101 ตอนที่ 18, น. 421-413).

⁴ มนตรี ชมชิตนุช. (2558, มีนาคม). สมเด็จพระนเรศวร...จารึกไว้บนเสตมปี. แสตมป์&สิ่งสะสม, 4(1), 19.

วางตำแหน่งของรถถังที่อยู่ตรงกลางด้านล่าง และพระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์ ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราช อันสื่อความเป็นกองทัพกษัตริย์โบราณอยู่ตรงกลาง¹

ภาพประกอบ 3 ตราไปรษณียากรที่ระลึกวันกองทัพไทย วันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2527

ที่มา: มนตรี ชมชิตนุช. (2558, มีนาคม). สมเด็จพระนเรศวร...จารึกไว้บนแสตมป์. *แสตมป์ & สิ่งสะสม*, 4(1), 19.

วาระที่สอง คือ รำลึก 400 ปีแห่งการครองราชย์ (วันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2133) คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ได้จัดให้มีอภิปรายเรื่อง “ความสำคัญของรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในประวัติศาสตร์ไทย” เมื่อวันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ. 2533 ณ ตึกสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาล ในการนี้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ เป็นองค์ประธาน โดยมี พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ นายกรัฐมนตรี เป็นผู้ถวายคำกราบบังคมทูลรายงาน การจัดงานครั้งนี้มีลักษณะเป็นการอภิปรายในเชิงวิชาการ และภายหลังได้จัดพิมพ์หนังสือเป็นที่ระลึกด้วย โดยบทความของวุฒิชัย มูลศิลป์ อธิบายชัดเจนว่า สถานที่กระทำยุทธหัตถีอยู่ที่หนองสาหร่าย จังหวัดสุพรรณบุรี²

¹ สำหรับแนวคิดที่ว่ากองทัพของสมเด็จพระนเรศวรเป็นต้นแบบของกองทัพกษัตริย์โบราณ ดูต้นทางความคิดได้ใน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. (2464). *เล่มเดิม*. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

² วุฒิชัย มูลศิลป์. (2540). สมเด็จพระนเรศวรมหาราชในประวัติศาสตร์ไทย. ใน *เล่มเดิม*. หน้า 139.

วาระที่สาม คือ รำลึก 400 ปียุทธหัตถี (วันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2135) ถือเป็นโอกาสที่จังหวัดสุพรรณบุรีจะได้เฉลิมฉลองโครงเรื่องสำคัญที่ได้สถาปนาลงในพื้นที่แห่งนี้นับตั้งแต่ พ.ศ. 2502 เดิมทีทุกวันที่ 25 มกราคมจะมีรัฐพิธี และในช่วงนั้นของทุกปีจะมีการจัดงานอนุสรณ์ดอนเจดีย์เป็นประจำอยู่แล้ว แต่ด้วยวาระพิเศษทำให้ในปีนี้มีจัดงานยิ่งใหญ่ขึ้นกว่าเดิม เริ่มตั้งแต่การจัดแสดงสินค้าพื้นเมืองและสินค้าอุตสาหกรรมระหว่างวันที่ 18-19 มกราคม จากนั้นงานจะมีขึ้นระหว่างวันที่ 23 มกราคม - 2 กุมภาพันธ์ ภายในงานมีการจำลองการเดินทางรถไฟไทยและพม่าให้เสมือนกับเรื่องเล่าหลักที่รับรู้กันในหมู่ชาวสุพรรณฯ ดังที่สุนทร มลิซ้อน รองผู้ว่าราชการจังหวัดสุพรรณบุรีในขณะนั้น ในฐานะที่ประธานฝ่ายจัดขบวนยาตรารถไฟไทยพม่า ให้สัมภาษณ์กับหนังสือคนสุพรรณว่า ท้ายฝ่ายไทยตั้งต้นที่หนองสาหร่าย ส่วนท้ายฝ่ายพม่าตั้งต้นที่โรงเรียนเมืองสุพรรณบุรี ทั้งทั้งสองจะเคลื่อนออกจากที่ตั้งในวันที่ 23 มกราคม เวลา 14.00 น. "...แล้วทั้งสองฝ่ายจะเข้าสู่ยุทธฝุ่นจะคลั่งคลบคล้ายกับเหตุการณ์จริง ๆ"

นอกเหนือจากการจัดงานครั้งนี้แล้ว ในวันที่ 18 ตุลาคม ปีเดียวกัน ทางภาครัฐได้มีการออกจำหน่ายตราไปรษณียากร ชุด 400 ปี แห่งการทำยุทธหัตถี ชนิดราคา 2 บาท เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม โดยนำภาพจิตรกรรมฝาผนังการทำยุทธหัตถีในพระวิหารวัดสุวรรณดารารามมาใช้เป็นภาพบนตราไปรษณียากร² การที่ช่วงเวลาแห่งการรำลึกถึงโครงเรื่องสำคัญโน้มเอียงไปทางจังหวัดสุพรรณบุรีอย่างชัดเจน ทำให้เรื่องเล่าในจังหวัดกาญจนบุรีถูกกลบเข้าไปอีก เมื่อมองในเชิงสัญลักษณ์ นานุกรมเหล่านี้ถือเป็นการเฉลิมฉลองชัยชนะเหนือจังหวัดกาญจนบุรีในเชิงอุปมา

ภาพประกอบ 4 ตราไปรษณียากร ชุด 400 ปี แห่งการทำยุทธหัตถี

ที่มา: มนตรี ชมชิตนุช. (2558, มีนาคม). สมเด็จพระนเรศวร... จารึกไว้บนแสดมปี. *แสดมปี&สิ่งสะสม*, 4(1), 19.

¹ งานอนุสรณ์ดอนเจดีย์. (2535, 16 มกราคม). *คนสุพรรณ*, น. 1-2.

² มนตรี ชมชิตนุช. (2558, มีนาคม). *แสดมปี*, 4(1), 19.

3.3.3 การประนีประนอมและการหักล้างคำอธิบายรัฐที่ไม่มีวันเกิดขึ้นจริง

ในช่วงทศวรรษ 2530 ข้อเสนอทางวิชาการใหม่ ๆ เกี่ยวกับประเด็นเรื่องสถานที่กระทำยุทธหัตถีและเจดีย์ยุทธหัตถีลดน้อยลงมาถ้าเทียบกับทศวรรษ 2510 ถึงต้นทศวรรษ 2520 แต่ได้มีการนำเสนอแนวคิดแบบกระแสที่สี่จากเทพมนตรี ลิมปพะยอม เมื่อ พ.ศ. 2537 ซึ่งได้เสนอผลงานวิจัยที่ได้รับทุนอุดหนุนจากภาวาส บุนนาค รองราชเลขาธิการ สำนักเลขาธิการในขณะนั้น¹ ว่า แท้จริงแล้วเจดีย์ยุทธหัตถีองค์ที่แท้จริง คือ เจดีย์ภูเขาทอง ตำบลลุมพลี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา² ต่อจากนั้นใน พ.ศ. 2539 ศิลปวัฒนธรรมในเครือสำนักพิมพ์มติชน ได้รวบรวมข้อถกเถียงที่สำคัญจากทุกกระแสยกเว้นกระแสที่สองมาตีพิมพ์ในหนังสือที่ชื่อว่า “เจดีย์ยุทธหัตถีมีจริงหรือ?” โดยจุดยืนของสุจิตต์ วงษ์เทศ ในฐานะบรรณาธิการ แสดงออกว่าสนับสนุนแนวคิดแบบกระแสที่สามอย่างชัดเจน³

สัญญาณการประนีประนอมระหว่างกระแสที่หนึ่งและกระแสที่สองเริ่มปรากฏชัดจากกรณีที่กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนเจดีย์ที่ตำบลดอนเจดีย์ อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ให้เป็นโบราณสถานแห่งใหม่โดยให้ชื่อว่า “เจดีย์ยุทธหัตถี” เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2539⁴ แสดงให้เห็นถึงการที่รัฐยอมรับความเชื่อในกระแสที่สองเพิ่มขึ้น แต่ถึงกระนั้นรัฐพิธีทุกวันที่ 25 มกราคม ยังอยู่ประกอบพิธีที่จังหวัดสุพรรณบุรีตามเดิม

ภาวะที่เสนอหลักถือเคลือบแบบนี้ ทำให้ชาวกาญจนบุรีต้องการที่จะยกระดับความเชื่อของตนให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น จากการแสดงความประสงค์อย่างแรงกล้าที่จะต้องการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรขึ้นมา เพื่อให้เท่าเทียมกับจังหวัดสุพรรณบุรีที่มีทั้งเจดีย์ยุทธหัตถีและพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ โดยการดำเนินการเริ่มขึ้นเมื่อศักดิ์ เตชะชาญ ผู้ว่าราชการจังหวัดกาญจนบุรี ได้นำข้อเสนอของชาวกาญจนบุรีเข้าสู่ที่ประชุมคณะกรรมการร่วมภาคีรัฐบาลและ

¹ เป็นที่น่าสังเกตว่า จุดยืนของภาวาส บุนนาค ต่อการถกเถียงเรื่องเจดีย์ยุทธหัตถี คือ การคัดค้านความเชื่อแบบกระแสที่หนึ่ง เนื่องจากเดิมทีใน พ.ศ. 2516 ภาวาส บุนนาค เป็นหนึ่งในคณะผู้อภิปรายยืนยันว่าเจดีย์ยุทธหัตถีอยู่ที่จังหวัดกาญจนบุรี ต่อมาใน พ.ศ. 2537 ได้ให้ทุนสนับสนุนการวิจัยที่ได้ข้อสรุปว่าเจดีย์อยู่ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แต่กระนั้น ภาวาสซึ่งเป็นผู้คัดค้านกระแสที่หนึ่งมาตลอด กลับทำงานให้สำนักราชเลขาธิการ องค์การของสถาบันกษัตริย์ที่สนับสนุนความเชื่อแบบกระแสที่หนึ่งมาตลอด

² เทพมนตรี ลิมปพะยอม. (2539). เจดีย์ยุทธหัตถีอยู่ที่อยุธยา ไม่ใช่สุพรรณบุรี. ใน *เล่มเดิม*. หน้า 71-112.

³ ดูคำนำเสนอ *เจดีย์ยุทธหัตถีไม่มีในสยาม* ใน สุจิตต์ วงษ์เทศ (บ.ก.). (2539). *เล่มเดิม*. หน้า 7-32.

⁴ ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง ขึ้นทะเบียนและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน.(2539, 9 กุมภาพันธ์). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 113 ตอนพิเศษ 3 ง, น. 3-4).

เอกชนเพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจ (กรอ.) เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2541 ณ หอประชุมศาลากลางจังหวัดกาญจนบุรี ที่ประชุมมีมติรับหลักการให้มีการจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวร และประชุมตกลงรูปแบบการสร้างในหลายลักษณะ ครั้นเมื่อเสนอเรื่องไปยังกรมศิลปากรเพื่อพิจารณา กรมศิลปากรอนุมัติในหลักการให้สร้างได้ แต่มีข้อแม้สำคัญ คือ ไม่ควรมีช้างเป็นองค์ประกอบ และขอให้สร้างนอกเขตโบราณสถานบ้านดอนเจดีย์ เนื่องจากเพิ่งได้รับการขึ้นทะเบียนโบราณสถานของชาติเมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2542 จากนั้นทางคณะกรรมการฯ มีมติให้กรมศิลปากรออกแบบ เป็นพระบรมรูปยืนทรงเครื่องนักรบถือพระแสงดาบ 2 พระหัตถ์ โดยพระแสงข้างหนึ่งชี้ไปข้างหน้า และอีกพระบรมรูปหนึ่งทรงเครื่องนักรบถือพระแสงปืน เพื่อให้คณะกรรมการพิจารณารูปแบบ¹ สะท้อนให้เห็นถึงการไม่ยอมรับรูปแบบการสร้างให้เท่าเทียมกับจังหวัดสุพรรณบุรี ถ้าไม่ใช่สมเด็จพระนเรศวรทรงช้าง ย่อมไม่ใช่พระบรมราชานุสาวรีย์ที่บ่งบอกถึงความสำคัญของพื้นที่นี้กับโครงเรื่องยุทธหัตถี

สถานการณ์เริ่มเปลี่ยนไปเมื่อสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชฯ เสด็จมาที่บริเวณเจดีย์โบราณที่บ้านดอนเจดีย์เมื่อวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2542 ทรงมีบัญชาว่ารูปแบบของพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรต้องประทับบนหลังช้างเท่านั้น ทางคณะกรรมการฯ จึงใช้ความเห็นนี้เป็นข้อยุติ² โดยสร้างเป็นพระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวรประทับอยู่บนพระคชาธาร มีพระแสงดาบพาดพระเพลา มีนายควาญช้างและทนายช้างประกอบ ขนาดเท่าครึ่งของครึ่งพระองค์จริง ส่วนโครงเรื่องที่น่ามาใช้กำกับพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ แห่งนี้ หาใช่โครงเรื่องยุทธหัตถีไม่ หากแต่ทางจังหวัดกาญจนบุรีได้ทำการพลิกโครงเรื่องโดยเลียงไปใช้เหตุการณ์ใน พ.ศ. 2142 ที่สมเด็จพระนเรศวรเสด็จกรีธาทัพผ่านกาญจนบุรีไปยังดงสุทนต์ ซึ่งในขณะนั้นครบรอบ 400 ปี แห่งชัยชนะต่อเหตุการณ์ครั้งนี้พอดี แม้อิทธิพลของโครงเรื่องจะเปลี่ยนไป กลายเป็นการจำยอมหลีกเลี่ยงเพื่อไม่ให้ซ้ำกับจังหวัดสุพรรณบุรี แต่ในแง่ของการหาเหตุผลเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่การสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ทางจังหวัดกาญจนบุรีให้เหตุผลโดยอิงกับสถาบันกษัตริย์ฯ ว่า สร้างในวโรกาสมหามงคลที่รัชกาลที่ 9 ทรงมีพระชนมายุครบ 6 รอบ เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2542³

การดำเนินการก่อสร้างเริ่มขึ้นตั้งแต่วันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ. 2542 มีการประกอบพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระนเรศวรฯ จากนั้นวันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2543 สมเด็จพระ

¹ วรวิทย์ สุวรรณฤทธิ. (2553). *เล่มเดิม*. หน้า 67-68.

² *แหล่งเดิม*. หน้า 68.

³ จังหวัดกาญจนบุรี. (2563). *พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช*. (ออนไลน์)

พระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธานในพิธีวางศิลาฤกษ์การก่อสร้าง โดยกระบวนการทั้งหมดเสร็จสิ้นและมีพิธีเปิดในวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2546 รัชกาลที่ 9 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ในการทำพิธีเปิด¹ กระบวนการต่อสู้อันยาวนานของชาวกาญจนบุรีจึงสิ้นสุดลงโดยสมบูรณ์

การที่ชาวกาญจนบุรีขับเคลื่อนเกี่ยวกับฝ่ายรัฐและชาวสุพรรณบุรีมาเป็นเวลานาน อาจไม่ใช่แค่ความต้องการที่จะนำโครงเรื่องยุทธหัตถีเข้ามาสถาปนาในพื้นที่ของตน เพื่อสร้างภูมิภาคภูมิใจที่เป็นส่วนสำคัญของหน้าประวัติศาสตร์รัฐเท่านั้น แต่โครงเรื่องยุทธหัตถีที่นำไปสถาปนาในจังหวัดสุพรรณบุรี นำมาซึ่งการพัฒนาต่าง ๆ ที่ตามมา ดังที่ภายหลังจากการสร้างพระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์เสร็จแล้ว ความเจริญทางด้านสาธารณูปโภคในจังหวัดสุพรรณบุรีเกิดขึ้นตามมาอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะการตัดถนนลาดยางและระบบไฟฟ้า ส่วนด้านการท่องเที่ยวเองก็ได้รับการสนับสนุนจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในทศวรรษ 2520² กรณีของจังหวัดสุพรรณบุรีแสดงให้เห็นว่า เมื่อความทรงจำของท้องถิ่นถูกผนวกเข้าเป็นความทรงจำแห่งชาตินั้น ผลประโยชน์ที่ตามมาจะเกิดขึ้นต่อเนื่องยาวนาน โดยเฉพาะความทรงจำต่อโครงเรื่องยุทธหัตถีที่ทำให้จังหวัดสุพรรณบุรีกลายเป็นจังหวัดที่มีรัฐพิธีเป็นประจำทุกปี ความทรงจำแห่งชาติที่ถูกขับเคลื่อนกันนี้จึงไม่อาจพิจารณาเฉพาะในแง่มุมมองทางประวัติศาสตร์เท่านั้น ความเจริญที่จะหลั่งไหลเข้ามาภายในจังหวัดก็เป็นสิ่งที่ควรพิจารณา ซึ่งจะทำให้เข้าใจถึงความจำเป็นที่จังหวัดกาญจนบุรีต้องมีความทรงจำแห่งชาติได้ดีขึ้น

ปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการประนีประนอมระหว่างกระแสที่หนึ่งและกระแสที่สองจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีเป็นผลมาจากบริบทการเมืองที่เปลี่ยนไปในช่วงทศวรรษ 2500–2520 ภายใต้บริบทสงครามเย็น อุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐเน้นด้านความมั่นคงเป็นหลัก ซึ่งความมั่นคงที่วุ่นวายถึงอุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมที่ได้รับการปลุกฝังและผลิตซ้ำเป็นอย่างมาก ในงานศึกษาของภาคพิชา คำหอม เสนอว่า การเสด็จ มาของสถาบันกษัตริย์ ณ พระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี ใน พ.ศ. 2502 มีนัยทางการเมืองแฝงด้วยการสร้างความชอบธรรมให้แก่รัฐบาลเผด็จการทหาร และการสร้างพระราชอำนาจนำของสถาบันกษัตริย์เอง³ ฉะนั้น ภายใต้บริบทการรักษาความมั่นคงของชาติยุคสงครามเย็นที่สถาบันกษัตริย์มี

¹ วรวิฑู สุวรรณฤทธิ. (2553). *เล่มเดิม*. หน้า 69.

² ภาคพิชา คำหอม. (2561). *เล่มเดิม*. หน้า 17-23, 52-57.

³ *แหล่งเดิม*. หน้า 15-16.

บทบาทนำในเชิงสัญลักษณ์ เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรในฐานะภาพตัวแทนวีรบุรุษของชาติที่ถูกใช้เพื่อการนี้ จึงไม่สามารถกระทำยุทธหัตถีได้สองแห่งในเวลาเดียวกัน ถ้ารัฐยินยอมให้เกิดการประนีประนอมในช่วงเวลานี้จะแสดงออกถึงความไม่มั่นคงในอุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ใช้กล่อมเกลาคำคิดของผู้คนภายในรัฐขณะนั้น

ต่อมาเมื่อเข้าสู่ทศวรรษ 2530 บริบทการเมืองเปลี่ยน กระแสพระราชอำนาจนำของสถาบันกษัตริย์ได้ขึ้นสู่จุดสูงสุดหลังเหตุการณ์พฤษภา 2535¹ สถาบันกษัตริย์พยายามสร้างฐานมวลชนแบบใหม่ที่ไม่ใช่ลักษณะจัดตั้ง แต่เป็นฐานมวลชนที่ยอมรับสถาบันกษัตริย์อย่างแท้จริง (Mass Monarchy)² นัยสำคัญของ การประนีประนอมจึงเป็นไปเพื่อลดความขัดแย้งที่จะอาจจะปะทุขึ้นมาอีกรอบ และเพื่อสร้างการยอมรับอย่างจริงจังจากชาวกาญจนบุรี เนื่องจากสถาบันกษัตริย์เป็นหนึ่งในข้ออ้างสำคัญที่ฝ่ายกระแสที่หนึ่งใช้ยืนยันความชอบธรรมต่อพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี และใช้โจมตีฝ่ายกระแสที่สองที่คิดต่าง ฉะนั้นการที่พระบรมวงศานุวงศ์เข้ามามีส่วนร่วมในพิธีกรรมระหว่างการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ จึงถือเป็นการปิดฉากวิวาทะอันยาวนานไปโดยปริยาย

การถกเถียงทั้งหมดก่อนหน้านี้ แมททิว โคสุตา ตั้งข้อสังเกตว่า ฝ่ายกระแสที่สองไม่เคยมีการโต้แย้งเรื่องการเปลี่ยนรูปแบบหรือความหมายเชิงสัญลักษณ์ (style or of symbolic meaning) ของสถานที่ที่กระทำยุทธหัตถีและเจดีย์ยุทธหัตถี สิ่งสำคัญที่สุดในการโต้แย้งมีเพียงการยืนยันให้พื้นที่ของตนชนะการถกเถียงครั้งนี้เท่านั้น³ แต่ในท้ายที่สุดชัยชนะที่ฝ่ายกระแสที่สองคาดหวัง จบลงด้วยการประนีประนอม ซึ่งอาจพิจารณาผลที่เกิดขึ้นได้ 2 มุมมอง ดังนี้

มุมมองแรก ฝ่ายกระแสที่หนึ่งหรือจังหวัดสุพรรณบุรีได้ครองอำนาจนำของโครงเรื่องยุทธหัตถีเหนือจังหวัดกาญจนบุรี ทั้งในแง่ของลำดับการสร้าง การจัดรัฐพิธีเป็นประจำทุกวันที่ 25 มกราคมของทุกปี และการเป็นสถานที่ที่กระทำยุทธหัตถีตามพระเมตติของพระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งถือเป็นประวัติศาสตร์กระแสหลักที่รัฐใช้ปลูกฝังต่อผู้คน ประเด็นสำคัญอย่างหนึ่งจากถกเถียงครั้งนี้สะท้อนคุณลักษณะรัฐไทย คือ การไม่ยอมเลิกล้มความเชื่อที่ถือเป็นประวัติศาสตร์กระแสหลักลงอย่างง่าย ๆ แม้จะยอมให้มีการประนีประนอมแล้ว แต่โครงเรื่องสำคัญจำต้องมีเพียงแห่งเดียว

¹ อาสา คำภา. (2562). *เล่มเดิม*. หน้า 664-667.

² สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. (2556). *เล่มเดิม*. หน้า 112.

³ Matthew Kosuta. (2019). *op. cit.* p. 597.

มุมมองต่อมา ฝ่ายกระแสที่สองหรือจังหวัดกาญจนบุรีอาจไม่ได้เพียงพ้อเสียทีเดียว การยอมรับพลิกโครงเรื่องไม่ใช่สงครามยุทธหัตถีเป็นฐานคำอธิบายความชอบธรรมของพื้นที่ เท่ากับเป็นการเพิ่มปริมาณของโครงเรื่องเข้าไปในพื้นที่ แม้โครงเรื่องใหม่จะไม่สำคัญเท่ากับโครงเรื่องยุทธหัตถีดังที่รัฐและคนในสังคมยอมรับ แต่ภาครัฐส่วนท้องถิ่นได้พลิกวิกฤตให้เป็นโอกาสในการเชื่อมสองโครงเรื่องเข้าด้วยกัน ดังความตอนหนึ่งที่เว็บไซต์เทศบาลตำบลอนเจดีย์ใช้อธิบายว่า “...รำลึกถึงวีรกรรมของพระองค์ที่ทรงกอบกู้ประเทศไทยให้เป็นไท ได้พิชิตศึกชนะพม่าที่เข้ามารุกรานหลายครั้ง ตลอดจนสามารถตอบโต้เข้าไปตีพม่าได้ถึงกรุงหงสาวดี...”¹ เป็นการเพิ่มความสำคัญในฐานะเมืองหน้าด่านให้แก่จังหวัดกาญจนบุรี

อย่างไรก็ตาม พื้นที่ทั้งสองแห่งต่างตกอยู่ภายใต้เรื่องเล่าขนาดใหญ่ที่รัฐได้ทำการผลิตซ้ำ และสถาปนาลงในพื้นที่เพื่อซ่อมสร้างความทรงจำร่วมให้แก่ผู้คน การถกเถียงที่ใจความสำคัญที่สุดอยู่ที่พื้นที่ใดเป็นสถานที่กระทำยุทธหัตธินั้น ส่งผลให้ปัญญาชนทั้งสองฝ่ายที่ต่างระดมความคิดในการยืนยันข้อเสนอของตนไม่พ้นจากการเป็นปัญญาชนที่ข้ามชนชั้นได้ (traditional intellectual) ตามมุมมองแบบอันโตนิโอ กรัมสกี ที่มีแนวโน้มที่จะไปเข้าร่วมหรือถูกใช้เป็นเครื่องมือของชนชั้นปกครอง แม้ในช่วงแรกปัญญาชนฝ่ายกระแสที่สองจะทำให้เข้าไปว่าเป็นปัญญาชนที่ยึดโยงกับชนชั้น (organic intellectual) ที่มุ่งรักษาผลประโยชน์ของชาวกาญจนบุรีที่มีสถานะต่อการเป็นเจ้าของเรื่องเล่าไม่เท่ากับรัฐหรือชาวสุพรรณบุรี แต่การยอมจำนนในภายหลังทำให้ในที่สุดแล้วสมมติฐานที่ว่า ไม่ว่าจะเป็ภาครัฐส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ใด ต่างก็ไม่สามารถปลดแอกออกจากกรอบงำของเรื่องเล่าขนาดใหญ่จากรัฐได้อย่างแท้จริง ด้วยเหตุนี้ เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรในทั้งสองพื้นที่ จึงเป็นมากกว่าประดิษฐกรรมทางวัฒนธรรมที่สะท้อนอุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์หน้าที่สำคัญที่เรื่องเล่าขนาดใหญ่ชุดนี้ที่มีต่อรัฐ คือ การการรักษาระบบชนชั้นและแนวคิดเรื่องพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของรัฐให้ดำรงอยู่ หรืออีกนัยหนึ่ง คือ การสร้างอนุสาวรีย์กษัตริย์ยุคจารีตในบริบทที่เปลี่ยนไป จึงสะท้อนถึงการที่อนุสาวรีย์นั้น ทำงานต่อต้านการทำให้เป็นประชาธิปไตยในรูปแบบที่แท้จริงรวมถึงระบอบรัฐธรรมนูญ²

¹ ข้อมูลในเว็บไซต์นี้ได้ยืนยันด้วยว่าเจดีย์ยุทธหัตถีที่แท้จริงอยู่ที่นี้ ดู เทศบาลตำบลอนเจดีย์. (2563). *ประวัติ เทศบาลตำบลอนเจดีย์*. (ออนไลน์)

² Matthew Kosuta. (2019). *op. cit.* pp. 598.

3.4 ถิ่นกำเนิดเรื่องเล่าแห่งองค์มหาราช: ความสำคัญของจังหวัดพิษณุโลกในฐานะสถานที่เสด็จพระราชสมภพ

จังหวัดพิษณุโลกถูกจดจำจากคนในสังคมไทยโดยทั่วไปว่า เป็นสถานที่ที่สมเด็จพระนเรศวรเสด็จพระราชสมภพใน พ.ศ. 2098 ทำให้สถานที่สำคัญหลายแห่งภายในจังหวัดตั้งชื่อตามพระนามของพระองค์ เช่น ค่ายสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ที่ตั้งของกองบัญชาการกองทัพภาคที่ 3 โรงพยาบาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช มหาวิทยาลัยนเรศวร ฯลฯ ซึ่งมีนัยสำคัญในแสดงออกถึงการที่เรื่องเล่าของพระองค์สัมพันธ์ต่อความทรงจำร่วมของผู้คนในจังหวัดอย่างแท้จริง นอกจากนี้ การซ่อมสร้างความทรงจำร่วมดังกล่าวยังแสดงออกผ่านอนุสาวรีย์ ซึ่งเป็นประติมากรรมทางวัฒนธรรมสำคัญอันจะช่วยเผยให้ผู้คนได้จดจำภาพลักษณ์และตัวตนของพระองค์อย่างไม่ต้องจินตนาการอีกต่อไป ในหัวข้อนี้ยกตัวอย่างอนุสาวรีย์ 2 แห่งที่มีความสำคัญมาอธิบาย ได้แก่ “ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” และ “พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ณ มหาวิทยาลัยนเรศวร

3.4.1 ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช: ภาพลักษณ์ “กษัตริย์นักรบเพื่อความมั่นคง”

องค์กรที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรขึ้นมา คือ กองทัพภาคที่ 3 ที่ได้เข้ามาจัดตั้งกองบัญชาการในจังหวัดพิษณุโลกตั้งแต่ พ.ศ. 2493¹ เป็นกองทัพที่บทบาทสำคัญอย่างมากในการปราบปรามพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) แถบภาคเหนือตั้งแต่ทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา แต่ทว่าก่อนหน้านั้นในพื้นที่จังหวัดนี้มีร่องรอยของการเข้ามาจัดตั้งกองกำลังคอมมิวนิสต์นับตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2470² ผลของการเข้ามาจัดตั้งที่มีความเป็นมาอันยาวนานนี้เอง อาจมีส่วนทำให้ชนชั้นนำเล็งเห็นว่า พื้นที่บริเวณนี้สุ่มเสี่ยงต่อการขยายตัว

¹ พิจารณาประวัติของกองทัพภาคที่ 3 อย่างสังเขปพบว่า เมืองหรือจังหวัดพิษณุโลกเป็นพื้นที่สำคัญในการตั้งกองบัญชาการกองทัพภาคที่ 3 มาตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เริ่มจากการก่อตั้งกรมบัญชาการทหารบกมณฑลพิษณุโลกใน พ.ศ. 2446 ถัดมาใน พ.ศ. 2464 มีการจัดตั้งกองทัพที่ 3 ในพื้นที่แห่งนี้ แล้วถูกย้ายไปเมืองอยุธยาใน พ.ศ. 2472 ซึ่งในคราวนั้นเองได้มีการเปลี่ยนชื่อเป็นกองทัพที่ 2 ทางด้านเมืองพิษณุโลกจึงเหลือเพียงกองพันหน่วยย่อย ๆ เท่านั้นที่ตั้งอยู่ ครั้นถึง พ.ศ. 2493 จึงได้ย้ายกองทัพที่ 2 มาที่จังหวัดพิษณุโลกอีกครั้ง ต่อมาใน พ.ศ. 2501 เมื่อมีการปรับโครงสร้างกองทัพขึ้นจึงได้มีการเปลี่ยนชื่อเป็นกองทัพภาคที่ 3 จนถึงปัจจุบัน ดูกองทัพภาคที่ 3. (ม.ป.ป.). *ประวัติกองทัพภาคที่ 3*. หน้า 34-41.

² ดูรายละเอียดใน ธิกานต์ ศรีนารา. (2562ก). การเคลื่อนไหวของชาวคอมมิวนิสต์ในภาคเหนือทศวรรษ 2460-2510. ใน สมชาย ปรีชาศิลปกุล, และ บุญเลิศ วิเศษปรีชา (บ.ก.), *รอยต่อและจุดตัด อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ 60 ปี*. หน้า 169-211.

ของคอมมิวนิสต์ ทำให้กองทัพภาคที่ 3 ได้รับการย้ายกลับมาตั้งกองบัญชาการที่จังหวัดพิษณุโลก อีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. 2493 สถานะของจังหวัดพิษณุโลกในฐานะที่เป็นฐานที่มั่นของไทยมาแต่อยุธยา อันเสมือนเมืองหลวงแห่งภาคเหนือในภาพประวัติศาสตร์นิพนธ์รัฐไทยได้ถูกนำกลับมาใช้อีกครั้ง

แม้ในหนังสือประวัติกองทัพภาคที่ 3 จะระบุไว้ว่า บทบาทการปราบปรามคอมมิวนิสต์เริ่มต้นอย่างจริงจังในทศวรรษ 2510¹ แต่การขยายตัวของเขตงาน พคท. ตามแนวทงชนบทล้อมเมืองส่งผู้ปฏิบัติงานจำนวนมากลงสู่ชนบท และเขตป่าเขาตามภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศ เกิดขึ้นตั้งแต่หลังการประชุมสมัชชาพรรคครั้งที่ 3 ใน พ.ศ. 2504² รัฐไทยที่อยู่ในภาวะความวิตกกังวลว่าจะถูก พคท. แย่งชิงมวลชนตามภูมิภาคต่างๆ ไป จำต้องนำเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรอันเป็นภาพตัวแทนของชนชั้นปกครองไทยที่เป็นทหารในขณะนั้นเข้าไปร่วมแย่งชิงมวลชนในทางอุดมการณ์การเมืองด้วย

ภารกิจในการสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรแห่งที่สองในรัฐไทยเริ่มขึ้นในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2503 ซึ่งแนวคิดในการสร้างไม่ใช่อนุสาวรีย์ขนาดใหญ่ตั้งตระหง่านกลางพื้นที่สาธารณะเหมือนกับพระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี แต่เป็นการสร้างพระบรมรูปประกอบกับศาลสำหรับใช้ประดิษฐาน หรือที่มีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการว่า “ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ในขณะนั้นมีการเชิญชวนจากกองทัพภาคที่ 3 ให้ประชาชนร่วมบริจาคเงินเนื่องจากมีประมาณการค่าก่อสร้างรวมทั้งสิ้น 1,247,750 บาท โดยในยอดเงินจำนวนนี้ จอมพลสฤษดิ์ได้อนุมัติเงินงบประมาณมาสมทบ 585,000 บาท ส่วนที่ยังขาดได้มีคำสั่งให้ตั้งคณะกรรมการเปิดรับบริจาคจากบรรดาข้าราชการและประชาชนถือเป็นการ “...แสดงกตเวทิตา

¹ เริ่มจากวันเสียดังกล่าวครั้งแรกในภาคเหนือ (ตามมุมมองของกองทัพภาคที่ 3) เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2510 ที่จังหวัดน่าน ใน กองทัพภาคที่ 3. (ม.ป.ป.). *เล่มเดิม*. หน้า 152.

² ในช่วงเวลานั้นการจัดตั้งของ พคท. ในภาคเหนือยังมีปัญหาค่อนข้างมาก เนื่องจากบรรดาแกนนำคนสำคัญถูกจับกุม ทำให้ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2506 ได้มีการจัดประชุมกันในเรื่องนี้ที่จังหวัดสกลนคร นำไปสู่มติที่ให้ส่งผู้ปฏิบัติงานคนใหม่เข้าไปแทนคนเดิม และย้ำว่าพื้นที่ทำงานไม่ใช่ตามหัวเมืองเหนือแต่เป็นเขตป่าเขา ใน *ธิกานต์ ศรีนารา*. (2562ก). *เล่มเดิม*. หน้า 191-192.

คุณต่อสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราชในโอกาสนี้ด้วย...”¹ ด้วยเหตุนี้จึงได้ขุดเงินบริจาคมาร่วมสมทบอีกทั้งสิ้น 218,965 บาท² แต่ไม่เท่ากับที่ประมาณการไว้แต่แรก

ในส่วนของคณะกรรมการสร้างศาลฯ พลโทประพันธ์ กุลพิจิตร แม่ทัพของกองทัพภาคที่ 3 คนแรกหลังการปรับโครงสร้างกองทัพใน พ.ศ. 2501 ดำรงตำแหน่งประธาน และมีคณะกรรมการคนอื่น ๆ เช่น เยียน โภธิสุววรรณ ผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลก อรุณ ภัคดีประไพ นายกเทศมนตรีเทศบาลเมืองพิษณุโลก อุ่นท์ เสวตะมาลย์ ช่างศิลป์โท กองหัตถศิลป์ ธนิต อยู่โพธิ์ อธิบดีกรมศิลปากร อุทัย แสงศิริ นายกสภาคมนักเรียนเก่าพิษณุโลกพิทยาคม เป็นต้น³ ซึ่งในการประชุมครั้งที่ 7 เมื่อวันที่ 13 มกราคม พ.ศ. 2504 มีการหารือในเรื่องความต้องการให้พื้นที่การก่อสร้างศาลฯ ครั้งนี้อยู่อย่างเอกเทศ ปราศจากทัศนะจุดบดบังความยิ่งใหญ่และความสง่างาม จึงมีการเสนอกันว่า “...ให้ริ้วอาคารโรงเรียนที่อยู่ในเส้นทางเข้าศาล...”⁴ นั่นคือ โรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม ต่อมาระหว่าง พ.ศ. 2504–2507 กระทรวงศึกษาธิการได้อนุมัติงบประมาณให้ 1,500,000 บาท สมทบกับเงินของสมาคมนักเรียนเก่าอีกประมาณ 2,000,000 บาท ทำการรื้อและย้ายอาคารต่างๆ ในบริเวณของศาลฯ ออก⁵ การปรับภูมิทัศน์ขนาดใหญ่ครั้งนี้แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการปักปันอาณาเขตโดยรอบของศาลฯ ให้เป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ แม้อาคารต่าง ๆ ภายในโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคมจะมีมานาน แต่จำเป็นต้องหลบเลี่ยงให้กับศาลฯ แห่งนี้ อันถือว่าเป็นสัญลักษณ์เชิงอำนาจที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งในจังหวัดพิษณุโลก

นอกจากนี้ ความเห็นของอูนท์ เสวตะมาลย์ ในฐานะผู้แทนกรมศิลปากรที่เข้าร่วมประชุมครั้งนั้นเสนอว่า การสร้างพระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวรครองเศียรจ้าวเดือนเมษายนในปีนั้น เพื่อนำมาประดิษฐานในเดือนพฤษภาคม พลโทประพันธ์เองมีความเห็นพ้องต้องกัน และได้ให้เหตุผลว่า “...ให้เสร็จเรียบร้อยปลายเดือนเมษายนได้ก็ดี เพราะในวันที่ 3 พฤษภาคม เป็นวาระ

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ.070142/60 เชิญชวนบริจาคเงินสร้างศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจังหวัดพิษณุโลก [พ.ศ. 2503]. หน้า 2.

² โรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม. (2522). หนังสือวาระครบรอบ 80 ปี. หน้า 109.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ.070142/60 เชิญชวนบริจาคเงินสร้างศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจังหวัดพิษณุโลก [พ.ศ. 2503]. หน้า 8.; โรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม. (2522). เล่มเดิม. หน้า 109.

⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ.070142/60 เชิญชวนบริจาคเงินสร้างศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจังหวัดพิษณุโลก [พ.ศ. 2503]. หน้า 11.

⁵ ถึงกับมีคำกล่าวของศิษย์เก่าที่ว่า “ใครเอาโรงเรียนเก่าของเราไปไว้ที่ไหน” ใน โรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม. (2522). เล่มเดิม. หน้า 110.

ดีตรงกันวันที่พระองค์ท่านได้ประกาศอิสรภาพในครั้งกระนั้น...”¹ ความเห็นนี้มีนัยสำคัญสะท้อนถึงชุดความคิดที่แฝงอยู่ในตัวผู้นำระดับสูงของกองทัพที่ยึดโยงกับเรื่องเล่าขนาดใหญ่ของสมเด็จพระนเรศวร ซึ่งการประกาศอิสรภาพถือเป็นโครงเรื่องสำคัญที่แสดงให้เห็นการปลดแอกชาติไทยจากการตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าตามความเข้าใจของผู้ที่เชื่อตามเรื่องเล่าแบบนี้โดยทั่วไป

ความทรงจำต่อโครงเรื่องประกาศอิสรภาพของพลโทประพันธ์สอดคล้องกับพระบรมรูปที่ได้รับการออกแบบโดยกรมศิลปากร โดยมีลักษณะขนาดเท่าคนจริง อยู่ในอิริยาบถทรงประทับนั่งเหนือพระแท่น พระหัตถ์ซ้ายกุมพระแสงดาบพาดพระเพลา พระหัตถ์ขวาทรงสุวรรณภิงคารหลังทักษิณทกประกาศอิสรภาพ ส่วนลักษณะของศาลฯ สำหรับประดิษฐานเป็นรูปทรงไทยโบราณตรีมุข โดยมีกรมศิลปากรเป็นผู้ดำเนินการออกแบบ²

ว่าในท้ายที่สุด วันที่ได้รับเลือกให้ทำพิธีเปิดและบวงสรวงสังเวศ คือ วันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2505 โดยรัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบพิธี และมีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นผู้กราบทูลถวายรายงานด้วยตนเอง³ ซึ่งรัชกาลที่ 9 ทรงมีพระราชดำรัสที่สื่อความสำคัญของสมเด็จพระนเรศวรต่อพื้นที่จังหวัดพิษณุโลกได้เป็นอย่างดี ดังความขึ้นต้นว่า “...ข้าพเจ้าและพระราชินีมีความยินดีที่ได้มีโอกาสมาร่วมในพิธีเปิดศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ที่ได้จัดสร้างขึ้นใหม่ในอาณาบริเวณซึ่งเป็นที่พระราชสมภพแห่งนี้”⁴ เมื่อผ่านพิธีกรรมสำคัญนี้ กระบวนการร้อยรัดภายใต้กรอบโครงการประวัติศาสตร์ราชาชาติไทยภายใต้เรื่องเล่าขนาดใหญ่ของสมเด็จพระนเรศวรจึงได้รับการปักหมุดหมายลงบนพื้นที่แห่งนี้โดยสมบูรณ์⁵

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ.070142/60 เชิญชวนบริจาคเงินสร้างศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจังหวัดพิษณุโลก [พ.ศ. 2503]. หน้า 9.

² พ.อ. จง สืบจากยง. (2514). สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ตอน ประกาศอิสรภาพ และ เตรียมการสู้ศึกใหญ่ (สหภาพรัฐสภา พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก พระประจันปัจจนึก ม.ป.ช., ม.ว.ม.,ท.จ.ว. ราชนครินทร์พิเศษ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2514). หน้า 9.

³ โรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม. (2522). เล่มเดิม. หน้า 109.

⁴ มุลนิธิกิงแก้ว อุตถากร. (2554). เล่มเดิม. หน้า 4.

⁵ ก่อนหน้านั้น รัชกาลที่ 9 ทรงมีพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ พ.ศ. 2505 ซึ่งมีนัยสำคัญในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ ดังข้อความในพระราชดำรัสบางส่วนว่า “...ภัยดังกล่าวนี้ (ภัยคอมมิวนิสต์-ผู้วิจย) เป็นภัยที่ร้ายแรงนักแล้ว ถ้าปราศจากการตรวจตราเฝ้าระวังอย่างกวดขันแล้ว อาจแทรกซึมเข้ามาที่ละเล็กละน้อยโดยไม่รู้ตัว... ปลุกปั่นทำลายความศรัทธาเชื่อถือในสิ่งที่เราทั้งหลายยึดมั่น ที่ตกทอดมาแต่บรรพบุรุษของเรา... อาจ

ความสำคัญของพื้นที่จังหวัดพิษณุโลกกับเรื่องเล่าขนาดใหญ่ของสมเด็จพระนเรศวร สัมพันธ์กันในฐานะของการเป็นสถานที่ที่ก่อให้เกิดวีรกรรมหาราชพระองค์นี้ ใน “พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” พื้นที่ของ “เมืองพิษณุโลก” ถูกเล่าถึงบ่อยครั้งตั้งแต่ต้นเรื่องจนถึงประมาณกลางเรื่อง กล่าวคือ เริ่มตั้งแต่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ครองเมืองพิษณุโลกใน พ.ศ. 2091 จนถึงเหตุการณ์หลังประกาศอิสรภาพใน พ.ศ. 2127 ที่สมเด็จพระนเรศวรอพยพผู้คนหัวเมืองเหนือลงมาที่อยุธยา และกล่าวถึงอย่างสั้น ๆ อีกครั้งในท้ายเรื่องว่า สมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จขึ้นไปเมืองเหนือจนถึงเมืองพิษณุโลก ในช่วงที่ “เมืองไทย” ว่างการสงครามในช่วง พ.ศ. 2143-2145¹

ตัวอย่างจากสำคัญที่เป็นจุดเริ่มต้นบทบาทของสมเด็จพระนเรศวร คือ เมื่อกองทัพหงสาวดียกทัพมาตีเมืองพิษณุโลกใน พ.ศ. 2106 ตัวยกทัพนั้นเล่าไว้ว่า “...เมืองพิษณุโลกต่อสู้เข้าศึกครั้งนี้เป็นแรกที่สมเด็จพระนเรศวรจะได้ทรงเห็นการสงคราม เมื่อพระชันษาได้ 8 ขวบ...”² การที่เมืองพิษณุโลกเป็นจุดเริ่มต้นความทรงจำต่อเรื่องสงครามของสมเด็จพระนเรศวร เป็นผลให้เมื่อพระองค์เสด็จกลับมาครองเมืองพิษณุโลกใน พ.ศ. 2114 พื้นที่แห่งนี้เป็นแหล่งเลือกสรรข้าราชการสมัยใหม่ รุ่นราวคราวเดียวกันกับพระองค์ให้มาดำรงตำแหน่งเป็นแม่ทัพนายกอง รวมถึงใช้ “คดีใหม่” ที่ทรงนำมาจากต่างประเทศ ฝึกยุทธวิธีการรบของไทยเสียใหม่ “...จึงควรนับว่า การกู้เมืองไทยในครั้งนั้นเริ่มแต่เมื่อสมเด็จพระนเรศวรเสด็จขึ้นไปครองเมืองเหนือเป็นต้นมา...”³

คำอธิบายแบบดังกล่าวเป็นการสื่อว่า พื้นที่เมือง/จังหวัดพิษณุโลกเป็นจุดเริ่มต้นของการต่อสู้เพื่อกอบกู้เอกราชกับพม่า ซึ่งมุมมองแบบนี้เป็นการเสริมสถานะให้สมเด็จพระนเรศวรทรงเป็นวีรบุรุษที่มากอบกู้ชาติไทยในเวลาต่อมา เนื่องจากตามโครงเรื่องในพระราชพงศาวดาร

กลายเป็นเครื่องมือทำลายตัวเราเองและประเทศชาติที่รักของเราโดยไม่รู้ตัวก็ได้” พระราชดำรัสนี้เกิดขึ้นประจวบเหมาะับช่วงเวลาที่ศาลสมเด็จพระนเรศวรฯ ที่จังหวัดพิษณุโลกกำลังจะมีพิธีเปิดตามมาในปลายเดือนมกราคม แสดงให้เห็นถึงการเกี่ยวพันกันอย่างไม่ตั้งใจของพระราชดำรัสและศาลฯ แห่งนี้ในฐานะสัญลักษณ์ที่มีนัยสำคัญในการต่อต้านคอมมิวนิสต์เช่นเดียวกัน ดู สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. (2544). *เล่มเดิม*. หน้า 130.

¹ คุบบทบาทเมืองพิษณุโลก ใน สมเด็จพระนเรศวรฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2493). *เล่มเดิม*. หน้า 5-23 (สมเด็จพระนเรศวรมหาราชสวามีภักดีต่อพระเจ้าบุเรงนอง สมเด็จพระนเรศวรถูกนำตัวไปเป็นองค์ประกัน และกองทัพล้านช้างร่วมมือกับอยุธยาล้อมเมืองพิษณุโลก), 32-37 (สมเด็จพระนเรศวรกลับจากหงสาวดี และครองเมืองพิษณุโลก), 58-61 (ย้ายผู้คนลงมาอยุธยา), 157-159 (สมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จไปหัวเมืองเหนือ).

² *แหล่งเดิม*. หน้า 10.

³ *แหล่งเดิม*. หน้า 36-37.

พระนิพนธ์ของชนชั้นนำสยามต้นรัตนโกสินทร์หลาย ๆ เรื่อง รวมถึงพระนิพนธ์ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช นำเสนอภาพสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระราชบิดาของสมเด็จพระนเรศวร ว่ามีส่วนที่ทำให้ต้องเสียกรุงฯ ครั้งที่ 1 ด้วยเหตุที่ไปเข้าร่วมกับพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง สถานะของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจึงไม่ต่างไปจาก “ผู้ร้ายในประวัติศาสตร์ไทย” ที่ผู้เป็นพระราชโอรสต้องมาสะสางสิ่งที่พระราชบิดาได้เคยกระทำไว้¹ ความหมายเชิงประวัติศาสตร์ในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก จึงเริ่มต้นจากการมีผู้ปกครองเมืองที่ไปเข้าร่วมกับอริราชศัตรู และบาดแผลทางประวัติศาสตร์นั้นได้รับการชำระล้างโดยวีรบุรุษที่ยิ่งใหญ่ที่สุดพระองค์หนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย กองทัพอากาศที่ 3 ซึ่งได้รับเอาโครงเรื่องจากรัฐมาใช้ จึงพยายามนำมาปรับให้เข้ากับบริบทในขณะนั้นที่รัฐไทยถูกคอมมิวนิสต์เข้าโจมตี และเพื่อไม่ให้เป็นการเสียเอกราชไป สมเด็จพระนเรศวรในฐานะสัญลักษณ์เชิงอำนาจของกองทัพบก จึงถูกนำมาใช้คู่ขนานไปกับการโจมตีด้วยอาวุธ ดังนั้น พคท. จึงกลายเป็นศัตรูจากภายนอกประดุจดังเช่นภาพอุปมากับหงสาวดีตามแนวคิดทางการเมืองแบบกษัตริย์นิยมและอนุรักษนิยม²

เมื่อกระบวนการสร้างศาลฯ เสร็จสิ้น ปฏิบัติการซ่อมสร้างความทรงจำร่วมเกี่ยวกับเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรผ่านประดิษฐกรรมรูปแบบต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับผู้คนในพื้นที่ได้เกิดขึ้นตามมา เช่น พ.ศ. 2506 กองทัพอากาศที่ 3 ได้เชิญชวนข้าราชการ ลูกจ้าง และคนงานช่วยกันซื้อ “แผนภาพติดตามรอยพระยุคลบาทพระบาทสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” จำนวน 1,000,000 ฉบับ ราคาฉบับละ 5 บาท เพื่อหารายได้สร้างโรงพยาบาลค่ายสมเด็จพระนเรศวรมหาราช อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก³ โดยแผนภาพฯ นี้เป็นผลงานของ พล.ต.ขุนปทุมโรคนะหาร ซึ่งได้ทำการวาดแผนที่ที่มีรายละเอียดสูงเกี่ยวกับการเสด็จพระราชดำเนินไปยังพื้นที่ต่างๆ ของสมเด็จพระนเรศวรพร้อมคำอธิบายโดยสังเขป จากนั้นใน พ.ศ. 2508 พล.ต.ขุนปทุมโรคนะหาร ได้เขียน

¹ ดู “ผู้ร้ายในประวัติศาสตร์ไทย กรณีพระนเรศวรมหาราช: ผู้ร้ายกลับใจ หรือถูกใส่ความโดย plot ของนักประวัติศาสตร์” ใน ธงชัย วินิจจะกุล. (2562ค). *เล่มเดิม*. หน้า 213-237.

² สิ่งหนึ่งที่จะยืนยันคำอธิบายนี้ได้ คือ เรื่องของป้ายชื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่ถูกนำมาใช้กับชื่อค่าย ซึ่งเป็นสถานที่ตั้งของกองบัญชาการกองทัพอากาศที่ 3 นัยสำคัญของป้ายชื่อนี้สะท้อนออกมาว่า ทหารที่สังกัดกองทัพอากาศที่ 3 เป็นทหารที่สังกัดภายใต้พระนามสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เมื่อพิจารณาควบคู่กับรูปหล่อของพระองค์ที่ตั้งอยู่ภายในศาล ทำให้สถานะของทหารกองทัพนี้นั้นเชิงอุปมาจึงไม่ต่างจากทหารของสมเด็จพระนเรศวร

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ.0701.9/976 เรื่องขอให้เชิญชวนข้าราชการซื้อแผนภาพติดตามรอยพระยุคลบาทพระบาทสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เพื่อหารายได้สร้างโรงพยาบาล. หน้า 2-3.

“สมุดภาพพระราชประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” อีกชิ้นหนึ่ง เพื่อจำหน่ายและนำเงินบริจาคจัดซื้ออุปกรณ์การแพทย์ให้แก่โรงพยาบาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ในหนังสือเล่มนี้มีการวางโครงเรื่องคล้ายกันกับ “พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” เริ่มเล่าเรื่องตั้งแต่สมัยสมเด็จพระไชยราชาขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. 2077 จนกระทั่งสมเด็จพระนเรศวรสวรรคตใน พ.ศ. 2148 แต่ที่ผลงานชิ้นนี้ได้ยกกระดบัของการเล่าเรื่องไปอีกชิ้นหนึ่ง คือ มีภาพวาดประกอบคำอธิบายในฉากต่างๆ เข้ามา ทำให้อรรถรสในการเสพเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรต่างจากพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพที่มีแต่ตัวอักษร อีกทั้งภาพวาดในหนังสือเล่มนี้เขียนลายเส้นแบบการ์ตูนสมัยใหม่ ไม่เหมือนกับภาพจาริตเดิมในโคลงภาพพระราชพงศาวดาร (พ.ศ. 2430) พระวิหารวัดสุพรรณดาราราม (พ.ศ. 2474) ซึ่งการนำเสนอรูปแบบนี้อาจเข้าถึงผู้คนทั่วไปได้ง่ายกว่า¹

หรืออีกกรณีหนึ่ง ระหว่าง พ.ศ. 2507–2508 สมาคมนักเรียนเก่าพิษณุโลกพิทยาคมได้จัดให้มีการประกอบพิธีพุทธาภิเษก “พระกริ่งนเรศวร” ขึ้นจำนวนหนึ่ง เพื่อให้บูชาหารายได้มาก่อสร้างตึกวิทยาศาสตร์ให้แก่โรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม 1 หลัง ครั้งนั้นได้เงินสุทธิจากการให้บูชาพระมากกว่า 2,000,000 บาท² เป็นต้น

ความพยายามของกองทัพภาคที่ 3 ในการสร้างศาลฯ ขึ้นมา สะท้อนถึงความพยายามยึดโยงอำนาจเชิงสัญลักษณ์ของกองทัพบกมาใช้ หลังจากการปรับโครงสร้างกองทัพใน พ.ศ. 2501 กองทัพภาคที่ 3 เป็นกองทัพภาคแห่งเดียวที่นำสัญลักษณ์ของกองทัพบกมาใช้อย่างเป็นทางการมากที่สุด เมื่อพิจารณาร่วมกับชื่อ “ค่ายสมเด็จพระนเรศวรมหาราช”³ กอปรกับกิจกรรมของกองทัพที่มักมีสมเด็จพระนเรศวรเข้าไปเกี่ยวข้องเสมอ ทำให้เห็นว่าสมเด็จพระนเรศวร

¹ ในส่วนท้ายเล่มมีการแนะนำพระนิพนธ์เรื่องพระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชให้เป็นหนังสือที่ควรอ่านประกอบลำดับแรกด้วย ดู พลตรี ขุนปทุมโรดประหาร. (2508). *สมุดภาพพระราชประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช*. พระนคร: ป.อุดมการพิมพ์.

² โรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม. (2522). *เล่มเดิม*. หน้า 156.

³ ในวิทยานิพนธ์ของเฉลิมพล แซ่กิ้น ได้อ้างถึง “แฟ้มเอกสารกองประวัติศาสตร์ทหารกองทัพบก เรื่อง กองทัพภาคที่ 3” ซึ่งมีรายละเอียดของเหตุผลที่ใช้ชื่อของสมเด็จพระนเรศวรมาเป็นชื่อค่าย โดยใจความสำคัญคือ เชื่อมโยงเมืองพิษณุโลกเข้ากับฉากที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวร อีกทั้งยังอุปมาพระองค์ว่า “...ประดุจดังพระสยามเทวาธิราชได้อัญเชิญให้พระองค์มาถือกำเนิดเพื่อช่วยกอบกู้เอกราชของชาติไทย...” ดู แฟ้มเอกสารกองประวัติศาสตร์ทหารกองทัพบก เรื่องกองทัพภาคที่ 3. (ม.ป.ป.). หน้า 1-3. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่) อ้างถึงใน เฉลิมพล แซ่กิ้น. (2550). *เล่มเดิม*. หน้า 116.

กลายเป็นสัญลักษณ์สำคัญที่อยู่กับกองทัพภาคที่ 3 และจังหวัดพิษณุโลกอย่างไม่สามารถแยกออกจากกันได้

โครงเรื่องว่าด้วยสถานที่เสด็จพระราชสมภพถูกนำมาใช้ให้สัมพันธ์กับพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก ทั้งในแง่ของการเป็นพื้นที่ที่สุ่มเสี่ยงต่อการขยายตัวของคอมมิวนิสต์ และในแง่ของการเป็นพื้นที่เสด็จพระราชสมภพ อาจมีส่วนตอกย้ำให้ผู้คนในท้องถิ่นคล้อยตามความทรงจำร่วมในชุดอุดมการณ์เดียวกันอย่างแนบสนิทกับรัฐ เชื่อถือและศรัทธาว่าเป็นคนมีถิ่นเกิดเดียวกันกับวีรมหาราชผู้ยิ่งใหญ่ ทำให้ชุดอุดมการณ์แบบคอมมิวนิสต์ของ พคท. ไม่สามารถขึ้นมาเป็นความทรงจำร่วมหลักของผู้คนในจังหวัดพิษณุโลกได้ในระยะนี้

3.4.2 พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช: ภาพลักษณ์ “กษัตริย์นักรบเพื่อการพัฒนา”

ต่อมาในทศวรรษ 2530 กระบวนการสร้าง “พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ณ มหาวิทยาลัยนเรศวร ได้ปรากฏขึ้นมาตอกย้ำความสำคัญของจังหวัดพิษณุโลกในฐานะสถานที่เสด็จพระราชสมภพของสมเด็จพระนเรศวร และเป็นอีกครั้งที่กองทัพภาคที่ 3 ได้เข้ามามีส่วนสำคัญในการสร้าง แต่ด้วยบริบททางการเมืองที่เปลี่ยนไปหลังยุค พคท. รัฐไทยเข้าสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 และการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530–2534) ซึ่งหนึ่งในมาตรการในส่วนของการพัฒนาคุณภาพคนและแรงงาน คือ การขยายและจัดตั้งมหาวิทยาลัยใหม่เพื่อขยายโอกาสการศึกษาต่อและกระจายความเป็นธรรมในส่วนภูมิภาค¹ มีผลให้มหาวิทยาลัยนเรศวรได้รับการสถาปนาขึ้นอย่างเป็นทางการ แนวคิดในการสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรในยุคนี้ จึงเปลี่ยนเป็น “กษัตริย์นักรบเพื่อการพัฒนา” ไม่ใช่ “กษัตริย์นักรบเพื่อความมั่นคง” อีกต่อไป

ความเป็นมาของการสร้างเริ่มขึ้นตั้งแต่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก (ชื่อเดิมในขณะนั้น) ได้รับการยกฐานะวิทยาเขตขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยเอกเทศ โดยคณะรัฐมนตรีได้ลงมติอนุมัติเมื่อวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2531 ทางคณะกรรมการบริหารมหาวิทยาลัยฯ ได้มีหนังสือราชการลงวันที่ 17 ตุลาคมในปีนั้น เรียนไปยัง พล.อ.ศิริ ทิวะพันธุ์ แม่ทัพกองทัพภาคที่ 3 ประธานกรรมการดำเนินการจัดตั้งมหาวิทยาลัยนเรศวรในขณะนั้น มีใจความโดยสรุปว่า การจัดตั้งมหาวิทยาลัยจำเป็นต้องมีสัญลักษณ์ประจำมหาวิทยาลัย ดังนั้น จึงควรที่จะจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นสัญลักษณ์ประจำมหาวิทยาลัย เพื่อให้เป็นที่สักการะของ

¹ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 พ.ศ. 2530-2534*. หน้า 79-82.

นักเรียน นิสิต และประชาชนทั่วไป ทาง พล.อ.ศิริ เห็นชอบด้วยจึงได้มีหนังสือราชการในนาม กองทัพอากาศที่ 3 เรียนอธิบดีกรมศิลปากรเพื่อขออนุญาตก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ ทางกรมศิลปากรได้ส่งคณะเจ้าหน้าที่นำโดยกนก บุญโพธิ์แก้ว ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป์ เดินทางมาพิจารณาสถานที่เมื่อวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2532 สำหรับเหตุผลในการเลือกบริเวณที่จะทำการสร้างนั้น นอกเหนือจากในแง่ทำเลที่เหมาะสมแล้ว บริเวณด้านหลังของท่าเลนนั้นเป็นอาคารหลังแรกที่ได้รับพระราชทานนามจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ว่า “มิ่งขวัญ” ด้วย¹ จากนั้นเมื่อวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2532 รัชกาลที่ 9 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามมหาวิทยาลัยแห่งนี้ว่า “มหาวิทยาลัยรัตนนคร”²

ระยะเวลาการหล่อพระบรมรูปเริ่มดำเนินงานตั้งแต่ พ.ศ. 2534–2535³ โดยมีฝ่ายประติมากรรม กองหัตถศิลป์ เป็นผู้ออกแบบพร้อมทั้งปั้น-หล่อ ลักษณะของพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ อยู่ในพระอิริยาบถทรงหลังน้ำทักษิณทกจากพระสุวรรณภิงคาร พระพักตร์ก้มเล็กน้อยทอดพระเนตรสายน้ำที่หลั่งออกจากสุวรรณภิงคารทางเบื้องพระหัตถ์ขวา พระหัตถ์ซ้ายกำพระแสงดาบซึ่งวางพาดอยู่บนพระเพลา โดยหันด้ามพระแสงดาบไปทางเบื้องพระหัตถ์ขวา พระบาทซ้ายยื่นไปข้างหน้าเล็กน้อย ทรงสังวาลเป็นสายตระกูลคู่ ประทับบนพระแท่นทำสิงห์มีผ้าทิพย์⁴ ครั้นการดำเนินงานปั้น-หล่อพระบรมรูปสำเร็จลงด้วยดี ทางมหาวิทยาลัยรัตนนครได้อัญเชิญพระบรมรูปจากโรงงาน-หล่อ กองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร มาয়ั้งจังหวัดพิษณุโลก โดยจัดขบวนแห่เทิดพระเกียรติรอบตัวเมืองก่อนจะนำขึ้นประดิษฐานบนแท่นและทำพิธีบวงสรวงในบริเวณลานพระบรมราชานุสาวรีย์เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2536⁵ พระบรมรูปที่ขนย้ายมาหลายกิโลเมตรไม่มีตำหนิเลยแม้แต่น้อย ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป์ถึงขั้นเอ่ยว่า “...นี่แหละพระบรมเดชานุภาพ ที่กระผมไม่เคยได้พบเห็นมาก่อนในชีวิตการเป็นช่างของกระผม”⁶

¹ ดู “ประวัติพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ใน สุพัตรา จิรนนทนาภรณ์ (บ.ก.). (2536). ที่ระลึกในวโรกาสสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นองค์ประธานในพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช. หน้า 47-48.

² แหล่งเดิม. หน้า 16.

³ แหล่งเดิม. หน้า 52.

⁴ ดู “พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ มหาวิทยาลัยรัตนนคร” ใน แหล่งเดิม. หน้า 37.

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 48.

⁶ แหล่งเดิม. หน้า 39.

ภาพประกอบ 5 ขบวนแห่อัญเชิญพระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวรมหาราชรอบตัวเมืองจังหวัด
พิษณุโลก ก่อนนำขึ้นประดิษฐานที่มหาวิทยาลัยนเรศวร

ที่มา: สุพิศตรา จิรนนทนาภรณ์ (บ.ก.). (2536). *ที่ระลึกในวโรกาสสมเด็จพระเทพ
รัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นองค์ประธานในพิธีเปิดพระบรมรา
ชาณุสาวรีย์ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช*. หน้า 49

ภาพประกอบ 6 พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ มหาวิทยาลัยนเรศวร

ที่มา: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร. (2562). *ผู้บริหาร คณาจารย์ และบุคลากร
ของบัณฑิตวิทยาลัย ม.นเรศวร ร่วมพิธีวันคล้ายวันสวรรคตสมเด็จพระนเรศวรมหาราช*.
(ออนไลน์)

บทบาทของสถาบันกษัตริย์มีความสำคัญต่อการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ แห่งนี้เช่นกัน โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จมาทรงประกอบพิธีกรรม สำคัญ 4 ครั้ง ได้แก่ 1) วันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2532 เสด็จพระราชดำเนินทรงวางศิลาฤกษ์พระบรมราชานุสาวรีย์ฯ 2) วันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2533 เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคล ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร¹ ซึ่งเป็นวันที่พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยนเรศวร พ.ศ. 2533 ประกาศในราชกิจจานุเบกษา และเป็นวันครบรอบ 400 ปีแห่งการครองราชย์ของสมเด็จพระนเรศวร 3) วันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2535 รัชกาลที่ 9 ได้พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เสด็จมาทรงเททองหล่อต้นพุทธรักษาและพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ และ 4) วันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2536 เสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นองค์ประธานในพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์² ถือเป็น การสถาปนาอำนาจของเรื่องเล่าขนาดใหญ่ลงบนพื้นที่อย่างเสร็จสมบูรณ์

ในพิธีเปิดครั้งนี้มีกระบวนการสร้างความทรงจำร่วมใหม่ต่อเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรที่สัมพันธ์กับมหาวิทยาลัยนเรศวรและจังหวัดพิษณุโลกนอกเหนือจากกระบวนการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ ตั้งแต่การสร้างวัตถุมงคล เช่น รูปหล่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระกริ่งชินราชนเรศวรมหาราช พระชัยวัฒน์ชินราชนเรศวรมหาราช ฯลฯ มีพระเกจิอาจารย์นั่งปรกพุทธาภิเษกจากหลายจังหวัด³ เมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2536⁴ และการจัดทำหนังสือที่ระลึก ซึ่งเนื้อหาภายในเต็มไปด้วยข้อเขียนเทิดพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี การเชื่อมโยงอัตลักษณ์ของมหาวิทยาลัยเข้ากับองค์สมเด็จพระนเรศวร การสร้างพระราชวังจันทร์แต่น่าสนใจ คือ การแทรกเรื่องเล่าอภินิหารเกี่ยวกับสมเด็จพระ

¹ การจัดทำวัตถุมงคลครั้งนี้ นอกจากเพื่อจำหน่ายหารายได้เป็นทุนในการจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ แล้ว ยังได้นำไปดำเนินการบูรณะปรับปรุงศาลสมเด็จพระนเรศวรฯ ที่อำเภอเมืองด้วย ดู มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก. (2533). *ที่ระลึกในวโรกาสสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นองค์ประธานในพิธีพุทธาภิเษกพระบรมรูปจำลองฯ และวัตถุมงคล เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงครองราชย์ครบรอบ 400 ปี วันอาทิตย์ที่ 29 กรกฎาคม พุทธศักราช 2533*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก.

² สุพัตรา จิรนนทนากรณ์ (บ.ก.). (2536). *เล่มเดิม*. หน้า 41-45.

³ หนึ่งในพระเกจิอาจารย์ คือ พระอาจารย์โง่น หรือหลวงปู่โง่น ไสโรย วัดพระพุทธบาทเขารวก จังหวัดพิจิตร เป็นผู้เล่าตำนานพระสุพรรณกัลยา พระพี่นางของสมเด็จพระนเรศวร ในช่วงประมาณต้นทศวรรษ 2540 โดยจะขยายความอย่างละเอียดในหัวข้อ 4.4.2 หลวงปู่โง่น ไสโรยกับการสร้างตัวตนใหม่ให้แก่พระสุพรรณกัลยา

⁴ *แหล่งเดิม*. หน้า 11-13.

นเรศวร ในที่นี้ขอยกหนึ่งตัวอย่างที่ทางกองบรรณาธิการอ้างว่าสมโภชน์ กันแดง อาจารย์โรงเรียน พิษณุโลกพิทยาคมเป็นผู้เล่า ดังความว่า

สมาคมนักเรียนเก่าโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม จัดให้มีการแสดงละคร ประวัติศาสตร์กลางสนามฟุตบอล เรื่อง “ศึกกู่แผ่นดิน” มีครู-อาจารย์-นักเรียน ร่วมแสดง เกือบพันคน เมื่อหลายปีที่ผ่านมาก่อนจะแสดงในวันจริง ต้องทำพิธีบวงสรวงดวงพระ วิญญาณของสมเด็จพระนเรศวรเพื่อขอพระบรมราชานุญาต ขณะที่กระทำพิธีบวงสรวง กลางแจ้งบนลานศาลสมเด็จพระนเรศวร ตัวละครต้องแต่งตัวครบเครื่องเหมือนแสดงจริง ปรากฏว่าท่ามกลางแสงแดดที่ร้อนแรง ผู้แสดงที่เป็นทหารพม่าพากันเป็นลมล้มพับไปหลายสิบคน ส่วนผู้ที่แต่งตัวเป็นทหารไทยไม่เป็นอะไรเลย ครั้นพอวันแสดงจริง ค็นั้นเป็นฤดูหนาว ท้องฟ้าสดใสแจ่มกระจ่าง รุ่ง ๆ พอประกาศอิสรภาพหลังน้ำจากสุวรรณภิงคาร ฝนตกลงมา ทันทีทันใดโดยไม่มีคำมาก่อนเลย ฉากในสนามระหว่างทหารทั้งสองฝ่าย ฝ่ายที่ได้รับ คุบตีเหตุมากที่สุดจะเป็นทหารฝ่ายพม่า เช่น ดาบของทหารไทยหลุดจากด้ามไปปักที่เท้า ระหว่างรบดาบพลาดไปถูกมือทหารพม่าบวมและแตก ฯลฯ จนวันสุดท้ายของการแสดง ทหารพม่าจะบางตาอย่างผิดสังเกต เพราะไม่มีใครอยากแสดง...¹

ในหนังสือที่ระลึกเล่มนี้ยังพบเนื้อความบรรยายอิทธิฤทธิ์ทำนองนี้อีกหลายเรื่อง ซึ่งสะท้อนเรื่องปรัมปราคติ (myth) หรือเรื่องเล่ามุขปาฐะของผู้คนในจังหวัดพิษณุโลกที่มีความทรง จำร่วมต่อเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรที่ไม่ใช่แค่การที่พระองค์มีตัวตนในหน้าประวัติศาสตร์ แต่ใน ความเชื่อปรัมปราเช่นนี้ ดวงพระวิญญาณของพระองค์ยังสามารถสร้างความสำเร็จได้ในโลก ปัจจุบันได้เสมอ แม้กระทั่งในการแสดงที่เป็นนาฏกรรมจำลองจาก “เรื่อง que เชื่อว่าจริงในอดีต” ผู้ที่ แสดงเป็นอริราชศัตรูฝ่ายพม่า นอกจากจะพ่ายแพ้ในการแสดงแล้ว ยังทำให้ได้รับบาดเจ็บจริงจาก การแสดงนี้ด้วย การเล่าเรื่องทำนองนี้ ทำให้เรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรไม่เป็นวิชาการมาก เกินไป ทำให้เป็นการง่ายที่คนทั่วไปจะสามารถซึมซับเรื่องเล่าของพระองค์ได้เข้าถึงกว่า เพราะรู้สึก ว่าเป็นสิ่งที่อยู่ใกล้ตัว

หนังสือที่ระลึกฯ ที่ใช้ในการอ้างอิงเป็นส่วนใหญ่ในหัวข้อนี้ อาจเป็นแม่บทให้ คณาจารย์ของมหาวิทยาลัยนเรศวรได้ผลิตประวัติศาสตร์นิพนธ์รำลึกถึงสมเด็จพระนเรศวร โดยจัด กิจกรรมในนาม “โครงการวันสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ทุกวันที่ 29 กรกฎาคม ซึ่งเป็นวันครบรอบการเสด็จขึ้นครองราชย์

¹ คำที่ขีดเส้นใต้เป็นของผู้วิจัย ใน แหล่งเดิม. หน้า 34.

ของสมเด็จพระนเรศวรในเวลาต่อมา กิจกรรมที่จัดขึ้นนั้นจะเชิญวิทยากรมาบรรยายเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวร เช่น พ.ศ. 2542 ทมยันตี (วิมล ศิริไพบูลย์) และวิศวานถ (ประพนธ์ วิพัฒน์พร) บรรยายเรื่อง “สมเด็จพระนเรศวรมหาราชในทัศนะนักเขียน” พ.ศ. 2546 สุเนตร ชุตินทรานนท์ บรรยายเรื่อง “อำนาจอิสระของท้องถิ่น ภายใต้บริบทการศึกษาประวัติศาสตร์: กรณีศึกษาไทย-พม่า” ฯลฯ และมีการนำคำบรรยายเหล่านี้ไปจัดพิมพ์รวมเล่มกับงานวิจัยหรือบทความที่ค้นคว้าที่เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวร¹

การสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ แห่งนี้ เป็นการประกอบสร้างเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรในมิติใหม่ที่เชื่อมเข้ากับอัตลักษณ์ องค์ความรู้ และประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยนเรศวร จนก่อเกิดเป็นความทรงจำร่วมใหม่ของผู้คนในจังหวัดพิษณุโลก โดยเฉพาะกับนิสิตของมหาวิทยาลัยเองที่ซึมซับเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรเข้าไป เห็นได้จากการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ภายในมหาวิทยาลัยที่มักเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวร ตั้งแต่กิจกรรมปรับสภาพนิสิตใหม่ (Beginning Camp) ที่มีปลูกฝังวาทกรรม “ทหารกล้าพระนเรศ” ผ่านบทเพลง ไปจนถึงโครงการต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัย เช่น โครงการร้องเพลงมหาวิทยาลัย ภาคภูมิใจนเรศวร²

กระบวนการต่าง ๆ ที่คอยซ่อมสร้างความทรงจำร่วมใหม่ให้เกิดขึ้นนี้ มีผู้กล่าวว่า เป็น “ลัทธิพิธีบูชาสมเด็จพระนเรศวร” ซึ่งเกิดจาก 2 ปัจจัย คือ การถ่ายทอดอุดมการณ์จากเบื้องบนสู่เบื้องล่าง ทั้งการรับโครงเรื่องประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยมและการรับนามของมหาวิทยาลัย “นเรศวร” จากรัชกาลที่ 9 และเกิดจากปัจจัยการตอบรับอุดมการณ์ของเบื้องล่างจากเบื้องบน³ เห็นได้จากการกำหนดให้ตราประจำมหาวิทยาลัยที่มี 2 ตรา ตราแรกมีลักษณะเป็น “พระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ในท่าประทับนั่ง พระหัตถ์ขวาทรงสุวรรณภิงคาร หลังทักซิโณทก

¹ ดูตัวอย่างใน จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ (บ.ก.). (2543). รายงานการดำเนินงานโครงการวันสมเด็จพระนเรศวรมหาราช 29 กรกฎาคม 2542 มหาวิทยาลัยนเรศวร. พิษณุโลก: โครงการวันสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.; จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ (บ.ก.). (2546). รายงานผลการดำเนินงานโครงการวันสมเด็จพระนเรศวรมหาราช 29 กรกฎาคม 2546 มหาวิทยาลัยนเรศวร. พิษณุโลก: โครงการวันสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.

² ดูการวิพากษ์การผลิตซ้ำเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรภายในมหาวิทยาลัยนเรศวร ใน ศาสตร์ ราชพฤกษ์. (2557). แหล่งผลิตปัญหาชนกับการผลิตซ้ำประวัติศาสตร์บาดแผล. (ออนไลน์); #ทีมมันกุ้ง. (2558). “ทหารกล้าพระนเรศ” ผลผลิตซ้ำของประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมภายในมหาวิทยาลัย. (ออนไลน์)

³ Le Coq gaulois. (2558). “ลัทธิพิธีบูชาสมเด็จพระนเรศวร” : การถ่ายทอดจากเบื้องบนสู่เบื้องล่างและการตอบรับของเบื้องล่างจากเบื้องบน. (ออนไลน์)

ประกาศอิสรภาพ ตอนล่างพระแท่นประทับมีอักษรที่มหาวิทยาลัยนเรศวร อยู่ภายในป้ายชายธง” และตราที่สองมีลักษณะเป็น “ข้างสี่กอยู่ในโลกกลมโบราณ ตอนล่างรูปข้างสี่ก มีอักษรชื่อ มหาวิทยาลัยนเรศวร อยู่ภายในชายธง”¹ ไปจนถึงการสร้างเครื่องหมายหรือการตั้งชื่อตึกเรียนต่าง ๆ เช่น อาคารธรรมราชา อาคารเอกาทศรถ อาคารปราบไตรจักร เป็นต้น² กระบวนการแบบนี้ถือเป็นการปะทะประสานระหว่างอุดมการณ์ที่ถ่ายทอดจากรัฐ และอุดมการณ์ของมหาวิทยาลัยที่ยินยอมพร้อมใจให้เกิดการประกอบสร้างเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรเข้าเป็นอัตลักษณ์ที่เชื่อมสนิทกับประชาคมภายในมหาวิทยาลัยทุกระดับไม่ว่าจะเป็นผู้บริหาร คณาจารย์ จนถึงตัวของนิสิต

การสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ แห่งนี้ที่เสร็จสมบูรณ์ใน พ.ศ. 2536 จึงเป็นการเปิดฉากครั้งสำคัญ ของเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรในมิติใหม่ที่แทรกเข้ามาภายในสถาบันการศึกษา อำนาจนำของเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรในบริบทใหม่ จึงไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อใช้ต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างในยุคสงครามเย็น แต่มีภาพลักษณ์ใหม่ของ “กษัตริย์นักรบเพื่อการพัฒนา” เป็นภาพสะท้อนที่เชื่อมโยงไปถึงกระแสพระราชอำนาจนำของสถาบันกษัตริย์หลังเหตุการณ์พฤษภา 2535 ที่ขึ้นสู่จุดสูงสุด พร้อมกับภาพลักษณ์ที่แปรเปลี่ยนไปจากการเป็นศูนย์รวมใจป้องกันภัยความมั่นคงในยุคสงครามเย็นมาสู่สถาบันกษัตริย์ที่มีภาพลักษณ์นักพัฒนาที่ได้รับการยกย่องในหมู่มหาชนมาก โดยเฉพาะชนชั้นกระฎุมพีไทย

3.5 ประกาศอิสรภาพ ณ พื้นที่สีแดง: การปราบปรามคอมมิวนิสต์ด้วยเรื่องเล่าและแรงศรัทธา

ประเด็นสำคัญที่ต้องการอภิปรายในที่นี้ คือ การประกอบสร้างเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรผ่านรูปแบบอนุสาวรีย์ในยุคพัฒนาสัมพันธ์กับวาทกรรมการกำจัดคอมมิวนิสต์อย่างไร ในงานศึกษาที่มีมาก่อนหน้าของธนาวิ โชติประดิษฐ ได้ศึกษาการสร้างอนุสาวรีย์ที่เป็นการรำลึกถึงผู้เสียสละทั้งทหาร ตำรวจ และพลเรือนในการต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ยุคสงครามเย็น อนุสาวรีย์ที่ได้รับการสร้างขึ้นนี้ ปรากฏเป็นรูปแบบสัจนิยมวีรบุรุษ (heroic realism)³ ซึ่งธนาวิเสนอว่าเป็น “...ภาษา

¹ สุพัตรา จิรนนทนารถ (บ.ก.). (2536). *เล่มเดิม*. หน้า 19.; ปัจจุบันตราพระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวรจะเห็นเป็นตุ้มตุ้งของทั้งนิตินิตหญิงและนิตินิตชาย โดยนิตินิตหญิงจะติดที่คอกเสื้อด้านซ้าย ส่วนนิตินิตชายจะติดที่ตรงกลางเนคไท ส่วนตรารูปข้างสี่กในโลกกลมโบราณจะใช้เป็นสัญลักษณ์ประจำมหาวิทยาลัย

² ศาสตราจารย์ราชพฤกษ์. (2557). *แหล่งผลิตปัญญาชนกับการผลิตซ้ำประวัติศาสตร์บาดแผล*. (ออนไลน์)

³ ในขณะที่รัฐไทยช่วงเวลานั้นอยู่ฝ่ายโลกเสรีประชาธิปไตย (แม้ในทางการเมืองการปกครอง เป็นการยากที่จะกล่าวเช่นนั้น) กลับสร้างอนุสาวรีย์ในรูปแบบที่ต่างไปจากชาติตะวันตกที่อยู่ฝ่ายเดียวกันที่มักจะสร้างอนุสาวรีย์ในรูปแบบนามธรรม (abstract) ส่วนฝ่ายคอมมิวนิสต์ใช้รูปแบบสังคมนิยม (socialist socialism) ใน

ทางสุนทรียศาสตร์ในงานอนุสาวรีย์ของรัฐไทยวางอยู่บนความต้องการที่จะสำแดง (represent) วาทกรรมว่าด้วยการเสียสละเพื่อชาติและความจงรักภักดีต่อชาติออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรม... เป็นรูปแบบที่ตอบสนองความต้องการปลูกเร้าความรู้สึกชาตินิยมในภาวะสงครามได้ดีที่สุด...”¹

ส่วนใหญ่ธนาวิมู่งเน้นอธิบายอนุสาวรีย์ที่สร้างขึ้นเพื่อรำลึกถึงทหารที่เข้าร่วมรบกับ คอมมิวนิสต์ รวมถึงมีการวิเคราะห์เชื่อมโยงไปยังบทบาทของสถาบันกษัตริย์ที่สร้างความชอบธรรมให้แก่อนุสาวรีย์เหล่านี้ผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ ไปจนถึงมีการสร้างรอยพระบาทของรัชกาลที่ 9 ใน พ.ศ. 2525 ที่จังหวัดเชียงราย แม้จะมีการวิเคราะห์ในมิติของการเชื่อมโยงโครงเรื่องทาง ประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยมเข้ากับการสร้างอนุสาวรีย์ “พ่อขุน” หรือ “พญา” ที่ไม่ใช่แค่การรื้อฟื้น ตำนานเรื่องเล่าโบราณขึ้นมาเท่านั้น “...หากยังได้ถักทอสงครามขยายอาณาจักรในอดีตเข้ากับ ปัญหาการเมืองปัจจุบันเรื่องอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนที่กำลังเป็นประเด็นความมั่นคงของชาติ ด้วย...”² แต่ยังขาดการวิเคราะห์ในมิติของการนำเรื่องเล่าของกษัตริย์จากศูนย์กลางเข้าไป สถาปนาและสวมทับลงบนพื้นที่ภาคเหนือ (ตามขอบเขตพื้นที่ที่บทความนี้ได้ศึกษา) เพื่อเป็น สัญลักษณ์เชิงอำนาจในการกดปราบคอมมิวนิสต์ให้ราบคาบไป

ดังที่อธิบายไปก่อนหน้านี้ “การประกาศอิสรภาพ” พ.ศ. 2127 เป็นโครงเรื่องสำคัญของเรื่อง เล่าแบบสุนทรียกรรม (comic) ที่แสดงถึงการได้กลับจากฝ่ายอยุธยาต่อหงสาวดี/พม่า จนนำมาสู่ การเป็นเอกราชของชาติไทย ด้วยเหตุนี้ ภายใต้กรอบโครงการประวัติศาสตร์ราชาชาติไทยในยุค สงครามเย็น จึงเกิดปรากฏการณ์ที่รัฐไทยหรือกลุ่มบุคคลอื่น ๆ ได้แปรความหมายเรื่องเล่าของ พระองค์ใหม่ จากกษัตริย์ผู้ปราบปรามหงสาวดี/พม่า มาสู่กษัตริย์ผู้ปราบปรามคอมมิวนิสต์บน พื้นที่สีแดง อันสอดคล้องกับอุดมการณ์การเมืองของรัฐไทยช่วงทศวรรษ 2500-2520 ในที่นี้จะ ยกตัวอย่างการประกอบสร้างเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรที่มีเป้าหมายทางอุดมการณ์การเมือง แบบดังกล่าว 3 กรณีด้วยกัน ได้แก่ “ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” จังหวัดหนองบัวลำภู “พระ สถูปเจดีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชานุสรณ์” จังหวัดเชียงใหม่ และ “พระเจดีย์อิสรภาพ อนุสรณ์ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช” จังหวัดเพชรบูรณ์

ธนาวิ โชติประดิษฐ. (2559). แผ่นดินไทยใต้ร่มพระบารมี อนุสาวรีย์อันเนื่องมาแต่การต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ใน ภาคเหนือตอนบน กับปฏิบัติการสร้างความทรงจำของรัฐไทย. ใน *เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติ เครือข่ายประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา และสังคมวิทยาภาคใต้ ครั้งที่ 2 “ศาสตร์แห่งการจำ ศิลป์แห่งการลืม” เล่ม 1*. หน้า 292.

¹ แหล่งเดิม. หน้า 293.

² ดูรายละเอียดทั้งหมดใน แหล่งเดิม. หน้า 292-299.

3.5.1 “ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” จังหวัดหนองบัวลำภู: ปฏิบัติการแย่งชิงมวลชนในภาคอีสาน¹

ภาพของความเป็นคอมมิวนิสต์กับชาวอีสานนั้นดูจะมีความซ้อนทับกันอย่างแยกไม่ออกในสายตารัฐไทยโดยเฉพาะยุคสงครามเย็น พื้นที่หลายแห่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภูมิภาคอื่น ๆ มักถูกตีป้ายอย่างเป็นสามัญว่า “พื้นที่สีแดง” และกลุ่มคนที่รัฐคิดว่าเป็นหรืออาจจะ เป็นคอมมิวนิสต์ก็มักถูกตีป้ายว่า “ภัยแดง” เช่นกัน ในจังหวัดอุดรธานี² เองถือเป็นพื้นที่เสี่ยงต่อการถูกคอมมิวนิสต์เข้าควบคุมและครอบงำ ดังปรากฏข้อมูลว่าใน พ.ศ. 2491 หนังสือพิมพ์ ประชาธิปไตยได้ลงข่าวว่า มีการโปรยใบปลิวที่จังหวัดอุดรธานี มีเนื้อหาโจมตีรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม รวมถึงยุยงชาวอีสานให้แบ่งแยกลาวกับไทย³ ซึ่งกรณีนี้ทำให้ภาพของ ส.ส.อีสาน ภูมิภาคอีสาน รวมถึงจังหวัดอุดรธานีเอง ถูกนำเสนอออกมาในแง่ลบและเป็นพื้นที่เสี่ยงในมุมมองของประเทศไทยไป

ครั้นถึงสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พื้นที่บริเวณนี้ถูกรัฐไทยให้ความหมายว่าเป็น “พื้นที่สีแดง” เนื่องจากเป็นส่วนหนึ่งของเขตงานภูซาง (เขตอุดรธานี) ของ พคท. ที่เริ่มต้นก่อตัวขึ้น บริเวณภูซางตั้งตั้งแต่ พ.ศ. 2504 เขตงานแห่งนี้ครอบคลุมพื้นที่จังหวัดเลย หนองบัวลำภู อุดรธานี ขอนแก่น ชัยภูมิ และเพชรบูรณ์ เป็นเขตพื้นที่ที่เชื่อมต่อกันระหว่างภูพานไปจนถึงเขตงานในประเทศลาวและภาคเหนือ ถือว่าเป็น “เส้นทางแดง” ที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลจีนและพรรคคอมมิวนิสต์ที่ประเทศลาวและเวียดนาม โดยกองกำลังติดอาวุธกลุ่มภูซางได้ทำการแตกเสียงปืนครั้งแรกโดยการเข้าโจมตีสถานีตำรวจหนองบัวลำภูเมื่อประมาณ พ.ศ. 2509 เหตุการณ์ในครั้งนั้นทำให้ชื่อของหนองบัวลำภูในยุคนั้นกลายเป็น “พื้นที่สีแดง”⁴

ด้วยเหตุนี้ รัฐไทยจึงต้องเข้าไปจัดการให้พื้นที่แห่งนี้ให้ปลอดภัยจากภัยแดงที่จะมาคุกคามความมั่นคง ในสื่อบางฉบับของภาครัฐที่ผลิตซ้ำเรื่องเล่าของพื้นที่สีแดงในบริเวณนี้ได้ระบุ

¹ เนื้อหาในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยเคยนำเสนอมาแล้วครั้งแรก ใน ปิยวัฒน์ สีแดงสูง, และชาติชาย มุกสง. (2562). *เล่มเดิม*. หน้า 170-187.

² เดิมทีหนองบัวลำภูเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดอุดรธานี ได้รับการยกสถานะเป็นจังหวัดใน พ.ศ. 2536 ใน พระราชบัญญัติตั้งจังหวัดหนองบัวลำภู พ.ศ. 2536. (2536, 25 กันยายน). *ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ* (เล่ม 110 ตอนที่ 125, น. 7-9).

³ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. (2543). *การรวมกลุ่มทางการเมืองของ “ส.ส.อีสาน” พ.ศ. 2476 - 2494*. หน้า 320.

⁴ เดอะ อีสานเรคคอร์ด. (2559). ‘20 ปี สกูปภูซาง’ สหาย-ญาติผู้เสียชีวิต ร่วมจัดงานรำลึกถึงวีรชนใน ห้วงสงครามคอมมิวนิสต์. (ออนไลน์)

ว่า เหตุการณ์ยึดสถานที่ตำรวจหนองบัวลำภูครั้งนั้นได้เป็นที่มาของการสร้าง “ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” โดยรัชกาลที่ 9 ทรงมีพระราชดำริที่จะให้มีการบูรณะศาลแห่งเดิมที่ได้สร้างขึ้นมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ตามคำริของพระยาอุดรธานีศรีโขมสาคระเขตต์ (จิตร จิตตะยโสธร) เจ้าเมืองอุดรธานีในขณะนั้น และสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรขึ้นมาใหม่ เพื่อเรียกขวัญกำลังใจของประชาชนในพื้นที่¹

พระยาอุดรธานีฯ ผู้นี้เองที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรมาตั้งแต่ พ.ศ. 2456 ที่ได้ตามเสด็จรัชกาลที่ 6 ไปสักการะเจดีย์ยุทธหัตถีที่สุพรรณบุรี อีกทั้งเป็นผู้จัดพิมพ์ประกาศสังเวทเวทดาที่ใช้ในการบวงสรวงสมเด็จพระนเรศวรในคราวนั้นด้วย² พอมาในคราวนี้ยังได้ร่วมใจกับชาวหนองบัวลำภูสร้างศาลแห่งใหม่ขึ้นมาอีก³ จึงนับได้ว่าเป็นปัญญาชนที่ข้ามชนชั้นได้ (traditional intellectual) ที่มีบทบาทสำคัญในการร่วมเผยแพร่เรื่องเล่าของชนชั้นปกครองทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคภายใต้บริบทของระบอบการปกครองที่แตกต่างกันไป กระบวนการนี้สะท้อนให้เห็นถึงการที่รัฐไทยได้ใช้วิถีทางประวัติศาสตร์ที่หลงเหลือจากระบอบเก่า และรื้อฟื้นเรื่องเล่าขึ้นมาใหม่ เพื่อแย่งชิงมวลชนชาวหนองบัวลำภู และบริเวณใกล้เคียงจาก พคท.

โครงเรื่องที่รัฐจะนำมาใช้ประกอบสร้างเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรเข้ากับท้องถิ่นหนองบัวลำภู ทางกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ (กพบ.) สังกัดกรมศิลปากร ได้ทำการรวบรวมสงครามทั้ง 14 ครั้งในสมัยสมเด็จพระนเรศวร โดย “การสงครามครั้งที่ 1 โดยเสด็จพระราชบิดายกกองทัพไปช่วยพม่าตีกรุงศรีสัตนาคนหุต พ.ศ. 2117” ที่เกิดขึ้นในพื้นที่หนองบัวลำภูถูกนำมาใช้ในการนี้ ดังความว่า

สมเด็จพระนเรศวรเสด็จขึ้นไปปกครองได้ไม่ช้า ราว พ.ศ. 2117 ศักราชตามพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองก็เกณฑ์กองทัพไปช่วยตีกรุงศรีสัตนาคนหุต สมเด็จพระมหาธรรมราชากับสมเด็จพระนเรศวรเสด็จขึ้นไปด้วยกัน แต่เมื่อ

¹ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2552). *ทรัพยากรการท่องเที่ยวไทย ชุมภาคอีสาน : หนองบัวลำภู Nong Bua Lam Phu*. หน้า 16, 21.

² กรมศิลปากร. (2516). *เมืองในภาคอีสาน*. หน้า 25.

³ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. (2544). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดหนองบัวลำภู*. หน้า 252.

ยกไปถึงหนองบัวลำภู สมเด็จพระนเรศวรประชวรไข้ทรพิษ พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองทราบ
พอประจวบเวลาจนเสร็จสงคราม จึงให้กองทัพไทยเลิกล้อมมา¹

ข้อสังเกตจากตัวบทในฉากนี้ คือ การเสด็จไปยังหนองบัวลำภูนั้นเป็นไปตาม
บัญชาจากกรุงหงสาวดี ซึ่งในเวลานั้นอยุธยายังคงอยู่ใต้อาณัติของหงสาวดี อีกทั้งหนองบัวลำภู
ไม่ได้เป็นจุดหมายปลายทางที่สมเด็จพระนเรศวรจะเสด็จไป สถานะของหนองบัวลำภูในขณะนั้น
เป็นเพียง “ด่านของเมืองเวียงจันทน์” เท่ากับว่าหนองบัวลำภูยังไม่ได้อยู่ภายใต้การปกครองของ
อยุธยา และที่สำคัญการเสด็จยกทัพของสมเด็จพระนเรศวรครั้งนี้พระองค์ยังไม่ได้แสดงพระปรีชา
สามารถในการรบแต่อย่างใด เพราะทรงประชวรเป็นไข้ทรพิษเสียก่อน

สำหรับหลักฐานที่ทาง กวป. ใช้เขียนโครงเรื่องนี้ มีการใช้หลักฐานถึง 3 ชนิด
ด้วยกันในการอ้างอิง ได้แก่ พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ พระราชพงศาวดารฉบับพระ
ราชหัตถเลขา และไทยรบพม่า ซึ่งเมื่อมาพิจารณาที่ตัวบทของหลักฐานทั้งหมด จะเห็นการทำงาน
ของตัวบทในการช่วยเสริมเติมต่อคำอธิบายประวัติศาสตร์ฉากนี้ได้อย่างชัดเจนขึ้น เริ่มจาก “พระ
ราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ” ซึ่งในตัวบทที่ได้ยกไปก่อนหน้านี้มีการระบุว่า ทาง กวป. ได้ใช้
หลักฐานชิ้นนี้ในการบอกปีศักราชที่สมเด็จพระนเรศวรเสด็จไปหนองบัวลำภู แต่เมื่อลองไป
ตรวจสอบตัวบทดูแล้วกลับปรากฏความว่า “ศักราช 936 จอศก (พ.ศ. 2117) น้ำมากนัก ครั้งนั้น
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ (สมเด็จพระนเรศวร-เชิงอรรถ ข) ทรงพระประชวรทรพิษ”² โดยไม่ได้มีการ
กล่าวถึงการเสด็จไปหนองบัวลำภูแต่อย่างใด

ส่วนใน “พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา” ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 ที่ผ่านการ
ชำระโดยสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มีการอธิบายเหตุการณ์การไปช่วยพระเจ้าหงสาวดี
ตีกรุงศรีสัตนาคนหุตไว้อย่างละเอียด มีการอ้างหลักฐานจากทั้งพงศาวดารไทย พม่า ล้านช้างและ
เขมร เนื้อความในตอนนี้เป็นต้นขึ้นโดยระบุข้อมูลจาก “หนังสือพระราชพงศาวดาร” (ไม่ได้บอกว่า
เป็นฉบับไหน) ว่าสมเด็จพระมหาธรรมราชาและสมเด็จพระนเรศวรเสด็จไปถึงหนองบัวลำภูและ
ประชวรทรพิษจริง สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงตระหนักดีว่า ในพระราชพงศาวดาร
ฉบับหลวงประเสริฐได้กล่าวเหมือนกับตัวบทที่ได้ยกไปข้างต้น แต่ “...ควรเชื่อว่า สมเด็จพระมหา

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารจดหมายเหตุลายลักษณ์ กระทรงวงศศึกษาธิการ (4) ศธ
2.4.1/27 เรื่องสถานที่สำคัญเกี่ยวกับการพระราชสงคราม และเรื่องทรงบำเพ็ญพระราชกุศลบวงสรวงสมเด็จพระ
พระนเรศวรมหาราช [13 ม.ค. 2512 - 26 ก.พ. 2514]. หน้า 16.

² เล่มเดิม. (2553). หน้า 413.

ธรรมราชาธิราชกับสมเด็จพระนเรศวรได้ยกขึ้นไปช่วยพระเจ้าหงสาวดีกรุงศรีสัตนาคนหุตเมื่อปีจอ
ฉศก พ.ศ. 2117 จริง”¹ เนื้อความตรงนี้น่าสนใจเพราะดูเหมือนจะใช้เหตุผลส่วนพระองค์ในการ
ตัดสินใจขอเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ จากนั้นในย่อหน้าถัดมาทรงกล่าวถึงพงศาวดารพม่าว่า “...
คราวนี้กองทัพไทยไปช่วยแต่กองทัพหัวเมืองเหนือ สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชและสมเด็จพระ
นเรศวรหาได้เสด็จไม่”² กล่าวคือ ไม่ได้ยกทัพไปกรุงศรีสัตนาคนหุต

ในย่อหน้าถัดมาได้กล่าวถึงพงศาวดารพม่าอีกครั้ง แต่คงจะเป็นคนละฉบับกับใน
หน้าแรก เพราะเนื้อความตอนนี้อธิบายว่า พ.ศ. 2117 กองทัพอยุธยาได้ไปสมทบกับกองทัพพระ
มหาอุปราชแห่งหงสาวดี³ ซึ่งเนื้อความตรงส่วนนี้คงจะเป็นสิ่งยืนยันความคิดของสมเด็จพระ
พระยาดำรงราชานุภาพ เพราะในท้ายที่สุดแล้วทรงมีพระมติดัดสินว่า “ที่พระราชพงศาวดารว่า
สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชกับสมเด็จพระนเรศวรขึ้นไปช่วยพระเจ้าหงสาวดีล้านช้าง คือ ไป
ในคราวนี้เอง แต่เมื่อไปถึงหนองบัวลำภู สมเด็จพระนเรศวรประชวรทรพิษ...”⁴ จากนั้นพระองค์
ทรงต่อย้ำพระมตินี้ในพระนิพนธ์เรื่อง “ไทยรบพม่า” ในส่วนของ “สงครามครั้งที่ 5 คราวสมเด็จพระ
นเรศวรประกาศอิสรระ” อีกเช่นกัน⁵

ข้อสรุปเบื้องต้นของการตรวจสอบหลักฐาน คือ ทาง กวป. คงจะยึดข้อเท็จจริง
ทางประวัติศาสตร์ตามพระมติดของพระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทยเป็นสำคัญ หลักฐานอยุธยาที่
เก่าแก่ที่สุดอย่างพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐเป็นสิ่งที่นำมายืนยันปีศักราชที่เกิด
เหตุการณ์ครั้งนี้ เพื่อเป็นการสร้างขอบเขตเวลาในประวัติศาสตร์หากนี้ นอกจากนั้นตัวบทในฉาก
ดังกล่าวสะท้อนออกมาว่า ประวัติศาสตร์ของรัฐที่เชื่อมโยงอยู่กับท้องถิ่นอย่างหนองบัวลำภูนั้น ไม่
จำเป็นต้องมีการแสดงวีรกรรมอันกล้าหาญของสมเด็จพระนเรศวรให้ออกมาเป็นที่ประจักษ์
เงื่อนไขข้อนี้ที่ถูกผูกโยงใช้กับสถานที่อื่น เช่น จังหวัดสุพรรณบุรีที่มีเรื่องเล่าของสงครามยุทธหัตถี
ดำรงอยู่ จึงไม่จำเป็นสำหรับปฏิบัติการของรัฐในการสร้างประวัติศาสตร์เสมอไป ขอแค่เพียง
สมเด็จพระนเรศวรเสด็จไปถึงก็เพียงพอสำหรับการให้ความหมายแก่ท้องถิ่นนั้นในฐานะส่วนหนึ่ง
ของรัฐไทยที่ต้องยึดโยงอยู่กับอำนาจศูนย์กลางเสมอมาไม่ว่าจะเป็นช่วงเวลาใดก็ตาม

¹ เล่มเดิม. (2542). หน้า 290.

² แหล่งเดิม. หน้าเดิม.

³ แหล่งเดิม. หน้า 291.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 292.

⁵ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. (2471). เล่มเดิม. หน้า 76.

กระบวนการสร้างศาลฯ อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี เริ่มในเดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2510 ภายใต้การดำเนินการโดยกระทรวงมหาดไทย มีการให้เหตุผลในการสร้างไว้ว่า

ด้วยปรากฏว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเคยกรีธาทัพไปยังภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ ตั้งค่ายที่หนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี สถานที่ดังกล่าวย่อมจะเป็น สถานที่ที่สำคัญในประวัติศาสตร์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปณิธานไว้ ใน วันที่จะเสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพระราชพิธีบวงสรวงอดีตมหาราชเป็นการประจำ โดยหมื่นเวียงไปบีละแห่งตั้งที่เคยเสด็จมาแล้ว ประกอบกับประชาชนในท้องที่จังหวัด อุดรธานี และจังหวัดใกล้เคียงแสดงความสมประสงค์อย่างแรงกล้าในอันที่จะขอให้สร้าง อนุสาวรีย์มหาราชพระองค์นี้ขึ้นในทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือด้วย...¹

เหตุผลดังกล่าวเป็นการขยายความสำคัญต่อจากคำอธิบายของ กวป. แสดงให้เห็นถึงการที่รัฐไทยใช้มุมมองแบบรัฐชาติสมัยใหม่ที่มีการแบ่งภูมิภาคสำหรับการปกครองไปใช้ อธิบายประวัติศาสตร์ในยุคที่ระบบความคิดแบบรัฐชาติยังไม่ได้เกิดขึ้น เหตุผลดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงการพยายามเชื่อมโยงท้องถิ่นหนองบัวลำภูให้เข้าเป็นปริมนทลของส่วนกลาง โดยแสดง อำนาจนำผ่านพระราชปณิธานอย่างแรงกล้าของรัชกาลที่ 9

จากนั้น พล.อ.ประภาส จารุเสถียร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้น ได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการสร้างศาลแห่งนี้ขึ้น ประกอบด้วย ประธานกรรมการ 1 คน คือ พ่วง สุวรรณรัฐ (รองปลัดกระทรวงมหาดไทย) กรรมการ 4 คน ได้แก่ ธนิต อยู่โพธิ์ (อธิบดี กรมศิลปากร) กาญจน เสงสุวณิช (อธิบดีกรมโยธาเทศบาล) วิญญู อังคนารักษ์ (ผู้ว่าราชการ จังหวัดอุดรธานี) พูนเพิ่ม ไกรฤกษ์ (ประจำสำนักพระราชวังพิเศษ) เลขานุการ 1 คน คือ ดำเนิน รตานนท์ หัวหน้ากองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร และผู้ช่วยเลขานุการ 1 คน คือ บุญช่วย ศรีสารคาม ปลัดจังหวัดอุดรธานี²

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (4) ศธ 2.4.1/27 เอกสารจดหมายเหตุลายลักษณ์ กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องสถานที่สำคัญเกี่ยวกับการพระราชสงคราม และเรื่องทรงบำเพ็ญพระราชกุศล บวงสรวงสมเด็จพระนเรศวรมหาราช [13 ม.ค. 2512 - 26 ก.พ. 2514]. หน้า 3.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (4) ศธ 2.4.1/27 เอกสารจดหมายเหตุลายลักษณ์ กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องสถานที่สำคัญเกี่ยวกับการพระราชสงคราม และเรื่องทรงบำเพ็ญพระราชกุศล

พิธีวางศิลาฤกษ์ของศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมีขึ้นในวันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2511 โดยมีพระราชเมธาจารย์ เจ้าคณะจังหวัดอุดรธานีในขณะนั้นเป็นผู้วางศิลาฤกษ์ ส่วนผู้ที่เข้ามาร่วมพิธีประกอบด้วยบุญช่วย ศรีสารคาม ปลัดจังหวัดอุดรธานีในขณะนั้น พร้อมด้วยคณะกรรมการจังหวัด ข้าราชการ พ่อค้า คหบดี กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นักเรียน ตลอดจนประชาชนทั่วไป¹ สะท้อนให้เห็นว่า ผู้คนในพื้นที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างศาลอยู่ไม่น้อยเช่นกัน

ในส่วนของสถานที่ที่ใช้จัดสร้างศาลนั้น ทางจังหวัดได้เลือกบริเวณด้านตะวันออกริมฝั่งหนองบัวลำภู ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัวลำภู ตรงข้ามที่ว่าการอำเภอหนองบัวลำภู ใกล้กับสถานีตำรวจที่เกิดเหตุปะทะกับกองกำลังติดอาวุธกลุ่มภู่ช่อฟ้าเมื่อ พ.ศ. 2509 มีการถมดินบริเวณที่จัดสร้างขึ้นสูงประมาณ 10 เมตร กว้าง 20 ตารางเมตร ส่วนหน้าทำการออกแบบทางกรมศิลปากรได้ส่งดำเนิน รตานนท์ และประเวศ ลิมปรังสี สถาปนิกโท หัวหน้าแผนกช่างสิบหมู่ กองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร เป็นผู้ดำเนินการ โดยศาลฯ แห่งนี้เป็นอาคารที่มีลักษณะคล้ายหอพระหรือศาลที่ประดิษฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตัวศาลเป็นอาคารไม้ทรงไทย ขนาดโดยประมาณ กว้าง 4 เมตร ยาว 5 เมตร ถึงแม้ว่าจะเป็นอาคารขนาดเล็ก แต่ก็ได้ออกแบบตกแต่งอาคารอย่างมีความหมาย โดยการใช้รูปแบบของเครื่องศาสตราวุธและเครื่องทรงที่สมเด็จพระนเรศวรทรงใช้ในการศึกครั้งสำคัญเป็นองค์ประกอบหลักในการตกแต่ง หน้าบันเป็นรูปพระแสงของ้าวไขว้กับพระแสงดาบคาบค่าย เหนือขึ้นไปเป็นรูปพระมาลาเบี่ยง ประดับตกแต่งปิดทองลายพาดานและดาวพาดานภายในศาลและพาดานปีกนก ภายในศาลประดิษฐานพระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวรมหาราชประทับยืน พระหัตถ์ซ้ายทรงพระแสงดาบ ขนาดเท่าองค์จริง²

บวงสรวงสมเด็จพระนเรศวรมหาราช [13 ม.ค. 2512 - 26 ก.พ. 2514]. หน้า 3.; สร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช. (2511, 8 มกราคม). เดลินิวส์, น. 5.

¹ สร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช. (2511, 8 มกราคม). เดลินิวส์, น. 5.

² สร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช. (2511, 8 มกราคม). เดลินิวส์, น. 5.; TUL. (2555). ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. (ออนไลน์)

ภาพประกอบ 7 ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จังหวัดหนองบัวลำภู

ที่มา: TUL. (2555). ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. (ออนไลน์)

วันสำคัญที่เป็นหมุดหมายในการสถาปนาความทรงจำร่วมต่อเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรเกิดขึ้นในวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2511 เมื่อรัชกาลที่ 9 พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีเปิดและบวงสรวงสังเวศสมเด็จพระนเรศวร¹ ซึ่งการปรากฏขึ้นของศาลที่อยู่ในคติความเชื่อเรื่องผีของชาวบ้าน รูปเคารพของวีรมหาราชผู้ยิ่งใหญ่ และการเสด็จมาโดยองค์พระประมุขแห่งรัฐนั้น เป็นสามสิ่งที่ช่วยเกื้อหนุนให้เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ของรัฐหยั่งรากลึกบนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของหนองบัวลำภู ด้วยเหตุนี้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของหนองบัวลำภูจึงไม่ใช่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเฉย ๆ แต่เป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (แห่งชาติ) ที่มีสถานะเป็นเพียงหน่วยย่อยของประวัติศาสตร์ที่ประมวลขึ้นเป็น “ชาติ” ไทย หรือ “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชาติไทย” เท่านั้น²

ทว่าลำพังองค์ประกอบทั้งสามอย่างข้างต้นอาจจะไม่เพียงพอต่อการสร้างความสำคัญของเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรในระยะยาว ดังนั้น การตอกย้ำทบทวนให้ปรากฏในปฏิทินประจำปีของชาวหนองบัวลำภู จึงเป็นส่วนประกอบสำคัญที่ร้อยรัดผูกโยงให้ความทรงจำถูก

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (4) ศธ 2.4.1/27 เอกสารจดหมายเหตุลายลักษณ์อักษรกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องสถานที่สำคัญเกี่ยวกับการพระราชสงคราม และเรื่องทรงบำเพ็ญพระราชกุศลบวงสรวงสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (13 ม.ค. 2512 - 26 ก.พ. 2514). หน้า 3.

² ธงชัย วินิจจะกุล. (2559). เล่มเดิม. หน้า 134.

ตอกย้ำเล่าถึงสิ่งที่มีความสำคัญ ทำให้ทางอำเภอหนองบัวลำภูจึงต้องมีการจัดงานประจำปีขึ้นระหว่างวันที่ 24-26 มกราคม ณ สนามหน้าศาลฯ และจัดพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในวันที่ 25 มกราคม แต่ดูเหมือนว่าในช่วงแรกนั้น การจัดพิธีบวงสรวงฯ ยังคงยึดรูปแบบการทำพิธีโดยพราหมณ์ตามแบบเมื่อครั้งมีพิธีเปิดศาลอยู่ จากนั้นทางจังหวัดก็ได้คิดที่จะเปลี่ยนรูปแบบพิธีกรรมมาเป็นแบบภูมิภาคนิยม ดังจะเห็นได้จากกรณีที่พิสุทธิ พิงเสนาะ นายอำเภอหนองบัวลำภูขณะนั้น ได้ส่งจดหมายเรียนไปยังเชื้อ สารีมาน อธิบดีกรมศิลปากร เมื่อวันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2514 ตั้งคำถามว่า ถ้าจะประกอบพิธีบวงสรวงตามประเพณีภูมิภาคจะถูกต้องหรือไม่ ด้วยความหวังว่าจะได้รับคำตอบและแนวทางปฏิบัติก่อนวันที่ 25 มกราคมในปีนั้น แต่กว่าที่จะได้รับหนังสือตอบกลับก็ล่วงเลยไปถึงวันที่ 25 กุมภาพันธ์ โดยมีใจความว่า การบวงสรวงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินไม่ต้องใช้พราหมณ์ ให้ใช้บัณฑิตหรือผู้มีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมเป็นผู้กระทำพิธี และถ้าท้องถิ่นใดมีประเพณีเฉพาะภูมิภาคอยู่แล้วจะบวงสรวงตามประเพณีนิยมก็สามารถทำได้¹ ดังนั้น การจัดพิธีบวงสรวงฯ ตามแบบภูมิภาคนิยมคงจะเริ่มขึ้นครั้งแรกใน พ.ศ. 2515 และยึดเป็นแบบแผนมาตรฐานเรื่อยมา

กรณีของการสร้างความทรงจำร่วมใหม่ต่ออดีตที่ว่าด้วยสมเด็จพระนเรศวรเสด็จมาหนองบัวลำภู จึงถือว่าเป็นความทรงจำทางประวัติศาสตร์ที่รัฐผลิตซ้ำจินตนาการในอดีต และกระทำการสร้างภาพของหนองบัวลำภูให้เหมือนเป็นภาพในความฝันหรืออุดมคติของรัฐขึ้นมา เพื่อเชื่อมโยงชาวหนองบัวลำภูหรือผู้คนในพื้นที่อื่น ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการหวงรำลึกถึงอดีตชุดนี้ด้วยกัน ผ่านองคาพยพต่าง ๆ ของเรื่องเล่าชุดนี้ ไม่ว่าจะเป็นประวัติศาสตร์นิพนธ์ของรัฐ ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ตราประจำจังหวัด หรือคำขวัญประจำจังหวัดที่ว่า “...ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช อุทยานแห่งชาติภูเก้า ภูพานคำ แผ่นดินธรรมหลวงปู่ขาว เด่นสกาวถ้าเอราวัณ นครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน...” ทั้งที่ในความเป็นจริงการผลิตซ้ำจินตนาการในอดีตครั้งนี้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสภาพแวดล้อมในช่วงเวลานั้น คือ บริบทของสงครามเย็นและการถูกตีตราจากรัฐว่าเป็นพื้นที่สีแดงของหนองบัวลำภู แต่ในท้ายที่สุดความทรงจำร่วมใหม่ต่ออดีตที่ว่าด้วยสมเด็จพระนเรศวรเสด็จมาหนองบัวลำภูถูกทำให้เป็นความทรงจำอันเฉพาะเจาะจงของพื้นที่แห่งนี้ไป

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (4) ศธ 2.4.1/27 เอกสารจดหมายเหตุลายลักษณ์อักษรทรงศึกษาธิการ เรื่องสถานที่สำคัญเกี่ยวกับการพระราชสงคราม และเรื่องทรงบำเพ็ญพระราชกุศลบวงสรวงสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (13 ม.ค. 2512 - 26 ก.พ. 2514). หน้า 3, 5.

3.5.2 “พระสถูปเจดีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชานุสรณ์” จังหวัดเชียงใหม่: การเชื่อมโยงชาติพันธุ์อื่นเข้ากับวีรบุรุษของชาติพันธุ์ไทย

การประกอบสร้างเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ มีความสัมพันธ์กับภาพลักษณ์ของ “ชาวเขา” ที่ถูกรัฐสร้างขึ้นมาให้มีแนวโน้มขาดความภักดีต่อชาติ¹ นับตั้งแต่ทศวรรษ 2490 เป็นอย่างน้อย เนื่องจากปรากฏข่าวว่า พ.ศ. 2493 ชาวมูเซอแดงบนดอยคำ จังหวัดเชียงใหม่ ก่อการปล้นสะดมตามแนวชายแดน ซึ่งรัฐได้สรุปว่า ทั้งหมดเป็นกลุ่มของคอมมิวนิสต์ที่เข้ามาปั่นป่วนในประเทศไทย² ต่อมาในช่วงทศวรรษ 2500 พื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ถูกโครงการของรัฐที่เกี่ยวกับการขจัดภาพลักษณ์คอมมิวนิสต์ของชาวเขาเข้าครอบงำ ดังจะเห็นได้จากมติคณะรัฐมนตรีของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ. 2502 ที่ให้มีการจัดตั้งนิคมสร้างตนเองสงเคราะห์ชาวเขาขึ้น โดยนิคมชาวเขานี้ยังถูกบรรจุลงในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504–2506 พิพัฒนา กระจ่างจันทร์ชี้ให้เห็นว่า ปัญหาชาวเขาได้ถูกยกไปสู่ปัญหาระดับชาติตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2500 ด้วยเหตุนี้ พื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ที่มีกลุ่มชาวเขาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก จึงถูกใช้ก่อตั้งนิคมสร้างตนเองฯ ที่ดอยเชียงดาวเมื่อ พ.ศ. 2503³

นอกจากการที่รัฐได้สร้างภาพลักษณ์คอมมิวนิสต์ให้แก่ชาวเขาแล้ว ในทศวรรษ 2500 ยังมีการสร้างสถาบันที่ทำหน้าที่ผลิตความรู้เกี่ยวกับชาวเขาขึ้นมา คือ ศูนย์วิจัยชาวเขา จังหวัดเชียงใหม่ ก่อตั้งขึ้นในวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2507 โดยอาศัยพื้นที่บางส่วนของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นัยสำคัญของการก่อตั้งศูนย์วิจัยชาวเขาแห่งนี้ คือ การสร้างความชอบธรรมให้การดำเนินการด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับชาวเขาที่มีลักษณะคล้ายกับเจ้าอาณานิคมที่เข้าไปเรียนรู้ศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ภายในรัฐหรือดินแดนในการปกครอง เพื่อประโยชน์ต่อความควบคุมและปกครองอย่างมีประสิทธิภาพ เป็น “...ภาพสะท้อนอย่างหนึ่งของลัทธิอาณานิคมยุคใหม่ แต่เป็นยุคอาณานิคมยุคใหม่ที่มีความรุนแรงมากขึ้นกว่าเดิมหลายเท่าตัว...”⁴

¹ ธนาวิ โชติประดิษฐ์. (2559). *เล่มเดิม*. หน้า 292.

² สนั่น วงศ์พัทพันธ์. (2516). *การพัฒนาชาวเขาให้เป็นคนไทยเพื่อความมั่นคงของชาติ*. หน้า 18. อ้างถึงใน พิพัฒนา กระจ่างจันทร์. (2550). *การสร้างภาพลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ “ชาวเขา” ในสังคมไทยระหว่างทศวรรษ 2420 ถึง ทศวรรษ 2520*. หน้า 187.

³ พิพัฒนา กระจ่างจันทร์. (2550). *เล่มเดิม*. หน้า 211-212.

⁴ *แหล่งเดิม*. หน้า 208-209.

นโยบายของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์อีกอย่างหนึ่งที่สำคัญ คือ การสานความสัมพันธ์กับ “กองกำลังกู้ชาติหนุ่มศึกหาญ” ซึ่งเป็นกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่รุ่นแรกที่เกิดจากการได้รับผลกระทบจากปัญหาทางการเมือง อันมีสาเหตุมาจากความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ในสมัยรัฐบาลอุ นู (U Nu, ค.ศ.1948–1956, 1957–1958, 1960–1962)¹ โดยมีผู้นำ คือ เจ้าน้อยชอหยังตันตะ ผู้มีเชื้อสายเจ้าเมืองเก่าที่ต้องการกอบกู้เอกราชให้รัฐฉาน เดิมทีใน พ.ศ. 2501 ได้ก่อตั้งกองกำลังที่เมืองหาง เขตอำเภอเมืองต่วน รัฐฉาน ต่อมาได้ย้ายกำลังพลมาตั้งกองบัญชาการที่ดอยปางตอง ตรงข้ามอำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ และในท้ายที่สุดจึงได้ย้ายกองกำลังมาอยู่ในเขตประเทศไทย หมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่² กองกำลังกู้ชาติฯ มีนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์เป็นหนึ่งในเป้าหมายการสู้รบ รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์จึงให้การสนับสนุนทั้งทางด้านอาวุธและฝึกอบรมด้านการรบ³

เมื่อพิจารณาบริบททางการเมืองในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่จากทศวรรษ 2490–2500 โดยสังเขปแล้ว ปฏิเสธไม่ได้ว่า พื้นที่แห่งนี้จัดอยู่ในพื้นที่เสี่ยงต่อการก่อตัวของคอมมิวนิสต์ แม้จังหวัดเชียงใหม่จะไม่ได้เป็นพื้นที่จัดตั้งฐานที่มั่นของ พคท. โดยตรง⁴ แต่รัฐไทยแสดงความ

¹ ปัญหาความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ดังกล่าว เป็นผลมาจากการทำสนธิสัญญาปางโหลงเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2490 ที่สี่กลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ ไทใหญ่ กะฉิ่น ชิน และพม่า ได้รวมตัวกันในรูปของสหภาพพม่า และได้รับเอกราชจากอังกฤษโดยรัฐสภา มีสาระสำคัญเขียนไว้ในรัฐธรรมนูญใจความว่า เมื่อครบรอบ 10 ปีที่พม่าได้รับเอกราชจากอังกฤษใน พ.ศ. 2501 ไทใหญ่ กะฉิ่น และชิน สามารถแยกตัวเป็นอิสระ ก่อตั้งประเทศของตนเป็นเอกราชได้ แต่พอครบกำหนดเวลารัฐบาลอุ นูกลับไม่ยอมทำตามข้อตกลงดังกล่าว ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐต่าง ๆ กับรัฐบาลพม่าในที่สุด ใน อรรถวรณ์ วิไชย. (2557). *เล่มเดิม*. หน้า 2.

² *แหล่งเดิม*. หน้า 167.

³ วันดี สันติวุฒิมณี ได้สัมภาษณ์อดีตนายทหารไทใหญ่รุ่นแรกในประเด็นที่เกี่ยวกับการสนับสนุนจากรัฐไทยไว้ โดยมีใจความว่า เจ้าน้อยชอหยังตันตะได้ขอความช่วยเหลือด้านอาวุธและฝึกอบรมด้านการรบมายังจอมพลสฤษดิ์ เพื่อแลกกับข่าวตามแนวชายแดนที่กองกำลังกู้ชาติฯ กระจายการสู้รบอยู่ ดู วันดี สันติวุฒิมณี. (2545). *กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทใหญ่ชายแดนไทย-พม่า กรณีศึกษาหมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่*. หน้า 32.

⁴ ฐานที่มั่นหลักของ พคท. ในภาคเหนือมีจำนวน 9 แห่ง ได้แก่ 1) ฐานที่มั่นดอยยาว-ผาหม่น จังหวัดเชียงราย 2) ฐานที่มั่นดอยผาจิ รอยต่อระหว่างจังหวัดพะเยากับน่าน 3) ฐานที่มั่นภูพยัคฆ์ (น่านเหนือ) อำเภอปัว จังหวัดน่าน 4) ฐานที่มั่นภูสามเหลี่ยม (น่านใต้) อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน 5) ฐานที่มั่นภูซัด รอยต่อจังหวัดพิษณุโลกกับเลย 6) ฐานที่มั่นภูหินร่องกล้า รอยต่อจังหวัดพิษณุโลก-เพชรบูรณ์-เลย 7) ฐานที่มั่นเขาค้อ อำเภอ

กังวลต่อความมั่นคงในพื้นที่แห่งนี้พอสมควรจากนโยบายที่ปฏิบัติกับกลุ่มชาวเขา นอกจากนั้นในแง่ภูมิรัฐศาสตร์ จังหวัดเชียงใหม่มีความสัมพันธ์ที่จะโดนคอมมิวนิสต์จากทั้งประเทศจีนหรือลาวเข้ามาปฏิบัติการในพื้นที่และแย่งชิงมวลชนไป ดังที่ธนาวิ โชติประดิษฐ อธิบายว่า การสร้างอนุสาวรีย์บริเวณภาคเหนือยุคสงครามเย็น “...ได้กำหนดขอบเขตพื้นที่ของชาติและเขียนซ่อมเส้นพรมแดนที่แห้ววินจากการประกาศอิสรภาพของพวกคอมมิวนิสต์ขึ้นมาใหม่ เป็นทั้งกลไกของการรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางและกระบวนการ “ทำให้เป็นไทย...”¹ ดังนั้น เพื่อเป็นการตอบโต้ในเชิงอุดมการณ์การเมือง ชนชั้นนำจำต้องใช้เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรเข้าไปสถาปนาเพื่อแย่งชิงมวลชนในพื้นที่เหมือนกันกับที่ได้เคยกระทำมาแล้วในอำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี

เอกสารประชาสัมพันธ์ของเทศบาลตำบลเมืองงายบันทึกกระบวนการสร้าง “พระสถูปเจดีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชานุสรณ์” ตำบลเมืองงาย อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ไว้ว่า เริ่มใน พ.ศ. 2502 พ.ศ.อ. นิรันดร ชัยนาม ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ขณะนั้น พร้อมด้วยประชาชนและข้าราชการ ร่วมกันจัดสร้างอนุสรณ์แด่สมเด็จพระนเรศวรขึ้น “...โดยครอบซากอิฐเศษปูนที่ชาวไตได้นำมาจากพระสถูปเจดีย์พระนเรศวรมหาราช ที่เรียกว่า ‘กองมุขุนหอคำไตย’ เป็นภาษาไทยใหญ่ หมายถึง ‘พระเจดีย์ของพระเจ้าแผ่นดินไทย’ ที่เมืองหางในรัฐฉาน ประเทศพม่า ซึ่งปัจจุบันได้ถูกทำลายหมดสิ้น...”² และในเหตุการณ์เดียวกันนี้เองมีข้อมูลเพิ่มเติมจาก

เมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ 8) ฐานที่มั่นขุนแม่ละเมา อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก และ 9) ฐานที่มั่นแม่จันทะ อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก ใน กองทัพภาคที่ 3. (ม.ป.ป.). เล่มเดิม. หน้า 152.

¹ ธนาวิยังอธิบายต่ออีกว่า “...ด้วยเหตุนี้ “ชาวเขา” ที่อาศัยอยู่ในเขตป่าเขา รอยต่อชายแดนของราชอาณาจักรไทยจึงได้รับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ใหม่กลายเป็น “ชาวไทยภูเขา” และมีชีวิตใหม่ได้ร่วมพระบารมีผ่านโครงการในพระราชดำริเพื่อการพัฒนาต่างๆ...” ใน ธนาวิ โชติประดิษฐ. (2559). เล่มเดิม. หน้า 299.; สอดคล้องกับมูลนิธิโครงการหลวงหรือโครงการหลวงที่เป็นโครงการพระราชดำริส่วนพระองค์ โดยมีชาวเขาเป็นเป้าหมายในการช่วงชิงมวลชนในเขตที่สูงภาคเหนือในยุคพัฒนาเพื่อเป้าหมายด้านความมั่นคงในช่วงสงครามเย็น ดู ชนิดา ชิตบัณทิตย์. (2550). เล่มเดิม. หน้า 163-179.

² งานส่งเสริมการท่องเที่ยวเทศบาลตำบลเมืองงาย. (ม.ป.ป.). พระสถูปเจดีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชานุสรณ์ [แผ่นพับ]. (ออนไลน์); ส่วนประเด็นเรื่องของการทำลายพระสถูปเจดีย์องค์เก่าโดยทหารพม่านั้น อรวรรณ วิชัย อธิบายว่าเป็นผลจากความเชื่อของชาวไทใหญ่กับทหารพม่า กล่าวคือ “...ชาวไทใหญ่ในฝั่งรัฐฉานเมื่อทางผ่านเจดีย์แห่งนี้ก็จะไปเคารพสักการะ เพื่อขอให้เดินทางปลอดภัย และคุ้มครองบ้านเมือง บางคนขอให้เดินทางข้ามเข้ามาประเทศไทยโดยไม่ถูกทหารพม่าจับ... สาเหตุที่ทหารพม่าทำลายเจดีย์นั้น เนื่องจากเชื่อ

อรรวรรณ วิไชย ซึ่งได้สัมภาษณ์อดีตนายทหารไทใหญ่กลุ่มกองกำลังกู้ชาติหนุ่มศึกษาว่า ในการครั้งนี้ พ.ต.อ. นิรันดร ได้ทำเรื่องขอความช่วยเหลือไปยังทหารไทใหญ่ที่ประจำการอยู่ที่หมู่บ้านเปียงหลวง เพื่อเดินทางเข้าไปนำอิฐออกมาจากพระเจดีย์ที่เมืองหาง โดยมีคณะเดินทางเป็นทหารทั้งหมด 7 นาย ประกอบด้วยทหารไทยจำนวน 2 นาย และทหารไทใหญ่จำนวน 5 นาย¹

คำอธิบายของเทศบาลตำบลเมืองงายมีความขัดแย้งกับคำอธิบายของตรี อมาตยกุล ที่ได้เล่าถึงความเป็นมาของพระสถูปเจดีย์ฯ แห่งนี้ โดยอ้างจากหนังสือพิมพ์เช้าฉบับวันอังคารที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ. 2498 ว่า

...เมื่อ พ.ศ. 2498 ได้มีหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่ง พาดหัวข่าวว่า พบอิฐพระนเรศวรในเจดีย์ร้าง... ในการตระเวนชายแดนของกองอาสารักษาดินแดนร่วมกับกองทหารพม่าในเขตแดนระหว่างพม่ากับไทยทางจังหวัดภาคเหนือในฤดูแล้งนี้... ได้พบที่บรรจุอิฐของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในที่แห่งหนึ่งในเขตเมืองหาง โดยมีสถูปเจดีย์ร้างอยู่ในป่าโดยไม่มีวัด... เมื่อได้สอบถามชาวพื้นเมืองที่นั่น กล่าวกันว่า เป็นพระเจดีย์ของเจ้าชาวไทยมาตั้งแต่โบราณ เมื่อได้ทราบคำบอกเล่าของชาวบ้านดังนั้น เจ้าหน้าที่กองอาสารักษาดินแดนจึงรายงานเข้ามาให้กระทรวงมหาดไทยทราบ...²

หลังจากนั้นรัฐไทยไม่ได้เข้าไปจัดการกับ “สถูปเจดีย์ร้าง” แห่งนั้นแต่อย่างใด ตรี อมาตยกุลต่อว่า อาจเป็นเพราะเจดีย์นั้นอยู่ในดินแดนของพม่า “...หรือมีเหตุขัดข้องอื่นใดนอกเหนือไปจากนี้ ข้าพเจ้าก็ไม่สามารถทราบได้...”³ คำอธิบายตรงจุดนี้เองที่แสดงให้เห็นว่า ในข้อมูลและความเห็นของตรีไม่ได้ไปในทิศทางเดียวกันกับคำอธิบายของเทศบาลตำบลเมืองงายที่แสดงให้เห็นการเคลื่อนไหวของรัฐท้องถิ่นในการจัดการกับพระสถูปเจดีย์เมื่อ พ.ศ. 2502⁴

กันว่า วิญญาณสมเด็จพระนเรศวรฯคอยช่วยเหลือทหารไทใหญ่ เมื่อหลบหนีทหารพม่าเข้าเขตเมืองหางจะไม่สามารถตามตัวพบ...” ใน อรรวรรณ วิไชย. (2557). *เล่มเดิม*. หน้า 102-103.

¹ อรรวรรณ วิไชย. (2557). *เล่มเดิม*. หน้า 170.

² ตรี อมาตยกุล. (2540). สมเด็จพระนเรศวรมหาราชานุสรณ์. ใน *สมเด็จพระนเรศวรมหาราช : 400 ปีของการครองราชย์*. หน้า 165-166.

³ *แหล่งเดิม*. หน้า 166.

⁴ ประเด็นนี้อยากทำความเข้าใจว่า ความขัดแย้งกันระหว่างเรื่องเล่าสองชุดในกรณีนี้ เป็นสิ่งสามัญที่ย่อมเกิดขึ้นได้ระหว่างข้อมูลของรัฐท้องถิ่นและนักวิชาการ เทศบาลตำบลเมืองงายพยายามที่จะเล่าข้อมูลในชุดที่ท้องถิ่นของตนมีส่วนร่วมให้มากที่สุด เพื่อแสดงบทบาทที่มีต่อเรื่องเล่าขนาดใหญ่ที่สถาปนาลงในพื้นที่ของตน

แม้เรื่องเล่าสองชุดจะขัดแย้งกันในการย้อนไปหาจุดเริ่มต้น แต่สิ่งที่เหมือนกันในเรื่องเล่าสองชุดนี้ คือ สถาบันกษัตริย์เป็นผู้ขบเน้นให้พระสถูปเจดีย์ได้รับความสำคัญขึ้นมา โดยรัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระนเรศวรเมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2508¹

แต่ทว่าก่อนหน้าพิธีบวงสรวงฯ ไม่นานนัก ความพยายามของกรรที่ จะหาความเชื่อมโยงพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่เข้ากับ “สถูปเจดีย์ร้าง” ที่เมืองหางนั้นได้เริ่มขึ้นประมาณกลางเดือนมกราคม พ.ศ. 2508 พ.ต.อ. นิรันดรได้ส่งหนังสือไปยังกรมศิลปากร ขอให้สอบเส้นทางเดินทางเดินทัพของสมเด็จพระนเรศวรในคราวเสด็จไปตีเมืองอังวะว่า

“...เสด็จจากเมืองเชียงใหม่ไปทางใด จะเสด็จผ่านเมืองงายด้วยหรือไม่ เพราะปรากฏว่าที่เมืองนี้มีซากปรักหักพังของแนวค่ายพักกองทัพเป็นบางตอนเหลือปรากฏอยู่ แต่ไม่มีเรื่องราวในหนังสือพระราชพงศาวดาร

เรื่องนี้กรมศิลปากรได้ตอบไปว่า ไม่มีรายละเอียดเกี่ยวกับเส้นทางเดินทัพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช แต่พอจะอนุมานได้ คือ ทั้งกองทัพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ จะต้องเสด็จจากเมืองเชียงใหม่โดยเส้นทางเดียวกัน คือ ผ่านบ้านแมริม บ้านแม่แดง เมืองเชียงดาว และเมืองงาย ทั้งสองกองทัพคงจะพักแรมที่เมืองงายหลายราตรี เพื่อรวบรวมพลให้พร้อม โดยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชโปรดให้สมเด็จพระเอกาทศรถเป็นแม่ทัพกองทัพหน้า เคลื่อนพลไปทางเหนือตรงไปยังเมืองฝาง ส่วนกองทัพสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้เคลื่อนไปทางตะวันตกเฉียงเหนือตรงไปเมืองหางหรือเมืองห้าง

ส่วนนักวิชาการอย่างตรีอาจจะมีข้อมูลเชิงลึกบางอย่างที่ได้จากการสืบค้นโดยวิธีการทางประวัติศาสตร์ หรือการสัมภาษณ์จากบุคคลที่เกี่ยวข้องกับประเด็นนี้ การที่เรื่องเล่าขนาดใหญ่ในเทศบาลตำบลเมืองงายไม่ได้ย้อนจุดเริ่มต้นไปไกลถึง พ.ศ. 2498 เหมือนกับตรี อาจเป็นเพราะไม่ได้เกี่ยวข้องกับบทบาทท้องถิ่นของตนโดยตรง กล่าวโดยสรุป คือ ท้องถิ่นกับนักวิชาการมีมุมมองและจุดเน้นในการเล่าเรื่องแตกต่างกัน

¹ งานส่งเสริมการท่องเที่ยวเทศบาลตำบลเมืองงาย. (ม.ป.ป.). *พระสถูปเจดีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชานุสรณ์ [แผ่นพับ]*. (ออนไลน์); ส่วนตรี อมาตยกุลเล่าเรื่องนี้ไว้เช่นกัน โดยเป็นการอ้างจากข่าวหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งที่เผยแพร่ใน “นครหลวงกรุงเทพธนบุรี” แต่ไม่ได้ระบุวันที่เสด็จไปไว้ชัดเจน ดู ตรี อมาตยกุล. (2540). *เล่มเดิม*. หน้า 166.

หลวง ซึ่งมีเขตแดนติดต่อกับเมืองงาย แต่เนื่องจากสมเด็จพระนเรศวรเสด็จสวรรคตที่เมือง
หาง กงทัพบไทยจึงยังไม่ได้รับกับพม่า...”¹

เมื่อเปรียบเทียบกับกรณีการสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรในพื้นที่อื่นก่อน
หน้านี้ จังหวัดเชียงใหม่คงจะเป็นแห่งแรกที่กรมศิลปากรกล่าวอย่างชัดเจนว่า โครงการที่จะใช้
เชื่อมโยงกับพื้นที่แห่งนี้ ไม่มีในพระราชพงศาวดารไทย อีกทั้งการอนุমানดังกล่าวได้อาศัยหลักฐาน
ทางโบราณคดีเป็นสำคัญ แต่เพื่อที่จะให้การสถาปนาเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรลงไปในพื้นที่
นี้เป็นผลสำเร็จ ข้อเสนอพื้นฐานจากการอนุমানในลักษณะนี้จึงจำเป็นต้องต่อรัฐไทยในขณะนั้น

โครงการการเสด็จไปตีเมืองอังวะและเสด็จสวรรคตที่เมืองหาง “ซึ่งมีเขตแดน
ติดต่อกับเมืองงาย” ได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีจากสถาบันกษัตริย์และประชาชนในจังหวัด
เชียงใหม่ ดังจะเห็นได้จากในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2508 มีหนังสือพิมพ์ลงข่าวเกี่ยวกับการ
เตรียมการก่อสร้าง “สถูปสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ตามพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ 9 โดยให้
ทำแบบเดียวกับสถูปพระเจดีย์ เมืองหาง ประเทศพม่า ในการนี้ประชาชนในจังหวัดเชียงใหม่ต่าง
ยินดีที่จะร่วมบริจาคสิ่งของที่ใช้ในการก่อสร้างในการพระราชกุศลครั้งนี้ด้วย²

ต่อมา พ.ต.อ. นิรันดร ส่งหนังสือไปยังกรมศิลปากรอีกครั้ง เพื่อให้ช่วยออกแบบ
พระสถูปเจดีย์ให้เหมือนกับพระเจดีย์บรรจุอัฐิของสมเด็จพระนเรศวรที่เมืองหาง แต่ปัญหามีอยู่ว่า
เจดีย์ที่เมืองหางได้ถูกระเบิดทำลายไปประมาณ พ.ศ. 2501 ธนิต อยู่โพธิ์ อธิบดีกรมศิลปากร
ขณะนั้นปรารถนาให้ช่วยหาภาพถ่ายเจดีย์ที่เมืองหาง โดยที่มาของภาพนั้นตรีเล่าเพียงว่า ได้มา
จาก “สถาบันชั้นสูงแห่งหนึ่ง” ต่อมาจาร์ส เกียรติก้อง ช่างศิลป์เอกกองโบราณคดี ได้มารับ
ภาพถ่ายที่ตรีไปออกแบบจนแล้วเสร็จ ทางกรมศิลปากรจึงส่งไปให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่
ตั้งแต่ต้น พ.ศ. 2509³

จากนั้นในวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2511 รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าฯ
พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงเจิมและทรงพระสุหร่ายศิลาฤกษ์และแผ่นอิฐที่ได้มาจากพระเจดีย์องค์
เดิมก่อนถูกทำลาย จากนั้นในวันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2512 ทั้งสองพระองค์ได้เสด็จมาเป็น

¹ นอกจากนี้ ตรี อมาตยกุล ยังได้อ้างหลักฐานทางโบราณคดีจาก “อาจารย์คนหนึ่งในมหาวิทยาลัย
ศิลปากร” ที่เข้าไปสำรวจโบราณสถานในจังหวัดเชียงใหม่มายืนยันการอนุমানของกรมศิลปากรครั้งนี้ด้วย ดู
แหล่งเดิม. หน้า 168-169. (การขีดเส้นใต้เน้นข้อความของผู้วิจัย)

² แหล่งเดิม. หน้า 166-168.

³ แหล่งเดิม. หน้า 169-171.

ประธานในพระราชพิธีพุทธาภิเษก ณ วัดพระสิงห์วรมหาวิหารฯ เพื่อทรงเททองเป็นปฐมฤกษ์ มีการส่งจองบูชาพระเครื่องและสิ่งก่อสร้างขึ้นในคราวนี้ จนสามารถมีทุนเพียงพอในการสร้างพระสถูปเจดีย์และพระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวร¹

ในปีเดียวกันนี้เอง แบบของพระสถูปเจดีย์ได้ถูกนำมาก่อสร้างได้เริ่มขึ้น พร้อมกับ การก่อสร้างซุ้มเรือนแก้วสำหรับประดิษฐานพระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวร มีการประมาณ ค่าใช้จ่ายการก่อสร้างจากกรมศิลปากรทั้งสิ้น 48,000 บาท ซึ่งเงินจำนวนนี้ทางจังหวัดเชียงใหม่ เป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายทั้งหมด² ส่วนวันที่เริ่มก่อสร้าง คือ วันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2512 ในที่ดินที่มีผู้ อุทิศให้ 25 ไร่เศษ³ โดยก่อนหน้านี้นี้มีข่าวในหนังสือพิมพ์ชาวไทยฉบับวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2512 ว่า พ.ต.อ.นิรันดร ชัยนาม ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ขณะนั้น นำสมาชิกสภาจังหวัดเชียงใหม่ไป ชมสถานที่ที่จะก่อสร้างพระสถูปเจดีย์ที่บ้านเมืองายด้วย⁴ ส่วนพระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวร มี ขนาดสูง 2 เมตร ในอิริยาบถประทับยืน ทรงฉลองพระองค์ชุดออกศึก พระหัตถ์ซ้ายทรงพระแสง ดาบ พระหัตถ์ขวาทรงพระเต้าในลักษณะหลังทักษิณาทก สร้างเสร็จประมาณเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2513⁵

การสถาปนาเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรลงในพื้นที่เมืองายไม่ได้มีเพียงองค์พระ สถูปเจดีย์และพระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวรเท่านั้น แต่ยังมี ความพยายามในการจำลอง “ค่ายยัง ทัพสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ขึ้นมาให้ใกล้เคียงกับจินตภาพที่คิดไว้ให้เสมือนจริงมากที่สุด กระบวนการก่อสร้างเริ่มใน พ.ศ. 2512 โดยเหตุที่ต้องสร้างค่ายยังทัพขึ้นมานั้น พ.ต.อ.นิรันดร ให้เหตุผลว่า “...สถานที่ดังกล่าวนี้เคยเป็นที่ที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ได้เสด็จพระราชดำเนิน นำกองทัพหลวงมายังทัพ เพราะในบริเวณนี้มีร่องรอยของประวัติศาสตร์ทิ้งไว้หลายอย่าง อาทิเช่น

¹ งานส่งเสริมการท่องเที่ยวเทศบาลตำบลเมืองาย. (ม.ป.ป.). พระสถูปเจดีย์สมเด็จพระนเรศวรมหา ราชาอนุสรณ์ [แผ่นพับ]. (ออนไลน์)

² กองทัศนศิลป์เป็นผู้ออกแบบใช้เงินไปทั้งสิ้น 36,589 บาท โดยเงินคงเหลือ 11,411 บาท ส่งเป็นรายได้ แผ่นดิน ใน สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (4) ศธ 2.2.3.1/60 การปั้นหล่อพระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวร มหาราชของจังหวัดเชียงใหม่ (17 พ.ย. 2511 - 30 พ.ย. 2513). หน้า 3, 13.

³ ตรี อมาตยกุล. (2533). เล่มเดิม. หน้า 176-177.

⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (4) ศธ 2.2.3.1/60 การปั้นหล่อพระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวร มหาราชของจังหวัดเชียงใหม่ (17 พ.ย. 2511 - 30 พ.ย. 2513). หน้า 34.

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 1.

รั้วค่าย... ซึ่งเป็นไม้ซีกไม้สักขนาดใหญ่เป็นจำนวนมาก...”¹ ด้วยเหตุผลดังกล่าว ทำให้ทางจังหวัดเชียงใหม่ขอความอนุเคราะห์ให้กรมศิลปากรทำการออกแบบค่ายยังทัพแห่งนี้ จากนั้นกรมศิลปากรจึงมอบหมายงานให้กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ค้นคว้าข้อมูลเรื่องค่าย² หน่วยศิลปากรที่ 4 จัดทำแผนผังบริเวณค่าย และกองสถาปัตยกรรมทำการออกแบบค่าย³

กระบวนการทั้งหมดเสร็จสิ้นใน พ.ศ. 2513 เป็นระยะเวลาที่ยาวนานกว่า 11 ปี (ถ้ายึดตามที่ตั้งถิ่นฐานแล้วจะเริ่มใน พ.ศ. 2502) หลังจากนั้นในวันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2513 ทางจังหวัดเชียงใหม่ได้นำความกราบบังคมทูลเพื่อให้รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ มาเป็นองค์ประธานในพิธีเปิดพระสถูปเจดีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (4) ศธ 2.3.6/63 เรื่องการก่อสร้างค่ายสมเด็จพระนเรศวรมหาราช อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ (14 มี.ค. - 13 ต.ค. 2512). หน้า 19.

² สำหรับประเด็นมีข้อสังเกต คือ ในบันทึกข้อความค้นคว้าเรื่องค่ายยังทัพที่จัดทำโดยกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ มีการอ้างหลักฐานไว้หลายชิ้นเพื่ออธิบายลักษณะค่ายยังทัพสมัยโบราณ แต่ไม่พบการนำประวัติศาสตร์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชมาใช้อ้างอิง อีกทั้งหลักฐานที่ใช้ส่วนใหญ่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับสมัยสมเด็จพระนเรศวร แต่จะใช้หลักฐานอื่น ๆ ที่บอกลักษณะค่ายทหารโบราณไว้ แม้กระทั่ง *ไทรยบบมา* ที่นำมาอ้าง ก็ยกแบบแผนการสร้างค่ายในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ที่เมืองเชียงใหม่ใน พ.ศ. 2205 มาเป็นตัวอย่าง หลักฐานที่ดูจะเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวรโดยตรงอย่างหนังสืออนุสรณ์ดอนเจดีย์ที่จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานรัฐพิธีเปิดอนุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรใน พ.ศ. 2502 ก็ใช้ภาพวาดตอนพระแสงดาบค่ายมาประกอบ ซึ่งคุณค่าในฐานะหลักฐานชั้นต้นย่อมไม่มีน้ำหนัก กระบวนการค้นคว้าเรื่องค่ายนี้สอดคล้องกับที่ตรีได้เขียนไว้ดังที่กล่าวไปก่อนหน้านี้แล้วว่า แม้จะไม่มีหลักฐานปรากฏในพระราชพงศาวดารเกี่ยวกับเส้นทางเดินทัพของสมเด็จพระนเรศวร แต่สามารถอนุมานเส้นทางเดินทัพของพระองค์ได้ ทางกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์คงจะใช้หลักฐานชุดอื่น ๆ เข้ามาประกอบคำอธิบาย แล้วทำการอนุมานแม่แบบในการสร้างค่ายยังทัพแห่งนี้ขึ้นมา ดูรายละเอียดหลักฐานที่ใช้ได้ใน แหล่งเดิม. หน้า 24-27.

³ ในวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2512 หน่วยศิลปากรที่ 4 ได้ไปสำรวจบริเวณค่ายพร้อมกับเมธี คันธโร นายช่างศิลปโท กองสถาปัตยกรรม มีการบันทึกรายงานไว้ตอนหนึ่งว่า “...สภาพค่ายเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านทิศใต้ ด้านทิศเหนือกว้างประมาณ 500 เมตร ด้านทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ยาวประมาณ 800 เมตร... มีลำธารซึ่งไหลมาจากภูเขา เพื่อชักน้ำมาใช้ในค่ายได้ตลอดปี... ภายในบริเวณค่ายทางทิศตะวันออก มีบ่อน้ำโบราณขนาดวัดผ่าศูนย์กลาง 80 เซนติเมตร อีกสองแห่งสำหรับไว้ใช้ภายในค่ายได้เป็นอย่างดี... ปัจจุบัน (เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2512 - ผู้วิจัย) ภายในค่ายยังทัพดังกล่าวนี้ราษฎรได้ปลูกบ้านเป็นที่อยู่อาศัยจำนวนมากและตัดเป็นทางรถยนต์ผ่านเข้าออก...” ใน แหล่งเดิม. หน้า 4, 18.

นุสรณ์ ซึ่งได้โปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินมาเป็นประธานในวันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2514¹ การสถาปนาอำนาจนำเรื่องขนาดใหญ่สมเด็จพระนเรศวรจากส่วนกลางจึงสำเร็จลุล่วงในพื้นที่ตำบลเมืองงาย

โครงเรื่องหลักที่รัฐใช้สัมพันธ์กับพื้นที่ตำบลเมืองงาย คือ ฉากที่ว่าด้วยสมเด็จพระนเรศวรเสด็จยกทัพเพื่อไปตีกรุงอังวะในช่วง พ.ศ. 2147-2148 ซึ่งเป็นการเดินทัพครั้งสุดท้ายในพระชนม์ชีพของพระองค์ เมื่อพิจารณาใน “พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ฉากนี้เริ่มต้นเมื่อ พ.ศ. 2146 พระเจ้าอังวะตั้งตัวเป็นใหญ่มาบุกกรุกเข้าตีเมืองไทยใหญ่ เมืองนาย และเมืองแสนหัวไทใหญ่ที่ขึ้นอยู่กับไทย สมเด็จพระนเรศวรเสด็จยกกองทัพหลวงออกจากอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2147 “...เสด็จไปด้วยกันกับสมเด็จพระเอกาทศรถจนถึงเมืองเชียงใหม่ อันเป็นที่ประชุมพลรวมจำนวน 200,000 คน แล้วยกต่อไปเป็น 2 กระบวนทัพ ให้สมเด็จพระเอกาทศรถยกไปทางเมืองฝางทัพ 1 สมเด็จพระนเรศวรเสด็จยกไปทางเมืองหางทัพ 1...”² เหตุการณ์ฉากนี้จบลงที่ “...สมเด็จพระนเรศวรก็เสด็จสวรรคตที่เมืองหาง... พ.ศ. 2148 พระชันษาได้ 50 ปี เสวยราชสมบัติได้ 15 ปี”³

เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเมืองเชียงใหม่ สมเด็จพระนเรศวรพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวถึงอย่างสั้น ๆ ว่าเป็นที่ประชุมพลก่อนจะแยกเป็น 2 กองทัพ เพื่อมุ่งหน้าไปตีกรุงอังวะ ไม่มีรายละเอียดบอกพิภพอย่างชัดเจนว่าอยู่ตรงไหน ส่วนหนึ่งอาจเป็นผลมาจากไม่มีปรากฏในพระราชพงศาวดาร ตามคำอธิบายของตรี อมาตยกุลที่กล่าวถึงไปแล้วข้างต้น ด้วยเหตุนี้ การนำโครงเรื่องที่เกิดจากการอนุমানของกรมศิลปากรมาสถาปนาลงในพื้นที่แห่งนี้ตั้งแต่ พ.ศ. 2508 สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของกรมศิลปากรในฐานะองค์กรสำคัญของรัฐที่ยึดกุมอำนาจนำต่อเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรได้เป็นอย่างดี จากการใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์เข้าไปประเมิน เลือกลงใช้และหาเหตุผลให้เรื่องเล่ามีความเหมาะสมกับพื้นที่แห่งนี้

ความทรงจำร่วมที่ก่อให้เกิดเป็นพิธีกรรมสืบต่อมาของชาวบ้านในตำบลเมืองงายไม่ได้มีความแตกต่างจากพื้นที่อื่นมากนัก ทั้งในแง่ของพิธีกรรมแบบรัฐไม่ว่าจะเป็นงานวันยุทธหัตถีและงานวันคล้ายวันสวรรคตสมเด็จพระนเรศวร และในแง่ของพิธีกรรมแบบท้องถิ่น คือ งาน

¹ งานส่งเสริมการท่องเที่ยวเทศบาลตำบลเมืองงาย. (ม.ป.ป.). *พระสุญแจดีเยี่ยมสมเด็จพระนเรศวรมหาราชานุสรณ์ [แผ่นพับ]*. (ออนไลน์)

² สมเด็จพระนเรศวร พระยาดำรงราชานุภาพ. (2493). *เล่มเดิม*. หน้า 159-160.

³ *แหล่งเดิม*. หน้า 161.

สงวน้ำพระสฤๅปที่จัดขึ้นทุกวันที่ 16 เมษายนของทุกปี¹ แต่ถ้าพิจารณาว่าพระสฤๅปเจดีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชานุสรณ์ไม่ได้สร้างผลกระทบต่อความทรงจำร่วมของผู้คนแค้ในขอบเขตพื้นที่ตำบลเมืองงาย แต่ขยายวงกว้างไปทั่วทั้งจังหวัดเชียงใหม่ ในช่วงจังหวะสำคัญที่วีรบุรุษจากส่วนกลางเข้าไปประทับยังพื้นที่ชายขอบของรัฐแห่งนี้ โดยเชื่อมโยงประเด็นที่น่าสนใจ คือ ความทรงจำร่วมที่เกิดขึ้นในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ต่อเรื่องเล่าหลักสมเด็จพระนเรศวรไม่ได้ส่งผลกระทบต่อชาวไทย (ตามนิยามแบบแคบของรัฐไทย) เท่านั้น แต่ยังส่งผลไปถึงชาวไทยใหญ่ที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่มากมายในบริเวณนี้

ตามที่กล่าวไปแต่ตอนต้นในพื้นที่อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นแหล่งอพยพของกองกำลังภูๅชาติหนุ่มศึกหาญและชาวไทยใหญ่ที่ลี้ภัยสงครามกลางเมืองในพม่ามา กอปรกับความเชื่อของชาวไทยใหญ่ที่เคารพสักการะพระเจดีย์องค์เก่าในรัฐฉานตั้งแต่ก่อนถูกทำลาย เมื่ออพยพมาอยู่ในประเทศไทยอันเป็นดินแดนที่มีความศรัๅทธาต่อสมเด็จพระนเรศวรอย่างสูงที่สุด ทำให้ชาวไทยใหญ่เหล่านี้ได้สืบสาน ต่อยอด และรักษาความเชื่อของตนไว้ดังที่เคยเป็นมา ในวิทยานิพนธ์ของอรวรรณ วิไชย ได้สัมภาษณ์ชาวไทยใหญ่หลายคนที่อยู่ในตำบลเวียงแหง อำเภอเชียงดาว พบว่ามีการทำพิธีกรรมเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรใน 3 ระดับ ได้แก่ 1) ระดับปัจเจก มีการบูชาเหรียญสมเด็จพระนเรศวรไว้ในเชิงพารา (หิ้งบูชาพระ) หรือไม่ก็ห้อยพกติดตัว 2) ระดับชุมชน มีการบูชาสมเด็จพระนเรศวรในหอเจ้าเมือง² อีกทั้งยังมีลัๅทธิการทรงเจ้า “เจ้าพ่อองค์ดำ” ด้วย และ 3) ระดับรัฐ ที่มีการสร้าง “ช่วงอนุสรณ์สถานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ใน พ.ศ. 2544 กล่าวได้ว่าพิธีกรรมทั้ง 3 ระดับเป็นการขัดเกลาทางสังคมอย่างหนึ่ง ส่งผลให้เกิดความรักพวกพ้อง ความเป็นปึกแผ่น และความเป็นเชื้อชาติเดียวกัน รวมทั้งยังเป็นตัวบ่งบอกอุดมการณ์ที่มีความเชื่อพื้นฐานในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์และวีรบุรุษของผู้คนในสังคมไทใหญ่³

นอกจากพิธีกรรมที่เกิดขึ้นจากความศรัๅทธาที่มีสมเด็จพระนเรศวรอย่างสูงสุดแล้ว การเข้ามาสถาปนาเรื่องเล่าหลักสมเด็จพระนเรศวรโดยรัฐไทยส่งผลให้เกิดการถือครองอำนาจนำ และการยึดกุมพื้นที่ในเชิงรูปธรรมเหนือเรื่องเล่าของวีรบุรุษท้องถิ่นคนอื่น ๆ ที่ชาวไทยใหญ่เคารพและศรัๅทธาไม่ต่างจากสมเด็จพระนเรศวร ซึ่งปรากฏอยู่ในตำนานคนไทยใหญ่สร้างเมืองแหง เช่น

¹ งานส่งเสริมการท่องเที่ยวเทศบาลตำบลเมืองงาย. (ม.ป.ป.). *พระสฤๅปเจดีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชานุสรณ์ [แผ่นพับ]*. (ออนไลน์)

² ตำแหน่งเจ้าเมืองสำหรับชาวไทยใหญ่เป็นใครก็ได้ที่มีคุณงามความดี ได้ทำคุณประโยชน์แก่บ้านเมืองเมื่อตายไปแล้วถือว่าเป็นเจ้าเมืองได้ทั้งสิ้น ใน อรวรรณ วิไชย. (2557). *เล่มเดิม*. หน้า 137.

³ ดู *แหล่งเดิม*. หน้า 135-156.

กรณีของปู่เหง ซาววา หรือนายจองจ่าน ที่เป็นผู้รวบรวมอาสาสมัครและกองกำลังตำรวจมาปราบกลุ่มโจรมือมิทธิพลในเมืองแห่งที่คอยปล้นพ่อค้าจากต่างถิ่นอยู่เนือง ๆ ใน พ.ศ. 2457 ทำให้นายจองจ่านได้รับการแต่งตั้งจากทางการและชาวบ้านให้เป็นผู้ปกครองเมืองแห่ง ซึ่งอนุสาวรีย์ของนายจองจ่านได้รับการสร้างขึ้นใน พ.ศ. 2549¹

แม้จะไม่สามารถชี้แจงน้ำหนักได้อย่างแท้จริงว่า ระหว่างเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรกับเรื่องเล่าวีรบุรุษท้องถิ่นอย่างปู่เหง ซาววา ใครเป็นผู้มีอิทธิพลต่อความทรงจำร่วมในระดับปัจเจกมากกว่ากัน แต่ถ้าพิจารณาตามระยะเวลาที่มีการสร้างอนุสาวรีย์ เรื่องเล่าของปู่เหง ซาววา ได้รับการปรากฏออกมาเป็นรูปธรรมซ้ำว่าเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรประมาณ 35 ปี เป็นผลจากการที่กรอบโครงการประวัติศาสตร์ราชาชาติไทยที่กระทำโดยรัฐให้ความสำคัญกับวีรบุรุษจากส่วนกลางมากกว่าวีรบุรุษในท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นวีรบุรุษของชาวไทยใหญ่ที่มีนัยยะถึงการเป็นชนกลุ่มน้อยในรัฐแล้วย่อมได้รับความสำคัญหรือเห็นค่าที่จะเชิดชูน้อยลงไปอีก เมื่อเปรียบเทียบกันเช่นนี้จึงฉายให้เห็นภาพของอำนาจนำในเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรที่สามารถครอบงำพื้นที่ทางความคิดเหนือเรื่องเล่าของปู่เหง ซาววา และเบียดขับเรื่องเล่าชุดนี้ให้ได้รับความสำคัญน้อยกว่าเรื่องเล่าหลักที่รัฐส่วนกลางเป็นผู้เลือกไป ซึ่งคล้ายกับกรณีที่เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรในจังหวัดหนองบัวลำภูเบียดขับเรื่องเล่าของพระวอพระตาเช่นกัน อรรถวรรณ วิไชยอธิบายปรากฏการณ์แบบนี้ในมุมมองแบบวัฒนธรรมชุมชนที่ไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยวโดยปราศจากความสัมพันธ์ต่อชุมชนอื่นและรัฐ ด้วยเหตุนี้เอง จึงไม่ใช่เรื่องแปลกแต่อย่างใด หากตำนานและอนุสรณ์สถานของสมเด็จพระนเรศวร "...จะเข้ามามีบทบาทมากกว่า เพราะใช้ประวัติศาสตร์รัฐเข้ามามีบทบาทแทนประวัติศาสตร์ชุมชน โดยชุมชนมีการยอมรับประวัติศาสตร์รัฐเข้ามา ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าความถึงการล้มล้างความเชื่อเดิม เพียงแต่ความเชื่อใหม่เข้ามามีบทบาทต่อชุมชนและพื้นที่มากกว่า"²

การสร้างพระสถูปเจดีย์ฯ ที่ตำบลเมืองงาย อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นกรณีศึกษาที่ตอกย้ำว่าเรื่องเล่าของของรัฐมีอำนาจนำเหนือเรื่องเล่าของท้องถิ่น ในแง่จิตสำนึกจึงทำให้รัฐส่วนกลางสำคัญกว่าสำนึกแบบท้องถิ่นที่ต้องสวามิภักดิ์ยอมรับอำนาจจากส่วนกลางแม้ว่าเรื่องเล่าจากส่วนกลางจะถูก "อนุমান" จากปัญญาชนฝ่ายรัฐ ซึ่งทำหน้าที่เผยแพร่อุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์รับใช้ชนชั้นปกครองเสมอมา ตราบใดที่ท้องถิ่นยังไม่มีอำนาจ

¹ แหล่งเดิม. หน้า 91-92.

² แหล่งเดิม. หน้า 94.

เบ็ดเสร็จในการเขียนประวัติศาสตร์ของตนอย่างสมบูรณ์ เพื่อให้เรื่องเล่าของท้องถิ่นตนไม่ตกอยู่ในสถานะเป็นเพียง “เชิงอรรถ” ในหน้าประวัติศาสตร์รัฐส่วนกลาง ความทรงจำร่วมต่ออดีตก็ต้องผูกติดกับรัฐส่วนกลางอยู่รำไป

3.5.3 “พระเจดีย์อิสรภาพ อนุสรณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช” จังหวัดเพชรบูรณ์: การใช้หลักศาสนาพุทธนำทางด้านคอมมิวนิสต์¹

การสร้าง “พระเจดีย์อิสรภาพ อนุสรณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช”¹ ตำบลแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ มีความเกี่ยวข้องกับการปะทะกันระหว่างกองทัพภาคที่ 3 และ พคท. เนื่องจากในพื้นที่บริเวณนี้เป็นส่วนหนึ่งของฐานที่มั่นภูหินร่องกล้า รอยต่อ 3 จังหวัด พิษณุโลก-เพชรบูรณ์-เลย กับฐานที่มั่นเขาค้อ บริเวณอำเภอเมือง² โดยหน่วยรบที่มีบทบาทสำคัญคือ กองพลทหารราบที่ 4 ที่ดำเนินการจัดตั้งกองกำลังในการปราบปราม พคท. ในบริเวณรอยต่อ 3 จังหวัดมาตั้งแต่ พ.ศ. 2511 จนถึงการส่งกำลังรบหลักปฏิบัติการในยุทธการพื้นที่เขาค้อในเขตอำเภอหล่มสัก-อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ในช่วง พ.ศ. 2522-2524 จนสามารถทำลายฐานที่มั่นสำคัญเขตเขาค้อได้สำเร็จ³ รางวัลยิ่งใหญ่ที่ทหารเหล่านี้ได้รับ คือ เหรียญกล้าหาญที่ได้รับพระราชทานจากรัชกาลที่ 9 ซึ่งเป็นภาพสมเด็จพระนเรศวรทรงพระศกษารอออกศึก⁴ ถือเป็นการอุปมาว่า ทหารเหล่านี้ที่ทำการปราบปราม พคท. เพื่อปกป้องประเทศชาติไม่ต่างจาก “ทหารสมเด็จพระนเรศวร” ที่ปราบปรามอริราชศัตรูตามโครงเรื่องประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม⁵

¹ ผู้วิจัยเผยแพร่เนื้อหาในส่วนนี้ครั้งแรก ใน ปิยวัฒน์ สีแดงสุก. (2563). ‘พระเจดีย์อิสรภาพ’ และพลัดต่อการประกาศอิสรภาพของพระนเรศวร กับการต่อต้านคอมมิวนิสต์. (ออนไลน์)

² กองทัพภาคที่ 3. (ม.ป.ป.). เล่มเดิม. หน้า 152.

³ ยุทธการสำคัญบริเวณจังหวัดเพชรบูรณ์ เช่น ยุทธการสามชัย (พฤศจิกายน-ธันวาคม พ.ศ. 2515) โจมตีบริเวณรอยต่อ 3 จังหวัด ยุทธการมาเมืองเมตต์จี้ก (มกราคม-พฤษภาคม พ.ศ. 2524) สามารถทำลายฐานที่มั่นเขตเขาค้อลงได้อย่างสิ้นเชิง เป็นต้น ดูรายละเอียดบทบาทกองพลทหารราบที่ 4 และยุทธการต่าง ๆ ในแหล่งเดิม. หน้า 45-46, 158-163.

⁴ ดูรายชื่อวีรกรรมทหารกล้า ทภ.3 ใน แหล่งเดิม. หน้า 192-212.

⁵ กรณีการอุปมากองทัพภาคที่ 3 เหมือนกับทหารสมเด็จพระนเรศวร นอกจากชื่อที่ตั้งกองบัญชาการว่า ค่ายสมเด็จพระนเรศวรมหาราชแล้ว ยังมีอีกกรณี คือ กองบัญชาการช่วยรบที่ 3 (บชร.3) ตั้งอยู่ที่จังหวัดพิษณุโลก ได้ทำเรื่องขอนานนามค่ายทหารไปยังกองทัพภาคที่ 3 โดยขอใช้ชื่อว่าค่ายสมเด็จพระเอกาทศรถ มีการให้เหตุผลว่า “...ซึ่งภารกิจความรับผิดชอบและการดำเนินงานของ บชร.3 ที่กระทำต่อ กองทัพภาคที่ 3 เป็นไปในลักษณะการช่วยเหลือเกื้อกูลให้ กองทัพภาคที่ 3 มีความแกร่งกล้าสามารถทำการรบได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่ง ซึ่งเป็นลักษณะคล้ายกันกับที่ สมเด็จพระเอกาทศรถทรงปฏิบัติต่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราช”

ภาพประกอบ 8 เหรียญกล้าหาญ

ที่มา: วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (2563). เหรียญกล้าหาญ. (ออนไลน์)

นอกจากการปราบปรามด้วยกำลังอาวุธแล้ว สถาบันกษัตริย์มีส่วนสำคัญในการเข้ามาดำเนินนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ตามแบบราชสำนักเช่นเดียวกัน นั่นคือ การปฏิบัติพระราชกรณียกิจในการจัดทำโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพื้นที่ต่าง ๆ บนฐานคิดเรื่อง “ราชประชาสมาสัย” ที่มีความหมายว่า “พระราชและประชาชนย่อมพึ่งพาอาศัยกัน” อันสอดคล้องข้อเสนอลงไปสู่ประชาชนของสถาบันกษัตริย์หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ¹ ชนิดา ชิตบัณฑิตย์ ได้สัมภาษณ์สุเมธ ตันติเวชกุล ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการจัดทำโครงการฯ นี้ ซึ่งเสนอให้ใช้สงครามจิตวิทยาสู้กับคอมมิวนิสต์ ดังความตอนหนึ่งที่กล่าวถึงว่า

...ถ้าต่อสู้ด้วยอุดมการณ์ ก็ต้องสู้ด้วยอุดมการณ์แย้งชิงประชาชนกลับมาไม่ใช่ด้วยอาวุธปืน แต่ด้วยสงครามจิตวิทยา และสงครามจิตวิทยาที่ดีที่สุดคือการพัฒนา มาร์กซ์เขา

ภายหลังรัชกาลที่ 9 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานชื่อค่ายแห่งนี้เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ. 2523 ในแหล่งเดิม. หน้า 100.

¹ สิ่งนี้เป็นฐานคิดสำคัญของการก่อรูปสถาบันกษัตริย์เชิงเครือข่ายนับตั้งแต่ทศวรรษ 2490 โดยเริ่มจากพระราชดำริเรื่องราชประชาสมาสัย แล้วภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ฐานคิดเรื่องนี้ถูกปรับเป็นราชประชาสมาสัยเชิงรุกที่มีลักษณะเป็นการเมืองมวลชน (Mass Politics) ดู อาสา คำภา. (2562). เล่มเดิม. หน้า 97-03, 365-372.

บอกว่า สงครามคอมมิวนิสต์ก็คือสงครามระหว่างคนมีกับคนไม่มี ผมเรียน philosophy มากี่
คิดง่าย ๆ การต่อสู้ก็คือทำให้คนไม่มี มี เท่านั้นเอง...¹

จากบทสัมภาษณ์ของสุเมธสะท้อนว่า เครือข่ายชนชั้นนำในราชสำนักมีความ
เข้าใจยุทธวิธีแย่งชิงมวลชนจาก พคท. เป็นอย่างดี ถ้านำแนวคิดของสุเมธที่อ้างว่าเข้าใจแนวคิด
แบบมาร์กซิสต์มามองในมุมแบบอันโตนิโอ กรัมสซีแล้ว จะพบว่าไม่ได้มีความแตกต่างจาก “การทำ
สงครามยึดพื้นที่ทางความคิด” (War of Position) ตามที่กรัมสซีได้เสนอไว้ แต่เป้าหมายของสุเมธ
นั้นกลับเป็นการนำไปใช้บ่อนทำลายกลไกเชิงอุดมการณ์ของ พคท.²

กองทัพภาคที่ 3 รับเอาแนวนโยบายโครงการยุทธศาสตร์การพัฒนาราชสำนักมาปฏิบัติ จนก่อเกิดเป็น “โครงการพัฒนาลุ่มน้ำเข็ก” เริ่มต้นด้วยการจัดตั้งหมู่บ้าน
ยุทธศาสตร์พัฒนาขึ้นในพื้นที่เขาค้อ ซึ่งรัชกาลที่ 9 ได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์
จำนวนหนึ่งสำหรับเป็นทุนในการดำเนินงานครั้งแรก โดยแผนงานโครงการพัฒนาทางยุทธศาสตร์
นี้เริ่มขึ้นในวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2520³ อันถือเป็นการริเริ่มการแย่งชิงมวลชนจาก พคท. ในรูปแบบ
การใช้นโยบายอย่างสันติวิธี⁴ ในพื้นที่จังหวัดเพชรบูรณ์

¹ สุเมธ ตันติเวชกุล สัมภาษณ์, 5 มกราคม 2547 อ้างถึงใน ชนิตา ชิตบัณฑิตย์. (2550). *เล่มเดิม*. หน้า 128.

² การที่ชนชั้นปกครองใช้การทำสงครามยึดพื้นที่ทางความคิดเสียเอง เป็นการกลับมมู่ต่อคำอธิบายของ
กรัมสซี ซึ่งเดิมทีใช้อธิบายแนวคิดนี้เพื่อเป็นการติดอาวุธทางความคิดให้แก่มวลชนชั้นล่างในการช่วงชิงอำนาจ
นำมาจากชนชั้นปกครอง แต่ผู้วิจัยนำมากลับมมู่อธิบายว่า อำนาจนำที่เดิมเป็นของชนชั้นปกครองไทยอยู่แล้ว
ในช่วงเวลานี้กลับมีอำนาจนำอีกชุด คือ อุดมการณ์สังคมนิยมแบบ พคท. คอยช่วงชิงและทำสงครามยึดพื้นที่
ทางความคิดอยู่เช่นกัน ฉะนั้น ชนชั้นปกครองไทยจึงต้องใช้วิธีการดังกล่าวเพื่อให้ได้มาซึ่งมวลชนมากกว่าจะ
ประหารประหารด้วยกำลังอาวุธเพียงอย่างเดียว

³ พล.อ. พิจิตร กุลละวณิชย์ องคมนตรี เล่าถึงที่มาของโครงการพัฒนาเพื่อความมั่นคงนี้ว่า เริ่มใน พ.ศ.
2519 ในช่วงที่รัชกาลที่ 9 ได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมทหารที่กองพันพิเศษค่ายสุรศักดิ์เสนา จังหวัดพิษณุโลก ใน
ระหว่างที่เครื่องบินโจมตี เอฟ-5 ของกองทัพบก ถูกยิงตกบริเวณเขาค้อ เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน ในปีนั้น ขณะที่
ดำเนินการสู้รบกับ พคท. นานถึง 6 สัปดาห์ หลังจากเหตุการณ์ครั้งนั้น รัชกาลที่ 9 ทรงให้คำแนะนำในการแก้ไข
ปัญหาจนเกิดมาเป็นโครงการพัฒนาลุ่มน้ำเข็ก ดู *แหล่งเดิม*. หน้า 185-189.

⁴ ปราบการ กลิ่นฟุ้ง อธิบายว่า พระราชกรณียกิจในการเสด็จฯ พื้นที่ภาคเหนือในช่วงต้นทศวรรษ 2520
มีลักษณะเป็นการเสด็จฯ ในช่วงช่อนั้บระหว่างการเสด็จฯ ที่เกี่ยวกับการคุกคามของคอมมิวนิสต์และโครงการ
อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ดู ปราบการ กลิ่นฟุ้ง. (2551). *การเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัดของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พ.ศ. 2493-2530*. หน้า 171-173.

บทบาทของสถาบันกษัตริย์และกองทัพภาคที่ 3 ได้รับการบันทึกเรื่องเล่าเกี่ยวกับการกดปราบคอมมิวนิสต์จนคนทั่วไปรับรู้ว่าเป็นสามัญ แต่ทว่ายังมีอีกกลุ่มบุคคลหนึ่งที่ได้มีส่วนในการแย่งชิงมวลชนไม่ให้ตกไปเป็นคอมมิวนิสต์ด้วยวิธีการที่แยบยล คือ สำนักคั่นคว่ำทางวิญญูณ ที่ได้ร่วมกันสร้างพระเจดีย์อิสรภาพฯ ขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2518–2534¹ โดยแทบจะปราศจากการช่วยเหลือจากรัฐ รวมถึงกรมศิลปากร ด้วยเหตุนี้ เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรที่ปรากฏในพระเจดีย์อิสรภาพฯ จึงมีโครงเรื่องในการนำเสนอที่ต่างออกไปจากการประกอบสร้างเรื่องเล่าในพื้นที่อื่น ๆ ที่มักนำโครงเรื่องจากรัฐมาใช้โดยตรง แต่เรื่องเล่าที่ปรากฏในพระเจดีย์อิสรภาพฯ ได้รับการเชื่อมเข้ากับหลักศาสนาพุทธและไสยศาสตร์ อันเป็นฐานคติความเชื่อของกลุ่มผู้สร้างเอง ซึ่งอาจพิจารณาเรื่องเล่าชุดนี้ได้ในหนังสือ “ประวัติการก่อสร้าง พระเจดีย์อิสรภาพอนุสรณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ตำบลแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์”²

ก่อนอื่นต้องประเมินคุณค่าของหลักฐานชิ้นนี้ในฐานะประวัติศาสตร์นิพนธ์เสียก่อน หนังสือเล่มนี้ได้รับการจัดพิมพ์ใน พ.ศ. 2560 โดยคณะศิษย์อาจารย์พร รัตน์สุวรรณ³ ซึ่ง

¹ ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ มีการสร้างศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชอีกแห่งในตำบลท่าโรง อำเภอวิเชียรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยรัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถได้เสด็จไปประกอบพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระนเรศวรในอำเภอวิเชียรบุรี เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2515 ส่วนการก่อสร้างเริ่มขึ้นใน พ.ศ. 2525 และเสร็จสิ้นสมบูรณ์ใน พ.ศ. 2526 ดู สำนักกราชเลขาธิการ. (2515). *พระราชกรณียกิจระหว่างเดือนตุลาคม 2514 - กันยายน 2515*. ไม่ปรากฏเลขหน้า.; ศันัญฐ์ชล สุ่มสมบูรณ์. (2562). *จ. เพชรบูรณ์ จัดพิธีวันสมเด็จพระนเรศวรมหาราช*. (ออนไลน์)

² ข้อมูลส่วนใหญ่ในหัวข้อนี้ นำมาจาก ศรีเพ็ญ จตุทะศรี. (2560). *ประวัติการก่อสร้าง พระเจดีย์อิสรภาพ อนุสรณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ตำบลแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพร รัตน์สุวรรณ.

³ ภูมิหลังของอาจารย์พร เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในวงการพระพุทธศาสนา พื้นเพเดิมเป็นชาวจังหวัดอุดรดิถี เคยบวชอยู่หลายพรรษา ระหว่าง พ.ศ. 2478–2494 เริ่มบวชที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ มีการไปศึกษาปฏิบัติธรรมอยู่หลายจังหวัด หลังลาสิกขาได้รับเชิญให้ไปเป็นอาจารย์สอนในคณะพุทธศาสตร์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จากนั้นใน พ.ศ. 2501 ได้เปิดโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้นเป็นแห่งแรกในกรุงเทพฯ ในนามของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีการบรรยายธรรมทางสถานีวิทยุและสถานีโทรทัศน์ช่อง 7 ของกองทัพบก ติดต่อกันถึง 10 ปี อีกทั้งยังเป็นผู้ก่อตั้งสำนักคั่นคว่ำทางวิญญูณ และตั้งโรงพิมพ์วิญญูณใน พ.ศ. 2508 ถือว่าอาจารย์พรมีเครือข่ายที่กว้างขวางในวงการพระพุทธศาสนา รวมทั้งสื่อสารมวลชนมากในระดับหนึ่ง ใน *แหล่งเดิม*. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

เป็นการนำ “บันทึกการติดต่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ของศรีเพ็ญ จัตูหะศรี¹ จำนวน 9 เล่ม/ตอน มารวมจัดพิมพ์ให้เป็นเล่มเดียว โดยบันทึกทั้ง 9 เล่มนี้ ประกอบด้วย (เรียงลำดับตามการจัดพิมพ์ครั้งนี้) 1) “ตอน : พิธีบวงสรวงสมโภชของค์พระเจดีย์ยุทธหัตถี สมเด็จพระนเรศวรมหาราช” (พ.ศ. 2517) 2) “ตอน : พระเจดีย์อิสรภาพ อนุสรณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช” (พ.ศ. 2518) 3) “ตอน : ประวัติการก่อสร้างพระเจดีย์อิสรภาพ อนุสรณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช” (พ.ศ. 2528) 4) “ตอน : การเดินทางไปนำสิ่งมิ่งมงคล 72 จังหวัด” (พ.ศ. 2523) 5) “ตอน : ผู้แดนพุทธภูมิ ตามรอยพระบาทศาสนา” (พ.ศ. 2522) 6) “ตอน : เหตุการณ์ประวัติศาสตร์ในการก่อสร้างพระเจดีย์อิสรภาพ ฯ” (พ.ศ. 2527)² 7) “ตอน : พยานวัตถุประวัติศาสตร์” (พ.ศ. 2529) 8) “ตอน : ประมวลการก่อสร้าง พระเจดีย์อิสรภาพฯ” (พ.ศ. 2533) และ 9) “ตอน : ปณิธานของอาจารย์พร ในการก่อสร้างพระเจดีย์อิสรภาพ ฯ” (พ.ศ. 2536)³ เนื้อหาในทุกเล่ม/ตอนครอบคลุมการสร้างพระเจดีย์อิสรภาพตั้งแต่ต้นจนเสร็จสมบูรณ์

ชีวประวัติของศรีเพ็ญ จัตูหะศรี เป็นสิ่งที่กำหนดความน่าเชื่อถือของเรื่องเล่าทุกตอนในหนังสือเล่มนี้ ด้วยเหตุที่ศรีเพ็ญได้ฝึกสมาธิขั้นสูงที่เรียกว่า หลับในสมาธิ เพียงระยะเวลาเดือนกว่าเท่านั้น ก็สามารถติดต่อกับโอปปาติกะได้⁴ นอกจากนั้นยังได้มีการเล่าถึงช่วงแรกที่

¹ ต้องกล่าวก่อนว่า ในหนังสือเล่มนี้เกือบจะทั้งหมดเป็นบันทึกของศรีเพ็ญ แต่ก็มีบันทึกหรือบทความของอาจารย์พรเอง หรือลูกศิษย์คนอื่น ๆ แทรกอยู่ด้วยในแต่ละเล่ม/ตอน

² ในทุกตอนอาจารย์พรจะเป็นผู้เขียนคำนำเสนอ (ยกเว้นตอนสุดท้าย) แต่ในตอนนี้มีข้อสงสัย คือ ปกติในทุกตอนจะมีวัน เดือน ปี เขียนไว้ในคำนำ (ผู้วิจัยปีทีพิมพ์ครั้งแรกของแต่ละตอนมาจากตรงนั้น) แต่ในตอนนี้ลงวัน เดือน ปี ว่า 25 ธันวาคม 2517 ซึ่งไม่น่าจะเป็นไปได้ เนื่องจากเนื้อหาในตอนนี้เล่ามาถึง พ.ศ. 2526 ปีที่จัดพิมพ์ครั้งแรกก็ควรจะเป็น พ.ศ. 2526 เป็นอย่างต่ำ ในความเห็นของผู้วิจัยสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นการพิมพ์ตัวเลขผิด จาก 2517 ควรจะเป็น 2527 จึงจะสอดคล้องกับเนื้อหาภายในมากกว่า ดู แหล่งเดิม. หน้า 415, 557.

³ อ้างอิงตามปีที่อาจารย์พรถึงแก่อนิจกรรม และเนื้อหาที่เล่าถึง พ.ศ. 2535 ดู แหล่งเดิม. หน้า 891.

⁴ ภูมิหลังของศรีเพ็ญ จัตูหะศรี พื้นเพเดิมเป็นชาวจังหวัดร้อยเอ็ด พบกับอาจารย์พรครั้งแรก เมื่อครั้งเรียนชั้น ม.7-8 ที่โรงเรียนศึกษานารี กรุงเทพฯ โดยในช่วง พ.ศ. 2501 อาจารย์พรได้ไปสอนพุทธศาสนาตามโรงเรียนต่าง ๆ รวมถึงโรงเรียนศึกษานารี ได้พาคณะศิษย์ที่โรงเรียนนี้ไปเรียนกับขุนวิจิตรสุขการ เป็นนายแพทย์ปริญญาที่ก่อตั้งสถานฝึกสมาธิเพื่อฝึกความจำและรักษาโรคขึ้น ซึ่งศรีเพ็ญที่ขณะนั้นอยู่ชั้น ม.8 ได้ฝึกสมาธิขั้นสูงที่นี้ ใน แหล่งเดิม. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

สามารถติดต่อทางสมาธิกับพ่อฤๅษีสรายากัส¹ ใน พ.ศ. 2502 ศรีเพ็ญได้ถามถึงบรรดาอดีตพระมหากษัตริย์แล้วได้ทราบมาว่า “...องค์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช... จะประทับคุ้มครองป้องกันถวายแด่องค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และองค์สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถเป็นประจำ... ส่วนองค์สมเด็จพระเอกาทศราช... ก็มักจะอยู่ร่วมกับองค์สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ร่วมกับสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว...”² นี่คือจุดเริ่มต้นของเรื่องเล่าที่ศรีเพ็ญสามารถติดต่อกับโลกวิญญาณได้ ซึ่งได้กลายเป็นฐานคิดสำคัญในการสร้างพระเจดีย์อิสรภาพ ด้วยภูมิหลังของผู้เขียนที่ถูกปฐมาเช่นนี้ เท่ากับเป็นการครอบงำเรื่องเล่าที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ว่า เรื่องที่บันทึกไว้เป็นความจริง ด้วยเหตุที่ผู้เขียนสามารถติดต่อกับโลกวิญญาณได้ อันเป็นโลกที่คนทั่วไปไม่สามารถที่จะเข้าถึง และมีบังอาจจะทำการตรวจสอบ

ความเป็นมาของแนวคิดที่จะสร้าง “พระเจดีย์อิสรภาพ” ภายใต้การนำของสำนักคัมภีร์ทางวิญญาณ เริ่มขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2517 เพ็ญศรีกล่าวหาว่า สมเด็จพระนเรศวรทรงรับสั่งให้สร้างพระเจดีย์ฯ ในวันที่ 30 พฤศจิกายนในปีนั้น³ ในคราวเดียวกับที่มีการกระทำพิธีพระรูปลือคเกตอนุสรณ์ ครั้งที่ 2 ระหว่างวันที่ 23-30 ในเดือนและปีเดียวกัน โดยก่อนหน้านั้นในพิธีพระรูปลือคเกตอนุสรณ์ ครั้งที่ 1 มีขึ้นระหว่างวันที่ 25 กันยายน - 2 ตุลาคม ในปีนั้น ศรีเพ็ญเล่าว่า สมเด็จพระนเรศวรทรงรับสั่งให้ทำลือคเกตอนุสรณ์ของพระองค์จำนวน 2,127 องค์ เท่ากับปี พ.ศ. ที่ประกาศอิสรภาพ ณ เมืองแครง “...พระรูปลือคเกตอนุสรณ์นี้ มิใช่เหรียญศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้อ่อนวอน... แต่...เป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นอิสระที่จะไม่ตกเป็นทาสของใคร ๆ อีกต่อไป... สงครามครั้งนี้ใหญ่หลวงนัก เทียบเท่ากับสงครามยุทธหัตถีทีเดียว...”⁴ ถ้าดูจากบริบทที่สมเด็จพระนเรศวรทรงรับสั่งตามคำบอกเล่าของศรีเพ็ญเกี่ยวกับการ “ไม่ตกเป็นทาสของใคร” และ “เทียบเท่ากับสงครามยุทธหัตถี” คงจะอุปมาถึงสงครามที่รัฐไทยกระทำกับ พคท. ในช่วงเวลานั้น

ในพิธีพระรูปลือคเกตอนุสรณ์ ครั้งที่ 2 จึงมีขึ้นอีกครั้ง เนื่องจากในครั้งแรกมีพระรูปลือคเกตอนุสรณ์ที่เข้าพิธีเพียง 589 องค์ ยังเหลืออีก 1,538 องค์ ในวันที่ 30 ตุลาคม สมเด็จพระนเรศวรทรงรับสั่งย้ำว่า “...พิธีครั้งนี้จะเป็นครั้งสุดท้าย ถ้าได้ครบตามจำนวน (พระรูปลือคเกต

¹ พ่อฤๅษีสรายากัส เดิมเป็นชาวอินเดีย ได้ออกบวชเป็นฤๅษีพร้อมบุตรสาว ไปบำเพ็ญพรตในรัฐอุตตรขัณฑ์ เขิงเขาเทือกเขาหิมาลัย จนบรรลุธรรมขั้นสูง และกลายเป็นเทพเจ้าชั้นพรหม ใน แหล่งเดิม. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

² แหล่งเดิม. หน้า 9.

³ แหล่งเดิม. หน้า 111.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 17-18.

อนุสรณ์ 2,127 องค์-ผู้วิจัย) ก็หมายความว่า ชาติของเราจะปลอดภัยอย่างแน่นอน แต่ถ้าชาติไปก็ตกอยู่ในภาวะที่หนักหน่วง”¹ เรื่องเล่าตอนนี้แสดงให้เห็นบทบาทของสมเด็จพระนเรศวรที่แม้จะอยู่ในโลกวิญญาน พระองค์ยังทรงห่วงใยต่อ “สมมติเทพ” คือ รัชกาลที่ 9 และประเทศชาติอยู่เสมอ แต่เมื่อมองในกรอบของรัฐจารีตยุคอยุธยาที่สมเด็จพระนเรศวรทรงครองราชย์ สำนึกที่ทรงมีต่อรัฐชาติดังกล่าวของเพ็ญศรีจึงเป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์ใจ เราอาจจะอธิบายการเล่าเรื่องแบบนี้ว่าไม่ต่างจากการเล่าตามประวัติศาสตร์กระแสหลักของรัฐ ที่มักจะเชื่อมโยงรัฐต่างยุคต่างสมัยจากอดีตมาจนถึงปัจจุบันอย่างเป็นเส้นตรง และสำนึกที่ผู้คนยุคนั้นมีต่อรัฐของตนไม่ต่างจากรัฐในยุคต่อ ๆ มาเลยแม้แต่น้อย

ภายหลังจากพิธีพระอุปถัมภ์คเณศวร² สมเด็จพระนเรศวรทรงรับสั่งอีกว่า “ให้กระทำพิธีวางศิลาฤกษ์พระเจดีย์ที่แคมป์สน อำเภอลำดัก³ ให้ได้ในวันวิสาขบูชา ไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้นก็ตาม และเจดีย์นี้ให้เป็นเจดีย์ร่วมสมัยให้ฐานเป็นอยุธยา ตอนกลางเป็นสุโขทัย และยอดเป็นต้นรัตนโกสินทร์” ซึ่งวันวิสาขบูชาที่จะถึงตอนนั้นตรงกับวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2518⁴ พิธีวางศิลาฤกษ์จึงได้มีขึ้นในวันนั้น⁵ เป็นจุดเริ่มต้นของการตั้งปณิธานเพื่ออุดมการณ์ของสำนักคั่นคว่ำทางวิญญาน⁶ ส่วนเหตุผลที่ต้องเลือกสร้างในพื้นที่นี้ เนื่องจากอยู่บนเทือกเขารอยต่อสาม

¹ แหล่งเดิม. หน้าเดิม.

² รายละเอียดของพิธีทั้งหมดใน แหล่งเดิม. หน้า 17-29.

³ เดิมที่อำเภอเขาค้อเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอลำดัก เพิ่งได้รับการยกฐานะจากกิ่งอำเภอขึ้นเป็นอำเภอใน พ.ศ. 2534 อ้างจาก พระราชกฤษฎีกา ตั้งอำเภอทุ่งตะโก อำเภอพะโต๊ะ อำเภอเขาค้อ อำเภอน้ำหนาว อำเภอวังจันทร์ อำเภอนาดัง อำเภอต่างอย อำเภอสิงหนคร อำเภอพระสมุทรเจดีย์ และอำเภอลำดวน พ.ศ. 2534. (2534, 19 มิถุนายน). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 108 ตอนที่ 107, น. 30)

⁴ ศรีเพ็ญ จตุตะศรี. (2560). *เล่มเดิม*. หน้า 49.

⁵ สำหรับพื้นที่ที่ใช้สร้างพระเจดีย์อิสรภาพ ศรีเพ็ญเล่าว่า “...เดิมเป็นที่ ๆ บริษัทฝรั่งเศสสร้างทางหลวงสายลพบุรี-พิษณุโลก ได้มาตั้งค่ายพักที่นี่เมื่อ 10 กว่าปีก่อน (ไม่เกิน พ.ศ. 2508-ผู้วิจัย) และตอนนี้อยู่ในความปกครองดูแลของกรมทางหลวง... มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย... ร่วมกับอาจารย์พร... ได้ขออนุญาตจากกรมทางหลวงซ่อมแซม... เพื่อให้พระสงฆ์ นิสิต นักศึกษา นักเรียนและประชาชนพักในระหว่างที่สร้างศูนย์พัฒนาศาสนา” ใน แหล่งเดิม. หน้า 49.

⁶ มีประเด็นที่น่าสนใจ คือ ก่อนมีการทำพิธีวางศิลาฤกษ์ จุลทัศน์ พยาฆรานนท์ หนึ่งในลูกศิษย์อาจารย์พร ได้เล่าว่า ระหว่างเตรียมการทำพิธีมีภัยธรรมชาติมาขัดขวาง เช่น พายุ น้ำท่วม จุลทัศน์ถึงกับเอ่ยว่า “...ผมกำลังต่อสู้สิ่งๆ ที่ซึ่งผมเองไม่สามารถจะรู้ได้ว่าเป็นอะไร...” จนกระทั่งวันหนึ่ง ทั้งอาจารย์พร ศรีเพ็ญ และตัวเขาเองได้ไปพบสัญญา ธรรมศักดิ์ และมีการปรารภกันเรื่องการสร้างพระเจดีย์ฯ สัญญาถามขึ้นมาว่า “พวกเขาที่จะทำ

จังหวัด ได้แก่ พิษณุโลก เพชรบูรณ์ และเลย โดยสมเด็จพระนเรศวรทรงรับสั่งกับอาจารย์พรว่า “...สถานที่นี้คือหัวใจของประเทศ เป็นจุดศูนย์กลางของประเทศ...”¹ ณ พื้นที่บริเวณนี้เป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญในการสู้รบระหว่างกองทัพภาคที่ 3 กับ พคท.

ในวันที่กระทำพิธีวางศิลาฤกษ์ได้มีการปาฐกถาเรื่อง “ท่านถือศาสนาอะไร” โดยศิริ พุตุศุภร์ หนึ่งในปัญญาชนของสำนักคั่นคว่าทางวิญญูณ ซึ่งให้มุมมองที่น่าสนใจต่อแนวคิดศาสนาพุทธที่มีต่อ “การฆ่า” และ “ศาสนาคอมมิวนิสต์” ในประเด็นเกี่ยวกับ “การฆ่า” ศิริกล่าวถึงปัญหาของความเชื่อที่ว่า การฆ่าศัตรูเพื่อป้องกันประเทศชาติจะต้องทำให้ได้รับกรรมในชาติหน้า ซึ่งศิริได้พยายามอธิบายหลักการฆ่าคนหรือสัตว์ในทางศาสนาพุทธ มีการกล่าวถึงเอกสารของสำนักคั่นคว่าทางวิญญูณเรื่อง “เหตุใดผู้ร้ายฆ่าคนตาย จึงเป็นพระอรหันต์ได้” ดังความตอนหนึ่งว่า “...ถ้าคิดว่าชาวพุทธจะฆ่าฟันใครเพื่อป้องกันชาติไม่ได้แล้ว ก็หมายความว่าพระมหากษัตริย์ผู้ประเสริฐของเราแต่ครั้งโบราณ เช่น สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า... ก็จะเป็นชาวพุทธไม่ได้เลย และท่านเหล่านั้นที่ได้หลังเลือดชะดินเพื่อให้เราได้อยู่ด้วยความเป็นไทยจนถึงทุกวันนี้...”² จากนั้นมีการกล่าวโจมตี ‘ศาสนาคอมมิวนิสต์’ ว่า ‘ลัทธิวัตถุนิยมแอนตี้ศาสนา’ แท้จริงแล้วคือ ศาสนาใหม่อีกศาสนาหนึ่ง

...จะต้องอุทิศชีวิตร่างกายและจิตใจทั้งหลาย เพื่อให้บรรลุอุดมการณ์ของการครองโลก ไม่ว่าจะต้องใช้วิธีการอันสกปรกเลวร้ายหรือทารุณอย่างใดก็ตาม เขาถือว่ามาตรการทุกอย่างยอมใช้ได้เสมอ... ศาสดาของเขาจะเป็นเลนิน (วลาดีเมียร์ เลนิน-ผู้วิจัย) หรือเมา (เหมาเจ๋อตง-ผู้วิจัย) ก็ตาม เขาถือความเป็นสัตพัญญู และโลกวิทู รู้อะไรหมดทุกอย่าง ทำอะไรถูกหมดทุกอย่าง... โดยนัยนี้อาจกล่าวได้ว่าสาวกของคอมมิวนิสต์คิดว่าตนเองไม่มี

กันนี้แน่ใจแล้วหรือว่าจะทำได้ แน่ใจแล้วหรือว่าจะสู้เขาได้?...” จุลทรรศน์ตอบว่า “ผมสู้เสมอหมดชีวิตของผม” เป็นการตั้งปณิธานเพื่ออุดมการณ์และสิ่งที่เชื่อมั่น คือ สมเด็จพระนเรศวร นอกจากนั้นทำให้ทราบด้วยว่า สำนักคั่นคว่าทางวิญญูณยังมีความสัมพันธ์เครือข่ายภายในรัฐด้วย ดู แหล่งเดิม. หน้า 72-73.

¹ จุดศูนย์กลางของประเทศในที่นี้ ศรีเพ็ญอธิบายว่า “...ถ้าไม่วัดระยะทางไปถึงภาคใต้แล้วก็จุดที่สร้างพระเจดีย์อิสรภาพ ๔ นี้ เมื่อวัดระยะทางไปภาคกลาง คือถึงกรุงเทพฯ ๔ วัดระยะทางไปภาคเหนือคือถึงเชียงใหม่ วัดระยะทางไปทางภาคอีสานคือถึงหนองคาย ระยะทางเกือบจะเท่า ๆ กันคือราว 400 กิโลเมตรเศษ...” ใน แหล่งเดิม. หน้า 619.

² แหล่งเดิม. หน้า 97.

ศาสนา... แต่เขาก็แอบเอาคุณธรรมทางศาสนาไปปฏิบัติโดยไม่รู้ตัว...พวกนี้จึงเปรียบ
เหมือนบุคคลประเภทที่เราเรียกกันว่า “เกลียดตัวกินไข่ เกลียดปลาไหลกินน้ำแกง” โดยแท้

ปาฐกถาของศิริสະທ້ອນມຸມມອງທີ່ຝ່າຍອຸຣຸກຊະນິຍົມແລະກຳຊັຕຣິຍນິຍົມມີຕໍ່ອາວະ
ບ້ານເມືອງໃນໝະໜັ້ນໄດ້ເປັນອ່າຍດີ ການທີ່ຊີຣີພຍາຍາມອຸທິບາຍຄວາມສອບຮວມໃນ “ການຊ່າ” ໃຫ້ແກ່
ໝວກວາສດ້ວຍເຫຼືອໃນການປກປ້ອນຊາຕິ ສາສນາ ພຣະມຫາກຳຊັຕຣິຍ ປຣະກອບກັບການລຸດທອນ
ອຸດມກຣຸນຂອງ “ສາສນາຄອມມູນິສຕ໌” ຫຼືແນວຄວາມຄິດແບບ ພດທ. ໃຫ້ເມັດຄວາມສອບຮວມ ໄມ່ຕ່າງ
ຈາກກຸ່ມຝ່າຍຊາວໃຊ້ແນວຄິດທ່ານອ່ານນີ້ມາເປັນຂໍ້ອ່າຍກະທຳຄວາມຮຸນແຮງໃນເຫຼືອກຣຸນ 6 ຕຸລາ 2519²

ໃນຮ່ວງການກ່ອສຳຮ່າງມີການເດີນທາງຄັ້ງໃຫ່ຍທັງຢາຍໃນແລະຢາຍນອກປຣະເທດຂອງ
ຄົນໃນສຳນັກຄັ້ນຄວ່າທາງວິຽດຽນເພື່ອນຳວັດຸດັດຊິດີທິມາບຣຸຈຸໄວ້ໃນອັດຊະເດຍິອີສຣາພາ ການ
ເດີນທາງຢາຍໃນປຣະເທດນັ້ນ ຄື ການໄປນຳສິ່ງມິ່ງມຸງຄລໃນ 72 ຈັງຫວັດຄລັບມາ ຈຶ່ງຖືກຸຊັຕຣິຍຕາມທີ່ສມເດັຈ
ພຣະນຣະສຸວຣທຣງຮັບສິ່ງໃນວັນທີ່ 24 ມິຸດຸນາຍນ ພ.ສ. 2521 ອັນຕຣງກັບວັນເປີ່ຍນແປລຸງການປກປ້ອນ
ພ.ສ. 2475 ເປັນວັນເລີ່ມອອກເດີນທາງ³ ຕັ້ງແຕ່ຈັງຫວັດແກກ ຄື ຈັງຫວັດກະປື ຈົນເຖິງຈັງຫວັດສຸດທ່າຍ ຄື
ກຸງເທພຸ ໃນວັນທີ່ 24 ມິຸດຸນາຍນ ພ.ສ. 2522 ຮວມການເດີນທາງທັງເມັດ 24 ຄັ້ງ⁴ ສ່ວນການເດີນທາງ
ຢາຍນອກປຣະເທດ ຕົວແທນຈາກສຳນັກຄັ້ນຄວ່າທາງວິຽດຽນໄດ້ເດີນທາງໄປຍັງປຣະເທດອິນເດຍໃນວັນທີ່

¹ ແຫຼ່ງເດີມ. ໜ້າ 97-98.

² ແມ້ດ້ອຍຄຳທີ່ໃຊ້ຈະໄມ່ຮຸນແຮງເທກັບສິ່ງສິ່ງພິມຝ່າຍຊາວທີ່ຈົມຕີນັກຊັກຊາກ່ອນເຫຼືອກຣຸນ 6 ຕຸລາ ຂ່າ
ກຣຸນີຂອງໜັງສືພິມຝ່າຍຊາວທີ່ລຸງຢາຍພຣະເທດຂອງນັກຊັກຊາມຫາວິທາຍລັຍຮວມສາສຕຣ໌ ແຕ່ຕົວທ່ທີ່ສິ່ງ
ອອກມາກອປກັບບຣິບທໃນໝະໜັ້ນ (ພື້ນທີ່ເຂາດຊັກຊາກ່ອນທີ່ມັນຂອງ ພດທ. ແລະປີທີ່ປາຊຸກຊາ ຄື ພ.ສ. 2518)
ສາມາດຕີຄວາມໄດ້ວ່າ ປາຊຸກຊາຂອງຊີຣີມຸ່ງຈົມຕີ ພດທ. ແລະຜູ້ທີ່ຝັກຝັກໄປຄອມມິວນິສຕ໌ ເພື່ອປກປ້ອນສຳນັກຊັກຊາຂອງຊາຕິ
ດູ “ໝວກ: ພາພຣະເທດຂອງນັກຊັກຊາໄປສູ່ກຣຸນີ 6 ຕຸລາ” ໃນ ສມັດຕິ ເຈຍມຣິສຸກຸລ. (2544). ແຫຼ່ງເດີມ. ໜ້າ 149-154.;
ອີກສິ່ງທີ່ຢັ້ນຢັ້ນຄວາມຄິດຂອງຝ່າຍຊາວ ຄື ຄວາມທຣງຈຳທີ່ຄົນເຊ່ານັ້ນມີຕໍ່ເຫຼືອກຣຸນ 6 ຕຸລາ ຈຶ່ງສຳຮ່າງພວກເຂາແລ້ວ
6 ຕຸລາ ເປັນຊັຍໝະໜັ້ນນຳຍິນດີທີ່ສາມາດຊັກຊາບ້ານເມືອງໃຫ້ພົ່ນຈາກແຜນການຂອງຄອມມິວນິສຕ໌ທີ່ຈະທຳລາຍສຳນັກ
ກຳຊັຕຣິຍ ດູງນາຊັກຊາວ່າດ້ວຍຄວາມທຣງຈຳທີ່ມີຕໍ່ເຫຼືອກຣຸນີຄັ້ງນີ້ ໂດຍເຈຍມຣິສຸກຸລ. ໂດຍເຈຍມຣິສຸກຸລ. ວິນິຈະຈຸດ.
(2558). 6 ຕຸລາ ສິມໄມ່ໄດ້ ຈຳໄມ່ລຸງ. ນນທຸປຸຣີ: ພຳເດຍວັດນ.

³ ເນື່ອງຈາກຮະຍະນັ້ນໄດ້ວັນເຂ້າພຣະຊາ ອາຈາຣຸຍ໌ພຣແລະຄົນອື່ນ ຯ ຈະຕ້ອງຢູ່ທີ່ສູນຍ໌ພັດທະນາສາສນາ ວັນທີ່ 24
ມິຸດຸນາຍນ ຈຶ່ງແຕ່ທຳການຈັບສຸລາກວ່າຕ້ອງໄປຈັງຫວັດໄໜກ່ອນເທ່ານັ້ນ ແຕ່ການອອກເດີນທາງຈຶງໃນວັນທີ່ 22 ກຣກຸກຸກມ
ຫຼັງຈາກວັນເຂ້າພຣະຊາ 1 ວັນ ໃນ ສຣີເພີຸ ຈັຕຸທະສຣີ. (2560). ແຫຼ່ງເດີມ. ໜ້າ 209-210.

⁴ ສິ່ງມິ່ງມຸງຄລໃນແຕ່ລະຈັງຫວັດຈະມີຄວາມແຕກຕ່າງກັນໄປຕາມຄວາມເຂື່ອຂອງພື້ນທີ່ນັ້ນ ຯ ດູ ແຫຼ່ງເດີມ. ໜ້າ
210-367.

10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2522 ตามที่สมเด็จพระนเรศวรทรงรับสั่งให้ “...ไปนำสิ่งแทนจากสถานที่ซึ่งพระพุทธรูปทรงกำหนดว่าเมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้วสังเวชนียสถาน 4 แห่งเหล่านี้ เป็นที่ควรเห็นของกุลบุตรผู้มีศรัทธา...”¹ ตามบันทึกของศรีเพ็ญ สมเด็จพระนเรศวรเสด็จไปที่อินเดียด้วยพระองค์เป็นผู้ที่บอกว่าต้องนำสิ่งใดกลับมาจากสังเวชนียสถานแต่ละแห่ง²

ใน พ.ศ. 2529 ศิริ พุศุศุภร์ ได้กลับมา มีบทบาทวิพากษ์ พคท. ในยามที่ล่มสลายไปแล้วอีกครั้ง จากการเขียนบทความเรื่อง “สังเวชนียสถานอีก 2 แห่งสำหรับชาวพุทธไทย เขาคือและหินร่องกล้า ในทัศนะของเบรียญแก่และทหารเก่าผู้หนึ่ง”³ มีการกล่าวอุปมาการปราบปรามคอมมิวนิสต์เหมือนกับการกู้ชาติของสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีว่า

...ผู้ที่ต้องคอยตัดสินใจสั่งให้คนไทยฆ่าคนไทยด้วยกัน เพราะความจำเป็นที่หลีกเลี่ยงไม่ได้เช่นนี้ก็ต้องปวดร้าวหัวใจไม่น้อยเลย แต่จะอย่างไรได้ในเมื่อมันเป็นความจำเป็นที่จะต้องเสียสละคนไทยจำนวนหนึ่ง เพื่อรักษาคนไทยและชาติไทยอันเป็นส่วนใหญ่กว่าให้อยู่รอดต่อไปได้ ทั้งนี้คงเป็นเช่นเดียวกับการกู้ชาติของสมเด็จพระนเรศวร ฯ เป็นเจ้า และสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเป็นต้น ซึ่งในการกระทำเช่นนั้นพระองค์ก็ต้องเป็นพระทัยฆ่าคนไทยจำนวนหนึ่งที่ไม่ยอมอ่อนน้อมร่วมมือด้วย การกระทำเช่นนี้ก็คงจะเป็นทำนอง “ไทยฆ่าไทยเพื่อให้ไทยอยู่รอด”...⁴

ลักษณะการเชื่อมโยงโครงเรื่องทางประวัติศาสตร์นิพนธ์รัฐไทยและแนวคิดศาสนาพุทธใจเมตี พคท. ยังปรากฏอีกหลายแห่งในบทความชิ้นนี้ เช่น การอธิบายว่า การกระทำแบบ พคท. นั้น เป็นการ “ชักน้ำเข้าลึก ชักศึกเข้าบ้าน” “...โดยอาศัยกองกำลังต่างประเทศเข้ามาล้มล้างฆ่าฟันคนไทยด้วยกัน... คล้ายกับการกระทำของพระยาจักรี กรมหมื่นเทพพิพิธและนายทองอินในสมัยกรุงศรีอยุธยาแตกครั้งที่สอง... น่าประหลาดใจที่ว่าเหตุใดบุคคลประเภทนี้จึงไม่มีความภูมิใจในความเป็นเอกราชของตนเองเสียเลย...”⁵ จากการอธิบายของศิริทั้งหมด แสดงให้

¹ แหล่งเดิม. หน้า 375.

² สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ว่านี้ คือ ดินศักดิ์สิทธิ์จากสังเวชนียสถานทั้ง 4 แห่ง ได้แก่ เจดีย์พุทธคยา (ตรัสรู้) ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน (แสดงปฐมเทศนา) กุสินารา (ปรินิพพาน) และลุมพินีวัน (ประสูติ) รวมถึงนำมาจากสถานที่สำคัญบางแห่งด้วย เช่น เขตวัดวันมหาวิหาร ดูรายละเอียดทั้งหมดใน แหล่งเดิม. หน้า 375-409.

³ ยึดปีที่พิมพ์ตาม “ตอน : พยานวัตถุประวัติศาสตร์”

⁴ ตัวหนาเป็นของผู้เขียน ส่วนประโยคที่ขีดเส้นใต้เป็นของผู้วิจัย ใน แหล่งเดิม. หน้า 706.

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 715.

เห็นถึงภาวะที่โครงเรื่องทางประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมที่ครอบงำหนึ่งในปัญญาชนคนสำคัญของสำนักคั่นคว่ำทางวิญญาณ และด้วยการอธิบายแบบนี้เอง คงจะส่งผลต่อการก่อรูปของจิตสำนึกสำหรับผู้ที่เสพสารนี้ และผู้ที่ศรัทธาในหลักคิดของสำนักคั่นคว่ำทางวิญญาณไป

กระบวนการก่อสร้างดำเนินไปอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งถึง พ.ศ. 2533 ศรีเพ็ญเล่าว่าสมเด็จพระนเรศวรทรงรับสั่งให้มอบ “พระเจดีย์อิสรภาพ” ให้แก่กองทัพไทย “...เพราะกองทัพมีหน้าที่รักษาอิสรภาพ เอกราช อธิปไตยของชาติ... จากนั้นก็จะเป็นเรื่องของกองทัพในอันที่จะทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินสวมฉัตรเก้าชั้นยอดนภศูล เหนือองค์พระเจดีย์อิสรภาพ ฯ ...”¹ จากนั้นมีพิธีมอบ “พระเจดีย์อิสรภาพ อนุสรณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ให้แก่กองทัพไทยในวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2533 โดยมี พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ ผู้บัญชาการทหารบก และรักษาการผู้บัญชาการทหารสูงสุดในขณะนั้นเป็นผู้รับมอบ พล.ท.ศิริ ทิวะพันธุ์ แม่ทัพภาคที่ 3 ขณะนั้นเป็นผู้กล่าวรายงาน ปัญจะ เกสรทอง ผู้แทนราษฎรจังหวัดเพชรบูรณ์ และประธานสภาผู้แทนราษฎร เป็นผู้มอบ² กรณีนี้จึงต่างจากกรณีการประกอบสร้างเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรในพื้นที่อื่นก่อนหน้าที่จะเป็นไปในลักษณะที่รัฐได้ดำเนินการสร้างเองตั้งแต่แรก

ครั้นถึงวันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ. 2533 (ก่อนงานรำลึก 400 ปี แห่งการครองราชย์เพียง 5 วัน) อันเป็นวันประกอบพิธีสวมฉัตร 9 ชั้น ยอดนภศูล รัชกาลที่ 9 โปรดฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์มาเป็นประธานในพิธี³ เมื่อพิจารณาในมุมมองการสถาปนาอำนาจนำของเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรลงในพื้นที่แห่งนี้ การเสด็จมาของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทำให้เรื่องเล่าที่สำนักคั่นคว่ำทางวิญญาณอุตสาหกรรมทำการก่อรูปมาทั้งในทางรูปธรรมและนามธรรมได้รับการผูกพันเข้ากับพระราชอำนาจนำของสถาบันกษัตริย์อย่างสมบูรณ์แบบ⁴

ลักษณะพระเจดีย์อิสรภาพฯ ภายหลังจากการสร้างเสร็จสมบูรณ์ มีการก่อฐานด้านล่าง 3 วา สูง 7 วา กว้าง 2 ศอก ฐานปัทมฐานสิงห์ตามแบบอย่างสมัยอยุธยา กลางองค์พระเจดีย์ฯ

¹ แหล่งเดิม. หน้า 903.

² แหล่งเดิม. หน้า 917-930.

³ แหล่งเดิม. หน้า 938.

⁴ กระบวนการก่อสร้างยังไม่เสร็จลงทันทีในพิธีนี้ เพราะยังมีการทำพิธีเปิดแผ่นป้ายอีกในวันที่ 14 เมษายน พ.ศ. 2534 แต่ในที่นี้ผู้วิจัยพิจารณาตามกรอบโครงประวัติศาสตร์ราชาชาติไทยที่เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์จะถูกลงนามลงพื้นที่อย่างสมบูรณ์โดยพระราชอำนาจนำของสถาบันกษัตริย์ ดูการทำพิธีเปิดแผ่นป้าย ใน แหล่งเดิม. หน้า 1000-1009.

นำแบบมาจากวัดเจติยเจ็ดแถวศรีษณาลัย จังหวัดสุโขทัย ส่วนยอดสร้างเป็นเจดีย์สมัยรัตนโกสินทร์ตามแบบที่วัดชนะสงคราม ครอบด้วยฉัตรเก้าชั้นยอดนภศูล¹ เป็นลักษณะที่สำนักคัมภีร์ทางวิญญานได้ออกแบบกันเองตามที่สมเด็จพระนเรศวรทรงรับสั่ง

ภาพประกอบ 9 พระเจดีย์อสิรภาพฯ จังหวัดเพชรบูรณ์

ที่มา: The Beacons at Khaokho. (2557). *ไม่ปรากฏชื่อเรื่อง*. (ออนไลน์)

จากที่อธิบายมาทั้งหมด กรณีการสร้างพระเจดีย์อสิรภาพฯ มีความแตกต่างจากการประกอบสร้างเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรในพื้นที่อื่น ๆ ก่อนหน้าตั้งแต่กลุ่มผู้สร้าง รูปแบบสถาปัตยกรรม คติความเชื่อในการสร้างที่ผูกโยงกับศาสนาพุทธและความเชื่อแบบไสยศาสตร์เกี่ยวกับการเข้าทรงอย่างลึกซึ้ง ระยะเวลาดำเนินการก่อสร้างที่ยาวนานกว่า 15 ปี องค์ประธานในพิธีกรรมสถาปนาอำนาจนำของเรื่องเล่า รวมถึงการเชื่อมโยงเข้ากับโครงเรื่องประวัติศาสตร์นิพนธ์รัฐไทยที่ไม่ได้มีเพียงโครงเรื่องเดียวหรือโครงเรื่องที่สัมพันธ์พื้นที่ในทางประวัติศาสตร์โดยตรง แต่เป็นการนำหนึ่งในโครงเรื่องสำคัญ คือ การประกาศอสิรภาพที่เมืองแครง ใน พ.ศ 2127 เข้ามาผูกกับชื่อของพระเจดีย์อสิรภาพฯ ในบันทึกของศรีเพ็ญ รวมถึงข้อเขียนต่าง ๆ ที่พิมพ์รวมในหนังสือ

¹ แหล่งเดิม. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

เล่มนี้ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า โครงเรื่องการประกาศอิสรภาพที่ผูกโยงกับพื้นที่แห่งนี้มาจากการที่สมเด็จพระนเรศวรทรงรับสั่งโดยการเข้าทรงศรีเพ็ญ ถ้าพิจารณาในเชิงประจักษ์ตามหลักฐานที่ปรากฏ (ในลักษณะของการตั้งสมมติฐานว่าไม่อาจก้าวเข้าไปหาข้อเท็จจริงในพื้นที่อันศักดิ์สิทธิ์อย่างโลกวิญญาน) โครงเรื่องที่ถูกล่ามคอออกมาทั้งหลาย ซึ่งไม่ได้มีแค่การประกาศอิสรภาพ แต่ยังมีโครงอื่นอีก เช่น สงครามยุทธหัตถี ตลอดจนการเชื่อมความสัมพันธ์ของสมเด็จพระนเรศวรกับพระมหากษัตริย์ทั้งในอดีตและขณะนั้น ล้วนถูกล่ามคอออกมาจากศรีเพ็ญในฐานะร่างทรงที่สื่อสารกับพระองค์โดยตรง อาจารย์พรในฐานะผู้นำในการสร้างที่มักจะได้รับสารเป็นคนแรก ๆ รวมถึงศิริ พุศุภุรและคนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสำนักคั่นคว่าทางวิญญานทั้งสิ้น ซึ่งเป็นความมุ่งหมายที่จะให้เรื่องเล่าที่จะมาประกอบสร้างเข้าสู่วัตถุ คือ พระเจดีย์อิสรภาพฯ ให้มีความชอบธรรมนำลุ่มหลงศรัทธา และสร้างความยินยอมพร้อมใจแก่ผู้สนับสนุนสามารถมอบศรัทธาอันแรงกล้าในการก่อสร้างพระเจดีย์อิสรภาพฯ แห่งนี้ ด้วยเหตุที่เรื่องเล่าที่ปรากฏออกมานั้น “สมเด็จพระนเรศวรทรงรับสั่ง”

นัยสำคัญของคำว่า “อิสรภาพ” ที่ปรากฏในชื่อพระเจดีย์ฯ มีมากกว่าการผูกโยงเข้ากับโครงเรื่องประวัติศาสตร์นิพนธ์รัฐไทย แต่ “อิสรภาพ” สำหรับสำนักคั่นคว่าทางวิญญานนั้นเป็นการเมืองของความทรงจำที่จับปรับแต่ง “อิสรภาพ” อันก่อเกิดกับชาติไทยใน พ.ศ. 2127 เข้ากับบริบทยุคสงครามเย็นขณะนั้น ที่รัฐไทยมีความกังวลว่าจะเป็โดมิโนตัวต่อไปที่จะถูกคอมมิวนิสต์กลืนกิน ด้วยภาวะความหวาดกลัวเช่นนี้ โดยเฉพาะกับคนที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองแบบกษัตริย์นิยม อนุรักษนิยม รวมถึงผู้ยึดถือในคัมภีร์ศาสนาพุทธ ต้องการต่อต้านด้วยวิธีการต่าง ๆ ตามถนัด พระเจดีย์อิสรภาพฯ ที่ถูกสร้างตั้งแต่ยังมีการปะทะกันระหว่างกองทัพภาคที่ 3 กับพคท. จนสร้างเสร็จในช่วงเวลาที่ พคท. ล่มสลายมาแล้วหลายปี ถูกเรื่องเล่าที่ถ่ายถอดออกมาในบันทึกเล่มนี้ครอบคลุมความหมายบนตัววัตถุอยู่ ความทรงจำร่วมที่มีพระเจดีย์อิสรภาพฯ จึงไม่ใช่แค่สัญลักษณ์ของการประกาศอิสรภาพในสมัยสมเด็จพระนเรศวรเท่านั้น แต่โครงเรื่องดังกล่าวถูกนำข้ามผ่านกาลเวลาและสถานที่มาใช้รณรงค์ส่งเสริมไม่ให้รัฐไทยต้องตกเป็นเมืองขึ้นและอยู่ภายใต้ระบอบสังคมนิยมที่มุ่งจะทำลาย 3 สถาบันหลักของชาติ เพราะชาติ ศาสนา (พุทธ) และพระมหากษัตริย์ เป็นสิ่งที่สำนักคั่นคว่าทางวิญญานใช้ขับเคลื่อนในการเผยแพร่เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวร

ความทรงจำร่วมที่มีต่อในพื้นที่เขาค้ออันเคยเป็นฐานที่มั่นสำคัญของ พคท. จึงถูกลดทอนคุณค่าและสร้างภาพจำใหม่ว่า พคท. ดุจดั่งผู้ร้ายในประวัติศาสตร์ไทยยุคปัจจุบัน แม้แต่ผาสูงบนวนอุทยานภูหินร่องกล้าที่เหล่าสหยา พคท. ต่างเคยชูธงภาพค้อนเคียวอย่างภาคภูมิใจเมื่อ

มีชัยเหนือกองทัพภาคที่ 3 ก็ไม่พ้นกระบวนกลืนประวัติศาสตร์ไปสู่ผาสุก “ไตรรงค์” อันแสดงถึงชัยชนะของประเทศไทยที่ไม่ใช่แค่ในสมรภูมิ แต่เป็นชัยชนะของผู้กุมความทรงจำร่วมในพื้นที่นั้นไป¹

การที่เรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรกับพระเจดีย์อิสรภาพฯ ถูกเล่าออกมาในปริมณฑลของโลกวิญญานอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งผู้มีบุญญาธิการและฝึกสมาธิขั้นสูงสุดเท่านั้นจะสามารถเข้าถึงได้ ทำให้เรื่องเล่าชุดนี้เข้าไปอยู่ในความทรงจำร่วมได้ง่ายขึ้น ด้วยความเชื่อแบบพุทธ พราหมณ์ ผี ที่ไหลเวียนอยู่ในสังคมไทยมาช้านาน กอปรกับอิทธิพลทางความคิดของสำนักค้นคว้าทางวิญญานที่มีการผลิตหนังสือหรือบันทึกออกมาอย่างต่อเนื่องในช่วงที่กำลังก่อสร้าง ทำให้ผู้ที่เสพสารไปนั้นเกิดความทรงจำร่วมใหม่ต่อพื้นที่เขาค้อไปโดยปริยาย เรื่องที่ดูเกินจริงแบบนี้ซึ่งได้อาศัยศรัทธาหล่อเลี้ยงให้ความน่าเชื่อถือดำรงอยู่นั้น สามารถซึมซับและสร้างความทรงจำร่วมใหม่ต่อผู้คนได้เป็นอย่างดี ดังที่ศรีเพ็ญกล่าวว่

...สุดแล้วแต่ว่าพระองค์จะรับสั่งให้ทำอะไรก็ต้องเป็นไปตามนั้น เพราะพระเจดีย์อิสรภาพฯ คือสัญลักษณ์ของบ้านเมือง พระเจดีย์อิสรภาพฯ นี้คือศูนย์รวมพลังอย่างแท้จริง ข้าพเจ้าเชื่อเช่นนั้นอย่างสนิทใจ ไม่มีอะไรกลางแกลง และก็ต้องยอมรับอย่างหน้าขึ้นว่างมกาย เมื่อจะถูกกล่าวหาจากปัญญาชน เพราะข้าพเจ้าอธิบายเหตุผลด้วยตัวเองไม่ได้ แต่ก็รู้อยู่แก่ใจว่า ทั้งหมดนี้เป็นประสบการณ์ที่ข้าพเจ้าได้ประสบมาอย่างแท้จริง ซึ่งควรจะต้องบันทึกไว้²

จากการประกอบสร้างเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรในทั้งสามพื้นที่ดังที่ได้อธิบายมาทั้งหมด จะเห็นได้ว่าอยู่ในช่วงทศวรรษ 2510 ถึงต้นทศวรรษ 2530 ซึ่งคาบเกี่ยวกับบริบทของยุคสงครามเย็นที่รัฐไทยทำสงครามกับ พคท. ทั้งด้วยกำลังอาวุธและการเผยแพร่อุดมการณ์ทางการเมืองและประวัติศาสตร์ซ้อนทับกันไป ในแง่ของพระราชอำนาจนำของสถาบันกษัตริย์ที่เริ่มขึ้นสู่กระแสสูงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ 2516 เมื่อนำมาพิจารณาร่วมกับการประกอบสร้างเรื่องเล่าทั้งสามพื้นที่แล้ว ทำให้เห็นแนวโน้มของอำนาจนำในเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรกับ พระราชอำนาจนำที่มีความสัมพันธ์บางประการ กรณีของการสร้างศาลฯ อำเภอนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชดำริให้สร้างขึ้นเพื่อเป็นขวัญกำลังใจ และเสด็จฯ ไปทรงประกอบพิธีเปิดด้วยพระองค์เอง แต่กรณีของการสร้างพระสถูปเจดีย์ฯ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัด

¹ แหล่งเดิม. หน้า 712.

² แหล่งเดิม. หน้า 161.

เชียงใหม่ สถาบันกษัตริย์ไม่ได้เกี่ยวข้องกับเชิงพิธีกรรมเท่านั้น แต่บริเวณพื้นที่รอบ ๆ มีการนำโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเข้าไป เพื่อแย่งชิงมวลชนทางอุดมการณ์ไม่ให้กลายเป็นคอมมิวนิสต์ ซึ่งเมื่อย้อนไปพิจารณาที่จุดเริ่มต้นของพระราชอำนาจนำที่ขึ้นสู่กระแสสูงแล้ว พบว่ามีความสอดคล้องกันในแง่ของการลงไปสู่ประชาชน ส่วนกรณีของการสร้างพระเจดีย์อิสรภาพ อำเภอกาญจนบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ ยิ่งเห็นได้ชัดว่าสถาบันกษัตริย์มีอิทธิพลต่อความคิดต่อกลุ่มสำนักคั่นคว่ำทางวิญญาณที่ลงมือสร้างพระเจดีย์อิสรภาพ โดยไม่ต้องพึ่งพากำลังหรือทุนจากรัฐเกือบตลอดของขั้นตอนการก่อสร้าง กลุ่มปัญญาชนของสำนักคั่นคว่ำทางวิญญาณอาจเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า ปัญญาชนที่ข้ามชนชั้นได้ (traditional intellectual) ไม่จำเป็นต้องสังกัดองค์กรรัฐเท่านั้น แต่ปัญญาชนแบบสำนักคั่นคว่ำทางวิญญาณที่เข้ามามีส่วนต่อยุทธศาสตร์ประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยมด้วย “แรงศรัทธา” อาจจะเป็นประโยชน์กับรัฐมากกว่าเพราะไม่ได้ทำไปด้วยหน้าที่ นอกจากกลุ่มปัญญาชนของสำนักคั่นคว่ำทางวิญญาณจะทำให้รัฐเสมือนมีเครื่องมือต่อสู้ทางอุดมการณ์เพิ่มขึ้นแล้ว อุดมการณ์หลักของชาติที่สะท้อนผ่านชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ยังได้รับการเกื้อหนุนจากพลังมวลชนที่ยืนอยู่ข้างรัฐจริง ๆ กรณีนี้ยังสะท้อนให้เห็นอีกว่าโลกทัศน์แบบสามัญที่รัฐพยายามทำให้ผู้คนภายในรัฐคล้อยตามนั้น ถือว่าลุล่วงสมความปรารถนาตามคุณลักษณะของพลเมืองที่รัฐต้องการ

ลักษณะของการประกอบสร้างเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรภายใต้ความมั่นคงยุคสงครามเย็นคงจะจบลงแค่ต้นทศวรรษ 2530 ในหัวข้อต่อไป ภายใต้บริบทของกระแสพระราชอำนาจนำขึ้นสู่จุดสูงสุด สถาบันกษัตริย์ไม่จำเป็นต้องทำโครงการด้านความมั่นคงอีกต่อไปแล้ว จะได้เห็นแนวคิดในการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ที่เปลี่ยนไปหลังกลางทศวรรษ 2530

3.6 โครงการใหญ่ในราชธานีแห่งที่สอง: เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรตามแนวพระราชดำริ

3.6.1 จากทุ่งมะขามหย่องสู่ทุ่งภูเขาทอง

ในหน้าประวัติศาสตร์นิพนธ์รัฐไทย “อาณาจักรอยุธยา” เป็นราชธานีแห่งที่สองที่ดำรงอยู่อย่างยาวนานถึง 417 ปี และเป็นราชธานีที่สมเด็จพระนเรศวรได้เสด็จขึ้นครองราชย์ด้วยแม่พื้นที่แห่งนี้ได้รับการเชื่อมโยงเข้ากับเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรผ่านปฐมนิยสถานหรือวัดมาเป็นเวลานาน เช่น พื้นที่ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจันทรเกษมที่สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเมื่อประมาณ พ.ศ. 2120 เพื่อให้สมเด็จพระนเรศวรใช้ประทับเมื่อเสด็จลงมาอยุธยา การสร้างเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคลที่เชื่อกันว่าสร้างเมื่อเสด็จศึกยุทธหัตถีใน พ.ศ. 2135 การเขียนภาพจิตรกรรมเรื่องพระราชประวัติสมเด็จพระนเรศวรบนฝาผนังที่วัดสุวรรณดาราราม

ราม พ.ศ. 2474 ฯลฯ¹ แต่การสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ของพระองค์ที่ทำให้ผู้ได้เห็นพระพักตร์ และพระวรกายของพระองค์ในเชิงอุปมาเพิงปรากฏอย่างชัดเจนในทศวรรษ 2530–2540 จากกรณีของการสร้าง “พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ณ ทุ่งภูเขาทอง และ “พระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” วัดใหญ่ชัยมงคล

การประกอบสร้างเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรขึ้นใหม่ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เกิดขึ้นภายหลังจากที่อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาได้รับขึ้นบัญชีให้เป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมในชื่อ “นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาและเมืองบริวาร” จากองค์การยูเนสโก (UNESCO) ในการประชุมคณะกรรมการมรดกโลกสมัยสามัญครั้งที่ 15 เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2534 ที่เมืองคาร์เทจ ประเทศตูนิเซีย ทำให้หลังจากนั้นกรมศิลปากรได้เริ่มแผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนาานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา โดยมีลักษณะงาน คือ การขุดค้น ขุดแต่งทางโบราณคดี การบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานทั้งโครงสร้างของเมืองโบราณ รวมทั้งปราสาทราชวังและวัดวาอาราม ไปจนถึงการพัฒนาปรับปรุงสาธารณูปโภคและสาธารณูปการหลัก²

กรมศิลปากรได้เข้ามามีส่วนสำคัญในโครงการก่อสร้างอนุสาวรีย์ 2 แห่งภายในพื้นที่พระนครศรีอยุธยา เริ่มจาก “พระราชานุสาวรีย์พระสุริโยทัย” ซึ่งเป็นโครงการที่ต่อเนื่องมาจากการบูรณะปฏิสังขรณ์ “พระเจดีย์ศรีสุริโยทัย” ณ วัดหลวงสบสวรรค์ ระหว่าง พ.ศ. 2532–2534 ภายใต้วามร่วมมือกันระหว่างกองบัญชาการทหารสูงสุดกับกรมศิลปากร โดยรัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดและทรงอัญเชิญพระพุทธรูปปฏิมากร “พระพุทธรูปสุริโยทัย สิริกิติ์ที่ชัยมงคล” ประดิษฐานไว้ในองค์พระเจดีย์เมื่อวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2534³

ในวันเดียวกันนี้เองทั้งสองพระองค์ยังได้เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ “พระราชานุสาวรีย์พระสุริโยทัย” ณ บริเวณทุ่งมะขามหย่อง ตำบลบ้านใหม่ อำเภอพระนครศรีอยุธยา กล่าวได้ว่าโครงการสร้างพระราชานุสาวรีย์ฯ แห่งนี้เป็นการดำเนินงานตามแนว

¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บ.ก.). (2546). *อยุธยา: Discovering Ayutthaya*. หน้า 73, 114-115, 120.

² กรมศิลปากรเข้ามาดูแลและรับผิดชอบโบราณสถานและโบราณวัตถุของชาติตั้งแต่ พ.ศ. 2478 ดูพรพรรณ โปร่งจิตร์. (2561, มกราคม-ธันวาคม). *นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาและเมืองบริวาร: การถอดถอนจากการเป็นมรดกโลก. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*. 21, 151-154.

³ ธรรมนูญ จันทวิช. (2547, กรกฎาคม-สิงหาคม). สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ กับความสนพระทัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อยุธยา. *ศิลปากร*, 47(4), 36-37.

โครงการพระราชดำริ ดังที่รัชกาลที่ 9 ทรงมีพระราชกระแสถึงแนวพระราชดำริเมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2534 ว่า “...การสร้างพระราชนุสาวรีย์ของสมเด็จพระสุริโยทัยนั้น มิใช่เพียงเพื่อสร้างเป็นอนุสรณ์สถานเท่านั้น อ่างเก็บน้ำที่มีความคิดจะสร้าง เพื่อเสริมสร้างภูมิทัศน์ของพระราชนุสาวรีย์นั้นต้องให้ได้ประโยชน์แก่ประชาชนให้ได้มากที่สุด...”¹ บรรจง กันตวิรุฒ ผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในขณะนั้นได้กล่าวถึงโครงการนี้ภายหลังในรายการ “ในหลวงของเรา” ออกอากาศวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2539 ด้วยว่าเป็นประโยชน์ทั้ง “...ทางด้านจิตใจที่จะปลุกฝังความรักชาติ รักแผ่นดิน ให้เกิดแก่ประชาชนชาวไทย ขณะเดียวกันก็เป็นประโยชน์แก่เกษตรกรในการประกอบอาชีพทางการเกษตร และส่งเสริมอุตสาหกรรมในครอบครัวอีกด้วย”²

ส่วนแนวคิดในการสร้าง “พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ณ หุ่นภูเขาทอง ตำบลลุมพลี อำเภอพระนครศรีอยุธยา ปรากฏเมื่อครั้งที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินประกอบพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระสุริโยทัย ณ สถานที่ก่อสร้างพระราชนุสาวรีย์ฯ ในวันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2538 พระองค์ทรงมีพระราชเสาวนีย์กับจิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา รองเลขาธิการพระราชวัง และบรรจง กันตวิรุฒ ผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในขณะนั้นว่า “...สมควรจะได้มีการพิจารณาก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชขึ้น ณ บริเวณหุ่นภูเขาทอง ซึ่งเป็นพื้นดินที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และอยู่ในเขตพื้นที่ต่อเนื่องกับทุ่งมะขามหย่อง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ได้รับการก่อสร้างพระราชนุสาวรีย์สมเด็จพระสุริโยทัยไว้เรียบร้อยแล้ว...”³

จากนั้นทางกระทรวงมหาดไทยจึงได้จัดทำโครงการก่อสร้าง “พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช” นำเสนอต่อรัฐบาล ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้อนุมัติโครงการในวันที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ. 2538 โดยมีกรมศิลปากรได้รับมอบหมายให้ออกแบบและดำเนินการก่อสร้าง⁴ มีการตั้งคณะกรรมการดำเนินการจัดสร้างฯ 4 คณะด้วยกัน ประกอบด้วย คณะกรรมการฝ่ายอำนวยการ มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเป็นประธาน คณะกรรมการฝ่ายออกแบบและก่อสร้าง มีผู้บัญชาการทหารสูงสุดเป็นประธาน คณะกรรมการฝ่ายพิธีการ มีอธิบดีกรมการ

¹ แหล่งเดิม. หน้า 37-38.

² สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. (2541). *เรื่อง ในหลวงของเรา เล่ม 2*. หน้า 135.

³ ธรรมนูญฯ จันทวิช. (2547, กรกฎาคม-สิงหาคม). *เล่มเดิม*, 47(4), 38.

⁴ แหล่งเดิม. หน้าเดิม.

ปกครองเป็นประธาน และคณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์ มีเจ้ากรมกิจการพลเรือนทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด เป็นประธาน¹

ส่วนวงเงินงบประมาณใช้งบประมาณการก่อสร้างของสำนักงานคณะกรรมการ พิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) จำนวน 657,000,000 บาท สำหรับวัตถุประสงค์ของโครงการ ประกอบด้วย 1) เพื่อเกิดพระเกียรติและเป็นอนุสรณ์สถานแด่สมเด็จพระนเรศวรมหาราช 2) เพื่อเฉลิมฉลองพระราชพิธีกาญจนาภิเษกและการ จัดฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี พ.ศ. 2539 3) เพื่ออนุรักษ์บริเวณประวัติศาสตร์และโบราณสถาน และ 4) เพื่อเป็นจุดท่องเที่ยวของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา²

แนวคิดในการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ แห่งนี้ ได้ถูกเชื่อมเข้ากับแนวคิดที่ใช้ ในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ คล้ายกับการสร้างพระราชานุสาวรีย์สมเด็จพระสุริโยทัย กล่าวคือ รัชกาลที่ 9 โปรดให้จัดพื้นที่ส่วนหนึ่งของพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ไว้เป็นที่รับน้ำจากแม่น้ำ เจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก และแม่น้ำลพบุรี เพื่อชะลอน้ำในฤดูฝนมิให้ไหลลงมายังพื้นที่กรุงเทพฯ ใน เวลาอันรวดเร็ว และปริมาณน้ำจำนวนมากที่เก็บไว้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ทางด้านการเกษตรในพื้นที่รอบ ๆ พระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ได้อย่างสมบูรณ์ตลอดปีอีกด้วย³ ซึ่งในแง่หนึ่งอาจตีความได้ว่า การสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ แห่งนี้เป็นการอุปมาอุปไมยของเรื่องเล่า สมเด็จพระนเรศวร จากเดิมที่พระองค์ทรงพิทักษ์เมืองหลวงอยุธยา แต่กาลเวลาแปรเปลี่ยน บทบาทให้พระองค์ต้องพิทักษ์เมืองหลวงกรุงเทพฯ แต่เมืองหลวงเดิมอย่างอยุธยายังได้ประโยชน์ จากการรับน้ำจากแม่น้ำทั้งสามสาย

ต่อมาในวันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ. 2541 รัชกาลที่ 9 โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารเสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ ไปทรงวางศิลาฤกษ์ที่พระบรมราชานุสาวรีย์⁴ กระบวนการก่อสร้างจึงเริ่มขึ้นหลังจากนั้น ครั้นต่อมา เมื่อการดำเนินการก่อสร้างแล้วเสร็จ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธี

¹ กองบัญชาการทหารสูงสุด. (ม.ป.ป.). *สมเด็จพระนเรศวรมหาราช : การสงคราม*. หน้า 10.

² สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.). (2563). *โครงการจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช บริเวณทุ่งภูเขาทอง*. (ออนไลน์)

³ ฅัญฐภัทร จันทวิช. (2547, กรกฎาคม-สิงหาคม). *เล่มเดิม*, 47(4), 39.

⁴ สำนักราชเลขาธิการ. (2542). *พระราชกรณียกิจ ระหว่างเดือน ตุลาคม 2541 - กันยายน 2542*. หน้า

บรมราชานุสาวรีย์ฯ เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2544¹ และในปีเดียวกันนี้เอง “พระตำหนักสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ณ วัดใหญ่ชัยมงคล ตำบลสวนพลู อำเภอพระนครศรีอยุธยา ที่เริ่มสร้างเมื่อ พ.ศ. 2535 ได้สร้างเสร็จสมบูรณ์เช่นกัน² ภายในประดิษฐานพระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ในพระอิริยาบถทรงนั่งหลังน้ำทักษิโณทก ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นต่อการสร้างความทรงจำร่วมใหม่ในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาผ่านรูปแบบพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ

การประกอบสร้างเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรเข้ากับพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ภายใต้โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และภายหลังจากที่พระราชอำนาจนำของสถาบันกษัตริย์ขึ้นสู่จุดสูงสุด ส่งผลให้สถานะเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรอยู่ในสถานะ “กษัตริย์นักพัฒนา” เป็นสัญลักษณ์ของการพัฒนาในอีกรูปแบบหนึ่งต่างยุคการพัฒนาเพื่อความมั่นคง ดังที่ชนิดา ชิตบัณฑิตย์ ชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญว่าพระราชกรณียกิจเกี่ยวกับโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริตั้งแต่ทศวรรษ 2530 เป็นต้นมาเกี่ยวข้องกับการพัฒนาเกษตรกรรมจากการพัฒนาระบบชลประทานเป็นส่วนใหญ่³ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดในการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ แห่งนี้

3.6.2 เรื่องเล่าในพระบรมราชานุสาวรีย์ทรงม้า

องค์ประกอบหลักของโครงการก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ มี 3 อย่าง คือ พระบรมรูปขององค์สมเด็จพระนเรศวร ภาพหุ่นต่าเกี่ยวกับพระราชประวัติของพระองค์ และแท่นฐานของพระบรมราชานุสาวรีย์ องค์ประกอบ 2 อย่างแรก ผู้ที่รับหน้าที่ออกแบบ คือ ชิน ประสงค์⁴ นายช่างศิลปกรรม 9 ชช. (ประติมากรรม) ทั้งยังเป็นผู้อำนวยการส่วนประติมากรรม รับผิดชอบ

¹ ฅัญฐภัทร จันทวิช. (2547, กรกฎาคม-สิงหาคม). เล่มเดิม, 47(4), 40.

² วัลลภ กล่องพิทยาพงษ์. (2551). เส้นทางบุญ 9 วัด อยุธยา. หน้า 40.; อ้างถึงใน ศศิวิมล วอนแมน. (2557). แผ่นพับกับงานประวัติศาสตร์ศิลปะ: กรณีศึกษาจากวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. หน้า 134.

³ ดูตัวอย่างมูลนิธิชัยพัฒนา ใน ชนิดา ชิตบัณฑิตย์. (2550). เล่มเดิม. หน้า 329-356.

⁴ ชิน ประสงค์ เป็นผู้ออกแบบพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ และพระราชานุสาวรีย์ที่สำคัญหลายแห่ง โดยเฉพาะพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวร นอกเหนือไปจากที่ทุ่งภูเขาทองแล้วก็มีที่เทศบาลเกาะคา จังหวัดลำปาง และโรงพยาบาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จังหวัดพิษณุโลกด้วย รวมถึงเป็นผู้สร้างประติมากรรมสุนัขทรงเลี้ยงทั้ง 12 สุนัข ระหว่าง พ.ศ. 2553-2559 ดู กัลยาณมิตร นรรัตน์พุทธิ. (2562, เมษายน-มิถุนายน). ชิน ประสงค์ ดิน คือแม่แห่งประติมากรรม. *วัฒนธรรม*, 58(2), 75-76.

ควบคุมโครงการทั้งหมด ส่วนองค์ประกอบสุดท้าย ผู้ที่รับหน้าที่ออกแบบ คือ นาวาอากาศเอก อารุณ เงินชุกกลิ่น ผู้เชี่ยวชาญพิเศษของกรมศิลปากรในขณะนั้น¹

แนวคิดในการออกแบบพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ เป็นการจำลองเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่สมเด็จพระนเรศวรทรงนำกองกำลังทหารม้าเข้าปล้นค่ายพระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรงที่ทรงยกทัพใหญ่มาตั้งล้อมอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2129-2130² ถ้าพิจารณาในแง่ของโครงเรื่องที่ปรากฏในเรื่องเล่าขนาดใหญ่ ฉากนี้อยู่ระหว่างโครงเรื่องสำคัญ 2 ฉาก คือ การประกาศอิสรภาพ พ.ศ. 2127 ที่แสดงให้เห็นถึงการโต้ตอบของฝ่ายอยุธยา และสงครามยุทธหัตถี พ.ศ. 2135 ที่แสดงให้เห็นถึงการแก้ปัญหาที่มีมาตั้งแต่ต้นเรื่องได้อย่างลุล่วง โครงเรื่องในฉากนี้ คือ การเล่าว่าทางฝ่ายหงสาวดีในฐานะเจ้าประเทศราชเดิมของอยุธยา ไม่พอใจต่อการกระทำอันเป็นปฏิปักษ์ของฝ่ายอยุธยา พระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรงจึงต้องยกทัพใหญ่กำลังพล 250,000 คนมาด้วยพระองค์เองพร้อมทัพพระมหาอุปราชและทัพพระเจ้าตองอู ฉากนี้ได้ขบเน้นความกล้าหาญของสมเด็จพระนเรศวรออกมา จากการที่พระองค์ทรงคาบพระแสงดาบปืนขึ้นไปปล้นค่ายหงสาวดีอย่างไม่หวั่นเกรง หรือที่เรียกฉากนี้ว่า “พระแสงดาบคาบค่าย” จนถูกข้าศึกแทงตกลงมา แต่ครั้นทรงหายดีพระองค์ได้เสด็จไปตั้งขุุ่มทัพอยู่ที่ทุ่งลุมพลี แต่ทัพของพระองค์ก็ตกหลุมพรางของลักไวทำมู แม่ทัพคนสำคัญของฝ่ายหงสาวดี ทำให้พระองค์ตกอยู่ในวงล้อมของข้าศึก ลักไวทำมูที่ขบม้าเข้ามาจะจับพระองค์ก็ถูกสมเด็จพระนเรศวรทรงแทงด้วยพระแสงทวนถึงแก่ความตาย ทางฝ่ายหงสาวดีที่ล้อมอยุธยาอยู่เป็นเวลานาน และไพร่พลล้มตายจำนวนมากได้ตัดสินใจถอนทัพกลับในเวลาต่อมา³ ผลพวงจากความคับแค้นนี้เองเป็นชนวนสำคัญที่ทำให้เกิดสงครามยุทธหัตถีขึ้นมา

ฉากที่สมเด็จพระนเรศวรใช้พระแสงทวนแทงลักไวทำมู เป็นที่มาของการออกแบบพระบรมรูปที่พระองค์กำลังทรงม้าพร้อมถือทวนอยู่ ซึ่งการออกแบบเบื้องต้นนั้นมีทั้งหมด 3 แบบ ได้แก่ 1) แบบทรงม้าอย่างผาดโผน กิริยาม้าแน่นยกขาหน้าทั้ง 2 ขาขึ้น ยืนด้วยขาหลัง เป็นจินตนาการถึงขณะที่พระองค์กำลังขับไล่ข้าศึก 2) แบบทรงม้าที่ยืน 3 ขา เดินเหยาะอย่างอย่างสง่างามและน่าเกรงขาม พระหัตถ์ขวาชูขึ้นเหนือพระเศียร พระหัตถ์ซ้ายทรงบังคับม้าด้วยสายบังเหียน แสดงถึงชัยชนะเหนือลักไวทำมู และ 3) แบบทรงหยุดม้าเตรียมเผชิญหน้าข้าศึก จินตนาการถึงพระปรีชาสามารถที่จะต้องรบด้วยพระองค์เองโดยลำพัง พระพักตร์ของพระองค์แสดงถึงความกล้า

¹ ชัยณรงค์ ดีอินทร์. (2547, กรกฎาคม-สิงหาคม). พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ ทุ่งภูเขาทอง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. *ศิลปากร*, 47(4), 44.

² ณัฐฐภัทร จันทวิช. (2547, กรกฎาคม-สิงหาคม). *เล่มเดิม*, 47(4), 39.

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาธรรมาธิราชานุศาสน์. (2493). *เล่มเดิม*. หน้า 74-83.

หาญเด็ดเดี่ยวมองไปที่ข้าศึก ในพระหัตถ์ขวาทรงพระแสงทวนเตรียมพร้อมจะทำการสู้ และพระหัตถ์ซ้ายกุมบังเหียน เป็นการตัดสินใจพระทัยของเหตุการณ์ที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ชาติไทย ณ ครั้งนั้น เมื่อนำแบบพระบรมรูปทั้ง 3 แบบ ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เพื่อขอพระราชทานวินิจฉัย พระองค์ทรงเลือกแบบที่ 3 และพระราชทานแนวพระราชดำริว่า “...พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชนี้ ไม่มีพระมาลา ทำให้เห็นพระพักตร์ได้เต็มที่ กริยาท่วงทีของม้าทรงก็เอี้ยวตัวเต็มที่ ทำให้รู้สึกถึงความเคลื่อนไหว ตลอดจนพระแสงทวนในพระหัตถ์ก็อยู่ในลักษณะที่ทำท่าย องอาจ...” แบบที่ 3 จึงกลายเป็นต้นแบบของพระบรมราชานุสาวรีย์ในครั้งนั้น¹

ภาพประกอบ 10 พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ พุ่งภูเขาทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา: สำนักงานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (2562). พิธีวันยุทธหัตถีสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. (ออนไลน์)

ส่วนการออกแบบภาพปูนต่ำเกี่ยวกับพระราชประวัติของสมเด็จพระนเรศวร ประดับไว้ที่แท่นฐานพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ มีจำนวนทั้งหมด 11 ภาพ ประกอบด้วยฉากสำคัญต่าง ๆ เช่น ภาพที่ 1 พ.ศ. 2127 ทรงประกาศอิสรภาพ ภาพที่ 2 พ.ศ. 2129 เสด็จออกไปชุมนุมทัพที่

¹ ชัยณรงค์ ดีอินทร์. (2547, กรกฎาคม-สิงหาคม). เล่มเดิม, 47(4), 45-47.

ทุ่งลุมพลี ภาพที่ 11 พ.ศ. 2127 ทรงพระแสงปืนต้นข้ามแม่น้ำสะโตง หรือฉากที่ไม่ค่อยคุ้นเคยกัน เช่น ภาพที่ 5 พ.ศ. 2135 ทรงพระสุบินว่าได้ทรงประหารจระเข้ ภาพที่ 6 พ.ศ. 2138 ทรงเบ็ดทอดได้ปลาฉลาม ภาพที่ 7 พ.ศ. 2144 สมเด็จพระนเรศวร และสมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จไปเพชรบุรี และเขาสามร้อยยอดเพื่อทอดพระเนตรการเกิดสุริยคราส¹ การเลือกฉากที่ไม่คุ้นเคยมาประดับไว้ที่แท่นฐานนี้เอง เป็นการสร้างความทรงจำร่วมต่อฉากใหม่ ๆ ที่ไม่ได้อยู่ในเฉพาะโครงเรื่องสำคัญ

ภาพประกอบ 11 ภาพปูนต้ำลำดับที่ 5: พ.ศ. 2135 ทรงพระสุบินว่าได้ทรงประหารจระเข้

ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลลุมพลี. (2563). *พระบรมราชานุสาวรีย์ สมเด็จพระนเรศวร มหาราช The Monument of King Naresuan The Great*. (ออนไลน์)

กรณีการสร้างพระราชานุสาวรีย์สมเด็จพระสุริโยทัยและพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรจังหวัดในพระนครศรีอยุธยา ตอกย้ำบทบาทนำของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ นับตั้งแต่ทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา พระองค์ทรงมีบทบาทนำต่อการประกอบสร้างเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวร เช่น การประกอบพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระสุริโยทัยในคราวเดียวกัน² เมื่ออธิบายถึงตรงนี้เริ่ม

¹ เป็นที่น่าสังเกตว่า ในบรรดาภาพปูนต้ำทั้งหมดไม่มีภาพตอนกระทำยุทธหัตถีเลย ดู แหล่งเดิม. หน้า 48-51.

² การประกอบพิธีบูชาสมเด็จพระนเรศวรกับสมเด็จพระสุริโยทัยในคราวเดียวกันเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2521 แต่ไม่ได้มีลักษณะประกอบพิธีเช่นนี้ต่อเนื่องกันหลายปีเหมือนทศวรรษ 2540 ใน สำนักราชเลขาธิการ. (2521). *พระราชกรณียกิจ ระหว่างเดือนตุลาคม 2520 - กันยายน 2521*. หน้า 87.

เห็นเค้าลางชัดเจนขึ้นแล้วว่า บทบาทนำของพระองค์เช่นนี้สัมพันธ์บริบทของการรื้อฟื้นประวัติศาสตร์วีรสตรีเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรที่เริ่มขึ้นในช่วงปลายทศวรรษ 2530 ถึงทศวรรษ 2540 ดังจะปรากฏในเรื่องเล่าแบบวัฒนธรรมมวลชน

กระแสพระราชอำนาจนำของสถาบันกษัตริย์ที่ขึ้นสู่จุดสูงสุดสัมพันธ์กับแนวคิดในการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรที่เปลี่ยนไป เมื่อภัยความมั่นคงต่อสถาบันหลักของชาติได้ล่มสลายไปแล้ว การประกอบสร้างเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรจึงไม่จำเป็นต้องเน้นบทบาทด้านการสงครามเพื่อการสงครามเท่านั้น แต่สามารถหยิบยกบทบาทด้านการสงครามเพื่อการพัฒนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อันเป็นราชธานีที่พระองค์ทรงครองราชย์เมื่อ 400 กว่าปีที่แล้ว แต่ใช้ว่าความหมายของเรื่องเล่าเกี่ยวกับความมั่นคงโดยเฉพาะเกี่ยวพันกับกองทัพจะหมดไปในหัวข้อต่อไปจะเป็นการอธิบายถึงการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์โดยกองทัพไทยและเพื่อกองทัพไทยเอง พร้อมกับบทบาทนำของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ที่มีต่อพิธีกรรม ณ กองบัญชาการทหารสูงสุด กรุงเทพฯ

3.7 เรื่องเล่า ณ ปลายทางสุขนาฏกรรม: ก่อนและหลังกองทัพहनคินการเมือง

3.7.1 กองบัญชาการทหารสูงสุดกับพระบรมราชานุสาวรีย์ในเมืองหลวง

ช่วงทศวรรษ 2540 กองบัญชาการทหารสูงสุดได้เข้ามามีส่วนในการผลิตซ้ำเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรเป็นอย่างมาก ตั้งแต่หลังการเคลื่อนย้ายที่ตั้งหน่วยจากศาลาว่าการกระทรวงกลาโหม และสนามเสือป่า มาเข้าที่ตั้งใหม่ ณ บริเวณถนนแจ้งวัฒนะ เขตหลักสี่ กรุงเทพฯ¹ ได้มีดำเนินการจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2544–2547 ตรงกับสมัยรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร (พ.ศ. 2544–2549) และในช่วงเวลาเดียวกัน ได้เกิดวิกฤตการณ์ความขัดแย้งระหว่างไทยกับเมียนมาร์ช่วง พ.ศ. 2544–2546 ทำให้ในปีแรกที่ทักษิณได้เข้ามาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ต้องประสบกับปัญหาความขัดแย้งอย่างรุนแรงทันทีอันมีสาเหตุจากปัญหาที่ส่งสมกันมานานภายในเมียนมาร์ในแต่ละปีจะมีสาเหตุอื่น ๆ เข้ามาประกอบ และมีลักษณะของการปะทะแตกต่างกันไป²

¹ กรมกิจการพลเรือนทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด. (2548). *งานบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทาน ถวายเป็นพระราษฏรศ 400 ปี แห่งการสวรรคตสมเด็จพระนเรศวรมหาราช*. หน้า 54.

² ดูรายละเอียดสถานการณ์ความไม่สงบระหว่างไทย–เมียนมาร์ ใน ลลิตทิพย์ คุรุรงค์ไวจน์รัตน์. (2547). *นโยบายไทยต่อพม่า : ศึกษาจากนโยบายรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร (2544-2547)*. หน้า 56-67.

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นไม่ได้มีแต่การปะทะกันด้วยกำลังอาวุธเพียงอย่างเดียว แต่การโจมตีจากสื่อก็เป็นชนวนสำคัญที่ทวีความขัดแย้งมากยิ่งขึ้น อย่างกรณีของมะถิน วิน (Ma Tin Win) นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ของเมียนมาร์ เขียนบทความเผยแพร่ในหนังสือพิมพ์ของรัฐบาลเมียนมาร์ที่ชื่อว่า “The New Light of Myanmar” โจมตีพระมหากษัตริย์ทั้งอดีตและปัจจุบันของประเทศไทย ดังปรากฏข่าวในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2544 เขียนโจมตีพระมหากษัตริย์ไทย (รัชกาลที่ 9)¹ และในเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน พ.ศ. 2545 เขียนวิพากษ์วิจารณ์สมเด็จพระนเรศวร (Phra Narit) โดยประเด็นสำคัญ คือ กล่าวร้ายเลกบุญคุณที่ยุทธวิธีการรบของพระองค์ได้รับมาจากกองทัพพม่า และวิจารณ์สงครามยุทธหัตถีฉบับที่เล่าในไทยอย่างรุนแรง² ซึ่งเสมือนการรื้อฟื้นสงครามไทยรบพม่าขึ้นมาอีกครั้งตามโครงเรื่องประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม อันเป็นโครงเรื่องหลักที่รับรู้กันทั่วไปในหมู่คนไทย การนำเสนอข่าวเช่นนี้เท่ากับ “...เป็นการดูถูกคนไทยว่าอ่อนแอ ชี้แพ้ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา”³ อารมณ์ความรู้สึกไม่พอใจต่อข่าวย้อมเกิดขึ้นภายในใจต่อกองทัพมากเป็นพิเศษ เนื่องจากสัญลักษณ์เชิงอำนาจที่ตนยึดถือมานานหลายทศวรรษกำลังถูกดูแคลนจากอริราชศัตรู ด้วยเหตุนี้ อุดมการณ์ชาตินิยมตามแบบฉบับของกองทัพจึงถูกใช้ “...เป็นปัจจัยในการปลุกกระแสสงครามภายในกองทัพได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแอบอิงอยู่กับจินตนาการเดิมของสงครามอยุธยา-หงสาวดี...”⁴

เหตุการณ์ที่สร้างความโกรธแค้นให้แก่ฝ่ายเมียนมาร์ไม่น้อยไปกว่ากันเกิดขึ้นในวันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ. 2546 มีการวางระเบิดที่จังหวัดท่าซี้เหล็ก ประเทศเมียนมาร์ ถึง 4 ครั้ง โดยมีอนุสาวรีย์พระเจ้าบุเรงนองเป็นหนึ่งในเป้าหมายการวางระเบิด อาจทำให้ฝ่ายเมียนมาร์เข้าใจผิดว่าเป็นฝีมือของไทยไป⁵ บริบทที่เกิดขึ้นจากการโจมตีวีรบุรุษที่เสมือนเป็นสัญลักษณ์ของ

¹ สื่อพม่าตีข่าวหมิ่น ‘กษัตริย์ไทย’ ‘บัวแก้ว’ เต็มสิ่งทูตจี้ยุติเสนอข่าว. (2544, 24 พฤษภาคม). *มติชนรายวัน*, น. 20.

² พุทธิส อัสดง. (2545, 8-14 กรกฎาคม). จาก ‘ลุงจ้อ วิน’ ถึง ‘ยายมะถิน วิน’ กับ ‘Too Late to React’ ของกองทัพ. *มติชนสุดสัปดาห์*, 22(1142), 33-34.; ขณะเดียวกัน นิธิ เอียวศรีวงศ์ วิเคราะห์บทความของมะถิน วินว่า ไม่มีคุณภาพในฐานะงานวิชาการ “...น่าจะเอาไปทำละครทะเลาะป้าอย่างทีห้วงวิจิตรวาทการทำในเมืองไทยมากกว่า...” ใน นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2545, 8-14 กรกฎาคม). *ศึกแย้งชิงความทรงจำ*. *มติชนสุดสัปดาห์*, 22(1142), 34.

³ ลลิตทิพย์ คุรุรุ่งโรจน์รัตน์. (2547). *เล่มเดิม*. หน้า 62.

⁴ สุรชาติ บำรุงสุข. (2558). *เล่มเดิม*. หน้า 90.

⁵ ทางฝ่ายไทยออกมาแก้ต่างข้อกล่าวหาว่า น่าจะเป็นฝีมือของฝ่ายผู้ไม่หวังดี โดยก่อนหน้า 2 วันก่อนเกิดเหตุ เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม มีพิธีวางศิลาฤกษ์สะพานมิตรภาพไทย-พม่าข้ามแม่น้ำสายแห่งที่ 2 อาจจะมี

ประวัติศาสตร์ชาติทั้งสองประเทศ อาจเป็นผลให้ไทยต้องแสดงอำนาจในทางประวัติศาสตร์ด้วยการสถาปนาอนุสาวรีย์ของกษัตริย์ผู้ทรงสามารถพิชิตหงสาวดีขึ้นมาอีกครั้ง

นับตั้งแต่เกิดวิกฤตความขัดแย้งระหว่างไทย–เมียนมาร์ในยุครัฐบาลทักษิณ กองบัญชาการทหารสูงสุดได้มีบทบาทสำคัญต่อวิกฤตครั้งนี้โดยตรง จากคำสั่งนายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 30 สิงหาคม พ.ศ. 2544 แต่งตั้งให้ผู้บัญชาการทหารสูงสุดเป็นผู้อำนวยการปฏิบัตินโยบายชายแดนไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยรับผิดชอบด้านความมั่นคงและเสถียรภาพในพื้นที่ชายแดนพม่า ลาว กัมพูชา และมาเลเซียเป็นหลัก ซึ่งเป็นการรวบอำนาจจากเดิมที่มีผู้บัญชาการฯ ดูแลชายแดนที่ติดกับประเทศเพียงหนึ่งคนมาสู่การที่มีผู้บัญชาการฯ เพียงคนเดียวในการดูแลชายแดนที่ติดกับทั้งสี่ประเทศ¹ แม้อำนาจทางการเมืองภายในของผู้บัญชาการทหารสูงสุดอาจไม่เทียบเท่ากับผู้บัญชาการทหารบก แต่ภายใต้บริบทที่กองทัพถอนตัวจากการเมืองไปตั้งแต่ พ.ศ. 2535 การที่ผู้บัญชาการทหารสูงสุดได้รับตำแหน่งนี้จึงมีความสำคัญมากต่อการเมืองระหว่างประเทศ

ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2544 หลังจากมีบทความจากเมียนมาร์โจมตีพระมหากษัตริย์ไทย พล.ร.อ.ณรงค์ ยุทธวงศ์ ผู้บัญชาการทหารสูงสุด ในขณะนั้น ได้มีนโยบายในการก่อสร้าง “พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ประดิษฐาน ณ บริเวณหน้าอาคาร กองบัญชาการทหารสูงสุด² โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือ เพื่อเป็นศูนย์รวมของความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ และเป็นสถานที่สำหรับสักการบูชาและประกอบพิธีสำคัญทางทหาร จากนั้นได้จัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงานโครงการก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ และประชุมพิจารณาเสนอรูปแบบเพื่อเลือก 2 รูปแบบ คือ แบบทรงม้าและแบบทรงช้าง พล.ร.อ.ณรงค์ได้นำความกราบบังคมทูลสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เพื่อให้ทรงมีพระราชวินิจฉัย พระองค์ทรงเลือกแบบทรงช้าง ทางคณะกรรมการฯ ได้น้อมรับตามนั้น พร้อมทั้งได้อนุมัติงบประมาณ 25 ล้านบาทเป็นค่าก่อสร้าง และมีนายช่างกรมศิลปากรเป็นผู้ปั้นแบบ³ ซึ่งประกอบด้วย พระบรมรูป

ผลให้ชนกลุ่มน้อยบางกลุ่มที่สูญเสียผลประโยชน์แสดงความไม่พอใจออกมา ใน ลลิลทิพย์ คุรุรุ่งโรจน์รัตน์. (2547). *เล่มเดิม*. หน้า 65-66.

¹ คำสั่งนายกรัฐมนตรี ที่ 260/2544 เรื่อง แต่งตั้งผู้อำนวยการปฏิบัตินโยบายชายแดนไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน อ้างถึงใน กองแผนและโครงการ กรมกิจการชายแดนทหาร. (2561). *คู่มือปฏิบัติงาน (Wok Manual) กระบวนการปฏิบัตินโยบายชายแดนไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน*. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

² กรมกิจการพลเรือนทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด. (2548). *เล่มเดิม*. หน้า 54.

³ *แหล่งเดิม*. หน้า 54-55.

สมเด็จพระนเรศวร ข้างพระที่นั่ง พร้อมด้วยกลางข้าง ท้ายข้าง และ จัตูลังคบาทที่ประจำอยู่ที่
 เท้าพระคชาธารศึกทั้ง 4 เท้า “...เปรียบได้กับทหารที่คอยปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์มิให้ศัตรู
 มากล้ำกราย...”¹

หลังจากนั้นพิธีวางศิลาฤกษ์เริ่มขึ้นต่อจากการที่มีบทความโจมตี สมเด็จพระ
 นเรศวรประมาณ 4 เดือน เมื่อวันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2545 โดย พล.ร.อ.ณรงค์เป็นประธาน ในปีถัด
 มาได้ประกอบพิธีอัญเชิญพระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวรขึ้นประดิษฐานบนคอพระคชาธารศึก วันที่
 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2546 โดย พล.อ.สุรยุทธ์ จุลานนท์ ผู้บัญชาการทหารสูงสุด ที่ดำรงตำแหน่งต่อ
 จาก พล.ร.อ.ณรงค์เป็นประธาน

นอกจากนี้ ยังมีพิธีกรรมสำคัญที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จ
 พระราชดำเนินมาทรงประกอบพิธีด้วยพระองค์เอง ได้แก่ พิธีเททองพระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวร
 มหาราช วันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2546 และพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ วันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ.
 2547³ ซึ่งเป็นอีกครั้งที่พระองค์ได้ทรงมีบทบาทเกี่ยวข้องกับ การประกอบสร้างเรื่องเล่าสมเด็จพระ
 นเรศวรตั้งแต่การออกแบบไปจนถึงพิธีกรรมต่าง ๆ คล้ายกับกรณีของพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา⁴ แสดงให้เห็นการต่อยอดพระราชนโยบายของสถาบันกษัตริย์ที่ยังมี
 ความสำคัญในการสถาปนาอำนาจนำเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวร และที่สำคัญไปกว่านั้น
 กรณีการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ แห่งนี้ ถือเป็นกรณีเคลื่อนย้ายปริวิตถลอนุสาวรีย์ฯ ของ
 สมเด็จพระนเรศวรเข้ามาสู่เมืองหลวงปัจจุบันครั้งใหญ่ และเป็นการผลิตซ้ำวาทกรรมสัญลักษณ์
 เชิงอำนาจของกองทัพครั้งสำคัญที่ปรากฏในกองบัญชาการที่สำคัญที่สุดของกองทัพไทย

¹ กองบัญชาการกองทัพไทย. (2559). งานสมโภชพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ
 กองบัญชาการกองทัพไทย วันพฤหัสบดีที่ 18 สิงหาคม 2559. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

² พลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด ระหว่างวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2545 –
 30 กันยายน พ.ศ. 2546

³ แหล่งเดิม. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

⁴ หลังจากนั้นปรากฏบทบาทนำของพระองค์อีก ใน พ.ศ. 2548 เมื่อครั้งที่เกิดความไม่สงบในเขต
 จังหวัดชายแดนภาคใต้ พระองค์โปรดฯ ให้จัดสร้างเหรียญพระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระราชทาน
 แก่เจ้าหน้าที่ทหาร ตำรวจ และพลเรือนที่ปฏิบัติหน้าที่ในพื้นที่เพื่อสร้างขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงาน โดย
 พระราชทานนามว่าเหรียญสมเด็จพระนเรศวรมหาราช รุ่นผู้ และพระราชทานพระนามาภิไธยย่อ ส.ภ. ประทับไว้
 ด้านหลังของเหรียญ ใน อรรถุษา สุวรรณประเทศ. (2552). เล่มเดิม. หน้า 181-182.

ภาพประกอบ 12 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบพิธี
เปิดพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ กองบัญชาการทหารสูงสุด กรุงเทพฯ

ที่มา: กองบัญชาการกองทัพไทย. (2559). งานสมโภชพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระ
นเรศวรมหาราช ณ กองบัญชาการกองทัพไทย วันพฤหัสบดีที่ 18 สิงหาคม 2559. ไม่ปรากฏเลข
หน้า.

3.7.2 นาฏกรรม 400 ปี แห่งการเสด็จสวรรคต

หลังจากนั้นไม่นาน กองบัญชาการทหารสูงสุดร่วมกับหน่วยงานภาครัฐต่าง ๆ จัด
งาน “งานบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทาน ถวายเป็นพระราชกุศล 400 ปี แห่งการเสด็จสวรรคต
สมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ระหว่างวันที่ 15–19 พฤษภาคม ณ กองบัญชาการทหารสูงสุด ถนน
แจ้งวัฒนะ เขตหลักสี่ กรุงเทพฯ ในขณะนั้นทางภาครัฐยังเชื่อกันว่า วันที่สมเด็จพระนเรศวรเสด็จ
สวรรคต คือ วันที่ 15 พฤษภาคม เบื้องหลังการจัดงานครั้งนี้เกิดจากความร่วมมือหลายฝ่าย ดังจะ
เห็นได้จากรายชื่อคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฯ เช่น คณะที่ปรึกษา คือ ราชเลขาธิการและ
เลขาธิการพระราชวัง ส่วนคณะกรรมการฯ มีวิษณุ เครืองาม รองนายกรัฐมนตรีในขณะนั้นเป็น
ประธาน ปลัดของกระทรวงต่าง ๆ ผู้บัญชาการเหล่าทัพต่าง ๆ อธิบดีกรมการศาสนา อธิบดีกรม
ศิลปากร ผู้อำนวยการสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ ฯลฯ เป็นกรรมการฯ นอกจากนั้นยัง

มีอนุกรรมการและคณะทำงาน 8 ฝ่าย ตำแหน่งประธานทั้งหมดเป็นบุคลากรของกระทรวงกลาโหม และกองทัพไทย¹ โดยผู้ที่ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นข้าราชการจากกองทัพไทยมากกว่าหน่วยงานอื่น ๆ

พิธีกรรมสำคัญภายในงานส่วนใหญ่จัดขึ้นในวันแรก มีทั้งพิธีบูชาฤกษ์พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวร พิธีวางพวงมาลาจากส่วนราชการและเอกชน พิธีบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทาน และพิธีจัดนิทรรศการและการแสดง พร้อมทั้งมีการฉายวีดิทัศน์ชุดมหาราชชาติ นักรบ นอกจากนี้ยังมีพิธีประกาศเจตนารมณ์ในโครงการ “รักกันไว้ ล้วนไทยด้วยกัน” มีการปล่อยขบวนรถณรงค์จากทุกจังหวัดทั่วประเทศนำไปรษณียบัตรเพื่อมอบขวัญกำลังใจมุ่งสู่ 3 จังหวัดชายแดนใต้² ถือเป็นกาใช้โอกาสที่จัดนาฏกรรมเพื่อรำลึกถึงสมเด็จพระนเรศวรในการพยายาม

¹ ประกอบด้วย คณะอนุกรรมการมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมเป็นประธานที่ปรึกษา และผู้บัญชาการทหารสูงสุดเป็นประธานอนุกรรมการ เจ้ากรมสารบรรณทหารเป็นประธานคณะทำงานฝ่ายพิธีการ เจ้ากรมกิจการพลเรือนทหารเป็นประธานคณะทำงานฝ่ายประชาสัมพันธ์ คณะทำงานฝ่ายจัดทำหนังสือและจัดทำของที่ระลึก และคณะกรรมการฝ่ายจัดแสดง เจ้ากรมยุทธศึกษาทหารเป็นประธานคณะทำงานฝ่ายนิทรรศการ เจ้ากรมยุทธบริหารทหารเป็นประธานคณะทำงานฝ่ายสถานที่และอาหาร เจ้ากรมข่าวทหารเป็นประธานคณะกรรมการฝ่ายรักษาความปลอดภัยและการจราจร ใน กรมกิจการพลเรือนทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด. (2548). *เล่มเดิม*. หน้า 67-82.

² ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ อธิบายว่าปัญหาความรุนแรงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เกี่ยวข้องกับพัฒนาการและความเป็นมาของประเทศไทยที่เปลี่ยนผ่านจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตย และการสร้างรัฐไทยในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ก็มีส่วนในการผลักดันและสร้างแนวคิดทางการเมืองของการแบ่งแยกดินแดนให้เกิดขึ้นในการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มพลังการเมืองใหม่ในภูมิภาคต่าง ๆ จนนำไปสู่การใช้กำลังขบถการเรียกร้องและสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและการเมืองของภูมิภาคทั้งหลายลงไป โดยเฉพาะกรณีของมลายูมุสลิมในภาคใต้ที่มีลักษณะเฉพาะต่างจากภาคอื่น ดู ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. (2551). *ความเป็นมาของทฤษฎี “แบ่งแยกดินแดน” ในภาคใต้ไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.; ส่วนความขัดแย้งรอบใหม่ที่ปะทุขึ้นสมัยรัฐบาลทักษิณเริ่มตั้งแต่วันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2547 จากกรณีที่มีกลุ่มคนบุกเข้าไปปล้นปืนในกองพันพัฒนาที่ 4 ค่ายกรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ (ค่ายปิเหล็ง) อำเภोजะเอย์ จังหวัดนราธิวาส จนนำมาสู่การประกาศกฎอัยการศึกทันทีในวันถัดมา กลายเป็นกรณีความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างรัฐไทยกับกลุ่มที่โดนตีป้ายว่าเป็นโจรใต้ต่อเนื่องจนถึงหลังรัฐประหาร พ.ศ. 2549 เป็นต้นมา ดูวิวาทะต่อปัญหานี้ และการศึกษาแนววิพากษ์ได้ใน กองบรรณาธิการ. (2548, เมษายน-มิถุนายน). *วิวาทะปฏิรูปการเมืองภาคใต้*. *ฟ้าเดียวกัน*, 3(2), 102-134.; มาร์ค แอสคิว. (2554, กรกฎาคม-ธันวาคม). *เวรกรรมและวาทกรรม: รัฐประหาร 2549 กับชายแดนภาคใต้*. *ฟ้าเดียวกัน*, 9(3), 70-97.

บรรเทาปัญหาความมั่นคงที่เกิดขึ้นบริเวณพรมแดนของประเทศไทยในขณะนั้น ส่วนงานในอีก 3 วันที่เหลือมีการจัดนิทรรศการ การแสดง การจำหน่ายหนังสือและของที่ระลึก¹

ข้อสังเกตประการหนึ่ง คือ ในหนังสือที่จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในชื่อเดียวกัน ไม่ได้เน้นโครงเรื่องที่เกี่ยวกับเหตุการณ์เสด็จสวรรคตเท่าไร แต่เน้นไปที่บทบาทของสมเด็จพระนเรศวร โดยอุปมาว่าทรงดำรงตำแหน่ง “จอมทัพไทย”² ดังเช่นรัชกาลที่ 9³ ว่าได้ทำสงครามต่าง ๆ โดยเฉพาะ “มหาสงครามยุทธหัตถี” เน้นการอธิบายยุทธวิธีการรบราวกับเป็นตำราประวัติศาสตร์ที่เหล่าทหารได้ร่ำเรียนกันมา⁴ ถึงกับเสนอในตอนท้ายของหัวเรื่องที่ว่าสมควรมีการศึกษาค้นคว้าในเรื่องการจัดขบวนรบ วิธีรบ การเปลี่ยนการรบด้วยวิธีรับมาเป็นเข้าตีระยะสั้น ๆ ฯลฯ⁵ เนื้อความในหนังสือที่ระลึกเล่มนี้สะท้อนความรู้สึกนึกคิดของกองทัพที่มีต่อสมเด็จพระนเรศวรได้เป็นอย่างดี พระองค์ไม่ใช่แค่จอมทัพไทยที่ต้องได้รับการเทิดพระเกียรติอย่างสูงส่ง แต่เหล่าทหารหาญในยุค นั้นจำเป็นต้องเรียนรู้วิธีการรบของพระมหากษัตริย์ที่ชำนาญ การศึกษาที่สอดคล้องตามโครงเรื่องประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยมด้วย

¹ กรมกิจการพลเรือนทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด. (2548). *เล่มเดิม*. หน้า 83-86.

² *เล่มเดิม*. หน้า 1.

³ คติที่ยกสถานะให้กษัตริย์ดำรงตำแหน่งจอมทัพ ปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 หมวด 1 พระมหากษัตริย์ มาตรา 5 ระบุว่า “พระมหากษัตริย์ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพสยาม” ส่วนรัฐธรรมนูญราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ซึ่งใช้ในขณะนั้น ในหมวด 2 พระมหากษัตริย์ มาตรา 10 ระบุว่า “พระมหากษัตริย์ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพไทย” ฉะนั้น การที่รัฐไทยยกสถานะของสมเด็จพระนเรศวรเป็นจอมทัพไทย จึงเป็นการนำสถานะของกษัตริย์ในขณะนั้นมาใช้กับกษัตริย์ในอดีตในยุคที่ยังไม่มีรัฐธรรมนูญ สะท้อนถึงความพยายามของประเทศไทยที่ต้องการตอกย้ำความสำคัญของสมเด็จพระนเรศวรในสถานะดังกล่าว หรืออีกนัยหนึ่งอาจตีความได้ว่า เป็นการยกย่องรัชกาลที่ 9 ในเชิงอุปมา ดู รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม. (2475, 10 ธันวาคม). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 49, น. 534).; รัฐธรรมนูญราชอาณาจักรไทย. (2540, 10 ตุลาคม). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 114 ตอนที่ 55 ก, น. 3).

⁴ โครงเรื่องของหนังสือที่ระลึกเล่มนี้ไม่ต่างจากโครงเรื่องของตำราเรียนวิชาประวัติศาสตร์ที่สอนกันในโรงเรียนของกองทัพ ซึ่งได้เรียงวิวัฒนาการของกองทัพตามลำดับราชธานีตามแบบฉบับประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม สงครามยุทธหัตถีเป็นหนึ่งในตัวอย่างสำคัญที่ถูกนำมาเป็นดัชนีชี้วัดความเป็นชาติ ดู ชานันท์ ยอดหงษ์. (2558, พฤษภาคม-สิงหาคม). ประวัติศาสตร์นิพนธ์และการเรียนประวัติศาสตร์ของทหารกับสร้างความชอบธรรมและ “ชอบทำ” รัฐประหาร. *ฟ้าเดียวกัน*, 13(2), 83-115.

⁵ กรมกิจการพลเรือนทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด. (2548). *เล่มเดิม*. หน้า 28-53.

ในส่วนการเปลี่ยนแปลงวันสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวร อาจต้องย้อนไปพิจารณาใน พ.ศ. 2544 ที่มีการกำหนดให้วันที่ 1 ธันวาคม เป็นวันดำรงราชานุภาพ อันเป็นผลจากความพยายามของคณะกรรมการพิทักษ์รักษาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและหอสมุดดำรงราชานุภาพ ได้ยื่นเรื่องต่อกระทรวงมหาดไทย ชนาวุธ บริรักษ์ เสนอว่า การเกิดขึ้นของวันสำคัญดังกล่าวเป็นการเน้นย้ำให้เห็นถึง “สำนึกประวัติศาสตร์มรดกไทยของพระราชวงศ์จักรี” ในฐานะที่เป็น “พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย” และสะท้อนให้เห็นถึงการที่กระทรวงมหาดไทยหยิบใช้สำนึกความทรงจำดังกล่าวเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของตนในการจัดความสัมพันธ์กับกลุ่มอื่น ๆ ภายในสังคม โดยนัยนี้พระองค์จึงมีสถานะเป็น “พระบิดาของกระทรวงมหาดไทย” อีกด้วย แม้จะไม่ได้มีการกล่าวไว้อย่างตรงตัวก็ตาม¹

ในช่วงเวลาไม่ไกลกันนักกับการสร้างความทรงจำต่อสมเด็จพระนเรศวรผ่านรูปแบบวันสำคัญ กระบวนการประกอบสร้างความรู้ใหม่ของวันสำคัญเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรได้เกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับวาระครบรอบ 400 ปีแห่งการเสด็จสวรรคตของพระองค์ เริ่มจากการที่คณะรัฐมนตรีรัฐบาลทักษิณได้มีมติในวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2548 กำหนดให้วันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี ซึ่งเป็นวันคล้ายวันสวรรคตของสมเด็จพระนเรศวรให้ยกสถานะเป็นวันรัฐพิธี โดยไม่ถือเป็นวันหยุดราชการ และให้สำนักนายกรัฐมนตรีประกาศวันที่ตามปฏิทินสุริยคติให้ตรงกับวันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 6 ในทางจันทรคติ ทำนองเดียวกับวันสำคัญทางศาสนาพุทธที่ไม่ตรงกันในแต่ละปี² ซึ่งวันจันทรคติดังกล่าวตรงกับ “พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช”³ แต่ทางคณะกรรมการเอกลักษณ์แห่งชาติคงจะไม่เห็นด้วย จึงให้ประเสริฐ ณ นคร ราชบัณฑิต คำนวณวันเสด็จสวรรคตและวันยุทธหัตถีให้ชัดเจน ทางประเสริฐได้ส่งหนังสือมายังประธานกรรมการเอกลักษณ์แห่งชาติ ใจความว่า 1) วันเสด็จสวรรคตของสมเด็จพระนเรศวร ทางจันทรคติ คือ วันจันทร์ ขึ้น 8 ค่ำ เดือน 6 จ.ศ. 967 ตรงกับวันจันทร์ที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2148 ซึ่งประเสริฐได้เล่าถึงการที่ตนคำนวณตรงกับพลตำรวจตรีสุชาติ เผือกสกนธ์ว่า

¹ ชนาวุธ บริรักษ์. (2562). การเพิ่มขึ้นของ “วันสำคัญ” กับสร้างความเป็นพลเมืองของชาติไทย ทศวรรษ 2520-2540. หน้า 372-373.

² สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีที่ นร 0504/ว 80. (2548, 16 พฤษภาคม). ไม่ปรากฏชื่อเรื่อง. อ้างถึงใน คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ ที่ นร 0108/2197. (2548, 30 กันยายน). การกำหนดวันสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นวันรัฐพิธี.

³ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช. (2493). เล่มเดิม. หน้า 161.

เราสองคนเห็นพ้องต้องกันว่า เราควรยึดวันสุริยคติเป็นเกณฑ์ เพราะคนไทยปัจจุบันเคยชินกับวันทางสุริยคติ และไม่ค่อยพูดถึงวันขึ้นแรมทางจันทรคติกันแล้ว อนึ่ง วันทางจันทรคติจะตรงกับวันที่เท่าใดในปีต่อ ๆ ไป ก็จะต้องรอโหราคำนวณแล้วประกาศให้คนทั่วไปทราบเสียก่อน ตัวอย่างเช่น คนทั่วไปจะไม่ทราบว่าวันขึ้น 8 ค่ำเดือน 6 ปีนี้ตรงกับวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2548 แต่จะตรงกับวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2549 และปีต่อ ๆ ไปตามเกณฑ์ของโหราปฏิทินปัจจุบันจะอยู่ระหว่างวันที่ 18 เมษายนถึงวันที่ 17 พฤษภาคม

เมื่อวันเสด็จสวรรคตของสมเด็จพระนเรศวรฯ ตรงกับวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2148 จึงควรกำหนดวันที่ 25 เมษายนของทุกปีเป็นวันที่ระลึกถึงวันเสด็จสวรรคต¹

แสดงให้เห็นว่า ประเสริฐเลือกที่จะใช้เกณฑ์แบบสุริยคติมากกว่าจะกำหนดวันแบบจันทรคติ ด้วยเหตุที่เมื่อคำนวณวันเสด็จสวรรคตว่าตรงกับวันที่ 25 เมษายนในปีนั้น จึงเสนอให้ใช้วันดังกล่าวเป็นวันที่ระลึกทุกปี ส่วนการกำหนดวันยุทธหัตถีนั้น ประเสริฐอธิบายไว้ว่า

วันยุทธหัตถี คือวันจันทร์ เดือน 2 แรม 2 ค่ำ จ.ศ. 654 ตรงกับวันจันทร์ที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2135 นายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ คำนวณผิดว่าตรงกับวันที่ 25 มกราคม เพราะการคำนวณต้องเทียบกับวันหลักคือ วันเถลิงศก เปลี่ยนจุลศักราช ซึ่งตรงกับวันที่ 25 เมษายนเป็นส่วนใหญ่ มาตั้งแต่ พ.ศ. 2443 มาจนถึงปัจจุบัน และตรงกับวันที่ 16 เมษายนในบางปี

...นายฉันทิชย์ทราบว่า วันเถลิงศกเป็นวันพฤหัสบดีแต่คิดว่าตรงกับวันที่ 16 เมษายนเหมือนในปัจจุบัน จึงคำนวณวันยุทธหัตถีต่ำกว่าความจริงไป 7 วัน เรื่องนี้หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้คำนวณไว้ก่อนนายฉันทิชย์กว่า 30 ปีว่า วันยุทธหัตถีตรงกับวันที่ 18 มกราคม² ข้าพเจ้าและพลตำรวจตรีสุชาติก็คำนวณว่าตรงกับ 18 มกราคม

¹ คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ ที่ นร 0108/2197. (2548, 30 กันยายน). *การกำหนดวันสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นวันรัฐพิธี*.

² ผู้วิจัยยังไม่พบหลักฐานอื่น ๆ ที่กล่าวถึงการที่หม่อมหลวงปิ่นได้เป็นผู้คำนวณวันยุทธหัตถีมาก่อนหน้าฉันทิชย์ แต่พบหลักฐานชิ้นหนึ่งที่บ่งบอกความสนใจที่หม่อมหลวงปิ่นมีต่อเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวร ดังที่มีใจความว่า ครั้งหนึ่งรัชกาลที่ 6 จะทรงวาดภาพสมเด็จพระนเรศวรและต้องการให้พระภูษาเป็นสีตามวันพระองค์ทรงให้หม่อมหลวงปิ่นไปสืบค้นมาว่า สมเด็จพระนเรศวรเสด็จออกจากอยุธยาวันไหนก่อนที่จะทรงกระทำยุทธหัตถี โดยให้เวลาเพียง 2 วัน ซึ่งหม่อมหลวงปิ่นไม่สามารถหาวันมาได้ทัน พอได้เข้าเฝ้าก็เห็นรัชกาลที่ 6 วาดภาพเสร็จเรียบร้อยแล้ว ความเป็นจริงคือว่าพระองค์ทรงทราบอยู่แล้วว่าสีพระภูษาคือสีใด พระองค์แค่ต้องการทดสอบความเป็นนักคณิตศาสตร์ (mathematician) ของหม่อมหลวงปิ่นเท่านั้น ดู Pin Malakul. (1960). *Miscellaneous problems or an autobiography of a would-be mathematician*. pp. 3-4.

เช่นเดียวกัน หม่อมหลวงปิ่นยังได้ไปที่ดาราคาร ให้เจ้าหน้าที่หมื่นดวงดาวต่าง ๆ ในสุริยจักรวาลจำลองให้กลับไปตรงกับวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2135 ก็เห็นได้ว่า พระจันทร์เริ่มแห่วงไปเล็กน้อยสมกับที่เป็นวันแรม 2 ค่ำ ถ้าเป็นวันที่ 25 มกราคม จะเห็นพระจันทร์แห่วงไปค่อนข้างเพราะเป็นแรม 9 ค่ำไปแล้ว

ทุก 5 ปีถึง 10 ปี จะมีผู้ร้องเรียนไปโนวัง ไปที่กระทรวงศึกษาธิการ และที่คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย ขอให้แก้วันกองทัพจาก 25 มกราคมเป็น 18 มกราคม ข้าพเจ้าในนามคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย ได้ชี้แจงไปทุกครั้ง ว่าวันยุทธหัตถีตรงกับวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2135 แต่กองทัพจะตั้งวันที่ 25 มกราคมเป็นวันกองทัพ ก็เป็นเรื่องของกองทัพ คนอื่นจะไปยุ่งด้วยได้อย่างไร และในวันกองทัพทหารอยากรจะระลึกถึงสมเด็จพระนเรศวรฯ ที่ทรงกระทำยุทธหัตถีชนะก็ระลึกถึงได้ แต่ไม่ควรอ้างว่า วันที่ 25 มกราคมเป็นวันยุทธหัตถี เพราะถ้ากล่าวอ้างเช่นนั้นจะเป็นสาเหตุให้มีผู้ร้องเรียนทักท้วงมาอีก¹

การคำนวณวันยุทธหัตถี ประเสริฐยิ่งหลักการเช่นเดียวกับการคำนวณวันเสด็จสวรรคต แต่เพิ่มคำอธิบายทางวิทยาศาสตร์เข้าไป จากการเล่าถึงหม่อมหลวงปิ่น มาลากุลที่ไปยังดาราคาร นอกจากนั้นคำอธิบายของประเสริฐยังชี้ให้เห็นว่า ไม่ใช่เพียงแค่คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยหรือกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องที่รู้มานานแล้วว่าวันที่ 18 มกราคมตรงกับวันยุทธหัตถี คงจะมีแต่กองทัพที่ยึดมั่นในวันที่ 25 มกราคมเท่านั้น ด้วยคำยืนยันอย่างหนักแน่นของประเสริฐ ทำให้มีมติจากคณะรัฐมนตรีอีกครั้งในวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2548 กำหนดให้วันที่ 25 เมษายนของทุกปี ซึ่งเป็นวันคล้ายวันสวรรคตสมเด็จพระนเรศวรให้เป็นวันรัฐพิธี โดยให้มีการวางพวงมาลาสักการะ และกำหนดให้วันที่ 18 มกราคมของทุกปีเป็นวันยุทธหัตถี พร้อมให้เป็นวันรัฐพิธีแทนวันที่ 25 มกราคมของทุกปี โดยให้มีการวางพุ่มสักการะ โดยทั้งสองวันไม่ถือเป็นวันหยุดราชการ²

ทางราชสำนักเองได้ตอบรับมติของคณะรัฐมนตรีครั้งนี้เช่นกัน ซึ่งสำนักพระราชเลขาธิการได้นำความกราบบังคมทูลฯ รัชกาลที่ 9 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีผู้แทนพระองค์ไปวางพวงมาลาถวายสักการะในวันที่ 25 เมษายนของทุกปี และวางพุ่มถวายราชสักการะใน

¹ คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ ที่ นร 0108/2197. (2548, 30 กันยายน). *การกำหนดวันสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นวันรัฐพิธี*.

² สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ที่ นร 0504/ว 217. (2548, 6 ธันวาคม). *กำหนดวันสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นวันรัฐพิธี*.

วันที่ 18 มกราคมของทุกปี ณ พระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี¹ ส่วนทางกระทรวงกลาโหมได้มีมติเมื่อวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2549 ให้วันกองทัพไทยเปลี่ยนมาใช้วันที่ 18 มกราคม² ทางคณะรัฐมนตรีเห็นชอบด้วย การเปลี่ยนแปลงวันกองทัพไทยจึงเริ่มขึ้นนับแต่ตอนนั้น³

3.7.3 ก่อนเปลี่ยนผ่านรัชสมัยอันยาวนาน: การเชื่อมโยงเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรเข้าสู่สถานะ “สัตตบุรุษกษัตริยาราช”

นาฏกรรมรำลึก 400 ปีเสด็จสวรรคตเกิดขึ้นร่วมเวลาเดียวกับที่อุดมการณ์ราชาชาตินิยมถูกขับเน้นในพื้นที่ทางการเมืองโดยกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยที่ออกมาขับไล่รัฐบาลทักษิณ ชินวัตร จนนำไปสู่การรัฐประหารเมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2549 โดย “คณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” (คปค.) ถือเป็นสัญญาณเริ่มต้นของการที่กองทัพกลับมามีบทบาททางการเมืองอีกครั้งนับตั้งแต่หลังเหตุการณ์พฤษภา 2535 ซึ่งธงชัย วินิจจะกุล ให้คำจำกัดความของการรัฐประหารครั้งนี้ว่า “...เป็นรัฐประหารของฝ่ายเจ้าโดยได้รับแรงสนับสนุนจากขบวนการภาคประชาชน”⁴ ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะอุดมการณ์ทางการเมืองของกลุ่มพันธมิตรฯ ยึดถือเป็นอิทธิพลทางอุดมการณ์ที่ส่งทอดมาผ่านกลวิธีการเล่าเรื่อง (narration) ที่กำกับด้วยโครงเรื่องแบบราชาชาตินิยมนับตั้งแต่ทศวรรษ 2490 อุดมการณ์ที่ว่านี้ ปฤณ เทพนรินทร์ อธิบายว่าเป็นกระบวนการการสร้างราชาให้เป็นหนึ่งเดียวกับชาติที่มีกลไกทำงาน 2 ด้าน ด้านแรก การสร้างราชาให้เป็นหนึ่งเดียวกับชาติพันธุ์ไทย และด้านที่สอง การสร้างราชาให้เป็นหนึ่งเดียวกับชาติแบบที่มีแนวโน้มเสรีนิยม หรือการที่ราชาคือตัวแทนผู้ได้รับเลือกจากประชาชนทุกคน (ชาติ) ซึ่งกระบวนการนี้กลายเป็นแหล่งอ้างอิงความชอบธรรมของกลุ่มพันธมิตรฯ ที่หมายมุ่งจะถวายคืนพระราชอำนาจให้พระมหากษัตริย์ผ่านข้อเสนอมาตรา 7 และต่อต้านทักษิณ ชินวัตร รวมถึงพรรคพวกที่ได้คุกคามองคาพยพของเครือข่ายสถาบันกษัตริย์

¹ หนังสือสำนักพระราชเลขาธิการ ที่ รล 00.3.3/398. (2549, 10 มกราคม). *การกำหนดวันสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นวันรัฐพิธี*. อ้างถึงใน นิสิต จันทรสมวงศ์. (2550, มกราคม-มีนาคม). *ข้าประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงวันกองทัพไทย*. *วารสารไทย*, 28(101), 86.

² หนังสือกระทรวงกลาโหม ที่ กท 0201/1169. (2549, 31 กรกฎาคม). *การเปลี่ยนแปลงวันกองทัพไทย*. อ้างถึงใน *แหล่งเดิม*. หน้าเดิม.

³ ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี. (23 สิงหาคม, 2549). *การเปลี่ยนแปลงวันกองทัพไทย*. อ้างถึงใน *แหล่งเดิม*. หน้าเดิม.

⁴ ธงชัย วินิจจะกุล. (2562ก). *เล่มเดิม*. หน้า 109.

ทว่าการที่รัชกาลที่ 9 ทรงออกมาปฏิเสธรีதிய่างดังกล่าว ทำให้จำต้องเลือกวิธีอื่นคือ การทำรัฐประหาร¹

กระบวนการ “การสร้างราชาให้เป็นหนึ่งเดียวกับชาติ” ที่เริ่มต้นในทศวรรษ 2490 อันเป็นช่วงที่อุดมการณ์แบบคณะราษฎรได้ถูกโจมตีอย่างหนักหน่วง ได้ทำให้เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมได้ยึดครองพื้นที่ความทรงจำมากเป็นพิเศษในทศวรรษ 2550 กล่าวเฉพาะกรณีเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวร ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุด คือ ภาพยนตร์ชุด “ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ทั้งหมด 6 ภาคที่ฉายระหว่าง พ.ศ. 2550–2558 ซึ่งรัฐมีส่วนในการสนับสนุนเป็นอย่างมาก² นอกจากนั้น ใน พ.ศ. 2555 เกิดกระบวนการที่เชื่อมโยงสมเด็จพระนเรศวรเข้ากับมหาราชพระองค์อื่น ๆ ในประวัติศาสตร์ไทยผ่านการออกธนบัตรแบบ 16 ซึ่งธนบัตรแบบนี้ภาพประธานด้านหลังประกอบด้วยมหาราช 5 พระองค์ บนธนบัตรที่มีชนิดราคาแตกต่างกัน ได้แก่ พ่อขุนรามคำแหง (20 บาท) สมเด็จพระนเรศวร (50 บาท) สมเด็จพระเจ้าตากสิน (100 บาท) รัชกาลที่ 1 (500 บาท) และ รัชกาลที่ 5 (1000 บาท) ส่วนภาพประธานด้านหน้าของธนบัตรทุกชนิดราคาจะเป็นพระบรมฉายาสาทิสลักษณ์ของรัชกาลที่ 9 ในฉลองพระองค์ครุยมหาจักรีบรมราชวงศ์³

ชาติรี ประกิตนันทการ ได้ศึกษาภาพสะท้อนทางการเมืองผ่านธนบัตร ชี้ให้เห็นว่าธนบัตรแบบ 16 แสดงถึงการหวนกลับมาของโครงเรื่องกษัตริย์นักรบต่อสู้กับภัยคุกคามแห่งชาติอีกครั้งคล้ายกับธนบัตรแบบ 12 ที่ถูกนำออกมาใช้ช่วงสงครามเย็น ธนบัตรชนิดราคา 50 บาท เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดต่อคำอธิบายนี้ เนื่องจากภาพประธานด้านหลังเป็นพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรหลังน้ำตกชิโนทก ณ มหาวิทยาลัยนเรศวร ด้านซ้ายเป็นภาพพระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์ และภาพเหตุการณ์ทรงดาบพระแสงดาบปืนค่ายหงสาวดี ส่วนด้านขวาเป็นภาพเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล วันที่นำธนบัตรออกใช้ คือ วันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2555 อันเป็นวันกองทัพไทย⁴ ที่ประกาศใช้ครั้งแรกใน พ.ศ. 2550 ทั้งหมดนี้เป็นกระบวนการเชื่อมโยงชุดวาทกรรมเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรทั้งโครงเรื่อง พระบรมราชานุสาวรีย์ และวันยุทธหัตถีให้ปรากฏออกมาผ่านธนบัตรแบบ 16 เพื่อเป็นการประกาศอิสรภาพต่อกลุ่มทักษิณ หรืออธิบายนัยสำคัญของธนบัตร

¹ ปถุณ เทพนรินทร์. (2555). *เล่มเดิม*. หน้า 232-238.

² ดูหัวข้อ 4.6 “ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช”: การอวดตารของเรื่องเล่าขนาดใหญ่บนแผ่นฟิล์ม

³ ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2563). *ธนบัตรแบบ 16*. (ออนไลน์)

⁴ ชาติรี ประกิตนันทการ. (2558). *สถาปัตยกรรมไทยหลังรัฐประหาร 19 กันยายน 49*. หน้า 159-160.

แบบ 16 ตามชาตรีที่ “ขออนุญาตคิดเล่น ๆ” โดยมองผ่านแว่นแบบอุดมการณ์กษัตริย์นิยมสุดโต่งว่า “...สะท้อนให้เห็นถึงภัยคุกคามชาติไทยกับความเป็นไทยในยุคสมัยปัจจุบัน นั่นก็คือ “เผด็จการทุนนิยมผูกขาด” ที่มาพร้อมกับทุนนิยมโลกาภิวัตน์และระบบพรรคการเมืองอันแสนสามัญ”¹

เรื่องเล่าแบบราชาชาตินิยมหลังรัฐประหาร 2549 ไม่ได้ถูกขับเคลือนไปโดยปราศจากเสียงซึ่งการทำทนายจากขั้วอุดมการณ์ตรงข้าม การทำทนายที่ว่านี้ตามคำอธิบายของชาตรี ประทีป นนทการ คือ การบูรณปฏิสังขรณ์ความทรงจำเกี่ยวกับคณะราษฎรอีกครั้ง หรือการเกิดขึ้นขึ้นครั้งที่สองคณะราษฎรที่ออกจากความทรงจำที่อยู่ในพื้นที่แคบ ๆ และไร้พลังทางการเมือง สู่การจัดกิจกรรมรำลึกและการนำอุดมการณ์ของคณะราษฎรในฐานะ “วีรชนประชาธิปไตย” มาต่อสู้กับอุดมการณ์กษัตริย์นิยมที่ครอบงำสังคมไทย²

ถ้ากล่าวเฉพาะเจาะจงลงไปกว่านั้น เรื่องเล่าขนาดใหญ่ของสมเด็จพระนเรศวรก็ถูกทำทนายเช่นกัน ในบริบทหลังรัฐประหาร 22 พฤษภาคม 2557 โดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้กลับมายึดอำนาจทางการเมืองจาก “กลุ่มทักษิณ” อีกครั้ง พร้อมกับส่งเสริมอุดมการณ์แบบกษัตริย์นิยมเพื่อสร้างความปรองดองของผู้คนภายในชาติ ภารกิจแรก ๆ นอกจากทางด้านการเมือง ในทางวัฒนธรรม คสช. กล่อมเกลียดด้วยอุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยม ด้วยการเปิดให้ประชาชนไปดูภาพยนตร์ “ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ภาค 5 ยุทธหัตถี” ฟรีเมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2557³ ฉากสำคัญของเรื่องเล่าขนาดใหญ่ที่แสดงนาฏกรรมชนข้างระหว่างเจ้าสองแผ่นดินถูกทำทนายในการจัดงานเสวนาวิชาการในหัวข้อ “ประวัติศาสตร์ว่าด้วยการชำระ และสร้าง” จัดโดยสภาน้ำโดม ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ปัญญาชนอนุรักษ์นิยม หนึ่งในผู้ร่วมเสวนาได้พูดถึงประเด็นเกี่ยวกับ “ประวัติศาสตร์อาจมีหลายหน้า” ซึ่งความจริงในทางประวัติศาสตร์อาจจะมีการต่อเติม ตัดออก หรือเขียนขึ้นใหม่ โดยยกตัวอย่างกรณีสงครามยุทธหัตถี ความจริงด้านหนึ่งบอกว่าสมเด็จพระนเรศวรทรงได้ชัยชนะ

¹ แหล่งเดิม. หน้า 160.

² ดู “คณะราษฎรหลังรัฐประหาร 19 กันยา” ใน แหล่งเดิม. หน้า 377-405.; การรื้อฟื้นความทรงจำเกี่ยวกับคณะราษฎรเช่นนี้ยังเกิดขึ้นอีกครั้งหลังรัฐประหาร 22 พฤษภาคม 2557 หรือการเกิดใหม่ครั้งที่ 3 ของคณะราษฎรตามที่ธนาพล อิวสกุลกล่าวไว้ โดยจุดเริ่มต้นของการรื้อฟื้นรอบนี้ สาเหตุสำคัญมาจากการที่วัดฤพยานทางประวัติศาสตร์ 2475 อย่างหมดก้าเนดิรัฐธรรมนุญหรือหมดคณะราษฎรอันตรธานไปจากลานพระบรมรูปทรงม้าในเดือนเมษายน พ.ศ. 2560 แล้วถูกแทนที่ด้วยหมุดหน้าใสที่มีข้อความสื่อไปในทางอุดมการณ์กษัตริย์นิยม ดู ธนาพล อิวสกุล. (2560). การเกิดครั้งที่ 3 ของคณะราษฎร?. (ออนไลน์)

³ โฟสต์ทูเดย์. (2557ค). โรงหนังคนทะเลักชมฟรีพระนเรศวร. (ออนไลน์)

เหนือพระมหากษัตริย์ด้วยการฟื้นฟูพระมหากษัตริย์ชาติสละพ่ายแพ้ แต่ความจริงอีกชุดหนึ่งฝั่งพม่าเชื่อว่าพระนเรศวรใช้ปืนยิงพระมหากษัตริย์ พม่าตั้งคำถามว่า “...สรุปแล้วความจริงคืออะไร แล้วเราจะเชื่อความจริงแบบไหน” แต่ที่เป็นประเด็นจนกระทั่งถูกดำเนินคดีตามมาตรา 112 นั้น อาจเป็นผลมาจากถ้อยคำรุนแรงที่ไม่เชื่อว่าสงครามยุทธหัตถีเกิดขึ้นจริง ดังความตอนหนึ่งว่า “...เมื่อกี้สันติบาลเขาขอไม่ให้ผมพูดถึงปัจจุบัน เราต้องตรวจตราให้ชัดลึกครับว่าทำไมถึงยกย่องพระนเรศวรกันนัก ผมถามว่าใครเคยไปเห็นพระนเรศวรทำยุทธหัตถีไหมครับ มีใครเห็นบ้างครับ ที่พูดกันเป็นฉาก ๆ นั้น...”² แต่คดีนี้จบลงในปี พ.ศ. 2561 ด้วยการที่อัยการศาลทหารสั่งไม่ฟ้องคดีหมิ่นสมเด็จพระนเรศวร ซึ่งผู้ลักษณะเชื่อว่าเป็นเพราะ “พระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อม”³

กระแสการทำทนายที่มีอยู่เพียงเล็กน้อยหลังการขึ้นมามีอำนาจของ คสช. ไม่ได้สะท้อนต่อความพยายามปลูกฝังอุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยมตามแบบฉบับรัฐไทย ในขณะที่เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรยังคงวนเวียนอยู่ประดิษฐานกรมทางวัฒนธรรมในยุค คสช. หลังการรัฐประหารเพียงไม่กี่เดือน วาสนา นาน่วม ผู้ที่ได้รับสมญานามว่า “นักข่าวสายทหาร” ได้เขียนหนังสือเรื่อง “เส้นทางพยัคฆ์ ประยุทธ์ จันทร์โอชา จาก ‘ทหารเสือ’ สู่ ‘หลังเสือ’” มีเนื้อหายุบย่นหนึ่งที่เล่าว่า พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา (พ.ศ. 2557–ปัจจุบัน) เป็นนายทหารที่ให้ความสำคัญกับเรื่องโซศกลางและเครื่องของขลัง เช่น พล.อ.ประยุทธ์มักจะสวม แหวนสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ หรือที่เรียกว่า “แหวนสมเด็จพระเจ้า” อยู่เสมอ เพราะ พล.อ.ประยุทธ์ “...เป็นนายทหารเสือราชินีที่ติดตามเสด็จฯ อย่างใกล้ชิดมาตั้งแต่เป็นนายทหารเสือฯ เด็กๆ...” และยังเล่าว่า พล.อ.ประยุทธ์ เป็น “ศิษย์เอก” ของโหรวาทินทร์ บัณฑิตวิวัฒน์เลิศ ที่เคยดูแลขงขามในการทำรัฐประหารให้ พล.อ. สนธิ บุญยรัตกลิน หัวหน้าคณะรัฐประหาร คปค. เมื่อ พ.ศ. 2549 และกล่าว

¹ ประชาไท. (2557). รายงานเสวนาภายใต้การ ‘ขอความร่วมมือ’: ประวัติศาสตร์ว่าด้วยการชำระและสร้าง. (ออนไลน์); ก่อนหน้านี้ใน พ.ศ. 2550 ผู้ลักษณะเคยกล่าวพาดพิงถึงภาพยนตร์ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราชกับสุริโยไทว่าเป็นการมอมเมา ดู ประชาไท. (2550). ปาฐกถา ส.ศิวรักษ์ : 4 เดือนหลังรัฐประหาร 19 กันยายน. (ออนไลน์)

² ต่อจากนั้นปรากฏถ้อยคำรุนแรงโดยกล่าวว่าอ้างมาจาก Journal of Siam Society ฉบับปี 2556 ที่บันทึกว่า “...พระนเรศวรนั้นเป็นตัวเลวร้ายอย่างไรบ้าง เป็นคนที่ฆ่าคนโดยไม่มีอภัยภัยไมตรีเลย นี่ก็ชัดเจนครับกรณีนี้ชัดเลย ที่เขียนไว้ว่าแม่ทัพนายกองตามไปไม่ทัน ท่านสั่งให้ฆ่าเลย แต่เคราะห์ดีว่า พระวันรัต (วัดป่าแก้ว) ไปทูลขอขบดินทบาตไว้...” ใน Sulak Sivaraksa. (2557). [ทศนะ ส. ศิวรักษ์ ต่อ สมเด็จพระนเรศวร : ประวัติศาสตร์ว่าด้วยการชำระและการสร้าง (๔)]. (ออนไลน์)

³ บีบีซีไทย. (2561). ส.ศิวรักษ์ เชื่ออัยการศาลทหารสั่งไม่ฟ้องคดีหมิ่นพระนเรศวรฯ เพราะ “พระบารมีปกเกล้าฯ”. (ออนไลน์)

ว่า พล.อ. สนิธิ นั้น เป็นทหารเอกของสมเด็จพระเจ้าตากสินกษัตริย์ชาติมาเกิด ทำนองเดียวกันกับที่ ทายาท พล.อ. ประยุทธ์ ว่า เป็นทหารเอกของสมเด็จพระนเรศวรที่กษัตริย์ชาติมาเกิด “...แล้วดู เหมือนว่า พล.อ. ประยุทธ์ก็จะเชื่อเช่นนั้นว่าตัวเขาเองเป็นทหารเอกของสมเด็จพระนเรศวร...”¹ ความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์เช่นนี้อ่าได้ดูแลคนที่เดียวเสีย การที่วาทสนาเล่าถึงเรื่องนี้ไว้เช่นนี้ แสดงว่าในสังคมไทยความเชื่อเช่นนี้เป็นสิ่งที่ “ขายได้” และมีกลุ่มมวลชนที่พร้อมจะสมทานความเชื่อ แบบนี้ไว้อย่างสุดจิตสุดใจ แต่ปัญหาที่ใหญ่กว่านั้น เรื่องเล่าที่ว่าผู้นำคณะรัฐประหารเป็นทหารเอก ของมหาราชสองพระองค์ที่ในโครงเรื่องประวัติศาสตร์ราชานิยม คือ สองมหาราชที่กู้บ้านกู้เมือง จากการเสียเอกราชให้แก่พม่า นับสำคัญของเรื่องเล่าแบบนี้จึงเป็นการสร้างความชอบธรรมให้แก่ ผู้นำรัฐประหารอันมาจากกองทัพที่สอดคล้องกับโครงเรื่องว่าด้วยการเสียเอกราชสองครั้งของไทย ภาพนักการเมืองที่เป็นคนไทยก็สามารถเปรียบได้กับอริราชศัตรูในหน้าประวัติศาสตร์รัฐได้ ถ้า นักการเมืองเหล่านั้นมาสิ้นคลอนอุดมการณ์ทางการเมืองแบบกษัตริย์นิยามที่ถูกทำให้เข้าใจ ประหนึ่งว่ามีความเป็นมายาวนานตั้งแต่สุโขทัย ราชธานีแห่งแรกที่มีผู้ปกครอง คือ กษัตริย์ ฉะนั้น การที่คณะรัฐประหารทั้งสองชุดจะมาขจัดปิดเป้าอริราชศัตรูไป จึงไม่ใช่การละเมิดหลักการ “ประชาธิปไตย” ในสายตาของชนชั้นนำ แต่เป็นการปกป้องรักษา “ระบอบประชาธิปไตยอันมี พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” อันเป็นระบอบการปกครองที่ชอบธรรมที่สุดที่พึงรักษาไว้

ประเด็นสุดท้ายที่อธิบายในหัวข้อนี้ คือ กระบวนการผลิตซ้ำเรื่องเล่าสมเด็จพระ นเรศวรผ่านการสร้าง “พระบรมราชานุสรณ์ สัตตบุรุษกษัตริย์อิทธิราช อุทยานราชภักดิ์” ณ อำเภอ หัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ใน พ.ศ. 2558 ถือเป็นงานนำเสนอภาพตัวแทนของประวัติศาสตร์ ชาติไทยที่ย้อนกลับไปหาอดีต 4 ราชธานีตามแบบฉบับรัฐที่มักจะเล่าขานว่ามีอายุยืนยาวกว่า 700 ปี ออกมาในรูปของพระบรมราชานุสาวรีย์ของกษัตริย์ 7 พระองค์ ประกอบด้วย พ่อขุน รามคำแหงมหาราช สมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมเด็จพระเจ้าตาก สิ้นมหาราช พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยหน่วยงานรัฐที่รับผิดชอบหลัก คือ

¹ วาทสนาได้กล่าวถึงคำพูดของ พล.อ. ประยุทธ์ หลังดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกด้วยว่า “คนเรา จะต้องเกิดเป็นคน 2 ชาติจึงจะได้มียศตำแหน่งใหญ่โต ไม่ใช่เกิดมาแล้วเป็นใหญ่เป็นโตเลย แต่แสดงว่าชาติที่ แล้วได้เคยเกิดมาแล้วครั้งหนึ่งได้ทำคุณงามความดีไว้ เมื่อเกิดอีกชาติหนึ่งจึงได้ตำแหน่งสำคัญ” ดู วาทสนา นา น่วม. (2557). เส้นทางพหุศาสตร์ ประยุทธ์ จันทร์โอชา จาก ‘ทหารเสือ’ สู่ ‘หลังเสือ’. หน้า 153-158.

กองทัพบก กระทรวงกลาโหม และมีกระทรวงวัฒนธรรมมีส่วนร่วมในการออกแบบพื้นฐานและ
ภูมิสถาปัตยกรรมโดยรอบ¹

ในหนังสือ “พระบรมราชานุสรณ์สัตตบุรุษกษัตริยาธิราช อุทยานราชภักดี” ที่
กระทรวงวัฒนธรรมมอบหมายให้กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นที่ระลึก เนื่องในโอกาสที่สมเด็จพระ
พระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินมาทรง
ประกอบพิธีเปิดอุทยานราชภักดี ณ อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ในวันที่ 26 กันยายน
พ.ศ. 2558² อาจถือเป็นคัมภีร์หลักที่ใช้สำหรับทำความเข้าใจการเชื่อมโยงเรื่องเล่าเข้ากับพระบรม
ราชานุสาวรีย์ เนื้อหาในส่วนที่เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมีการไล่เรียงพระราชประวัติตั้งแต่ประสูติ
จนถึงเสด็จสวรรคตชนิดที่ไม่บิดพลิ้วไปจากเรื่องเล่าขนาดใหญ่ที่รับรู้กันโดยทั่วไป แต่ปฏิบัติการอีก
อย่างที่มากกว่าบอกเล่าผ่านตัวบท คือ การนำภาพมาประกอบเนื้อหาในแต่ละส่วน ภาพในโคลง
ภาพพระราชพงศาวดาร (พ.ศ. 2430) และภาพจิตรกรรมฝาผนังพระวิหารวัดสุวรรณดาราราม
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (พ.ศ. 2474) ได้ถูกนำมาพิมพ์ซ้ำอีกครั้งในหนังสือเล่มนี้³

แนวคิดเชิงปรัชญาในการสร้างอุทยานราชภักดีบันทึกไว้ว่า มีการออกแบบลาน
ที่ตั้งพระบรมราชานุสาวรีย์ในลักษณะรูปดาว 16 แฉก ที่มีศูนย์กลางเป็นรูป 8 เหลี่ยม เสมือนผัง
ป้อมค่ายของเมือง 8 ทิศ ซึ่งเชื่อมโยงกับคติความเชื่อเรื่องการจัดกระบวนทัพในตำราพิชัยสงคราม
หนึ่งในนั้น คือ กระบวนทัพแบบจักราพยุหะ (จักร) หรือ ปทุมมาพยุหะ (ดอกบัว) “...อันถือเป็นหัวใจ
สำคัญของชัยชนะที่แสดงถึงสติปัญญาของผู้นำ และกุศโลบายในการรบสมัยโบราณ ตลอดจน
ความเข้มแข็งพร้อมเพรียงของเหล่าทหาร...”⁴ ส่วนการออกแบบพระบรมราชานุสาวรีย์ของกษัตริย์

¹ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. (2558). พระบรมราชานุสรณ์สัตตบุรุษกษัตริยาธิราช อุทยาน
ราชภักดี. หน้า 4.

² แหล่งเดิม. หน้า 5.

³ แหล่งเดิม. หน้า 38-59.; ภาพจำต่อเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรถูกสร้างอีกครั้งผ่านหนังสือ
ประวัติศาสตร์ชาติไทยฉบับกรมศิลปากร เผยแพร่ในปลายเดือนตุลาคม พ.ศ. 2558 หน้าปกหนังสือเป็นภาพ
สมเด็จพระนเรศวรทรงประทับนั่งหลังน้ำตกชิโนทก อันมีนัยที่สื่อถึงการประกาศอิสรภาพตามโครงเรื่อง
ประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม ซึ่งคัดลอกมาจากภาพจิตรกรรมฝาผนังที่อยู่ภายในพระวิหารวัดสุวรรณดาราราม
เนื้อหาโดยรวมยังคงเป็นการดำเนินรอยตามตำราเรียนของรัฐแบบที่ผ่าน ๆ มา พร้อมการยกย่อง พล.อ.ประยุทธ์
จันทร์โอชา ที่ “...ดำเนินนโยบายปฏิรูปประเทศให้เป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง...” ดู ชาญวิทย์ เกษตรศิริ.
(2560). “ประวัติศาสตร์ชาติไทย ประวัติศาสตร์ของใคร?” วิพากษ์ “ประวัติศาสตร์ชาติไทย” ฉบับราชการกรม
ศิลปากร. (ออนไลน์)

⁴ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. (2558). เล่มเดิม. หน้า 166.

ทั้ง 7 พระองค์ อยู่ในลักษณะอิริยาบถประทับยืน ความสูงโดยเฉลี่ยประมาณ 13.90 เมตร หรือประมาณ 7.9 เท่าของขนาดคนจริง หล่อด้วยโลหะผสมทองแดง ประดิษฐานบนแท่นฐานยาว 218 เมตร กว้าง 73 เมตร สูง 12 เมตร¹

ในแง่ของการจัดวางพระบรมราชานุสาวรีย์ให้ประดิษฐานไล่เรียงตามลำดับเวลา และพัฒนาการของประวัติศาสตร์ชาติไทย ประพันธ์ แจ่มกิจชัย อธิบายว่า การประดิษฐานพระบรมราชานุสาวรีย์ฐานพระมหากษัตริย์ที่มีพระชนมชีพต่างยุคต่างสมัยสามารถมาประดิษฐานอยู่ภายในแนวระนาบเดียวกันได้อย่างต่อเนื่องและเป็นเอกภาพ เพราะถูกกำกับควบคุมไว้ภายใต้โครงเรื่องทางประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยม พระบรมราชานุสาวรีย์แห่งนี้จึงมีสถานะเป็นรูปเคารพซ้อนทับกับการเป็นวัตถุแห่งความทรงจำที่ตอกย้ำและขับเน้นให้สถาบันกษัตริย์กับความทรงจำร่วมแบบราชาชาตินิยมมีความศักดิ์สิทธิ์จนมีอาจลวงละเมิดได้ ไหวหาวที่สื่อออกมาของพระบรมราชานุสาวรีย์จึงเป็นการตอกย้ำว่าประชาชนที่มาชมอยู่ในสถานะ “พลสกนิกร” ของพระมหากษัตริย์มากกว่าเป็น “พลเมือง” ของประเทศ² ถ้าพิจารณาด้วยมุมมองแบบชาตรี ประกิตนทการ การสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ที่มีขนาดสูงมหึมานี้ เป็นส่วนหนึ่งในองค์ประกอบของ “กระบวนการทำให้เป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์” ที่เกิดขึ้นอย่างล้นเกินในปัจจุบัน การที่พระบรมราชานุสาวรีย์อยู่ในตำแหน่งที่สูงจนเกินไป มีผลให้ต่ออารมณ์ความรู้สึกของคนไทยที่มีความอ่อนไหวต่อความสูงค่อนข้างมาก “...เห็นอะไรอยู่ในตำแหน่งสูง ๆ แล้วมันอยากจะยกมือไหว้อยู่รำไป”³

¹ แหล่งเดิม. หน้า 163.

² ดู ประพันธ์ แจ่มกิจชัย. (2562, มกราคม-มิถุนายน). พระบารมีมากล้นพันรำพัน: พระบรมราชานุสาวรีย์ อุทยานราชภักดีกับปฏิบัติการซ่อมสร้าง ความทรงจำร่วมท่ามกลางวิกฤตศรัทธา. *ฟ้าเดียวกัน*, 17(1), 33-38.

³ ชาตรี ประกิตนทการ. (2558). *เล่มเดิม*. หน้า 279-280.

ภาพประกอบ 13 (ซ้าย) พระบรมราชานุสาวรีย์พระมหากษัตริย์ทั้ง 7 พระองค์ (ขวา) พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวร

ที่มา: ปิ่น บุตรี. (2558). *ครั้งแรกของโลก!!! “อุทยานราชภักดี” สูดอสังการ 7 บุรพกษัตริย์สยาม ศูนย์รวมใจ ไฮไลต์ใหม่แห่ง“หัวหิน”/ปิ่น บุตรี. (ออนไลน์)*

อุทยานราชภักดีไม่ได้แค่เพียงซ่อมสร้างความทรงจำร่วมต่อเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมเท่านั้น แต่กับสถาบันกษัตริย์ในปัจจุบันก็ถูกเชื่อมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอุทยานฯ แห่งนี้เช่นกัน ภายในอาคารที่รองรับแท่นฐานพระบรมราชานุสาวรีย์ กองทัพบก กำหนดจัดนิทรรศการประวัติศาสตร์และพระราชประวัติบูรพมหากษัตริย์แห่งสยาม 7 พระองค์ รวมทั้งพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ 9 และพระบรมวงศานุวงศ์ ที่แสดงให้เห็นถึง “...การยกระดับความเป็นอยู่ของพลกนิกรบนผืนแผ่นดินไทย”¹ กอปรกับการที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบพิธีเปิดด้วยพระองค์เองนั้น ยิ่งตอกย้ำว่าปฏิบัติการซ่อมสร้างความทรงจำร่วมนี้เป็นปฏิบัติการซ่อมสร้างความทรงจำร่วมในปัจจุบันอย่างปฏิเสธไม่ได้ เพราะความทรงจำร่วมดังกล่าวถูกส่งทอดมาจากอดีต (ในแบบของรัฐ) สู่สายตาผู้คนในปัจจุบัน

คำอธิบายที่สนับสนุนข้อเสนอดังกล่าว อาจพิจารณาได้จากงานศึกษาของประพันธ์ แจ่มจิชัย ที่เสนอว่าความหมายของพื้นที่อุทยานราชภักดีทำหน้าที่เป็น “โรงละครแห่ง

¹ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. (2558). *เล่มเดิม*. หน้า 168.

ใหม่ของชาติ” ที่หน่วยงานของรัฐตลอดจนภาคเอกชนเข้ามาแสดงบทบาทของตนในฐานะ “ผู้ร่วมแสดงในนาฏกรรมแห่งรัฐ” ที่ปรากฏผ่านนาฏกรรมที่สำคัญซึ่งมีนัยสำคัญต่อกระบวนการสร้างความทรงจำและอุดมการณ์ คือ การแสดงแสงสีเสียงสื่อผสม “อุทยานราชภักดี เทิดจรัล สัตตปฐพี” ที่กองทัพบกจัดการแสดงให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทอดพระเนตรในพิธีเปิด การแสดงนี้เป็นการเล่าเรื่องราวของพระมหากษัตริย์ทั้ง 7 พระองค์¹ และ “กิจกรรมหัวทิวบ้านพ่อ” ที่เปิดโอกาสให้ผู้คนได้แสดงความจงรักภักดีและสำนึกในพระมหากษัตริย์คุณอันหาที่สุดมิได้ ออกมาอย่างเป็นรูปธรรมผ่านการแปรอักษรที่ใช้ร่างกายเป็นสื่อในการแสดง ในวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2559² หลังการเสด็จสวรรคตของรัชกาลที่ 9 ในวันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2559³

จะเห็นได้ว่าในเชิงพื้นที่ อุทยานราชภักดีไม่ใช่แค่สถานที่ประดิษฐานพระบรมราชานุสาวรีย์ของพระมหากษัตริย์ทั้ง 7 พระองค์เท่านั้น แต่ในมิติของรัฐนาฏกรรม พื้นที่ที่ถูกปรับใช้ให้เข้ากับบริบทในปัจจุบันที่ต้องการส่งเสริมอุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยมควบคู่กับอุดมการณ์ทางการเมืองแบบกษัตริย์นิยมก่อนการเปลี่ยนผ่านรัชสมัยอันยาวนาน การเสด็จฯ มาของพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ในพิธีเปิดจึงเป็นเสมือนการยืนยันว่า แม้ในอนาคตข้างหน้าแผ่นดินจะเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ 10 (พ.ศ. 2559–ปัจจุบัน) พระราชอำนาจนำของพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ที่สัมพันธ์กับอำนาจนำของเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยม อันมีสมเด็จพระนเรศวรเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญภายใต้โครงเรื่องนี้ จะยังคงอยู่ในกระแสสูงที่มีอาจจะมีเรื่องเล่าชุดใดก้าวขึ้นมาท้าทายจนทำให้เรื่องเล่าขนาดใหญ่นี้ถูกสั่นคลอน และเกิดภาวะความไม่มั่นคงต่อพลังอำนาจนำของเรื่องเล่าขนาดใหญ่ได้ เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรที่ถูกนำมาใช้ในภายใต้แนวคิด “กรอบโครงการประวัติศาสตร์ราชาชาติไทย” ตลอดสมัยรัชกาลที่ 9 มีแนวโน้มที่จะถูกใช้ต่อไปในสมัยรัชกาลที่ 10 พลาณภาพในอำนาจนำของเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรที่เกื้อหนุนพระบารมีของสถาบันกษัตริย์มาโดยตลอด จะไม่มีวันเสื่อมคลายตราบเท่าที่รัฐยังกุมโครงเรื่องหลักของประวัติศาสตร์ชาติไทย

¹ MGR Online. (2558). สมเด็จพระบรมฯ เสด็จเปิด “อุทยานราชภักดี” พระบรมราชานุสาวรีย์บูรพกษัตริย์แห่งสยาม. (ออนไลน์)

² ดู ประพันธ์ แจ่มกิจชัย. (2562, มกราคม-มิถุนายน). เล่มเดิม, 17(1), 38-45.

³ ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสวรรคต. (2559, 13 ตุลาคม). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 133 ตอนพิเศษ 234 ง, หน้า 1)

3.8 บทสรุป

ข้อเสนอหลักของบทนี้ คือ เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรที่ถูกประกอบสร้างในช่วงทศวรรษ 2490 ถึง พ.ศ. 2558 เป็นส่วนหนึ่งของอุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมที่สืบทอดมาตั้งแต่รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยโครงเรื่องตามอย่างที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงปรากฏภาพได้ทรงพระนิพนธ์ไว้ใน *พระประวัติ* เป็นฐานคิดสำคัญที่รัฐสืบทอดมาเพื่อใช้ผลิตซ้ำเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรภายใต้กรอบโครงการประวัติศาสตร์ราชาชาติไทย ซึ่งสามารถแบ่งตามบริบททางการเมืองใน 2 ช่วง และสัมพันธ์กับกระแสพระราชอำนาจนำของสถาบันกษัตริย์ ดังนี้

1) ยุคการพัฒนาเพื่อความมั่นคง เริ่มตั้งแต่ประมาณทศวรรษ 2500 ถึง พ.ศ. 2525 ที่รัฐไทยสามารถเอาชนะ พคท. ได้สำเร็จ¹ ในช่วงเวลานี้ตรงกับยุคสงครามเย็นซึ่งรัฐเผด็จการทหารไทยเข้าร่วมกับฝ่ายเสรีประชาธิปไตยโดยมีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำต่อต้านฝ่ายคอมมิวนิสต์ ทำให้เกิดสงครามภายในระหว่างรัฐกับ พคท. ทุกรูปแบบทั้งการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธและการทำสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด (War of Position) แย่งชิงมวลชนในพื้นที่เสี่ยงต่าง ๆ ไม่ให้ตกเป็นคอมมิวนิสต์ ส่วนบทบาทของสถาบันกษัตริย์ในช่วงเวลานี้ แม้กระแสพระราชอำนาจนำยังไม่ขึ้นสู่จุดสูงสุด แต่ปรากฏบทบาทในฐานะสถาบันหลักของชาติ อันเป็นสิ่งที่สร้างความชอบธรรมต่ออุดมการณ์รัฐไทยในขณะนั้นในการปราบปรามศัตรูอย่าง พคท. ด้วย ในแง่นี้ เรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรที่อยู่ภายใต้โครงเรื่องแบบราชาชาตินิยมที่พระมหากษัตริย์มีบทบาทนำในการปราบปรามอริราชศัตรูจึงถูกฉายใช้และตีความใหม่ให้เข้ากับบริบททางการเมืองในยุคนี้ โดยเชื่อมโยงเรื่องเล่าของพระองค์เข้ากับสถาบันกษัตริย์ในสมัยรัชกาลที่ 9 ที่ปรากฏบทบาทด้านพิธีกรรมเสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่เรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรในหลายพื้นที่

แนวคิดหลักในการประกอบสร้างเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรในช่วงเวลานี้ จึงสอดคล้องกับภารกิจสร้างความมั่นคงของรัฐไทยซึ่งตรงกับกรณีศึกษาที่ยกมาทั้งหมด 5 แห่ง ได้แก่

พระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี (พ.ศ. 2502) สร้างขึ้นเพื่อสถาปนาหมุดหมายของกรอบโครงการฯ ให้มั่นคง โดยการนำเรื่องเล่าที่ตกทอดมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 มารื้อ

¹ เหตุการณ์สำคัญที่เป็นจุดแบ่ง คือ รัฐบาลจัดพิธีต้อนรับอดีต พคท. อย่างเอิกเกริก ในวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2525 ตรงกับครบรอบ 40 ปี ของการก่อตั้ง พคท. ถือเป็นกาปิดฉากครั้งสำคัญของสงครามประชาชน ดู ธนาพล อิวสกุล. (2549, มกราคม-มีนาคม). เสอหลักทางจริยธรรมชื่อเปรม. *ฟ้าเดียวกัน*, 4(1), 105.; ธิกานต์ ศรีนารา. (2562ข). หลัง 6 ตุลาฯ ว่าด้วยความขัดแย้งทางความคิดระหว่างขบวนการศึกษากับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย. หน้า 375.

พื้นที่ใหม่จนกลายเป็นแม่แบบให้แก่การสร้างประติมากรรมและสถาปัตยกรรมของสมเด็จพระนเรศวรพื้นที่อื่น ๆ ในเวลาต่อมา

ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จังหวัดพิษณุโลก (พ.ศ. 2505) สร้างขึ้นเพื่อต่อยอดหมายที่เริ่มต้นในจังหวัดสุพรรณบุรี และย้ำความสำคัญของการเป็นสถานที่เสด็จพระราชสมภพของสมเด็จพระนเรศวร ถ้ามองในแง่ของโครงเรื่องแบบราชาชาตินิยม พื้นที่จังหวัดนี้เป็นจุดเริ่มต้นในการให้กำเนิดมหาราชที่จะนำพาเอกราชกลับคืนสู่ชาติไทย นอกจากนี้ กองทัพภาคที่ 3 มีบทบาทโดยตรงในการสร้างศาลฯ แห่งนี้ ซึ่งในเวลาต่อมาเหล่าทัพจะมีบทบาทในการปราบปราม พคท. บริเวณภาคเหนือ

ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จังหวัดอุดรธานี (หนองบัวลำภู) (พ.ศ. 2511) สร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์ทางอุดมการณ์ในการต่อต้านกลุ่มกบฏขอฟ้าของ พคท. โดยตรง ข้อสังเกตที่ต้องเร่งรัดสร้างศาลฯ แห่งนี้ให้เป็นประติมากรรมแห่งที่สามของสมเด็จพระนเรศวร คือ การนำโครงเรื่องที่ไม่แสดงออกถึงพระราชกรณียกิจสำคัญมาใช้กำกับซึ่งต่างสองพื้นที่ก่อนหน้านี้ แสดงให้เห็นถึงความพยายามของรัฐไทยที่จะต้องหาสัญลักษณ์เชิงอำนาจจากศูนย์กลางมาใช้แย้งชิงมวลชนทางอุดมการณ์กับ พคท.

พระสถูปเจดีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชานุสรณ์ จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. 2514) สร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ที่ลี้ภัยทางการเมืองจากพม่าซึ่งมีเป้าหมายในการต่อต้านคอมมิวนิสต์เหมือนกัน ในแง่นี้ การสร้างพระสถูปเจดีย์ฯ ขึ้นในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ที่เสี่ยงจะตกอยู่ภายใต้การครอบงำของคอมมิวนิสต์ จึงสอดคล้องกับภารกิจด้านความมั่นคงของรัฐไทย

พระเจดีย์อิสรภาพ ออนุสรณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช จังหวัดเพชรบูรณ์ (พ.ศ. 2534) มีลักษณะที่แตกต่างจากการสร้างใน 4 พื้นที่ก่อนหน้านี้ คือ สำนักค้นคว้าทางวิญญาณที่ยึดถือหลักศาสนาพุทธเป็นผู้สร้างไม่ใช่รัฐ และดำเนินกระบวนการสร้างไปในสองบริบททางการเมืองตั้งแต่ พ.ศ. 2518–2534 โดยใจความสำคัญอยู่ที่ช่วงเริ่มต้นของการสร้างที่อยู่ในช่วงกองทัพภาคที่ 3 กำลังปราบปราม พคท. บริเวณฐานที่มั่นภูหินร่องกล้ากับฐานที่มั่นเขาค้อซึ่งอยู่ใกล้เคียงกับสถานที่สร้างพระเจดีย์อิสรภาพฯ ทำให้เกิดการตีความคำว่าอิสรภาพต่างจากประวัติศาสตร์นิพนธ์รัฐไทยที่ใช้กับการประกาศเอกราชจากพม่ามาเป็นการประกาศอิสรภาพต่อ พคท. ที่ยึดหลักอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ซึ่งขัดกับอุดมการณ์ชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ของชาติไทย

2) ยุคประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (ยุคหลัง พคท.) เริ่มตั้งแต่ประมาณปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา คำว่าประเทศอุตสาหกรรมใหม่ที่นำมาใช้นิยามชื่อยุคนี้ มาจากบริบททางการเมืองใน

ภาพใหญ่ที่รัฐไทยในขณะนั้นปลอดจากภัยคอมมิวนิสต์ และเดินหน้าพัฒนาอุตสาหกรรมใหม่ ๆ อย่างจริงจัง และบริบทภาพใหญ่นี้ยังครอบคลุมถึงช่วงเวลาหลัง พ.ศ. 2535 ที่กระแสพระราชอำนาจนำของสถาบันกษัตริย์ขึ้นสู่กระแสสูงสุดและมีความมั่นคงตลอดรัชสมัย แนวคิดในการประกอบสร้างเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในมิติของความมั่นคงเพียงอย่างเดียวหมดไป และถูกเชื่อมโยงเข้ากับแนวคิดด้านการพัฒนาต่าง ๆ หรือการเชื่อมโยงเข้ากับบุรพกษัตริย์พระองค์อื่นเพิ่มเติมเข้ามา แต่ไม่ได้ละทิ้งซึ่งแนวคิดด้านความมั่นคงไป โดยอาจนิยามว่าเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในยุคนี้เป็นกษัตริย์นักรบเพื่อการพัฒนา ตรงกับกรณีที่น่ามาศึกษาในที่นี้ 5 แห่งด้วยกัน ได้แก่

พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช จังหวัดพิษณุโลก (พ.ศ. 2536) สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัยนเรศวร แนวคิดและผลของการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ แห่งนี้จึงแตกต่างจากการสร้างศาลฯ จังหวัดพิษณุโลก (พ.ศ. 2505) ตรงที่เรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรถูกเชื่อมเข้ากับอัตลักษณ์ของบุคคลในมหาวิทยาลัย ไม่ว่าจะกิจกรรมที่อาจารย์หรือนิสิตเป็นผู้จัดจะต้องมีเรื่องเล่าของพระองค์เข้าไปเกี่ยวข้องเสมอ

พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (พ.ศ. 2544) สร้างขึ้นเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการจัดทำโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพื้นที่ทุ่งภูเขาทอง โดยนอกเหนือจากการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ยังมีการสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่และพัฒนาพื้นที่สีเขียวบริเวณโดยรอบด้วย แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรกับสถาบันกษัตริย์ที่แนบสนิทในแง่ของการใช้เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงออกถึงการพัฒนา

พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช จังหวัดกาญจนบุรี (พ.ศ. 2546) สืบเนื่องจากการสร้างพระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี (พ.ศ. 2502) ชาวกาญจนบุรีที่เชื่อว่าพื้นที่จังหวัดตนเป็นสถานที่กระทำยุทธหัตถีได้พยายามโต้เถียงกับฝ่ายรัฐและชาวสุพรรณบุรีมาเป็นระยะเวลายาวนาน แต่ด้วยบริบทของความมั่นคงช่วงสงครามเย็นที่รัฐไม่ต้องการให้ความมั่นคงของโครงเรื่องสันคลอนทำให้รัฐไม่สามารถประนีประนอมได้ แต่พอเข้าสู่บริบทใหม่ รัฐเริ่มประนีประนอมกับท้องถิ่นมากขึ้นทำให้เกิดการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ แห่งนี้ขึ้นมา เพียงแต่ต้องใช้โครงเรื่องอื่นกำกับไม่ใช่โครงเรื่องยุทธหัตถี

พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช กรุงเทพฯ (พ.ศ. 2547) เป็นครั้งแรกที่มีการสร้างในกองบัญชาการทหารสูงสุด และยังแสดงให้เห็นด้วยว่าแม้ในช่วงเวลานั้นกองทัพจะหมดบทบาททางการเมืองลงไปนับตั้งแต่หลังเหตุการณ์พฤษภาฯ 2535 แต่การพยายามแสวงหาสัญลักษณ์เชิงอำนาจมาเสริมสถานะให้แก่ตนนั้นยังคงปรากฏอยู่ เมื่อพิจารณาในบริบท

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเมียนมาร์ในขณะนั้นที่มีความขัดแย้งกัน และผู้บัญชาการทหารสูงสุด ดำรงตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการปฏิบัตินโยบายชายแดนไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน การสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ แห่งนี้ จึงสอดคล้องกับบริบททางการเมืองดังกล่าว ถือเป็นกรรื้อฟื้นเรื่องเล่าสงครามไทยรบพม่าขึ้นมาอีกครั้งผ่านพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ

พระบรมราชานุสรณ์ สัตตบุรพกษัตริยาธิราช อุทยานราชภักดี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ (พ.ศ. 2558) การสร้างพระบรมราชานุสรณ์ฯ แห่งนี้เกิดขึ้นในบริบทที่กองทัพกลับมามีบทบาทอำนาจทางการเมืองหลังรัฐประหาร พ.ศ. 2557 สิ่งที่ทำให้พระบรมราชานุสรณ์ฯ แห่งนี้มีความแตกต่างกับการสร้างในที่อื่น ๆ มากที่สุด คือ การเชื่อมโยงสมเด็จพระนเรศวรเข้าเป็นส่วนหนึ่งของพระมหากษัตริย์ในประวัติศาสตร์ไทยอีก 6 พระองค์ กอปรกับพื้นที่โดยรอบอุทยานฯ ถูกใช้เพื่อเสริมสร้างอุดมการณ์แบบราชาชาตินิยมอย่างชัดเจน

ถ้าพิจารณาตามมุมมองของอันโตนิโอ กรัมชี่ ในสงครามยึดพื้นที่ทางความคิดที่กระทำโดยรัฐ เรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรถูกนำมาผลิตซ้ำเพื่อเสริมสร้างอุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมในพื้นที่ประชาสังคมทุกยุคทุกสมัย แต่ในขณะเดียวกัน ผลที่เกิดขึ้นจากการผลิตซ้ำยังกระทบเข้ามาในพื้นที่สังคมนการเมือง ในบริบทยุคพัฒนาเพื่อความมั่นคงเกิดการตีความให้ พคท. กลายเป็น*อริราชศัตรู*ใหม่ของชาติ และสิ่งที่ดำเนินคู่ขนานไปกับผลจากการตีความที่เกิดขึ้นนี้ คือ การใช้กำลังของกองทัพปราบปราม พคท. จนสิ้นไป ส่วนในบริบทยุคประเทศอุตสาหกรรมใหม่ที่ปลอดจากภัยคอมมิวนิสต์ การใช้อำนาจเชิงบังคับอย่างในพื้นที่สังคมนการเมืองจะน้อยลงกว่าในยุคก่อน แต่ผลจากการผลิตซ้ำในพื้นที่ประชาสังคมก็สะท้อนถึงการใช้อำนาจบังคับในพื้นที่สังคมนการเมืองไปในตัว กล่าวคือ เมื่อเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรในฐานะส่วนหนึ่งของอุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมถูกรัฐจัดวางสถานะให้เป็นเรื่องเล่าขนาดใหญ่ที่ใครมีอาจล่วงละเมิดหรืออธิบายให้ผิดแผกไปจากรัฐได้ รัฐจะใช้ความสำเร็จนี้มาเป็นกลไกในการครอบงำผู้คนในพื้นที่สังคมนการเมืองต่อไป โดยจัดวางสถานะให้อุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่ประชาสังคมเท่ากับอุดมการณ์ทางการเมืองในพื้นที่สังคมนการเมือง ปราบกฏการณ์แบบนี้เห็นได้ชัดตั้งแต่การรัฐประหาร พ.ศ. 2557 เป็นต้นมา

บทที่ 4

การประกอบสร้างเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในวัฒนธรรม แบบมวลชน

การประกอบสร้างเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในวัฒนธรรมแบบมวลชน (mass culture) คือ การผลิตซ้ำเรื่องเล่าออกมาผ่านสื่อรูปแบบต่าง ๆ ประกอบด้วย ประวัติศาสตร์นิพนธ์ วรรณกรรม สารคดี ละคร ภาพยนตร์ เพลง หนังสือการ์ตูนความรู้ และภาพยนตร์แอนิเมชัน ที่มาจากบุคคลหรือองค์กรซึ่งไม่ได้ทำไปเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของโครงการรัฐอย่าง “กรอบโครงการประวัติศาสตร์ราชาชาติไทย” โดยตรง หรือรัฐไม่ได้พยายามเข้าไปทำให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของกรอบโครงการฯ แต่ทว่าบุคคลหรือองค์กรเหล่านั้นอาจจะมีความสัมพันธ์อันมิตรกับรัฐหรือไม่ก็ได้ รวมถึงทางรัฐอาจจะให้หรือไม่ให้การสนับสนุนได้เช่นกัน

เนื้อหาในบทนี้จะนำเสนอโดยแยกออกเป็นประเด็นต่าง ๆ เริ่มด้วยการอธิบายอย่างสังเขปเกี่ยวกับแนวคิดที่จะนำมาเป็นมุมมองและปรับใช้กับเนื้อหาในบทนี้ จากนั้นจึงไล่เรียงการประกอบสร้างเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชผ่านสื่อต่าง ๆ ตั้งแต่วรรณกรรมและงานเขียนทางประวัติศาสตร์ เพลง เรื่องเล่าจากพระเกจิอาจารย์ในศาสนาพุทธ บทบาทของ “ทมยันตี” จนกระทั่งจบลงด้วยภาพยนตร์ 6 ภาค เรื่อง “ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ซึ่งถือเป็นการนำโครงเรื่องแบบ “ประวัติศาสตร์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช” กลับมาผลิตซ้ำอีกครั้งบนแผ่นฟิล์ม

4.1 แนวคิดสำหรับการศึกษาสื่อและวัฒนธรรมสมัยนิยม (popular media and culture) โดยสังเขป

สำหรับเนื้อหาในบทนี้ยังคงใช้มุมมองจากแนวคิดที่ประมวลขึ้นมาในบทที่ 3 ในการอธิบายและวิเคราะห์ได้แก่ ราชอาณาจักรนิยม (royal-national history) อำนาจนำ (hegemony) พระราชอำนาจนำ (Royal Hegemony) ความทรงจำร่วม (collective memory) และประเพณีประดิษฐ์ (invented tradition) ซึ่งนำมาใช้กับการอธิบายการประกอบสร้างเรื่องเล่าโดยรัฐทั้งหมด แต่ในบทนี้ที่ต้องการศึกษาวัฒนธรรมแบบมวลชนจำเป็นต้องพิจารณามุมมองที่ใช้ในการศึกษาสื่อและวัฒนธรรมสมัยนิยม (popular media and culture) เพิ่มเติมเข้ามา

สำหรับนิยามของ “วัฒนธรรมสมัยนิยม” (popular culture) อันเป็นศัพท์สำคัญสำหรับการใช้อธิบายในบทนี้มีหลากหลายนิยาม¹ แต่ผู้วิจัยเลือกใช้ในความหมายว่าวัฒนธรรมสมัยนิยมเป็น “วัฒนธรรมมวลชน” (mass culture) ซึ่งให้ความสำคัญกับรูปแบบต่าง ๆ ของวัฒนธรรมที่ถูกผลิต เผยแพร่และโฆษณาในตลาด² เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะได้ตั้งข้อสังเกตว่า สินค้าทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรที่จะนำมาวิเคราะห์ในบทนี้ได้แก่ วรรณกรรม เพลง หนังสือของพระเกจิอาจารย์ ละคร และภาพยนตร์ ไม่ได้มีลักษณะสอดคล้องกับนิยามอื่น ๆ ของวัฒนธรรมสมัยนิยม อาทิ ไม่ได้เป็นการต่อสู้ระหว่างกลุ่มพลังที่ต้องการเอาชนะรัฐ ผู้ซึ่งยึดกุมอำนาจนำของเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวร ไม่ได้เป็นคู่ตรงข้ามกับวัฒนธรรมชั้นสูง (high culture) หรือไม่ได้เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของประชาชนแต่อย่างใด³ ทว่าสินค้าทางวัฒนธรรมเหล่านี้แม้จะมีการเสริมเติมแต่งตำนานหรือเรื่องเล่าย่อยอื่น ๆ แทรกลงไป แต่ไม่ได้ส่งผลสะท้อนหรือบ่อนทำลายเรื่องเล่าขนาดใหญ่ที่มีอยู่เดิม ในทางกลับกันสินค้าทางวัฒนธรรมเหล่านี้กลับเป็นกลไกเสริมที่ช่วยให้เรื่องเล่าขนาดใหญ่ของสมเด็จพระนเรศวรไม่ลบล้างหายไปจากสังคมไทย

ภาวะที่เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรในวัฒนธรรมแบบมวลชนได้เข้าเป็นส่วนหนึ่งในกลไกครองอำนาจนำของรัฐ ทำให้ต้องกลับมาพิจารณาแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกีอีกครั้งหนึ่งในประเด็นที่เกี่ยวกับการศึกษาวัฒนธรรมสมัยนิยม ซึ่งกาญจนา แก้วเทพ อธิบายการนำแนวคิดของกรัมสกีมาปรับใช้กับประเด็นการศึกษาดังกล่าวไว้ว่า เริ่มขึ้นตั้งแต่ราวต้นทศวรรษ 1970 โดยกลุ่มนักวิชาการในสำนักวัฒนธรรมศึกษาของอังกฤษ โดยหนึ่งในนั้น คือ โทนี เบนเน็ตต์ (Tony Bennett) เป็นผู้ที่สนใจการย้อนกลับไปหากรัมสกี (the turn to Gramsci) ในการวิเคราะห์วัฒนธรรมสมัยนิยมอย่างจริงจัง ดังนิยามของวัฒนธรรมสมัยนิยมของเขาที่สะท้อนการผสานเข้ากับแนวคิดเรื่องการครองอำนาจนำอย่างชัดเจนว่า

...เป็นพื้นที่ของการต่อสู้ทางความคิดที่เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา (movable) หากวัฒนธรรม/อุดมการณ์ชุดใดสามารถครอบครอง (accommodate) จิตสำนึกของคนหมู่มากได้ ก็จะสามารถความเป็นเจ้าและกลายเป็นวัฒนธรรม/อุดมการณ์หลักไป แต่ในเวลาเดียวกันวัฒนธรรม/อุดมการณ์ดังกล่าวนั้นก็สามารถที่จะถูกต่อต้าน (resist) หรือ ปรับประสาน

¹ โปรดดูนิยามอื่น ๆ เบื้องต้น ใน พัฒนา กิติอาษา. (2546). *คนพันธุ์ป๊อป: ตัวตนคนไทยในวัฒนธรรมสมัยนิยม*. หน้า 41-43.

² แหล่งเดิม. หน้า 42.

³ ดูนิยามอื่น ๆ ใน แหล่งเดิม. หน้า 41-43.

(articulate) ได้ตลอดเวลา ดังนั้น การวิเคราะห์วัฒนธรรมประชานิยมจะช่วยให้เราเห็นอำนาจและการต่อต้านอำนาจ อันเป็นสงครามที่คุกรุ่นอยู่ระหว่างหลายข้อความคิด และเป็นรูปแบบหนึ่งของการเมืองแห่งวัฒนธรรม (cultural politics) นั่นเอง¹

ถ้าตีความตามนิยามที่เป็นเน็ตตีให้ไว้ พื้นที่วัฒนธรรมสมัยนิยมจึงจัดอยู่ในพื้นที่ประชาสังคม (civil society) ที่มีการใช้กลไกด้านการครอบงำทางความคิด (ideological apparatus) เพื่อให้คนในสังคมยอมรับความคิดหรืออุดมการณ์หลักของสังคมอย่างสมัครใจ โดยสถาบันสื่อมวลชนเป็นหนึ่งในกลไกสำคัญที่ทำงานในพื้นที่นี้² นอกจากนี้ ถ้าเจาะประเด็นลงลึกไปที่การศึกษาวัฒนธรรมกับความเป็นชาติ อีริค ฮอบส์บอว์มเองก็เป็นหนึ่งในคนที่น่าแนวคิดของกรัมที่มากต่อยอดศึกษาในประเด็นดังกล่าว โดยชี้ให้เห็นว่าวิธีการที่ดีที่สุดของกลุ่มชนชั้นนำทางวัฒนธรรมในการเผยแพร่ความหมายของชาติออกสู่มวลชน คือ การใช้สื่อมวลชนในการประดิษฐ์ความเป็นชาติขึ้นมา³

จะเห็นได้ว่า การศึกษาสื่อและวัฒนธรรมสมัยนิยมในแนววิพากษ์ได้รับความสนใจมากจากปัญญาชนมาร์กซิสต์ที่มุ่งเผยให้เห็นกลไกการครอบงำทางอุดมการณ์หลักในพื้นที่วัฒนธรรมสมัยนิยม ด้วยเหตุนี้ เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรฉบับของรัฐซึ่งถูกทำให้มีความหมายเท่ากับวีรบุรุษของชาติ และสามารถครองอำนาจนำเรื่องเล่านี้ในสังคมได้ มีส่วนทำให้การประกอบสร้างเรื่องเล่าของพระองค์ในวัฒนธรรมแบบมวลชนนั้น ได้รับการยอมรับและสามารถสร้างความทรงจำร่วมได้ไม่ต่างจากกรอบการประวัติศาสตร์ราชาชาติไทยที่รัฐได้กระทำ

กลุ่มบุคคลที่ทำการผลิตซ้ำและเผยแพร่เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรในวัฒนธรรมแบบมวลชน มีลักษณะเป็น “ปัญญาชนที่ข้ามชนชั้นได้” (traditional intellectual) เช่น นักเขียน นักประพันธ์ ศิลปิน ผู้กำกับภาพยนตร์ พระ สื่อมวลชน นักจัดรายการโทรทัศน์ ฯลฯ ซึ่งปัญญาชนในลักษณะนี้เป็นดังที่อันโตนิโอ กรัมชื้ออธิบายว่า มีแนวโน้มในการถูกใช้เป็นเครื่องมือของชนชั้นปกครอง⁴ หรืออีกนัยหนึ่งการผลิตซ้ำสื่อต่าง ๆ ของกลุ่มปัญญาชนเหล่านี้เป็นการสืบทอดและต่อยอดโครงเรื่องแบบรัฐ มีผลให้เรื่องเล่าที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมาจากรัฐมีน้ำหนักความน่าเชื่อถือ

¹ กาญจนา แก้วเทพ, และ สมสุข หินวิมาน. (2551). *เล่มเดิม*. หน้า 195-196.

² กาญจนา แก้วเทพ. (2547). *การศึกษาสื่อมวลชนด้วยทฤษฎีวิพากษ์ (Critical theory) : แนวคิดและตัวอย่างงานวิจัย*. หน้า 107.

³ กาญจนา แก้วเทพ, และ สมสุข หินวิมาน. (2551). *เล่มเดิม*. หน้า 198-199.

⁴ วัชรพล พุทธิรักษา. (2557). *เล่มเดิม*. หน้า 173-174.

และความชอบธรรมในการดำรงอยู่มากยิ่งขึ้น ดังนั้น ลักษณะที่แตกต่างกันระหว่างการประกอบสร้างเรื่องเล่าในวัฒนธรรมแบบมวลชนกับรัฐจึงอยู่ที่รูปแบบการนำเสนอต่อผู้คน กรอบโครงการอันเป็นนวัตกรรมทางความคิดสำคัญที่รัฐใช้นั้น ทำให้ผู้คนยอมรับเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรในระดับของพิธีกรรมที่ตอกย้ำความทรงจำร่วมในแต่ละปีเท่านั้น แต่วัฒนธรรมแบบมวลชนจะทำให้เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรมีชีวิตและสร้างอารมณ์ร่วมแก่ผู้เสพขึ้นมา ซึ่งสินค้าทางวัฒนธรรมที่ถูกสร้างขึ้นนี้สอดคล้องกับลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมสมัยนิยม ไม่ว่าจะเป็นการเข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน, เป็นวัฒนธรรมแห่งการบริโภคที่ถูกผลิตเชิงธุรกิจซึ่งคนทุกชั้นวรรณะสามารถเข้าถึงและมีส่วนร่วมในกระแสวัฒนธรรมนี้ได้, เป็นผลผลิตจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี, เป็นเรื่องของการสร้าง ค้นหา ต่อรอง และผลิตซ้ำตัวตนหรืออัตลักษณ์ (battles of/for cultural identities/selves) ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของชาติ ซึ่งประการสุดท้ายนี้เองทำให้วัฒนธรรมสมัยนิยมมีพลังและความหมายสำคัญในการอธิบายปรากฏการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม¹

สิ่งที่กล่าวมาเหล่านี้จึงเป็นกระบวนการที่วัฒนธรรมแบบรัฐไม่สามารถกระทำได้อย่างมีประสิทธิภาพเช่นวัฒนธรรมแบบมวลชน ดังนั้น เนื้อหาในบทนี้จึงมุ่งอธิบายว่า การประกอบสร้างเรื่องเล่าในวัฒนธรรมแบบมวลชนนั้นมีส่วนส่งเสริมซึ่งกันและกันกับการประกอบสร้างเรื่องเล่าโดยรัฐด้วยลักษณะเช่นนี้จึงนำไปสู่การที่เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรกลายเป็น “วัฒนธรรมสมัยนิยม” (popular culture) ที่แพร่หลายในสังคมไทย แนวคิดที่กล่าวถึงในหัวข้อนี้เป็นเพียงภาพใหญ่ที่ใช้กับมุมมองและคำอธิบายเนื้อหาในบทนี้เท่านั้น เนื่องจากในบทนี้มีภาวะวิเคราะห์สื่อหลากหลายรูปแบบ จึงต้องนำแนวคิดแต่ละอย่างมาปรับใช้เพื่อความเหมาะสม โดยแนวคิดปลีกย่อยเหล่านี้จะอธิบายอย่างสังเขปอีกครั้งในหัวข้อที่มีการปรับใช้

4.2 วรรณกรรมที่มีอาจบดบังกษฎาภินิหารของสมเด็จพระนเรศวรได้

“พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ในฐานะ “เรื่องเล่าขนาดใหญ่” ที่ได้รับการจัดพิมพ์เผยแพร่ใน พ.ศ. 2493 จัดอยู่ในขอบของการเขียนในรูปแบบประวัติศาสตร์นิพนธ์ ไม่ต่างจากชนบทที่ผู้ประพันธ์ คือ สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุกาฬใช้ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์หรือถ้าย้อนไปไกลกว่านั้นอีกโดยพิจารณาในฐานะที่เป็นวรรณกรรมนั้น จะสามารถย้อนไปถึงสมัยอยุธยาได้เลยทีเดียว พลังของการเขียนถ่ายทอดวัตถุประสงค์เพื่อเป้าหมายใดก็ตามย่อมมีพลังแก่ความรับรู้ของผู้คนมากเสมอ แม้กาลเวลาจะผ่านเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ที่มีสื่อเทคโนโลยีทันสมัยเข้ามาเพียงใด งานเขียนก็ยังสามารใช้สำหรับถ่ายทอดและเผยแพร่สิ่งที่ผู้ประพันธ์ต้องการจะสื่อ

¹ พัฒนา กิติอาษา. (2546). *เล่มเดิม*. หน้า 53-56.

ออกมาได้ เช่นเดียวกับการเขียนถึงเรื่องราวสมเด็จพระนเรศวร แม้สมเด็จพระนเรศวร ภาพจะวางโครงเรื่องในพระนิพนธ์ตั้งแต่เสด็จพระราชสมภพจนถึงเสด็จสวรรคตอย่างครบถ้วน กระบวนการ แต่มีผู้ที่ถือว่าตนเป็นปัญญาชนนั้นพร้อมที่จะสืบสานหรือต่อยอดเรื่องเล่าขนาดใหญ่ขึ้นไม่น้อยเช่นกัน ดังนั้น ในหัวข้อนี้จึงมุ่งอธิบายการเล่าเรื่องของสมเด็จพระนเรศวรผ่าน ตัวอย่างงานเขียนสำคัญ ทั้งที่เป็นงานเขียนทางประวัติศาสตร์หรือประวัติศาสตร์นิพนธ์โดยตรง และวรรณกรรมอิงประวัติศาสตร์ที่ปรากฏหลัง พ.ศ. 2493 จนถึงทศวรรษ 2520¹

เมื่อลองสำรวจวรรณกรรมในช่วงเวลาดังกล่าวที่เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรในงานศึกษาที่ผ่านมาพบว่ามี การนำวรรณกรรมมาใช้ทำการวิเคราะห์ทั้งสิ้น 6 เรื่อง² ซึ่งอาจแบ่งออกได้ 4 ประเภท ได้แก่ บทประพันธ์ร้อยกรอง นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ ความเรียง และบทละคร³ หมายเหตุของวรรณกรรมเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรเริ่มขึ้นเมื่อครั้งที่ชุมนุมพร แสนเสนา ประพันธ์บทร้อยกรองเรื่อง “ลิลิตนเรศวร” ขึ้นมาเมื่อ พ.ศ. 2495 แต่จัดพิมพ์ครั้งแรกในฐานะหนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพของผู้ประพันธ์เองเมื่อ พ.ศ. 2517 ในคำนำชุมนุมพระบุไว้ชัดเจนว่านำโครงเรื่องมาจาก “พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” แต่ได้สอดแทรกจินตนาการของตนลงไป⁴ ซึ่งลักษณะการประพันธ์วรรณกรรมเช่นนี้ คงเป็นรูปแบบที่งานวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ ประเภทอื่น ๆ ได้ดำเนินรอยตามในลักษณะที่ใกล้เคียงกัน กล่าวคือ อาจจะไม่ได้ระบุว่านำโครงเรื่องมาจากพระประวัติโดยตรง แต่อาจจะนำโครงเรื่องจากพระราชพงศาวดารฉบับอื่นหรือพระนิพนธ์เรื่องอื่น ๆ ของสมเด็จพระนเรศวรมาปรับใช้ พร้อมเสริมเติมแต่งจินตนาการ ตัวละคร ฉาก บทสนทนา ฯลฯ เข้าไปให้เกิดอรรถรสแบบงานวรรณกรรมที่มุ่งให้ความบันเทิงทว่าสอดแทรกความมุ่งหมายไม่ต่างจากประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยม ทั้งนี้การประพันธ์แบบดังกล่าวยังเป็นไป

¹ ใ้ว่าหลังจากทศวรรษ 2520 จะไม่มีประวัติศาสตร์นิพนธ์หรือวรรณกรรมที่เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวร แต่ตัวอย่างงานสำคัญอย่างของทมยันตี ผู้วิจัยจะยกไปอธิบายในหัวข้อ 4.5 จากนวนิยายไตรภาคของ “ทมยันตี” สู่ละครทวิภาค

² วรรณกรรมทั้งหมดเรียงตามลำดับเวลา ได้แก่ 1) ลิลิตนเรศวร (แต่งเมื่อ พ.ศ. 2495 พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2517), 2) มหาราชโศก (พ.ศ. 2514), 3) บทละครดึกดำบรรพ์เฉลิมพระเกียรติ เรื่อง สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. 2515), 4) รักวันทศเสทำนพระราชหฤทัยในองค์สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า (พ.ศ. 2516), 5) กฤษณาภินิหารอันบัดบังมิได้ (พ.ศ. 2519) และ 6) บทประพันธ์ร้อยกรอง สมเด็จพระนเรศวรมหาราชผู้ชาติไทย (พ.ศ. 2525) รวบรวมจาก บายัน อิมสำราญ. (2548). เล่มเดิม. หน้า 12-20.; ศุภกานท์ นานรัมย์. (2550). เล่มเดิม. หน้า 134-137, 144-146.; มารศรี สอทิพย์. (2551). เล่มเดิม. หน้า 6-7.

³ มารศรี สอทิพย์. (2551). เล่มเดิม. หน้าเดิม.

⁴ บายัน อิมสำราญ. (2548). เล่มเดิม. หน้า 12-14.

ตามลักษณะของสินค้าทางวัฒนธรรมที่มุ่งเพิ่มจำนวนผู้บริโภคให้ขยายวงกว้างเพิ่มมากขึ้น เพื่อตอบสนองของกลไกทางการตลาดด้วย

วรรณกรรมที่ควรกล่าวถึงในที่นี้ คือ “กฤษฎาภินิหารอันบดบังมิได้” ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งจัดอยู่ในประเภทความเรียง เนื่องจากเดิมที่เขียนลงในหนังสือพิมพ์สยามรัฐที่ตนเป็นเจ้าของ แล้วจึงได้รับการพิมพ์รวมเล่มครั้งแรกใน พ.ศ. 2519 จุดยืนของหนังสือพิมพ์สยามรัฐในช่วงทศวรรษ 2510 นั้น เรียกได้ว่าเป็นกระบอกเสียงสำคัญในการเผยแพร่เรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรในลักษณะที่ได้แย้งเรื่องเล่าของรัฐ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องเจดีย์ยุทธหัตถีที่นคร นโรปรกรณ์เป็นผู้เขียนโต้แย้งตั้งแต่ พ.ศ. 2515 เป็นอย่างน้อย ซึ่งเลือกอยู่ฝ่ายจังหวัดกาญจนบุรีในการต่อต้านการเจดีย์ยุทธหัตถีของจังหวัดสุพรรณบุรี¹ แต่ถ้าพิจารณาจากข้อเสนอของสายชล สัตยานุรักษ์ที่ว่า งานเขียนชิ้นนี้ทำหน้าที่สำคัญ 2 ประการ ได้แก่ สร้างความพอใจให้กับทหารอันเป็นปัจจัยชี้ขาดของผู้ที่จะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ในภาวะที่ยังไม่มีพรรคการเมืองใดได้เสียงข้างมากในสภา พร้อมกับแสดงให้เห็นว่าตัวของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ มีความเหมาะสมสำหรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี² จุดยืนของหนังสือพิมพ์สยามรัฐในช่วงเวลานั้นจึงมีลักษณะของความพยายามสร้างสมดุลระหว่างการต่อต้านโดยนเรศ นโรปรกรณ์ และการสนับสนุนรัฐกับกองทัพโดยสะท้อนจากจุดยืนทางประวัติศาสตร์ที่เลือกจะเขียนเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรทั้งสองมุม

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เขียนเรื่องนี้ขึ้นภายหลังจากที่สยามสมาคมได้จัดพิมพ์ “พระราชพงศาวดารสังเขป” ฉบับวัน วลิตเมื่อ พ.ศ. 2518 โดยทำการแปลพระราชพงศาวดารฯ ฉบับดังกล่าวเฉพาะตอนที่เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรพร้อมทั้งแสดงความเห็นและเพิ่มเติมหลักฐานเข้าไปด้วย³ สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากสมเด็จพระนเรศวรฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ปราบกฏตั้งแต่ต้นเรื่องทีกล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระเจ้าบุเรงนองนำสมเด็จพระนเรศวรไปเป็นองค์ประกันยังหงสาวดี กรณีของเหตุการณ์นี้นอกเหนือจากการกล่าวถึงในพระราชพงศาวดารของวัน วลิตแล้ว ก็ไม่มีการกล่าวถึงในพระราชพงศาวดารเรื่องอื่นเลย มีแต่การกล่าวถึงในคำให้การชาวกรุงเก่า และคำให้การขุนหลวงหาวัด ด้วยการที่พระราชพงศาวดารของไทยเรื่องอื่นไม่กล่าวถึงเรื่องนี้เลย ทำให้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เลือกตัดสินใจจริงนี้ด้วย “ปาฐกถาเรื่องพงศาวดารกรุงศรี

¹ ดูหัวข้อ 3.3.2 วิวาทะข้ามทศวรรษว่าด้วยเจดีย์และสถานที่กระทำยุทธหัตถี

² สายชล สัตยานุรักษ์. (2550). *คึกฤทธิ์กับประวัติศาสตร์กรรม “ความเป็นไทย”* เล่ม 2. หน้า 385.

³ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช. (2519). *กฤษฎาภินิหารอันบดบังมิได้*. หน้า 19-20.

อยุธยา” ของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมพระยาตำราภิบาล มีการอ้างตัวบทในลักษณะที่คล้ายกับแสดงบรรยายพงศาวดารสยามเมื่อ พ.ศ. 2467¹

ตัวบทอีกฉากหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ข้อเสนอของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมพระยาตำราภิบาลมีอิทธิพลทางความคิดต่อ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ คือ ตอนที่กล่าวถึงสงครามยุทธหัตถีที่เกิดขึ้นในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี ดังที่การยืนยันของวัน วลีต ที่สอดคล้องกับข้อสันนิษฐานของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมพระยาตำราภิบาล และความเห็นชอบจากรัชกาลที่ 6 คำสรุปของฉากนี้เป็นไปตามตัวบทที่ว่า

...วัน วลีตเขียนเรื่องนี้หลังพระนเรศวรเป็นเจ้าสวรรคตแล้วเพียง 50 ปี คนคงจะจำความได้อยู่ และวัน วลีตเองก็คงจะให้เห็น เพราะบอกไว้ชัดเจนว่า “ยังคงเห็นได้อยู่จนทุกวันนี้”

เป็นอันว่าใครก็ตาม ที่สงสัยว่าพระนเรศวรเป็นเจ้าทรงกระทำยุทธหัตถีที่ไหน ก็สันนิษฐานได้แล้ว ใครที่ต้องการจะเคารพบูชาสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า และถวายเครื่องราชสักการะ ก็ขอได้ไปกระทำที่พระเจดีย์ยุทธหัตถีที่จังหวัดสุพรรณบุรีนั้นได้ โดยที่ไม่ต้องสงสัยข้อใจอีกต่อไป²

จากที่กล่าวมาทั้งหมดแสดงให้เห็นถึงการที่หนังสือพิมพ์สยามรัฐในฐานะสื่อสิ่งพิมพ์สาธารณะได้ลดระดับความรุนแรงของบทความของนเรศ นโรปกรณ์ลง ด้วยงานเขียนของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ที่สนับสนุนเรื่องเล่าขนาดใหญ่ของรัฐอย่างจริงจัง แม้สายชลจะเสนอว่างานเขียนชิ้นนี้ถูกใช้เพื่อเสียดสีสถาบันกษัตริย์ในขณะนั้น³ แต่ในมุขวิเคราะห์ตาม “กรอบโครงการประวัติศาสตร์ราชาชาติไทย” การวางโครงเรื่องรวมถึงการสนับสนุนประเด็นทางประวัติศาสตร์ที่ไปในแนวทางเดียวกับรัฐ ทำให้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ มีสถานะเป็นหนึ่งในปัญญาชนของกลุ่มทางประวัติศาสตร์ที่มีส่วน

¹ ดูเปรียบเทียบใน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช. (2519). *เล่มเดิม*. หน้า 32-36.; พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระตำราภิบาล. (2467). *เล่มเดิม*. หน้า 147-148.

² ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช. (2519). *เล่มเดิม*. หน้า 92-35.

³ สายชลไม่ได้กล่าวเสียดสีสถาบันกษัตริย์โดยตรง แต่เลือกใช้ประโยคที่สื่อความไปในทางนั้นว่า “บุคคลที่ทำให้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ไม่ได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516” ซึ่งยกตัวอย่างตัวบทที่สื่อถึงพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้นำแบบไทยว่า “ที่พระนเรศวรเป็นเจ้าทรงกอบกู้เอกราชของชาติไทยมาได้ ก็เพราะทรงเอาพิมเสนมาแลกกับเกลือ...มิได้แยกพระองค์ไว้เป็นพิมเสน แล้วใช้ให้คนอื่นเป็นเกลือ ไปตายแทนพระองค์” ดู สายชล สัตยานุรักษ์. (2550). *เล่มเดิม*. หน้า 392-396.; ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช. (2519). *เล่มเดิม*. หน้า 77.

ทำให้เรื่องเล่าขนาดใหญ่ของสมเด็จพระนเรศวรครองอำนาจนำในสังคมไทยไปโดยปริยาย ซึ่งลักษณะแบบนี้อาจเป็นคุณสมบัติส่วนตัวของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ในฐานะปัญญาชนกษัตริย์นิยมที่สามารถแยกภารกิจหลักทางอุดมการณ์ประวัติศาสตร์ที่มักจะเสนอเรื่องความเป็นไทยที่สืบทอดมาจากอดีต ออกจากความต้องการทางการเมืองส่วนตัว

4.3 บทเพลงการเมืองกับการต่อต้านคอมมิวนิสต์

ช่วงทศวรรษ 2510 มีเพลงที่มีเนื้อหาสรรเสริญพระเกียรติพระมหากษัตริย์ และยกย่องทหารเป็นจำนวนมาก โดยมีเพลง “ทหารพระนเรศวร” และเพลงพระราชนิพนธ์ “ความฝันอันสูงสุด” รวมอยู่ด้วย¹ ซึ่งเพลงทั้งสองนี้ถูกนำมาเชื่อมโยงกับเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรในลักษณะที่แตกต่างกัน และมีความเชื่อมโยงกับบริบททางการเมืองขณะนั้นที่รัฐไทยกำลังทำการปราบปรามพคท. รวมไปถึงพวกที่ฝักใฝ่ในลัทธิคอมมิวนิสต์

4.3.1 “ทหารพระนเรศวร”

เพลงทหารพระนเรศวรหรือคนส่วนมากเรียกเพลงนี้ว่าเบรียง ๆ ไครม ๆ² ประพันธ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2516 โดยท่านผู้หญิงพวงร้อย อภัยวงศ์ นักประพันธ์เพลงที่มีผลงานจำนวนถึง 112 เพลง ส่วนใหญ่จะเป็นแนวเพลงเทิดพระเกียรติและเพลงปลุกใจ “...ซึ่งได้บรรเลงและขับร้องเพื่อประโยชน์ในการสร้างสรรคความมั่นคงของชาติ โดยเฉพาะในยามที่สถานการณ์ของบ้านเมืองอยู่ในภาวะตึงเครียด...”³ สำหรับความประวัติความเป็นมาของเพลงนี้ต้องเริ่มอธิบายก่อนที่จะมีการประพันธ์ขึ้นมา เนื่องจากท่านผู้หญิงพวงร้อยได้ประพันธ์ทำนองของเพลงนี้ตามคำร้องที่นายสมภพ จันทรประภา ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งรองอธิบดีกรมศิลปากร ได้ประพันธ์ขึ้น⁴ โดยก่อนหน้าเมื่อ พ.ศ. 2515 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถได้มีพระราชเสวณีย์ให้สมภพประพันธ์บทละครเรื่องสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จากการวิเคราะห์ด้วยแนวทางวรรณกรรมของมารศรี สอทิพย์ ตัวบทที่ปรากฏในบทละครเรื่องดังกล่าวได้สอดแทรกความคิดเรื่องความรักชาติและความสามัคคีของ

¹ เพลงที่มีเนื้อหาสรรเสริญพระมหากษัตริย์ระหว่าง พ.ศ. 2509 จนถึงไม่เกิน พ.ศ. 2520 มีจำนวน 15 เพลง จากการรวบรวมของ อติภาพ ภัทรเดชไพศาล. (2557, กันยายน). เพลงปลุกใจ เพื่อชาติ ศาสน์ กษัตริย์. *สารคดี*, 30(355), 178-179.

² ทรงวิทย์ แก้วศรี. (2529). *เกียรติคุณหม่อมหลวงพวงร้อย อภัยวงศ์*. หน้า 44.

³ ท่านผู้หญิงพวงร้อยยังได้รับการยกย่องจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติให้เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปการแสดง (เพลงไทยสากล) เมื่อ พ.ศ. 2529 ใน กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. (2563). *ท่านผู้หญิง หม่อมหลวงพวงร้อย อภัยวงศ์*. (ออนไลน์)

⁴ ทรงวิทย์ แก้วศรี. (2529). *เล่มเดิม*. หน้า 44.

คนในชาติอย่างชัดเจน ซึ่งสอดคล้องกับช่วงเวลาดังกล่าวที่มีความขัดแย้งทางความคิดการเมืองในสังคมไทยที่มีการเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ ในตัวบทของบทละครเรื่องนี้เน้นไปที่ความขัดแย้งระหว่างคนไทยด้วยกันเอง¹ ดังตัวบทในฉากหนึ่งที่สมเด็จพระนเรศวรทรงตรัสว่า “เจ็บใจ ภูนี้เหลือแสน พม่าทำ ภูยังแค้น ไม่เท่าไร เจ็บที่ตรง มึงนั่น มันเป็นไทย ใจจัญไร อย่าอยู่ หนักภาว”² แม้สมภพจะเน้นศัตรูภายในตามบริบททางการเมือง แต่แก่นเรื่องสำคัญก็ยังไม่แยกขาดออกจากเรื่องเล่าขนาดใหญ่ที่เน้นให้มีศัตรูของชาติอยู่เสมอ

ปีถัดมา สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ มีพระราชเสาวนีย์ให้แต่งเพลง “ทหารพระนเรศวร” ให้เป็นเพลงสากล ซึ่งมีที่มาจากเรื่อง “นางเสือง” ที่กรมศิลปากรจัดแสดง ณ โรงละครแห่งชาติ³ ท่านผู้หญิงพวงร้อยเล่าให้ฟังว่าใช้เวลาแต่งเพลงนี้แค่ 24 นาทีเท่านั้น⁴ การเข้ามามีบทบาทในการประพันธ์ทำนองเพลงนี้ แสดงให้เห็นถึงสายสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างท่านกับสถาบันกษัตริย์⁵ ในส่วนของคำร้องนั้น ถ้าฟังแต่เสียงโดยไม่ดูชื่อเพลง ผู้ฟังอาจจะไม่รู้ว่า นี่คือเพลงที่ชื่อ “ทหารพระนเรศวร” เนื่องจากไม่มีการกล่าวถึงสมเด็จพระนเรศวรไว้แม้แต่คำเดียว ดังคำร้องท่อนหนึ่งว่า “...ถ้าสิ้นชาติสิ้นแผ่นดินสิ้นกษัตริย์ เห็นสุดจะยืนหยัดอยู่ได้ จะเป็นตายร้ายดีก็เป็นไป ขอป้องกันเอาไว้ให้สุดฤทธิ เบรียง เบรียง ดังเสียงฟ้าฟาด ไครม ไครม พิณาศพังสลอน เบรียง เบรียง ลูกปืนกระเด็นกระดอน ไครม ไครม ดัชกรกระเด็นไกล”⁶

แก่นสาระสำคัญของเพลงนี้ คือ การปกป้องรักษาสถาบันกษัตริย์มิให้สิ้นไป และการใช้คำศัพท์หรือการเลียนเสียงธรรมชาติ เพื่อให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์ร่วม มีความฮึกเหิมพร้อมที่จะเอาชีวิตเป็นชาติพลี ยิ่งประกอบเข้ากับทำนองเพลงของท่านผู้หญิงพวงร้อยแล้ว ทำให้เพลงนี้ปลูกเร้าความรู้สึกรักสถาบันหลักของชาติให้แก่ผู้ฟังได้ดียิ่งขึ้น ส่วนการที่ในคำร้องไม่เอ่ยถึงพระนามของสมเด็จพระนเรศวรเลยนั้น กล่าวได้ว่า สมเด็จพระนเรศวร คือ ภาพตัวแทนของ

¹ มารศรี สอทิพย์. (2551). *เล่มเดิม*. หน้า 266-267.

² สมภพ จันทรประภา. (2515). *บทละครเรื่อง สมเด็จพระนเรศวรมหาราช*. หน้า 131-132. อ้างถึงใน *แหล่งเดิม*. หน้า 267.

³ ทรงวิทย์ แก้วศรี. (2529). *เล่มเดิม*. หน้า 44.

⁴ *แหล่งเดิม*. หน้า 45.

⁵ ภูมิหลังของท่านผู้หญิงพวงร้อยมีเชื้อสายเจ้าอยู่แล้ว ท่านมีนามเดิมว่า หม่อมหลวงพวงร้อย สนิทวงศ์ เป็นธิดาของหม่อมราชวงศ์สุพรรณและนางยี่สุน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ใน *แหล่งเดิม*. หน้า 14.

⁶ *แหล่งเดิม*. หน้า 212.

พระมหากษัตริย์ในอดีตที่นำมาอุปมาพระมหากษัตริย์ในขณะนั้น¹ จึงไม่จำเป็นที่จะต้องเอ่ยพระนามแต่อย่างใด เพราะการรบกับ “ดัชกร” ให้ “กระเด็นไกล” นั้นสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงเล่าให้เห็นชัดแล้วใน “พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช”

การวิเคราะห์ข้างต้นจะให้ภาพของการต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างชัดเจนขึ้น เมื่อพิจารณาในบริบทที่สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล เรียกว่า “สงครามวัฒนธรรม” เกิดขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2518–2519 หรือการโหมโรงก่อนจะเกิดโคกนาฏกรรมในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ระหว่างฝ่ายขวาที่ได้รับการจัดตั้งสนับสนุนจากกลไกและชนชั้นนำของรัฐ กับขบวนการนักศึกษาและพันธมิตรฝ่ายซ้ายซึ่งเป็นฝ่ายถูกโจมตีอย่างหนัก เพลงได้กลายมาเป็นหนึ่งในอาวุธทางวัฒนธรรมที่สำคัญของทั้งสองฝ่ายระหว่าง “เพลงเพื่อชีวิต” ของฝ่ายซ้าย และ “เพลงปลุกใจ” ของฝ่ายขวา ถ้าจัดวางเพลง “ทหารพระนเรศวร” ลงในบริบทนี้ สมศักดิ์อธิบายว่าเป็น 1 ใน 3 เพลงปลุกใจที่ได้รับความนิยมมากที่สุดของช่วงเวลานั้น อีก 2 เพลง คือ “หนักแผ่นดิน” และเพลงพระราชนิพนธ์ “เราสู้” ที่เริ่มถูกนำออกเผยแพร่ในช่วงครึ่งแรกของ พ.ศ. 2519²

ถ้านับรวมเพลง “ทหารพระนเรศวร” เพลงที่ประพันธ์ทำนองโดยท่านผู้หญิงพวงร้อยระหว่าง พ.ศ. 2516–2519 มีทั้งสิ้น 17 เพลง³ เกือบทั้งหมดเป็นเพลงประเภทปลุกใจ มีข้อมูลที่อ้างคำสัมภาษณ์ของท่านผู้หญิงพวงร้อยว่า “...ช่วงปี 2516 สมเด็จฯ (สมเด็จฯ พระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ-ผู้วิชัย) ท่านทรงโปรดให้แต่งทำนองเพลงปลุกใจ...”⁴ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความเชื่อมโยงระหว่างเพลงที่ถูกผลิตขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวกับการส่งเสริมอุดมการณ์แบบชาตินิยมและกษัตริย์นิยม ซึ่งประเด็นนี้จะสัมพันธ์กับเพลงพระราชนิพนธ์ที่ถูกผลิตขึ้นในช่วงเวลานี้ดูจะเดียวกัน

¹ ทำนองเดียวกับการที่กองทัพภาคที่ 3 อุปมาตนว่าเป็นทหารของสมเด็จพระนเรศวร แล้วนำพระนามของพระองค์ไปตั้งชื่อเป็นกองบัญชาการ

² สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. (2544). *เล่มเดิม*. หน้า 115-117.

³ นอกจากเพลงทหารพระนเรศวร ได้แก่ 1) แต่ ตชด. 2) ตำรวจตระเวนชายแดน 3) ชายชาญทหารไทย 4) มาร์ชกองพลที่ 9 5) ร่วมสำนึก 6) ดูจิตามารดร (พ.ศ. 2516) 7) วันเอ๋ยวันดี 8) วัฒนา (พ.ศ. 2517) 9) ขาวนา 10) ด้วยเลือด ด้วยเนื้อ 11) บुरพาทย์คัมภ์ 12) ยูให้รำดำให้รู้ว (พ.ศ. 2518) 13) ปริญาอาสา 14) วิญญาณ น.ป.พ. 15) อย่าทำลายชวานทอง และ 16) วอลทซ์ราชวัลลภ (พ.ศ. 2519) รวบรวมจาก ทรงวิทย์ แก้วศรี. (2529). *เล่มเดิม*. หน้า 44-45, 170-171.

⁴ *แหล่งเดิม*. หน้า 45.

4.3.2 อชีวประวัติของเพลงพระราชนิพนธ์ “ความฝันอันสูงสุด”

ความฝันอันสูงสุด (The Impossible Dream) เป็นหนึ่งในเพลงพระราชนิพนธ์ ลำดับที่ 43 ของรัชกาลที่ 9 ที่ได้รับความนิยมมากที่สุดเพลงหนึ่ง ท่อนขึ้นต้นที่ว่า “ขอฝันใฝ่ในฝัน อันเหลือเชื่อ ขอสู้ศึกทุกเมื่อไม่หวั่นไหว ขอทนทุกข์รุกรโรมโหมมกายใจ ขอฝ่าฟันผองภัยด้วยใจ ทะนง...”¹ คงตราตรึงอยู่ในใจของปวงชนชาวไทยมิใช่น้อย แต่ทว่าในแง่ของประวัติความเป็นมา นั้นพบเรื่องเล่าสองชุดที่มีความแตกต่างกัน เรื่องเล่าชุดแรกนั้นเล่าโดยท่านผู้หญิงมณีรัตน์ บุณนาค ผู้ประพันธ์คำกลอนที่ใช้เป็นคำร้องของเพลงนี้ อาจเรียกได้ว่าเป็นเรื่องเล่าฉบับทางการ เพราะเรื่องเล่าชุดนี้ถูกจัดพิมพ์ในหนังสือ “ดนตรีจากพระราชหฤทัย ศูนย์รวมใจของปวงชน” จัดทำโดย คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติเมื่อ พ.ศ. 2539 ซึ่งเป็นหนังสือที่รวบรวมเพลงพระราชนิพนธ์ และพระราชประวัติทางด้านดนตรีไว้ เนื่องในงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปีของรัชกาลที่ 9²

เพลงพระราชนิพนธ์ลำดับที่ 43 ทรงพระราชนิพนธ์ใน พ.ศ. 2514 ท่านผู้หญิงมณีรัตน์ บุณนาคเล่าไว้ในหนังสือ “ภิรมย์รัตน์” ว่า เมื่อตนตามเสด็จฯ ไปอยู่ที่ตำหนักกุฎิวงศราชินีเวศน์ พ.ศ. 2512 ได้รับพระราชเสาวนีย์จากสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ให้เขียนบทกลอนแสดงความนิยมส่งเสริมคนดีให้มีกำลังใจทำงานเพื่ออุดมคติเพื่อประเทศชาติ

“ข้าพเจ้าค่อยๆ คิดหาคำ กลั่นกรองให้ตรงกับความหมายเท่าที่จะสามารถ แล้ว ทูลเกล้าฯ ถวายทอดพระเนตรทรงพระกรุณาติชม จนผลสุดท้ายออกมาเป็นกลอน 5 บท...

ความบังนดาลใจในเรื่องนี้มีที่มาจากการสังเกตของข้าพเจ้า ได้รู้เห็นพระราช อัยยาศัย พระราชจริยวัตร ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประพฤติปฏิบัติอยู่ทุกเมื่อ เชื้อวันไม่เสื่อมคลาย”

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์กลอน บทนี้ลงในกระดาดษารัดแผ่นเล็กๆ พระราชทานข้าราชการ ทหาร ตำรวจ พลเรือน และผู้ ทำงานเพื่อประเทศชาติ เตือนสติมิให้ทอดถอนใจในการทำควมดี เพราะบ้านเมืองขณะนั้นยุ่ง อลเวง น่าเป็นห่วงอนาคตของประเทศชาติ

ต่อมา สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถได้กราบบังคมทูลพระกรุณาขอให้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใส่ทำนองเพลงในคำกลอน “ความฝันอันสูงสุด” ซึ่งเป็น

¹ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, และคนอื่น ๆ. (2539). *ดนตรีจากพระราชหฤทัย ศูนย์รวมใจของปวงชน*. หน้า 183.

² แหล่งเดิม. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

เพลงพระราชนิพนธ์ที่รู้จักกันแพร่หลายทุกวันนี้ นับเป็นเพลงพระราชนิพนธ์แรกที่ได้ทรงจากคำร้อง¹

เรื่องเล่าฉบับทางการมีเนื้อหาสำคัญ คือ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อเพลงพระราชนิพนธ์ “ความฝันอันสูงสุด” ทั้งมีพระราชเสาวนีย์ให้ท่านผู้หญิงมณีรัตน์ แต่งกลอนขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ทางการเมืองภายในประเทศที่มีแต่ความวุ่นวาย และพระองค์ทรงเป็นผู้กราบบังคมทูลฯ ขอพระราชทานทำนองเพลงจากรัชกาลที่ 9 เองด้วย รวมความแล้วเรื่องเล่าฉบับทางการจึงมีลักษณะเป็นการเล่าถึงความเป็นมาของเพลงพระราชนิพนธ์อย่างเดี่ยวไม่ได้แทรกเรื่องอื่นลงไป

อย่างไรก็ตาม แม้เรื่องเล่าฉบับทางการจะปราศจากความเกี่ยวข้องกับการเมืองโดยตรง และเป็นการเชื่อมโยงแบบอ้อม ๆ ให้ความรู้สึกว่าการเมืองที่กล่าวถึงนั้น เป็นเรื่องระดับชาติที่สถาบันกษัตริย์อันอยู่ในจุดสูงสุดของการเมืองไทยต้องมีความเกี่ยวข้องอย่างมิอาจหลีกเลี่ยงได้ แต่การกล่าวถึงความขัดแย้งทางการเมืองทั้งในระดับอุดมการณ์ คือ พคท. ที่สมาทานอุดมการณ์การเมืองแบบคอมมิวนิสต์ หรือความขัดแย้งกับมวลชนและนักศึกษาที่ถูกมองว่าเป็นฝ่ายซ้ายในช่วงทศวรรษ 2510 ไม่ปรากฏ ต่อประเด็นนี้สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ซึ่งได้ศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเพลงพระราชนิพนธ์เสนอว่า เพลงพระราชนิพนธ์นั้นไม่ได้ปราศจากการเมืองเสียทีเดียว เนื่องจากถ้าแบ่งเพลงพระราชนิพนธ์ทั้งหมดออกตามลักษณะของเพลงแล้วจะได้ 3 ช่วง คือ 1) พ.ศ. 2489–2509 เป็นเพลงพระราชนิพนธ์โรแมนติก 2) พ.ศ. 2509–2519 เป็นเพลงพระราชนิพนธ์การเมือง และ 3) พ.ศ. 2519 เป็นต้นมา เป็นเพลงพระราชนิพนธ์ในลักษณะส่วนพระองค์ ดังนั้น เพลงพระราชนิพนธ์ “ความฝันอันสูงสุด” จัดอยู่ในช่วงที่สองมีลักษณะของการต่อสู้ทางอุดมการณ์กับคอมมิวนิสต์โดยตรง²

เรื่องเล่าอีกชุดหนึ่งนั้นที่เกิเกิดขึ้นมาก่อนเรื่องเล่าฉบับทางการอาจบอกเล่าความเป็นการเมืองที่ปรากฏในเพลงพระราชนิพนธ์ “ความฝันอันสูงสุด” ได้เป็นอย่างดี และที่สำคัญเรื่องเล่าชุดนี้มีการเชื่อมโยงความเป็นมาของเพลงกับสมเด็จพระนเรศวรโดยตรง ผู้ที่เผยแพร่เรื่องเล่าคือ พล.ต.ต.เจริญฤทธิ์ จรรย์สโรมรัน รองผู้อำนวยการตำรวจตระเวนชายแดน (ตชด.) และผู้นำ

¹ แหล่งเดิม. หน้า 183.

² เพลงพระราชนิพนธ์ที่อยู่ในช่วงที่สองมีอีกสี่เพลง ได้แก่ เกิดเป็นไทยตายเพื่อไทย (พ.ศ. 2514) แผ่นดินของเรา (พ.ศ. 2516) เราชู๊ (พ.ศ. 2519) และเรา-เหล่าเราบ 21 (พ.ศ. 2519) ดู สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. (2544). เล่มเดิม. หน้า 117-123.

ลูกเสือชาวบ้านในขณะนั้น เล่าไว้ในหนังสือ “ลูกเสือสี่แผ่นดิน” ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2519 ดังความ
บางช่วงบางตอนว่า

เมื่อวันที่ 25 มกราคม 2515 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้า
พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ได้เสด็จไปในพระราชพิธีสังเวยวงเวียน
อดีตมหาราช (สมเด็จพระนเรศวรมหาราช) ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิบัติ
เป็นประจำทุกปีมา สำหรับในปี พ.ศ. 2515 นี้ได้เสด็จไปที่ตำบลแม่อาว อ.เชียงดาว จ.
เชียงใหม่ อันเป็นสถานที่ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้เสด็จมาตั้งค่ายพักแรม
ณ ค่ายนี้ก่อนยกทัพเข้าไปตีเมือง...

หลังจากเสด็จพระราชพิธี เมื่อ 25 มกราคม 15 แล้ว เสด็จกลับประทับแรม ณ พระ
ตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ ในคืนนั้นก่อนรุ่งสว่างสมเด็จพระบรมราชินีนาถได้ทรงสุบินนิมิตว่า
สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ได้เสด็จมาปรากฏพระองค์ขึ้นที่หน้าพระแท่นบรมม... องค์
สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ได้มีกระแสพระราชดำรัสแก่สมเด็จพระ ว่า พระองค์ท่านปัจจุบันนี้
ดวงวิญญาณยังอยู่ในประเทศไทย เพราะทรงห่วงบ้านเมืองประชาชนคนไทย... ทรงเตือนว่า
ในอนาคตต่อจากนี้ไปบ้านเมืองไทย จะประสบกับความวุ่นวายยุ่งยากและความมีดมนยิ่งขึ้น
อย่างน่ากลัวอันตรราย เหมือนกับที่เกิดในสมัยพระองค์ท่าน ขอให้สมเด็จพระนางเจ้า
พระบรมราชินีนาถ ทรงเป็นกำลังพระทัยถวายแด่ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบัน...
พระองค์ทรงพิจารณาแล้วเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันนี้ จักเป็นผู้นำพา
ชาติไทยและประชาชนชาวไทยผ่านห้วงวิกฤตนี้ได้อย่างแน่นอน... ขอให้ทั้งสองพระองค์ได้ทรง
ให้กำลังใจ แก่ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่ที่เขาล่าช้าไม่มีโอกาสเข้าใกล้ถวายรายงานโดย
ใกล้ชิด... จึงทรงขอให้รวบรวมชาวไทยผู้รักชาติเหล่านั้น และสนับสนุนให้เขาได้มีกำลังใจ
เพื่อรักษาชาติบ้านเมืองไว้

...จากพระสุบินนี้เอง ทั้งสองพระองค์จึงได้ทรงพระราชนิพนธ์เพลง ความฝันอัน
สูงสุดนี้ขึ้น และได้พระราชทานพระราชนิพนธ์เพลงนี้พิมพ์แจกพระราชทานแก่ข้าราชการ
ทหาร ตำรวจ พลเรือน... และได้โปรดเกล้าฯ ให้คุณทองศักดิ์ ภัคดีเทวา และคุณจินตนา สุข
สถิต ร้องเพลงนี้สอนให้แก่ข้าราชการ พลเรือน ทหาร ตำรวจเป็นครั้งแรกที่ตำหนักภูพิงคราชนิ
เวศน์ในปีต่อมา และจากเพลงนี้ได้แพร่หลายไปทั่วประเทศ และได้นำมาใช้เป็นบทเพลง
ลูกเสือชาวบ้านมาจนบัดนี้¹

¹ คำที่ขีดเส้นใต้เป็นของผู้เขียนใน ประยุทธ์ สิทธิพันธ์. (2519). ลูกเสือ 4 แผ่นดิน. หน้า 487-488.

เรื่องเล่าของ พล.ต.ต.เจริญฤทธิ์ เป็นการพยายามเชื่อมโยงอดีตมาสู่ปัจจุบัน โดยสมเด็จพระนเรศวรในพระสุบินนิมิตของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดที่มีต่อบริบททางการเมืองในขณะนั้นที่เป็นอันตรายต่อชาติอย่างยิ่ง พระองค์จึงต้องฝากฝังให้กับรัชกาลที่ 9 แต่ทว่าเป้าหมายสำคัญที่สุด คือ ตอนท้ายที่เชื่อมโยงมาสู่ลูกเสือชาวบ้าน อันเป็นองค์กรจัดตั้งที่ตนรับผิดชอบอยู่ ทั้งสมเด็จพระนเรศวร สถาปนิกษัตริย์ และเพลงพระราชนิพนธ์จึงแยกจากกันไม่ออกกับลูกเสือชาวบ้าน

ทว่าปัญหาสำคัญยิ่งในแง่ของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เรื่องเล่าฉบับ พล.ต.ต.เจริญฤทธิ์ ที่กล่าวว่า ทั้งรัชกาลที่ 9 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ได้เสด็จไปในพระราชพิธีสังเวยดวงวิญญาณสมเด็จพระนเรศวร เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2515 ที่จังหวัดเชียงใหม่ ไม่ตรงกับข้อมูลที่ปรากฏในหนังสือพระราชกรณียกิจที่จัดทำโดยสำนักพระราชเลขาธิการใน พ.ศ. 2515 ระบุว่าพระราชกรณียกิจของทั้งสองพระองค์ในวันนั้น เวลา 10.30 น. ทรงประกอบพระราชพิธีบวงสรวงสมเด็จพระนเรศวรที่ตำบลท่าโรง อำเภอวิเชียรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ ไม่มีการบันทึกเลยว่าทั้งสองพระองค์เสด็จไปที่จังหวัดเชียงใหม่ในวันนั้น และในปีเดียวกัน ทั้งสองพระองค์รวมถึงพระเจ้าลูกเธอเสด็จพระราชดำเนินกลับจากแปรพระราชฐาน ณ ภูพิงคราชนิเวศน์ จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งแต่วันที่ 20 มกราคมแล้ว¹ ทำให้เรื่องเล่าฉบับ พล.ต.ต.เจริญฤทธิ์ จึงมีลักษณะไม่ตรงกับชุดข้อเท็จจริงที่ทางราชสำนักเผยแพร่สู่สาธารณะ น้ำหนักของความน่าเชื่อถือจึงดูลดน้อยลงไป ซึ่งไม่แน่ใจว่าอาจจะเป็นสาเหตุที่ทำให้เรื่องเล่าฉบับ พล.ต.ต.เจริญฤทธิ์ กับความเป็นมาของเพลงพระราชนิพนธ์ “ความฝันอันสูงสุด” ไม่ได้รับพื้นที่อย่างเป็นทางการในปัจจุบัน²

ไซ้ว่าเรื่องเล่าฉบับ พล.ต.ต.เจริญฤทธิ์ จะปราศจากความชอบธรรมไป เนื่องจากเรื่องเล่าชุดนี้ได้ถูกเผยแพร่อีกครั้งในหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2519 พล.ต.ต.เจริญฤทธิ์ ได้เปิดเผยว่า เรื่องเล่าชุดนี้สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงเล่าให้ข้าราชการบริพารใกล้ชิดทราบ พล.ต.ต.เจริญฤทธิ์ ก็เป็นหนึ่งในนั้นจึงได้บันทึกไว้ “...ต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงขอทอดพระเนตรบันทึกและโปรดเกล้าฯ ให้เผยแพร่ได้ดังกล่าว”³ หมายความว่า พล.ต.ต.เจริญฤทธิ์ ได้รับพระบรมราชานุญาตจากองค์พระมหากษัตริย์

¹ สำนักพระราชเลขาธิการ. (2515). *เล่มเดิม*. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

² ในปัจจุบันยังคงมีเว็บไซต์บางแห่งที่เผยแพร่เรื่องเล่าฉบับ พล.ต.ต.เจริญฤทธิ์ แต่ถือว่ามีจำนวนน้อย ตัวอย่างใน เดลินิวส์. (2559). *เพลงพระราชนิพนธ์ 'ปลุกใจ'*. (ออนไลน์)

³ เผย'พระสุบิน'สมเด็จพระเจ้า'ความฝันอันสูงสุด'. (2519, 12 สิงหาคม). *ไทยรัฐ*, น. 1-2.

ให้เผยแพร่แล้ว ซึ่งข้อเท็จจริงผิดถูกเช่นไรนั้นมิอาจอธิบายอย่างกระจ่างในที่นี้ได้ แต่ที่สำคัญ คือ ชูจุดที่ความจริงสองชุดจากราชสำนักในแง่ของวันที่เกิดเหตุการณ์มีความไม่ลงรอยกัน และดำเนินคู่ขนานเผยแพร่ออกไปในสังคม

ความเป็นมาของเพลงพระราชนิพนธ์ “ความฝันอันสูงสุด” ฉบับ พล.ต.ต.เจริญฤทธิ์ จึงมีลักษณะเป็นเพลงพระราชนิพนธ์การเมือง หรือมีความเป็นการเมืองกว่าฉบับของท่านผู้หญิงมณีรัตน์ ถ้าพิจารณาเรื่องเล่าชุดนี้กับบริบททางการเมืองในขณะนั้นที่ใกล้ถึงเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ อาจช่วยฉายภาพให้เห็นถึงความพยายามที่จะเชื่อมโยงความเป็นมาของเพลงพระราชนิพนธ์เข้ากับสมเด็จพระนเรศวรมากขึ้น ซึ่งบทบาทของ พล.ต.ต.เจริญฤทธิ์ ทำงานใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทมาเป็นเวลานาน ทำให้ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยในการฝึกอบรมลูกเสือชาวบ้าน คำสัมภาษณ์ในหนังสือ “ในหลวงของเรา” เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2519 พล.ต.ต.เจริญฤทธิ์ อ้างถึงพระราชดำริที่รัชกาลที่ 9 ทรงรับสั่งว่า “...กิจการลูกเสือชาวบ้านจะยังประโยชน์ให้กับประเทศชาติ เพราะเวลานี้คนไทยกำลังแตกแยกกัน... จะทำอย่างไรจึงจะทำให้คนไทยสมัครสมานสามัคคีกันได้เหมือนเดิม... กิจการลูกเสือเป็นประโยชน์อย่างยิ่งใหญ่ จะทำให้คนไทยเล็กเป็นศัตรูกัน...”¹ แต่ความเป็นจริงในเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ กลุ่ม ตชด. และลูกเสือชาวบ้าน มีความเกี่ยวข้องกับการสังหารหมู่ นักศึกษา และมีกรกล่าวหาว่ารัฐมนตรีบางคนเป็นคอมมิวนิสต์² ดังนั้น ความมุ่งหวังที่พยายามจะให้ลูกเสือชาวบ้านภายใต้การดูแลของ ตชด. เป็นตัวประสาน “ความสมัครสมานสามัคคี” ของคนในชาติจึงไม่เกิดขึ้นในเหตุการณ์วันนั้น

เมื่อพิจารณาจากทั้งบทบาทของ พล.ต.ต.เจริญฤทธิ์ ที่มีต่อสถาบันกษัตริย์ และองค์กรจัดตั้งที่รับผิดชอบอยู่ จึงเข้าใจได้ไม่ยากว่า ทำไมเรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของเพลงพระราชนิพนธ์ “ความฝันอันสูงสุด” จึงมีจุดเริ่มต้นจากการที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงพระสุบินนิมิตถึงสมเด็จพระนเรศวร และสามารถเผยแพร่ได้ในช่วงเวลานั้น แม้ความจริงเรื่องของพระราชกรณียกิจในวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2515 จะไม่ตรงกับหนังสือที่จัดทำโดยสำนักราชเลขาธิการก็ตามที่ แต่กระนั้นเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวร หรือการใช้

¹ อัครวัฒน์ โอสถานุเคราะห์. (2545). *ในหลวงของเรา*. หน้า 185, 189-190.

² นอกจากนี้ พล.ต.ต.เจริญฤทธิ์ เป็นหนึ่งในผู้เข้าร่วมประชุมคณะรัฐมนตรีในเช้าวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 โดยมีข้อเสนอในทางเดียวกับประมาณ อติเรกสาร รองนายกรัฐมนตรีในขณะนั้นว่า “...นี่เป็นโอกาสที่จะปราบปรามนักศึกษาและ “ลอบซื้อศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย...” ในท้ายที่สุดการประชุมประหวังของลูกเสือชาวบ้านสลายตัวไปหลังการรัฐประหาร ด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงขอร้องให้พวกเขากลับบ้าน ดู ธงชัย วินิจจะกุล. (2558). *เล่มเดิม*. หน้า 15-19.

พระนามของพระองค์ในการบอกเล่าถึงบางสิ่งบางอย่างที่จะมีผลต่อความทรงจำของผู้คน และการลดทอนความชอบธรรมของข้าผู้คุมการณ์การเมืองฝ่ายตรงข้ามกับรัฐยังใช้ได้ดีเสมอโดยเฉพาะบริบทยุคสงครามเย็น ไม่ต่างจากการที่รัฐได้ทำการสถาปนาอำนาจนำเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ในช่วงเวลานี้ ซึ่งมีลักษณะร่วมที่คล้ายกับเรื่องเล่าฉบับ พล.ต.ต.เจริญฤทธิ์ ที่ดูเหมือนจะเชื่อมโยงไม่ได้ หรือเชื่อมโยงได้ไม่สนิทกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ แต่ด้วยวิธีการต่าง ๆ กลับทำให้เชื่อมโยงได้ และการเชื่อมโยงนั้นมีลักษณะอยู่นอกเหนือไปจากในโลกแห่งความจริง แต่อยู่โลกเสมือนฝัน ดังกรณีจังหวัดอุดรธานี (หรือจังหวัดหนองบัวลำภูในปัจจุบัน) ที่เชื่อมโยงด้วยโครงเรื่องที่ไม่สำคัญ กรณีจังหวัดเชียงใหม่ที่เกิดจากการอนุমানของกรมศิลปากร และกรณีของจังหวัดเพชรบูรณ์ที่เกิดจากการติดต่อกับสมเด็จพระนเรศวรในโลกแห่งวิญญาน ความพยายามในการเชื่อมโยงเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรในพื้นที่ทั้งสามแห่งนี้มีนัยยะของการต่อต้านอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ของ พคท.¹ เช่นเดียวกับเรื่องเล่าฉบับ พล.ต.ต.เจริญฤทธิ์ ที่แฝงด้วยอุดมมุ่งหมายทางการเมืองไม่ต่างกัน

เรื่องเล่าฉบับท่านผู้หญิงมณีรัตน์กับเรื่องเล่าฉบับ พล.ต.ต.เจริญฤทธิ์ ที่มีความแตกต่างกันอาจเป็นผลมาจากบริบทของกระแสพระราชอำนาจนำของสถาบันกษัตริย์ที่เปลี่ยนไป เรื่องเล่าฉบับ พล.ต.ต.เจริญฤทธิ์ เกิดขึ้นในบริบทหลัง 14 ตุลาฯ ที่กระแสพระราชอำนาจนำเริ่มขึ้นสู่กระแสสูง ภายใต้บริบทที่ พคท. ยังไม่ล่มสลาย การใช้กลไกทางวัฒนธรรมซึ่งเพลงเป็นหนึ่งในนั้น² จึงจำเป็นมากสำหรับช่วงเวลานี้ ความเป็นมาของเพลงพระราชนิพนธ์ “ความฝันอันสูงสุด” จึงต้องนำเชื่อมโยงกลับไปหาพระมหากษัตริย์ในอดีต เพื่อสร้างความชอบธรรมแก่รัฐและสถาบันกษัตริย์ในขณะนั้น ที่สามารถใช้สิทธิในการใช้กำลังทั้งทหารและกองกำลังจัดตั้งในการปราบปราม

¹ ดูหัวข้อ 3.5 ประกาศอิสรภาพ ณ พื้นที่สีแดง: การปราบปรามคอมมิวนิสต์ด้วยเรื่องเล่าและแรงศรัทธา

² กลไกทางวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่ง คือ *เหรียญสมเด็จพระนเรศวรมหาราชหลังพระไพบรียา* ซึ่งรัชกาลที่ 9 โปรดฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อพระราชทานแก่ทหาร ตำรวจ และอาสาสมัครรักษาดินแดน “...ซึ่งได้ปฏิบัติหน้าที่ป้องกันประเทศชาติ เมื่อ พ.ศ. 2519...” ด้านหน้าเป็นพระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวรประทับนั่งประกาศอิสรภาพ ส่วนด้านหลังเป็นรูปพระไพบรียาที่สร้างสมัยรัชกาลที่ 4 อันมีนัยแฝงว่า “...ผู้ประสงค์ร้ายต่อพระองค์มีอันพ่ายแพ้ต่อพระองค์ไป” ใน ปลาย นูรพาทิศ. (2551). *ตามรอย 'วัดมุงคล' สมเด็จพระนเรศวรมหาราช*. หน้า 93-95.; กองบรรณาธิการข่าวสดได้สัมภาษณ์นายทหารสองคนที่ได้รับเหรียญนี้จากพระหัตถ์ของรัชกาลที่ 9 ขณะเสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมทหารที่ปฏิบัติหน้าที่ในจังหวัดนราธิวาสเมื่อ พ.ศ. 2519 ใน กองบรรณาธิการข่าวสด. (2549). *ตามหาคนในรูป ภาพมุงคล ในหลวงกับประชาชน*. หน้า 98-99,176-177.

พคท. ส่วนเรื่องเล่าฉบับท่านผู้หญิงมณีรัตน์ เกิดขึ้นในภาวะที่สถาบันกษัตริย์มีฐานมวลชนอย่างแท้จริง (Mass Monarchy) ความเป็นมาของเพลงพระราชนิพนธ์ “ความฝันอันสูงสุด” จึงเน้นเล่าบทบาทของรัชกาลที่ 9 กับสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ที่มีส่วนในการพระราชนิพนธ์ปราศจากการเชื่อมโยงกับพระมหากษัตริย์ในอดีต และมีถ้อยความที่แสดงออกในเชิงการเมืองอย่างตรง ๆ¹ ฉะนั้น เรื่องเล่าทั้งสองฉบับจึงอาจเป็นส่วนหนึ่งในการนำเสนอภาพลักษณ์ของสถาบันกษัตริย์ที่แปรไปตามบริบทของกระแสพระราชอำนาจนำไปในตัว²

ทั้งเพลง “ทหารพระนเรศวร” และเพลงพระราชนิพนธ์ “ความฝันอันสูงสุด” อันมีความเชื่อมโยงกับเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวร ถูกนำมาใช้การได้เสมอยามที่ชนชั้นนำมองว่าประเทศชาติกำลังเข้าสู่ภาวะวิกฤต ดังเช่นที่เกิดขึ้นภายหลังการรัฐประหารรัฐบาลยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ใน พ.ศ. 2557 คณะ คสช. ได้นำเพลงปลุกใจต่าง ๆ ที่เคยใช้ในอดีต รวมถึงทั้งสองเพลงนี้ มาเปิดซ้ำ³ เพื่อตอกย้ำมนตร์ขลังของเสียงเพลง และมีนัยสำคัญในการต่อต้านผู้ที่เป็นปฏิปักษ์กับชนชั้นนำ

4.4 คำสอนของพระเกจิอาจารย์: การเชื่อมโยงเรื่องเล่าในมิติศาสนาพุทธ (ไทย)

การเชื่อมโยงเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรให้เข้าสู่มิติของศาสนาพุทธเกิดขึ้นให้เห็นเป็นรูปธรรมมาแล้วในกรณีของการสร้าง “พระเจดีย์อิสรมภาพ อนุสรณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช” จังหวัดเพชรบูรณ์ ในช่วง พ.ศ. 2522-2524⁴ อันถือเป็นการประกอบสร้างเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับรัฐแต่ในวัฒนธรรมแบบมวลชน ด้วยเหตุที่ศาสนาพุทธมีบทบาทต่อความคิดของคนในสังคมไทยเป็นอย่างมาก ทั้งการเผยแพร่คำสอนหรือหลักธรรมที่อ้างไปถึงพระพุทธเจ้า หรือคำสอนที่เป็นแนวคิดที่

¹ ดูข้อถกเถียงในหัวข้อ 3.1.3 พระราชอำนาจนำ (Royal Hegemony)

² นอกจากเรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของเพลงพระราชนิพนธ์ *ความฝันอันสูงสุด* สองชุดดังที่ได้อธิบายมา ยังปรากฏเรื่องเล่าอีกชุดหนึ่ง คือ การดัดแปลงมาจากเพลง *The Impossible Dream* จากละครบรอดเวย์ชื่อ *Man of La Mancha* ที่จัดการแสดงระหว่าง พ.ศ. 2508-2514 แต่ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับปริญาณิพนธ์ชิ้นนี้โดยตรงจึงขอละเว้นในการอธิบายไว้ แต่สำหรับผู้ที่สนใจเรื่องเล่าชุดนี้สามารถดูข้อเสนอเบื้องต้นได้ใน สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. (2544). *เล่มเดิม*. หน้า 122-123.; และดูตัวอย่างของสื่อที่นำเสนอเรื่องเล่าชุดนี้ใน สยามรัฐออนไลน์. (2562). *ความฝันอันสูงสุด*. (ออนไลน์)

³ โฟสต์ทูเดย์. (2557ข). *รู้จัก"เพลงปลุกใจ"บนหน้าจอหลังรัฐประหาร*. (ออนไลน์)

⁴ ดูหัวข้อ 3.5.3 “พระเจดีย์อิสรมภาพ อนุสรณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช” จังหวัดเพชรบูรณ์: การใช้หลักศาสนาพุทธนำทางด้านคอมมิวนิสต์

มีลักษณะเฉพาะของพระเกจิอาจารย์¹ ที่มีชื่อเสียงทั้งในระดับชุมชนหรือระดับประเทศ ซึ่งมีบทบาทนำทางความคิดต่อผู้ที่เลื่อมใสในพระศาสนาเป็นอย่างมาก อาจะยิ่งกว่าคำสอนที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์ในคัมภีร์พระไตรปิฎกเสียด้วยซ้ำไป ซึ่งประวัติของพระเกจิอาจารย์เหล่านี้มักจะถูกประกอบสร้างให้กลายเป็นเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ที่สะท้อนถึงลักษณะ “วีรบุรุษแบบพระสงฆ์ไทย”²

ด้วยเหตุนี้ เรื่องเล่าแฝงฝังอยู่ภายในคำสอนจึงได้รับความน่าเชื่อถือจากผู้ที่เลื่อมใสศรัทธา และลักษณะสำคัญของเรื่องเล่าในคำสอนนั้นจึงมักแทรกเรื่องราวเกี่ยวกับบุคคลสำคัญซึ่งได้ทำคุณงามความดีตามหลักศาสนาพุทธ โดยเฉพาะบุคคลสำคัญที่เป็นพระมหากษัตริย์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน สมเด็จพระนเรศวรเองก็เป็นหนึ่งในนั้น ซึ่งเรื่องเล่าของพระองค์ถูกประกอบสร้าง ความหมายใหม่จากหลวงพ่อกุญแจลิงดำ รวมถึงพระสุพรรณกัลยา พระพี่นางของพระองค์ได้ถูกสร้างตัวตนขึ้นอย่างแพร่หลายโดยหลวงปู่โง่น ไสโรโย สิ่งเหล่านี้เป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่เริ่มแพร่หลายในทศวรรษ 2530 ถึงต้นทศวรรษ 2540

4.4.1 “การกลับชาติมาเกิด” ในเรื่องเล่าของหลวงพ่อกุญแจลิงดำ

พระราชพรหมยาน (วีระ ถาวโร) หรือที่รู้จักกันทั่วไปในนาม “หลวงพ่อกุญแจลิงดำ” เป็นอดีตเจ้าอาวาสวัดจันทาราม (ท่าซุง) จังหวัดอุทัยธานี เป็นบุตรของนายควงและนางสมบุญร์สังข์สุวรรณ เรื่องเล่าอิทธิปาฏิหาริย์เกี่ยวกับท่านเรียกว่าเริ่มขึ้นก่อนท่านจะเกิดในวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2459 โดยนางสมบุญร์ฝันว่ามีพรหมนำดวงแก้วมาให้ โยมลุงของท่านที่บวชเป็นพระภิกษุได้มานมัสการจึงทำนายว่าท่านจุติลงมาจากชั้นพรหม ครั้นเกิดมาแล้วได้ 12 ขวบปี อิทธิปาฏิหาริย์ยังบังเกิดขึ้นกับตัวท่าน ในขณะนั้นท่านป่วยเป็นอหิวาตกโรค แต่ก็หายได้เพราะท่านนิมิตเห็นองค์พระพุทธเจ้าพร้อมฉัพพรรณรังสี เห็นกายทิพย์ของตนเอง พร้อมกับได้ท่องเที่ยวในภพภูมิต่าง ๆ กระทั่งฟื้นคืนชีพขึ้นมาใหม่ เรื่องเล่าเกี่ยวกับอิทธิปาฏิหาริย์ยังเป็นสิ่งที่ผูกพันกับตัวท่านเรื่อยไปตั้งแต่อุปสมบทเมื่ออายุ 20 ปี การออกธุดงค์ไปในป่า จนเป็นเจ้าอาวาสวัดท่าซุงเมื่อ

¹ สายปาน ปุริวรรคชนะ ให้นิยามของพระเกจิอาจารย์ไว้ว่า “...หมายถึง พระภิกษุผู้ซึ่งเป็นที่เคารพศรัทธาของพุทธศาสนิกชนว่า ได้ประพฤติปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัดตามในพระธรรมวินัยและบรรลुकุณวิเศษจากสมาธิวิปัสสนาจนกระทั่งมีวิทยาคม หรือมีคุณวิเศษอื่นๆ โดยมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับคุณวิเศษของตัวพระภิกษุรูปนั้นๆ รวมถึงวัดอุ้มงคลของท่าน ทั้งเมื่อยังมีชีวิตอยู่และเมื่อมรณภาพไปแล้ว” ใน สายปาน ปุริวรรคชนะ. (2555). อิทธิปาฏิหาริย์กับการสร้างเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์: ขนบนิยมและพลวัตในประวัติพระเกจิอาจารย์ในสังคมไทยภาคกลาง. หน้า 17.

² แหล่งเดิม. หน้า 265.

พ.ศ. 2511 แม้กระทั่งมรณภาพเมื่อวันที่ 30 ตุลาคม พ.ศ. 2535 ยังมีเรื่องเล่าว่าสังฆารของท่านไม่เน่าเปื่อย เป็นเหตุให้ทุกวันนี้ผู้นับถือทั่วไปยังเข้านมัสการสรีระสังฆารของท่านที่วัดท่าซุงอยู่เสมอ¹

จากการศึกษาของสายป่าน บุริวรรณชนะ ได้วิเคราะห์เรื่องเล่าจากชีวประวัติของหลวงพ่อกุญแจถึงคำพบว่า อิทธิปาฏิหาริย์ที่ปรากฏในชีวประวัตินั้น ประกอบด้วย การมีปฏิสัมพันธ์กับมนุษย์ ความสามารถในการระลึกชาติ ความสามารถในการหยั่งรู้วาระจิตของผู้อื่น การดำแสดงฤทธิ์ด้วยวิธีต่าง ๆ (การถอดกายทิพย์หรือไปยังต่างภพภูมิ) การปรากฏลักษณะของผู้มีบุญ และมีเหตุการณ์ศรียในชวงมรณภาพที่สังฆารของท่านไม่เน่าเปื่อย อันถือเป็นขนบนิยมของการเขียนเรื่องเล่าทางศาสนาพุทธ² ซึ่งอิทธิปาฏิหาริย์ที่แฝงอยู่ภายในชีวประวัติเป็นฐานสำคัญ ส่งผลทำให้เรื่องเล่าต่าง ๆ ที่ถูกถ่ายทอดจากท่านไม่ว่าจะรูปแบบการเทศนาหรืองานเขียนล้วนได้รับความน่าเชื่อถือไปตามกัน สำหรับเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรของหลวงพ่อกุญแจถึงคำปรากฏอยู่ในหนังสือสองเล่มที่ท่านเป็นผู้เขียน ได้แก่ “เรื่องจริงอิงนิทาน เล่ม 2” พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2519 และ “หลวงพ่อกุญแจ” พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2537

หนังสือ “เรื่องจริงอิงนิทาน เล่ม 2” เดิมทีหลวงพ่อกุญแจถึงคำต้องการให้เป็นหนังสืออ่านสำหรับเด็ก แต่พอพิมพ์เล่มแรกออกมากลับได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก มีจดหมายส่งมาทวงถามเล่มต่อ ๆ มา จึงกลายเป็นที่มาของฉบับพิมพ์เล่มที่สอง³ ในหนังสือเล่มนี้ท่านเล่าถึงเหตุการณ์ในพิธีพุทธาภิเษกพระรูปและเหรียญสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2518 ณ วัดบวรนิเวศ ราชวรวิหาร ตามพระราชประสงค์ของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ⁴ โดยก่อนจะเริ่มพิธีนั้นท่านเห็นชายคนหนึ่งแต่งชุดสีแดงทั้งตัวและมีรูปร่างใหญ่โตมายืนจ้องหน้าอยู่ใกล้ ๆ ได้ซักถามกันจนทราบว่าชายผู้นั้น คือ สมเด็จพระนเรศวร ซึ่งเสด็จติดตามรัชกาลที่ 9 กับสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ มา ท่านจึงซักถามต่อจนได้ความว่าสาเหตุที่ติดตามมานั้น เพราะสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เคยเป็นพระราชธิดาของชายที่อ้างว่าเป็นสมเด็จพระนเรศวรมาก่อน ท่านจึงถามต่อว่า

¹ ดำรงธรรม. (2552). *ตามรอยพระอรหันต์ หลวงพ่อกุญแจถึงคำ (พระราชพรหมญาณเถระ) วัดท่าซุงอุทัยธานี*. กรุงเทพฯ: ไทยควอลิตี้บุ๊คส์. อ้างถึงใน สายป่าน บุริวรรณชนะ. (2555). *เล่มเดิม*. หน้า 168-169, 216.

² ดูการวิเคราะห์อย่างละเอียดใน สายป่าน บุริวรรณชนะ. (2555). *เล่มเดิม*. หน้า 190-217.

³ กุญแจถึงคำ. (2519). *เรื่องจริงอิงนิทาน เล่ม 2*. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

⁴ *แหล่งเดิม*. หน้า 62-63.

...ตามประวัติไม่เคยเขียนไว้เลยว่าท่านมีเอกอัครมเหสีหรือมีพระราชโอรส พระราชธิดา ท่านมีลูกได้ยังไง ท่านไปมีภรรยาไว้ตั้งแต่เมื่อไร พระองค์ก็ตรัสตอบว่า ถ้าสมัยอยู่ชานี้ผมก็นึกไม่ออกเหมือนกัน... จึงได้ถามต่อไปว่า ถ้าอย่างนั้นสมเด็จพระบรมราชินีนาถเป็นพระราชธิดาของพระองค์ตั้งแต่สมัยไหน พระองค์ก็ตรัสว่าตั้งแต่สมัยก่อนโน้นนานมาแล้วหลายจังหวัด แล้วก็มาจังหวัดสุดท้ายนี้ ในสมัยพระพุทธเจ้าที่สมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า กกุสันโธ ลูกคนนี้เป็นลูกผม สมัยนั้นผมมีลูกสาว 7 คน และลูกคนนี้ (สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ-ผู้วิจัย) เป็นลูกคนที่ 4 ของผม (ต่อไปเป็นคำของหลวงพ่อกุญชรสิงดำ-ผู้วิจัย) ลำดับของลูกคนที่ 4 นี้ถ้าจำผิดก็ขอประทานอภัยด้วย มันหลายวันมาแล้ว จึงได้มาพูด พูดวันนี้มันเป็นวันที่ 28 พฤศจิกายน 2518 เวลาผ่านมานาน...¹

สรุปใจความได้ว่า สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเป็นพระราชธิดาของดวงวิญญาณที่อ้างว่าตนเป็นสมเด็จพระนเรศวรมาแล้วหลายภพชาติ จากนั้นท่านได้เล่าต่อว่า สมเด็จพระนเรศวรเปรียบเทียบกับสภาพประเทศไทยขณะนั้นไม่ต่างจากเมื่อครั้งเสียกรุงฯ ครั้งที่สอง ซึ่งเป็นไปตามบริบทในขณะนั้นที่มีการปะทะกันระหว่างรัฐไทยกับ พคท. และบรรดาผู้ที่มีแนวคิดโน้มเอียงไปทางซ้ายแบบคอมมิวนิสต์ ความมั่นคงของรัฐไทยในขณะนั้นจึงดูเปราะบางมากในสายพระเนตรของสมเด็จพระนเรศวร

...เวลานี้ประเทศไทยก็มีสภาพอย่างนั้น พวกนักเดินขบวนทั้งหลาย ตลอดจนพวกทำลายทรัพย์สินของประชาชนก็ดี ทำลายทรัพย์สินของประเทศชาติก็ตาม ไม่มีใครลงโทษกันปล่อยไปตามอหิยาศัย แต่ว่าคนดีที่มีความเคารพกฎหมาย ถ้าทำอะไรผิดไปบ้างก็ติดตาราง... อยากจะขออาราธนาพระองค์ท่าน พร้อมไปด้วยบรมกษัตริย์ทั้งหมด แล้วก็บรรดาเทวดาและพรหมทั้งหมดให้ช่วยกันปกป้องรักษาประเทศไทยให้ปลอดภัยจากข้าศึกคนที่คิดรุกรานไทยจงพินาศไป...²

นอกจากนั้นเรื่องเล่าในหนังสือเล่มนี้ยังสะท้อนภาพของสมเด็จพระนเรศวรที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับราชวงศ์จักรี ดังความตอนหนึ่งที่หลวงพ่อกุญชรสิงดำเอ่ยชมสมเด็จพระนเรศวรว่า “...ความจริงพระมหากษัตริย์ที่มีหน้าสวย ๆ แบบนี้นี้ก็ควรจะเรียกว่าเป็นนักรบหน้า

¹ แหล่งเดิม. หน้า 69.

² แหล่งเดิม. หน้าเดิม.

นาง...”¹ ทันใดนั้นรัชกาลที่ 1 ซึ่งทรงประทับอยู่ที่นั่นด้วยทรงตรัสขึ้นมาว่าที่จริงต้องเรียก “เพชฌฆาตหน้านาง” สมเด็จพระนเรศวรก็ทรงพระสรวลตรัสกลับว่า “...บอกนี่เขาล้อผมเสมอ เขา (รัชกาลที่ 1 – ผู้วิจัย)... ถามว่าทำไม ตอบว่าเขาหาว่าผมนะหน้าตัวเมีย คือหน้าผู้หญิง เขาเรียกว่า “นักรบหน้าตัวเมีย” เขาล้อผมยังงั้น เขาเรียกว่า “เพชฌฆาตหน้าตัวเมีย” แต่ความจริงวันนี้เขาเกรงใจพระคุณท่าน เลยเรียก “เพชฌฆาตหน้านาง”...”²

ใจความหลักของเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรในหนังสือ “เรื่องจริงอิงนิทานเล่ม 2” คือ การเน้นความสัมพันธ์ของสมเด็จพระนเรศวรกับสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และรัชกาลที่ 1 อันเป็นต้นราชวงศ์จักรี ลักษณะของการเล่าเรื่องนั้นแสดงถึงลักษณะเป็นกันเองระหว่างสมเด็จพระนเรศวรกับหลวงพ่อกุญแจ ซึ่งอิทธิปาฏิหาริย์ในการมีปฏิสัมพันธ์กับดวงวิญญาณตามหนังสือเล่มนี้ อาจจะมีส่วนสำคัญที่ทำให้เรื่องเล่าในเล่มต่อไปได้รับความน่าเชื่อถืออย่างกว้างขวาง

หนังสือเล่มต่อมาชื่อว่า “หลวงพ่อกุญแจ” ได้รับการจัดพิมพ์หลังจากท่านมรณภาพเป็นเวลาสองปี พระครูปลัดดอมนันต์ พุทธญาณ โฉมเจ้าอาวาสวัดท่าซุงในขณะนั้นเล่าที่มาของหนังสือเล่มนี้ในคำปรารภใจความว่า เมื่อครั้งที่หลวงพ่อกุญแจยังมีชีวิตอยู่ได้มีการบันทึกเทปเรื่อง “กุญแจของหลวงพ่อกุญแจ” ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2533 ถึงเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2534 และได้คัดลอกพิมพ์แจกแก่ผู้ที่สนใจ จากนั้นในเดือนกันยายน พ.ศ. 2537 จึงตัดสินใจพิมพ์หนังสือเล่มนี้แจกแก่ผู้ถวายสังฆทานชุดละ 500 บาท ในหนังสือเล่มนี้เล่าการปฏิบัติกุญแจของท่านตั้งแต่เริ่มบวชพรรษาแรกจนถึงพรรษาที่สี่ พร้อมประสมการณต่าง ๆ ขณะฝึกกุญแจ³

เรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรเริ่มขึ้นเมื่อครั้งที่หลวงพ่อกุญแจถึงดื่บวชพรรษาที่ 1 ผ่านไป และกำลังจะเข้าสู่พรรษาที่ 2 หรือประมาณ พ.ศ. 2480 ท่านได้ฝึก “อดีตังสญาณ” หรือการรู้เหตุการณ์ในอดีตที่ผ่านมาแล้ว⁴ ในปราศรัยประจันต์ อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี⁵ พร้อมกับพระสงฆ์อีก 2 รูป แต่ในระหว่างฝึกมาได้เกือบ 20 วัน จึงมีความคิดที่จะย้ายสถานที่ฝึก อันเป็นเวลาประจวบเหมาะที่ชายแก่คนหนึ่งอายุประมาณ 60 ปีผ่านทางมา พร้อมกับแนะนำสถานที่ที่จะย้ายราวกับว่าเคยรู้จักมาก่อนหน้านี้ ทั้งที่ในความเป็นจริงเพิ่งพบเจอกันว่า “...

¹ แหล่งเดิม. หน้า 70.

² แหล่งเดิม. หน้าเดิม.

³ หลวงพ่อพระราชพรหมยาน (หลวงพ่อกุญแจ). (2537). หลวงพ่อกุญแจ. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 37.

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 9.

ถ้าย้ายนะ ก็ย้ายไปฝั่งทิศตะวันตกของอำเภอศรีประจันต์ ด้านโน้นมีดินที่มีความสำคัญอยู่จุดหนึ่ง นั่นคือ ดอนเจดีย์ เจดีย์ที่พระนเรศวรมหาราช บรรจุเครื่องกษัตริย์ ที่พระมหาอุปราชแต่งตัวเวลานั้น ทั้งของจ้าว ทั้งมีด อะไรก็ตาม ทั้งหมด เครื่องแต่งกายทั้งหมด มาฝังไว้ที่นั่น”¹

เมื่อได้สนทนากันต่อหลวงพ่อกุญชรจึงดำใจทราบบว่าชายแก่คนนั้นเกิดตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ท่านเห็นว่าชายแก่ผู้นี้น่าจะรู้เรื่องเมื่อครั้งที่รัชกาลที่ 6 มาทำพิธีกรรมที่ดอนเจดีย์ จึงสอบถามไปและได้คำตอบกลับมาว่า “...ท่าน (ชายแก่-ผู้วิจัย) ก็มาร่วมงานด้วย ในการร่วมงานเวลานั้น รัชกาลที่ 6 ก็ใช้พราหมณ์บวงสรวงเชิญเทพเจ้า ก็ถามท่าน (ชายแก่-ผู้วิจัย) ว่า พราหมณ์บวงสรวงเชิญเทพเจ้า เทพเจ้ามาใหม่ ท่าน (ชายแก่-ผู้วิจัย) ก็บอกว่า ผมก็ไม่รู้เหมือนกันว่า เทพเจ้าของพราหมณ์มาหรือไม่มา...”² พอไปถึงดอนเจดีย์ชายแก่คนนั้นก็เล่าให้ท่านฟังด้วยว่าในองค์เจดีย์มีการฝังอาวุธทั้งหมดที่อยู่บนคอช้างของพระมหาอุปราชา ท่านถามต่อว่าสนามรบอยู่ตรงนี้หรือไม่ “...ท่าน (ชายแก่-ผู้วิจัย) บอก การรบ รบที่ลาดหญ้า ไม่ใช่ที่นี่ แต่ว่าการจะสร้างเจดีย์ไว้ที่ลาดหญ้าก็ไม่เหมาะ เพราะเป็นสนามรบ ท่านก็คิดว่า สักวันหนึ่งข้างหน้า กษัตริย์เบื้องหลัง ก็คงจะไม่รับศึกที่กำแพงเมืองอย่างที่แล้วมา ถ้าไม่รับศึกที่กำแพงเมือง เจดีย์ก็จะกลายเป็นแดนสนามรบไป...”³

ตัวบทที่กล่าวถึงไปข้างต้นนี้เป็นส่วนแรกของการเกริ่นนำก่อนที่จะเข้าสู่ประเด็นหลัก ในแง่ของพื้นที่ที่หลวงพ่อกุญชรจึงดำใจออกจุดดั่งมีความเชื่อมโยงกันเป็นอย่างดีกับเรื่องเล่าขนาดใหญ่ เนื่องจากอยู่ในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี อันเป็นพื้นที่ที่ได้รับการยอมรับจากรัฐว่าเป็นสถานที่กระทำการุทธหัตถิ์ และมีการประกอบรัฐพิธีเป็นประจำทุกปี ตัวของชายแก่หรือที่หลวงพ่อกุญชรจึงดำเรียกว่า “ลุง” นั้น ซึ่งมารู้ในภายหลังว่าแท้จริง คือ “วิษณุกรรมเทพบุตร”⁴ เป็นผู้นำทางท่านมายังดอนเจดีย์ และเป็นผู้บอกเล่าโครงเรื่องสงครามยุทธหัตถิ์ตามแบบรัฐ นัยสำคัญของเรื่องเล่าในส่วนนี้จึงแสดงให้เห็นถึงอิทธิปาฏิหาริย์ของท่านในการมีปฏิสัมพันธ์กับอมมนุษย์หรือในที่นี้คือ เทวดาที่อยู่บนสรวงสวรรค์ การที่ท่านสามารถทำอย่างนี้ได้ช่วยตอกย้ำความน่าเชื่อถือต่อเรื่องที่จะเล่าต่อไป

ประเด็นหลักของเรื่องเล่าชุดนี้เกิดขึ้นในอีกไม่กี่หน้าถัดมา หลวงพ่อกุญชรจึงดำได้สนทนากับภุมเทวดาที่วิษณุกรรมเทพบุตรส่งมาให้ตอบข้อสงสัย คำถามแรกที่ท่านถาม คือ

¹ แหล่งเดิม. หน้า 22.

² แหล่งเดิม. หน้า 23-24.

³ แหล่งเดิม. หน้า 26-27.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 30.

“...ที่ตอนเจดีย์นี้... เขาฝังศพพระมหาอุปราชาใช่ไหม ท่าน (ภุมเทวดา-ผู้วิัจัย) บอกว่า ไม่มีใครเขาเอาขี้กามาบูชาหรอกครับ (แหม...ท่าน (ภุมเทวดา-ผู้วิัจัย) ตอบน่ารัก)... ที่นี้ ศพคนเลว ๆ แบบนี้ ไม่มีใครบูชา ก็เลยถามว่า ถ้าอย่างนั้นเขาฝังอะไรไว้ล่ะ ท่าน (ภุมเทวดา-ผู้วิัจัย) บอก เขาฝังเครื่องสาตราวุธที่มีอยู่บนหลังช้างทั้งหมด... ก่อนที่จะฝัง เขาทำพิธีกรรมเหยียบย่ำกันอย่างหนัก เรียกว่า สบให้พม่าฉิบหายขายตนไปเลย เมื่อถามท่าน (ภุมเทวดา-ผู้วิัจัย) ต่อมาว่า การเหยียบย่ำ ใครเหยียบ ก็บอกว่า พราหมณ์หรือเจ้าพิธีกรรมเป็นคนเหยียบ ไม่ใช่พระนเรศวรเป็นคนเหยียบ และตอนทำพิธีกรรมเหยียบย่ำแล้ว เขาทำอย่างเก็บไว้ เวลานี้ของทั้งหลายเหล่านั้นยังอยู่ดี”¹

อีกคำถามหนึ่งที่น่าสนใจ คือ สมเด็จพระนเรศวรเสด็จสวรรคตขณะยกทัพไปตีพม่า มีแต่อาภรณ์ของความบาป อย่างนี้พระองค์จะตกนรกหรือไม่ ภูมเทวดาตอบว่าไม่ตกนรก พร้อมให้เหตุผลว่าทำไมการยกทัพไปรบนั้นไม่บาป เพราะ “...นักรบทุกคน ตื่นขึ้นมาแล้ว นึกถึงพระอันดับแรก พระที่ห้อยอยู่ที่คอ... ปดุกพระ อารามนาบารมีพระให้ช่วย... ขอความปลอดภัยของตัว เขาเป็นนักรบทุกวัน... ถ้าถูกฆ่าตายในขณะที่จิตใจนึกถึงพระ แทนที่เขาจะไปนรก เขาไปสวรรคตทันที...”² เมื่อถามว่าเวลานี้สมเด็จพระนเรศวรอยู่ที่ใดไหน ภูมเทวดาตอบว่า “...เวลานี้พระนเรศวรมหาราชเกิดเป็นคนแล้ว และอยู่ในประเทศด้านทิศตะวันออกของประเทศไทย... เป็นคนไทยที่เกิดในเมืองฝรั่ง และในกาลต่อไปข้างหน้า วาระเข้ามาถึง พระนเรศวรมหาราชจะเข้ามาครองประเทศไทยในฐานะเป็น พระมหากษัตริย์...”³ พร้อมอธิบายต่อว่าพระองค์จำต้องรบกับความยากจนของคนทั้งชาติ ดังความสรุปในตอนท้ายว่า

ที่นี้สำหรับ พระนเรศวรมหาราช เป็นนักรบ เป็นนักรบ เกิดชาติไหน ก็ต้องรบชาตินั้น ในเมื่อเกิดชาติตอนหลังขึ้นมา โอกาสที่จะรบอย่างนั้นมันไม่มี เพราะว่า มีแม่ทัพ มีนายกอง มีรัฐบาลควบคุมงานการบริหาร รัฐบาลควบคุม พระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ ก็ต้องวางแผนรบกับความยากจนของบรรดาประชาชนชาวไทย ถามท่านว่า อีกกี่ปี จะถึงวาระที่พระนเรศวรมหาราชมาครองประเทศไทย ท่านบอกว่าท่านอยู่ไปไม่ตายไม่นานนัก ท่านก็มาครองประเทศไทยแน่ เวลาที่ถาม เป็นสมัยของรัชกาลที่ 8⁴

¹ แหล่งเดิม. หน้า 39.

² แหล่งเดิม. หน้า 39-40.

³ แหล่งเดิม. หน้า 40.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 41.

จากตัวบทข้างต้นคาดเดาได้ไม่ยากว่าสมเด็จพระนเรศวรได้ “กลับชาติมาเกิด” เป็นรัชกาลที่ 9 เพราะช่วงเวลาที่หลวงพ่อกฤษีลิงดำถามภูมเทวดานั้นตรงกับสมัยรัชกาลที่ 8 กล่าวได้ว่าหลวงพ่อกฤษีลิงดำเป็นพระเกจิอาจารย์รูปเดียวที่เล่าเรื่องเชื่อมโยงว่าสมเด็จพระนเรศวร คือ รัชกาลที่ 9 ได้อย่างชัดเจนที่สุด แม้แต่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชภาพยังไม่ทรงอุปมารัชกาลที่ 8 เข้ากับสมเด็จพระนเรศวรชัดเจนขนาดนี้¹ ขนบของการเล่าเรื่องในแบบศาสนาพุทธของหลวงพ่อกฤษีลิงดำจึงต่างจากขนบแบบเดิมที่มักเล่าถึงที่มาของพระมหากษัตริย์ว่าทรงเป็นสมมติเทพหรือไม่ก็อวตารจากพระโพธิสัตว์ คล้ายกันกับที่ศรีเพ็ญ จัตูหะศรีใช้เล่าถึงที่มาของการสร้างพระเจดีย์อิสรภาพฯ จังหวัดเพชรบูรณ์ เพียงแต่ไม่ได้บอกชัดเจนว่าสมเด็จพระนเรศวรทรง “กลับชาติมาเกิด” เป็นรัชกาลที่ 9² และไม่ทรงพลังเท่ากับเรื่องเล่าของหลวงพ่อกฤษีลิงดำ

แม้ช่วงเวลาที่หลวงพ่อกฤษีลิงดำบันทึกเรื่องเล่าอย่างเป็นทางการขึ้นหลังจากท่านออกธุดงค์ไปแล้วประมาณ 5 ทศวรรษ แต่ความเชื่อเรื่องนี้แพร่หลายอยู่ทั่วไปในหมู่ศิษยานุศิษย์ของหลวงพ่อกฤษีลิงดำ พุทธศาสนิกชนบางส่วน รวมถึงมีการแพร่หลายในสื่อสังคมออนไลน์ให้ผู้คนทั่วไปได้อ่าน³ แต่ก็ยังไม่พบว่าทางฝ่ายรัฐนำเรื่องเล่านี้มาเผยแพร่โดยตรงแต่อย่างใด

ความพยายามเชื่อมโยงปัจจุบันย้อนหาอดีตเช่นนี้ เป็นฐานคิดหลักของ “กรอบโครงการประวัติศาสตร์ราชาชาติไทย” อย่างก่อนหน้าเรื่องเล่าของหลวงพ่อกฤษีลิงดำ กองทัพอากาศที่ 3 ประกาศตนอย่างชัดเจนว่าตนเป็นทหารของสมเด็จพระนเรศวร หรือหลังจากนั้นมีเรื่องเล่าที่ว่า พล.อ. ประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้รับคำทำนายทายทักว่าเป็นทหารเอกของสมเด็จพระนเรศวรกลับชาติมาเกิด⁴ ชุดของเรื่องเล่าแบบนี้ที่ดำรงอยู่ในสังคมไทยส่งอิทธิพลต่อความคิดของผู้คนในสังคมไทยอย่างแน่นอน แต่จะมากหรือน้อยนั้นอาจต้องทำการศึกษาในเชิงลึกและลงรายละเอียดกันต่อไป

¹ อาจเป็นเพราะขนบการเล่าเรื่องที่ต่างกัน สมเด็จพระนเรศวรมหาราชภาพยังไม่ทรงอุปมารัชกาลที่ 8 เข้ากับสมเด็จพระนเรศวรชัดเจนขนาดนี้¹ ขนบของการเล่าเรื่องในแบบศาสนาพุทธของหลวงพ่อกฤษีลิงดำจึงต่างจากขนบแบบเดิมที่มักเล่าถึงที่มาของพระมหากษัตริย์ว่าทรงเป็นสมมติเทพหรือไม่ก็อวตารจากพระโพธิสัตว์ คล้ายกันกับที่ศรีเพ็ญ จัตูหะศรีใช้เล่าถึงที่มาของการสร้างพระเจดีย์อิสรภาพฯ จังหวัดเพชรบูรณ์ เพียงแต่ไม่ได้บอกชัดเจนว่าสมเด็จพระนเรศวรทรง “กลับชาติมาเกิด” เป็นรัชกาลที่ 9² และไม่ทรงพลังเท่ากับเรื่องเล่าของหลวงพ่อกฤษีลิงดำ

² ดูหัวข้อ 3.5.3 “พระเจดีย์อิสรภาพ อนุสรณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช” จังหวัดเพชรบูรณ์: การใช้หลักศาสนาพุทธนำทางด้านคอมมิวนิสต์

³ ตัวอย่างเช่น TNEWS. (2560). เป็นบุญของคนไทย!! หลวงพ่อกฤษีลิงดำเล่า “พระนเรศวรมหาราช” กลับมาเกิดเป็น “พระมหากษัตริย์ไทย” สู้รบกับความยากจนของคนทั้งแผ่นดิน!! (ออนไลน์)

⁴ วาสนา นาน่วม. (2557). เล่มเดิม. หน้า 157-158.

4.4.2 หลวงปู่โง่น โสรโยกับการสร้างตัวตนใหม่ให้แก่พระสุพรรณกัลยา

งานศึกษาเกี่ยวกับเรื่องเล่าพระสุพรรณกัลยาที่ผ่านมาของสุนทร ชุตินทรานนท์ อธิบายว่ากระแส “พระสุพรรณกัลยานิยม” แพร่สะพัดในช่วง พ.ศ. 2539–2540 โดยหลวงปู่โง่น “...เป็นบุคคลผู้สร้างตำนานพระสุพรรณกัลยาขึ้นมาใหม่ ให้เป็นตำนานของพระนางเอง เป็นเรื่องของพระนางล้วนๆ โดยตรง... หลวงปู่โง่นไม่เพียงปฏิเสธตำนานฉบับสมเด็จพระยาธรรมยาธิบดีราชานุภาพ แต่ยังแต่งตำนานใหม่สวมทับตำนานเดิม...”¹ การศึกษาส่วนใหญ่ของสุนทรเน้นไปที่การวิเคราะห์ตัวตนให้ถึงลักษณะการแต่งตำนานใหม่ที่ต่างจากตำนานเดิมของสมเด็จพระยาธรรมยาธิบดีราชานุภาพ² แต่ในที่นี้จะขยายความเพิ่มเติม และเสนอในอีกมุมมองหนึ่ง ซึ่งจะพิจารณาประเด็นนี้โดยการเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างชีวประวัติของหลวงปู่โง่น โสรโยกับเรื่องเล่าที่ปรากฏในหนังสือ “ย้อนรอยกรรมตำนานพระสุพรรณกัลยา” อันเป็นเสมือนตำราขึ้นสำคัญสำหรับผู้สนใจและศรัทธาในเรื่องเล่าของพระสุพรรณกัลยา ซึ่งชีวประวัติและอิทธิปาฏิหาริย์ที่ถูกเล่าเป็นของติดตัวกับหลวงปู่โง่น มีส่วนสำคัญในการนำเสนอเรื่องเล่าของพระสุพรรณกัลยา

หลวงปู่โง่น โสรโย อดีตเจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทเขารวก อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร ได้เล่าถึงชีวิตของท่านซึ่งเต็มไปด้วยประสบการณ์การออกไปท่องโลกกว้าง และการแสวงหาความรู้วิชาในต่างแดน ซึ่งประสบการณ์เช่นนี้เริ่มขึ้นเมื่ออายุได้ 10 ปี ชาโตโมมอง เลขาธิการข้าหลวงใหญ่ชาวฝรั่งเศสประจำอินโดจีน มีความสัมพันธ์ที่ดีกับบิดาของท่านซึ่งเป็นหัวหน้าล่องแพไม้สักตามลำน้ำปิงสู่แม่น้ำเจ้าพระยา ได้รับตัวเป็นท่านไปเป็นบุตรบุญธรรม ทำให้ท่านได้ล่องเรือไปยังประเทศต่าง ๆ ตั้งแต่เวียดนาม จีน แคนาดา สหรัฐอเมริกา จนกระทั่งได้เล่าเรียนและทำงานไปด้วยที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ผ่านการนับถือศาสนามาแล้วทั้งคริสต์และอิสลาม จนมีเหตุให้ต้องกลับประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2475 คุณตาของท่านถึงแก่กรรม และมารดาของท่านจึงบังคับให้บวช ท่านจึงอยู่ได้ร่มกาสาวพัตร์นับแต่นั้นมา³ ชีวประวัติของท่านส่วนใหญ่จะเน้นเล่าถึงชีวิตตนโดยสัมพันธ์กับบริบททางประวัติศาสตร์และการเมืองอย่างสังเขป และเน้นไปที่ความรู้ที่ได้เล่าเรียนมาอันเป็นความรู้ทางโลกมากกว่าทางธรรม ดังนั้น ความรู้ทางธรรมรวมถึงการฝึกวิชาต่าง ๆ อันเกี่ยวเนื่องกับศาสนาจึงเริ่มขึ้นหลังจากท่านออกบวช

สำหรับหนังสือเรื่อง “ย้อนรอยกรรมตำนานพระสุพรรณกัลยา” ถูกพิมพ์ครั้งแรกในงานส่งมอบพระรูปพระสุพรรณกัลยาให้กองทัพภาคที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2540 แต่ด้วยความบกพร่องของ

¹ สุนทร ชุตินทรานนท์. (2550). *เล่มเดิม*. หน้า 50.

² ดูหัวข้อ ย้อนรอยกรรม “พระสุพรรณกัลยานิยม” ใน *เล่มเดิม*. หน้า 41-69.

³ สรุปรจาก หลวงปู่โง่น โสรโย. (2541). *ย้อนรอยกรรมตำนานพระสุพรรณกัลยา*. หน้า 97-103.

เนื้อหาที่มีอยู่ หลวงปู่โง่จึงได้ทำการปรับปรุงเนื้อหาให้สมบูรณ์และจัดพิมพ์เป็นครั้งที่ 2 ขึ้นมา¹ ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้มีการเพิ่มเติมคำนำ คำปรารภ และความนำที่บ่งบอกวัตถุประสงค์การเขียนของท่านไว้ ต่างจากฉบับพิมพ์ครั้งแรกที่ไม่มี เนื้อหาประมาณ 166 หน้า ไม่ได้แค่เล่าถึงการติดต่อกับพระสุพรรณกัลยา แต่ยังมีเรื่องอื่นประกอบด้วย โดยส่วนใหญ่เน้นไปที่ประสบการณ์การฝึกวิชา และเหตุการณ์ที่ท่านประสบพบเจอ ทั้งหมดล้วนเป็นส่วนเกื้อหนุนให้เรื่องเล่าพระสุพรรณกัลยาในหนังสือเล่มนี้ได้รับความสำคัญขึ้นมา เช่น การเล่าถึงการค้นคว้าหาตัวแฝง หรือการเข้าถึงนิมิตของท่านยังผลให้สามารถติดต่อกับพระสุพรรณกัลยาได้ เป็นต้น

ความมุ่งหมายในการเขียนหนังสือเล่มนี้บอกไว้อย่างชัดในคำปรารภ หลวงปู่โง่กล่าวถึงสาเหตุที่พระสุพรรณกัลยามีคุณงามความดีมากกว่าวีรบุรุษและวีรสตรีใด ๆ ในประวัติศาสตร์ไทย เพราะเป็นผู้วางแผนให้สมเด็จพระนเรศวรกลับมากอบกู้แผ่นดินไทย โดยท่านยกตัวอย่างวีรกรรมของวีรสตรีมาเปรียบเทียบกับพระสุพรรณกัลยา ทั้งท้าวสุนารีและนางสาวบุญเหลือ ท้าวเทพสตรีและท้าวศรีสุนทร ซึ่งล้วนแต่ทำวีรกรรมกอบกู้ท้องถิ่นของตน รวมถึงสมเด็จพระศรีสุริเยทัยที่รัฐเชิดชูว่าได้ทรงประกอบวีรกรรมที่มีความสำคัญต่อชาติ ก็ยังมีอาจเทียบเท่าพระสุพรรณกัลยาได้

...พระศรีสุริเยทัยนั้นท่านยอมเสียสละพระชนม์ชีพเพื่อแผ่นดินอยุธยา และแผ่นดินไทยทั้งประเทศ แต่การเสียสละของท่านก็ยังแพ้เขา เราไม่ได้อะไรมาเลยในการสูญเสียครั้งนั้นและไม่เหลือเหลืออะไรเลย ประวัติศาสตร์ไทยได้จารึกไว้หมดแล้ว แต่การเสียสละของพระนางสุพรรณกัลยาที่ได้กล่าวไว้ในหนังสือเล่มนี้ ชาวไทยเรามีแต่ได้กับได้ เราล้วนกันรับมรดกทั้งหมด คือ ได้กับได้ลูกเดียว ที่พระนางยอมเสียสละความบริสุทธิ์ เสียเนื้อเสียตัว ยอมเสียชีวิตวิญญาณให้กับคนต่างชาติ ยอมตัวไปเป็นทาส เป็นสาวพัด ที่คนอื่นเขาทำไม่ได้ และได้ทรงวางแผนให้พระน้องยาเธอทั้งสองพระองค์ คือ พระนเรศวรมหาราช กับพระเอกาทศรถ พร้อมด้วยผู้ทรงคุณที่เหลืออยู่ ให้กลับมากอบกู้บ้านเมืองแผ่นดินสยามไทยทั้งประเทศไว้ให้คนไทย ได้อาศัยอยู่อย่างมีความสุข ส่วนพระสุพรรณกัลยาเองได้ทอดทิ้งสร้อยไว้ในต่างแดน แสนจะน่าสงสาร อันการกระทำของพระนางเอง ไม่เคยได้รับเกียรติรับคำสรรเสริญจากใครเลย ลืมท่านหมด... ถ้าท่านผู้มีปัญญาใช้วิจารณญาณ ใช้รากฐานความรู้สึกนึกคิดที่เป็นธรรมแล้วพิจารณาดู ถ้าหากท่านไม่ยอมรับก็เป็นบุคคลที่อยู่ในระดับ E D ที่ไม่มีการไตร่ตรองในเหตุผลที่เป็นจริง²

¹ แหล่งเดิม. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

² แหล่งเดิม. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

เหตุผลสำคัญที่หลวงปู่โง่ในเชิดชูพระสุพรรณกัลยา คือ พระองค์ทรงเสียสละชีวิต และจิตวิญญาณเพื่อแผนการในการกอบกู้เอกราชให้แก่ชาติไทย ซึ่งการเสียสละแบบดังกล่าวโดยที่ไม่ออกรบเองนั้นยิ่งใหญ่มากกว่าวีรบุรุษและวีรสตรี แม้แต่สมเด็จพระนเรศวรที่ทรงกอบกู้เอกราชได้ เป็นผลสำเร็จ ก็มาจากความเสียสละของพระสุพรรณกัลยา หลวงปู่โง่ประกาศจุดยืนอย่างชัดเจน ต่อเรื่องเล่าของตนว่าต้องการเล่าเรื่องใหม่ที่แตกต่างจากประวัติศาสตร์ของรัฐที่มักจะเน้นแต่เพียง บทบาทสมเด็จพระนเรศวร นอกจากนั้นยังมีคำอธิบายที่น่าสนใจต่อวิธีคิดที่ท่านเลือกจะเขียนเล่า เรื่องราวนี้ เพราะท่านไม่ชอบเรื่อง “เจ้า ๆ จักร ๆ วงศ์ ๆ” มาตั้งแต่วัยเยาว์ ซึ่งอาจกลายมาเป็นหนึ่งในสาเหตุที่ทำให้ท่านเลือกที่จะเล่าเรื่องราวของพระสุพรรณกัลยา ซึ่งเป็นเรื่องของเจ้าเหมือนกันในมุมมองที่แตกต่างออกไป

...ข้าพเจ้าเองไม่ได้เอาใจใส่ ไม่ได้สนใจ ในเรื่องเกี่ยวกับ เจ้า ๆ จักร ๆ วงศ์ ๆ อะไร ทั้งนั้น เพราะเหตุว่าข้าพเจ้ามี config ติดอยู่ในใจมาแต่กำเนิด คือไม่ชอบเจ้า เพราะสถานที่ ข้าพเจ้าอยู่ไม่ว่าที่ใด จะไม่ไกลจากหมู่บ้านของพวกคณะลิเก อันคนจำพวกนั้นมันจะซ้อมันมันจะแสดงมันจะสอนกันแต่เรื่องเจ้า จักร ๆ วงศ์ ๆ ทุกวัน เป็นประจำ หนวกหูจะตาย เลย เกิดโรคความเกลียด ความชิงในระบอบเจ้าของพวกลิเกขึ้นมา เมื่อพวกมันเลิกเล่นเลิกแสดง มันก็นั่งกินข้าวกับหัวปลาทูกรอบ ๆ กับหมาอีก นี่แหละหนาโลกแห่งมายา โลกแห่งการ สมมุติ แต่มนุษย์ก็ยังมีติดติดกับมัน อนิจจนาทุเรศแท้ ๆ...¹

ที่มาของ “พระตำนานของพระนางสุพรรณกัลยา” เริ่มเมื่อ พ.ศ. 2490 หลังจากที่พม่าได้รับเอกราชจากอังกฤษ ท่านได้ถูกนิมนต์จากท่านมหาปีตะโก ภิกษุ มิตรที่เคยอยู่ร่วมกันที่ประเทศอังกฤษ แต่ขณะอยู่ที่นั่นก็ประสบกับปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับพระภิกษุสงฆ์เกี่ยวกับนโยบายของรัฐบาลที่จะยกฐานะให้พระสงฆ์พม่ามีสมณศักดิ์เหมือนพระสงฆ์ไทย พระสงฆ์พม่าที่ไม่พอใจเรื่องลาภยศก็ออกเดินขบวนต่อต้าน ท่านก็ออกไปร่วมเดินขบวนกับเป็นนายทุนสนับสนุนค่าใช้จ่ายด้วย จึงถูกจับตัวกักอาณานิเวศไว้สอบสวน ในระหว่างนั้นเองท่านได้รื้อฟื้นวิชาการสะกดจิตตัวเองให้เข้าสู่ภาวะแห่งความหลับ (หลับทางจิต) จับเอาตัวนิมิตหรือตัวฝันมาสร้างเป็นตัวแฝง อันเป็นคำแนะนำของพระผู้เฒ่าหลวงปู่โลกอุดรสอนให้สมัยฝึกวิชาที่ภูเขานิมาลัยและหิมะถล่มจนร่างกายถูกฝังอยู่ภายใน ซึ่งวิชานี้ไม่อาจสรรหาภาษามนุษย์มาอธิบายให้คนอื่นเข้าใจได้

¹ แหล่งเดิม. หน้า 11.

มันเป็นภาษาของจิตวิญญาณและโลกทิพย์ที่ทำให้ท่าน “...ได้เข้าไปถึงกระแสวิญญาณของพวกโอบปาติกะตลอดตลอดได้ ลอดเข้าถึงด้านของพวกทวยเทพเทวา คือ พระวิญญาณของพระสุพรรณกัลยา ตลอดได้สัมผัสกับสรรพวิญญาณต่าง ๆ ...”¹

เนื้อหาหลังจากนี้จะเข้าสู่ส่วนที่เกี่ยวกับการติดต่อกับพระสุพรรณกัลยาผ่านนิมิตของหลวงปู่โง่น ปรากฏโครงเรื่องสองแบบวางซ้อนกันอยู่ ได้แก่ โครงเรื่องแบบพาฝัน (romance) และโครงเรื่องแบบโศกนาฏกรรม (tragedy) ซึ่งสอดคล้องกับการเล่าเรื่องที่มีสองลักษณะซ้อนอยู่เช่นกัน กล่าวคือ โครงเรื่องแบบพาฝันที่มองว่ามนุษย์สามารถก้าวข้ามข้อจำกัด และสามารถปลดปล่อยตนเองออกจากการจ้องจ้ำของสถานการณ์และเวลา² จะปรากฏในส่วนที่หลวงปู่โง่นเล่าถึงความรู้สึกดีที่ตนสามารถติดต่อกับพระสุพรรณกัลยาได้ น้ำเสียงที่ท่านถ่ายทอดลงในตัวบทเต็มไปด้วยความรู้สึกผูกพันอย่างน่าอัศจรรย์ใจ ท่านใช้คำเรียกพระสุพรรณกัลยาว่า “หญิงสาวพราวเสน่ห์ท่านหนึ่ง” ในการติดต่อกันครั้งแรก ซึ่งพระสุพรรณกัลยาได้เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับอดีตชาติให้ท่านฟังว่าท่านเคยอยู่กับพระองค์ เคยช่วยเหลือพระองค์ เคยเป็นเชลย เคยเป็นนายช่างและสร้างบ้านให้เชลยอยู่ และยังคงพยายามไปช่วยสมเด็จพระเจ้าตากสินกัเมือง³

ครั้งหนึ่งพระสุพรรณกัลยาขอให้หลวงปู่โง่นช่วยแก้ด้ายสายสิญจน์ออกจากมือและขาให้ เพราะหมอมผีพม่าผูกเอาไว้กับพระองค์หนี หลวงปู่โง่นจึงช่วยแก้ด้ายสายสิญจน์ออกให้ “...เห็นท่านดีใจเอามาก ๆ สวมกอดข้าพเจ้าทันที (เรื่องนี้ถ้ามิใช่ฝัน หรือสัมผัสด้วยฝัน อาบัตคงกินตายแน่ ๆ เพราะสาวสวย ๆ อย่างนี้มากอดใครเล่าจะทำใจได้ เพราะเรายังมีกิเลสหนาอยู่ที่นี่ แต่มันก็เป็นแค่ความฝันเท่านั้นจะเอาจริงเอาจังอะไรกับความฝันเล่า)...”⁴

เมื่อคราวที่ต้องไปเป็นเชลยพร้อมกับพระสุพรรณกัลยานั้น เรื่องเล่าในอดีตชาติของหลวงปู่โง่นเมื่อครั้งที่ตกไปเป็นเชลยยังทรงหงสาวดีแสดงให้เห็นถึงความสำคัญในฐานะนายช่างชั้นครูที่แม้แต่พระเจ้าบุเรงนองยังต้องเกรงใจ ดังความตอนหนึ่งว่า “...ตัวท่านเองก็ได้กลับไปด้วย แต่การไปของท่าน เขาให้ไปถึงแค่เขตแดน แล้วเขาสั่งให้สร้างบ้านเรือนอยู่ตรงเมืองมะริด และเจ้าบุเรงนองก็เกรงใจท่านมาก เพราะท่านเป็นผู้ใหญ่ที่เขานับถือ เรียกว่ามือชั้นครู...”⁵

¹ แหล่งเดิม. หน้า 1-5.

² ตามไท ดิลกวิทย์รัตน์. (2562, มกราคม-มิถุนายน). *เล่มเดิม*, 6(1), 137.

³ หลวงปู่โง่น ไสริโย. (2541). *เล่มเดิม*. หน้า 7-8.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 8-9

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 12

ในแต่ละครั้งที่หลวงปู่โง่สามารถติดต่อทางนิมิตกับพระสุพรรณกัลยาได้ ก็จะทำให้ถึงความรู้สึกอิมเมจใจอย่างเห็นได้ชัด ดังตัวอย่างความตอนหนึ่งว่า “...พอรู้สึกตัวขึ้นมาจากการหลับฝัน ความทรงจำที่ติดอยู่กับมโนทวารก็ยังคงกังวลวานอยู่ที่หูทั้งสองข้างของข้าพเจ้าว่า สุพรรณกัลยา สุพรรณกัลยา สุพรรณกัลยา สุพรรณกัลยาอยู่ไม่ลืมเลือน... เลยเกิดความสุข เอิบอิมเมจเบิกบาน ยิ้มแย้มร่าเริงอยู่คนเดียว... เขาจะหาว่าบ้าก็เอา...”¹ สะท้อนถึงลักษณะโครงเรื่องแบบพาฝันที่แทรกอยู่ในเรื่องเล่า ซึ่งนำพาให้ท่านสามารถก้าวข้ามการจ้องจ้ำของสถานการณ์และเวลาในโลกแห่งความเป็นจริงสู่โลกแห่งนิมิตที่มนุษย์ธรรมดาสามัญอาจจินตนาการ

ส่วนโครงเรื่องแบบโศกนาฏกรรมที่จบลงด้วยความพ่ายแพ้ของมนุษย์ แต่ชดเชยด้วยความตระหนักถึงข้อจำกัดของมนุษย์² จะปรากฏในส่วนที่เป็นเรื่องเล่าที่มาจากน้ำเสียงของพระสุพรรณกัลยา ซึ่งเต็มไปด้วยความระทมทุกข์นานาประการ เช่นความตอนหนึ่งว่า “...พวกเราถูกกวาดต้อนมาเป็นเชลย จนฉันโตเป็นสาว ดังที่ท่านเห็นอยู่ทุกวันนี้ อายุราว ๆ เบญจเพส ใ้เจ้าบุเรงนอง มันก็ปองรัก จะหักด้ามพร้าด้วยเข่า เอาฉันทำเมีย มันทำระห่ำระเหี้ยในทางมา...³” แต่น้ำเสียงที่แสดงออกถึงฉากโศกนาฏกรรมสำคัญที่สุดที่ต้องสูญเสียวีรสตรีคนสำคัญของไทยไปปรากฏในตอนที่พระเจ้านันทบุเรง พระราชาโอรสที่ขึ้นครองราชย์ต่อจากพระเจ้าบุเรงนอง สั่งลงโทษพระสุพรรณกัลยา

...ใ้เจ้ามังไซสิงหะราช (นันทบุเรง) จึงสั่งจับจำจองแม่เลี้ยงของมันคือตัวเอง ให้ลงโทษทัณฑ์อย่างหนัก มันสั่งให้คนจับฉัน มัดมือ มัดเท้า แล้วลงมือ ชก ต่อย ตบ ตี เตะ ถีบ โยนด้วยแฉ่หวาย โยนแล้ว โยนอีก แล้วปล่อยให้ฉัน อดข้าว อดน้ำ ให้ได้รับความทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัส (มันเลยยิ่งกว่าหมา เพราะธรรมดาแล้ว หมาดูตัวผู้จะไม่กัดหมาตัวเมีย... จึงเป็นบุคคลจำพวกที่มีสันดานเลวยิ่งกว่าหมาเสียอีก)... ท่านขาเมื่อมันเห็นฉันว่าอ่อนเปลี้ยเพลี้ยแรงแล้ว มันก็ฟันฉันด้วยดาบเล่มนี้ (และขอให้ท่านเอากลับไปด้วยนะ) แล้วฉันก็ตายไปพร้อมกับลูกอยู่ในท้องแปดเดือน แล้วมันก็ให้หมอผีมาทำพิธีทางไสยศาสตร์...⁴

พระสุพรรณกัลยาที่ได้รับการปลดพันธนาการทางอาคมโดยหลวงปู่โง่ จึงตั้งปณิธานอย่างแรงกล้าว่า “...(ฉันจะไปอุปติบังเกิดช่วยบ้านเมืองในสตรีเพศ เมื่อบ้านเมือง

¹ แหล่งเดิม. หน้า 10.

² ตามไท ดิลกวิทย์รัตน์. (2562, มกราคม-มิถุนายน). *เล่มเดิม*, 6(1), 137.

³ หลวงปู่โง่ โสรโย. (2541). *เล่มเดิม*. หน้า 12.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 15.

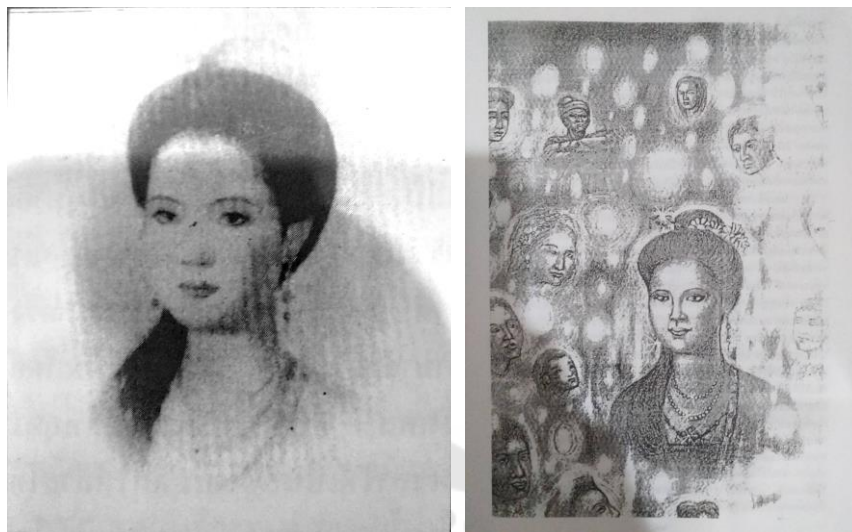
เด็กร้อน แต่จะไปปฏิบัติในสกุลสุขุมมาลย์ชาติ ในวงศ์สกุลกษัตริย์ไทยและจะไม่มีเยื่อใยในการมี
 คู่ครอง) ฉันจะสร้างบารมีทำแต่ความดี ให้นั่งอยู่บนหัวใจของคนไทยทั้งประเทศ...”¹ พร้อมทั้งฝาก
 หลวงปู่โง้งให้เผยแพร่ “...รูปลักษณะของฉันที่อยู่ในห้วงแห่งความทรงจำของท่าน ออกเผยแพร่ให้
 คนอื่น ๆ ที่อยากรู้จักอยากเห็นฉัน ให้เป็นแบบรูปธรรมขึ้นมา... แต่ฉันเชื่อแน่ว่า คนไทยทั้งประเทศ
 เขาคงจำฉันได้ไม่ก็คน เพราะประวัติจริง ๆ ที่พระน้องยาเธอของฉันจารึกไว้ ก็คงจะสลายหายสูญ
 ไปกับกรุงแตกครั้งหลังสุดแล้ว...”² ทำให้หลวงปู่โง้งมีความมุ่งมั่นที่จะเผยแพร่เรื่องเล่าของ
 พระองค์มากยิ่งขึ้น โดยอธิบายการถ่ายภาพในนิมิตอย่างละเอียด ดังนี้

...เราต้องใช้วิธีการถึงสองระบบ ได้แก่ ระบบนามธรรม คือทางจิต ไสยศาสตร์ทาง
 จิตวิญญาณและทางรูปธรรม คือเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งได้แก่กล้องถ่ายรูป จึงหา
 กล้องถ่ายรูปมาสองตัว สองยี่ห้อ คือ กล้องโอลิมปัส Olympus ของเยอรมัน... และกล้องโพ
 โตลอน Potolon ของฝรั่งเศส ซึ่งเป็นกล้องที่เก่าแก่ที่สุดมาดัดแปลงติดตั้งอันเด็คเตอร์ ฟัง
 เข้าใส่นาฬิกา ตั้งเวลาให้เป็นอัตโนมัติให้ถ่ายเองได้ทุกสับนาที่... แล้วจัดหาเครื่องฟลิกรรรม
 ทางไสยศาสตร์ ซึ่งมีเครื่องบูชาอาหารหวานคาว ผลหมากรากไม้และเครื่องแต่งตัวของ
 ผู้หญิงมี เครื่องขัดแป้งแต่งตัว น้ำอบน้ำหอมผ้าถุงเสื้อนุ่ง เป็นสีทอง... หันหน้ากล้องทั้งสอง
 เข้าหาพานเครื่องเส้น ทำใจให้สงบ หันหน้าตัวเองไปแนวเดียวกับกล้องถ่ายรูป แล้วสวด
 คาถา... ภาวนาได้เจ็ดครั้งแล้วก็หยุด เอาสติตามลม เข้าออก เข้าออก เข้ารู้ ออกรู้ จนลมที่
 ออก ๆ เข้า ๆ มีความละเอียดลงละเอียดลง ใช้ความรู้สึกอย่างแรงในขณะที่หายใจเข้าดึงเอา
 ภาพลักษณะของ พระสุพรรณกัลยา ให้มาปรากฏ อันรูปภาพของพระนางก็ปรากฏขึ้นในมโน
 ภาพเห็นชัดเจน อันกล้องถ่ายทั้งสองมันก็ทำงานตามที่กำหนดไว้ ใช้เวลาอยู่สามชั่วโมงก็
 หยุด เอาฟิล์มออกมาล้างดู ล้างด้วยมือเอง เพราะเราเคยเป็นช่างถ่ายรูปมาก่อน ได้รูป
 ออกมาเป็นที่น่าพอใจ ไม่ผิดอะไรกับที่เห็นในสัมผัสทางฝัน แต่รูปอื่น ๆ ก็ติดมาบ้าง ที่ไม่รู้จักร
 เราไม่เอามา ถึงตรงนี้ท่านผู้อ่านคงสงสัยว่า มีรูปคนอื่นผิอื่นวิญญาณอื่นบ้างหรือเปล่า ขอ
 ตอบว่ามีโลกเมืองผี...³

¹ แหล่งเดิม. หน้าเดิม.

² แหล่งเดิม. หน้าเดิม.

³ แหล่งเดิม. หน้า 19-20.

ภาพประกอบ 14 (ขวา) ภาพถ่ายพระสุพรรณกัลยาจากนิมิต (ซ้าย) ภาพวาดพระสุพรรณกัลยา
พร้อมทั้งดวงวิญญาณรายรอบ

ที่มา: หลวงปู่โง่น โสรโย. (2541). *ย้อนรอยกรรมตำนานพระสุพรรณกัลยา*. หน้า 20-21.

ครั้นเวลาผ่านไปกว่า 4 ทศวรรษ เพื่อเป็นการเผยแพร่เรื่องเล่าพระสุพรรณกัลยา ให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น หลวงปู่โง่นจึงประสานงานกับกองทัพภาคที่ 3 ในการปั้นหล่อพระรูปพระสุพรรณกัลยาขึ้นมาตั้งแต่ พ.ศ. 2535 เพราะต้องการนำมาประดิษฐาน ณ ค่ายสมเด็จพระนเรศวรมหาราชของกองทัพภาคที่ 3 ตามที่พระสุพรรณกัลยาต้องการให้ “...ประดิษฐานไว้ที่ที่ท่านจะทอดพระเนตรเห็นน้องยาเธอทั้งสองพระองค์ของท่าน ที่ท่านร่ำให้ต้องการอยากจะทำศนาทอดสายตา คุณน้องชายทั้งสองของท่านตลอดไปอีกนานเท่านาน...”¹ และกลายมาเป็นที่มาของการเขียนหนังสือเล่มนี้

ความน่าเชื่อถือที่ผู้คนมีต่อเรื่องเล่าพระสุพรรณกัลยาฉบับหลวงปู่โง่น เป็นผลมาจากภูมิหลังของท่านที่มีลักษณะเป็นปัญญาชนวิชาการ ไม่ได้เป็นปัญญาชนพุทธที่มุ่งแสวงหาทางธรรมเพียงอย่างเดียว เมื่อนำความรู้วิชาการแบบวิทยาศาสตร์อย่างการถ่ายรูปจากนิมิตที่ท่านสามารถอธิบายวิธีการโดยละเอียด พร้อมกับกลวิธีการเล่าเรื่องที่มักให้เหตุผลกับคำอธิบายเสมอ มาประสานกับความรู้ทางธรรมผสมอิทธิปาฏิหาริย์ที่ท่านสามารถระลึกชาติได้ ส่งผลให้เรื่องเล่า

¹ แหล่งเดิม. หน้า 22.

จากหลวงปู่โง่ที่ล่วงเลยจากเหตุการณ์มากกว่า 4 ทศวรรษ กอปรกับรูปถ่ายที่ปรากฏออกมา ได้รับความเชื่อถือจากผู้คนในวงกว้างพอสมควร ลักษณะเช่นนี้จึงเป็นไปตามที่สุนทร ชูตินธวานนท์ กล่าวไว้ว่า “...ประวัติศาสตร์จากนิมิต เป็นประวัติศาสตร์ที่ต้องจริงของผู้คนในสังคม...”¹ แม้เรื่องเล่าจะเป็นนิมิตที่อยู่นอกเหนือจากความรู้แบบวิทยาศาสตร์มากเพียงใดก็ตาม ย่อมมีเหตุผลรองรับเสมอ ดังที่หลวงปู่โง่กล่าวว่า

...ท่านผู้อ่าน อ่านแล้วคงจะนึกว่าเรื่องนี้ มันเป็น unbelievable นี้หว่า แต่ข้าพเจ้าก็เชื่อของข้าพเจ้าอย่างเต็มร้อย หรือท่านจะคิดว่า มันเป็น nearly impossible แต่ข้าพเจ้าก็เห็นว่ามันเป็นไปได้และมันก็เป็นไปแล้ว เพราะข้าพเจ้าค้นคว้าและเขียนเรื่องนี้เพียงเพื่อเสนอแนวคิดในแง่มุมต่าง ๆ ที่ได้สัมผัสมาด้วยตนเอง ทั้งด้านนามธรรม และด้านรูปธรรมมิใช่จะกะเกณฑ์ให้ท่านเชื่อหรือขอ บอกกว่าอันคนที่เชื่ออะไรง่าย ๆ และปฏิเสธอะไรง่าย ๆ โดยไม่ดูเหตุผล (คือคนโง่) เพราะสิ่งเร้นลับซับซ้อนต่าง ๆ ที่มีอยู่ใต้หล้าฟ้ากว้างในโลกนี้ ซึ่งมนุษย์ยังไม่ค้นพบ ยังมีอีกมากเหลือที่จะพรรณนาสิ่งนั้นคือเรื่องจิตวิญญาณ²

เมื่อเปรียบเทียบเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรจากหนังสือของพระเกจิอาจารย์ทั้งสองท่าน มีความแตกต่างในแง่ของวิธีการเล่าเรื่อง ซึ่งเรื่องเล่าของหลวงพ่อดุรงค์ คำทั้งสองเล่มถูกผลิตขึ้นภายใต้บริบทการเมืองและกระแสพระราชอำนาจที่แตกต่างกัน หนังสือเรื่อง “เรื่องจริงอิงนิทานเล่ม 2” (พ.ศ. 2519) มีเนื้อหาที่บอกสภาพความวุ่นวายภายในประเทศและความพยายามเชื่อมโยงสมเด็จพระนเรศวรเข้ากับสถาบันกษัตริย์ผ่านสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สอดคล้องกับภายใต้บริบทราชาชาตินิยมใหม่ที่กระแสพระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์เริ่มขึ้นสู่กระแสสูง และสอดคล้องกับบริบทความขัดแย้งของอุดมการณ์ทางการเมือง ส่วนหนังสือเรื่อง “หลวงพ่อดุรงค์” (พ.ศ. 2537) ได้สร้างปรากฏการณ์แบบใหม่ของการเล่าเรื่องสมเด็จพระนเรศวรขึ้นมา คือ การบอกเล่าคำทำนายที่ว่าสมเด็จพระนเรศวรจะกลับชาติมาเกิดเป็นรัชกาลที่ 9 สอดคล้องกับภายใต้บริบทหลังเหตุการณ์พฤษภาฯ 2535 ที่พระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์ขึ้นสู่จุดสูงสุด และการสร้างวัฒนธรรมการเทิดทูนพระมหากษัตริย์แบบใหม่ ๆ จากชนชั้นกระฎุมพี ซึ่งหนังสือเรื่อง “ย้อนรอยกรรมตำนานพระสุพรรณกัลยา” (พ.ศ. 2541) มีลักษณะร่วมเหมือนกันในแง่ของการทำนาย แม้สุพรรณกัลยาในนิมิตของหลวงปู่โง่จะได้ทรง

¹ สุนทร ชูตินธวานนท์. (2550). เล่มเดิม. หน้า 47.

² หลวงปู่โง่ โสโรย. (2541). เล่มเดิม. หน้า 10-11.

ตรัสอย่างแน่ชัดว่า จะกลับชาติมาเกิดเป็นพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์ใด แต่จากที่หลวงปู่โง่นเล่า นั้นชัดเจนว่าจะทรงกลับชาติมาเกิดเป็น “สตรีเพศ” และ “จะไม่มีเชื้อในกำมือ” อย่างไรก็ตาม ต้องพึงระลึกเสมอว่า ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องเล่าจากความทรงจำและการบันทึกพระเกจิอาจารย์ เท่านั้น หากเรื่องเล่าที่รัฐแสดงออกอย่างชัดเจนว่ายอมรับว่าเป็นจริงไปตามนั้น เรื่องเล่าจากท่าน ทั้งสองแพร่หลายได้ด้วยเพราะ ศิษยานุศิษย์เป็นกำลังหลักในการช่วยกันเผยแพร่ออกมา จน กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่แผ่ไปด้วยความเชื่อจนถึงปัจจุบัน

4.5 จากนวนิยายไตรภาคของ “ทมยันตี” สู่ละครวิทยุภาค

คุณหญิงวิมล ศิริไพบูลย์ เป็นนักประพันธ์นวนิยายที่ได้รับการยอมรับมากในสังคมไทย เห็นได้จากการถูกยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ (ประเภทนวนิยาย) ใน พ.ศ. 2555 และเป็นเจ้าของนามปากกาหลากหลายชื่อที่มีการเขียนนวนิยายต่างแนวกันออกไป ได้แก่ *ไรสลา เรน* (แนวพาฝันหรือจินตนิยาย) *ลักษณะวดี* (แนวความรัก) *กนกเรขา* (แนวตลกขบขัน เบาสมอง) *มายาวดี* (ศาสตร์แห่งทเวหรือเรื่องเล่าจากตำนาน) และ *ทมยันตี* ใช้สำหรับแต่งเรื่องราวที่สะท้อน ชีวิตและสังคม รวมทั้งแต่งเรื่องแนวจิตวิญญาณ² รวมถึงการแต่งเรื่องอิงประวัติศาสตร์และ พงศาวดาร ซึ่งนามปากกา “ทมยันตี” ได้มีส่วนสำคัญยิ่งต่อการผลิตซ้ำเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวร ออกมาจนถูกนำไปสร้างเป็นละครโทรทัศน์ที่ได้รับความนิยมมากที่สุดเรื่องหนึ่ง

4.5.1 การประพันธ์นวนิยายหลังกระแสฟื้นฟูประวัติศาสตร์วีรสตรี (อันเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวร)

ช่วงเวลาต่อเนื่องจากครึ่งหลังทศวรรษ 2530 จนถึงต้นทศวรรษ 2540 เกิดกระแส ฟื้นฟูประวัติศาสตร์วีรสตรีที่มีความเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวรขึ้นมาอย่างเห็นได้ชัด ทั้งจาก วัฒนธรรมแบบรัฐและวัฒนธรรมแบบมวลชน ตั้งแต่การบูรณะปฏิสังขรณ์ “พระเจดีย์ศรีสุริโยทัย” (พ.ศ. 2534) และการสร้าง “พระราชานุสาวรีย์ พระสุริโยทัย” (พ.ศ. 2538) ณ จังหวัด พระนครศรีอยุธยา การเผยแพร่ตำนานใหม่ของพระสุพรรณกัลยาฉบับหลวงปู่โง่น ไสวโย (พ.ศ. 2540) จนถึงการขึ้นมามีบทบาทนำในการประกอบพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณของสมเด็จพระ

¹ หลังจากที่หนังสือของหลวงปู่โง่นออกมาได้รับความสนใจอย่างแพร่หลาย มีคนนำตำนานเรื่องนี้ไป พิมพ์ซ้ำ พิมพ์แทรก หรือพิมพ์ใหม่โดยอิงโครงเรื่องหรือเนื้อหาบางส่วนเกี่ยวกับพระสุพรรณกัลยา เช่น ภันธกานต์ กัมทอง. (2550). *ย้อนรอยกรรม ตำนานพระสุพรรณกัลยา ย้อนรอยธรรม ชีวิตต้องสู้เพื่อวีรสตรีที่โลกลืม* จากจิต สัมผัส..หลวงปู่โง่น..ไสวโย. นครราชสีมา: ธีบุญพัทธ์.; สุริยัน สุจริตพลวงศ์. (2555). *ตามรอยกรรมพระสุพรรณ กัลยา : ชัตติราชานารีแห่งอยุธยาศรีรามเทพ ผู้เสียสละเพื่อแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ: ทิพยประกันภัย.

² สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น. (2563). *วิมล เจียมเจริญ*. (ออนไลน์)

นเรศวรของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ตลอดทศวรรษ 2540 ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าว สมเด็จพระนเรศวรหาได้เป็นผู้กระทำการทางประวัติศาสตร์ที่เจิดจรัสในเรื่องเล่าของพระองค์เอง แต่เพียงผู้เดียวอีกต่อไป ทว่าวีรสตรีที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติอย่างน้อยสองพระองค์ได้รับการขบเน้นบทบาทสำคัญในพื้นที่ของเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ขึ้นมา¹

นวนิยายของทมยันตีที่เกิดขึ้นมาในช่วง พ.ศ. 2545-2546 สอดรับกับกระแสการฟื้นฟูดังกล่าวได้เป็นอย่างดี ได้แก่ “กษัตริยา ตอน แก้วกษัตริยา” (พ.ศ. 2545) “แก้วกัลยา” (พ.ศ. 2546) และ “อิริราชา” (พ.ศ. 2546)² ซึ่งเป็นชุดนวนิยายที่ทมยันตี “ใช้ศาสตร์นำศิลป์” ในการประพันธ์ กล่าวคือ ใช้ประมุขพงศาวดารภาคที่ 6 ฉบับหอสมุดแห่งชาติ³ เป็นแกนนำเรื่อง และใช้งานศึกษาของสุนทร ชุตินทรานนท์ เรื่อง “พระสุพรรณกัลยาจากตำนานสุนัหวินาศาสตร์” เป็นข้อมูลประกอบการเขียนด้วย ต่างจากนวนิยายเรื่องอื่น ๆ ที่จะ “ใช้ศิลป์นำศาสตร์” ความมุ่งหมายสำคัญของการประพันธ์นวนิยายไตรภาคชุดนี้ คือ การพยายามเติม “ขัตุยนาวิ” เข้าไปในช่องว่างทางประวัติศาสตร์ และให้เชื่อมกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในประวัติศาสตร์อย่างสมเหตุสมผลที่สุด⁴

งานศึกษาที่ผ่านซึ่งได้ทำการวิเคราะห์นวนิยายของทมยันตีที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวร ส่วนใหญ่มักจะวิเคราะห์เพียงแค่เรื่อง “อิริราชา” เท่านั้น เพราะให้ความสำคัญกับบทบาทของสมเด็จพระนเรศวรมากกว่าสองภาคก่อนหน้า⁵ มีงานศึกษาของธีรจุฑา เมฆิน ที่

¹ นอกจากที่กล่าวถึง ยังมีการผลิตซ้ำออกมาในรูปแบบสื่อบันเทิงด้วย คือ ละครเรื่อง *สมเด็จพระสุริโยทัย* (พ.ศ. 2535) และภาพยนตร์เรื่อง *สุริโยทัย* (พ.ศ. 2544)

² เดิมทีนวนิยายไตรภาคชุดนี้เคยตีพิมพ์เป็นตอน ๆ ในนิตยสารมาก่อน *กษัตริยา ตอน แก้วกษัตริยา* และ *แก้วกัลยา* แห่งแผ่นดิน ตีพิมพ์ในนิตยสาร *ขวัญเรือน* ช่วง พ.ศ. 2544-2545 และ พ.ศ. 2545-2546 ตามลำดับ ส่วน *อิริราชา* ตีพิมพ์ในนิตยสาร *สกุลไทย* ใน พ.ศ. 2546 ภายหลังสำนักพิมพ์ ณ บ้านวรรณกรรมได้นำมาจัดพิมพ์รวมเล่มครั้งแรกในปีต่าง ๆ ดังนี้ ทมยันตี. (2545). *กษัตริยา ตอน แก้วกษัตริยา*. ไม่ปรากฏเลขหน้า.; ทมยันตี. (2546ก). *แก้วกัลยา* แห่งแผ่นดิน. ไม่ปรากฏเลขหน้า.; ทมยันตี. (2546ข). *อิริราชา*. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

³ คนทั่วไปรู้จักกันในชื่อ *ไทยรบพม่า*

⁴ อริยา จินตพานิชการ (บ.ก.). (2546). *กษัตริยา : ประวัติการณ์งานละคร*. หน้า 23.

⁵ งานศึกษาดังกล่าว ได้แก่ บาหยัน อิมสำรวจ. (2548). *เล่มเดิม*. หน้า 20-24.; ศุภกานต์ นานรัมย์. (2551). *เล่มเดิม*. หน้า 137-141.; มารศรี สอทิพย์. (2551). *เล่มเดิม*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาตรีบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

วิเคราะห์แนวคิดทางการเมืองแบบราชาชาตินิยมที่ปรากฏในนวนิยายไตรภาคนี้อย่างชัดเจน¹ แต่ในหัวข้อนี้จะนำเสนอในอีกมุมมองหนึ่ง โดยมุ่งพิจารณานวนิยายไตรภาคนี้ในบริบทหลังกระแสฟื้นฟูประวัติศาสตร์วีรสตรีที่มีความเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวร พร้อมทั้งวิเคราะห์ลักษณะการวางโครงเรื่องซึ่งสัมพันธ์กับเจตจำนงของทมยันตีที่ต้องการขับเน้นบทบาทชาติตินารีในประวัติศาสตร์ไทย พร้อมทั้งเชื่อมโยงไปสู่การได้รับการผลิตซ้ำอีกครั้งในรูปแบบละครโทรทัศน์ อันมีส่วนสำคัญทำให้เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรฉบับทมยันตีมีเลือดเนื้อ มีชีวิต และมีจิตวิญญาณตามภาพที่ปรากฏให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม

“กษัตริยา ตอน แก้วกษัตริยา” เป็นปฐมบทของนวนิยายไตรภาคนี้ เนื้อเรื่องเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2106 ที่เกิดสงครามช้างเผือกจนถึงภายหลังการเสียกรุงฯ ครั้งที่หนึ่งเมื่อ พ.ศ. 2112 หลังจากสมเด็จพระมหาธรรมราชาขึ้นครองราชย์ โดยตัวละครหลักที่ดำเนินเรื่อง คือ “พระวิสุทธิกษัตริย์” พระราชธิดาในสมเด็จพระมหาจักรพรรดิและสมเด็จพระศรีสุริเยทัย และเป็นพระราชมารดาของพระสุพรรณกัลยา สมเด็จพระนเรศวร และสมเด็จพระเอกาทศรถ คำว่า “กษัตริยา” ที่เป็นชื่อของนวนิยายคงสะท้อนเจตจำนงของทมยันตีที่ต้องการเชิดชูชาติตินารีในประวัติศาสตร์ไทยผ่านทางตัวละครพระวิสุทธิกษัตริย์ อันมีความหมายว่า “ผู้มีเลือดกษัตริย์บริสุทธิ์”²

นวนิยายภาคแรกนี้มีการวางโครงเรื่องแบบพาฝัน (romance) ที่พยายามขับเน้นบทบาทของพระวิสุทธิกษัตริย์ให้ก้าวข้ามข้อจำกัดของวัฒนธรรมปิตาธิปไตยหรือภาวะที่ชายเป็นใหญ่ในเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรที่มีมาก่อนหน้า ตรงจุดนี้เองที่ทำให้ทั้งนวนิยายเรื่องนี้ต่างจากพระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ให้ ความสำคัญกับชาติตินารีมากกว่าชาติตินารี แต่ในขณะที่เดียวกันทมยันตีก็ไม่ได้ปฏิเสธเนื้อหาที่มีอยู่ภายใน เพียงแค่พลิกการวางโครงเรื่องเสียใหม่ จากโครงเรื่องแบบสุขนาฏกรรม (comedy) มาสู่โครงเรื่องแบบพาฝัน อันมีความแตกต่างที่สำคัญ คือ โครงเรื่องแบบสุขนาฏกรรมของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ จะเล่าบนพื้นฐานของหลักฐานที่มีมาก่อนหน้า รวมถึงงานชิ้นเก่า ๆ มาเรียบเรียงใหม่ให้ดูเป็นงานประวัติศาสตร์มากกว่านวนิยาย ถึงแม้จะมีลักษณะของสังคมนิยม ศาสตร์แฝงอยู่ในตัวบทก็ตามที แต่นั่นเป็นสิ่งที่ผูกติดมากับหลักฐานและงานชิ้นก่อนหน้า ส่วนโครงเรื่องแบบพาฝันของทมยันตี เป็นการปรุงแต่งบทบาทให้แก่ตัวละครในประวัติศาสตร์เพิ่มเติม

¹ ธีรจุฑา เมฆิน. (2558). *แนวคิดทางการเมืองแบบราชาชาตินิยมที่ปรากฏในนวนิยายของทมยันตี*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.

² ทมยันตี. (2545). *เล่มเดิม*. หน้า 23.

ขึ้นมาจากเรื่องเล่าขนาดใหญ่ที่รับรู้กันเป็นปกติวิสัย เนื้อเรื่องจึงแสดงออกถึงความหวังและความปรารถนาอย่างแรงกล้าของพระวิสุทธิกษัตริย์ที่ต้องการปกป้องชาติบ้านเมืองเหมือนกับเหล่าบุรุษซึ่งทั้งหมดนี้มาจากเจตจำนงของทมยันตีโดยแท้

พระวิสุทธิกษัตริย์ในฐานะที่เป็นตัวละครหลักต้องประสบกับการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักไปหลายคน เช่น พระราชมารดาสิ้นพระชนม์เมื่อครั้งทำยุทธหัตถีกับพระเจ้าแปรใน พ.ศ. 2091 พระสุพรรณกัลยาและสมเด็จพระนเรศวรถูกนำตัวไปเป็นองค์ประกันยังกรุงหงสาวดี พระเทพกษัตริย์ พระชนิษฐาของพระองค์ถูกทหารของพระเจ้าบุเรงนองลักพาตัว พระราชบิดาเสด็จสวรรคตในยามที่บ้านเมืองระส่ำระสาย เป็นต้น ดังบทบรรยายที่สะท้อนอารมณ์โศกเศร้าของพระองค์ว่า “สองหัตถ์... แต่พระเจ้าพร พระมารดา สองหัตถ์... ถวายรักษา พระพ่อเจ้า สองหัตถ์... กอดโอรสธิดา แนบแน่น สองหัตถ์... เปล่ารวดเร็ว อ่างว่างแรมสุณ”¹ แต่พระองค์หาได้ยอมรับกับชะตากรรมเหล่านี้หรือทำได้เพียงเศร้าโศกเสียใจเท่านั้น ทมยันตีวางบทบาทให้พระองค์เป็นเสมือนผู้ให้ข้อคิดสำคัญแก่เหล่าบุรุษที่ยามเกิดศึกสงคราม ดังในตอนที่กองทัพหงสาวดีล้อมเมืองพิษณุโลก พระองค์กล่าวกับสมเด็จพระมหาธรรมราชาในฐานะเจ้าเมืองให้ต่อสู้เพื่อรอคอยความหวังว่าอยุธยาจะยกทัพขึ้นมาช่วยเหลือ แต่สมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงเห็นต่าง

อยุธยาจะมียกทัพขึ้นมา เพราะทัพหลวงพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองซึ่งคอยที่อยู่
กำแพงเพชร จะตีทัพอยุธยา ‘ถ้า’ ยกขึ้นมาพิษณุโลก ทัพพุ่งเข้ามาอยุธยาเสียเลยก็ได้...

พิษณุโลกต้องหาทางช่วยตัวเอง

ชะลอเวลาออกไป พลาดพลั้งอย่างไรมิให้บอบช้ำนัก ทว่ายากจะกล่าวดังนั้นต่อ

อัศวมเหสี

“สู้!” พระวิสุทธิกษัตริย์สิ้นพระโอษฐ์ “ตายเสียดีกว่าไร้ศักดิ์!”

ที่พระมหาธรรมราชาแย้ง แต่... ภายในพระทัยคือ

‘ศักดิ์กู้คืนได้ ชีพสูญกู้คืนมิได้’

ตอนนี้ศึกภายนอกเริ่มร่ำรึกกำแพงเมือง จะมาก่อศึกภายในครันเวียนโย พระสวามี

จึงทรงนิ่งให้ตลอดมา

ความคิดแห่งราชธิดาวิรกษัตริย์

กับความคิดเสนาธิการยอมแตกต่างกัน²

¹ แหล่งเดิม. หน้า 288.

² แหล่งเดิม. หน้า 103.

ลักษณะของเรื่องเล่าขัตติยนาารีที่ขาดไปเสียมิได้ ความเป็นแม่ที่พร่ำสอนลูก ๆ ของตน พระวิสุทธิกษัตริย์เป็นผู้สอนให้ลูกทั้งสามคนเกิดสำนึกในความบ้านเมืองเกิดเมืองนอน อย่างอยุธยา ดังความตอนหนึ่งที่ทรงสอนสมเด็จพระนเรศวรว่า “...จงหาญในการศึก ศึกยาม ประจัญ อย่ารบแต่เอาตัวรอด อย่าหาแต่ความสุขเพื่อตน สำนึกองค์เสมอว่า สมเด็จพระเจ้ารักษา อยุธยาไว้ให้ อย่าให้พระโลหิตหลังเปล่า...”¹ และทรงฝากฝังความหวังในการกอบกู้อยุธยาแก่ลูก ทั้งสามคนว่า “...แม่คงต้องฝากอยุธยาไว้ในหัตถาแห่งเจ้าทั้งสาม ณ กาลบัดนี้ แลไหนมีแต่เปล่า ดาย นี้คือมรดกแห่งความเป็นไท แม่จะวางไว้ในมือเจ้าทั้งสามคน!”²

พระวิสุทธิกษัตริย์ในมุมมองของทมยันตี เป็นวีรสตรีที่ไม่ได้ออกรบเคียงพระราช มารดาของพระองค์ แต่จากบทบาทที่ปรากฏแสดงให้เห็นชัดเจนว่า การเป็นวีรสตรีในมุมมองของ ทมยันตีไม่จำเป็นต้องออกรบด้วยกำลังทางกาย หากแต่สามารถออกรบด้วยกำลังทางสติปัญญา ซึ่งมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่านักรบในวัฒนธรรมเรื่องเล่าแบบปิตาธิปไตย

นวนิยายภาคต่อเรื่อง “แก้วกัลยาแห่งแผ่นดิน” ยังคงการวางโครงเรื่องแบบพาฝัน เอาไว้เหมือนกับภาคแรก มีการย้ายตัวละครหลักจากพระวิสุทธิกษัตริย์มาสู่พระสุพรรณกัลยา ซึ่ง กล่าวได้ว่านวนิยายเรื่องนี้ได้ช่วยตอกย้ำกระแส “พระสุพรรณกัลยานิยม” ที่แพร่สะพัดในต้น ทศวรรษ 2540 อันมีเรื่องเล่าของหลวงปู่โง่เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เรื่องราวพระสุพรรณกัลยาได้รับความสนใจในสังคมไทย กลวิธีการประพันธ์ในภาคนี้มีลักษณะเป็นการนำงานวิชาการมาครอบ นวนิยายอย่างชัดเจน เนื่องจากในพระราชพงศาวดารกล่าวถึงเรื่องราวของพระสุพรรณกัลยาน้อย มาก จำต้องนำงานศึกษาของสุเนตร ชุตินธรานนท์ที่กล่าวถึงไปก่อนหน้ามาเป็นแกนเรื่อง³ และมีการอ้างหลักฐานประเภทพงศาวดารและคำให้การมาประกอบพร้อมสอดแทรกจินตนาการของ ตนเองลง เป็นการเพิ่มรสชาติให้แก่นวนิยายที่ “ขอให้อ่านสนุก แต่มิได้ยก ‘นิมิต’ ของผู้ใดมาอ้าง”⁴

เนื้อเรื่องจะกล่าวถึงช่วงที่พระสุพรรณกัลยาถูกนำไปเป็นองค์ประกันยังกรุง หงสาวดีในฐานะพระมเหสีองค์ที่ 4 ของพระเจ้าบุเรงนอง ซึ่งมีความเสนาหาในตัวพระองค์เป็นอย่างดี ยิ่งถึงกับต้องสร้างพระตำหนักใหม่ให้เป็นแบบอยุธยา เพื่อให้เกิดความรู้สึกเสมือนประทับอยู่ แผ่นดินเกิด ในตอนที่ เป็นบทบรรยายลักษณะพระตำหนักแห่งนี้ ทมยันตีแสดงให้เห็นความแน่วแน่

¹ แหล่งเดิม. หน้า 200.

² แหล่งเดิม. หน้า 201.

³ ทมยันตี. (2546ก). เด่มเดิม. หน้า (1).

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 188-189.

ของพระสุพรรณกัลยาที่จะไม่ลืมนั่นเกิดของพระองค์ ด้วยการให้ “ผอบ” เป็นสัญญาะ ดัง
ความว่า

พระตำหนักใหม่แบบอยุธยา มีกระทิงหอบพระสุพรรณกัลยาทรงวางผอบสุวรรณบัน
จุ ‘แม่พระธรณีศรีอยุธยาตายแล้วแก้วกำเนิดเผ่าพันธุ์’ ลง ณ พระวิมาน จากนั้นกราบถวาย
บังคม ‘วางสัจจาริฐาน’
“ณ ตรงนี้ ที่นี้ อยุธยา หาใช่แผ่นดินอื่นไม่
จักดำรงเผ่าพันธุ์ตนไว้ แม้นตาย จักตาย ตรงนี้”
เราจะค่อย ๆ ติดตามพระจริยาวัตรท่านต่อไปว่า สัจจาริฐานของท่าน มันคง
ดำรงเนาได้¹

หลังจากปรากฏความมุ่งมั่นอันแรงกล้าที่จะไม่ยอมเข้ากับฝ่ายหงสาวดีของพระ
สุพรรณกัลยา ตัวบทในอีกหลายฉากต่อมาแสดงให้เห็นว่าพระองค์เป็นผู้เสียสละเพื่อชาติบ้านเมือง
อย่างแท้จริง ดังในฉากที่สมเด็จพระนเรศวรจะพาพระสุพรรณกัลยาเสด็จหนีกลับไปอยุธยาด้วยกัน
แต่พระองค์ปฏิเสธเนื่องด้วยเพิ่งให้กำเนิดพระธิดากับพระเจ้าบุเรงนอง อาจกลายเป็นอุปสรรค
ระหว่างการหลบหนีได้ พระองค์ทรงรำล้าพระอนุชาอันเป็นที่รักว่า “...นับจากนี้จะร้างลากัน เจ้า
กลับไปทำหน้าที่ของตน ทอดอาลัยเถิดว่า พี่หามีตัวตนไม่ คิดอ่านอะไรเร่งทำ อย่างนำพี่ไปหน่วงให้
เสียการ เสียพลทวยหาญยังเสียได้ จะเสียพี่สักคนจะเป็นไรเล่า ไพรเจ้าลี้วนฆ่าแผ่นดินด้วยกัน พี่ก็
จะ ‘ทำงาน’ ของพี่ ต่อไป ‘ลืมพี่เสีย ปลงใจ พี่ตายจากนับจากวันนี้...’² การเสียสละของพระองค์
ครั้งนี้ส่งผลให้สมเด็จพระนเรศวรสามารถกลับไปกอบกู้เอกราชให้แก่อยุธยาได้ในเวลาต่อมา

ฉากที่สะท้อนอารมณ์ที่สุดปรากฏในตอนท้ายของเรื่อง คือ การสิ้นพระชนม์ของ
พระสุพรรณกัลยา ซึ่งทมิฬย่นตี้นำ “คำให้การขุนหลวงหาวัด” มาเป็นหลักฐานพร้อมเพิ่มเติม
คำอธิบายของตนว่า

พระเจ้าหนาดาวดี (พระเจ้านันทบุเรง-ผู้วิชัย) เจือพระแสงดาบรามาแต่ไกล พระ
เนตรราวเพลิงประลัยกัลป์ พระนางเธอสบพระเนตร แยมสรวลพรายอ่อนหวานให้กับความ
ตายที่จะพาท่านพันทุกข์ พันทรมาน ไปเสียที่
...กลับบ้านเรา อยุธยา...

¹ แหล่งเดิม. หน้า 24.

² แหล่งเดิม. หน้า 157.

พระแสงวาววาบ ฟาดลงมา!

ทรงรอกอยอิสรมาเป็น 23 ปี...จากพระชนม์ 16 จนปีนี้ 39 พรรษา

แล้วแก้วกัลยาแห่งแผ่นดินก็สิ้นไป

โอ...ชาวไทยลืมห่านอย่างไรง?¹

ประโยคสำคัญที่น่าตั้งข้อสังเกต คือ “โอ...ชาวไทยลืมห่านอย่างไรง?” ซึ่งประโยคทำนองนี้เคยปรากฏมาแล้วในเรื่องเล่าพระสุพรรณกัลยาฉบับหลวงปู่โง้งที่ถูกผลิตขึ้นมาเพื่อไม่ให้คนไทยลืมห่านพระสุพรรณกัลยาเช่นกัน แม้ทมิฬยันตีจะยืนยันว่า “มิได้ยก ‘นิมิต’ ของผู้ใดมาอ้าง” ดังที่กล่าวไปก่อนหน้านี้ แต่ด้วยกลวิธีการประพันธ์แบบนวนิยายที่ปรุงแต่งเรื่องราวอย่างพิสดารลงไป ทำให้ตัวบทในเรื่องเล่าทมิฬยันตีสื่อความหมายออกมาในภาพใหญ่ไม่ต่างกับเรื่องเล่าจากนิมิตของปู่โง้งมากนัก นั่นคือ การเพิ่มวีรสตรีในหน้าประวัติศาสตร์รัฐอีกพระองค์หนึ่งขึ้นมา จะด้วยความตั้งใจหรือก็ตาม ปฏิเสธไม่ได้ว่าทั้งปัญญาชนในแวดวงศาสนาและนวนิยายต่างมีส่วนช่วยหนุนเสริมฐานของประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยมให้แกร่งขึ้นมา

หลังจากที่เชิดชูขัตติยนารีมาถึงสองภาค ในภาคสุดท้ายการเชิดชูขัตติยะที่ทรงเป็นที่รู้จักดีในหมู่ชาวไทยจึงเกิดขึ้น เรื่องราวของ “อิริราชา” เน้นบทบาทของสมเด็จพระนเรศวรโดยตรง ในแง่ของการวางโครงเรื่องใกล้เคียงกับโครงเรื่องแบบสุชนาฏกรรมใน “พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ฉะนั้น นวนิยายภาคสุดท้ายนี้จะเป็นการย้อนกลับไปหาเรื่องเล่าขนาดใหญ่ แต่ถ้าอ่านนวนิยายทั้งสามภาคมาพิจารณาโดยถือว่าเป็นเรื่องเดียวกัน ปริมาณตัวบทของเรื่องเล่าที่เน้นบทบาทหลักของขัตติยนารีจึงมากกว่าขัตติยะอย่างแน่นอน สมเด็จพระนเรศวรในนวนิยายไตรภาคของทมิฬยันตี ประสบความสำเร็จในการรอกอบกู้เอกราชได้ก็ด้วยบทบาทของขัตติยนารีสองพระองค์ดังที่กล่าวมาก่อนหน้านี้แล้ว

สิ่งที่แตกต่างไปจาก “พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” บ้าง คือ การใช้งานศึกษาใหม่ ๆ เพิ่มเติมเข้ามา เช่น “กฤษฎาภินิหารอันบัดบังมิได้” ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่นำเอามาใช้หลายแห่ง อย่างตอนสงครามยุทธหัตถี ทมิฬยันตีได้ยกคำอธิบายของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ มาใช้ในฉากที่สมเด็จพระนเรศวรทรงตรัสกับข้างทรงของพระองค์ให้ลุกขึ้นต่อกรกับข้างทรงของพระมหาอุปราช ดังความว่า “...ถ้าหากเราทั้งสองยืนหยัดอยู่ไ้ไว้ ด้วยความกล้าหาญของท่านและ

¹ แหล่งเดิม. หน้า 401.

กำลังของเรา เราก็อาจเอาชนะเข้าศึกได้ และเมื่อได้ชัยชนะแล้ว เราก็จะได้เกียรติยศร่วมกัน
สืบไป...”¹

แม้ตัวละครหลักในภาคนี้จะเปลี่ยนเป็นสมเด็จพระนเรศวร แต่พระวิสุทธิกษัตริย์ก็
ยังคงปรากฏบทบาทอยู่เนื่อง ๆ ไม่ขาดหายไปเสียทีเดียว เนื้อเรื่องหลังจากที่สมเด็จพระนเรศวร
ได้รับชัยชนะในสงครามยุทธหัตถีสะท้อนถึงอารมณ์ความรู้สึกของพระวิสุทธิกษัตริย์ที่บรรลु
ความหวังในการเอาชนะฝ่ายหงสาวดีได้สำเร็จ ฉากนี้กลายเป็นภาพอุปมาความรู้สึกของพระวิสุทธิ
กษัตริย์ระหว่างสมเด็จพระศรีสุริโยทัยซึ่งได้ทำยุทธหัตถีกับพระเจ้าแปรจนสิ้นพระชนม์ขาดคอข้าง
แต่พระราชโอรสของพระองค์ทำให้ภาพการต่อสู้บนหลังช้างเปลี่ยนไปเป็นชัยชนะ ดังความว่า

ใครลืมลง ภาพไม่เคยเลือนหาย พระบิดาแทบวางวายพระชิพิต เสี่ยงข้างต้น
ไถยจนทลายจิตด้วยโคกเศร้า ความทุกข์ระทมโหมประดังเข้าคลุมอยุธยา
วันนี้...พม่าจะรับรู้แฉกกัน
เราคอยมานาน...กี่ปีนะ?
ปีวอก พุทธศักราช 2091 ทรงจำได้
ปีนี้พุทธศักราช 2135 รวมเวลา 44 ปี
นาน...แต่...ไม่นานเกินไป คຸ້ມการรอ²

นอกจากนี้ ยังมีการเขียนพาดพิงถึงการเมืองและเศรษฐกิจในขณะที่กำลังเขียน
อยู่ ทมยันตีพยายามจะชี้ให้เห็นผลดีของการใช้การทหารควบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจในสมัย
สมเด็จพระนเรศวร ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากการที่พระองค์ส่งทหารที่ตามเสด็จไปไม่ทันในสงครามยุทธ
หัตถีให้ไปรบแก้ตัวด้วยการตีเมืองทวายและตะนาวศรี ทมยันตีอธิบายว่า

สมัยนี้ต้องบอกว่า...เป็นการตัดทางเศรษฐกิจของพม่า และเส้นทางขนอาวู จาก
เรือโปรตุเกส
ไทยกลับเข้าไปคุมเส้นทางเศรษฐกิจตรงนี้เสียเอง ซึ่งถ้าอ่านประวัติศาสตร์ต่อไปจะ
พบว่าเศรษฐกิจของไทยมันคงมากขึ้นจากครั้งกระนั้นนับร้อยปี
คนโบราณรู้เรื่องการใช้อาวุธควบคู่กับเศรษฐกิจ
เราทำสนามรบให้เป็นสนามการค้า

¹ ทมยันตี. (2546ข). เล่มเดิม. หน้า 456-457.

² แหล่งเดิม. หน้า 473.

การ ‘รุก’ ทั้งสองด้านต้องกระทำสอดคล้องประสานกัน
 นโยบายฝ่ายเศรษฐกิจกับฝ่ายทหารต้องร่วมกัน
 ไม่ใช่ฝ่ายเศรษฐกิจ คิดแทบตาย ทำอย่างไรไทยจะได้สนามการค้า เราหา
 ผลประโยชน์ของชาติเป็นที่ตั้ง อย่าคิดแคหน้าตาเรากับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน
 เวลาชาติเราจน ชาติไหนมาช่วยเรา¹

ดูเหมือนทมิฬยันตีต้องการให้รัฐบาลพลเรือนกับทหารร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจกับพม่าในขณะนั้น อย่าเป็นห่วงแต่ของเรื่องของสิทธิมนุษยชน สอดคล้องกับสถานการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและพม่าในสมัยรัฐบาลทักษิณ ชินวัตรช่วงต้นที่อยู่ในสภาวะตึงเครียด อันสืบเนื่องมาจากที่รัฐบาลพม่าตีพิมพ์บทความโจมตีสถาบันกษัตริย์ของไทย ส่งผลให้เกิดกระแสชาตินิยมต่อต้านพม่าในหมู่สาธารณชนไทย รัฐบาลทักษิณแสดงจุดยืนในการดำเนินนโยบายเชิงรุกด้วยวิธีการทางกฎหมายมากกว่าการแก้ไขปัญหาด้วยกำลัง จนทำให้เกิดการเดินทางเยือนพม่าของทักษิณเมื่อวันที่ 19–20 มิถุนายน พ.ศ. 2544 กลายเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่นำไปสู่การรื้อฟื้นความสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์ระหว่างไทยกับพม่า² แต่ทว่าความขัดแย้งยังคงเกิดขึ้นอยู่หลังจากนั้นในช่วง พ.ศ. 2545–2546³ ด้วยสถานการณ์เช่นนี้อาจมีส่วนให้มุมมองของทมิฬยันตีสวนทางกับรัฐบาลในขณะนั้นที่มุ่งใช้การทูตมากกว่าการทหาร รัฐบาลทักษิณในมุมมองของทมิฬยันตีจึงควรใช้นโยบายเหมือนดังสมัยสมเด็จพระนเรศวรที่ทรงเคยกระทำมา

นวนิยายไตรภาคของทมิฬยันตีสร้างปรากฏการณ์ใหม่ให้แก่เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวร โดยจัดวางบทบาทของพระองค์ให้เทียบเท่ากับขัตติยนารีทั้งสองพระองค์ คือ พระวิสุทธิกษัตริย์และพระสุพรรณกัลยา สอดคล้องกับกระแสฟื้นฟูประวัติศาสตร์วีรสตรีที่มีความเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวร ภาพเหล่านี้จะปรากฏชัดเจนขึ้นเมื่อถูกนำไปสร้างเป็นละครโทรทัศน์

4.5.2 สู่ละครโทรทัศน์เฉลิมพระเกียรติ

กาญจนา แก้วเทพ ได้อธิบายเรื่อง “โทรทัศน์กับวัฒนธรรมแห่งอารมณ์” มีความเข้าใจว่า สื่อโทรทัศน์เป็นสื่อที่ผลิตภาพและเสียงเพื่อทำหน้าที่สร้างความบันเทิงเป็นหลัก (Entertainment media) และเน้นหนักด้านอารมณ์หรือความรู้สึก (Sensation–Led Media)

¹ แหล่งเดิม. หน้า 485-486.

² ลลิตทิพย์ คุรุรุ่งโรจน์รัตน์. (2547). *เล่มเดิม*. หน้า 46-47.

³ โดยเฉพาะเหตุการณ์ใน พ.ศ. 2545 ทักษิณออกมาประกาศต่อกองทัพไทยว่าอย่า “over react” ต่อกรณีความขัดแย้งระหว่างไทยกับพม่า ซึ่งทักษิณให้เหตุผลว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเกิดจากชนกลุ่มน้อย ไม่ใช่ปัญหาของทั้งสองประเทศ ดูรายละเอียดใน แหล่งเดิม. หน้า 61-66.

มากกว่าด้านเหตุผล อันมีสาเหตุมาจากช่วงเวลาพิเศษที่ถือกำเนิดขึ้นมาในโลกตะวันตก คือ ช่วงสงครามหรือตัวแปรด้าน “ความคุ้นเคยทางรสนิยมของผู้รับสาร”¹ ครั้นเมื่อเปรียบเทียบกับสื่อที่เป็นตัวหนังสือแล้ว การสร้างอารมณ์ด้วยภาพจะสร้างอารมณ์ความรู้สึกที่สมจริงสมจังมากกว่า (realistic)² สอดรับกับความจำเป็นในสังคมสมัยใหม่ที่มนุษย์มีอารมณ์ค่อนข้างจะราบเรียบ อันเป็นผลมาจากความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและความรู้หรือคำอธิบายต่าง ๆ ทำให้โทรทัศน์ได้เข้ามาเป็นกลไกเร่งเข้าอารมณ์ทุกประเภทของคนในโลกสมัยใหม่ผ่านสัมผัสประสบการณ์ทางอารมณ์แบบสุดยุด เพื่อทดแทนประสบการณ์ที่ขาดหายไปในโลกแห่งความเป็นจริง³

ถ้ากล่าวถึงเฉพาะสื่อโทรทัศน์ประเภทละคร อารมณ์ที่ปรากฏจะเป็น “อารมณ์ประดิษฐ์” ที่เกิดจากการประกอบสร้างหรือการวางแผนล่วงหน้าของการทำสื่อโทรทัศน์ ซึ่งการนำนวนิยายไตรภาคของทมยันตีมาผลิตเป็นละครนั้น ผ่านการวางแผนระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ที่มีส่วนร่วมเช่นเดียวกัน การนำจินตภาพที่ปรากฏในนวนิยายแปรออกมาเป็นภาพเคลื่อนไหวในสื่อโทรทัศน์ อาจช่วยปลูกเร้าอารมณ์ความรู้สึกในการเสพเรื่องเล่าดีกว่าแค่การอ่าน ในที่นี้จะทำการวิเคราะห์ที่โดยปรับจากการจำแนกคุณสมบัติเด่น ๆ ของสื่อโทรทัศน์ตามที่กาญจนา แก้วเทพ ได้อธิบายไว้ ซึ่งในที่นี้นำมาใช้วิเคราะห์ 4 อย่าง ประกอบด้วย การเล่าเรื่อง (narration) ภาพและภาพแบบเคลื่อนไหว เสียง และบทพูด

ละครโทรทัศน์ที่สร้างมาจากนวนิยายไตรภาคของทมยันตีลดลงจากต้นฉบับเหลือ 2 ภาค คือ “กษัตริยา” และ “มหาราชกู่แผ่นดิน” ความแตกต่างอยู่ที่การวางโครงเรื่อง ในขณะที่นวนิยายจะมีลักษณะเส้นเวลาหลวมซ้อนกันบ้าง เพราะทมยันตีตั้งใจเขียนขึ้นมา 3 ภาค เพื่อขับเน้นบทบาทของตัวละครหลักทั้งสามให้โดดเด่นในแต่ละภาค ทำให้เหตุการณ์ที่ปรากฏในนวนิยายมีลักษณะซ้ำกันไปบ้าง หรือกล่าวอีกอย่างคือ ในเหตุการณ์ของช่วงเวลาเดียวกันของแต่ละภาคก็จะปรากฏบทบาทของตัวละครหลักที่ต่างกันออกไป ส่วนละครจะใช้เหตุการณ์แบ่งภาคอย่างชัดเจน โดยภาคแรก “กษัตริยา” จะเริ่มเกริ่นทำความเข้าใจไปยังเหตุการณ์ที่สมเด็จพระสุริโยทัยกระทำยุทธหัตถีกับพระเจ้าแปรเมื่อ พ.ศ. 2091 ไปจบที่ภายหลังที่ทัพอยุธยา มีชัยชนะในศึกเมืองคังที่ไม่ยอมรับในอำนาจของพระเจ้านันทบุเรง ทำให้ทางฝ่ายหงสาวดีเริ่มมีความหวาดระแวงว่าอยุธยาจะ

¹ กาญจนา แก้วเทพ. (2551, กันยายน-ธันวาคม). โทรทัศน์กับวัฒนธรรมแห่งอารมณ์. *รัฐศาสตร์สาร*, 29(3), 133-134.

² แหล่งเดิม. หน้า 140.

³ แหล่งเดิม. หน้า 152.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 155.

ก่อนกำเริบเข้าสักวัน เพราะการโจมตีเมืองคังครั้งนั้น พระเจ้านันทบุเรงมอบหมายให้ยกกองทัพ 3
ทัพ ได้แก่ ทัพพระมหาอุปราชาแห่งหงสาวดี ทัพพระสังขตแห่งตองอู และทัพสมเด็จพระนเรศวร
แห่งอยุธยา (ขณะนั้นยังเป็นประเทศราชของกรุงหงสาวดี) ออกไปจัดการเมืองคัง โดยเข้าตีที่ละทัพ
ทว่าผลที่ปรากฏมีเพียงทัพของอยุธยาเท่านั้นที่สามารถเอาชนะเมืองคังได้ เนื้อเรื่องในภาคนี้จะเน้น
บทบาทพระวิสุทธิกษัตริย์และพระสุพรรณกัลยาเป็นหลัก ครั้นถึงภาคต่อมา “มหाराชกู่แผ่นดิน”
จะเริ่มปรากฏบทบาทของสมเด็จพระนเรศวรมากขึ้น เข้าใจว่าตลอดทั้งภาคจะเป็นการเน้นบทบาท
ของสมเด็จพระนเรศวร แต่บทบาทของพระวิสุทธิกษัตริย์และพระสุพรรณกัลยาก็ยังถูกให้
ความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน¹

ที่มาของการสร้างละครเรื่องนี้มีการระบุไว้ชัดเจนว่าสร้างขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติ
เนื่องในวโรกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมายุ 72 พรรษา ใน
พ.ศ. 2547 โดยผู้สร้าง คือ บริษัท กันตนากรุป จำกัด ร่วมกับสถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5 เพื่อ
ออกอากาศตลอด พ.ศ. 2547 ก่อนดำเนินการถ่ายทำได้มีการจัดพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณ
บูรพกษัตริย์เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2545 ณ ค่ายสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จังหวัด
พิษณุโลก ในงานครั้งนั้นมีพุทธกระหม่อมหญิงอุบลรัตนราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี ที่ทรงรับบท
เป็นพระวิสุทธิกษัตริย์ เสด็จเป็นองค์ประธานในพิธี² ถือเป็นอีกครั้งที่พื้นที่ของกองทัพภาคที่ 3 ใน
ฐานะ “ทหารสมเด็จพระนเรศวร” ได้รับการประกอบพิธีสำคัญในการตอกย้ำเรื่องเล่าสมเด็จพระ
นเรศวร

¹ เนื่องจากละครเรื่องนี้ออกอากาศมานานแล้ว ทำให้ไม่สามารถหาชมละครย้อนหลังได้สะดวกนัก
กอบปรักกับความทรงจำของผู้วิจัยที่ได้เสพเมื่อครั้งวัยเยาว์ได้เข้าไป ทำให้ต้องค้นหาวีดิโอในเว็บไซต์ Youtube มา
เป็นหลักฐานที่สนับสนุนการอธิบาย โดยละครทั้งหมดปรากฏในช่องที่ชื่อว่า กษัตริยา มหาราชกู่แผ่นดิน
[Kasattriya Maharajgoopandin] 2546 ซึ่งมีลักษณะเป็นช่องของแฟนคลับละครเรื่องนี้จัดทำขึ้นมา โดย
รวบรวมละครในตอนต่าง ๆ มาอัฟโหลดให้ชมไว้ค่อนข้างจะครบครัน ติดปัญหาเพียงแค่ว่าในตอนจบของภาค
มหाराชกู่แผ่นดินที่เจ้าของช่องได้อัฟโหลดมาพร้อมระบุว่าตอนที่ 19 [End] นั้น ไม่แน่ใจว่าใช่ตอนจบจริง ๆ
ตามที่ออกอากาศหรือไม่ เพราะตอนจบมีถึงแค่ฉากที่พระวิสุทธิกษัตริย์สั่งลงโทษนางกำนัลในวังที่คิดทรยศต่อ
อยุธยา หลังจากนั้นก็เป็นกรสรุปเรื่องราวในฉากต่าง ๆ ตั้งแต่ต้นจนจบอย่างรวบรัดอีกครั้งหนึ่ง ในช่องแสดง
ความเห็นได้มีผู้สงสัยในทำนองว่าจบแน่จริงหรือไม่ ทำให้ผู้วิจัยไม่แน่ใจเหมือนกัน ส่วนความทรงจำวัยเยาว์ก็
พราะเลือนเกินกว่าจะระลึกได้ว่าละครเรื่องนี้จบลงตรงเหตุการณ์ใดกัน อย่างไรก็ตาม วิดีโอเท่าที่ปรากฏก็เพียงพอ
แล้วสำหรับการวิเคราะห์ โปรดรับชมเพลย์ลิสต์ละครเรื่องนี้ใน กษัตริยา มหาราชกู่แผ่นดิน [Kasattriya
Maharajgoopandin] 2546. (2557ข). PLAYLIST. (ออนไลน์)

² อริยา จินตพานิชการ (บ.ก.). (2546). *เล่มเดิม*. หน้า 104-105.

ละครเรื่องนี้ได้รับการนิยามว่าเป็น “ที่สุดของประวัติศาสตร์ละคร” ทั้งการมีพระราชวงศ์ชั้นสูงรับบทนำครั้งแรกของประเทศไทย มีจำนวนตอนมากที่สุด 260 ตอน ใช้นักแสดงประกอบฉากมากที่สุดถึง 1,000 คน ใช้งบประมาณการสร้างมากที่สุดรวม 300 ล้านบาท ใช้งู้กำกับมากที่สุดถึง 4 คน และการสร้างฉากสถาปัตยกรรมทรงไทยทำด้วยไฟเบอร์ขนาดใหญ่ที่สุดในโลกบนพื้นที่ประมาณ 200 ไร่ของกันตนาหมู่ฟิวท์ทาวน์ ศาลายา¹ ในส่วนของนักแสดงนำอีก 2 บทบาทนั้น ได้แก่ พระสุพรรณกัลยา รับบทโดย วรทยา นิลคูหา และสมเด็จพระนเรศวร รับบทโดย อานัส ฟ้าพานิช

นักแสดงนำอย่างทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตนฯ ทรงมีพระดำรัสเกี่ยวกับบทบาทพระวิสุทธิกษัตริย์ที่ทรงได้รับ ซึ่งสะท้อนความมุ่งหมายในการสร้างละครเรื่องนี้ที่ต้องการเชิดชู “วีรสตรีที่โลกลืม” ในแบบที่หมยันตีได้ประพันธ์ในนวนิยายว่า

“...เป็นเรื่องราวของวีรสตรีที่โลกลืม ต้องสูญเสียเพื่อประเทศชาติ และสื่อให้เห็นว่าบรรพบุรุษของไทยมีความเสียสละมากแค่ไหน...”

...สำหรับพระวิสุทธิกษัตริย์ ทรงผ่านการสูญเสียอะไรมามากมาย ทรงมีความขัดแย้งกับพระสวามีเรื่องการเปิดเมืองให้พม่าเข้า และต้องสูญเสียลูกไปเป็นตัวประกัน มีความสะเทือนใจที่ต้องเสียสละลูกเพื่อประเทศชาติ เหมือนเราตรงที่มีความเป็นแม่ที่รักลูกเหมือนกัน ถูกสอนให้รักชาติเสียสละเช่นเดียวกัน...²

ตรรกะแห่งการเล่าเรื่อง (logic of narration) ในละครโทรทัศน์ทวิภาคนี้ เป็นไปตามคุณสมบัติที่สื่อละครโทรทัศน์พึงมี กล่าวคือ ในแง่การดำเนินเรื่องมีการเปิดฉากจุดเริ่มต้น การพัฒนาเรื่อง และการปิดฉากจบเรื่อง เพื่อสื่ออารมณ์ประเภทต่าง ๆ และกระตุ้นความคิดบางอย่างไปยังผู้รับสาร โดยสารที่ส่งออกมานั้นอาจส่งมาจากตัวละคร ความขัดแย้ง ฉาก เครื่องแต่งกาย อาวุธ หรือพาหนะในเรื่องที่มีส่วนทำให้ตัวของสารที่ต้องการส่งออกมานั้นมีความชัดเจน³

เมื่อพิจารณาในแง่ดังกล่าว แก่นของการเล่าเรื่องในละคร “กษัตริยา” และ “มหाराชกู่แผ่นดิน” ที่ไม่ได้มีความแตกต่างไปจากรูปแบบนวนิยายมากนัก จึงเป็นแค่การแปรจินตนาการจากตัวอักษรมาสู่การปรากฏในรูปแบบภาพเคลื่อนไหวที่สร้างอารมณ์ความรู้สึกสมจริง

¹ แหล่งเดิม. หน้า 6-9.

² แหล่งเดิม. หน้า 4.

³ กาญจนา แก้วเทพ. (2551, กันยายน-ธันวาคม). *เล่มเดิม*, 29(3), 146.

มากกว่า (realistic)¹ ภาพของตัวละครหลักอย่างพระวิสุทธิกษัตริย์ พระสุพรรณกัลยา และสมเด็จพระนเรศวร รวมถึงฉากสำคัญต่าง ๆ ก็ได้ปรากฏแก่สายตาผู้ชม

ภาพประกอบ 15 ฉากสงครามยุทธหัตถีในละคร “มหाराชกู่แผ่นดิน”

ที่มา: กษัตริยา มหาราชกู่แผ่นดิน [Kasattriya Maharajgoopandin] 2546. (2557).
 มหาราชกู่แผ่นดิน [Maharajgoopandin] ตอนที่ 19 [End]. (ออนไลน์)

อีกหนึ่งคุณสมบัติที่สำคัญ คือ เสียง ซึ่งช่วยปลูกเร้าอารมณ์ได้ดียิ่งขึ้นมากกว่าจะมองเพียงแค่ว่าภาพ เสียงที่ปรากฏในละครเรื่องนี้มีตั้งแต่เสียงพูดของตัวละคร เสียงบรรยากาศธรรมชาติ เสียงกระทบของดาบในฉากสงคราม เสียงร้องของช้างและม้าที่เป็นพาหนะสำคัญของเรื่อง เป็นต้น แต่เสียงอีกอย่างหนึ่งที่ควรกล่าวถึงในที่นี้ คือ เสียงเพลงประกอบละคร ซึ่งในแต่ละภาคก็จะมีแนวเพลงต่างกันออกไป ในภาค “กษัตริยา” จะเป็นเพลงช้าที่ให้อารมณ์ความรู้สึกโศกเศร้า ลุ่มลึก และซึ่งกินใจ คำร้องของเพลงในภาคนี้ล้วนแวดล้อมอยู่ที่ตัวละครพระวิสุทธิกษัตริย์ทั้งสิ้น ได้แก่ เพลง “กษัตริยา” ขับร้องโดยธีรณัยน์ ณ หนองคาย มีท่อนสุกว่า “...ด้วยดวงใจ กษัตริยา ชีวิตพร้อมเพื่อปวงประชา ความทุกข์ร้อนจะปลดลงมา ฝ่าฟันให้ถึงจุดหมาย อดทนกลืนความทุกข์ไว้ ยอมเสียได้ทุกสิ่ง ชีวิตจะต้องทิ้งก็จะยอมทน...”² เป็นการกล่าวถึงตัวตนที่ทรงเป็นผู้หญิงที่พร้อมเสียสละทุกอย่างเพื่อชาติบ้านเมือง และเพลง “แม่ของแผ่นดิน” ขับร้องโดย

¹ แหล่งเดิม. หน้า 140.

² กษัตริยา มหาราชกู่แผ่นดิน [Kasattriya Maharajgoopandin] 2546. (2557ก). เพลง กษัตริยา. (ออนไลน์)

ทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตนฯ มีท่อนสุกว่า “...ตอบแทนแผ่นดินที่ยิ่งใหญ่ มอบใจและกายยอมพลี แม้จะอยู่หนใด จงจำไว้คนดี แม่นี้รักเจ้าสุดหัวใจ...”¹ กล่าวถึงการที่ต้องสูญเสียพระโอรสและพระธิดาไปเป็นพระองค์ประกันยังกรุงหงสาวดี แก่นสำคัญยังอยู่ที่ต้องเสียสละเพื่อชาติบ้านเมือง ไม่ว่าจะอยู่แห่งหนใดก็ตาม

เพลงประกอบในภาค “มหाराชกู่แผ่นดิน” จะเป็นเพลงที่สามารถปลุกเร้าอารมณ์ได้มากกว่าในภาคแรก เพราะในภาคนี้เหตุการณ์ในเรื่องจะเน้นบทบาทของสมเด็จพระนเรศวรมากขึ้น เพลงที่ใช้ประกอบ คือ “พระนเรศวรมหาราช” ขับร้องโดยยีนง โอภากุล หรือที่รู้จักกันดีในนามแอ๊ด คาราบาว ซึ่งเป็นที่รู้จักดีว่าท่วงทำนองเพลงแบบคาราบาวเข้ากันได้ดีกับเพลงประเภทปลุกใจที่มีกลิ่นอายหรือผสมเพื่อชีวิต โดยเฉพาะท่อนสุกของเพลงนี้ที่บรรยายฉากยุทธหัตถีอย่างชัดเจนว่า “...พินลงไปทีเดียว... ถึงขาดสะพ่ายแล้ง พินลงไปด้วยแรงกู่ชาติ พินลงไปด้วยความกล้าหาญ และองอาจ เอกราชคือนักยุทธหัตถี...”²

คุณสมบัติสุดท้ายของสื่อละครโทรทัศน์ที่จะกล่าวถึงนั้น คือ คำพูดหรือบทสนทนาของตัวละคร ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นการนำมาจากนวนิยายอีกทีหนึ่ง ในที่นี้จะขอละเว้นการยกคำพูดของตัวละครมาวิเคราะห์ เพราะแก่นสาระสำคัญของคำพูดในรูปแบบละครอยู่ที่เปลี่ยนจากให้ผู้อ่านจินตนาการถึงรูปลักษณะและน้ำเสียงของผู้พูดมาเป็นการที่มีนักแสดงมาพูดให้เห็นอย่างชัดเจน นักแสดงที่มารับบทต่าง ๆ ช่วยให้ผู้เสพได้รับสารอย่างง่ายดาย โดยเฉพาะทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตนฯ ที่ทรงรับบทพระวิสุทธิกษัตริย์ด้วยพระองค์เอง ช่วยให้คำพูดที่มาจากเชื้อสายเจ้าเองดูมีความน่าเชื่อถือและสมบทบาทกับละครรูปแบบนี้

จากนวนิยายสู่ละครโทรทัศน์เป็นการยกระดับพัฒนาการของเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรในอีกระดับหนึ่ง เพราะการผลิตสื่อรูปแบบอื่น ๆ ที่ผ่านมา ยังไม่พบลักษณะเช่นนี้มาก่อน

¹ ลูกทุ่ง คนยาก. (2554). *แม่ของแผ่นดิน - ทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตนราชกัญญาสิริวัฒนาพรรณวดี ประกอบละครกษัตริย์ยา*. (ออนไลน์)

² Carabao Official. (2560). *แอ๊ด คาราบาว - พระนเรศวรมหาราช [Official Audio]*. (ออนไลน์); ภายหลังยังได้มีการผลิตเพลงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรขึ้นมาอีกในชื่อ *องค์ดำ* ซึ่งเป็นผลงานของวงไม่ใช่ผลงานเดี่ยวอย่างเพลง *พระนเรศวรมหาราช* โดยเพลง *องค์ดำ* อยู่ในอัลบั้ม *โธ* (พ.ศ. 2552) ท่อนสุกยังคงเป็นการบรรยายฉากยุทธหัตถีเหมือนเดิม แต่เป็นการนำประโยคคำพูดที่เชื่อว่าเป็นของสมเด็จพระนเรศวรมาใส่ “...เจ้าพี่จะยืนข้างอยู่ในร่มไม่ทำไม เชิญเสด็จมาทำยุทธหัตถีกันเถิด ให้เป็นเกียรติยศ สืบกัลปาวสาน แห่งกษัตริย์ชนช้าง เหมือนอย่างเรา จะไม่มีแล้ว...” ใน Carabao Official. (2557). *คาราบาว - องค์ดำ (Official Music Video)*. (ออนไลน์)

สะท้อนให้เห็นความเชื่อมโยงกันของปัญญาชนนักประพันธ์ ผู้ผลิตสื่อโทรทัศน์ และรัฐ (ราชสำนักและกองทัพ) ที่พยายามทำให้เรื่องเล่าในแบบของรัฐเข้าสู่มวลชนให้มากขึ้น ซึ่งแน่นอนว่าพลังการอธิบายของนวนิยายและละคร ทำให้ผู้คนเสพเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรได้เป็นอย่างดี

4.6 “ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช”: การอวตารของเรื่องเล่าขนาดใหญ่บนแผ่นฟิล์ม

สำหรับประเด็นสุดท้ายในปลายทางของเนื้อหาปริญญาโทฉบับนี้ จะวิเคราะห์ภาพยนตร์เรื่อง “ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ที่ได้รับการผลิตออกมาถึง 6 ภาค ระหว่าง พ.ศ. 2550–2558 จะเรียกว่าเรื่องนี้เป็น “มหากาพย์ภาพยนตร์” แห่งยุคที่ผลิตซ้ำเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรบนสื่อภาพยนตร์ได้อย่างยิ่งใหญ่ในแบบที่ไม่เคยปรากฏออกมาก่อน และที่สำคัญภาพยนตร์เรื่องนี้ได้รับการฉายในบริบททางการเมืองภายหลังการรัฐประหารเมื่อ พ.ศ. 2549 ที่กองทัพอันเป็นหน่วยงานรัฐที่ยึดโยงสัญลักษณ์ของสมเด็จพระนเรศวรไว้หวนคืบสู่นามการเมืองไทย ทำให้ภาพยนตร์เรื่องนี้ได้กลายเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยผลิตซ้ำอุดมการณ์ราชาชาตินิยมในแบบที่กองทัพและรัฐไทยกระทำมาตลอดเพิ่มเข้าไปอีก ไม่ใช่เพียงแค่นั้น ด้วยอิทธิพลของเทคโนโลยีที่เข้ามาครอบงำสื่ออย่างแพร่หลาย ทำให้ภาพยนตร์เรื่องนี้ได้รับการเผยแพร่และผลิตซ้ำในอีกหลายช่องทางนอกจากรูปแบบภาพยนตร์ ดังจะได้วิเคราะห์ให้เห็นในลำดับถัดไป

4.6.1 โครงการภาพยนตร์เทิดทูนพระมหากษัตริย์ครั้งใหญ่ของ ม.จ.ชาติเฉลิม

ยุค

ม.จ.ชาติเฉลิม ยุคล หรือที่รู้จักกันในนาม “ท่านมยุ” มีผลงานการกำกับและสร้างภาพยนตร์หลากหลายเรื่อง ภายใต้การทำงานกับทีมงานของท่านในบริษัท พร้อมมิตร โปรดักชั่น จำกัด และเครือข่ายในวงการภาพยนตร์ โดยภาพยนตร์ที่ได้รับความนิยมสูงมากที่สุดเรื่องหนึ่งคือ “สุริโยไท” (The Legend of Suriyothai) ฉายครั้งแรกเมื่อวันที่ 17 สิงหาคม พ.ศ. 2544 ทำรายได้ราว 324.5 ล้านบาท ถือเป็นภาพยนตร์ไทยที่ทำเงินสูงสุดในช่วงปลายของยุคพิเศษเศรษฐกิจฟองสบู่แตก¹ ความพิเศษของภาพยนตร์เรื่องนี้นอกจากเนื้อหาที่กล่าวถึงวีรสตรี กอปรกับความอลังการขององค์ประกอบต่าง ๆ ภายในภาพยนตร์แล้ว ยังได้รับความสำคัญจากสถาบันกษัตริย์มาแต่แรกเริ่มด้วย ซึ่งเป็นที่ทราบกันทั่วไปว่า ภาพยนตร์เรื่องนี้สร้างขึ้นจากพระราชดำริของสมเด็จพระ

¹ เดิมทีความยาวของภาพยนตร์ที่ฉายในไทย คือ 142 นาที แต่เนื่องจากได้รับความนิยมมากในยุคนั้น จึงต้องทำอีกเวอร์ชันหนึ่งที่มีความยาว 5 ชั่วโมง โดยมีฟรานซิส ฟอร์ด คอปโปลา (Francis Ford Coppola) ผู้กำกับชาวอเมริกันที่มีชื่อเสียงในผลงานกำกับเรื่อง *The Godfather* ทั้ง 3 ภาค ทำการตัดต่อเสียใหม่เพื่อนำไปฉายในตลาดต่างประเทศ ใน หอภาพยนตร์ (องค์การมหาชน). (2563). *สุริโยไท*. (ออนไลน์)

นางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และต่อมาพระองค์พร้อมทั้งรัชกาลที่ 9 ได้เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรภาพยนตร์เรื่องนี้ในรอบปฐมทัศน์ ณ โรงมหรสพหลวงศาลาเฉลิมกรุงด้วย¹ และผู้ที่รับบทเป็น “สมเด็จพระสุริโยทัย” คือ ม.ล. ปิยาภัสร์ ภิรมย์ภักดี ก็มีความใกล้เคียงกับพระยุคลบาทของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ²

ถ้าย้อนกลับไปทบทวนของกระแสฟื้นฟูประวัติศาสตร์วีรสตรีอันเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวร ภาพยนตร์เรื่อง “สุริโยไท” จึงมีส่วนในการผลิตซ้ำเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรในสังคมไทยไม่ต่างจากเรื่องเล่าพระสุพรรณกัลยาฉบับหลวงปู่โง่น หรือนวนิยายและละครโทรทัศน์ชุดกษัตริยา พร้อมกับการขึ้นมามีบทบาทนำของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถในการประกอบพิธีบวงสรวงในแต่ละปี แม้โครงเรื่องในภาพยนตร์เรื่องนี้จะไม่ปรากฏบทบาทของสมเด็จพระนเรศวรเลย แต่ภายหลังจากที่ภาพยนตร์เรื่องนี้ฉายเสร็จสิ้น ม.จ.ชาติเฉลิมได้ริเริ่มการสร้างภาพยนตร์เรื่อง “ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” (The Legend of King Naresuan / Kingdom of War) ใน พ.ศ. 2545³ ถ้าพิจารณาในแง่การสร้างภาพยนตร์ของ ม.จ.ชาติเฉลิมจึงเสมือน “โครงการภาพยนตร์เทิดทูนพระมหากษัตริย์ครั้งใหญ่” ที่ต่อเนื่องยาวนานเกือบสองทศวรรษ เทียบเคียงได้กับโครงการก่อสร้างอนุสาวรีย์สองแห่งของสมเด็จพระสุริโยทัยและสมเด็จพระนเรศวรในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา⁴

ลักษณะการทำภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์ของ ม.จ.ชาติเฉลิม ที่ดูเหมือนจะเป็นลายเซ็นประจำตัวไปแล้ว คือ การสืบค้นข้อมูลจากเอกสารลายลักษณ์ และการลงไปสำรวจหรือ “ตามรอย” ในพื้นที่ที่ปรากฏในเอกสาร⁵ และการขอคำปรึกษาจากอาจารย์ด้านประวัติศาสตร์ใน

¹ ศาลาเฉลิมกรุง. (2563). พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เสด็จทอดพระเนตรภาพยนตร์แห่งสยามประเทศ “สุริโยไท” รอบปฐมทัศน์. (ออนไลน์)

² เมื่อ พ.ศ. 2559 ม.ล. ปิยาภัสร์ ภิรมย์ภักดี เคยให้สัมภาษณ์กับผู้จัดการออนไลน์กล่าวว่า ได้ปฏิบัติหน้าที่เป็นนางสนองพระโอษฐ์สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถมาเกือบ 20 ปี ถ้านับย้อนกลับไปจากปีที่ให้สัมภาษณ์ อาจกล่าวได้ว่า ม.ล. ปิยาภัสร์ ปฏิบัติหน้าที่นี้มาก่อนที่ภาพยนตร์ “สุริโยไท” ใน พ.ศ. 2544 ฉายอย่างแน่นอน ความสัมพันธ์อันซิดิโกลันี่เป็นประเด็นที่ควรตั้งข้อสังเกตต่อการได้รับบทบาท “สมเด็จพระสุริโยทัย” ใน MGR Online. (2559). “รักนิรันดร์” ผ่านคำบอกเล่าของ คุณหญิงต้น-หม่อมหลวงปิยาภัสร์ ภิรมย์ภักดี. (ออนไลน์)

³ ธิดา ผลิตผลการพิมพ์ (บ.ก.). (2550). ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. หน้า 66.

⁴ คู่มือข้อ 3.6 โครงการใหญ่ในราชธานีแห่งที่สอง: เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรตามแนวพระราชดำริ

⁵ ดู ม.จ.ชาติเฉลิม ยุคล. (2554). ตามรอยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์.

ประเทศไทยถึง 20 คน หนึ่งในนั้นมีสุนทร ชูตินทรานนท์ ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์พม่าที่ร่วมเขียนบทภาพยนตร์มาตั้งแต่เรื่อง “สุริโยไท” รวมอยู่ด้วย¹

บทสัมภาษณ์ ม.จ.ชาติเฉลิม ช่วงปลาย พ.ศ. 2549 โดยสุเจน กรรพฤทธิ์ สะท้อนความเข้าใจของท่านที่มีต่อบริบททางประวัติศาสตร์ ซึ่งดูเหมือนจะพ้นไปจากกรอบแบบ “ชาตินิยม” อาทิ ความเข้าใจเรื่องสมเด็จพระมหาธรรมราชาไม่ได้เป็นผู้ร้ายในประวัติศาสตร์ไทย ความเข้าใจในความหมายของ “อิสราภาพ” ที่สมเด็จพระนเรศวรทรงประกาศเมื่อ พ.ศ. 2127 ว่าเป็นอิสราภาพของอยุธยาไม่ได้เป็นอิสราภาพของชาติไทย เป็นต้น² แล้วโฉนดเมื่อภาพยนตร์ถูกฉายออกมาจึงยังคงมีกลิ่นอายของกรอบแบบ “ชาตินิยม” อยู่ มีหน้าซ้ำเนื้อหาของภาพยนตร์ยังแสดงออกผ่านกรอบแบบ “ราชาชาตินิยม” อย่างชัดเจนผ่านการเชิดชูให้สมเด็จพระนเรศวรเป็นผู้กระทำการทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญที่สุด

คำตอบของคำถามข้างต้นคงตอบได้ด้วยลักษณะพิเศษประการสำคัญในเบื้องหลังของภาพยนตร์เรื่องนี้ คือ ความเชื่อมโยงกับสถาบันกษัตริย์และกองทัพ ตั้งแต่การสร้างภาพยนตร์เรื่องนี้เกิดขึ้นเนื่องในโอกาสที่รัชกาลที่ 9 ครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี³ (พ.ศ. 2549) การที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ เป็นองค์ประธานในพิธีบวงสรวงเปิดภาพยนตร์เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2547 ภายในบริเวณกองพลทหารราบที่ 9 ค่ายสุรสีห์ ตำบลลาดหญ้า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี อันเป็นสถานที่ถ่ายทำหลักของภาพยนตร์เรื่องนี้⁴ รวมถึงการได้รับการสนับสนุนเรื่องทุนและอุปกรณ์ดังบทสัมภาษณ์ที่ ม.จ.ชาติเฉลิมกล่าวว่า “...ผมมีปัจจัยสนับสนุนมากขนาดนี้ส่วนหนึ่งก็เพราะได้พระราชเสาวนีย์จากสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พุดกันตรง ๆ ภาพยนตร์เรื่องนี้ทหารช่วยสร้างครับ... ผมคิดว่าความดีของภาพยนตร์เรื่องนี้คือทหารครับ”⁵

นอกเหนือไปกว่านั้น ทิศนคติของ ม.จ.ชาติเฉลิมต่อเรื่อง “วีรบุรุษ” มีส่วนในการขับเคลื่อนบทบาทของสมเด็จพระนเรศวรเป็นอย่างยิ่ง บทสัมภาษณ์ของท่านอีกตอนหนึ่งที่สุเจน กรร

¹ เอก อัครคี (บ.ก.). (ม.ป.ป.). *ฮอล แม็กกาซีน ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช*. หน้า 8.

² สุเจน กรรพฤทธิ์. (2558). *จากวังจันทน์สู่เวียงแหง ตามรอยนเรศวรมหาราช นอกกรอบประวัติศาสตร์ชาตินิยม*. หน้า 261-268.

³ เอก อัครคี (บ.ก.). (ม.ป.ป.). *เล่มเดิม*. หน้า 17.

⁴ ในคราวนั้นได้มีการถ่ายทำถวายให้ทอดพระเนตรโดยเป็นฉากขบวนสมเด็จพระนเรศวรเข้าเฝ้าสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่เมืองอโยธยา ใน *แหล่งเดิม*. หน้า 44.

⁵ สุเจน กรรพฤทธิ์. (2558). *เล่มเดิม*. หน้า 268-269.

พฤทธิ์ ถามว่าทุกวันนี้ประเทศไทยขาดแคลนวีรบุรุษอย่างสมเด็จพระนเรศวรหรือไม่ ท่านให้คำตอบอย่างประจักษ์ชัดที่สุด และคลายความสงสัยที่ว่าทำไมภาพยนตร์เรื่องนี้จึงต้องอยู่ในกรอบแบบ “ราชาชาตินิยม”

เรามีวีรบุรุษคือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 9 – ผู้วิจัย) พระองค์ทรงมีความสำคัญไม่ต่างจากสมเด็จพระนเรศวร คิดดู มีวิกฤตการณ์หลายครั้ง พระองค์ทรงพาเรารอดมาได้ทุกครั้ง เพียงแต่พระเจ้าอยู่หัวไม่ได้ทรงยกทัพไปรบกับศัตรูต่างชาติเหมือนกษัตริย์ในอดีต พระองค์เคยรับสั่งว่าไม่ได้รบกับคอมมิวนิสต์ แต่รบกับความอดอยากของชาวบ้าน โดยรวมเราขาดแคลนวีรบุรุษใหม่ ไม่ครับ เรามีในหลวงอยู่ทั้งพระองค์ ประเทศไทยไม่ไร้คนดีหรอกครับ เราจะมีวีรบุรุษมาอีกเรื่อย ๆ.¹

เพื่อเป็นการลบข้อครหาที่จะตามมาหลังจากภาพยนตร์ฉายในแง่ของการวางโครงเรื่องที่ถึงที่สุดแล้ว ไม่ว่าจะศึกษาหลักฐานรอบด้านหรือลงสำรวจพื้นที่อย่างละเอียดเพียงใดก็ตาม จำต้องเลือกมุมมองใดมุมมองหนึ่งของแต่ละช่วงจังหวะเหตุการณ์เข้ามาใส่ในภาพยนตร์อยู่ดี ม.จ.ชาติเฉลิมจึงแก้ปัญหาในเบื้องต้นโดยเลือกคำว่า “ตำนาน” มาเป็นชื่อภาพยนตร์ ดังที่ท่านกล่าวว่า “...ผมเองก็ไม่ต้องการให้เกิดการเข้าใจผิดว่าประวัติศาสตร์ของหนังเรื่องนี้จริงๆ แล้วเป็นอย่างไร... เราจึงไม่บอกว่าเป็นเรื่องจริง แต่บอกว่าเป็นตำนานของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช... ประวัติของพระองค์ท่านจึงตื่นเต้นโลดโผน เอื้อกับความสนุกมากกว่า เราเพิ่มเติมเรื่องเล่าพวกตำนานเข้าไป”²

อีกหนึ่งคำสัมภาษณ์ของสุนทร ชูตินทรานนท์ เมื่อ พ.ศ. 2558 สะท้อนวัฒนธรรมการเลือกเรื่องเล่าในสังคมไทยที่มีผลต่อการนำเสนอภาพยนตร์ โดยกล่าวว่ากระบวนการสร้างความรับรู้เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรเกิดขึ้นก่อนสร้างภาพยนตร์ “...คำถามคือท่านม้วยเลือกอะไร – เพราะการสร้างภาพยนตร์ต้องสื่อสิ่งที่สร้างสู่คนดูที่เป็นคนไทย เจ็อนไซของเราคือ เรื่องสมเด็จพระนเรศวรมีชุดข้อมูลที่เป็นข้อมูลดีจำนวนหนึ่งที่คนไทยรับรู้ร่วมกันจากการถูกขัดเกลามา”³ เจ็อนไซทางความรู้ของคนในสังคมซึ่งส่วนใหญ่มาจากรัฐมีผลต่อโครงเรื่องของภาพยนตร์ “...ทำให้เราเล่นนอกเรื่องไม่ได้...”⁴ คำสัมภาษณ์นี้จึงสะท้อนว่าแม้จะมีความเข้าใจต่อเหตุการณ์ใน

¹ แหล่งเดิม. หน้า 269.

² เอก อัครี (บ.ก.). (ม.ป.ป.). เล่มเดิม. หน้า 71.

³ สุเจน กรรพฤทธิ์. (2558). เล่มเดิม. หน้า 272.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 274.

ประวัติศาสตร์ที่ต่างไปจากประวัติศาสตร์ฉบับรัฐที่มักจะได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลาย เพราะกลไกในการเผยแพร่สักเพียงใดก็ตาม เมื่อต้องผลิตสื่อเผยแพร่สู่สาธารณะก็ไม่อาจที่จะละเมิดกฎเหล็กดังกล่าวที่ครอบงำความรับรู้ของคนในสังคมไปได้

ภาพยนตร์เรื่อง “ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ถือเป็นปรากฏการณ์ใหม่ของภาพยนตร์ที่บอกเล่าเรื่องราวของสมเด็จพระนเรศวร แตกต่างจากภาพยนตร์สองเรื่องก่อนหน้านี้ ได้แก่ “นเรศวรมหาราช” (พ.ศ. 2500) กำกับโดยพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล¹ และ “มหาราชดำ” (พ.ศ. 2524) กำกับโดยทรง ศรีเชื้อ ทั้งในแง่การวางโครงเรื่องและจำนวนภาค ซึ่งภาพยนตร์สองเรื่องก่อนหน้ามีลักษณะจบภายในเรื่องเดียวไม่มีภาคต่อ ส่วนการวางโครงเรื่องแม้กรณีของ “นเรศวรมหาราช” ไม่อาจเปรียบเทียบได้อย่างแน่ชัด² แต่กรณีของ “มหาราชดำ” สามารถอธิบายได้อย่างชัดเจนว่า มีการวางโครงเรื่องแตกต่างออกไปแน่นอน เพราะ “มหาราชดำ” เริ่มเรื่องตั้งแต่หลังเสียกรุงฯ ครั้งที่ 1 เมื่อ พ.ศ. 2112 แล้วไปจบลงที่สงครามยุทธหัตถีเมื่อ พ.ศ. 2135 ในขณะที่ตัวละครหลักที่ดำเนินเรื่องนั้นหาใช่สมเด็จพระนเรศวร แต่เป็น 10 ขุนศึกแห่งอยุธยา นำโดยหลวงหาญที่สามารถฝ่าวงล้อมของทัพหงสาวดีออกมาได้ ส่วนบทบาทของสมเด็จพระนเรศวรที่รับบทโดย พิศาล อัครเศรณี ปรากฏชัดในช่วงครึ่งหลังของภาพยนตร์ตั้งแต่การประกาศอิสรภาพ ณ เมืองแครงเมื่อ พ.ศ. 2127 ไปจนจบเรื่อง³

สำหรับการวางโครงเรื่อง “ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” เดิมที ม.จ.ชาติตรีเฉลิมต้องการสร้างเพียง 3 ภาค ที่มีการตั้งชื่อล้อไปกับคำว่า “อิสรภาพ” ได้แก่ ภาค 1 “สูญสิ้น

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล เป็นพระปิตุลา (ลุง) ของ ม.จ.ชาติตรีเฉลิม ยุคล เนื่องจาก ม.จ.ชาติตรีเฉลิมเป็นพระโอรสในพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอนุสรรมงคลการ ซึ่งเป็นพระอนุชาของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล สำหรับประเด็นนี้อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่าราชสกุลยุคลมีส่วนไม่น้อยที่พยายามจะเผยแพร่เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรให้เข้าถึงมวลชนโดยใช้สื่อภาพยนตร์เป็นตัวนำ

² น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่งว่าผู้วิจัยไม่สามารถหาภาพยนตร์เรื่องนี้มารับชมได้ อีกทั้งยังไม่พบงานศึกษาที่วิเคราะห์ภาพยนตร์เรื่องนี้โดยเฉพาะ พบเพียงแค่ข้อมูลเกี่ยวกับภาพยนตร์เรื่องนี้ที่แพร่หลายตามเว็บไซต์ต่าง ๆ ซึ่งในที่นี้ใช้เว็บไซต์ *ไทยบันเทิง* ในการอ้างอิง เนื่องจากได้รวบรวมข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับภาพยนตร์เรื่องนี้อย่างสังเขปเอาไว้ ไม่ว่าจะเป็นผู้กำกับ บริษัทผู้สร้าง (อศวินภาพยนตร์) นักแสดง วันที่เข้าฉาย 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2500 รายชื่อนักแสดง (ชูชัย พระขรรค์ชัย รับบท สมเด็จพระนเรศวร) ตลอดจนจนถึงภาพโปสเตอร์ต่าง ๆ ที่ประชาสัมพันธ์ในการฉายภาพยนตร์เรื่องนี้ ดู *ไทยบันเทิง*. (2563). *นเรศวรมหาราช (2500)*. (ออนไลน์)

³ ดูการวิเคราะห์เพิ่มเติมใน ศุภกานต์ นานรัมย์. (2551). *เล่มเดิม*. หน้า 148-149.; มารศรี สอทิพย์. (2551). *เล่มเดิม*. หน้า 211-244.; และดูภาพยนตร์ฉบับเต็มที่มีผู้อัปโหลดลงเว็บไซต์ YouTube ใน book 1997. (2559). *มหาราชดำ 2524*. (ออนไลน์)

อิสรภาพ” ภาค 2 “อิสรภาพนั้น ยากยิ่งที่จะได้มา” และภาค 3 “ยากยิ่งกว่าที่จะรักษาไว้” เป็นการนำความรู้สึกของคนไทยมาเป็นชื่อเรื่อง ไม่ได้เป็นการนำเหตุการณ์สำคัญมาเป็นชื่อเรื่องดังที่ปรากฏในปัจจุบัน อันได้แก่ ภาค 1 “องค์ประกันหงสา” ภาค 2 “ประกาศอิสรภาพ” (พ.ศ. 2550) ภาค 3 “ยุทธนาวี” (พ.ศ. 2554) ภาค 4 “ศึกนันทบุเรง” (พ.ศ. 2554) และ ภาค 5 “ยุทธหัตถี” (พ.ศ. 2557) ส่วนภาค 6 “อวสานหงสา” (พ.ศ. 2558) จวบจนช่วงเวลาที่ย้ายภาค 5 ยังไม่ปรากฏข่าวว่า ม.จ.ชาติเฉลิมต้องการจะสร้างภาคต่อแต่อย่างใด เหล่าแฟนภาพยนตร์ต่างพากันเข้าใจว่าจะสิ้นสุดภาคสุดท้ายที่ภาค “ยุทธหัตถี”¹

4.6.2 ว่าด้วยวิวิธวิทยาในการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ยุคหลังความเป็นสื่อ

ในช่วงที่ภาพยนตร์เรื่อง “ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ออกฉายใหม่ ๆ มีงานศึกษาเกี่ยวกับภาพยนตร์เรื่องนี้จำนวนหนึ่งปรากฏออกมา โดยใช้วิวิธวิทยาสำหรับการวิเคราะห์แตกต่างกันไป ไม่ว่าจะเป็นการวิเคราะห์วาทกรรม (discourse)² การเข้ารหัสความหมาย³ การสร้างภาพลักษณ์⁴ การผสมระหว่างแนวคิดเรื่องอำนาจ (Power) ภาษาภาพยนตร์ (Film Language) และโครงสร้างการเล่าเรื่องของภาพยนตร์ (Narration of Film)⁵ หรือการวิเคราะห์ตามตัวบทที่งานศึกษาประวัติศาสตร์นิยมทำกัน⁶ ซึ่งผลการศึกษาในแง่รายละเอียดปลีกย่อยก็แตกต่างกันไปตามแนวคิดที่ใช้ศึกษา แต่ทว่าในภาพรวมนั้นข้อสรุปในงานทุกชิ้นไปจบที่ความเป็นวีรบุรุษหรือวีรกษัตริย์ที่ปรากฏผ่านสื่อภาพยนตร์

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงลองค้นหาวิธีการอื่น ๆ มาทำการศึกษาเพื่อมุ่งหาข้อสรุปใหม่ ๆ แม้จะไม่อาจก้าวข้ามข้อสรุปในภาพรวมในแบบที่สมเด็จพระนเรศวรทรงเป็นวีรบุรุษของชาติไทยไปได้ แต่ในแง่รายละเอียดปลีกย่อย รวมถึงการนำภาพยนตร์ชุดนี้จัดวางลงในบริบทหลังรัฐประหาร พ.ศ. 2549 และช่วงปลายรัชสมัยอันยาวนานรัชกาลที่ 9 อีกทั้งข้อได้เปรียบของบริภูณานิพนธ์ชิ้นนี้ที่เขียนขึ้นในห้วงเวลาที่ภาพยนตร์ได้ฉายครบ 6 ภาคไปเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

¹ ดูตั้งแต่หน้าที่ที่ 54.10 เป็นต้นไป ใน WorkpointOfficial. (2557). *แฟนพันธุ์แท้ 2014_23 พ.ศ. 57 (ตำนานสมเด็จพระนเรศวร)*. (ออนไลน์)

² จันทร์ทิพย์ แก้วประกอบ. (2553). *เล่มเดิม*. หน้า 24-26.

³ ธนธรณ์ ฤทธิธกล. (2551). *เล่มเดิม*. หน้า 45-48.

⁴ มารศรี สอทิพย์. (2551). *เล่มเดิม*. หน้า 18-21.; จองชัย วงศ์ทรายทอง, และคนอื่น ๆ. (2560, กันยายน-ธันวาคม). *เล่มเดิม*, 12(3), 187-195.

⁵ อองอาจ สิงห์ลำพอง. (2557). *เล่มเดิม*. หน้า 34-51.

⁶ ศุภกานต์ นานรัมย์. (2551). *เล่มเดิม*. หน้า 153-169.

จะนำพาไปพบข้อสรุปที่อาจไม่ได้แปลกใหม่แต่กลับแตกต่างก็เป็นได้ โดยแนวคิดที่เลือกมาใช้ คือ การศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ในยุค “หลังความเป็นสื่อ” (post-media) ซึ่งในที่นี้จะสรุปประเด็นแนวคิดจากงานศึกษาของพศุทธิ์ ลาคูชะ ที่ได้ทบทวนแนวคิดพร้อมยกตัวอย่างการวิเคราะห์ไว้เป็นอย่างดี¹

สำหรับแนวคิดที่กล่าวถึงข้างต้น สืบย้อนความไปได้ถึงช่วงคริสต์ทศวรรษ 1980 ที่มีการถกเถียงแลกเปลี่ยนเชิงทฤษฎีระหว่างโรเบิร์ต โรเซนสไตน์ (Robert Rosenstone) และเฮเดน ไวท์ (Hayden White) เกี่ยวกับเรื่อง “ประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบวิดิทัศน์” (historiophoty) ทั้งสองเห็นพ้องกันว่าเรื่องเล่าอดีตในสื่อภาพยนตร์มีคุณค่าเทียบเท่ากับประวัติศาสตร์แบบตัวอักษร ซึ่งสรุปลักษณะเด่นของประวัติศาสตร์ในสื่อภาพเคลื่อนไหวได้ 2 ประการ คือ 1) เรื่องความเป็นเหตุเป็นผลของการนำเสนอความจริง (cause-effect discourse) กรณีของสื่อภาพยนตร์ ภาพต่าง ๆ (filmic shots) ที่ถูกจับมาเรียงต่อกัน (montage) เพื่อสร้างเป็นเรื่องนั้นเปรียบได้กับการเรียงรูปแบบโครงสร้างประโยคในงานประวัติศาสตร์แบบตัวอักษรที่ทำหน้าที่เป็นตัวบ่งบอก (predicate) ว่าเหตุการณ์ในอดีตนั้นเกิดขึ้นอย่างไร 2) ลักษณะของเหตุการณ์ในอดีต (type of historical event) เป็นการสร้าง “ลักษณะ” (type) ของเหตุการณ์ในอดีตและให้ผู้อ่านได้เข้าใจถึงอารมณ์ความรู้สึกของสถานการณ์ในอดีตนั้น การเก็บรายละเอียดที่ถูกต้องให้ได้มากที่สุด เช่น ใบหน้าและรูปร่างของตัวละคร หรือฉากสถานที่ จึงไม่สำคัญเท่ากับการลำดับภาพหรือการใส่บทพูด เพื่อสร้างความเป็นเหตุเป็นผลของเหตุการณ์ในอดีต²

ทว่าพศุทธิ์ได้เตือนว่าถ้าจะใช้วิธีการอ่านเรื่องเล่าในอดีตในวัฒนธรรมภาพยนตร์ปัจจุบันตามอย่างที่โรเซนสไตน์และไวท์อธิบายไว้เมื่อคริสต์ทศวรรษ 1980 อาจจะไม่สามารถเข้าถึงกระบวนการสร้างความจริงจากเหตุการณ์ในอดีตในแบบเท่าทันและครอบคลุมเท่าที่ควร เพราะสื่อภาพเคลื่อนไหวในยุคปัจจุบันมีการทำงานที่ซับซ้อนและมีการนำเสนอในหลายรูปแบบ จำต้องใช้การวิเคราะห์แบบยุคหลังความเป็นสื่อ ซึ่งมีลักษณะเด่น 2 ประการ คือ 1) ลักษณะการทำงานแบบสหสื่อ (intermediality) มีคำอธิบายที่น่าสนใจของจิฮุน คิม (Jihoon Kim) นักวิชาการสื่อศิลปะที่ว่า ความเป็นสื่อภาพยนตร์หรือประสบการณ์ชมภาพยนตร์ไม่ได้จำกัดอยู่แค่บนจอภาพ

¹ ดูรายละเอียดใน พศุทธิ์ ลาคูชะ. (2563). ประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบสื่อภาพยนตร์และการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ในยุคหลังความเป็นสื่อ. ใน ทวีศักดิ์ เผือกสม (บ.ก.), *หนังสือประมวลบทความในการประชุมทางวิชาการเพื่อเผยแพร่ผลงานสู่สาธารณชน Wie es eigentlich gewesen ist โครงการวิจัยวิทยาในการศึกษาประวัติศาสตร์*. หน้า 233-258.

² แหล่งเดิม. หน้า 236-243.

ยนตร์เพียงเท่านั้น เนื่องจากการรับรู้เรื่องราวและประสบการณ์ของการชมภาพยนตร์นั้นผ่านการที่ผู้ผลิตใช้สื่อหลากหลายรูปแบบที่ทั้งสามารถมองว่ามีความสัมพันธ์กันหรือแยกออกจากกันอย่างเอกเทศได้ เช่น ก่อนที่จะชมภาพยนตร์เรื่องหนึ่ง ก็จะมีปรากฏตัวอย่างภาพยนตร์ (teaser) ถูกแบ่งปันผ่านพื้นที่ของสังคมออนไลน์ก่อน หรืออาจจะได้อ่านรีวิว (review) หรือบทวิจารณ์ของภาพยนตร์ดังกล่าวผ่านเว็บบอร์ด (web-board) เป็นต้น สื่อภาพยนตร์จึงไม่ได้เป็นวัตถุทางวัฒนธรรมที่มีความ “ตายตัว” (stable object) ในการสร้างความหมาย แต่เป็นวัตถุหนึ่งที่กำลังทำงานร่วมกับวัตถุหรือสื่ออื่น ๆ ทั้งในรูปแบบการต่อรองหรือเกี่ยวพันกันในการสร้างประสบการณ์และความหมายของการ “ชมภาพยนตร์” และ 2) สภาวะที่เทคโนโลยีและวัตถุของสื่อ (media materiality) มีส่วนในการกำกับรูปแบบและเนื้อหาที่ถูกถ่ายทอดออกมา การมองสื่อแบบนี้จะมีความแตกต่างไปจากความเข้าใจต่อสื่อในอดีต ที่สื่อถูกมองเป็นเพียงแค่ “ตัวกลาง” (medium) ในการนำสารจากผู้ส่งสารไปให้ผู้รับสาร¹

จากนั้นพุทธมได้นำข้อเสนอของโรเซนสไตน์และไวท์แมนเข้ากับการวิเคราะห์แบบยุคหลังความเป็นสื่อ ซึ่งมีลักษณะเด่นที่ควรค่าแก่การนำมาพิจารณา คือ เรื่องของความ เป็นสหนังสือ ซึ่งได้อธิบายว่าเรื่องเล่าในอดีตที่อยู่ในอดีต (และสื่อแบบไฮสเทคส์แบบอื่น ๆ) ไม่ได้ทำงานในการสร้างความหมายทางประวัติศาสตร์ภายในตัวของสื่อเอง แต่การสร้างเรื่องราวในอดีตของสื่อดังกล่าวย่อมสัมพันธ์กับสื่ออื่น ๆ ที่อยู่ในเครือข่ายของการเล่าอดีตประเภทเดียวกัน ในลักษณะนี้ “ไวยากรณ์” ที่ทำหน้าที่กำกับความหมายและสร้างความจริงให้แก่อดีตไม่ได้อยู่ในตัว ของสื่อแต่ละประเภท แต่สื่อแต่ละประเภททำหน้าที่เป็นองค์ประกอบหรือเป็น “วัตถุ” ในโครงสร้างของอภิภาษา (meta-language) ที่ให้ข้อมูลแก่ผู้ที่รับรู้ประวัติศาสตร์ผ่านสื่อหลาย ๆ รูปแบบ²

ผู้วิจัยเห็นด้วยกับข้อเรียกร้องของพุทธมต่อนักประวัติศาสตร์ว่า “...หากในอีก 10 ปีข้างหน้า การเขียนเรื่องราวในอดีตและการรับรู้เรื่องราวในอดีตของคนส่วนใหญ่ในสังคมมาจากการบริโภคเนื้อหาจากสหนังสือ วิชาประวัติศาสตร์จะยังคงเฟื่องฟูหรือเรียกร้องให้คนในสังคมเหล่านั้นกลับมาอ่าน “ประวัติศาสตร์ที่แท้จริง” บนหน้าหนังสืออยู่หรือไม่?”³ เพื่อไม่ให้วิชาประวัติศาสตร์กลายเป็นเพียงวิชาศาสนาที่ถูกนำไปขึ้นหิ้งอยู่ตามศาสนสถาน จึงอยากขอลุทิศเนื้อหาในหัวข้อนี้ในการ “ทดลอง” วิเคราะห์ภาพยนตร์ตามแนวทางประวัติศาสตร์นิพนธ์หลังยุค

¹ แหล่งเดิม. หน้า 244-246

² แหล่งเดิม. หน้า 247.

³ แหล่งเดิม. หน้า 255.

ความเป็นสื่อ พร้อมกับการเผยแพร่ให้การครองอำนาจนำของเรื่องเล่าขนาดใหญ่ที่ภาพยนตร์ชุดนี้ไม่อาจสลัดออกไปได้

4.6.3 บทวิเคราะห์ภาพยนตร์

ในหัวข้อนี้จะแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

1) ความสัมพันธ์ระหว่างโครงเรื่องกับบริบท

ภาพยนตร์ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราชถือเป็นการถ่ายทอดเรื่องราวของสมเด็จพระนเรศวรลงบนแผ่นฟิล์มได้อย่างสมบูรณ์แบบที่สุด เพราะตลอดทั้ง 6 ภาคนั้นได้วางโครงเรื่องครอบคลุมตั้งแต่พระองค์ยังทรงพระเยาว์จนกระทั่งเสด็จสวรรคต ในแง่นี้เทียบเคียงได้กับประวัติศาสตร์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่วางโครงเรื่องครอบคลุมดูเดียวกัน¹ แต่ด้วยการที่นำเสนอออกมาในรูปแบบภาพยนตร์จึงต้องมีการปรุงแต่งตำนานเข้าไปให้มีความพิสดารยิ่งกว่าในรูปแบบประวัติศาสตร์ที่เคยมีมา และการดำเนินเรื่องอาจไม่ได้มีความต่อเนื่องไปตามลำดับ พ.ศ. ของเหตุการณ์สำคัญเหมือนกับในพระประวัติฯ ดังตาราง 3 ที่สรุปความเหมือนและความต่างว่า เหตุการณ์ต่าง ๆ ตรงกับภาคไหนของการนำเสนอทั้งสองรูปแบบ

ตาราง 3 การเปรียบเทียบเหตุการณ์สำคัญที่ปรากฏในการนำเสนอสองรูปแบบ

เหตุการณ์สำคัญ (ตามลำดับ พ.ศ.)	พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช	ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
เสด็จพระราชสมภพ (พ.ศ. 2098)	อธิบายเบื้องต้น	-
เสด็จไปเป็นองค์ประกัน (พ.ศ. 2106)	ภาค 1	ภาค 1
เสียกรุงฯ ครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2112)	"	"
เสด็จหนีออกจากหงสาวดี (หลัง พ.ศ. 2112)	-	"
ยุทธนาวีกับพระยาจันจันตู่ (พ.ศ. 2121)	ภาค 2	ภาค 3

¹ มีความแตกต่างเพียงเล็กน้อยในตอนต้นเรื่อง โดยพระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเริ่มเรื่องตั้งแต่เสด็จพระราชสมภพ (พ.ศ. 2098) และเล่าถึงพงศาวลีของสมเด็จพระนเรศวรโดยสังเขป ต่อด้วยเหตุการณ์แย่งชิงอำนาจภายในอยุธยาช่วง พ.ศ. 2089–2098 ดู สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (2493). เล่มเดิม. หน้า 1-6.; ในอีกมุมหนึ่ง ถ้าพิจารณาว่าภาพยนตร์สุริโยไทและตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมีความต่อเนื่องกัน ในส่วนที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเกริ่นไว้ตอนต้นดังที่กล่าวมา ม.จ.ชาติเฉลิมได้จัดสร้างและขยายความอย่างเสร็จสรรพตั้งแต่เรื่องสุริโยไทแล้ว

ศึกเมืองคัง (พ.ศ. 2124)	”	ภาค 2
ประกาศอิสรภาพ (พ.ศ. 2127)	”	”

ตาราง 3 (ต่อ)

เหตุการณ์สำคัญ (ตามลำดับ พ.ศ.)	พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช	ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ศึกพระเจ้าเชียงใหม่ (พ.ศ. 2128)	”	ภาค 3
ศึกพระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรง (พ.ศ. 2129)	”	ภาค 4
เสด็จขึ้นครองราชย์ (พ.ศ. 2133)	ภาค 3	ภาค 5
สงครามยุทธหัตถี (พ.ศ. 2135)	”	”
การบุกหงสาวดี 2 ครั้ง (พ.ศ. 2138 และ 2142)	”	ภาค 6
เสด็จสวรรคต (พ.ศ. 2148)	”	”

จากตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่า “เหตุการณ์สำคัญ” อันหมายถึง เหตุการณ์ที่เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญภายในเรื่อง มีผลกระทบกับตัวสมเด็จพระนเรศวร อยุธยา และสิ่งที่เรียกว่า “การรักษาเอกราช” โดยตรง ซึ่งเท่าที่ยกมา 13 เหตุการณ์ พบว่าส่วนใหญ่แล้วภาพยนตร์ “ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” มีการวางโครงเรื่องที่เหมือนกับ “พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” มีเหตุการณ์ที่ควรตั้งข้อสังเกต ได้แก่ เสด็จหนีออกจากหงสาวดี (หลัง พ.ศ. 2112) และยุทธนาวีกับพระยาจันจันตุ (พ.ศ. 2121)

เหตุการณ์เสด็จหนีออกจากหงสาวดีไม่มีในพระประวัติฯ แต่ปรากฏในภาพยนตร์ ซึ่งคงจะเป็นการแต่งตำนานเข้าไปตามที่ ม.จ.ชาติตรีเฉลิมเคยให้สัมภาษณ์ไว้ ในพระประวัติฯ กล่าวถึงการที่พระนเรศ¹ ได้กลับอยุธยาว่า “...พระเจ้าหงสาวดีได้พระพี่นาง เหมือนอย่างเป็นตัวจํานำแทนแล้ว ก็อนุญาตให้สมเด็จพระนเรศวรอยู่ช่วยสมเด็จพระชนกปกครองบ้านเมือง...”² แต่ในภาพยนตร์นั้นเหตุการณ์ดังกล่าวอยู่ในตอนท้ายของเรื่อง แม้พระเจ้าบุเรงนองจะได้ตัวพระสุพรรณกัลยาไปเป็นองค์ประกันแทนแล้ว แต่พระนเรศในขณะนั้นที่ทรงบรรพชาอยู่ก็ยังไม่ได้รับ

¹ เรียกตามที่ใช้กันในภาพยนตร์ภาคนี้

² แหล่งเดิม. หน้า 32.

การปล่อยตัวกลับอยุธยา ซ้ำร้ายพวกเจ้าราชินิกุลพม่ายังคงคอยลอบทำร้ายพระองค์อยู่เสมอ ทำให้ต้องทรงหาทางหนีกลับอยุธยาให้จงได้ พร้อมคิดที่จะพาพระสุพรรณภักดิ์กลับไปด้วย เมื่อความล่วงรู้ถึงพระสุพรรณภักดิ์เข้าจึงทรงหาทางช่วยโดยการเกลี้ยกล่อมพระเจ้าบุเรงนองโดยใช้ตัวของพระองค์แลกกับอิสรภาพของพระอนุชา หากแต่พระเจ้าบุเรงนองไม่ได้ยินดีกับข้อแลกเปลี่ยนดังกล่าว ทว่าก็เลือกที่จะปล่อยพระนเรศไปพร้อมหวังว่าวันหนึ่งพระสุพรรณภักดิ์จะทรงรักโดยไม่หวังการใดตอบแทน ทางฝ่ายพระนเรศไม่ทรงรู้เลยว่าพระพี่นางของพระองค์ได้ช่วยเหลืออยู่ จวบจนถึงเวลาที่จะหนีก็ยกรอคอยพระพี่นางอย่างใจจดใจจ่อ แต่เมื่อไม่พบพระองค์ถึงกับตัดพ้อว่า “...พระพี่นางคงจะรักหงสามากกว่าพระญาติพระวงศ์” ท้ายที่สุดพระองค์ทรงตัดสินใจเสด็จหนีไป พร้อม “ไอ้ทิ้ง” หรือที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นทหารเอกนาม “พระราชาমনู” ในเวลาต่อมา แต่ในขณะที่กำลังจะหนีก็มี “ลักไวทำมู” ขุนนางระดับสูงผู้ซื่อสัตย์กับมังกะยอชวาคู่อริของพระนเรศมาขัดขวาง แต่ทางทหารที่ถือพระบรมราชโองการของพระเจ้าบุเรงนองมาห้ามปรามได้ทันเวลา ทำให้พระองค์เสด็จกลับไปยังอยุธยาอย่างปลอดภัย¹

ส่วนเหตุการณ์ยุทธนาวีกับพระยาจันจันตุ (พ.ศ. 2121) จะเห็นส่วนที่น่าตั้งข้อสังเกตอยู่ในลำดับภาคของภาพยนตร์ ในขณะที่ภาค 2 มีเหตุการณ์สำคัญ คือ ตีกเมืองคัง (พ.ศ. 2124) และประกาศอิสรภาพ (พ.ศ. 2127) แต่เหตุการณ์ยุทธนาวีที่เกิดขึ้นก่อนสองเหตุการณ์ในภาค 2 กลับไปปรากฏในภาค 3 ซึ่งเป็นการเล่าสลับกันไปมา ไม่มีความต่อเนื่องเป็นเส้นตรงเหมือนกับในพระประวัติฯ สาเหตุที่เป็นเช่นนี้อาจย้อนกลับไปถึงความตั้งใจเดิมของ ม.จ.ชาติรีเฉลิมที่ต้องการสร้างเพียงสามภาค และให้สามภาคล้อไปกับคำว่า “อิสรภาพ” แต่ด้วยกระแสความนิยมที่เอ่อล้นภายใต้บรรยากาศหลังรัฐประหาร พ.ศ. 2549 ที่คนไทยมุ่งหาความสามัคคีภายในชาติ ภาพยนตร์แบบนี้จึงตอบโจทย์ภายใต้บริบททางการเมืองในขณะนั้น เห็นได้จากรายได้ที่ถล่มทลายจากสองภาคแรก² อาจเป็นผลให้ ม.จ.ชาติรีเฉลิมเล็งเห็นคุณภาพบางอย่างที่ภาพยนตร์เรื่องนี้จะสามารถกล่อมเกลาคิดใจให้คนในชาติได้สำนึกถึงพระมหากษัตริย์คุณของวีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่พระองค์หนึ่งของไทย จึงได้คิดที่จะสร้างภาค 3 และภาค 4 ต่อเนื่องกันขึ้นมา³ ในส่วนของภาค 3 จำต้องมีเหตุการณ์สำคัญที่จะใช้ดำเนินเรื่องให้ออกมาอย่างเด่นชัดเหมือนกับสอง

¹ ม.จ.ชาติรีเฉลิม ยุคล. (2550ก). *ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ภาค 1 (องค์ประกันหงสา) [วีซีดี]*. แผ่น 3 นาทีที่ 27:53–46:30.

² ภาค 1 ทำรายได้รวม 236.6 ล้านบาท ถือเป็นรายได้สูงสุดของภาพยนตร์ชุดนี้ และภาค 2 ทำรายได้ 234.55 ล้านบาท ใน Thairath. (2558). *สถิติหนัง ตำนานสมเด็จพระนเรศวร*. (ออนไลน์)

³ โฟสท์ทูเดย์. (2553). *เผยโฉม"ยุทธนาวี"ฉากเด็ดตำนานพระนเรศวรภาค3-4*. (ออนไลน์)

ภาคก่อนหน้า ซึ่งจะสัมพันธ์กับการตั้งชื่อเรื่อง ด้วยเหตุนี้ ถ้าลำพังเล่าถึงเพียงแค่ศึกพระเจ้า เชียงใหม่ (พ.ศ. 2128) อันเป็นเหตุการณ์ที่ต่อเนื่องหลังการประกาศอิสรภาพ ก็จะไม่มีความเด่น ทั้งในแง่การนำมาตั้งเป็นชื่อเรื่องหรือการเล่าเรื่อง ดังนั้น จึงต้องย้อนกลับไปหาเหตุการณ์ก่อนหน้า ใน พ.ศ. 2121 ในเหตุการณ์ “ยุทธนาวี” อันเป็นที่มาของชื่อภาค ในครั้งนั้นสมเด็จพระนเรศวรทรง แสดงพระปรีชาสามารถในการลงเรือรบหลวง พร้อมทรงพระแสงปืนรูกโล่ยิงเรือสำเภาของพระยา จินจันตุที่แฝงตัวเข้ามาสืบราชลับไปบอกทางกรุงละแวก แม้ฉากดังกล่าวจะจบลงที่ไม่สามารถจับ ตัวพระยาจินจันตุได้ก็ตามที่¹

ที่กล่าวไปข้างต้นเป็นการชี้ให้เห็นความไม่ลงรอยบางอย่างในแง่โครงเรื่องของ การนำเสนอเรื่องเล่าทั้งสองแบบ แม้โครงเรื่องใหญ่ (main plot) ของภาพยนตร์เรื่องนี้จากเริ่มต้นสู่จุด จบจะคล้ายคลึงกับพระประวัติฯ แต่ระหว่างเนื้อเรื่องจะมีโครงเรื่องย่อย (sub plot) เสริมเติมแต่ง จากพระประวัติฯ เพิ่มขึ้นไปอีก เพื่อให้ตัวละครทั้งหมดโดยเฉพาะสมเด็จพระนเรศวรดูเป็นมนุษย์ ปุถุชนให้ได้มากที่สุด

การผูกเรื่องราวให้ตัวละครมีลักษณะเป็นศัตรูคู่อาฆาตกัน เบื้องหลังเรื่องสำคัญที่ แสดงให้เห็นถึงการต่อสู้กันระหว่างธรรมะ (ไทย/อยุธยา) และอธรรม (พม่า/หงสาวดี) ยกตัวอย่าง ในช่วงเวลาที่สมเด็จพระนเรศวรถูกนำตัวไปเป็นองค์ประกันยังกรุงหงสาวดี แม้พระเจ้าบุเรงนองจะ ถือว่าพระองค์เป็นพระโอรสบุญธรรม แต่เหล่าเจ้านายข้างหงสาวดีหาได้ต้อนรับพระองค์พร้อมคิด พยาบาทมาดร้ายต่อพระองค์เสมอ มีตัวละคร 3 คนที่น่าจะเป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดของการผูกเรื่อง แบบนี้ ได้แก่ พระเจ้านันทบุเรง มังกะยอชวา (พระมหาอุปราชา) และลักไวทำมู โดยทั้งสามตัว ละครถูกทำให้ผู้ชมเข้าใจว่าเป็น “ศัตรู” ของสมเด็จพระนเรศวรตั้งแต่ภาคแรก สถานที่ที่ผูกปม ความพยาบาทเริ่มต้นที่สังเวียนชนไก่ภายในพระราชวังของกรุงหงสาวดี ตัวละครทั้งสามรวมถึง สมเด็จพระนเรศวรและพระเจ้าบุเรงนองที่ทรงมาเป็นสักขีพยานล้วนอยู่ในที่แห่งนั้น เหตุการณ์มีอยู่ ว่ามังกะยอชวาทำให้สมเด็จพระนเรศวรนำไก่ชนเหลืองหางขาวของพระองค์ ซึ่งถูกดูแลจนว่าเป็น “ไก่เชลย” มาชนกับไก่พม่ารามัญของตน เกมสังเวียนครั้งนี้จบลงด้วยชัยชนะของไก่เชลย และคำ ประกาศทำรบจากสมเด็จพระนเรศวรที่ว่า “ไก่ของหม่อมฉันนี้ ไก่เลี้ยงเอาไว้ชนสนุกชั่วคราวยาม จะตี พนันเอาบ้านเอาเมืองกันก็ยังไม่ได้อันใด”² ตำนานตอนนี้ไม่ปรากฏในพระประวัติฯ แต่อย่างไร

¹ ม.จ.ชาติเฉลิม ยุคล. (2554). *ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ภาค 3 : ยุทธนาวี [วีซีดี]*. กรุงเทพฯ: บริษัท แสบปี โสม เอ็นเตอร์ เทนเมนท์ จำกัด.

² ม.จ.ชาติเฉลิม ยุคล. (2550ก). *ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ภาค 1 (องค์ประกันหงสา) [วีซีดี]*. แผ่น 1 นาทีที่ 54:17-56:00, แผ่น 2 นาทีที่ 00:00-02:22.

จุดจบที่เกิดขึ้นกับตัวละครทั้งสามมีความแตกต่างกัน โดยผู้ที่ถูกสมเด็จพระนเรศวรสังหาร คือ ลักไวทำมูถูกสังหารขณะดวลทวนกันตัวต่อตัวกับสมเด็จพระนเรศวรท่ามกลางวงล้อมของทหารหงสาวดีในภาค 4¹ และมังกะยอชวาสิ้นพระชนม์บนหลังช้างในสงครามยุทธหัตถีในภาค 5² ส่วนจุดจบของพระเจ้านันทบุเรงแตกต่างกันไป เหตุการณ์ครั้งแรกที่ต้องประสบผลกรรมอยู่ในตอนต้นของภาค 5 เมื่อคราวที่พระองค์เสด็จยกทัพหลวงมาหมายมั่นจะพิชิตอโยธยาช่วง พ.ศ. 2129–2130 ถูกกองทัพของสมเด็จพระนเรศวรระดมยิงปืนใหญ่เข้าไปในค่าย เป็นเหตุให้พระเจ้านันทบุเรงถูกไฟครอกจนเสียโฉม ตามพระวรกายมีแผลพุพองเต็มไปหมดไม่อาจรักษาให้หายขาดได้ ส่วนพระพักตร์ก็อัปลักษณ์ดูจืดจางทำให้ต้องสวมหน้ากากอำพรางอยู่ตลอดหลังจากนั้น³ เหตุการณ์ครั้งที่สองเกิดขึ้นในภาค 6 เมื่อครั้งที่สมเด็จพระนเรศวรยกทัพบุกไปจนถึงกรุงหงสาวดี ได้ร่วมมือกับพระสังฆทัต พระโอรสของพระเจ้าตองอู ในการที่จะปลงพระชนม์พระเจ้านันทบุเรง เหตุการณ์คราวนี้สุ่มไฟแค้นเต็มพระอุระเสียยิ่งกว่าการทำสงครามกันในคราวก่อน เพราะภายหลังจากที่พระมหาอุปราชาสิ้นพระชนม์ พระเจ้านันทบุเรงได้สังหารพระสุพรรณกัลยา ทำให้สมเด็จพระนเรศวรทรงโกรธแค้นเป็นอย่างมาก แต่ทว่าเมื่อสามารถเข้ามาได้ถึงห้องบรรทมของพระเจ้านันทบุเรงในสถานการณ์ตัวต่อตัวแล้ว พระองค์กลับเลือกที่จะไม่สังหารพระเจ้านันทบุเรง แต่เลือกที่จะปล่อยให้ด้วยความเวทนาต่อสังขารที่อัปลักษณ์ ภายหลังจากพระเจ้านันทบุเรงก็ถูกพระสังฆทัตและพระวาชมารดาวางแผนปลงพระชนม์ด้วยยาพิษ⁴

แก่นสำคัญของการผูกเรื่องเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่า สมเด็จพระนเรศวรในความคิดของ ม.จ.ชาติเฉลิม แม้พระองค์จะประหัตประหารศัตรูไปมากมาย แต่ทั้งหมดทรงทำไปเพื่อปกป้องชาติบ้านเมือง มากกว่าจะเป็นการทำบาปโดยปราศจากเสียซึ่งเหตุผล ภายใต้นุคลิกนักรบที่เด็ดขาดจริงจัง ก็ยังมีความเมตตาต่อศัตรู ถึงจะเคยทำในสิ่งชั่วร้ายต่อพระองค์และพระสุพรรณกัลยามากขนาดไหน เมื่ออยู่ในสถานการณ์ที่อีกฝ่ายไม่สามารถต่อกรได้อย่างสมศักดิ์ศรีเยี่ยงราชา

¹ มีการตัดต่อภาพกลับไปมาระหว่างฉากในอดีตที่ลักไวทำมูเคยกระทำกับสมเด็จพระนเรศวรกับฉากปัจจุบันที่กำลังดวลทวนกันอยู่ใน ม.จ.ชาติเฉลิม ยุคล. (2554ข). *ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ภาค 4 ศึคนันทบุเรง [วีซีดี]*. แผ่น 3 นาทีที่ 29:00–32:45.

² ม.จ.ชาติเฉลิม ยุคล. (2557). *ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช 5 : ยุทธหัตถี [ดีวีดี]*. นาทีที่ 42:00–48:46.

³ *แหล่งเดิม*. นาทีที่ 18:30–23:45.

⁴ ม.จ.ชาติเฉลิม ยุคล. (2558). *ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราชอวสานหงสาวดี [วีซีดี]*. นาทีที่ 02:50–08:10, 10:37–12:06.

จึงเลือกที่จะแสดงความเป็นวีรบุรุษแบบพุทธที่เลือกจะปล่อยและให้เวรกรรมที่เคยกระทำไว้ในอดีตเป็นตัวตัดสินต่อไป

ประเด็นต่อมาที่จะอธิบาย คือ จุดเปลี่ยนสำคัญของโครงเรื่องแบบสุนาฏกรรมซึ่งอาจจะสัมพันธ์กับบริบททางการเมืองในช่วงเวลาที่ภาพยนตร์บางภาคออกฉาย ดังที่ได้วิเคราะห์ไว้ในบทที่ 2 ว่า การดำเนินเรื่องแบบสุนาฏกรรมของ “พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ประกอบด้วย การทำทนาย (เสียกรุงฯ ครั้งที่ 1) การตอบโต้ (ประกาศอิสรภาพ) และการแก้ไขปัญหา (ยุทธหัตถี) ซึ่งจุดเปลี่ยนทั้งสามช่วงถูกนำออกมาฉายในรูปแบบภาพยนตร์โดยสัมพันธ์กับบริบททางการเมือง ซึ่งภาค 1 (การทำทนาย) และภาค 2 (การตอบโต้) ฉายในช่วงหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2549 ไม่นานนัก ระหว่างเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2550 พร้อมสโลแกนภาพยนตร์ที่ว่า “พระมหากษัตริย์ ผู้พลิกชะตาสยามประเทศ” การทำทนายและการตอบโต้จากทั้งสองภาคนำไปสู่บทสรุปสุดท้ายของช่วงแรก คือ การประกาศอิสรภาพตัดสัมพันธ์ไมตรีจากหงสาวดี พร้อมกับการถือสถานะเป็นเอกราชของอยุธยา¹

นอกจากนี้ ประเด็นที่ควรกล่าวถึงด้วย คือ การเลือกวันฉายของภาคแรกในภาพยนตร์ชุดนี้เป็นวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2550 ทำให้ต้องพิจารณาภาพยนตร์เรื่องนี้อย่างสัมพันธ์กับบริบทการเมืองแวดล้อมขณะนั้น ต้องย้ำเตือนว่าการเปลี่ยน “วันยุทธหัตถี” และ “วันกองทัพไทย” จากวันที่ 25 มกราคม มาเป็น 18 มกราคมนั้น เพิ่งประกาศใช้ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2549 ทำให้ภาพยนตร์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับวันดังกล่าวโดยตรง เสมือนเป็นสื่อที่สร้างขึ้นมาเพื่อบรรยากาศเฉลิมฉลองที่มี “วันยุทธหัตถี” และ “วันกองทัพไทย” ใหม่ในขวบปีที่สอง และกลายเป็นหนึ่งในกลไกของการผลิตซ้ำเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรไปโดยปริยาย²

¹ ม.จ.ชาติเฉลิม ยุคล. (2550ข). *ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ภาค 2 (ประกาศอิสรภาพ) [วีซีดี]*. กรุงเทพฯ: บริษัท พรีเมียม ดิจิตอล เอ็นเตอร์เทนเมนท์ จำกัด.

² ภาค 1 แสดงให้เห็นการเมืองของการเลือกวันฉายได้อย่างชัดเจนที่สุดที่พยายามจะร้อยรัดเข้ากับอุดมการณ์ราชาชาตินิยม แต่เชื่อว่า ม.จ.ชาติเฉลิมจะไม่เคยมีความพยายามนำภาคอื่นมาฉายในวันสำคัญอื่น ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับอุดมการณ์นี้ เพราะในช่วงก่อนจะฉายภาค 3 และภาค 5 มีข่าวออกมาว่า ท่านต้องการให้ทั้งสองภาคฉายในวันที่ 5 ธันวาคม แต่อย่างที่ทราบกันว่าไม่สามารถฉายได้ทันตามที่ท่านคาดหวัง ซึ่งในภาค 3 ไม่ทราบแน่ชัดว่าเป็นเพราะเหตุใด แต่ในภาค 5 เป็นเรื่องของการแก้ไขจากยุทธหัตถี ใน โพสต์ทูเดย์. (2553). *เผยโฉม"ยุทธนาวี"ฉากเด็ดตำนานพระนเรศวรภาค3-4.* (ออนไลน์); โพสต์ทูเดย์. (2554). *เลื่อนฉายนเรศวร5แก้จากยุทธหัตถี.* (ออนไลน์)

ช่วงที่สองของภาพยนตร์ชุดนี้อยู่ในภาค 3-4 ออกฉายเมื่อ พ.ศ. 2554 เส้นทางการดำเนินเรื่องถือว่าอยู่ระหว่างทางก่อนไปสู่จุดเปลี่ยนสุดท้ายในภาค 5 ที่อาจถือเป็นจุดเริ่มต้นของเฟสสุดท้ายในภาพยนตร์ชุดนี้ ที่เดิมที ม.จ.ชาติเฉลิมตั้งใจจะนำออกฉายในวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2554 แต่ด้วยเกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ห้องตัดต่อของภาพยนตร์เรื่องนี้ ส่งผลให้ฟิล์มบางส่วนเสียหายจนถึงขั้นต้องถ่ายทำกันใหม่ จึงเลื่อนกำหนดการฉายออกไปเป็นวันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 อันเป็นช่วงเวลาหลังจากรัฐประหารเมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 โดยในวันนั้นมีการจัดฉายภาพยนตร์รอบปฐมทัศน์ที่สยามพารากอนในช่วงเวลากลางคืน ซึ่งโดยปกติตั้งแต่หลังรัฐประหาร คณะ คสช. จะประกาศเคอร์ฟิวทั่วประเทศตั้งแต่ 22.00-05.00 น. แต่ในวันนั้น คณะ คสช. ประกาศลดเวลาเคอร์ฟิวเป็น 00.00-02.00 น. ทำให้การจัดงานวันนั้นมีสะดวกยิ่งขึ้นกว่าเดิม¹ นอกเหนือไปกว่านั้น ภาพยนตร์ภาคนี้ถูกใช้เป็นเครื่องมือของกลไกสร้างความปรองดองของคณะ คสช. อย่างเห็นได้ชัด จากการจัดกิจกรรมคืนความสุขให้ประชาชนด้วยการฉายภาพยนตร์รอบ 11.00 น. วันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2557 ให้ประชาชนเข้าชมฟรี² กว่า 35,000 ที่นั่ง และมีโรงภาพยนตร์เข้าร่วมกว่า 160 แห่งทั่วประเทศ³ แม้กิจกรรมดังกล่าวจะมีข้อกังขาออกมาว่า ได้ใช้เงินภาษีหรืองบประมาณไปกับกิจกรรมนี้หรือไม่ และดูมีเจตนาในเรื่องประชานิยม ทางด้าน พ.อ.วินัย สุวารีย์ รองโฆษกกองทัพบกในขณะนั้น และเป็นผู้ที่รับบทเป็นสมเด็จพระเอกาทศรถ ได้กล่าวปฏิเสธพร้อมชี้แจงว่า “...ผู้ประกอบการโรงภาพยนตร์ และเจ้าของผู้ผลิตภาพยนตร์ที่ได้แสดงน้ำใจ ขอมีส่วนร่วมกับคสช. ในส่วนกิจกรรมสาธารณประโยชน์ครั้งนี้เพื่อคนไทย เนื่องจากภาพยนตร์ดังกล่าวมีเนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกให้คนไทยมีความรักชาติ... รวมไปถึงการเทิดทูนสถาบัน...”⁴ ความตอนที่สมเด็จพระนเรศวรทรงกล่าวต่อเหล่าทหารอยุธยาจะเข้ากับอุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่คณะ คสช. ยึดมั่นได้ดี

...เหล่าทหารกล้าอยุธยาศรีรามเทพนครทั้งผอง ศิคมหาอุปราชา รัชทายาทหงสาวดีประเทศครั้งนี้ เป็นมหายุทธสงคราม หากอยุธยาพลัดพลั้งเสียที คงมีอาภพพลิกฟื้นคืนคงเอกราชได้อีก คงต้องตกเป็นข้าชวงใช้หงสาวดี ไปชั่วนักปาวสาน ไพร่บ้านพลเมือง จะพลัดที่

¹ ยุทธัญ ชาติสุทธิชัย. (2557). เก็บมาเล่าเอามาฝากจาก ตำนานสมเด็จพระนเรศวร ยุทธหัตถ์. (ออนไลน์)

² โฟสต์ทูเดย์. (2557ค). โรงหนังคนทะเลักชมฟรีพระนเรศวร. (ออนไลน์)

³ กองบรรณาธิการ วอยซ์ทีวี. (2557). แห่งชมพระนเรศวรฟรี แน่นทุกโรงภาพยนตร์. (ออนไลน์)

⁴ โฟสต์ทูเดย์. (2557ก). ยันฉาย"พระนเรศวร"ฟรีไม่เกี่ยวเงินภาษี. (ออนไลน์)

นาคาที่อยู่ไทยจะมีเหลือแผ่นดินให้ปักหมุดหมาย หยัดยืนสำแดงความเป็นไทยอีกต่อไป แต่หากเราพร้อมแรงร่วมใจ เป็นน้ำหนึ่งใจเดียว ทำศึกต้านทัพหงสาวดีได้สัมฤทธิ์ผลแล้วไซ้ ทรายนี้สืบไปภายหลัง ก็จะได้ตั้งค้ำพม่ามาญ ไปอีกนานเท่านั้น กระนั้นแล้ว เหล่าทหารกล้าอโยธยา จงยอมพลีกายถวายชีวิต พิฆิตศึกคราวนี้อย่าได้ย่อท้อ สืบไปภายหลัง ลูกหลานเราจะได้มีพสุธาได้อาศัย ไทยจะได้สืบสาย สืบชาติ สืบตระกูล มีบุญแผ่สิ้นพงศ์ ดำรงความเป็นไทย ไปชั่วฟ้าดินมลาย¹

ส่วนภาค 6 นั้นจากที่มีกระแสว่าเหมือนจะไม่สร้างภาคต่อจาก “ยุทธหัตถี” แล้วแต่ ม.จ.ชาติตรีเฉลิม ได้ตัดสินใจที่สร้างภาค 6 ให้เป็นภาคสุดท้าย ดังบทสัมภาษณ์ว่า “...ส่วนใหญ่ที่เขาประชุมกันแล้วเขาก็บอกว่า เรื่องพระนเรศวรควรจะจบที่ยุทธหัตถี ซึ่งผมก็บอกว่ามันเป็นไปไม่ได้ เพราะว่ายุทธหัตถีเป็นสิ่งที่ต่าง ๆ ที่เริ่มต้นของการจบ มันอีกหลายเรื่องราวที่ค่อนข้างจะสนุก...”² ด้วยเหตุนี้ ทำให้ภาพยนตร์ชุดตำนานดำเนินไปถึงจุดจบที่แท้จริงเหมือนกับ “พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” และตั้งชื่อว่า “อวสานหงสาวดี” โดยออกฉายครั้งแรกในวันที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2558 ฉากสำคัญในภาคนี้คงหนีไม่พ้นการเสด็จสวรรคตของสมเด็จพระนเรศวรใน พ.ศ. 2148 ซึ่งเป็นปลายทางของโครงเรื่องสุชนาฏกรรมที่สมบูรณ์แบบ เพราะพระมหากษัตริย์ที่กล้าศึกเพื่อชาติบ้านเมืองมาชั่วชีวิต ได้ลาจากโลกนี้ไปด้วยโรคภัยไข้เจ็บหาได้ต้องคมอาวุธของศัตรูเหมือนอย่างสมเด็จพระสุริโยทัยที่ปลายทางของโครงเรื่องจบลงแบบโศกนาฏกรรม

ก่อนสมเด็จพระนเรศวรจะเสด็จสวรรคตทรงฝากฝังชาติบ้านเมืองต่อสมเด็จพระเอกาทศรถ ผู้ที่จะขึ้นครองราชย์ต่อจากพระองค์ไว้ว่า “...ด้วยจากนี้ไปเบื้องหน้า พระองค์ต้องครองแผ่นดินสืบต่อ พระองค์... จำต้องทำนุบำรุงไพร่ฟ้า ให้อยู่เย็นเป็นสุข พระองค์... พระองค์... จะต้องครองแผ่นดินโดยธรรม ให้อโยธยา ได้ร่มเย็นตลอดไป ชั่วกาลนาน...”³ และความอีกตอนหนึ่งแสดงปณิธานอันแรงกล้าที่พระองค์ต้องการปกป้องชาติบ้านเมือง แม้จะเสด็จสวรรคตไปแล้วก็ตาม

¹ ใน ม.จ.ชาติตรีเฉลิม ยุคล. (2557). ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช 5 : ยุทธหัตถี [วีซีดี]. นานาชาติที่ 1:29:35-1:31:30.

² เรื่องเล่าเช้านี้ บีบีซี-เทโร. (2557). เรื่องเล่าเช้านี้ ทำนุบำรุง เผยกำลังถ่ายทอดตำนานสมเด็จพระนเรศวร ตอนอวสาน (16ก.ย.57). (ออนไลน์)

³ ม.จ.ชาติตรีเฉลิม ยุคล. (2558). ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราชอวสานหงสาวดี [วีซีดี]. แผ่น 2 นานาชาติที่ 35:45-36:45.

...ใครให้พระองค์ แต่งร่างพี่ ด้วยอารมณ์ของกษัตริราชราช ที่พร้อมเข้าสมรมภูมิ และ
 รั้งร่างพี่ไว้ เห็นอคชาธาตึก นำช่างศึกนั้น เคลื่อนผ่านประตูราชธานีกรุงอังวะ... อย่าปล่อยให้
 ให้เป็นเสี้ยนหนาม กระทำกษัตริราชชานักรบ ด้วยพัศตรารภณที่เคยสวมใส่ นำทหารหาญอโยธยา รุก
 เข้าในทุกสมรมภูมิ เพื่อฝากรอยความทรงจำไว้กับเหล่าทหารหาญ แลแผ่นดิน¹

2) การวิเคราะห์ตามแบบยุคหลังความเป็นสื่อ

ปริมณฑลของเรื่องเล่าในภาพยนตร์ “ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ไม่ได้
 จำกัดอยู่แค่ในตัวของภาพยนตร์ แต่ได้ขยายขอบเขตของการรับรู้สู่พื้นที่สื่อรูปแบบอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็น
 เป็นการจัดทำเบื้องหลังภาพยนตร์ที่บอกเล่าความเป็นมา กระบวนการถ่ายทำ การออกแบบชุด
 แนะนำทีมงานและนักแสดง ฯลฯ² หรือการจัดทำหนังสือและนิตยสาร แต่สื่อที่ทรงอิทธิพลมากที่สุด
 ในยุคหลังความเป็นสื่อ คือ สื่อออนไลน์ ซึ่งได้กลายเป็นพื้นที่ถกเถียงประเด็นต่าง ๆ เกี่ยวกับ
 ภาพยนตร์ชุดนี้ นับตั้งแต่มีการประกาศว่าจะสร้างภาพยนตร์ขึ้นมา พื้นที่ของเว็บไซต์พันทิป เป็น
 ตัวอย่างสำคัญของการทำหน้าที่ตั้งกระทู้ถามประเด็นต่าง ๆ ในภาพยนตร์ ม.จ.ชาติเฉลิมมักจะเข้าไป
 ไปตอบข้อสงสัยอยู่เสมอ โดยใช้นามแฝงในพันทิปว่า “Cinephile” สาเหตุที่ต้องมาตอบคำถาม
 ด้วยตนเองนั้นท่านกล่าวว่าเป็นการเปิดใจส่วนตัวของท่านเอง เพราะบางครั้ง “...ผมก็ไม่ชอบใจ
 ไปสเตอร์หนังหรือคำโปรยที่ประชาสัมพันธ์ว่าเป็นคนไทยต้องดู... อันที่จริงเรื่องรักชาติไม่น่าจะเอา
 มาเกี่ยวข้องกับหนังเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพราะพวกเราที่รักชาติอยู่แล้ว ไม่เห็นจะต้องดูหนังเพื่อให้รัก
 ชาติมากกว่าที่รักอยู่...”³

เว็บไซต์อย่าง YouTube ถูกใช้เป็นส่วนหนึ่งของการนำเสนอเรื่องเล่าของ
 ภาพยนตร์ชุดนี้ด้วยเช่นกัน มีทั้งการนำเสนอตัวอย่างภาพยนตร์และเพลงประกอบภาพยนตร์ใน
 ช่องของสหมงคลฟิล์ม อันเป็นบริษัทที่จัดจำหน่ายภาพยนตร์ชุดนี้ โดยความน่าสนใจของการ
 นำเสนอส่วนเล็ก ๆ แต่อาจจะมีมีความสำคัญต่อการเสพภาพยนตร์ คือ การนำเสนอตัวอย่าง

¹ แหล่เดิม. แผ่น 2 นาทีที่ 37:45-40:20.

² ม.จ.ชาติเฉลิม ยุคล. (2550). *ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ภาค 1 (องค์ประกันหงสา) [วีซีดี]*.
 กรุงเทพฯ: บริษัท แสบปี โสม เอ็นเตอร์เทนเมนท์ จำกัด.

³ ทว่าในความอีกตอนหนึ่งท่านก็กล่าวไว้ว่า “...ผมทำภาพยนตร์เรื่อง “ตำนานสมเด็จพระนเรศวร
 มหาราช” โดยมีเป้าหมายที่จะให้พวกเราคนไทยได้เรียนรู้ถึงประวัติศาสตร์ของชาติของเรา ถึงแม้จะแค่เสี้ยวหนึ่ง
 ของการต่อสู้อันยาวนาน แต่ก็หวังว่าภาพยนตร์เรื่องนี้จะเป็นส่วนหนึ่งที่จะกระตุ้นท่านผู้ชมให้สนใจกับรากเหง้า
 ของเราเอง” ใน ธิดา ผลิตผลการพิมพ์ (บ.ก.). (2550). *เล่มเดิม*. หน้า 9, 21.

ภาพยนตร์ช่วยกระตุ้นความรู้สึกรักอยากชมภาพยนตร์ก่อนฉาย และการนำเพลงประกอบภาพยนตร์มาให้รับฟัง ซึ่งสามารถเข้ามาฟังได้ตลอดเวลา นั้น ทำให้ผู้คนสามารถเลือกที่จะเข้ามาฟังเพลง ๗ นั้นอยู่ตลอด แม้เพลงส่วนใหญ่จะเป็นการแต่งใหม่ขึ้นเพื่อภาพยนตร์เรื่องนี้โดยเฉพาะ แต่ในภาค 3 ได้มีการนำเพลงพระราชนิพนธ์ “เราสู้” มาเป็นเพลงประกอบภาพยนตร์¹

การโดดเด่นของส่วนประกอบของเรื่องเล่าในภาพยนตร์หรืออาจมองว่าเสมือนเป็นเชิงอรรถของภาพยนตร์นั้น ตอนที่ภาค 5 ฉายใน พ.ศ. 2557 มีความสิ่งพิเศษกว่าภาคอื่น ๆ อยู่คือ นอกเหนือจากตัวอย่างภาพยนตร์และเพลงประกอบภาพยนตร์แล้ว มีการทำคลิปขนาดสั้นความยาว 3 นาที เพื่อปูความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับสงครามยุทธหัตถีให้มีความเข้าใจก่อนจะไปรับชมพร้อมกับมีข้อความตอนท้ายคลิปว่า “การทำยุทธหัตถีครั้งนี้ จึงได้รับการจารึกในประวัติศาสตร์ว่าเป็นมหากীর্তิที่ทำให้กรุงศรีอยุธยาได้ประกาศศักดิ์ศรี “ความเป็นไท” อย่างเต็มภาคภูมิ”² และในขณะเดียวกันปริมาณของเรื่องเล่านี้ได้ขยายเข้าสู่รายการเกมโชว์ที่ชื่อว่า “แฟนพันธุ์แท้” โดยตั้งชื่อตอนชื่อเดียวกับภาพยนตร์ ออกอากาศทางสถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5 เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 การที่รายการนี้ได้รับการออกอากาศท่ามกลางภาวะหลังรัฐประหารเพียง 1 วัน ขณะที่สื่ออื่น ๆ ถูกสั่งปิดอยู่ ทำให้เป็นที่น่าตั้งข้อสังเกตว่าด้วยการที่ตอนที่ออกอากาศเป็นภาพยนตร์ที่เกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์ของกองทัพไทย และแซ่รับเชิญในรายการที่มาเฉลยคำถามสุดยอดแฟนพันธุ์แท้ คือ พันโทวันชนะ สุวัณดี (ยศในขณะนั้น) ที่รับบทเป็นสมเด็จพระนเรศวร คงมีส่วนไม่น้อยที่ทำให้รายการดังกล่าวได้รับการยกเว้นเป็นกรณีพิเศษในการออกอากาศภายหลังอีก 3 วันต่อมารายการนี้ก็ได้รับอัฟโหลดลง Youtube ของช่อง WorkpointOfficial บริษัทที่จัดทำรายการนี้ขึ้นมาด้วย³

กระบวนการแบบนี้เป็นตัวอย่างเป็นตัวอย่างของความพยายามของผู้ผลิตสื่อราชาชาตินิยมที่จะปรับตัวให้เข้ากับโลกออนไลน์ที่เข้ามามีอิทธิพลในวิถีชีวิตของผู้คนในยุคหลังความเป็นสื่อไม่ให้เรื่องเล่าแบบราชาชาตินิยมตกขอบเวทีของนาฏกรรมในโลกสมัยใหม่ ที่ลำพังแค่ตัวของภาพยนตร์มีอาจยืนหยัดอยู่ได้อย่างเอกเทศอีกต่อไป

¹ สิ่งที่ควรตั้งข้อสังเกต คือ ภาพยนตร์ภาค 3 ฉายใน พ.ศ. 2554 แต่อัฟโหลดเพลงประกอบภาพยนตร์ลง YouTube ใน พ.ศ. 2558 ใน Sahamongkolfilm International Co.,Ltd. (2558). *เราสู้ เพลงประกอบภาพยนตร์ ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ยุทธนาวี*. (ออนไลน์)

² Sahamongkolfilm International Co.,Ltd. (2557). *รู้จัก ยุทธหัตถี ใน 3 นาที*. (ออนไลน์)

³ WorkpointOfficial. (2557). *แฟนพันธุ์แท้ 2014_23 พ.ศ. 57* (ตำนานสมเด็จพระนเรศวรฯ). (ออนไลน์)

เมื่อออกจากโลกเสมือนจริงกลับเข้าสู่โลกแห่งความเป็นจริง มจ.ชาติเฉลิมและทีมงานของท่านได้เนรมิตพื้นที่กว่า 3 แสนไร่ในกองพลทหารราบที่ 9 ค่ายสุรสีห์ จังหวัดกาญจนบุรี มาทำการออกแบบฉากที่ใช้ภาพยนตร์นับตั้งแต่ พ.ศ. 2545 โดยเนรมิตพระราชวัง ปราสาท วัดวาอาราม กำแพงเมือง ประติมากรรมปูนปั้น ชุมชนโดยรอบ แม่น้ำ ฯลฯ ของทั้งอยุธยา หงสาวดี ตลอดจนเมืองอื่น ๆ ออกมาให้ใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด¹ ระยะเวลาที่มีการฉายภาพยนตร์ชุดนี้ทั้ง 6 ภาค ได้มีการเปิดให้ผู้คนเข้าไปเยี่ยมชมในยามที่ไม่มีการถ่ายทำอยู่เสมอ ผู้คนที่เข้าไปเยี่ยมชมก็จะได้สัมผัสโลกแห่งอดีตที่ถูกจำลองขึ้นมา ได้เห็นเครื่องราชศัสดราวุธ ชุดเกราะตลอดจนอุปกรณ์ประกอบฉากต่าง ๆ ถือเป็นารซ่อมสร้าง ความทรงจำร่วมในอีกรูปแบบหนึ่งที่มาพร้อมกับภาพยนตร์ ผ่านการจำลองวัตถุในอดีตให้กลายเป็นวัตถุที่สัมผัสจับต้องได้ ผู้คนที่ได้เสพสารที่ถูกส่งออกมาจากจอภาพยนตร์แล้ว จะได้พบกับประสบการณ์ที่จะมีผลต่อความทรงจำเมื่อได้มาเยือนสถานที่แห่งนี้ด้วยตนเอง ความรู้สึกหลงใหลคลั่งไคล้ที่มีต่อเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรที่ปรากฏผ่านภาพยนตร์ อาจทำให้สำนักทางประวัติศาสตร์ของผู้คนหันไปสนใจอยากที่จะแยกแยะระหว่างอดีตที่มีอยู่จริงกับประวัติศาสตร์ที่ถูกสร้างขึ้นจากภาพยนตร์²

4.7 บทสรุป

ข้อเสนอหลักของบทนี้ คือ การประกอบสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรในวัฒนธรรมแบบมวลชน เป็นการนำโครงเรื่องจากรัฐมาต่อยอด ตีความใหม่ หรือแต่งเติมจินตนาการ ตำนาน และตัวละครเข้าไปเพื่อให้สามารถเข้าถึงมวลชนได้ง่าย ถ้าใช้บริบททางการเมืองภาพใหญ่ 2 ช่วงเวลาเป็นตัวแบ่งตามที่ใช้ในบทสรุปของบทที่ 3 อาจจำแนกการประกอบสร้างเรื่องเล่าในวัฒนธรรมแบบมวลชนได้ ดังนี้

1) ยุคการพัฒนาเพื่อความมั่นคง (ตั้งแต่ประมาณทศวรรษ 2500 ถึง พ.ศ. 2525) เรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรในช่วงเวลานี้สัมพันธ์กับบริบททางการเมืองทั้งในแง่การเมืองภายใน การต่อต้านคอมมิวนิสต์ และสัมพันธ์กับสถานการณ์ที่กลุ่มนักศึกษาออกมาเคลื่อนไหวในช่วงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ 2516 จนถึง 6 ตุลาฯ 2519 โดยกรณีศึกษาในที่นี้ปรากฏในเรื่องเล่า 4 เรื่อง ได้แก่

¹ ธิดา ผลิตผลการพิมพ์ (บ.ก.). (2550). *เล่มเดิม*. หน้า 66-79.

² มีข้อมูลว่าสถานที่แห่งนี้ปิดตัวลงไปแล้วเมื่อวันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2557 ใน MGR Online. (2557). *น่าเสียดาย... ปิดตัวลงแล้ว "โรงถ่ายหนังสมเด็จพระนเรศวร"*. (ออนไลน์)

เพลงทหารพระนเรศวร (พ.ศ. 2516) ประพันธ์โดยท่านผู้หญิงพวงร้อย อภัยวงศ์ ตามพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ซึ่งความเกี่ยวข้องของสมเด็จพระนเรศวรกับเพลงนี้ คือ การนำพระนามของพระองค์มาตั้งชื่อเพลงโดยที่เนื้อเพลงไม่ปรากฏพระนามหรือเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในสมัยพระองค์แต่อย่างใด แต่ด้วยลักษณะที่เป็นเพลงปลุกใจและแสดงออกถึงการปกป้องสถาบันกษัตริย์ ทำให้เพลงนี้ถูกนำมาเปิดอย่างแพร่หลายในช่วง พ.ศ. 2518-2519 ร่วมกับเพลงปลุกใจอื่น ๆ ที่มีลักษณะเนื้อหาในทำนองเดียวกัน

อชีวประวัติเพลงพระราชนิพนธ์*ความฝันอันสูงสุด* ฉบับ พล.ต.ต.เจริญฤทธิ์ จรรย์โรมรัน (พ.ศ. 2519) สำหรับเพลงพระราชนิพนธ์นี้ทั้งชื่อเพลงและเนื้อหาไม่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับสมเด็จพระนเรศวร แต่ พล.ต.ต.เจริญฤทธิ์ จรรย์โรมรัน รองผู้บัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน (ตชด.) และผู้นำลูกเสือชาวบ้านในขณะนั้น ได้เล่าความเป็นมาเพลงพระราชนิพนธ์นี้โดยมีที่มาจากการที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงพระสุบินนิมิตเห็นสมเด็จพระนเรศวรที่ทรงเตือนให้ระวังภัยอันตรายที่จะเกิดแก่บ้านเมือง เมื่อพิจารณาถึงบทบาทของผู้เล่าก่อนกับช่วงเวลาที่มีการเผยแพร่เรื่องเล่านี้ในหนังสือพิมพ์ไทยรัฐเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2519 ทำให้เรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรเป็นส่วนหนึ่งของชุดวาทกรรมฝ่ายกษัตริย์นิยมที่แพร่หลายช่วงก่อนเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ 2519

หนังสือเรื่อง *เรื่องจริงอิงนิทาน เล่ม 2* (พ.ศ. 2519) เล่าโดยหลวงพ่อกฤษีสิงดำที่สามารถติดต่อกับดวงพระวิญญาณของสมเด็จพระนเรศวรได้ ใจความของหนังสือเล่มนี้ คือ การบอกว่าสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงเป็นพระราชธิดาของสมเด็จพระนเรศวรมาแล้วหลายภพหลายชาติ และสมเด็จพระนเรศวรทรงเปรียบเทียบกับสภาพประเทศไทยขณะนั้นเหมือนกับเมื่อครั้งเสียกรุงฯ ครั้งที่สอง

เรื่องเล่าทั้ง 3 เรื่องข้างต้น ล้วนส่งเสริมรัฐไทยในการปราบปรามคอมมิวนิสต์ โดยปีที่ผลิตและเผยแพร่เกิดในช่วงเวลาใกล้เคียงกับเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ 2519 แต่งานเขียนอีกเรื่องในยุคนี้นี้คือ *กฤษฎาภินิหารอันบัดบังมิได้* (พ.ศ. 2519) ผลงานของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เกี่ยวข้องกับการเมืองภายในและการสนับสนุนโครงเรื่องแบบรัฐโดยอ้อมมากกว่า

2) ยุคประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา) ด้วยบริบทที่ปราศจากซึ่งภัยคอมมิวนิสต์ ทำให้การประกอบสร้างเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรในช่วงเวลานี้เริ่มมีการนำเสนอรูปแบบใหม่ ๆ ในลักษณะเป็นการเฉลิมพระเกียรติแด่สถาบันกษัตริย์หรือเล่าเรื่องราวเชื่อมโยงกับสถาบันกษัตริย์เพิ่มมากขึ้น สอดรับกับบริบทวัฒนธรรมกระแสใหม่ที่เชิดชู

สถาบันกษัตริย์ที่ดำเนินไปอย่างใกล้ชิดและลึกซึ้ง¹ โดยกรณีศึกษาในที่นี้ปรากฏในเรื่องเล่า 4 เรื่อง ได้แก่

หนังสือเรื่อง *หลวงพ่อดุรงค์* (พ.ศ. 2537) เล่าโดยหลวงพ่อดุรงค์ซึ่งสิ่งนี้แตกต่างจากหนังสือของท่านก่อนหน้าเรื่อง *เรื่องจริงอิงนิทาน เล่ม 2* คือ การระบุอย่างชัดเจนว่า สมเด็จพระนเรศวรจะกลับชาติมาเกิดเป็นพระมหากษัตริย์ของประเทศไทย ในช่วงเวลาที่ท่านติดต่อกับภูมเทวดาที่บอกเล่าคำทำนายนี้อยู่ในช่วงประมาณ พ.ศ. 2480 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 8 ทำให้เกิดการตีความว่าเสด็จกลับชาติมาเกิดเป็นรัชกาลที่ 9

หนังสือเรื่อง *ย้อนรอยกรรมตำนานพระสุพรรณกัลยา* (พ.ศ. 2541) เล่าโดยหลวงปู่โง่น ไสโรโย ถือเป็นหมุดหมายของการรื้อฟื้นประวัติศาสตร์วีรสตรีที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวรในวัฒนธรรมแบบมวลชน เนื่องจากหลวงปู่โง่นสามารถติดต่อกับดวงวิญญาณของพระสุพรรณกัลยาได้ ทำให้เกิดการตีความเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรแบบใหม่ว่า พระสุพรรณกัลยาอยู่เบื้องหลังความสำเร็จของการกอบกู้เอกราชแก่ชาติไทย กอปรกับวิธีการพิเศษที่สามารถถ่ายภาพพระสุพรรณกัลยาในนิมิตให้ออกมาเป็นที่ประจักษ์ได้ ทำให้เรื่องเล่าของพระสุพรรณกัลยากลายเป็นกระแสสังคมจนเกิดการผลิตซ้ำผ่านหนังสือเล่มอื่น ๆ ตามมา นอกจากนี้ ยังมีข้อมูลปรากฏว่า พระสุพรรณกัลยาทรงตรัสว่าจะมาเกิดเป็นสตรีเพศในวงศ์สกุลกษัตริย์ไทยและไม่มีเยื่อใยในการมีคู่ครอง แม้จะไม่ปรากฏการตีความในลักษณะเชื่อมโยงสู่พระบรมวงศานุวงศ์ แต่ด้วยกระบวนการเล่าเรื่องแบบนี้สะท้อนถึงการให้ความสำคัญของพระบรมวงศานุวงศ์ที่เป็นสตรีเช่นกัน

ชุดนวนิยายและละครโทรทัศน์ของทมยันตี (พ.ศ. 2545–2547) สอดรับกระแสฟื้นฟูประวัติศาสตร์วีรสตรีที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวรด้วยเช่นกัน ทมยันตีเน้นบทบาทให้พระวิสุทธิกษัตริย์และพระสุพรรณกัลยาที่มีความสำคัญในโครงเรื่องมากพอ ๆ กับสมเด็จพระนเรศวร และปรากฏการเชื่อมโยงกับราชวงศ์จักรีอย่างชัดเจนเมื่อนวนิยายถูกนำไปผลิตละครโทรทัศน์เฉลิมพระเกียรติในวโรกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมายุ 72 พรรษา

ภาพยนตร์เรื่อง *ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช* (พ.ศ. 2550–2558) ถือเป็นภาพยนตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในแง่ของการนำเสนอเรื่องเล่าของพระองค์อย่างสมบูรณ์แบบ คล้ายกับใน *พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช* ภาพยนตร์เรื่องนี้ได้รับการสนับสนุนจากรัฐอย่างมากมาย โดยมีสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถเสด็จฯ เป็นประธานในพิธีบวงสรวง

¹ ดูหัวข้อ 2.2 เสือตัวใหม่ของพ่อ: สถาบันกษัตริย์กับอุดมการณ์ระบอบใหม่ ใน ปวงชน อุณจะนา. (2561, มกราคม-มิถุนายน). กษัตริย์ระบอบใหม่ : มรดกทางประวัติศาสตร์จากรัชกาลที่ 9 แห่งราชวงศ์จักรี. *ฟ้าเดียวกัน*, 16(1), 48-56.

บทที่ 5 บทสรุป

สำหรับเนื้อหาในบทสรุปสามารถแบ่งการอภิปรายได้ 3 ประเด็น ดังนี้

5.1 การสร้างความเป็น (ราชา) ชาตินไทยในเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวร

การสรุปประเด็นในหัวข้อนี้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ข้อ 1.2.3 เพื่อศึกษาการสร้างความเป็นชาติไทยผ่านเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในรูปแบบต่าง ๆ ระหว่าง พ.ศ. 2493–2558 ซึ่งกรอบการศึกษาหลักที่นำมาปรับใช้ในปริญญานิพนธ์ชิ้นนี้ คือ การพิจารณาประวัติศาสตร์ในฐานะเรื่องเล่าตามมุมมองของเฮเดน ไวต์ และประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมของธงชัย วินิจจะกุล โดยมีข้อเสนอว่า การสร้างความเป็นชาติไทยในเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวร พระมหากษัตริย์ผู้กอบกู้เอกราชแก่ชาติไทยอย่างที่รับรู้กันทั่วไปในประวัติศาสตร์กระแสหลัก เป็นผลมาจากวิธีการสร้างชุดคำอธิบายให้พระมหากษัตริย์อยุธยาพระองค์นี้เป็นพระมหากษัตริย์ของไทยในมุมมองแบบรัฐชาติ มากกว่าที่จะเป็นพระมหากษัตริย์อยุธยาในมุมมองแบบรัฐจารีต

สิ่งที่ไวต์เสนอเพื่อทำความเข้าใจว่าประวัติศาสตร์เป็นงานประพันธ์รูปแบบหนึ่ง ต้องพิจารณาที่วิธีการสร้างชุดคำอธิบายแก่นงานประวัติศาสตร์ ประกอบด้วย การวางโครงเรื่อง การสร้างข้อถกเถียง ระดับนัยยะทางอุดมการณ์ และการสร้างชุดคำอธิบายในระดับไวยากรณ์ความเปรียบ ซึ่งวิธีการดังกล่าวได้ใช้นำมาปรับใช้พิจารณาพระนิพนธ์เรื่องพระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. 2493) ในบทที่ 2 ข้อเสนอสำคัญในส่วนนี้ คือ ทั้งการเกิดขึ้นในบริบทศวรรษ 2490 ที่ฝ่ายกษัตริย์นิยมและอนุรักษนิยมกลับมาครองพื้นที่ทางการเมือง และผลจากการสร้างชุดคำอธิบายในตัวตนของพระนิพนธ์เรื่องนี้ ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการสถาปนาเรื่องเล่าขนาดใหญ่ของสมเด็จพระนเรศวรในสังคมไทยที่ในเวลาต่อมาได้กลายเป็นแม่แบบสำคัญของการผลิตซ้ำเรื่องเล่ามหาราชพระองค์นี้

ในบรรดาวิธีการสร้างชุดคำอธิบายทั้งสี่อย่างที่ไวต์เสนอ ผู้วิจัยให้ความสำคัญแก่การวางโครงเรื่องมากที่สุด เนื่องจากเป็นวิธีการที่ผู้เล่าเรื่องเล่าสามารถซึมซับและเข้าได้ง่ายที่สุด อีกทั้งผู้เล่าเรื่องสามารถปรับคำอธิบายได้อย่างที่ตนต้องการ ต่างจากวิธีการอีกสามอย่างที่ต้องวิเคราะห์กันอย่างลุ่มลึกถึงจะถอดรหัสความหมายของตัวบทออกมาได้ อิทธิพลของการมองว่าประวัติศาสตร์ชาติไทยที่รับรู้กันทั่วไปเป็นผลจากการวางโครงเรื่องและเล่าบริบทอย่างผิดฝาผิดตัว

ปรากฏในข้อเสนอเรื่องประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมที่พระมหากษัตริย์เป็นองค์ประธานของเรื่องและเน้นการทำสงครามในอดีตว่าเป็นการสู้รบระหว่างชาติไทยกับชาติอื่น ฉะนั้น เมื่อก้าวถึงอุดมการณ์ชาตินิยมในประวัติศาสตร์ชาติไทย จึงไม่อาจปฏิเสธได้ว่าจะต้องมี *ราชา* กำกับอยู่ในโครงเรื่องแบบนี้เสมอ

เมื่อพิจารณาเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรในฐานะที่มีการวางโครงเรื่องสอดคล้องกับอุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยม (royal nationalism) มีข้อถกเถียงในบางประเด็นต่อแนวคิดที่ธงชัยเสนอ เริ่มจากเงื่อนไขบริบทของการเกิดขึ้น ธงชัยเสนออย่างชัดเจนว่า ผลจากการที่ชนชั้นนำไทยพ่ายแพ้ฝรั่งเศสในวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 นำมาสู่การกำเนิดประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมที่ครอบงำอุดมการณ์ของประวัติศาสตร์ไทยมาจนถึงปัจจุบัน จุดเปลี่ยนสำคัญของอุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์แบบนี้อยู่ในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ 2516 เกิดอุดมการณ์แบบ *ราชาชาตินิยมใหม่* (Neo-royal nationalism) ที่เป็นประชาธิปไตยและรับใช้ประชาชน ข้อเสนอนี้สอดคล้องกับเรื่อง *ธรรมราชาอยู่เหนือการเมือง* ที่ธงชัยได้เสนอในมิติของประวัติศาสตร์การเมืองด้วยเช่นกัน

ครั้นนำมาเปรียบเทียบกับเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวร แนวคิดที่นำเสนอให้พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ของชาติไทยในอดีตเกิดขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกับวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 แต่ถ้าให้พิจารณาว่าเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรมีทั้งสมเด็จพระนเรศวร (เก่า) กับสมเด็จพระนเรศวร (ใหม่) จุดเปลี่ยนสำคัญของเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรแบบหลังอยู่ที่การปรากฏขึ้นของพระประวัติฯ (พ.ศ. 2493) ซึ่งบริบทในช่วงทศวรรษ 2490 ธงชัยให้ความสำคัญค่อนข้างน้อย¹ ทั้งที่เป็นช่วงเวลาสำคัญของเริ่มสถาปนาอำนาจนำด้วยอุดมการณ์แบบราชาชาตินิยม พร้อมจัดวางสถานะให้ราชาเป็นหนึ่งเดียวกับชาติ และสร้างจิตสำนึกที่ว่าราชาเป็นตัวแทนของเจตจำนงแห่งชาติหรือประชาชน²

กระบวนการประกอบสร้างเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวร (ใหม่) ไม่ใช่แค่การปรับเปลี่ยนรูปแบบการนำเสนอเพียงอย่างเดียว แต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในภาวะที่แม่แบบสำหรับการวางโครงเรื่องถูกสถาปนาขึ้นมา ต่างจากช่วงเวลาก่อนหน้าที่ยังไม่มีประวัติศาสตร์นิพนธ์เล่มใดเล่าถึงเรื่องราวของพระองค์อย่างสมบูรณ์แบบที่สุดเท่ากับพระประวัติฯ มาก่อน ฉะนั้น ในทศวรรษ 2490

¹ ดูข้อวิจารณ์ของสายชล สัตยานุรักษ์ที่มองว่า *ราชาชาตินิยมใหม่* เกิดขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 2490 ใน ธงชัย วินิจจะกุล. (2559). *เล่มเดิม*. หน้า 166-173.

² ดู “บทที่ 3 ร่องรอยการทำงานของอุดมการณ์ราชาชาตินิยมก่อนการเกิดกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (ระหว่างทศวรรษ 2490-2510)” ใน ปกฤษ เทพนรินทร์. (2555). *เล่มเดิม*. หน้า 79-145.

จะพบการต่อยอดโครงเรื่องตามแบบในพระประวัติที่สำคัญ 2 ประการ ประการแรก นำวันที่เกิดเหตุการณ์สำคัญตามโครงเรื่องแบบราชาชาตินิยมอย่างสงครามยุทธหัตถีเป็นวันกองทัพกอิน เป็นการร้อยรัดเรื่องเล่าของพระมหากษัตริย์ชาตินักรบในอดีตเข้ากับหน่วยงานด้านความมั่นคงของรัฐ คุณลักษณะเช่นนี้เป็นฐานคิดสำคัญของการมองสมเด็จพระนเรศวรให้เป็นนักรบที่รบเพื่อประเทศไทยมากกว่าที่จะรบเพื่อทำสงครามตามบริบทยุคจารีต และประการที่สอง มีความพยายามในการร้อยพันเรื่องเล่าเกี่ยวกับสงครามยุทธหัตถีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรีซึ่งเป็นผลสำเร็จใน พ.ศ. 2502 ถือเป็นหมุดหมายของการสถาปนาเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรตามแนวคิดกรอบโครงการประวัติศาสตร์ราชาชาติไทยอย่างมั่นคง ทั้งสองกรณีที่ถูกกล่าวมา จะพบว่าการพิจารณาเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรโดยมุ่งเน้นไปที่การวางโครงเรื่องมีความสำคัญเป็นอย่างมาก ด้วยเหตุนี้เอง จึงเป็นที่มาของการเสนอให้ใช้กรอบวิธีการศึกษามองปรากฏการณ์เรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรในสังคมไทย

ข้อถกเถียงอีกประเด็นที่ควรกล่าวถึง ตามข้อเสนอของธงชัย ประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมมีจุดเปลี่ยนระหว่างราชาชาตินิยมแบบเก่ากับแบบใหม่อยู่ที่เหตุการณ์ 14 ตุลาฯ 2516 แต่เมื่อนำมาปรับใช้กับเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวร ผู้วิจัยจึงเสนอว่าให้พิจารณาการแบ่งยุคสมัยประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมร่วมกับกระแสพระราชอำนาจนำ 3 ช่วง โดยตั้งอยู่บนฐานข้อสรุปว่าเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวร (ใหม่) หรือการสถาปนาเรื่องเล่าขนาดใหญ่ของสมเด็จพระนเรศวรในสังคมไทยเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2493

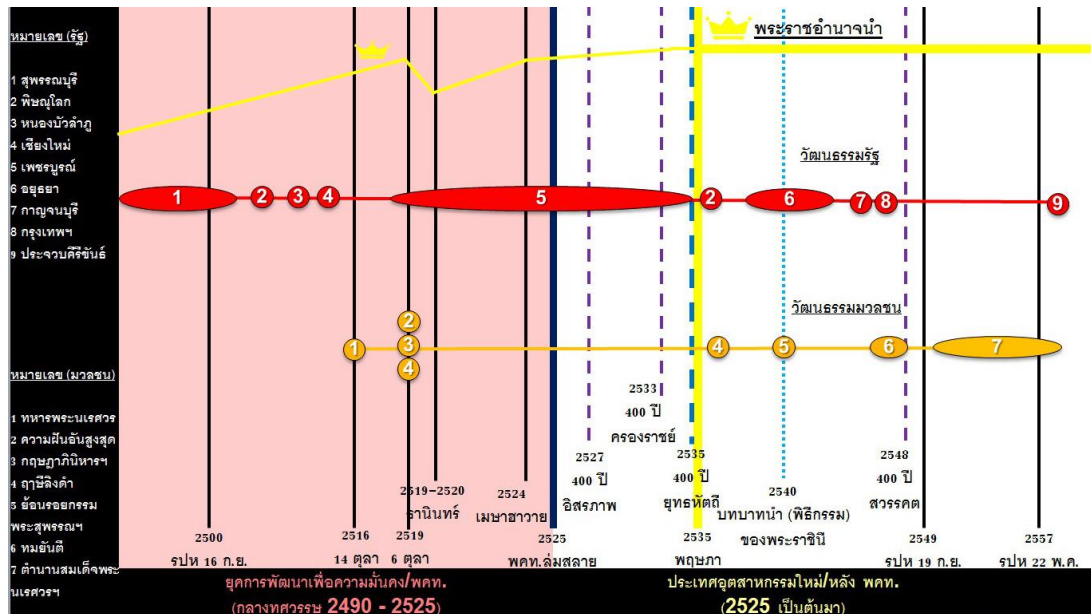
ในช่วงแรก ตั้งแต่ประมาณกลางทศวรรษ 2490 จนถึงเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ 2516 ตรงกับบริบททางการเมืองยุคสงครามเย็น กระแสพระราชอำนาจนำของรัชกาลที่ 9 อยู่ในขั้นการก่อตัวปรากฏบทบาทในเชิงพิธีกรรมและการเสด็จเยือนไปในที่พื้นที่ต่าง ๆ เรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรในช่วงนี้อยู่ในขั้นของการจัดวางสถานะของโครงเรื่องที่ถูกละวางสถาปนาในพื้นที่ต่าง ๆ ให้มีความมั่นคง เมื่อเข้าสู่ช่วงที่สอง ตั้งแต่หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ 2516 จนถึง พ.ศ. 2525 ที่รัฐไทยสามารถเอาชนะ พคท. ได้อย่างเบ็ดเสร็จ ในด้านหนึ่ง ธงชัยเสนอให้พิจารณาประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ในลักษณะที่มีความเป็นประชานิยมมากขึ้น แต่อีกด้านหนึ่ง ผู้วิจัยเล็งเห็นว่าควรนำแนวคิดเรื่อง*วัฒนธรรมคลั่งไคล้กษัตริย์* (Hyper-royalism) ของธงชัยที่เสนอในวาระอื่นเกี่ยวกับการพิจารณาประวัติศาสตร์การเมืองไทยมาวิเคราะห์ร่วมกับอุดมการณ์แบบราชาชาตินิยมในช่วงเวลานี้ด้วย ซึ่งข้อเสนอในที่นี้เฉพาะกรณีเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรเกิดลัทธิความเชื่อกึ่งศาสนา (religiosity) ที่สร้างความรู้สึกดีลัทธิให้แก่เรื่องเล่าของพระองค์ ซึ่งจะขยายความคำอธิบายในหัวข้อถัดไป

ส่วนช่วงที่สาม เกิดขึ้นตั้งแต่หลังเหตุการณ์พฤษภาฯ 2535 เป็นต้นมา อุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมไม่ได้ถูกขบขันโดยรัฐเพียงอย่างเดียวอีกต่อไป แต่ทุนิยมที่เข้ามาพร้อมกับประเทศอุตสาหกรรมใหม่มีส่วนอย่างยิ่งในการทำให้เรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรมีสถานะเป็นสินค้าที่แพร่หลายและเข้าถึงได้ง่ายกว่าแต่ก่อน บริบทเช่นนี้สอดคล้องกับข้อเสนอเรื่องพระมหากษัตริย์แห่งปวงชน (Mass Monarchy) ของสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ที่เกิดวัฒนธรรมกระแสมูฟวี่เชิดชูสถาบันกษัตริย์อย่างใกล้ชิดมากกว่าที่เคยเป็นมา

กล่าวโดยสรุป การสร้างความเป็นชาติไทยในเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวร คือ ชาติที่มีราชาเป็นผู้นำ หรือชาติที่ยึดโยงอยู่กับสถาบันกษัตริย์ ทั้งนี้ พิจารณาได้จากการวางโครงเรื่องและแนวคิดที่ถูกใช้เล่าในแต่ละยุคสมัย ซึ่งมีรายละเอียดปลีกย่อยของแนวคิดราชาชาตินิยมแต่ละช่วงที่สัมพันธ์กับบริบททางการเมืองและกระแสพระราชอำนาจนำแตกต่างกัน

5.2 ความสัมพันธ์ระหว่าง “พระราชอำนาจนำ” ของสถาบันกษัตริย์ กับ “อำนาจนำ” ของเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวร

การสรุปประเด็นในหัวข้อนี้ตรงกับวัตถุประสงค์ข้อ 1.2.1 เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงของการประกอบสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในรูปแบบต่าง ๆ ระหว่าง พ.ศ. 2493–2558 และ 1.2.2 เพื่อศึกษาบทบาทของรัฐไทยและกลุ่มคนอื่น ๆ ที่มีส่วนในการประกอบสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชระหว่าง พ.ศ. 2493–2558 โดยเนื้อหาทั้งหมดที่อธิบายมาในปริญญานิพนธ์ชิ้นนี้ สามารถสรุปได้ตามแผนภาพด้านล่าง

ภาพประกอบ 16 แผนภาพความสัมพันธ์ระหว่าง “พระราชอำนาจนำ” ของสถาบันกษัตริย์ กับ “อำนาจนำ” ของเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวร¹

รายละเอียดของแผนภาพนี้ ประกอบด้วย 1) สี่พื้นหลังสองสีแทนด้วยบริบททางการเมืองในภาพใหญ่ 2 ช่วง คือ สีชมพู ยุคการพัฒนาเพื่อความมั่นคง หรือยุค พคท. (กลางทศวรรษ 2490 ถึง พ.ศ. 2525) และสีขาว ยุคประเทศอุตสาหกรรมใหม่ หรือยุคหลัง พคท. (ตั้งแต่ พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา) โดยปีที่ใช้เป็นจุดแบ่ง คือ พ.ศ. 2525 ถือเป็นจุดสิ้นสุดยุคสงครามคอมมิวนิสต์ในไทย 2) เส้นแนวนอนด้านบนสีเหลือง คือ กระแสพระราชอำนาจนำของสถาบันกษัตริย์ที่มีจุดเปลี่ยนสำคัญอยู่ช่วงใหญ่ ๆ คือ หลังเหตุการณ์ 14 ตุลา 2516 ที่พระราชอำนาจนำเริ่มขึ้นสู่กระแสสูง และหลังเหตุการณ์พฤษภา 2535 ที่พระราชอำนาจนำขึ้นสู่กระแสสูงสุดอย่างมั่นคงเรื่อยมา 3) เส้นตรงกลางแนวนอนสีแดง ประกอบด้วย วงกลมและวงรีหมายเลข 1-9 แสดงถึงการประกอบสร้างเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรในวัฒนธรรมแบบรัฐทั้ง 9 จังหวัด 4) เส้นแนวนอนสีส้ม ประกอบด้วย วงกลมและวงรีหมายเลข 1-7 แสดงถึงการประกอบสร้างเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรในวัฒนธรรมแบบมวลชน 5) เส้นแนวตั้งสีดำ คือ จุดเปลี่ยนทางการเมืองสำคัญของแต่ละช่วงเวลา โดยมีเส้นสีเหลืองที่มีความสำคัญที่สุด เพราะตรงกับเหตุการณ์พฤษภา 2535 6) เส้นประ

¹ แนวคิดในการออกแบบแผนภาพนี้ ผู้วิจัยได้รับมาจากแผนภาพที่สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ใช้สอนประวัติศาสตร์การเมืองไทย ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

แนวตั้งสี่มวง คือ การจัดงานรำลึก 400 ตามโครงเรื่องที่สำคัญแต่ละช่วงเวลา โดยมีเส้นประสีน้ำเงิน การจัดงานรำลึก 400 ปียุทธหัตถี เป็นจุดสูงสุดของนาฏกรรมเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวร และ 7) เส้นประแนวตั้งสีฟ้า แสดงถึงช่วงเวลาที่มีสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เริ่มมีบทบาทนำต่อการประกอบสร้างเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวร

เมื่อพิจารณาจากแผนภาพจะพบว่าเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ 2 ช่วงเวลาตามบริบททางการเมืองภาพใหญ่ระหว่างมีและไม่มีภัยคอมมิวนิสต์ ในยุคการพัฒนาเพื่อความมั่นคง ณ ช่วงเวลาที่กระแสพระราชอำนาจนำเริ่มก่อตัวและขึ้นสู่กระแสสูง เรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรถูกใช้เพื่อการต่อต้านคอมมิวนิสต์ และยืนยันสถานะของโครงเรื่องทางประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมให้มีความมั่นคง จนไม่อาจมีเรื่องเล่ากระแสรองใดขึ้นมาทดแทนได้ แต่ในช่วงครึ่งหลังของยุคนี้ เมื่อพิจารณาในมิติเกี่ยวกับการเมืองวัฒนธรรมโดยตรง วัฒนธรรมคลังไคล้กษัตริย์ระยะแรกช่วงประมาณ พ.ศ. 2518 จนถึงสิ้นสุดภัยคอมมิวนิสต์ เริ่มปรากฏขึ้นมา ซึ่งลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมนี้ คือ การยกย่องพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ ให้ความสำคัญดีสิทธิ์ โดยอาศัยศรัทธาและความเชื่อ จนกลายเป็นลัทธิความเชื่อทางศาสนาไปอีก รูปแบบปรากฏชัดในหลายกรณี เช่น การสร้างพระเจดีย์อิสรภาพฯ จังหวัดเพชรบูรณ์ อชีวประวัติเพลงพระราชานิพนธ์ความฝันอันสูงสุดฉบับ พล.ต.เจริญฤทธิ์ จรรย์สโรมวัน หนังสือเรื่องเรื่องจริงอิงนิทานเล่ม 2 ของหลวงพ่อกุญชรสิงดำ เป็นต้น ซึ่งลักษณะเช่นนี้เรียกได้ว่าเป็นเวทมนตร์ทางความคิดอย่างหนึ่งที่สร้างความศักดิ์สิทธิ์หรือภาพมายา (illusion)¹ เพื่อตอกย้ำอุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยม

การเสริมสร้างสถานะความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่เรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรยังดำรงอยู่มาถึงยุคประเทศอุตสาหกรรมใหม่ที่ปลอดจากภัยคอมมิวนิสต์ สถาบันกษัตริย์ไทยหลังกระแสพระราชอำนาจนำขึ้นสู่จุดสูงสุดมีสถานะที่มั่นคง บริบทช่วงเวลานี้เกิดวัฒนธรรมกระฎุมพีที่เทิดทูนพระมหากษัตริย์ในฐานะพ่อหลวงอย่างใกล้ชิด วัฒนธรรมเช่นนี้ก่อให้เกิดมุมมองต่อภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์แบบใหม่ที่ไม่จำเป็นต้องอยู่ในสมรภูมิเหมือนพระมหากษัตริย์สมัยโบราณ เรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรที่ถูกประกอบสร้างในช่วงเวลานี้จะตอบรับกับบริบทนี้เช่นกัน เกิดการตีความเรื่องเล่าของพระองค์ที่ดูทันสมัย เช่น การสร้างอัตลักษณ์ในสถาบันการศึกษา การเชื่อมโยงกับโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ การเพิ่มบทบาทวีรสตรีในเรื่องเล่าของพระองค์ เป็นต้น แต่ภาพมายาที่ฉายภาพความศักดิ์สิทธิ์อย่างเหลือเชื่อเกินมนุษย์ธรรมดาจะเข้าถึงยังคง

¹ ปรับวิธีคิดมาจาก ธงชัย วินิจจะกุล. (2555, มกราคม-มิถุนายน). *เล่มเดิม*, 10(1), 122.

ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าของสองพระเกจิอาจารย์ สภาวะความศักดิ์สิทธิ์ที่ดำรงอยู่ยาวนานหลายทศวรรษนี้ ตอรับการกลับมาจากโครงเรื่องอันสมบูรณ์แบบในภาพยนตร์เรื่องตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ที่อาจถือได้ว่าเป็นการควมรวมเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรที่กระจัดกระจายในหลากหลายพื้นที่หลายสื่อให้ปรากฏเป็นรูปธรรมอีกครั้ง ณ ช่วงท้ายของรัชสมัยอันยาวนาน และการกลับมามีบทบาทของกองทัพในทางการเมือง

ความสัมพันธ์ระหว่างพระราชอำนาจนำของสถาบันกษัตริย์ กับอำนาจนำของเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรในที่นี้สามารถสรุปให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ทั้งสองข้อได้ว่า ความเปลี่ยนแปลงของการประกอบเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรเป็นไปตามเงื่อนไขทางการเมืองและกระแสพระราชอำนาจนำในแต่ละช่วงเวลา ส่วนบทบาทของรัฐและกลุ่มคนที่มีส่วนในการประกอบสร้างเรื่องเล่าทั้งวัฒนธรรมแบบรัฐและแบบมวลชน ดำเนินตามเรื่องเล่าขนาดใหญ่เพียงชุดเดียว แม้จะมีการตีความใหม่ก็ไม่อาจที่จะเปลี่ยนแปลงจุดพลิกผันหรือจุดจบของเรื่องเล่าให้แตกต่างไปจากรัฐได้ เนื่องด้วยอุดมการณ์ที่แฝงฝังอยู่ในเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรเชื่อมเข้ากับสถาบันกษัตริย์อย่างแนบสนิท เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว จึงทำให้การถือครองอำนาจนำของเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรตามแบบฉบับรัฐดำรงไว้ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์ จนครอบงำความรับรู้ของผู้คนในสังคม หนึ่งเวทมนตร์ที่สร้างภาพมายาให้คนเชื่อ ศรัทธา และเคารพรักในมรดกของบรรพบุรุษที่ข้ามกาลเวลาจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์จนถึงระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

5.3 ข้อเสนอแนะ

ท้ายที่สุด ก่อนปริญญาานิพนธ์เล่มนี้จะจบลง การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยแนววิพากษ์หรือแนววิถีสร้าง (อาจไม่ตรงกับแนวคิดแบบหลังโครงสร้างนิยมเสียทีเดียว) ดูจะมีอันตรายต่อผู้วิจัยในแง่ที่อาจจะกลายเป็นผู้ที่มีอันตรายทางความคิดไป เนื่องจากได้เข้าไปรื้อองค์ความรู้ในประวัติศาสตร์กระแสหลักของรัฐที่ดำรงอยู่อย่างยาวนาน หรือเนื้อหาในบางประเด็นได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับสถาบันทางการเมืองที่สำคัญ หรือเขียนอะไรบางอย่างที่ขัดต่อความเชื่อและความศรัทธาของมวลชนบางกลุ่มบางฝ่ายไป ทั้งหมดนี้ล้วนแต่ข้อจำกัดทางวัฒนธรรมที่ผู้วิจัยต้องคิดแล้วคิดเล่าในการที่จะเขียนหรือสร้างข้อเสนออะไรบางอย่างลงไป แต่ตัวของผู้วิจัยเชื่อถือในหลักของการถกเถียงอย่างเป็นประชาธิปไตย จึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ปริญญาานิพนธ์เล่มนี้คงจะเป็นส่วนเล็กๆ ๗ ในการตอบสนองเจตนารมณ์ดังกล่าว และถูกวิพากษ์วิจารณ์ด้วยหลักการและเหตุผล

สำหรับข้อเสนอแนะอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมที่สุด คือ การรื้อสร้างประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมตั้งแต่ทศวรรษ 2490 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันเสียใหม่ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาเรื่องเล่าของสมเด็จพระนเรศวรโดยตรง ซึ่งผู้วิจัยยอมรับในที่นี้ว่าข้อสรุปที่เกิดจากปฏิญานิพนธ์ชิ้นนี้ ไม่ได้เข้าใจถึงความจริงในอดีตได้มากที่สุดสมกับที่ผู้อ่านงานประวัติศาสตร์หลายคนมักจะตั้งความคาดหวังด้วยเหตุที่ตลอดทั้งเล่ม คือ การยกกรณีศึกษาที่สำคัญและมีข้อมูลหลักฐานมาทำการวิเคราะห์เท่านั้น จึงไม่อาจพออ้างได้ว่าปฏิญานิพนธ์เล่มนี้บรรลุซึ่งความสำเร็จต่อประเด็นที่ศึกษาได้อย่างแท้จริง ภารกิจใหญ่ที่จะต้องรื้อเรื่องเล่าของพระองค์มาทำการวิเคราะห์และตีความใหม่ยังมีอีกมากมาย จนไม่อาจล่วงรู้ได้ว่าจะเดินถึงจุดหมายปลายทางเมื่อไร หรือการรื้อเรื่องเล่าของพระมหากษัตริย์พระองค์อื่น ๆ เช่น พ่อขุนรามคำแหง สมเด็จพระนารายณ์ สมเด็จพระเจ้าตากสิน รัชกาลที่ 1 ฯลฯ มาทำการศึกษาเพื่อพยายามหาข้อสรุปอย่างเป็นทางการเพื่อหาคำตอบของคำถามพื้นฐานว่า ประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมดำรงอยู่ในสังคมไทยมาอย่างยาวนานได้อย่างไร ด้วยบริบทแวดล้อมนานาประการในขณะที่กำลังทำปฏิญานิพนธ์อยู่ ผู้วิจัยเชื่อเหลือเกินว่า ประวัติศาสตร์กระแสหลักที่ครองอำนาจนำในสังคมมาอย่างยาวนาน กำลังจะได้รับการท้าทายและถกเถียงด้วยเหตุผลเพิ่มมากขึ้น ขอเพียงแต่ผู้ที่ใคร่ศึกษามีความกล้าหาญทางคุณธรรม (moral courage) ต่อการที่ยืนหยัดสร้างข้อเสนอและสร้างคำอธิบายอย่างตรงไปตรงมา เพื่อสร้างสังคมที่มีวิจรรณญาณในการยอมรับความคิดเห็นแตกต่าง โดยเฉพาะในแวดวงวิชาการ ประวัติศาสตร์ร่วมกัน

บรรณานุกรม

เอกสารสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (4) ศธ 2.2.3.1/60 การปั้นหล่อพระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวร

มหาราชของจังหวัดเชียงใหม่ (17 พ.ย. 2511 - 30 พ.ย. 2513).

_____. (4) ศธ 2.3.6/63 เรื่องการก่อสร้างค่ายสมเด็จพระนเรศวรมหาราช อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ (14 มี.ค. - 13 ต.ค. 2512).

_____. (4) ศธ 2.4.1/27 เรื่องสถานที่สำคัญเกี่ยวกับการพระราชสงคราม และ เรื่องทรงบำเพ็ญพระราชกุศลบวงสรวงสมเด็จพระนเรศวรมหาราช [13 ม.ค. 2512 - 26 ก.พ. 2514].

_____. (4) ศธ 2.2.3.1/12 เรื่องการสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ ดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี (พ.ศ. 2501-2502).

_____. ศธ.0701.9/976 เรื่องขอให้เชิญชวนข้าราชการซื้อแผนภาพติดตามรอยพระยุคลบาท พระบาทสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เพื่อหารายได้สร้างโรงพยาบาล.

_____. ศธ.0701.42.1/3 เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องใบสำคัญอนุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรฯ (พ.ศ. 2501-2502).

_____. ศธ.070142/60 เชิญชวนบริจาคเงินสร้างศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจังหวัดพิษณุโลก [พ.ศ. 2503].

เอกสารราชการ

คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ ที่ นร 0108/2197. (2548, 30 กันยายน). การกำหนดวันสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นวันรัฐพิธี.

ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง ขึ้นทะเบียนและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน. (2539, 9 กุมภาพันธ์). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 113 ตอนพิเศษ 3 ง, น. 3-4).

ประกาศกระทรวงการคลัง เรื่อง ลักษณะ สี และขนาดของธนบัตรชนิดราคา 100 บาท แบบใหม่ที่จะนำออกใช้. (2521, 31 มีนาคม). ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ (เล่ม 95 ตอนที่ 37, น. 11-13).

ประกาศกระทรวงคมนาคม เรื่อง สร้างและจำหน่ายตราไปรษณียากรที่ระลึกวันกองทัพไทย. (2527, 14 กุมภาพันธ์). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 101 ตอนที่ 18, น. 421-413).

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสวรรคต. (2559, 13 ตุลาคม). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 133 ตอนพิเศษ 234 ง, หน้า 1).

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องวันที่ระลึกกองทัพบก กองทัพเรือ และกองทัพอากาศ. (2494, 18 กันยายน). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 68 ตอนที่ 58ม, น. 3828).

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องวันที่ระลึกกองทัพบก กองทัพเรือ และกองทัพอากาศ. (2486, 23 พฤศจิกายน). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 60 ตอนที่ 62, น. 3587-3588).

พระราชกฤษฎีกา ตั้งอำเภอทุ่งตะโก อำเภอพะโต๊ะ อำเภอเขาค้อ อำเภอน้ำหนาว อำเภอวังจันทร์ อำเภอนาด้วง อำเภอต่างอย อำเภอสิงหนคร อำเภอพระสมุทรเจดีย์ และอำเภอลำดวน พ.ศ. 2534. (2534, 19 มิถุนายน). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 108 ตอนที่ 107, น. 30).

พระราชบัญญัติตั้งจังหวัดหนองบัวลำภู พ.ศ. 2536. (2536, 25 กันยายน). *ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ* (เล่ม 110 ตอนที่ 125, น. 7-9).

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม. (2475, 10 ธันวาคม). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 49, น. 529-551).

รัฐธรรมนูญราชอาณาจักรไทย. (2540, 10 ตุลาคม). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 114 ตอนที่ 55 ก, น. 3).

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ที่ นร 0504/ว 217. (2548, 6 ธันวาคม). *กำหนดวันสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นวันรัฐพิธี*.

หมายกำหนดการรัฐพิธีเปิดพระบรมราชานุสรณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ ตำบลดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี พุทธศักราช 2502. (2502, 23 มกราคม). *ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ* (เล่ม 76 ตอนที่ 14, น. 3-4).

หนังสือพิมพ์

เผย'พระสุบิน'สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์. (2519, 12 สิงหาคม). *ไทยรัฐ*, น. 1-2.

งานดอนเจดีย์ คึกคัก รพช. โชว์เครื่องจักรกลง่าย ๆ ใช้จักรยานสี่ขา - ปั่นน้ำ. (2532, 1 กุมภาพันธ์).

คนสุพรรณ, น. 1, 9-10.

งานอนุสรณ์ดอนเจดีย์. (2535, 16 มกราคม). *คนสุพรรณ*, น.1-2.

สร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช. (2511, 8 มกราคม). *เดลินิวส์*, น. 5.

สื่อพม่าตีข่าวหมิ่น'กษัตริย์ไทย' 'บัวแก้ว'เต็นสั่งทูตจี้ยุติเสnomมัว. (2544, 24 พฤษภาคม). *มติชนรายวัน*, น. 20.

หนังสือ

- เกษียร เตชะพีระ. (2562). ความขัดแย้งทางชนชั้นกับการเมืองมวลชนรอยัลลิสต์: ความย้อนแย้งของกระบวนการสร้างประชาธิปไตยกับพระราชอำนาจในสังคมไทย. ใน ประจักษ์ ก้องกีรติ (บ.ก.), *Direk Talk 2560 ทิศทางการเมืองโลก การเมืองไทย และนโยบายสาธารณะ* (น. 142-152). ปทุมธานี: ศูนย์วิจัยดิเรก ชัยนาม.
- เทพ บุญदानนท์. (2559). *การเมืองในการทหารไทย สมัยรัชกาลที่ 6*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- เทพมนตรี ลิมปพยอม. (2539). เจดีย์ยุทธหัตถีอยู่ที่อยุธยา ไม่ใช่สุพรรณบุรี. ใน สุจิตต์ วงษ์เทศ (บ.ก.), *เจดีย์ยุทธหัตถีมีจริงหรือ?* (น. 71-94). กรุงเทพฯ: มติชน.
- เบลชีย์, แคทเธอริน. (2549). *หลังโครงสร้างนิยมฉบับย่อ* [Poststructuralism : a very short introduction] (อภิญา เพ็องฟูสกุล, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร องค์การมหาชน. (ต้นฉบับพิมพ์ ค.ศ. 2002)
- เรย์โนลด์ส, เกรก เจ. (2550). โครงเรื่องของประวัติศาสตร์ไทย: ทฤษฎีและการปฏิบัติ วารุณี ไอสถาภมย์ (บ.ก.แปล), *เจ้าสัว ขุนศึก ศักดินา ปัญญาชน และคนสามัญ : รวมบทความประวัติศาสตร์ของเกรก เจ. เรย์โนลด์ส* (น. 197-229). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- เอก อัคร (บ.ก.). (ม.ป.ป.). *ฮอล แม็กกาซีน ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช*. กรุงเทพฯ: บริษัทสยามอินเตอร์มัลติมีเดีย จำกัด (มหาชน).
- เอี่ยมพร ศรีสุวรรณ. (2550). โคลงภาพพระราชพงศาวดาร: การศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์. ใน สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ (บ.ก.), *สายธารแห่งอดีต : รวมบทความทางประวัติศาสตร์เนื่องในวาระครบรอบ 60 ปี ศาสตราจารย์ ดร. ปิยนาด บุณนาค* (น. 125-173). กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2560). *บทแนะนำสู่ทุกความคิดหลังโครงสร้างนิยม = Introducing poststructuralism* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สมมติ.
- ไชยันต์ รัชชกุล. (2560). *อาณานิคมสมบูรณาญาสิทธิราชย์: การก่อรัฐไทยสมัยใหม่จากศักดินา นิยมสู่ทุนนิยมรอบนอก* [The Rise and Fall of the Thai Absolute Monarchy] (พงษ์เลิศ พงษ์วนานต์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: อ่าน.
- กนก บุญโพธิ์แก้ว. (2536). พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ มหาวิทยาลัยนเรศวร สุพัตรา จิรนนทนารถ (บ.ก.), *ที่ระลึกในวโรกาสสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นองค์ประธานในพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์*

รีย สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (น. 37-39). กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

กรมกิจการพลเรือนทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด. (2548). *งานบำเพ็ญกุศลทักษิณานุประทาน ถวายเป็นพระราชกุศล 400 ปี แห่งการสวรรคตสมเด็จพระนเรศวรมหาราช*. กรุงเทพฯ: กองบัญชาการทหารสูงสุด.

กองแผนและโครงการ กรมกิจการชายแดนทหาร. (2561). *คู่มือปฏิบัติงาน (Wok Manual) กระบวนการปฏิบัตินโยบายชายแดนไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน*. กรุงเทพฯ: กองบัญชาการกองทัพไทย.

กองทัพภาคที่ 3. (ม.ป.ป.). *ประวัติกองทัพภาคที่ 3*. ม.ป.ท.: กองทัพภาคที่ 3.

กองบรรณาธิการข่าวสด. (2549). *ตามหาคนในรูป ภาพมงคล ในหลวงกับประชาชน*. กรุงเทพฯ: มติชน.

กองบัญชาการกองทัพไทย. (2559). *งานสมโภชพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ กองบัญชาการกองทัพไทย วันพฤหัสบดีที่ 18 สิงหาคม 2559*. กรุงเทพฯ: กองบัญชาการกองทัพไทย.

กองบัญชาการทหารสูงสุด. (2543). *สมเด็จพระนเรศวรมหาราช : การสงคราม*. กรุงเทพฯ: กองบัญชาการทหารสูงสุด.

กอบแก้ว สุวรรณทัต-เพียร. (2519). การศึกษาประวัติศาสตร์ของสกุลดำรงราชานุภาพ. ใน *ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี (บ.ก.), ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย* (น. 27-61). กรุงเทพฯ: ประพันธ์สาส์น.

กาญจนา แก้วเทพ. (2529). *อุดมการ: แนวคิดและการวิเคราะห์*. ใน *กนกศักดิ์ แก้วเทพ (บ.ก.), วิชาศึกษาศาสตร์สังคมไทย (ชุดที่ 1)* (น. 33-88). กรุงเทพฯ: โครงการหนังสือเล่ม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กาญจนา แก้วเทพ. (2547). *การศึกษาสื่อมวลชนด้วยทฤษฎีวิพากษ์ (Critical theory) : แนวคิดและตัวอย่างงานวิจัย* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: Higher Press.

กาญจนา แก้วเทพ, และ สมสุข หินวิมาน. (2551). *สายธารนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2552). *ทรัพยากรการท่องเที่ยวไทย ชุดภาคอีสาน : หนองบัวลำภู Nong Bua Lam Phu*. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

กุลลดา เกษบุญชู มีดี. (2562). *ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์: วิวัฒนาการรัฐไทย [The Rise and*

- Decline of Thai Absolutism] (อาทิตย์ เจียมรัตต์ัญญู, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: ฟ้าเดี่ยวกัน. ชุนปทุมโรคประหาร, พลตรี. (2508). *สมุดภาพพระราชประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช*. พระนคร: ป.อุดมการพิมพ์.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. (2544). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดหนองบัวลำภู*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- คณะทำงานฝ่ายจัดทำหนังสือประวัติศาสตร์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. (ม.ป.ป.). *สมเด็จพระนเรศวรมหาราช การสงคราม*. กรุงเทพฯ: กองบัญชาการทหารสูงสุด.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2519). *กฤษฎาภินิหารอันบัดบังมิได้*. กรุงเทพฯ: สยามรัฐ.
- จง สืบจากยง, พ.อ. (2514). *สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ตอน ประกาศอิสรภาพ และ เตรียมการสู้ศึกใหญ่* (สหภาพรัฐสภา พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก พระประจวบจักษ์ ก.ป.ช., ม.ว ม.,ท.จ.ว. ราชองครักษ์พิเศษ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2514). พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดเกษมสุวรรณ.
- จักรกฤษณ์ นรินดีมดุงการ. (2527). *สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ กับกระทรวงมหาดไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- จันทน์ เจริญศรี. (2544). *โพสต์โมเดิร์นกับสังคมวิทยา : Postmodern & sociology*. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ (บ.ก.). (2543). *รายงานการดำเนินงานโครงการวันสมเด็จพระนเรศวรมหาราช 29 กรกฎาคม 2542 มหาวิทยาลัยนเรศวร*. พิษณุโลก: โครงการวันสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.
- _____. (2546). *รายงานผลการดำเนินงานโครงการวันสมเด็จพระนเรศวรมหาราช 29 กรกฎาคม 2546 มหาวิทยาลัยนเรศวร*. พิษณุโลก: โครงการวันสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.
- ชนิดา ชิตบัณฑิตย์. (2550). *โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนำในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2544). *ประวัติการเมืองไทย : 2475-2500* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2551). ภาพลักษณ์วีรกรรมวีรีย: จาก “พระนเรศวรราชาธิราช” สู “ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช”. ใน *อยุธยาศึกษา : ตลาดวิชาสำหรับครู-อาจารย์* (น. 113-121).

กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.

_____. (บ.ก.). (2546). *อยุธยา: Discovering Ayutthaya*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ชาติรี ประภิตนนทการ. (2558). *สถาปัตยกรรมไทยหลังรัฐประหาร 19 กันยายน 49*. กรุงเทพฯ: อ่าน.

ชาติรีเฉลิม ยุคคล, ม.จ. (2554). *ตามรอยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: แพรอสำนักพิมพ์.

ณัฐพล ใจจริง. (2556). *ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื้อ: ความเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิวัติสยาม (พ.ศ. 2475-2500)*. นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน.

ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. (2472). *อธิบายว่าด้วยยศเจ้า (พิมพ์ในงานพระกุศลพระราชทาน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ ฌวัตรสังฆโฆสิตาราม เมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2472)*. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. (2460). *ประชุมพงษาวดาร ภาคที่ 6 เรื่องไทยรบพม่าครั้งกรุงเก่า (นายพลโท พระยาสิทธิราชฤทธิไกร มสม, ทจว, ภช, รรป 3, รจม, พิมพ์ครั้งแรกแจกในงานปลงศพของคุณมารดา)*. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ.

ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. (2462). *ประชุมพงษาวดารภาคที่ 13 (พิมพ์แจกในงานศพ นางสุน ชาติโอสถ ปีมะแม พ.ศ. 2462)*. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. (2463). *พงษาวดารเรื่องเรารบพม่า ครั้งกรุงศรีอยุธยา เปนตอนต้นของหนังสือเรื่องรบพม่าครั้งกรุงธนแลกรุงเทพ ฯ (พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนกำแพงเพชรอรรคโยธินทร์ โปรดให้พิมพ์ครั้งแรก ในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าจอมมารดาวาดรัชกาลที่ 5 เมื่อปีวอก พ.ศ. 2463)*.

ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. (2464). *ประชุมพงษาวดาร ภาคที่ 23 เรื่องตำนานการเกณฑ์ทหาร กับเรื่องตำนานกรมทหารราบที่ 4 (จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชฯ ผู้บังคับการพิเศษกรมทหารราบที่ 4 โปรดให้พิมพ์ประทานในงานฉลองโล่ที่จังหวัดราชบุรี เมื่อปีระกา พ.ศ. 2464)*. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. (2466). *ตำนานคณะสงฆ์ (พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าเหมวดี โปรดให้พิมพ์ในงานศพ ขรัวยายแสง เมื่อปีกุน พ.ศ. 2466)*. พระนคร:

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. (2467). *แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม*. พระนคร:

โรงพิมพ์ประเสริฐสมุด.

ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. (2468). *ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ (แจกในการพระ*

กฐินพระราชทานพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ ณ วัดชุมพลนิกายาราม วัด

นิเวศน์ธรรมประวัติ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระพุทธศักราช 2468). พระนคร: โรงพิมพ์

โสภณพิพรรฒธนากร.

ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. (2469ก). *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม (พิมพ์ในงาน*

พระราชทานเพลิงศพ เจ้าจอมมารดาชุ่ม รัชกาลที่ 4 ทจว, รัตน มปร, 2 วปร. 3 เมื่อปีชวด

พ.ศ. 2469). พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. (2469ข). *อธิบายเบ็ดเตล็ดในเรื่องพงศาวดารสยาม*

(พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าหญิงพร้อมเพราพรรณ ทจ. รัตน จปร 3. ซายา

ในพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมขุนสิงหวิกรมเกรียงไกร เมื่อปีชวด พ.ศ. 2469). พระนคร: โรงพิมพ์

โสภณพิพรรฒธนากร.

ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. (2471). *พงศาวดารเรื่องไทยรบพม่า (มหา*

อำมาตย์ตรี พระยาโชฎีกกราชเศรษฐี (มีน เลหาเศรษฐี) กับ คุณหญิงเพิ่ม โชฎีกกราชเศรษฐี

พิมพ์เป็นมิตรพลีในงานฉลองอายุครบ 60 ปี พ.ศ. 2471). พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิ

พรรฒธนากร.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา. (2474). *ตำนานเรือรบไทย (พิมพ์แจกในงานพระราชทาน*

เพลิงพระศพ หม่อมเจ้าสมรบำเทอง อากาศ เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน พ.ศ. 2474). พระนคร:

โรงพิมพ์พระจันทร์ ท่าพระจันทร์.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา. (2489). *เที่ยวเมืองพม่า (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ*

เจ้าพระยาพิชัยญาติ (ตัน บุนนาค) เมื่อปีจอ พ.ศ. 2489). พระนคร: กรมศิลปากร.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา. (2493). *พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (ทรงพระ*

กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระ

พระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล). พระนคร: กรมศิลปากร.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา. (2545ก). *ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์*. กรุงเทพฯ: มติชน.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา. (2545ข). *นิราศนครวัด*. กรุงเทพฯ: มติชน.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา. (2550). *พระประวัติ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พิมพ์ครั้งที่*

4). กรุงเทพฯ: มติชน.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ กรมพระยา. (2553). *ตำนานวังหน้า* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: แสงดาว.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ กรมพระยา. (2557). *เที่ยวตามทางรถไฟ*. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรม
และประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

ตรี อมาตยกุล. (2540). สมเด็จพระนเรศวรมหาราชานุสรณ์. ใน วุฒิชัย มูลศิลป์ (บ.ก.), *สมเด็จพระ
นเรศวรมหาราช : 400 ปี ของการครองราชย์* (พิมพ์ครั้งที่ 4, น. 165-177). กรุงเทพฯ:
คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี
สำนักเลขาธิการ นายกรัฐมนตรี.

ตามไท ดิลกวิทยรัตน์. (2561). จริยศาสตร์ของประวัติศาสตร์นิพนธ์: บทวิเคราะห์แนวคิดของเฮย์เดน
ไวท์. ใน วิศรุต พึ่งสุนทร (บ.ก.), *สลายรั้ว สร้างบ้าน สันกำแพง: สำนวนภูมิทัศน์ทฤษฎีร่วม
สมัย* (น. 233-263). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ทมยันตี. (2545). *กษัตริยา ตอน แก้วกษัตริยา*. กรุงเทพฯ: ณ บ้านวรรณกรรม.

ทมยันตี. (2546ก). *แก้วกัลยาแห่งแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ: ณ บ้านวรรณกรรม.

ทมยันตี. (2546ข). *อิริยา*. กรุงเทพฯ: ณ บ้านวรรณกรรม.

ทรงวิทย์ แก้วศรี. (2529). *เกียรติคุณหม่อมหลวงพวงร้อย อภัยวงศ์*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.

ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. (2548). *การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ:
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. (2551). ความเป็นมาของทฤษฎี “แบ่งแยกดินแดน” ในภาคใต้ไทย (พิมพ์ครั้งที่
ที่ 2). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ธงชัย วินิจจะกุล. (2556). กำเนิดสยามจากแผนที่: ประวัติศาสตร์ภูมิกายาของชาติ (พงศทอง ภวัคร
พันธุ์, ไอลา อรุณวงศ์, และ พงษ์เลิศ พงษ์วนานต์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: อ่าน.

ธงชัย วินิจจะกุล. (2558). 6 ตุลา ลืมไม่ได้ จำไม่ลง. นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน.

ธงชัย วินิจจะกุล. (2559). โฉมหน้าราชาชาตินิยม: ว่าด้วยประวัติศาสตร์ไทย. นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน.

ธงชัย วินิจจะกุล. (2562ก). ประชาธิปไตยที่มีกษัตริย์อยู่เหนือการเมือง (พิมพ์ครั้งที่ 2). นนทบุรี: ฟ้า
เดียวกัน.

ธงชัย วินิจจะกุล. (2562ข). เมื่อสยามพลิกผัน: ว่าด้วยกรอบมโนทัศน์พื้นฐานของสยามยุคใหม่.
นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน.

ธงชัย วินิจจะกุล. (2562ค). ออกนอกขนบประวัติศาสตร์ไทย: ว่าด้วยประวัติศาสตร์นอกขนบและวิธี
วิทยาทางเลือก. นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน.

- ธงชัย วินิจจะกุล. (2563). นิติรัฐอธิปไตยและราชนิติธรรม: ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของ *Rule by Law* แบบไทย. กรุงเทพฯ: waymagazine.org.
- ธนาวิ โชติประดิษฐ. (2559). แผ่นดินไทยได้ร่วมพระบารมี อนุสาวรีย์อันเนื่องมาแต่การต่อสู้กับ คอมมิวนิสต์ในภาคเหนือตอนบน กับปฏิบัติการสร้างความทรงจำของรัฐไทย. ใน เอกสาร ประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติ เครือข่ายประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา และสังคม วิทยาภาคใต้ ครั้งที่ 2 “ศาสตร์แห่งการจำ ศิลป์แห่งการลืม” เล่ม 1. ปัตตานี: ภาควิชา ประวัติศาสตร์ และ แผนกวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- ธิกานต์ ศรีนารา. (2562ก). การเคลื่อนไหวของชาวมุสลิมในภาคเหนือ ทศวรรษ 2460-2510. ใน สมชาย ปรีชาศิลปกุล และ บุญเลิศ วิเศษปรีชา (บ.ก.), ร้อยต่อและจุดตัด อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ 60 ปี (น. 169-211). กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- ธิกานต์ ศรีนารา. (2562ข). หลัง 6 ตุลาฯ ว่าด้วยความขัดแย้งทางความคิดระหว่างขบวนการศึกษากับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ศยาม.
- ธิดา ผลิตผลการพิมพ์ (บ.ก.). (2550). ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. กรุงเทพฯ: บริษัท ไบโอสโคป พลัส จำกัด.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2553). การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: ฟ้ามุข.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2523). ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2553). กรุงเทพฯ, พระเจ้าตากฯ และประวัติศาสตร์ไทย : ว่าด้วยประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์นิพนธ์ (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: มติชน.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2557). ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์ (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: มติชน.
- บาหยัน อิมสำราญ. (2548). สมเด็จพระนเรศวรมหาราช จากวีรบุรุษของราชสำนักสู่วีรบุรุษแบบราชาชาตินิยม. ใน เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติเวทีวิจัยมนุษยศาสตร์ไทย ครั้งที่ 2 ชุดที่ 3 “มนุษยศาสตร์ ศิลปะ ประวัติศาสตร์กับสังคม” (น. 1-26). เชียงใหม่: สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัยและภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ประยุทธ์ สิทธิพันธ์. (2519). ลูกเสือ 4 แผ่นดิน. กรุงเทพฯ: รวมข่าว.
- ประจักษ์ ภูธรมาตร์. (2528). หลวงวิจิตรวาทการกับบทละครประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ

มนุษยศาสตร์.

- ปลาย บูรพาทิศ. (2551). ตามรอย 'วัดถมมงคล' สมเด็จพระนเรศวรมหาราช. กรุงเทพฯ: ฟ้าปกคลุม.
- ปิยวัฒน์ สีแดงสุก, และ ชาติชาย มุกสง. (2562ก). "พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช": การประกอบสร้างอภิมหาเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์นิพนธ์การเมืองไทย พ.ศ. 2475-2493. ใน เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ โครงการพัฒนานักวิจัยรุ่นใหม่: การนำเสนอผลงาน การศึกษาค้นคว้าด้านประวัติศาสตร์ และอาณานิคมศึกษาของนิสิตระดับปริญญาตรี ระดับประเทศ ครั้งที่ 2. สงขลา: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ปิยวัฒน์ สีแดงสุก, และ ชาติชาย มุกสง. (2562ข). การประกอบสร้างเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชให้เป็นความทรงจำร่วมใหม่ของท้องถิ่นหนองบัวลำภูภายใต้กรอบโครงการ ประวัติศาสตร์ราชาชาติไทยทศวรรษ 2500-2510. ใน โครงการจัดประชุมวิชาการระดับชาติ เวทีวิจัยมนุษยศาสตร์ไทย ครั้งที่ 13 "ภูมิภาคนิยมและท้องถิ่นนิยมสมัยใหม่ในโลกไร้พรมแดน". มหาสารคาม: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พศุตม์ ลาคุษะ. (2563). ประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบสื่อภาพยนตร์และการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ในยุคหลังความเป็นสื่อ. ใน ทวีศักดิ์ เผือกสม (บ.ก.), หนังสือประมวลบทความในการประชุมทางวิชาการเพื่อเผยแพร่ผลงานสู่สาธารณชน *Wie es eigentlich gewesen ist* โครงการวิจัยวิทยาในการศึกษาประวัติศาสตร์ (น. 233-258). กรุงเทพฯ: หน่วยวิจัยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ร่วมกับ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พัฒนา กิติอาษา. (2546). คนพันธุ์ป๊อป: ตัวตนคนไทยในวัฒนธรรมสมัยนิยม. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. (2539). เจดี๋ยุทธหัตถี มีจริงหรือ? ใน สุจิตต์ วงษ์เทศ (บ.ก.), เจดี๋ยุทธหัตถีมีจริงหรือ? (น. 113-128). กรุงเทพฯ: มติชน.
- ภัคพิชา คำหอม. (2561). การสร้างความหมายในพระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี (พ.ศ. 2502-2533) [รายงานวิจัยระดับปริญญาตรี-เอกสารจัดพิมพ์อย่างไม่เป็นทางการ]. กรุงเทพฯ: คณะสังคมศาสตร์ สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ภัคพิชา คำหอม, และ ชาติชาย มุกสง. (2562). งานอนุสรณ์ดอนเจดีย์กับประวัติศาสตร์ที่รับใช้ท้องถิ่นทศวรรษ 2520-2530. ใน รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ SMARTS ครั้งที่ 9 (น. 1113-1123). กรุงเทพฯ: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ภันธกานต์ กิมทอง. (2550). ย้อนรอยกรรม ตำนานพระสุพรรณกัลยา ย้อนรอยธรรม ชีวิตต้องสู้เพื่อ
วีรสตรีที่โลกลืม จากจิตสัมผัส..หลวงปู่โง่..โสรโย. นครราชสีมา: ธรรมพัทธ์.

ภิญญพันธ์ พจนะลาวัณย์. (2558). กำเนิด "ประเทศไทย" ภายใต้เผด็จการ. กรุงเทพฯ: มติชน.

ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติ
ครบ 50 ปี, สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, คณะอนุกรรมการเฉพาะกิจจัดทำ
หนังสือรวมเพลงพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, และ สำนักงานส่งเสริม
วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม. (2539). ดนตรีจากพระราชหฤทัย ศูนย์รวมใจของปวง
ชน. กรุงเทพฯ: สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2522). ตำนานเสือป่า (คือตำนานของชาติไทย).

กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการรวบรวมและค้นคว้าเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ ฯลฯ ของ
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.

มนัส โอภากุล. (ม.ป.ป.). ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองสุพรรณ. กรุงเทพฯ: บริษัท มีเดีย เอน
เตอร์ไพรส์ จำกัด.

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก. (2533). ที่ระลึกในวโรกาสสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นองค์ประธานในพิธีพุทธาภิเษกพระบรมรูป
จำลองฯ และวัตถุมงคล เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงครองราชย์ครบรอบ
400 ปี วันอาทิตย์ที่ 29 กรกฎาคม พุทธศักราช 2533. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิ
โรฒ พิษณุโลก.

มูลนิธิกิ่งแก้ว อุตสาหกรรม. (2554). พระราชดำรัส และประกาศบวงสรวงสังเวศสมเด็จพระนเรศวร
มหาราช. กรุงเทพฯ: มูลนิธิกิ่งแก้ว อุตสาหกรรม.

ฤกษ์สิงดำ. (2519). เรื่องจริงอิงนิทาน เล่ม 2. ม.ป.ท.: วัดจันทาราม (ท่าซุง).

ล้อม เพ็งแก้ว. (2539). วันยุทธหัตถี พ.ศ. 2135 ตรงกับวันที่ 25 มกราคมจริงหรือ? ใน สุจิตต์ วงษ์เทศ
(บ.ก.), เจดีย์ยุทธหัตถีมีจริงหรือ? (น. 139-150). กรุงเทพฯ: มติชน.

วรรณกรรมและประวัติศาสตร์, สำนัก. (2550). โคลงภาพพระราชพงศาวดาร พร้อมบทขยายความ
และบทวิเคราะห์. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

วรวิฑู สุวรรณฤทธิ. (2553). ความเชื่อเรื่องเจดีย์ยุทธหัตถีและหลักฐานที่พบใหม่. กรุงเทพฯ: จงเจริญ
การพิมพ์.

วิศรา ตั้งคำวานิช. (2557). ประวัติศาสตร์ "สุโขทัย" ที่เพิ่งสร้าง. กรุงเทพฯ: มติชน.

วัชรพล พุทธรักษา. (2557). บทสำรวจความคิดทางการเมืองของ อันโตนิโอ กรัมสกี. กรุงเทพฯ: สมมติ.

- วัชรพล พุทธรักษา. (2561). อันโตนิโอ กรัมซีกกับการจัดวางความคิดทางการเมือง: ปรัชญาปฏิบัติ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการปลดปล่อยมนุษย. กรุงเทพฯ: สมมติ.
- วันวลิต. (2546). พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวันวลิต พ.ศ.2182 (พิมพ์ครั้งที่ 2) (วนาศรี สามนเสน, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: มติชน.
- วารุณี ไอสถารมย์. (2547). เมืองสุพรรณบนเส้นทางการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ พุทธ ศตวรรษที่ 8 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 25. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วาสนา นาน่วม. (2557). เส้นทางพยุหะ ประยุทธ์ จันทร์โอชา จาก ‘ทหารเสือ’ สู่ ‘หลังเสือ’. กรุงเทพฯ: มติชน.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2537). พงศาวดารสยามอย่างย่อ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (จากต้นฉบับภาษาอังกฤษเรื่อง “Brief History of Siam”). ใน วินัย พงศ์ศรีเพียร (บ.ก.), ความยกย่องในอดีต: พิพิธนิพนธ์ พลตรี หม่อมราชวงศ์ ศุภวัณย์ เกษมศรี (น. 71-106). กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2540). ความสำคัญของรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในประวัติศาสตร์ไทย. ใน วุฒิชัย มูลศิลป์ (บ.ก.), สมเด็จพระนเรศวรมหาราช 400 ปีของการครองราชย์ (พิมพ์ครั้งที่ 2, น. 58-120). กรุงเทพฯ: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี สำนักเลขาธิการ นายกรัฐมนตรี.
- วุฒิชัย มูลศิลป์. (2540). สมเด็จพระนเรศวรมหาราชในประวัติศาสตร์ไทย. ใน วุฒิชัย มูลศิลป์ (บ.ก.), สมเด็จพระนเรศวรมหาราช : 400 ปีของการครองราชย์ (พิมพ์ครั้งที่ 4, น. 128-141). กรุงเทพฯ: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี สำนักเลขาธิการ นายกรัฐมนตรี.
- ศรีเพ็ญ จัตูหะศรี. (2560). ประวัติการก่อสร้าง พระเจดีย์อิสรภาพ อนุสรณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ตำบลแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ พร รัตนสุวรรณ.
- ศิลป์การ, กรม. (2479). พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทงวิจารณ์เรื่อง พระราชพงศาวดาร กับเรื่องราวประเพณีการตั้งพระมหาอุปราช (สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 โปรดให้ตีพิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรพินทุ์เพญภาคย์ ณวันที่ 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2479). พระนคร: โรงพิมพ์ พระจันทร์ ท่าพระจันทร์.
- ศิลป์การ, กรม. (2512). ตำราพิไชยสงคราม ของ กรมศิลป์การ (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉาบปีก ศพ นางสนมทรรณารอด (ตลับ บุญยรัตพันธุ์) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 16 มกราคม

- พุทธศักราช 2512) (พิมพ์ครั้งที่ 6). พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์ ท่าพระจันทร์.
- ศิลปากร, กรม. (2516). เมืองในภาคอีสาน. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- ศิลปากร, กรม. (2539). เจดีย์พุทธหัตถ์ที่อยู่สุพรรณบุรี ไม่ใช่กาญจนบุรี. ใน สุจิตต์ วงษ์เทศ (บ.ก.), เจดีย์พุทธหัตถ์ที่มีจริงหรือ? (น. 65-70). กรุงเทพฯ: มติชน.
- ศิลปากร, กรม. (2560). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหมอบรัดเล. นนทบุรี: ศรีปัญญา.
- สนิท ธนรักษ์. (2522). ได้กรมศิลปากร พระเจดีย์พุทธหัตถ์ที่อยู่กาญจนบุรี. กรุงเทพฯ: เกษม ทัศนวิเศษ
ก้ำจาย.
- สมเกียรติ วันทะนะ. (2527). บทความประกอบการสัมมนาถึงศตวรรษธรรมศาสตร์, 2477-2527 :
ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. (2544). ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง. กรุงเทพฯ: 6 ตุลารำลึก.
- สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. (2556). Mass Monarchy. ใน ชัยวัช ตุลาธน (บ.ก.), ย้ายยุค รุกสมัย : เฉลิม
ฉลอง 40 ปี 14 ตุลา (น. 107-118). กรุงเทพฯ: มูลนิธิวีรชนประชาธิปไตย และ
คณะกรรมการ 14 ตุลา เพื่อประชาธิปไตยสมบูรณ์.
- สมาคมชาวกาญจนบุรี. (2516). เจดีย์พุทธหัตถ์อยู่ที่ไหน (อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณแม่กี
ประยูรวงศ์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันพฤหัสบดีที่ 1 พฤศจิกายน 2516). ม.ป.ท.: ม.
ป.พ.
- สมาคมสุพรรณพระนคร. (2516). เจดีย์พุทธหัตถ์ที่อยู่สุพรรณบุรี. กรุงเทพฯ: มิตรนราการพิมพ์.
- สำนักราชเลขาธิการ. (2542). พระราชกรณียกิจระหว่างเดือนตุลาคม 2541 - กันยายน 2542.
กรุงเทพฯ: สำนักราชเลขาธิการ.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2546). สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานาภาพ การสร้างอัตลักษณ์ “เมืองไทย”
และ “ชน” ของชาวสยาม. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2550ก). คีฤทท์กับประดิษฐกรรม “ความเป็นไทย” เล่ม 1. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2550ข). คีฤทท์กับประดิษฐกรรม “ความเป็นไทย” เล่ม 2. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. (2541). ในหลวงของเรา
เล่ม 2. กรุงเทพฯ: สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี.
- สำนักราชเลขาธิการ. (2515). พระราชกรณียกิจระหว่างเดือนตุลาคม 2514 - กันยายน 2515.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศิริมิตร.
- สำนักราชเลขาธิการ. (2521). พระราชกรณียกิจระหว่างเดือนตุลาคม 2520 - กันยายน 2521.

กรุงเทพฯ: สำนักราชเลขาธิการ.

- สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. (2558). พระบรมราชานุสรณ์สี่ตวรรษพุทธจักรพรรดิราช อุทยาน
ราชภักดิ์. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม.
- สุเจน กรรพฤทธิ์. (2558). จากวังจันทน์สู่เวียงแขง ตามรอยนครธรรมหาราช นอกกรอบประวัติศาสตร์
ชาตินิยม. กรุงเทพฯ: สารคดี.
- สุนทร ชูตินทรานนท์. (2550). การเมืองในประวัติศาสตร์ราชสำนัก นางสาวดี-ศรีอยุธยา พระสุพรรณ
กัลยา : จากตำนานสู่หน้าประวัติศาสตร์ (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ (บ.ก.). (2539). เจตีย์ยุทธหัตถ์มีจริงหรือ? กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุพัตรา จิรนนทนภรณ์ (บ.ก.). (2536). ที่ระลึกในวโรกาสสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรม
ราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นองค์ประธานในพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ สมเด็จพระ
พระนเรศวรมหาราช. กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- สุรชาติ บำรุงสุข. (2558). เสนาธิปไตย : รัฐประหารกับการเมืองไทย. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุริยัน สุจริตพลวงศ์. (2555). ตามรอยกรรมพระสุพรรณกัลยา : ชัตติราชนารีแห่งอยุธยาศรีรวมเทพ
ผู้เสียสละเพื่อแผ่นดิน. กรุงเทพฯ: ทิพยประกันภัย.
- หลวงปู่โง่ ไสริโย. (2541). ย้อนรอยกรรมตำนานพระสุพรรณกัลยา. พิจิตร: วัดพระพุทธบาทเขารวก.
- หลวงพ่อพระพรหมยาน (หลวงปู่ฤาษีลิงดำ). (2537). หลวงพ่อธุดงค์. กรุงเทพฯ: เยลโล่ การ
พิมพ์.
- หอสมุดแห่งชาติ. (2521). สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ : พระนิพนธ์.
กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ.
- องอาจ สิงห์ลำพอง. (2557). การอภิปรายความสือสารทางการเมืองจากภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์
ไทยเรื่องตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. กรุงเทพฯ: สามลดา.
- อรรถจักร สัตยานุรักษ์. (2555). การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ถึง
พุทธศักราช 2475 (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อริยา จินตพานิชการ (บ.ก.). (2546). กษัตริยา : ประวัติการณ์งานละคร. กรุงเทพฯ: กันตนา พับลิช
ซิ่ง.
- อัศววัฒน์ โอสถานุเคราะห์. (2545). ในหลวงของเรา (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ดอกหญ้ากรุ๊ป.
- อุษณีย์ ธงไชย. (2540). พระราชพงศาวดารและพงศาวดาร : หลักฐานที่สร้างขึ้นเพื่อสถาบันกษัตริย์.
. เชียงใหม่: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

บทความ

เมธินี ชุ่มผล. (2559, ตุลาคม-ธันวาคม). ดอนเจดีย์...เมื่ออนุสาวรีย์สร้างเมือง. เมืองโบราณ, 42(4), 79-88.

เมริโอ, เออเจนี. (2559, มกราคม-เมษายน). รัฐเริ่มลึกในไทย พระราชอำนาจ และศาลรัฐธรรมนูญ (พ.ศ. 2540-2558). ไฟ้เดียวกัน, 14(1), 13-46.

แอสคิว, มาร์ค. (2554, กรกฎาคม-ธันวาคม). เวรกรรมและวาทกรรม: รัฐประหาร 2549 กับชายแดน ภาคใต้. ไฟ้เดียวกัน, 9(3), 70-97.

โจรี, แพทริก (ผู้เขียน), และ จิรวัดน์ แสงทอง (ผู้แปล). (2553, มกราคม-กันยายน). สงคราม ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย: การต่อสู้ของสถาบันกษัตริย์ในประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่. ไฟ้เดียวกัน, 8(1), 100-124.

กัลยาณมิตร นรวิทย์พุทธิ. (2562). ชิน ประสงค์ ดิน คือแม่แห่งประติมากรรม. วัฒนธรรม, 58(2), 72-77.

กาญจนา แก้วเทพ. (2551, กันยายน-ธันวาคม). โททัศน์กับวัฒนธรรมแห่งอารมณ. รัฐศาสตร์สาร, 29(3), 131-167.

จงชัย วงศ์ทรายทอง, สมิหรา จิตตลดากร, และ ปิยนถ บุนนาค. (2560, กันยายน-ธันวาคม). ภาพลักษณ์และบทบาททางการเมืองที่เปลี่ยนไปของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ศึกษาจากงานภาพยนตร์ “ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช”. วารสารวิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, 12(3), 187-195.

จิรบตี เตชะเสน. (2552, ตุลาคม-ธันวาคม). ภาพและมายาภาพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช : อันเนื่องมาจากภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรของราชสำนักไทยสมัยรัตนโกสินทร์ถึงทศวรรษ 2480. ไฟ้เดียวกัน, 7(4), 28-38.

ชัยณรงค์ ดีอินทร์. (2547, กรกฎาคม-สิงหาคม). พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ พุ้ภูเขาทอง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ศิลปากร, 47(4), 42-53.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2527, พฤศจิกายน). สกุลประวัติศาสตร์ : แสงสว่างในความมืด. ศิลปวัฒนธรรม, 6(1), 36-44.

ชานันท์ ยอดหงษ์. (2558, พฤษภาคม-สิงหาคม). ประวัติศาสตร์นิพนธ์และการเรียนประวัติศาสตร์ ของทหารกับสร้างความชอบธรรมและ “ชอบทำ” รัฐประหาร. ไฟ้เดียวกัน, 13(2), 83-115.

ณัฐภัทร จันทวิช. (2547, กรกฎาคม-สิงหาคม). สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ กับ ความสนพระทัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อยุธยา. ศิลปากร, 47(4), 32-53.

ตามไท ดิลกวิทย์รัตน์. (2562, มกราคม-มิถุนายน). ทฤษฎีการเขียนประวัติศาสตร์ของเฮย์เดน ไวต์.

วารสารประวัติศาสตร์ ธรรมศาสตร์, 6(1), 129-166.

ทวีศักดิ์ เผือกสม. (2540, มิถุนายน-กันยายน). โครงเรื่องในประวัติศาสตร์นิพนธ์: วรรณกรรมกับ

ประวัติศาสตร์. ร่มพฤษ, 16(1), 64-79.

ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2548, ตุลาคม-ธันวาคม). The Heart of the King is Unsearchable. ฟ้า

เดียวกัน, 3(4), 124-140.

ธงชัย วินิจจะกุล. (2548, ตุลาคม-ธันวาคม). ข้ามให้พื้นประชาธิปไตยแบบหลัง 14 ตุลา. ฟ้าเดียวกัน,

3(4), 142-164.

ธงชัย วินิจจะกุล. (2555, มกราคม-มิถุนายน). [ภาคผนวก] Hyper-royalism: Its Spells and Its

Magic เวทย์มนตร์และความศักดิ์สิทธิ์ (หรือ คาถาและมายากล). ฟ้าเดียวกัน, 10(1), 114-122.

ธนาพล อิวสกุล. (2549, มกราคม-มีนาคม). เสอหลักทางจริยธรรมชื่อเปรม. ฟ้าเดียวกัน, 4(1), 99-

112.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2512, มิถุนายน-สิงหาคม). สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ กับ อาร์โนลด์

ทอยน์บี. สังคมศาสตร์ปริทัศน์, 7(1), 17-34.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2545, 8-14 กรกฎาคม). ตึกแย่งชิงความทรงจำ. มติชนสุดสัปดาห์, 22(1142), 34.

นิสิต จันทรสมวงศ์. (2550, มกราคม-มีนาคม). ชำระประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงวันกองทัพไทย.

วารสารไทย, 28(101), 82-86.

บาหยัน อิมสำราญ. (2554, มิถุนายน-กันยายน). โคลงภาพพระราชพงศาวดารศิลปะและวรรณกรรม

ภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์. วารสารร่มพฤษ มหาวิทยาลัยเกริก, 29(3), 121-156.

ประชาไท. (2550). ปาฐกถา ส.ศิวัรักษ์ : 4 เดือนหลังรัฐประหาร 19 กันยา.

ประพันธ์ แจ่มกิจชัย. (2562, มกราคม-มิถุนายน). พระบารมีมากล้นพันรำพัน: พระบรมราชานุสาวรีย์

อุทยานราชภักดีกับปฏิบัติการซ่อมสร้างความทรงจำร่วมท่ามกลางวิกฤตศรัทธา. ฟ้าเดียวกัน, 17(1), 29-48.

ปวงชน อุณจะนำ. (2561, มกราคม-มิถุนายน). กษัตริย์กระฎุมพี : มรดกทางประวัติศาสตร์จาก

รัชกาลที่ 9 แห่งราชวงศ์จักรี. ฟ้าเดียวกัน, 16(1), 7-71.

พรพรรณ โปร่งจิตร. (2561, มกราคม-ธันวาคม). นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาและเมือง

บริวาร: การถอดถอนจากการเป็นมรดกโลก. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทร

วิโรฒ, 21, 148-158.

มนตรี ชมชิตนุช. (2558, มีนาคม). สมเด็จพระนเรศวร...จารึกไว้บนแผ่นดิน. แสตมป์&สิ่งสะสม, 4(1), 18-19.

วิศิธา ตั้งคำวานิช. (2552, กรกฎาคม-กันยายน). ภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรของราชสำนักไทย สมัยรัตนโกสินทร์ถึงทศวรรษ 2480. ไฟ้เดียวกัน, 7(3), 94-132.

วิศิธา ตั้งคำวานิช. (2553, มกราคม-กันยายน). อันเนื่องมาจาก “ภาพ และ มายาภาพ ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช”. ไฟ้เดียวกัน, 5(1), 56-59.

วศิน ปัญญาวุฒตระกุล. (2540, มกราคม-มิถุนายน). สมเด็จพระนเรศวร พระยาตำรวจราชานุภาพกับสถาบันกษัตริย์ ศึกษากรณีพระนิพนธ์เรื่อง ประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช.

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 5(1), 1-25.

สมเกียรติ วันทะนะ. (2531, พฤษภาคม-กรกฎาคม). “สังคมไทย” ในมโนภาพของสำนักคิดไทย สมัยใหม่. จดหมายข่าวสังคมศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 10(4), 91-114.

สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. (2548, ตุลาคม-ธันวาคม). “หลัง 14 ตุลา”. ไฟ้เดียวกัน, 3(4), 168-171.

สร้สวัสดิ์ ประยูรเสถียร. (2528). สอบเอกสารในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. วารสารประวัติศาสตร์, 2(1), 1-23.

อดิภพ ภักธเดชไพศาล. (2557, กันยายน). เพลงปลุกใจ เพื่อชาติ ศาสน์ กษัตริย์. สารคดี, 30(355), 178-179.

วิทยานิพนธ์

เฉลิมพล แซ่กั้น. (2550). พระนเรศวร : วาทกรรมจากอดีตที่แปรเปลี่ยนไปสู่วาทกรรมเชิงสัญลักษณ์แห่งกองทัพไทย. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

กฤษณะ นาคประสงค์. (2546). การสื่อสารการเมืองของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

จันทร์ทิพย์ แก้วประกอบ. (2553). วาทกรรมจากภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์ไทยเรื่องบางระจัน สุริโยไท และตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, มหาสารคาม.

จุฬารัตน์ ดำรงวิถีธรรม. (2552). การซ่อมสร้างประวัติศาสตร์และความทรงจำหลอน: การศึกษากิจกรรมจากความทรงจำกรณี “ถังแดง” ในชุมชนลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.

- ชนารุท บริรักษ์. (2562). การเพิ่มขึ้นของ"วันสำคัญ"กับสร้างความเป็นพลเมืองของชาติไทย ทศวรรษ 2520-2540. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- ณัฐพล ใจจริง. (2552). การเมืองไทยสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ภายใต้ระเบียบโลกของสหรัฐอเมริกา (พ.ศ. 2491-2500). (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- दारาร์ตัน เมตตาริกานนท์. (2543). การรวมกลุ่มทางการเมืองของ "ส.ส.อีสาน" พ.ศ. 2476 - 2494. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ธนธรณ์ ฤทธิธกมล. (2551). การประกอบสร้างความหมายในภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์ "ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ธีร์จุฑา เมฆิน. (2558). แนวคิดทางการเมืองแบบราชาชาตินิยมที่ปรากฏในนวนิยายของทมยันตี. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- ปราการ กลิ่นฟุ้ง. (2551). การเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พ.ศ. 2493-2530. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ปฤณ เทพนรินทร์. (2555). ราชากับชาติในอุดมการณ์ราชาชาตินิยม: ที่สถิตของอำนาจอธิปไตยในช่วงวิกฤตเปลี่ยนผ่านทางการเมือง. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. (2550). การสร้างภาพลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ "ชาวเขา" ในสังคมไทยระหว่างทศวรรษ 2420 ถึง ทศวรรษ 2520. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- มารศรี สอทิพย์. (2551). เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช : กลวิธีการเล่าเรื่องกับการสร้างภาพลักษณ์. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ยูภาพร เจือจินดา. (2528). เสือป่า : โครงสร้างขององค์กรและบทบาททางการเมือง. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. สืบค้นจาก <http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/32659>
- ลลิลทิพย์ คุรุรุ่งโรจน์รัตน์. (2547). นโยบายไทยต่อพม่า : ศึกษานโยบายรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร (2544-2547). (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

วันส ปิยะกุลชัยเดช. (2548). ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดการครองความเป็นใหญ่และอุดมการณ์ของกรรมชี่. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.

วันดี สันติวุฒิมณี. (2545). กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทยใหญ่ชายแดนไทย-พม่า กรณีศึกษาหมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.

ศศิวิมล วอนแมน. (2557). แผ่นพับกับงานประวัติศาสตร์ศิลปะ: กรณีศึกษาจากวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (การค้นคว้าอิสระปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.

ศุภกานต์ นานรัมย์. (2551). สมเด็จพระนเรศวรมหาราชในพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาตำราญราชานุภาพ : การรับรู้ประวัติศาสตร์ในสังคมไทย. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.

สายป่าน บุริวรรณชนะ. (2555). อิทธิปาฏิหาริย์กับการสร้างเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์: ขนบนิยมและพลวัตในประวัติพระเกจิอาจารย์ในสังคมไทยภาคกลาง. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

อรวรรณ วิไชย. (2557). วาทกรรมของไทยใหญ่ว่าด้วยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช: กรณีศึกษาลัทธิพิธีและความเชื่อของชุมชนไทยใหญ่ อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.

อรอุษา สุวรรณประเทศ. (2552). สมเด็จพระนเรศวรมหาราช : พลังขับเคลื่อนเบื้องหลังประชาชาติ. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยนเรศวร, พิษณุโลก.

อาสา คำภา. (2562). ความเปลี่ยนแปลงของเครือข่ายชนชั้นนำไทย พ.ศ. 2495-2535. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.

สื่อวีดิทัศน์

ชาตรีเฉลิม ยุคล, ม.จ. (2550ก). ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ภาค 1 (องค์ประกันหงสา) [วีซีดี]. กรุงเทพฯ: บริษัท แฮปปี้ โฮม เอ็นเตอร์เทนเมนท์ จำกัด.

ชาตรีเฉลิม ยุคล, ม.จ. (2550ข). ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ภาค 2 (ประกาศอิสรภาพ) [วีซีดี]. กรุงเทพฯ: บริษัท พรีเมียม ดิจิตอล เอ็นเตอร์เทนเมนท์ จำกัด.

ชาตรีเฉลิม ยุคล, ม.จ. (2554ก). ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ภาค 3 : ยุทธนาวี [วีซีดี]. กรุงเทพฯ: บริษัท แฮปปี้ โฮม เอ็นเตอร์เทนเมนท์ จำกัด.

ชาตรีเฉลิม ยุคล, ม.จ. (2557). ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช 5 : ยุทธหัตถ์ [วีซีดี]. กรุงเทพฯ:

บริษัท แอปเปิ้ล โสม เอ็นเตอร์เทนเมนท์ จำกัด.

ชาตรีเฉลิม ยุคล, ม. จ. (2554ข). ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ภาค 4 : คีกรันทบุเรง [วีซีดี].

กรุงเทพฯ: บริษัท แอปเปิ้ล โสม เอ็นเตอร์เทนเมนท์ จำกัด.

ชาตรีเฉลิม ยุคล, ม. จ. (2558). ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราชอวสานหงสา [วีซีดี]. กรุงเทพฯ:

บริษัท แอปเปิ้ล โสม เอ็นเตอร์เทนเมนท์ จำกัด.

แหล่งข้อมูลออนไลน์

#ทิมมันกุง. (2558). “ทหารกล้าพระนเรศ” ผลผลิตซ้ำของประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมภายใน

มหาวิทยาลัย. สืบค้นเมื่อ 23 ตุลาคม 2563, จาก

<https://prachatai.com/journal/2015/08/60646>

book 1997. (2559). มหาราชดำ 2524. สืบค้นเมื่อ 23 มิถุนายน 2563, จาก

<https://www.youtube.com/watch?v=rUAKzq1CSm4>

Carabao Official. (2557). คาราบาว - อดัม (Official Music Video). สืบค้นเมื่อ 21 มิถุนายน

2563, จาก <https://www.youtube.com/watch?v=qYuGeBOKSrY>

Carabao Official. (2560). แอ๊ด คาราบาว - พระนเรศวรมหาราช [Official Audio]. สืบค้นเมื่อ 15

สิงหาคม 2562, จาก <https://www.youtube.com/watch?v=QhxXgR5MhiA>

iLaw. (2557). ส.ศิริรักษ์: คดี 112 อภิปรายหมิ่นฯพระนเรศวร. สืบค้นเมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2562,

จาก <https://freedom.ilaw.or.th/th/case/806#reference>

Le Coq gaulois. (2558). “ลัทธิพีธีบูชาสมเด็จพระนเรศวร” : การถ่ายทอดจากเบื้องบนสู่เบื้องล่าง

และการตอบรับของเบื้องล่างจากเบื้องบน. สืบค้นเมื่อ 23 ตุลาคม 2563, จาก

<https://prachatai.com/journal/2015/08/60687>

MGR Online. (2557). นำเสียดาย... ปิดตัวลงแล้ว "โรงถ่ายหนังสมเด็จพระนเรศวรฯ". สืบค้นเมื่อ 25

มิถุนายน 2563, จาก <https://mgronline.com/travel/detail/9570000014581>

MGR Online. (2558). สมเด็จพระบรมฯ เสด็จเปิด“อุทยานราชภักดี” พระบรมราชานุสาวรีย์บูรพ

กษัตริย์แห่งสยาม. สืบค้นเมื่อ 29 มิถุนายน 2563, จาก

<https://mgronline.com/online/section/detail/9580000108684>

MGR Online. (2559). “รักนิรันดร์” ผ่านคำบอกเล่าของ คุณหญิงต้น-หม่อมหลวงปิยาภัสร์ ภิรมย์

ภักดี. สืบค้นเมื่อ 22 มิถุนายน 2563, จาก

<https://mgronline.com/live/detail/9590000127820>

Sahamongkolfilm International Co., L. (2557). รั้วรัก ยุทธหัตถี ใน 3 นาที. สืบค้นเมื่อ 25

มิถุนายน 2563, จาก

<https://www.youtube.com/watch?v=JqwzQTT34m4&list=LLeVRSj6xcujNVt0JjShZ66g&index=37&t=0s>

Sahamongkolfilm International Co., L. (2558). เราสู้ เพลงประกอบภาพยนตร์ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ยุทธนาวี. สืบค้นเมื่อ 25 มิถุนายน 2563, จาก

<https://www.youtube.com/watch?v=hgRjQVqdtAA&list=ULiFndgm74aCl&index=818>

Sulak Sivaraksa. (2557). [ทศนะ ส. ศิวรักษ์ ต่อ สมเด็จพระนเรศวร : ประวัติศาสตร์ว่าด้วยการชำระและการสร้าง (๔)]. สืบค้นเมื่อ 29 มิถุนายน 2563, จาก <https://th-th.facebook.com/sulak.sivaraksa/photos/a.126504987797/10152536502167798/?type=3&theater>

Thairath. (2558). สถิติหนัง ตำนานสมเด็จพระนเรศวร. สืบค้นเมื่อ 24 มิถุนายน 2563, จาก <https://www.youtube.com/watch?v=9kxRwS4Ojyw>

The Beacons at Khaokho. (2557). ไม่ปรากฏชื่อเรื่อง. สืบค้นเมื่อ 20 เมษายน 2563, จาก

<https://www.facebook.com/TheBEACONSatKhaokho/photos/pcb.312058232281801/312058128948478/?type=3&theater>

TNEWS. (2560). เป็นบุญของคนไทย!! หลวงพ่อฤๅษีลิงดำเล่า “พระนเรศวรมหาราช” กลับมาเกิดเป็น “พระมหากษัตริย์ไทย” สู้รบกับความยากจนของคนทั้งแผ่นดิน!! สืบค้นเมื่อ 30 มิถุนายน 2563, จาก <https://www.tnews.co.th/religion/368654/เป็นบุญของคนไทย!!-หลวงพ่อฤๅษีลิงดำเล่า-พระนเรศวรมหาราช-กลับมาเกิดเป็น-พระมหากษัตริย์ไทย-สู้รบกับความยากจนของคนทั้งแผ่นดิน-!!>

TUL. (2555). ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. สืบค้นเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2562, จาก <http://www.artbangkok.com/?p=2934>

WorkpointOfficial. (2557). แฟนพันธุ์แท้ 2014_23 พ.ค. 57 (ตำนานสมเด็จพระนเรศวรฯ). สืบค้นเมื่อ 23 มิถุนายน 2563, จาก <https://www.youtube.com/watch?v=xADE8LVp0kQ>

เดลินิวส์. (2559). เพลงพระราชนิพนธ์ 'ปลุกใจ'. สืบค้นเมื่อ 6 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.dailynews.co.th/entertainment/531288>

เดอะ อีสานเรคคอร์ด. (2559). '20 ปี สกนุปราช' สหาย-ญาติผู้เสียชีวิต ร่วมจัดงานรำลึกถึงวีรชนในห้วงสงครามคอมมิวนิสต์. สืบค้นเมื่อ 15 มิถุนายน 2562, จาก

- <https://isaanrecord.com/2017/12/04/communists-in-nong-bua-lamphu-20years/>
เทศบาลตำบลดอนเจดีย์. (2563). ประวัติ เทศบาลตำบลดอนเจดีย์. สืบค้นเมื่อ 12 เมษายน 2563,
จาก <http://www.donchedi.go.th/index.php/th/2013-10-05-08-03-37>
- เรื่องเล่าเช้านี้ ปีสี่-เทโร. (2557). เรื่องเล่าเช้านี้ ท่านมู๋ เผยกำลังถ่ายทำตำนานสมเด็จพระนเรศวร
ตอนอวสาน (16ก.ย.57). สืบค้นเมื่อ 24 มิถุนายน 2563, จาก
https://www.youtube.com/watch?v=_1r8pckibKk
- โพสต์ทูเดย์. (2553). เหยื่อม"ยุทธนาวิ"ฉากเด็ดตำนานพระนเรศวรภาค3-4. สืบค้นเมื่อ 24 มิถุนายน
2563, จาก <https://www.posttoday.com/ent/news/49875>
- โพสต์ทูเดย์. (2554). เลื่อนฉายนเรศวร5แก้ฉากยุทธหัตถี. สืบค้นเมื่อ 24 มิถุนายน 2563, จาก
<https://www.posttoday.com/ent/news/125324>
- โพสต์ทูเดย์. (2557ก). ยันฉาย"พระนเรศวร"ฟรีไม่เกี่ยวเงินภาษี. สืบค้นเมื่อ 24 มิถุนายน 2563, จาก
<https://www.posttoday.com/ent/news/300172>
- โพสต์ทูเดย์. (2557ข). รู้จัก"เพลงปลุกใจ"บนหน้าจอหลังรัฐประหาร. สืบค้นเมื่อ 24 มิถุนายน 2563,
จาก <https://www.posttoday.com/politic/report/296447>
- โพสต์ทูเดย์. (2557ค). โรงหนังคนทะเลักชมฟรีพระนเรศวร. สืบค้นเมื่อ 28 มิถุนายน 2563, จาก
<https://www.posttoday.com/social/local/300770>
- โรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม. (2522). หนังสือวาระครบรอบ 80 ปี. สืบค้นจาก
<http://history.pp.ac.th/book.html>
- ไทยบันเทิง. (2563). นเรศวรมหาราช (2500). สืบค้นเมื่อ 23 มิถุนายน 2563, จาก
[https://thaibunterneg.fandom.com/th/wiki/นเรศวรมหาราช_\(2500\)](https://thaibunterneg.fandom.com/th/wiki/นเรศวรมหาราช_(2500))
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. (2563). ท่านผู้หญิง หม่อมหลวงพวงร้อย อภัยวงศ์.
สืบค้นเมื่อ 25 มิถุนายน 2563, จาก <http://art.culture.go.th/art01.php?nid=78>
- กษัตริยา มหาราชกู่แผ่นดิน [Kasattriya Maharajkoopandin] 2546. (2557ก). เพลง กษัตริยา.
สืบค้นเมื่อ 21 มิถุนายน 2563, จาก <https://www.youtube.com/watch?v=YYZEYxss-2U>
- กษัตริยา มหาราชกู่แผ่นดิน [Kasattriya Maharajkoopandin] 2546. (2557ข). PLAYLIST. สืบค้น
เมื่อ 21 มิถุนายน 2563, จาก <https://www.youtube.com/channel/UCRvGPJdw-L1cN-0U4o8woVg/playlists>
- กองบรรณาธิการ วอยซ์ทีวี. (2557). แห่งมพระนเรศวรฟรี แน่นทุกโรงภาพยนตร์. สืบค้นเมื่อ 24
มิถุนายน 2563, จาก <https://www.voicetv.co.th/read/107733>

- ข้าพเจ้าเอง. (2563). The King of the White Elephant and i พระเจ้าช้างเผือก สามัญภาพยนตร์
เพื่อชาติไทยและมนุษยชาติ: (1) ปฐมทัศน์. สืบค้นเมื่อ 15 มิถุนายน 2563, จาก
<https://www.fapot.or.th/main/information/article/view/250>
- งานส่งเสริมการท่องเที่ยวเทศบาลตำบลเมืองงาย. (ม.ป.ป.). พระสถูปเจดีย์สมเด็จพระนเรศวรมหา
ราชานุสรณ์ [แผ่นพับ]. สืบค้นเมื่อ 21 เมษายน 2563, จาก http://muangngai.go.th/ข้อมูลเกี่ยวกับเทศบาล/ประวัติการก่อสร้างพระสถูปเจดีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชานุสรณ์_113.html
- จังหวัดกาญจนบุรี. (2563). พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช. สืบค้นเมื่อ 23
เมษายน 2563, จาก <https://ww2.kanchanaburi.go.th/travel/detail/3>
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2560). “ประวัติศาสตร์ชาติไทย ประวัติศาสตร์ของใคร?” วิพากษ์
“ประวัติศาสตร์ชาติไทย” ฉบับราชการกรมศิลปากร. สืบค้นเมื่อ 29 มิถุนายน 2563, จาก
https://www.silpa-mag.com/history/article_5681
- ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. (2461). พงษาวดารเรื่องเงาบรรพมา ครั้งกรุงธน ฯ
แลกรุงเทพ ฯ เป็นตอนปลายของหนังสือเรื่องบรรพมาครั้งกรุงศรีอยุธยา (สมเด็จพระเจ้าบรม
วงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ โปรดให้พิมพ์คราวแรก ในงานพระราชทานเพลิงศพ
หม่อมเจ้าหญิงปลื้มจิตร ปิวอก พ.ศ. 2461. สืบค้นจาก <https://vajirayana.org/พงษาวดารเรื่องเงาบรรพมา-ครั้งกรุงธน-ฯ-แลกรุงเทพ-ฯ>
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2487). นิทานโบราณคดี. สืบค้นเมื่อ
วันที่ 10 พฤษภาคม 2563, จาก <https://vajirayana.org/นิทานโบราณคดี>
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2563). ธนบัตรแบบ 16. สืบค้นเมื่อ 28 มิถุนายน 2563, จาก
https://www.bot.or.th/Thai/Banknotes/HistoryAndSeriesOfBanknotes/Pages/Banknote_Series16.aspx
- ธนาพล อิวสกุล. (2560). การเกิดครั้งที่ 3 ของคณะราษฎร? สืบค้นเมื่อ 28 มิถุนายน 2563, จาก
<https://www.the101.world/the-rebirth-of-2475-spirit/>
- อัครศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. (2562). เลือดสุพรรณ : ปลุกใจผู้หญิงไทยให้รักชาติและลูกรบ. สืบค้น
เมื่อ 15 มิถุนายน 2563, จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_7167
- บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร. (2562). ผู้บริหาร คณาจารย์ และบุคลากรของบัณฑิต
วิทยาลัย ม.นเรศวร ร่วมพิธีวันคล้ายวันสวรรคตสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. สืบค้นเมื่อวันที่
15 เมษายน 2563, จาก <http://www.graduate.nu.ac.th/ptta-portfolio/ผู้บริหาร->

คณาจารย์และบุ/

บีบีซีไทย. (2561). ส.ศิริรักษ์ เชื้อฮัยการศาลทหารสั่งไม่ฟ้องคดีหมิ่นพระนเรศวรฯ เพราะ "พระบารมีปกเกล้าฯ". สืบค้นเมื่อ 29 มิถุนายน 2563, จาก <https://www.bbc.com/thai/thailand-42714062>

ประชาไท. (2557). รายงานเสวนาภายใต้การ 'ขอความร่วมมือ': ประวัติศาสตร์ว่าด้วยการชำระและสร้าง. สืบค้นเมื่อ 29 มิถุนายน 2563, จาก <https://prachatai.com/journal/2014/10/55867>

ปิ่น บุตรี. (2558). ครั้งแรกของโลก!!! "อุทยานราชภักดิ์" สูดอสังการ 7 บุรพกษัตริย์สยาม ศูนย์รวมใจไฮไลต์ใหม่แห่ง"หัวหิน"/ปิ่น บุตรี. สืบค้นเมื่อ 29 มิถุนายน 2563, จาก <https://mgronline.com/travel/detail/9580000118424>

ปิยวัฒน์ สีแดงสูง. (2563). พระเจดีย์อิสรภาพ' และพลีตการประกาศอิสรภาพของพระนเรศวร กับการต่อต้านคอมมิวนิสต์. สืบค้นเมื่อวันที่ 28 เมษายน 2563, จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_44648

บุรุษัฐ ชาติสุทธิชัย. (2557). เก็บมาเล่าเอามาฝากจาก ตำนานสมเด็จพระนเรศวร ยุทธหัตถ์. สืบค้นเมื่อ 24 มิถุนายน 2563, จาก <https://mgronline.com/columnist/detail/9570000061980>

ลูกทุ่ง คนยาก. (2554). แม่ของแผ่นดิน - ทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตนราชกัญญาสิริวัฒนาพรรณวดี ประกอบละครกษัตริยา. สืบค้นเมื่อ 21 มิถุนายน 2563, จาก <https://www.youtube.com/watch?v=akOXEeRgFiM>

วาท รวี. (2563). ชันทามติภูมิพล - จุดเริ่มต้นและการสิ้นสุด. สืบค้นเมื่อ 30 พฤษภาคม 2563, จาก <https://www.sm-thaipublishing.com/content/7673/bhumibol-consensus-wad-rawee>

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (2563). เหยียญกั้หาญ. สืบค้นเมื่อ 20 เมษายน 2563, จาก https://th.wikipedia.org/wiki/เหยียญกั้หาญ#cite_note-20_มีค_2521-23

ศันัฐ์ซล สุ่มสมบุรณ. (2562). จ.เพชรบุรณ จัดพิธีวันสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. สืบค้นเมื่อ 20 เมษายน 2563, จาก <http://thainews.prd.go.th/th/news/detail/TCATG190118135248089>

ศาลาเฉลิมกรุง. (2563). พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เสด็จทอดพระเนตรภาพยนตร์แห่งสยามประเทศ "สุริโยไท" รอบปฐมทัศน์. สืบค้นเมื่อ 22 มิถุนายน 2563, จาก <http://www.salachalermkrung.com/?c=special&event=13>

ศาสตร์ ราชพฤกษ์. (2557). แหล่งผลิตปัญญาชนกับการผลิตซ้ำประวัติศาสตร์บาดแผล. สืบค้นเมื่อ

- 23 ตุลาคม 2563, จาก <https://prachatai.com/journal/2014/09/55428>
- สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. (2549). 24 มิถุนา: การตีความ 4 แบบ. สืบค้นเมื่อ 18 มกราคม 2562, จาก <http://somsakwork.blogspot.com/2006/06/causes-mutation-in-existing-structural.html>
- สยามรัฐออนไลน์. (2562). ความผันอันสูงสุด. สืบค้นเมื่อ 29 มิถุนายน 2563, จาก <https://siamrath.co.th/n/70308>
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 พ.ศ. 2530-2534. สืบค้นจาก https://www.nesdc.go.th/ewt_w3c/more_news.php?filename=develop_issue&cid=230
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. (2563). โครงการจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช บริเวณทุ่งกุษาทอง. สืบค้นเมื่อวันที่ 30 เมษายน 2563, จาก <http://km.rdpb.go.th/Project/View/6317>
- สำนักงานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (2562). พิธีวันยุทธหัตถีสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม 2563, จาก <https://ww2.ayutthaya.go.th/news/detail/6365>
- สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น. (2563). วิมล เจียมเจริญ. สืบค้นเมื่อ 20 มิถุนายน 2563, จาก http://www.praphansarn.com/home/detail_author_th/180
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ จังหวัดสุพรรณบุรี. ภา สพ หจช (อ)/12 อัลบั้มประมวลภาพการสร้างพระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์และลำดับการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช. สืบค้นเมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2563, จาก [https://archives.nat.go.th/th-th/หอภาพยนตร์\(องค์การมหาชน\).](https://archives.nat.go.th/th-th/หอภาพยนตร์(องค์การมหาชน).) (2563). สุริโยไท. สืบค้นเมื่อ 22 มิถุนายน 2563, จาก <https://www.fapot.or.th/main/news/166>
- องค์การบริหารส่วนตำบลลุมพินี. (2563). พระบรมราชานุสาวรีย์ สมเด็จพระนเรศวร มหาราช The Monument of King Naresuan The Great. สืบค้นเมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม 2563, จาก http://lumplee.go.th/public/landmark/data/detail/landmark_id/11/menu/

เอกสารภาษาอังกฤษ

- Breazeale, K. (2008). *The Writings of Prince Damrong Rajanubhab: A Chronology with Annotations*. Bangkok: The Foundation for the Promotion of Social Science and Humanities Textbooks Project.

- Damrong Rajanubhab, Prince (2008). *A biography of King Naresuan the Great* (Kennon Breazeale, Trans. & ed.). Bangkok: The Foundation for the Promotion of Social Science and Humanities Textbooks Project.
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory* [Les cadres sociaux de la mémoire, & La topographie légendaire des évangiles en terre sainte] (Coser, L. A., Ed. & Trans.). Chicago: The University of Chicago Press.
- Handley, P. M. (2006). *The King Never Smiles : A Biography of Thailand's Bhumibol Adulyadej*. New Haven: Yale University Press.
- Kosuta, M. (2019). King Naresuan's Victory in Elephant Duel: A Tale of Two Monuments. *SOJOURN: Journal of Social Issues in Southeast Asia*, 34(3), 578-606.
- McCargo, D. (2005, December). Network monarchy and legitimacy crises in Thailand. *The Pacific Review*, 18(4), 499–519.
- Nora, P. (2006). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. In Burns, R. M. (Ed.), *Historiography: Critical Concepts in Historical Studies Volume IV Culture* (pp. 284–301). London: Routledge.
- Pin Malakul. (1960). *Miscellaneous problems or an autobiography of a would-be mathematician*. Bangkok: Kurusapha.
- Terwiel, Barend Jan. (2013). What Happened at Nong Sarai? Comparing Indigenous and European Sources for Late 16th Century Siam. *The Journal of the Siam Society*, 101, 19-34.
- White, H. (1975). *Metahistory: the historical imagination in nineteenth-century Europe*. Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University Press.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	ปियวัฒน์ สีแดงสุก
วัน เดือน ปี เกิด	9 กุมภาพันธ์ 2540
สถานที่เกิด	โรงพยาบาลศิริราช กรุงเทพมหานคร
วุฒิการศึกษา	ศศ.บ. (ประวัติศาสตร์) คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ที่อยู่ปัจจุบัน	90/358 หมู่ 4 ตำบลหอมเกร็ด อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม
ผลงานตีพิมพ์	<p>ปियวัฒน์ สีแดงสุก, และ ชาติชาย มุกสง. (2562). “พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช”: การประกอบสร้างอภิมหาเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ นิพนธ์การเมืองไทย พ.ศ. 2475-2493. ใน เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ โครงการพัฒนานักวิจัยรุ่นใหม่: การนำเสนอผลงานการศึกษา ค้นคว้าด้านประวัติศาสตร์ และอาณานิคมศึกษาของนิสิตระดับปริญญาตรีระดับประเทศ ครั้งที่ 2 (น. 25-37). สงขลา: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ.</p> <p>ปियวัฒน์ สีแดงสุก, และ ชาติชาย มุกสง. (2562). การประกอบสร้างเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชให้เป็นความทรงจำร่วมใหม่ของท้องถิ่นหนองบัวลำภูภายใต้กรอบโครงการประวัติศาสตร์ราชาชาติไทยทศวรรษ 2500–2510. ใน โครงการจัดประชุมวิชาการระดับชาติ เวทีวิจัยมนุษยศาสตร์ไทย ครั้งที่ 13 “ภูมิภาคนิยมและท้องถิ่นนิยมสมัยใหม่ในโลกไร้พรมแดน” (น. 170–187). มหาสารคาม: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.</p>